
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
1865

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

INTER POLIS

INTERNATIONAL AND POLITICAL STUDIES

MIZHNARODNI TA POLITYCHNI DOSLIDZHENNIA

Scientific journal
Published semiannually
Issue 38
2024

Publishing house
Helvetica
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МІЖНАРОДНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

INTERNATIONAL AND POLITICAL STUDIES

Науковий журнал
Виходить двічі на рік
Випуск 38
2024

Видавничий дім «Гельветика» 2024

УДК [32+327]:001.891(051)

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:
Даніела Іррера, к. політ. наук (головний редактор); Катанійський університет, Італія;
Ольга Брусиловська, д-р політ. наук (науковий редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юлія Узун, д-р політ. наук (відповідальний редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Міруна Балошин, д-р політ. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Роман Бейкер, д-р політ. наук; Університет Миколая Коперника в Торуні, Польща;
Альона Висоцька Гуедес-Віейра, к. політ. наук; Університет Мінью, Брага, Португалія;
Стефан Вульф, д-р політ. наук; Університет Бірмінгема, Великобританія;
Лукаш Донай, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща;
Володимир Дубовик, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Сергій Глєбов, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Стефано Гуззіні, д-р політ. наук; Уппсальський університет, Швеція; Папський католицький університет Ріо-де-Жанейро, Бразилія; Данський інститут міжнародних досліджень, Копенгаген, Данія;
Ігор Коваль, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Світлана Коч, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Тарас Кузьо, д-р політ. наук; Університет Джонса Гопкінса, США;
Ірина Максименко, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юрай Марущак, д-р політ. наук; Словацька академія наук, Братислава, Словаччина;
Юрій Мацієвський, д-р політ. наук; Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна;
Ніколай Петро, д-р політ. наук; Університет Род-Айленд, США;
Всеволод Самохвалов, д-р політ. наук; Університет Льєж, Бельгія; Кембриджський університет, Великобританія;
Поліна Сіновець, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Анджей Шептицький, д-р політ. наук; Варшавський університет, Польща

Рецензійна колегія журналу:
Наталія Антонюк, д-р іст. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Регіна Геллєр, к. політ. наук; Гамбурзький університет, Німеччина;
Маріанна Гладиш, к. політ. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Бретіслав Данчак, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Трейсі Джермен, д-р політ. наук; Кінгс коледж, Лондон, Великобританія;
Анжела Качуєвські, к. політ. наук; Університет Аркадія, Гленсайд, США;
Свєтлана Льнявські-Екелунд, магістр; Лундський університет, Швеція;
Іванка Мавродієва-Георгієва, д-р філос. наук; Софійський університет «Св. Климент Охрідський», Болгарія;
Андрій Макаричєв, д-р іст. наук; Тартуський університет, Естонія;
Мітчел Оренштейн, д-р політ. наук; Університет Пенсільванія, США;
Ян Хольцер, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Джорджіана Цицео-Вальдтраут, д-р іст. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Сергій Якубовський, д-р економ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Ярослав Яньчак, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

З 2019 р. змінено назву та періодичність видання журналу. ***Науковий журнал «Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки»*** з 32-го випуску продовжує видаватися один раз на рік під назвою ***«Міжнародні та політичні дослідження. International and Political Studies»*** (українською та англійською мовами).

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024

Editorial (Expert's) Board of the journal:
Daniela Irrera, Ph.D. (Political Sciences) (Editor-in-Chief); University of Catania, Italy;
Olga Brusylovska, Prof. Dr. (Political Sciences) (Science Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Yuliia Uzun, Prof. Dr. (Political Sciences) (Responsible Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Miruna Balosin, Prof. Dr (Political Sciences); Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Roman Bäcker, Prof. Dr. (Political Sciences); University Mikołaj Kopernik in Torun, Poland;
Łukasz Donaj, Prof. Dr. (Political Sciences); Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Volodymyr Dubovyk, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Sergii Glebov, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Stefano Guzzini, Prof. Dr. (PoliticalSciences); Uppsala University, Sweden; Pontificia Universidade Catolica do Rio de Janeiro (Brazil); Danish Institute for International Studies (Copenhagen, Denmark);
Igor Koval, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Svitlana Koch, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine;
Taras Kuzio, Prof. Dr. (Political Sciences); Johns Hopkins University, USA;
Iryna Maksymenko, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Juraj Marusiak, Prof. Dr. (Political Sciences); Slovak Academy of Sciences, Bratislava Slovakia;
Yuriy Matsiyevsky, Prof. Dr. (Political Sciences); National University of "Ostroh Academy", Ukraine;
Nicolai Petro, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Rhode Island, USA;
Vsevolod Samokhvalov, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Liege, Belgium, and University of Cambridge, UK;
Polina Sinovets, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Andrzej Szeptycki, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Warsaw, Poland;
Alena Vysotskaya Gudez-Vieira, Ph.D. (Political Sciences); University of Minho, Braga, Portugal;
Stefan Wolff, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Birmingham, UK

Review's Board of the journal:
Natalia Antonyuk, Prof. Dr. (History); Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Georgiana Ciceo-Waldtraudt, Ph.D. (History); Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Břetislav Dančák, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Tracey German, Prof. Dr. (Political Sciences); King's College, London, UK;
Marianna Gladysh, Ph.D. (Political Sciences), Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Regina Heller, Ph.D. (Political Sciences); Hamburg University, Germany;
Jan Holzer, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Jarosław Jańczak, Prof. Dr. (Political Sciences), Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Angela Kachuyevski, Ph.D. (Political Sciences), Arcadia University, Glenside, USA;
Svetlana L'nyavskiy-Ekelund, MA (Political Sciences), Lund University, Sweden;
Ivanka Mavrodieva-Georgieva, Prof. Dr. (Philosophy), Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;
Andrey Makarychev, Prof. Dr. (History), University of Tartu, Estonia;
Mitchell Orenstein, Ph.D. (Political Sciences), University of Pennsylvania, USA;
Sergey Yakubovsky, Prof. Dr. (Economy); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

Since 2019, the name and frequency of journal publication has been changed. The ***scientific journal "Odesa National University Herald. Sociology and Politics"*** (Issue 32) has been published annually under the name ***"Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia"*** (in Ukrainian), ***"International and Political Studies"*** (in English) since 2019.

© Odesa I. I. Mechnikov National University, 2024

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Анісімович-Шевчук О. З., Матвієнків С. М.
Інструменти реалізації цифрової дипломатії Великого Герцогства Люксембург **13**

Vinnykova N. A.
Prioritizing resilience within the Eastern Partnership **22**

Зарічняк О. О.
Кінематограф як інструмент реалізації державної політики пам'яті: перспективи польсько-українського протистояння 1942–1947 рр. **32**

Ільченко І. О.
Економічне трансформування посткомуністичних країн Західних Балкан після 2008 року **40**

Кононенко Н. В.
Реформи 2014–2024 рр. як індикатори спроможності та легітимності українських урядів **50**

Майстренко Ю. І., Мельніченко А. В.
Проблема нелегальної міграції у ЄС: спроба вирішення через формування двосторонніх угод **64**

Малахіті А. В., Ряполов С. Д.
Політика конфліктності Греції: геополітичні виклики та регіональна стабільність **76**

Назарчук О. М.
Роль міжсекторальної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу в процесах євроінтеграції **92**

Петраков М. О., Долженков О. О.
Від забуття до визнання: еволюція політик пам'яті у Європі **100**

Прокопенко Ю. С.
Реформування виборчих процедур Європарламенту в умовах кризи легітимності **120**

Сичова А. О.
Динаміка колабораційних практик НАТО крізь призму нормативного регулювання **141**

Узун Ю. В., Коч С. В.
Європейська меморіальна політика крізь призму популістських та консервативних рухів: критика і виклики **151**

Хорошилов О. Ю.
Постколоніальні трансформації в Україні: естетичний дискурс міських просторів **171**

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Жеребятнікова І. В., Горбачов А. В., Кравченко О. В.
«М'яка сила» як стратегічний ресурс та інструмент впливу на міжнародні процеси: досвід США **183**

Огаренко Є. С.
Філософія війни як актуальна світоглядна проблема..... **193**
Popkov V. V., Fouad Hamid
The Russian-Ukrainian war in the context of XXI-st century world-system changes. Experience of I. Wallerstein's methodology..... **204**
Симисенко І. В.
Формування політичного попиту: особливості процесу та інтегральні компоненти..... **214**
Швець А. П.
Соціальні медіа: витоки та еволюція..... **225**

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Гольцов А. Г.
Геополітична конфронтація в Арктиці..... **235**
José Joel Peña Llanes
Mexico and the Russia-Ukraine conflict: thoughts on diplomacy, neutrality and international law..... **245**
Брусиловська О. І.
Стратегічна концепція НАТО 1999 року: дискусії щодо її наслідків для безпеки та зовнішньої політики європейських країн..... **260**
Поправка М. О.
Інформаційна війна в контексті гібридного конфлікту..... **267**
Sinovets P. A., Maksymenko I. V.
Russian Dr. Strangelove or how Moscow never stopped loving the bomb: Russia's approach to deterrence..... **275**
Соколов-Рудаков Д. Ю.
Колективна безпека за неколективні гроші. Самовбивче небажання Європи платити за свою безпеку..... **288**
Усов Д. С.
Законодавче унормування принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері..... **297**

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Російська дезінформація та питання солідарності демократичних країн у боротьбі з нею [матеріали симпозіуму] **309**
III конференція для студентів магістратури та молодих дослідників «MEDITERreg Graduate Conference» **327**

РЕЦЕНЗІЇ

Brusylovska O. I.
Review of «Russian political warfare. Essays on Kremlin propaganda in Europe and the neighbourhood, 2020–2023» by Anton Shekhovtsov / Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2023. 202 p.... **355**
Глебов В. В.
Рецензія на монографію «Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин» / за заг. ред. І. М. Коваля, О. І. Брусиловської. Одеса : Астропринт, 2023. 368 с.... **357**

АВТОРИ..... **363**

CONTENTS

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

Anisimovych-Shevchuk O. Z., Matviienkiv S. M.
Tools for implementing digital diplomacy of the Grand Duchy of Luxembourg……**13**
Vinnykova N. A.
Prioritizing resilience within the Eastern Partnership ……**22**
Zarichnyak O. O.
Cinematography as a tool for implementing state memory policy:
perspectives on the Polish-Ukrainian conflict of 1942–1947……**32**
Ilchenko I. O.
Economic transformation of the post-communist countries
of the Western Balkans after 2008……**40**
Kononenko N. V.
Reforms 2014–2024 as indicators of the capacity and legitimacy
of Ukrainian governments……**50**
Maistrenko Yu. I., Melnichenko A. V.
The problem of illegal migration in the EU: an attempt to solve it through
the formation of bilateral agreements……**64**
Malakhiti A. V., Ryapolov S. D.
Greece's conflictual politics: geopolitical challenges and regional stability……**76**
Nazarchuk O. M.
The role of intersectoral interaction of the state, civil society and business
in European integration processes……**92**
Petrakov M. O., Dolzhenkov O. O.
From oblivion to recognition: the evolution of memory policies in Europe……**100**
Prokopenko Yu. S.
Reforming the electoral procedures of the European Parliament
in the context of a crisis of legitimacy……**120**
Sychova A. O.
Dynamics of NATO collaborative practices through
the prism of normative regulation……**141**
Uzun Yu. V., Koch S. V.
European memorial policy through the prism of populist
and conservative movements: criticism and challenges……**151**
Khoroshylov O. Y.
Postcolonial transformations in Ukraine:
aesthetic discourse of urban spaces……**171**

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

Zherebiatnikova I. V., Gorbachov A.V., Kravchenko O. V.
«Soft power» as a strategic resource and a tool for influencing international
processes: the USA experience……**183**
Ogarenko E. S.
The philosophy of war as an actual worldview problem……**193**

Popkov V. V., Fouad Hamid
The Russian-Ukrainian war in the context of XXI-st century world-system changes. Experience of I. Wallerstein's methodology..... **204**
Symysenko I. V.
Political demand formation: process specifics and integral components..... **214**
Shvets A. P.
Social media: origins and evolution..... **225**

INTERNATIONAL MEASURING OF TRANSFORMATION PROCESSES

Goltsov A. G.
Geopolitical confrontation in the Arctic..... **235**
José Joel Peña Llanes
Mexico and the Russia-Ukraine conflict: thoughts on diplomacy, neutrality and international law..... **245**
Brusylovska O. I.
NATO's Strategic Concept of 1999: discussions regarding its implications for the security and foreign policy of European countries..... **260**
Popravka M. O.
Information warfare in the context of hybrid conflict..... **267**
Sinovets P. A., Maksymenko I. V.
Russian Dr. Strangelove or how Moscow never stopped loving the bomb: Russia's approach to deterrence..... **275**
Sokolov-Rudakov D. Yu.
Collective security with non-collective funds: Europe's suicidal reluctance to pay for its own security..... **288**
Usov D. S.
Legislative regulation of the intelligence activity principles in the economic sphere..... **297**

SCIENTIFIC LIFE

Russian disinformation and issues of solidarity among democratic countries in the fight against it [proceedings of the symposium]..... **309**
3st mediterreg graduate Conference for master's students and early stage researchers..... **327**

REVIEWS

Brusylovska O. I.
Review of «Russian political warfare. Essays on Kremlin propaganda in Europe and the neighbourhood, 2020–2023» by Anton Shekhovtsov / Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2023. 202 p.... **355**
Hlebov V. V.
Review of the monography 'Global, regional and local factors in the formation of the modern system of international relations' / Edited by I. Koval, O. Brusylovska, Odesa: Astroprint, 2023. 368 p..... **357**

CONTRIBUTORS..... **363**

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

УДК 327:340:001

Анісімович-Шевчук О. З.
канд. політ. н., доцент,
кафедра політології та міжнародних відносин,
Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. Митрополита Андрея, 5, м. Львів, 79013, Україна
E-mail: olha.z.anisimovych-shevchuk@lpnu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0428-6459
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.1

Матвієнків С. М.
канд. політ. н., доцент,
кафедра політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
E-mail: smatvienkiv@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7719-7791
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.1

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ ВЕЛИКОГО ГЕРЦОГСТВА ЛЮКСЕМБУРГ

У статті аналізується одна з найменших держав Європейського Союзу – Велике Герцогство Люксембург. Наголошується на ролі Люксембургу у формуванні міжнародної політики, зокрема вмінні цієї держави вибудовувати регіональну політику Європи та при цьому врахувати власні інтереси. Аналізуються праці дослідників, які присвятили свої роботи вивченню політики Великого Герцогства. Окрему увагу зосереджено на особливостях формування іміджу цієї європейської держави та зроблено акцент на ролі інформаційно-комунікаційних технологій, які активно залучаються сьогодні в дипломатичну практику. Аналізуються особливості цифрової дипломатії та її ключових інструментів, які активно використовуються на міжнародній арені. Зазначається, що цифрова дипломатія як напрям публічної дипломатії («м'якої сили») сприяє формуванню позитивного іміджу держави, що активно залучає сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які сприяють поширенню повідомлень про державу на міжнародній арені. Виокремлюються такі інструменти цифрової дипломатії, як соціальні мережі, вебсторінки урядових структур, посольств, консульств, електронні (віртуальні) посольства, платформи, що активно використовуються Великим Герцогством Люксембург. Наголошується на різноманітності сторінок соціальних мереж, які свої повідомлення формують відповідно до держави, на яку поширюється інформація. Саме адаптація повідомлення до закордонної аудиторії, на яку поширюється інформація, сприяє кращому її сприйняттю. Акцентується увага на тому, що Люксембург був першою державою світу, яка відкрила електронне посольство та надалі підтримує ідеї щодо цифровізації дипломатичної діяльності.

Особливу увагу зосереджено на встановлених зв'язках Великого Герцогства Люксембург з Україною. Згадано останню угоду між нашими державами щодо захисту кіберпростору України та надану допомогу з боку Люксембургу з питань безпеки.

Ключові слова: цифрова дипломатія, інформаційно-комунікаційні технології, зовнішня політика, державний імідж, Велике Герцогство Люксембург.

© Анісімович-Шевчук О. З., Матвієнків С. М., 2024

Велике Герцогство Люксембург – єдине герцогство у світі, яке попри свою малу площу вражає не лише дивовижними пейзажами, історико-культурними пам'ятками, а й демократичними ініціативами. У першій половині 2024 р. ця крихітна за розмірами європейська держава у світовому рейтингу за Індексом економічної свободи зайняла п'яту позицію (Luxembourg. Index of Economic Freedom, 2024), будучи в 2021 р. світовим лідером за показником ВВП на душу населення. Люксембург – активний учасник інтеграційних процесів, зокрема співзасновник Бенілюксу (1944, 1958), ООН (1945), НАТО (1949), Ради Європи (1949), СОТ (1995) і т. д. Поважається в Люксембурзі й верховенство права. Ефективність судочинства та показник чесності уряду є вище середньо світового (Luxembourg. Index of Economic Freedom, 2024). Міжурядова правозахисна організація Freedom House Герцогству надала 97 балів зі 100 за дотримання політичних прав та громадянських свобод у 2024 р. (Luxembourg. Freedom in the world, 2024).

Варто відзначити, що Велике Герцогство вибудувало ефективну власну економіку на основі прибутків із металургійної промисловості, заснувавши численні банки, страхові товариства та консалтингові агенції, а згодом ІТ-підприємства (Myronenko, 2023). У 2023 р. Люксембург досяг значного прогресу в частці зайнятих фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій. Будучи активним членом Європейського Союзу, Люксембург намагається вибудовувати власну політику, гармонізуючи її з прийнятими нормами цієї потужної регіональної організації, а також популяризувати свою політику за межами держави. Герцогство повністю підтримує політику Євросоюзу щодо цифрового переходу, який «ставить людей у центрі цифровізації суспільства» (Digital Decade Country Report 2024: Luxembourg. Digital Decade, 2024), а сама ж зовнішня політика відзначається новаторським підходом, чому сприяє розвиток безпосередньо ІТ-індустрії. Зокрема, у поширенні позитивного державного іміджу набула активного використання цифрова дипломатія, яка є важливим складником публічної дипломатії («м'якої сили») Люксембургу. Цифрова дипломатія дала змогу більш налагоджено спілкуватися з громадянами інших держав, формувати імідж як у ЄС, так і у світі, просувати власні інтереси на міжнародній арені.

Метою даного дослідження є здійснення аналізу саме інструментів цифрової дипломатії Великого Герцогства Люксембург як важливих складників формування іміджу держави. Із цією метою ми використали системний та структурно-функціональні методи дослідження, охарактеризувавши зміст поняття цифрової дипломатії, метод контент-аналізу став у пригоді під час дослідження змісту повідомлень, які поширюються у соціальних мережах, вебсайтах тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам зовнішньої політики Великого Герцогства Люксембург присвятили свої роботи такі українські автори: М. Карлін (Karlin, 2022), А. Кудряченко (Kudryachenko, 2017), І. Манаєнко, О. Гук (Manaenko & Huk, 2019) та ін., зосереджуючи свою увагу здебільшого на економічних аспектах цієї держави ЄС і дещо оминаючи питання дипломатичних відносин. Хоча проблеми використання інструментів публічної дипломатії та цифрової загалом висвітлено у працях О. Висоцького (Vysotskyi, 2020), Н. Піпченко (Pipchenko, 2008), Я. Турчин (Turchyn, 2014), М. Окладної, В. Стеценко (Okladna & Stetsenko, 2020) та багатьох інших авторів. У цьому контексті варто відзначити й роботу Ю. Бочарової, О. Чернеги, Т. Кожухової (Bocharova, Chernega, & Kozhukhova, 2021), присвячену цифровізації у ЄС, де акцентовано

увагу на новітніх інструментах діджиталізації. Варто зазначити, що в наукових джерелах можна знайти різне тлумачення поняття «цифрова дипломатія», а саме: використання категорій «діджитал дипломатія», «е-дипломатія», «електронна дипломатія», «кібердипломатія», «Інтернет-дипломатія», «мережева дипломатія» тощо, що мають певні відмінності й ґрунтуються на особливостях інформаційно-комунікаційного інструментарію. Не випадково дослідник Д. Льюїс визначає цифрову дипломатію як використання цифрових інструментів комунікації дипломатами для спілкування між собою та широкою громадськістю (Lewis, 2014). І такими інструментами виступають засоби комунікації, що працюють за допомогою мережі Інтернет, а саме соціальні мережі, платформи, вебсторінки, а також елементи штучного інтелекту тощо.

Дослідники також відзначають базові умови становлення цифрової дипломатії, а саме: підтримання привабливості політичного образу держави, а також перших осіб держави, впливових політичних лідерів, забезпечення авторитетності зовнішньополітичних проектів, оперування перевіреними даними та інформацією, що демонструє готовність вибудовувати відкриті, довірливі стосунки. Тобто «цифрова дипломатія має бути прямим утіленням ключових норм та цінностей того суспільства, яке представляється за кордоном…» (Miroshnychenko & Fedorova, 2021).

Тому не випадково за допомогою цифрової дипломатії держави можуть адаптувати свої ресурси (вебсайти, сторінки у соціальних мережах тощо) до унікальних вимог закордонної аудиторії, що тим самим полегшуватиме сприйняття іміджу держави та її представників. Варто відзначити, що Інтернет-ресурси сприяють тому, що люди зі всього світу на всіх рівнях можуть активно залучатися до інформаційно-комунікаційної взаємодії з представниками органів влади іншої держави та безпосередньо за допомогою онлайн-інструментів і платформ дізнаватися чи вирішувати важливі для них питання. Як влучно зазначив дослідник О. Висоцький, «видове різноманіття нової комунікативної практики свідчить про націленість на різні соціальні групи і про зростання ролі цифрової дипломатії в міжнародних процесах» (Vysotskyi, 2020). І саме така взаємодія, у тому числі у зовнішньополітичній площині, на міжнародній арені в сучасних умовах здійснюється за посередництва сучасних засобів масової комунікації, мережі Інтернет, набуваючи нової форми публічної дипломатії – цифрової (електронної/ віртуальної, онлайн чи навіть хмарної) форми. Тому й термін «цифрова дипломатія», яка містить у собі елементи Інтернет-активності, іноді заміняють поняттями «віртуальна», «електронна» (е-дипломатія), «діджитал», «Інтернет-дипломатія», «дипломатія соціальних мереж», «web 2.0-дипломатія» тощо. Тобто цифрову дипломатію в широкому розумінні визначають як використання можливостей мережі Інтернет, інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення дипломатичних завдань держави (Okladna & Stetsenko, 2020), при цьому ці взаємодії часто набувають форми віртуальної взаємодії. Українська професорка Н. Піпченко наголосила, що основною відмінністю від класичної публічної дипломатії є те, що ширша аудиторія має можливість взаємодіяти, працюючи з базами даних та інформацією, а також під час відеоконференцій тощо (Pipchenko, 2008).

Велике Герцогство Люксембург є однією з держав, яка активно за допомогою інструментів цифрової дипломатії намагається вирішувати питання зовнішньої

політики, просувати цінності власної політичної культури на міжнародному рівні, удосконалювати механізми взаємодії з громадянами за межами держави, надавати якісні послуги. Наприклад, за посередництва Міністерства закордонних і європейських справ, оборони, розвитку співробітництва та зовнішньої торгівлі Великого Герцогства Люксембург (Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade. *The Luxembourg Governement*, 2024), дипломатичних представництв тощо, які мають створені офіційні Інтернет-сторінки, сторінки у соціальних мережах, подається важлива для держави та для громадян інформація, а то й проводяться конференції, зустрічі у форматі он-лайн із метою залучати якомога більшу кількість учасників тощо. Нові реалії сьогодення і важливість підтримання на належному рівні інформаційно-комунікаційної взаємодії із суспільством, громадянами інших держав знайшли відображення не лише у створенні загальнодоступних Інтернет-сторінок (платформ) посольств, державних установ, інших важливих організацій, а й у веденні особистих сторінок урядовців, послів, публічних осіб у соціальних мережах, а також долучати можливості штучного інтелекту.

Звичайно, посольства, генеральні консульства та інші представництва Великого Герцогства Люксембург є фундаментальними підвалинами її зовнішньої політики. Вони водночас є «сховищем знань на територіях перебування, надаючи допомогу всім громадянам держави, яку представляє представництво, а також слугують платформою для встановлення двосторонніх відносин, є центром популяризації Люксембургу, його культури, інституцій та економіки» (Luxembourg diplomatic and consular missions. *Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade*, 2024). Варто наголосити, що 153 почесні консули Люксембургу мають широку мережу контактів на високому рівні. При цьому дипломатичні установи Люксембургу виконують подвійну роль: з одного боку, вони є політичними представництвами, а з іншого – просувають економічні та торговельні інтереси держави. Тому, як зазначають чиновники на офіційному сайті Міністерства закордонних справ Люксембургу, вони можуть не лише інформувати, а й консультувати різні компанії щодо можливостей ведення бізнесу у Великому Герцогстві. Варто наголосити, що детальну інформацію про дипломатичні та консульські послуги Люксембургу можна отримувати регулярно, а для додаткової інформації звертатися за вказаною на сайті інформацією (Luxembourg diplomatic and consular missions. *Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade*, 2024). Тому важливою формою реалізації інструментів цифрової дипломатії в дипломатичній практиці сьогодні є створення віртуальних (електронних) представництв – інтерактивних вебсайтів, які надають інформацію й полегшують електронний доступ до консульських послуг, особливо коли в державі (регіоні) немає реальної консульської установи. Діяльність такого віртуального представництва може підкріплюватися за допомогою відвідувань реальної дипломатичної місії. Тому на віртуальні дипломатичні представництва, насамперед, покладені функції інформування та встановлення контактів із цільовою аудиторією певної держави чи регіону, особливо там, де недоцільно або неможливо створити реальні дипломатичні представництва.

Велике Герцогство Люксембург активно підтримує концепцію перенесення в Інтернет певних функцій дипломатичних представництв. У 2015 р. в Люк-

сембурзі вперше у світі було відкрите електронне (віртуальне) посольство Естонії, а в липні 2021 р. офіційно запрацювало електронне посольство Монако (E-embassies in Luxembourg, 2024), хоча почесні консульства у Люксембурзі мають також представництва, розміщені за фізичними адресами (Consulate of Estonia in Luxembourg Ville, Luxembourg. *Embassy Pages,* 2024), однак низка послуг громадянам надається в режимі он-лайн. Велике Герцогство, як зазначено на офіційному сайті, має переваги для реалізації цих інноваційних проєктів, а саме: телекомунікаційну мережу, гіперз'єднану з основними центрами доступу до Інтернету в інших державах, а також існує великий досвід Люксембургу у сфері кібербезпеки (Consulate of Estonia in Luxembourg Ville, Luxembourg. *Embassy Pages,* 2024).

Іншим важливим інструментом реалізації цифрової дипломатії з метою формування позитивного іміджу держави, що слугує інтерактивним інформаційно-комунікаційним способом взаємодії чи впливу на закордонну аудиторію за допомогою технологій Web 2.0, є сторінки у соціальних мережах не лише офіційних установ, а й окремих офіційних осіб держави та її представників, ведення ними блогів, розміщення відеофайлів тощо. Таке явище навіть одержало різні назви – «мережева дипломатія», «твітердипломатія» тощо. Найбільш популярним інструментом для таких безпосередніх комунікацій Люксембургу з аудиторією став сервіс мікроблогінгу Twitter (X), що дає змогу главі держави та урядовцям, послам тощо транслювати власну повсякденну діяльність та урядові новини до широкої закордонної аудиторії. При цьому через коментарі до матеріалів (повідомлень) на цих же сторінках у соціальних мережах, а також через блоги всі бажаючі можуть висловлювати власну думку, а урядовці – отримати зворотну інформацію про те, як їх сприймають, чи відповісти на питання, які турбують дописувачів. Такі коментарі можуть бути неоціненним джерелом інформації про ставлення громадськості (як своєї, так й іноземної) до акцій держави за кордоном, представників органів влади (високопосадовців, дипломатів) тощо.

Використання відомими політиками, дипломатами соціальних мереж для прямого донесення до аудиторії своїх думок із певних питань сьогодні сприяє активному спілкуванню з внутрішньою та зовнішньою аудиторією в режимі он-лайн та формує відчуття причетності громадян до зовнішньополітичних рішень держави. Через створення власних профілів у різноманітних соціальних мережах зовнішньополітичне відомство та дипломатичні місії «розповідають» про свою діяльність, формують ставлення до зовнішньої політики держави, здійснюють вплив на свідомість цільових груп, тобто соціальні мережі сприяють обміну інформацією між громадськістю та державними установами. Twitter (X), Facebook, Instagram – це ті соціальні мережі, які активно використовує уряд Люксембургу. Повідомлення про політичні, економічні, культурні, соціальні та іншого характеру події є адаптованими до держави, на яку поширюються повідомлення. На офіційних сторінках представництв Люксембургу в різних державах розміщено інформацію для туристів чи бажаючих відвідати Велике Герцогство з діловою, освітньою метою, а також існують покликання на офіційну промоційну платформу Великого Герцогства Люксембург, на якій відвідувач знайде цікаву та корисну інформацію для подорожей, працевлаштування чи навчання. Варто відзначити, що Велике Герцогство також у шести найбільших містах світу має відкриті офіси Управління торгівлі та інвестицій Люксембургу, які додатково

повідомляють про можливості ведення бізнесу у цій маленькій державі ЄС, але з великими можливостями (Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade, 2024), адже економічна сфера є пріоритетною у цій європейській державі.

Варто доповнити, що Інтернет-повідомлення можуть мати вербальну, візуальну та змішану форми. Як слова, так і візуалізація важливі для передачі інформації, оскільки зображення можуть бути корисними для поширення повідомлення: візуальний контент посилює вплив тексту на емоційний складник. Саме тому з метою інформаційно-комунікаційної взаємодії Люксембург використовує Facebook, Twitter (X), Instagram. Варто погодитися з українськими науковцями про те, що «можливості такого роду точкової роботи дають змогу успішно здійснювати ефективне сценарування пропагандистських кампаній із максимальним урахуванням особливостей моделей сприйняття, потреб, очікувань та структури інформаційного споживання цільових аудиторій. Точному влученню пропагандистського контенту в ціль, тобто у свідомість цільових аудиторій, сприяє і застосування технологічних рішень, що полягають у свого роду хантінгу – вистежуванні цільових Інтернет-користувачів та їх профілювання з використанням методів аналізу користувальницької поведінки в Інтернеті з наступною миттєвою таргетованою інформаційною атакою на них із боку SMM-фахівців» (Miroshnychenko & Fedorova, 2021), що може навіть іноді бути й джерелом небезпеки.

Не випадково саме безпекові питання стали основою угоди, яка була укладена 10 липня 2024 р. між Україною та Люксембургом. В «Угоді про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку» акцентується увага на кіберсфері, запобіганні, виявленні та протидії російській та «будь-якій іншій кіберагресії, кібершпигунству та гібридній діяльності, надаючи технічну допомогу Україні, а також збільшуючи її кіберстійкість…» (Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Grand Duchy of Luxembourg, 2024). Документ передбачає «співробітництво у сфері протидії дезінформації та ворожій інформації російської та будь-якої іншої сторони з метою взаємної підтримки зусиль одна одної щодо протидії маніпулюванню іноземною інформацією та втручанню (FIMI)» (Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Grand Duchy of Luxembourg, 2024) тощо. Варто доповнити, що Україна і Велике Герцогство Люксембург ще з 1992 р. мають встановлені дружні дипломатичні відносини (Exchange of notes between the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of the Grand Duchy of Luxembourg, 1992), однак посольства кожної з держав в іншій відсутні: інтереси України представляє за сумісництвом посольство в Бельгії, інтереси Люксембургу – посольство в Чехії (Honorary Consulate of the Grand Duchy of Luxembourg in Ukraine, 2024), а належне функціонування інструментів цифрової дипломатії надає можливість громадянам наших держав на належному рівні здійснювати інформаційно-комунікаційну взаємодію з чиновниками з Люксембургу. Окрім цього, Люксембург підтримує Україну в ООН та інших міжнародних організаціях, голосуючи за всі проукраїнські резолюції Генасамблеї й беручи участь у ролі третьої сторони у справі «Україна проти росії» (Bohdaniok, 2023), а 28 лютого 2022 р., через чотири дні після російського широкомасштабного вторгнення в Україну, герцогство передало нашій державі перший набір допомоги

(Myronenko, 2023). 22 серпня 2023 р. в соцмережі X (колишньому Твіттер) Президент України В. Зеленський подякував Люксембургу за приєднання також до Декларації G 7 про гарантії безпеки для нашої держави (Bohdaniok, 2023) тощо.

Отже, цифрова дипломатія – це ефективне доповнення до традиційної дипломатії. Цифрова дипломатія як важливий напрям публічної дипломатії («м'якої сили») Великого Герцогства допомагає просувати власні зовнішньополітичні цілі держави, розширяти присутність у міжнародному цифровому просторі та впливати на людей за кордоном, формуючи позитивний сучасний іміджу Люксембургу. Велике Герцогство намагається знайти різні шляхи реалізації цієї форми дипломатії, й може навіть сформуватися думка, що частково урядовці готові відмовитися від традиційної. Адже саме Велике Герцогство відкрило вперше у світі електронне посольство, активно використовує такі інструменти цифрової дипломатії, як вебсайти, соціальні мережі, Інтернет-платформи (наприклад, для проведення відеоконференцій, зустрічей тощо). Такі інформаційно-комунікаційні інструменти цифрової дипломатії допомагають на належному рівні взаємодіяти з громадянами різних держав та активно просувати власні інтереси на міжнародному рівні.

References [Список використаної літератури]

Agreement on security cooperation and long-term support between Ukraine and the Grand Duchy of Luxembourg. (2024). *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi: Official online representation* [in Ukrainian]. [Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною і Великим Герцогством Люксембург. *Президент України Володимир Зеленський: Офіційне Інтернет-представництво*. 10 липня 2024 р. URL: https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92057 (дата звернення: 21.08.2024)].

A Europe fit for the digital age. Empowering people with a new generation of technologies. *European Commission* (2024) [in English]. [A Europe fit for the digital age. Empowering people with a new generation of technologies. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-digital-identity_en (дата звернення: 27.07.2024)].

Bocharova, Y., Chernega, O., & Kozhukhova T. (2021). Digitization and digital transformations in the EU. *Economics and management organization*. Vol. 2 (42). 2021. P. 6–19 [in Ukrainian]. [Бочарова Ю. Г., Чернега О. Б., Кожухова Т. В. Діджиталізація та цифрові трансформації в ЄС. *Економіка і організація управління*. 2021. № 2(42). С. 6–19].

Bohdaniok, O. (2023). Luxemburg joined the G7 Declaration on support for Ukraine – Zelenskyi. *Social news*. 22.08.2023 [in Ukrainian]. [Богданьок О. Люксембург приєднався до Декларації G7 про підтримку України – Зеленський. *Суспільні новини*. 22.08.2023. URL: https://suspilne.media/556133-luksemburg-priednavsa-do-deklaracii-g7-pro-pidtrimku-ukraini-zelenskij/ (дата звернення: 15.08.2024)].

Consulate of Estonia in Luxembourg Ville, Luxembourg. *Embassy Pages* (2024) [in English]. [Consulate of Estonia in Luxembourg Ville, Luxembourg. *Embassy Pages*. URL: https://www.embassypages.com/estonia-consulate-luxembourgville-luxembourg (дата звернення: 10.08.2024)].

Digital Decade Country Report 2024: Luxembourg. Digital Decade 2024. Country reports. *European Commission* (2024) [in English]. [Digital Decade Country Report 2024: Luxembourg. Digital Decade 2024. Country reports. *European Commission*. 02 July 2024. URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/Digital_Decade_country_report__Luxembourg_cNnKoxWtZrObtqz9yzweeaqMfA_106706.pdf (дата звернення: 27.07.2024)].

E-embassies in Luxembourg. *LUXEMBOURG. Let's make it happen.* (2024). [in English]. [E-embassies in Luxembourg. *LUXEMBOURG. Let's make it happen.* URL: https://luxembourg.public.lu/en/invest/innovation/e-embassies-in-luxembourg.html (дата звернення: 11.08.2024)].

Exchange of notes between the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of the Grand Duchy of Luxembourg (1992) [in Ukrainian]. [Обмін нотами між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Великого Герцогства Люксембург. 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442_003#Text (дата звернення: 21.08.2024)].

Honorary Consulate of the Grand Duchy of Luxembourg in Ukraine (2024). [in Ukrainian]. [Почесне консульство Великого Герцогства Люксембург в Україні. URL: http://luxembourg.org.ua/ (дата звернення: 25.08.2024)].

Karlin, M. (2022). Finances of Luxembourg. Finances of the countries of the European Union: a study guide [in Ukrainian]. [Карлін М. І. Фінанси Люксембургу. *Фінанси країн Європейського Союзу* : навчальний посібник. URL: https://pidru4niki.com/15341220/finansi/finansi_lyuksemburgu#98 (дата звернення: 15.07.2024)].

Kudryachenko, A. (2017). Luxembourg. Countries of Western Europe: Encyclopedia. Vol. 1. [in Ukrainian]. [Кудряченко А. І. Люксембург. *Країни Західної Європи :* енциклопедія. Том. 1. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/478/1/Entsyklopedia_verska-279-293.pdf (дата звернення: 22.08.2024)].

Lewis, D.&A. (2014). Digital diplomacy. *Gate Way House*. [in English]. [Lewis, D.&A. Digital diplomacy. *Gate Way House*. URL: https://www.gatewayhouse.in/digital-diplomacy-2/ (дата звернення: 27.07.2024)].

Luxembourg diplomatic and consular missions. *Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade* (2024) [in English]. [Luxembourg diplomatic and consular missions. *Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade.* URL: https://mae.gouvernement.lu/en/missions-diplomatiques/missions-diplomatiques-et-consulaires-luxembourgeoises.html (дата звернення: 29.07.2024)].

Luxembourg. Freedom in the world 2024. *Freedom House.* (2024). [in English]. [Luxembourg. Freedom in the world 2024. *Freedom House.* URL: https://freedomhouse.org/country/luxembourg/freedom-world/2024 (дата звернення: 27.07.2024)].

Luxembourg. *Index of Economic Freedom*. (2024) [in English]. [Luxembourg. *Index of Economic Freedom*. URL: ttps://www.heritage.org/index/country/Luxembourg (дата звернення: 27.07.2024)].

Manaenko, I., & Huk, O. (2019). Benelux countries: unity of economic development and place in the European community. *Economic bulletin of NTUU «Kyiv Polytechnic Institute».* Vol. 16 [in Ukrainian]. [Манаєнко І. М., Гук О. В. Країни Бенілюкс: єдність економічного розвитку та місце у європейській спільноті. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут».* Вип. 16. URL: https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/181697 (дата звернення: 20.08.2024)].

Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade. *The Luxembourg Governement* (2024) [in English]. [Ministry of Foreign and European Affairs, Defence, Development Cooperation and Foreign Trade. *The Luxembourg Governement*. URL: https://mae.gouvernement.lu/en.html (дата звернення: 28.07.2024)].

Miroshnychenko, I., & Fedorova, G. (2021). Digital diplomacy as a modern communication tool of international relations. *Faces*. Vol. 24, 12, 58–65 [in Ukrainian]. [Мірошниченко І., Федорова Г. Цифрова дипломатія як сучасний комунікаційний інструмент міжнародних відносин. *Грані.* 2021. Т. 24. № 12. С. 58–65].

Myronenko, B. (2023). Luxembourg: a powerful engine of Europe. *Analytical Center ADASTRA FELLOWS*. [in Ukrainian]. [Мироненко Б. Люксембург: потужний двигунець Європи. *Аналітичний центр ADASTRA FELLOWS*. 4.05.2023. URL: https://adastra.org.ua/blog/lyuksemburg-potuzhnij-dvigunec-yevropi (дата звернення: 21.08.2024)].

Okladna, M., Stetsenko, V. (2020). The role of digital diplomacy in the state's modern foreign policy. *Law and innovative society*, 2(15), 13–17 [in Ukrainian]. [Окладна М., Стеценко В. Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство.* 2020. № 2(15). С. 13–17].

Pipchenko, N. (2008). Conceptual and structural-political dimensions of virtual diplomacy: autoref. dissertation for obtaining sciences. candidate degree flight. of science for special 23.00.03 – political culture and ideology [in Ukrainian]. [Піпченко Н. О. Коцептуальні та структурно-політичні виміри віртуальної дипломаті : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2008].

Turchyn, Ya (2014). Electronic diplomacy as an important component of the state's foreign policy. *Information, communication, society:* materials of the 2nd International Scientific Conference ICS-2014 (Lviv, May 21–24, 2014). Lviv, Slavske: Lviv Polytechnic University, pp. 104–105 [in Ukrainian]. [Турчин Я. Електронна дипломатія як важлива складова зовнішньої політики держави. *Інформація, комунікація, суспільство :* матеріали 2-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2014, м. Львів, 21–24 травня 2014 р. Львів ; Славське : НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 104–105. URL: https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/421330bf-9875-4aa5-ace7-46e75d1acff2/content (дата звернення: 12.08.2024)].

Vysotskyi, O. (2020). Public diplomacy: a summary of lectures [in Ukrainian]. [Висоцький О. Ю. Публічна дипломатія : конспект лекцій. Ч. 1. Дніпро: СПД «Охотнік», 2020. 56 с.].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024

Anisimovych-Shevchuk O. Z.
Department of Political Science and International Relations
Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
Mytropolyta Andreia Str., 5, Lviv, 79013, Ukraine

Matviienkiv S. M.
Department of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko Str., 37, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

TOOLS FOR IMPLEMENTING DIGITAL DIPLOMACY OF THE GRAND DUCHY OF LUXEMBOURG

Summary
The article analyzes one of the smallest states of the European Union – the Grand Duchy of Luxembourg. The role of Luxembourg in the formation of international policy is emphasized, in particular, the ability of this state to build the regional policy of Europe and at the same time take into account its own interests. The works of researchers who devoted their work to the study of the politics of the Grand Duchy are analyzed. Particular attention is focused on the features of image formation of this European state and the role of information and communication technologies, which are actively involved in diplomatic practice today, is emphasized. The peculiarities of the use of digital diplomacy and its key tools, which are actively used in the international arena, are analyzed. It is noted that digital diplomacy as a direction of public diplomacy ("soft power") contributes to the formation of a positive image of the state, which actively involves modern information and communication technologies, which contribute to the spread of messages about the state in the international arena. Digital diplomacy tools such as web pages of government structures, embassies, consulates, various social networks, electronic embassies, and platforms actively used by the Grand Duchy of Luxembourg are highlighted. Emphasis is placed on the wide variety of social networks, which form their messages according to the state to which the messages are distributed. It is the adaptation of the message to the state to which the information is distributed that contributes to its better perception. Attention is drawn to the fact that Luxembourg was the first country in the world to open an e-embassy and continues to support ideas regarding the digitalization of diplomatic activity.
Special attention is focused on the established relations of the Grand Duchy of Luxembourg with Ukraine. The latest agreement between our states on the protection of Ukraine's cyberspace and assistance provided by Luxembourg on security issues were mentioned.
Key words: digital diplomacy, information and communication technologies, foreign policy, state image, Grand Duchy of Luxembourg.

UDC 327.7:061.1ЄС

Vinnykova N. A.
Dr. (Political Sciences), Professor,
Department of International Relations,
V.N. Karazin Kharkiv National University
Maidan Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: vinnykova@karazin.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5941-7562
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.2

PRIORITIZING RESILIENCE WITHIN THE EASTERN PARTNERSHIP

This study examines the evolution of the Eastern Partnership (EaP) through the lens of resilience concept. The 2022 Russian invasion of Ukraine dramatically exacerbated security challenges in the region, underscoring a significant mismatch between the EaP's initial objectives of building a peaceful and orderly neighborhood and the escalating security threats. Employing a tripartite resilience framework of *absorption, adaptation, and transformation,* this research assesses the evolvement of Eastern Partnership. Following the given three-fold methodological frame the study examines the resilience of the Eastern Partnership policies through the regulatory framework, including recent bilateral developments between the EU and the Eastern European Partner countries. The EU's foreign policy regulatory resilience framework serves as the analytical lens.

Findings indicate that regardless of enduring severe stress, the EaP has exhibited limited policy adjustments. The regional coherent approach initially contradicted to eclectic nature of EaP participants, their priorities and needs. Ongoing and frozen conflicts, primarily instigated by Russia, have destabilized the region and compromised security. Despite acknowledging these security challenges, the Eastern Partnership's policy framework has consistently overlooked them in policy programming. The Eastern Partnership's potential for multilateral cooperation is hampered by the lack of a durable institutional foundation to support its objectives.

This paper concludes by advocating for a fundamental shift in the EaP to prioritize the region's pressing security challenges and foster enduring resilience. The EU's foreign policy, particularly its Eastern Neighborhood strategy, is increasingly driven by existential threats rather than geopolitical ambitions. Despite the region's formidable challenges, true resilience can be attained by transforming the Eastern Partnership into a robust institutional multilateral framework.

Key words: European Union, Eastern Partnership, resilience, Ukraine, war.

Introduction. In response to a global landscape marked by increasing uncertainty and complex challenges, the European Union has made sustainability a cornerstone of both domestic and foreign policies over the past decade. This strategic shift aims to bolster the EU's resilience against unforeseen crises and solidify its leadership role in promoting sustainable development at national, regional, and international levels.

Resilience as a conceptual and managerial approach has become one of nowadays megatrends under intensification of shock events. Resilience is "the ability not only to withstand and cope with challenges but also to undergo transitions, in a sustainable, fair, and democratic manner" (European Commission, n.d).

Amid the armed conflict in Europe due to the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the concept of resilience has acquired remarkable

 © Vinnykova N. A., 2024

significance. It has become a test of endurance for the foreign policy of the European Union. Direct assistance to Ukraine in the confrontation with the aggressor country, formation of global support for solving the issue, and rejection of Russian energy supplies reveal the resilience of the European Union and the values, on which it is based. The conflict not only posed devastating calamities in the EU's eastern neighborhood, threatening the entire European Union, but also ultimately set default lines between the European-values-based space and autocratic aggressors' domain. Given that the region for decades experienced political, economic and military tensions, the European Union's policy towards the Eastern Partnership within the current multi-cascade geopolitical crises should be revised. Three countries participating in the Eastern Partnership – Ukraine, Moldova and Georgia – have experienced assault of the Russian Federation. Nagorno-Karabakh dispute has set the exertion between Azerbaijan and Armenia. Belarus opposes Ukraine, giving its territory to the Russian troops and has very strained relations with the European Union and stands off with the EU due to thousand migrants have become stranded at the border. The EU has to deal with this international conundrum, right near its frontiers.

The Russian invasion of Ukraine in February 2022 seen in academia as "an extraordinary resilience test for the EU" (Kaunert, Bosse & Vieira, 2023, p. 1049) and prompted to stress attention on security issues within Eastern Partnership.

The scholar assessment of the issue is primarily framed in the EU – Russia relations with the emphasis on normative oppositeness of the geopolitical powers and their rendering of the region (Mikalay & Neuman, 2023).

Another research focus is the EU's enlargement process, which employs potential membership as an incentive for countries to enhance stability and security without guaranteeing eventual accession (Anghel & Džankić, 2023).

The pragmatic point of view underscores the need to harness infrastructural connectivity between the EU and EaP countries, as a resilience tool, in particular in the context of the ongoing Russia's war against Ukraine. This can help mitigate regional vulnerabilities and strengthen the European Union's security and geopolitical position (Raik, 2022).

Focusing on security issues within Eastern Partnership between two phases of Russian war against Ukraine (2014-2022) the admission of inconsistency of prior EU's policies on Russia and lacked a pre-emptive vision of incentives. Experts emphasize that the EU must quickly learn from the two Russian invasions of Ukraine to develop a more coherent strategy for supporting Eastern Partnership countries vulnerable to Russian aggression (Kaunert & de Deus Pereira, 2023, p. 1145).

Nevertheless, in light of the ongoing instability in the region, the resilience of the EU's policies toward its Eastern neighborhood will face scrutiny. As a result, all aspects of the EU's policy formulation and priorities within the Eastern Partnership should be a central focus of research efforts.

The purpose and tasks. The given research is aimed to evaluate the implementation of the Eastern Partnership (EaP) within the resilience concept. By identifying vulnerable aspects of the policy-making process, author hopes to contribute to a more effective approach that promotes regional stability.

This research distinguishes itself by focusing on the evolving dynamics of the EaP in the context of Russia's full-scale war against Ukraine. The paper is organized

around following objectives: (a) to highlight baseline of the EU's foreign policy's resilience approach; (b) to reveal trends in the dimension of Eastern Partnership; (c) examining the EU's policy adjustments towards the EaP in response to Russia's aggression. By analyzing the EU's response to this crisis, the study aims to provide actionable recommendations for enhancing the resilience of the Eastern Partnership.

Methods of research. Emphasizing on evolvement of the EU's relations towards Eastern Partnership the chosen methodological frame is based on three-stage evaluation of resilience, that are clearly defined in scholar literature: *absorption* – "the capacity to take intentional protective action and to cope with known shocks and stress" (Jeans, Castillo & Thomas, 2017, p. 3); *adaptation*, i.e. the ability to deliberately make gradual alterations, either in anticipation of change or in response to it, in a manner that enhances future flexibility, and *transformation* referring to profound changes in the foundational structures that amplify vulnerability and risk (Ibid, p. 5).

Hence, the methodological scheme of research includes analytical overview of legal tools and actions taken by the EU within resilience three-fold approach. The European Union's foreign policy regulatory resilience scheme serves as the foundational benchmark for assessing the policies within the Eastern Partnership.

The time-frame of research covers following periods of the Eastern Partnership development, i.e. acceleration tensions between Russia and Ukraine in the 2021-beginning 2022 year; decisions made by the EU in relations to the Eastern Partnership during the 2022 – are in the main focus of analysis; Eastern Partnership policies ushered in 2024 are examined from the angel of transformation.

Results. Over the past two decades, the EU promoted resilience as a core foreign policy tool, primarily focusing on humanitarian aid for conflict-affected regions. The concept of resilience, as outlined in the "Action Plan for Resilience in Crises Prone Countries 2013-2020", emphasized country-led initiatives, equity, and a comprehensive approach (European Commission, 2013). The concept of resilience emerged as a cornerstone of EU foreign policy in response to the interconnected challenges of development, conflict, and security. The EU's resilience strategy encompasses a broad spectrum of threats, from slow-onset challenges like climate change to rapid-onset crises such as natural disasters and conflicts. Recognizing the diverse nature of these challenges, the EU employs tailored approaches to build resilience in fragile and conflict-affected states as well as in more stable environments.

The key developments of the implementing resilience concept in foreign policy legal framework mostly fostered due to dissemination of armed conflict zones with directly affected the European Union. Russia's occupation of two Eastern regions and Crimea of Ukraine in 2014 and large-scale migration crises in 2015 spread over the EU's countries due to the flux of refugees from Middle East and North and Sub-Saharan African countries forced to specify instruments in the EU's foreign policy resilience approach.

The EU's foreign policy resilience strategy is anchored in preparedness, response, recovery, and financing (Pawlak, 2016, p. 8-9).

– ***Preparedness and prevention*** involve robust risk assessment, development assistance, disaster risk reduction, and climate change adaptation to foster proactive measures.

– ***Response and recovery*** focus on coordinated humanitarian aid to address the immediate needs of crisis-affected populations, providing essential services such as healthcare, education, and shelter.

– ***Financing resilience-building*** entails leveraging a mix of traditional and innovative financial instruments, including EU trust funds, to support both short-term crisis response and long-term development. The upcoming fund for investment in developing countries is a prime example of this approach.

– ***The Instrument contributing to Stability and Peace*** offers a comprehensive approach, addressing both short-term stabilization and long-term capacity building to mitigate emerging global threats.

This needs to be stressed, that a fundamental principle of the EU's resilience approach is recognizing national ownership (Council of the European Union, 2013, p. 2). This means that primary responsibility for building resilience and setting priorities lies with individual countries. At the same time, it is emphasized on need of "enabling a shared definition of strategic priorities and coordinated multi-sectoral development programming" (Ibid, p. 3).

The above all, the EU promotes conflict-sensitive approaches in its humanitarian, development, and political engagement. This is particularly crucial in fragile and conflict-affected states, where addressing the root causes of insecurity and understanding their impact on vulnerable populations is essential for building resilience. Nonetheless, integrating a conflict-sensitive approach into the EU's foreign policy resilience framework highlights a significant deficiency: a lack of robust defense programming within implementation tools. This impacts the security dimension of the EU's foreign policy, particularly in its neighboring regions.

Evaluating Resilience in Eastern Partnership. Eastern Partnership in its launching was aimed "to support political and socio-economic reforms of the partner countries, facilitating approximation towards the European Union" (European Commission, 2009, p. 6). The mutual benefits were supposed to be "stability, security and prosperity of the European Union" (Ibid, p. 6). Notwithstanding the region's inherent instability, marked by unresolved conflicts in Transnistria, Nagorno-Karabakh, South Ossetia and Abkhazia the Eastern Partnership initially excluded defense and security domain. Russia's 2014 aggression against Ukraine, occupation of country's Eastern regions and annexation of Crimea necessitated a re-evaluation of the partnership's scope. The EU responded with diplomatic and economic measures, defense and security remained outside its framework.

The EU subsequently introduced resilience as a core concept, linking it to disaster preparedness and response. While the possibility of partner countries participating in EU security structures was mentioned, concrete defense initiatives remained scarce. According to "Top Ten Targets for 2025" for resilience development in EaP, accepted in 2021 (European Commission, 2021c, p. 17), the stage of absorption of building resilience in EaP can be stated to following major priorities: bolstering competitive economic; tackling climate change; energy sustainability; cyber security; digitalization and connectivity; diverse society and gender equality; fostering knowledge societies through support of academic mobility; rule of law. The defined goals received prospects of heavy investments. Meantime defence sector has been on primer stage of recognition. Still, neither relevant program, no concreate actions have been launched in defence area under EaP umbrella. Even with increasing recognition of the security challenges, the EaP primarily focused on addressing their consequences rather than root causes.

The issue of protracted conflicts in EaP region has been mentioned within the "Action Document for Eastern Partnership Civil Society Facility for Resilient and

Inclusive Societies", including the hostilities in the Nagorno Karabakh and tensions between Armenia and Azerbaijan (European Commission, 2021a, p. 5) as well as "escalation of the conflict in Ukraine and mobilization of Russian troops in Crimea in the spring of 2021" (European Commission, 2021b, p. 7). Although the risk evaluation assessed the scenario of "political situation in the region deteriorating and escalation of conflicts" as "medium" (European Commission, 2021a, p.15). The outbreak of the full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022 underscored the EaP's limitations in the security domain.

Absorption phase. The EU's initial response to Russia's invasion of Ukraine in early 2022 primarily focused on adapting existing EaP programs to address the conflict's challenges. While the overall EaP budget remained largely unchanged, specific actions were targeted toward civil society, democratic participation, and sustainable development (European Commission, 2022a)

The EU adopted a tailored approach to its Eastern Partnership countries. In particular the EU provided significant financial aid to Ukraine over €1.5 billion (Council of the European Union, 2022). Concurrently, the EU imposed sanctions on Russia and Belarus (European Council, 2022-2024). The most significant challenge for the EU itself was refusal of Russian energy supplies. As a particularly acute challenge arose from Russia's decision to curtail energy supplies to the EU. However, these measures did not fundamentally alter the EaP's trajectory.

Adaptation Phase. Amid escalation of conflict in the region the major priorities on the Eastern Partnership remained unchanged. In August 2023 European Commission adopted action plan in favour of the Neighbourhood East Region for 2023 – 2024, that comprised twelve dimensions align with the previous priorities and defined budget lines (European Commission, 2023b). The policies refer to defence sector and short assessment of security status the region have been presented in component of Action Plan related to complex of actions related to Cyber Resilience in Eastern Partnership (European Commission, 2023a). Still, no one the particular institutional platform between the EU and EaP partner-countries have been proposed, while focusing on urgent necessity for enhancing cyber security domain in EaP. Despite allocating substantial financial resources, the EU's efforts were fragmented and lacked a coherent security strategy. The focus remained on economic and social development rather than addressing the root causes of instability.

Transformation Phase (?) Since launching the Eastern Partnership format of interactions between the European Union and 6 EaP partner-countries has undergone substantive changes. The application of a holistic resilience approach to the Eastern Partnership is complicated by the rapidly evolving nature of relations between the EU and partner-countries. While Georgia, Moldova, and Ukraine have achieved visa-free travel within the Schengen Area during 2014-2017, Belarus's participation in the Eastern Partnership has been suspended due to fundamental disagreements between the EU's value-based foreign policy and Belarus's authoritarian government (European Council, 2021).

In a significant development, Ukraine and Moldova were granted candidate country status in June 2022 (European Council, 2022, p. 4) and accession negotiations commenced for both countries two years later (European Commission, 2024b).

Building upon the progress made under the EU-Armenia Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement, Armenia has expressed its ambition to become

an EU candidate country and is progressing towards a visa-free regime (European Council, 2024a).

The dynamic nature of EU-partner country relations is exemplified by Georgia. In December 2023, the European Council granted Georgia candidate country status, a significant step forward (European Council, 2023). However, the trajectory of EU-Georgia relations experienced a setback in June 2024 when the European Council expressed deep concern over Georgia's law on the transparency of foreign influence. The Council deemed the legislation as a step backward and announced a halt to the accession process, citing its inconsistency with the Commission's recommendations (European Council, 2024b, p. 10).

EU-Azerbaijan relations are primarily shaped by pragmatic geoeconomic interests, particularly in energy trade. While other Eastern Partnership countries have expressed aspirations for EU membership, Azerbaijan has maintained a partnership-based approach, leveraging its strategic location and energy resources. In spite of concerns over Azerbaijan's tense relationship with Armenia regarding Nagorno-Karabakh, the EU has prioritized a pragmatic approach. This strategy was amplified in 2022 as the EU sought to reduce its reliance on Russian gas. Consequently, energy cooperation with Azerbaijan significantly expanded, culminating in a bilateral agreement to increase gas exports via the Southern Gas Corridor to 20 billion cubic meters annually by 2027 (European Commission, 2022b).

Despite recent defense support for Armenia, Moldova, Georgia, and Ukraine through the European Peace Facility, the region's ongoing conflicts hinder the Eastern Partnership's ability to establish a secure and stable neighbourhood for the European Union. In the recent Action Plan in 2024 in favour of the Neighbourhood East Region for 2024 the European Commission focuses its efforts on "strengthening resilience through conflict prevention, civil protection and support to democracy in Eastern Partnership", which "aims at promoting the peaceful settlement of conflicts in the region while enforcing the role of women, children and young people in peacebuilding" (European Commission, 2024a, p. 6). While bolstering diplomatic programming within the EaP (see European Commission, 2024a, p. 10), the framework lacks programs to foster multilateral defense and security cooperation among EaP countries.

Consequently, the incremental changes observed thus far cannot be considered truly transformative. In spite of acknowledging the region's persistent conflicts, the EaP has undergone minimal shifts in priorities. Even the devastating impact of Russia's full-scale invasion of Ukraine did not fundamentally alter the EU's approach to the Eastern Partnership. This raises critical questions about the efficacy of the EU's resilience concept in shaping its foreign policy in this context.

Conclusions. The EaP has demonstrated potential in various sectors, yet its aspirations are hindered by the ongoing security crisis. To realize its full potential, the partnership must transition from a primarily economic and political association to a security community. This necessitates a unified defense strategy, shared intelligence, and coordinated military exercises among member states. By prioritizing security and defense, the EaP can create a stable environment conducive to economic growth, human rights advancement, and democratic consolidation.

It should be stressed here on "dialogues", i.e. bilateral formats, while a multilateral defense approach for the Eastern Partnership countries that have experienced destructive Russian influence and aggression has not been launched.

Resilience, as a key component in the relations of the European Union with the Eastern Partnership countries, should be stipulated not only by global trends, but also by taking into account the regional political and security situation. One of the prospects here can be the formation of multilateral security and defense platforms jointly by the participating countries. This might include the exchange of experience, joint training, building a security network based on cooperation with the European Union Agencies, for example, the European Defence Agency (EDA), the European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), the European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Eurojust), European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice (eu-LISA).

Reformatting of the institutional foundations of the Eastern Partnership to build network structures can ensure closer interaction between participating countries and increase the efficiency of the European Union's tools in the region, providing a circle of reliable and resilient partnership. This, in turn, can help not only the participating countries to solve their internal problems and jointly resist challenges and threats in the region, but also contribute to strengthening the resilience of many dimensions of the European Union's external relations.

Multilateral cooperation, including the establishment of a regional security platform, is vital for enhancing resilience against future shocks. By leveraging EU agencies' expertise and fostering deeper institutional integration, the EaP can create a more secure, prosperous, and democratic region. While this transformation presents significant challenges, the potential benefits for both the EaP countries and the EU warrant decisive action.

References [Список використаної літератури]

Anghel, V., & Džankić, J. (2023). Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*, 45(3), 487-501. https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2190106 [in English]. [Anghel V., Džankić J. Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*. 2023. Vol. 45, Is. 3. P. 487–501. DOI: 10.1080/07036337.2023.2190106].

Council of the European Union. (2013, May 28). Council conclusions on EU approach to resilience. 3241st Foreign Affairs Council meeting, Brussels. Doc. 14616/12. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137319.pdf [in English]. [Council conclusions on EU approach to resilience : 3241st Foreign Affairs Council meeting. Council of the European Union. 28.05.2013. № 14616/12. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/137319.pdf (date of access: 01.08.2024)].

Council of the European Union. (2022, April 13). EU support to Ukraine: Council agrees on third tranche of support under the European Peace Facility for total □1.5 billion [Press release]. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/13/eu-support-to-ukraine-council-agrees-on-third-tranche-of-support-under-the-european-peace-facility-for-total-1-5-billion/ [in English]. [EU support to Ukraine: Council agrees on third tranche of support under the European Peace Facility for total □1.5 billion. Press release. Council of the European Union. 13.04.2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/13/eu-support-to-ukraine-council-agrees-on-third-tranche-of-support-under-the-european-peace-facility-for-total-1-5-billion/ (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2009, May 7). Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, Brussels [Presse 78]. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_09_78 [in English]. [Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. European Commission. 07.05.2009. Presse 87. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_09_78 (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2013, June 19). Action Plan for Resilience in Crisis Prone Countries 2013–2020. Brussels. SWD(2013) 227 final. Retrieved from https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/action-plan-resilience-crisis-prone-countries-2013–2020_en [in English]. [Action Plan for Resilience in Crisis Prone Countries 2013–2020. European Commission. 19.06.2013. No. 227 final. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/action-plan-resilience-crisis-prone-countries-2013-2020_en (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2021a, December 16). Action Document for Eastern Partnership Civil Society Facility for Resilient and Inclusive Societies. ANNEX VII of the Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan part 1 in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2021–2022. Brussels, C(2021) 9719 final. Retrieved from https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/document/download/eda03de5-b08e-438e 9a7b b67d147c40f2_en?filename=C_2021_9719_7_EN_annexe_acte_autonome_nlw_part1_v1.pdf [in English]. [Action Document for Eastern Partnership Civil Society Facility for Resilient and Inclusive Societies. ANNEX VII of the Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan part 1 in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2021–2022. European Commission. 16.12.2021.C(2021) 9719 final. URL: (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2021b, December 16). Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 1 for 2021–2022. Brussels, C(2021) 9719 final. Retrieved from https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-01/C_2021_9719_F1_COMMISSION_IMPLEMENTING_DECISION_ EN_V3_P1_1537229.PDF [in English]. [Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 1 for 2021-2022. European Commission. 16.12.2021. No. 9719 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/202201/C_2021_9719_F1_COMMISSION_IMPLEMENTING_DECISION_EN_V3_P1_1537229.PDF (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2021c, July 2). Recovery, resilience and reform: post 2020 Eastern Partnership priorities. Joint Staff Working Document. Brussels, SWD(2021) 186 final. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2021_186_f1_joint_staff_working_paper_en_v2_p1_1356457_0.pdf [in English]. [Recovery, resilience and reform: post 2020 Eastern Partnership priorities. Joint Staff Working Document. European Commission. 02.07.2021. No. 186 final. URL: (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2022a, April 12). Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 2 for 2021–2022. Brussels, C(2022) 2421 final Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-04/C_2022_2421_1_EN_ACT_part1_v2.pdf [in English]. [Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 2 for 2021–2022. European Commission. 12.04.2022. No. 2421 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022 04/C_2022_2421_1_EN_ACT_part1_v2.pdf (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2022b, July 18). Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev. Baku. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4583
[in English] [Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev. European Commission. 18.07.2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4583 (date of access 01.08.2024)].

European Commission. (2023a, August 29). Action Document for Improving Cyber Resilience in the Eastern Partnership countries. ANNEX II to the Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2023–2024. Retrieved from https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/system/files/202308/C_2023_5812_F1_ANNEX_EN_V1_P1_2888829_Annex%20II.PDF [in English]. [Action Document for Improving Cyber Resilience in the Eastern Partnership countries. ANNEX II to the Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2023–2024. European Commission. 29.08.2023. URL: https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/system/files/202308/C_2023_5812_F1_ANNEX_EN_V1_P1_2888829_Annex%20II.PDF (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2023b, August 29). Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the Neighbourhood East Region for 2023 – 2024. Brussels, C(2023) 5812 final. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/202308/C_2023_5812_F1_COMMISSION_IMPLEMENTING_DECISION_EN_V2_P1_2878849.PDF [in English]. [Commission Implementing Decision on the financing of the multiannual action plan in favour of the Neighbourhood East Region for 2023–2024. European Commission. 29.08.2023. No. 5812 final. URL: https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/system/files/202308/C_2023_5812_F1_COMMISSION_IMPLEMENTING_DECISION_EN_V2_P1_2878849.PDF (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2024a). Action Document for Governance and EU related reforms. Action Document for Eastern Partnership for 2024. ANNEX I to the Commission Implementing Decision on the financing of the annual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2024. Retrieved from https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/document/download/2e7f3927-49f9-4140-a078-249455ee877b_en?filename=C_2024_5375_F1_ANNEX-1_3581895.PDF [in English]. [Action Document for Governance and EU related reforms. Action Document for Eastern Partnership for 2024. ANNEX I to the Commission Implementing Decision on the financing of the annual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region for 2024. European Commission. 2024. URL: https://neighbourhood enlargement.ec.europa.eu/document/download/2e7f3927-49f9-4140-a078 249455ee877b_en?filename= C_2024_5375_F1_ANNEX-1_3581895.PDF (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (2024b, June 25). Statement by President von der Leyen on opening accession negotiations with Ukraine and Moldova, via video message. European Neighbourhood and Enlargement Negotiations. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-opening-accession-negotiations-ukraine-and-moldova-video-message-2024-06-25_en [in English]. [Statement by President von der Leyen on opening accession negotiations with Ukraine and Moldova, via video message. European Neighbourhood and Enlargement Negotiations. European Commission. 25.06.2024. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-opening-accession-negotiations-ukraine-and-moldova-video-message-2024-06-25_en (date of access: 01.08.2024)].

European Commission. (n.d). *Resilience*. EU science hub. Retrieved from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/resilience_en [in English]. [Resilience. *EU science hub*. European Commission. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/resilience_en (date of access: 01.08.2024)].

European Council (2021). *EU relations with Belarus*. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/ [in English]. [EU relations with Belarus. *European Council*. 2021. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/ (date of access: 01.08.2024)].

European Council. (2023, December 14-15). Conclusions [European Council meeting (14-15 December 2023)]. EUCO 20/23. CO EUR 16. CONCL 6. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeancouncilconclusions-14-15-12-2023-en.pdf [in English]. [Conclusions. European Council meeting. 14–15.12. 2023. European Council. URL: from https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeancouncilconclusions-14-15-12-2023-en.pdf (date of access: 01.08.2024)].

European Council. (2024a, February 13). EU-Armenia Partnership Council, 13 February 2024 [Main Results]. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2024/02/13/ [in English]. [EU-Armenia Partnership Council. European Council. 13.02.2024. UR L: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2024/02/13/ (date of access: 01.08.2024)].

European Council. (2024b, June 27). Conclusions [European Council meeting (27 June 2024)]. Brussels, EUCO 15/24. CO EUR 12 CONCL 4. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/media/qa3lblga/euco-conclusions-27062024-en.pdf [in English]. [Conclusions. European Council meeting. European Council. 27.06.2024. EUCO 15/24. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/qa3lblga/euco-conclusions-27062024-en.pdf (date of access 01.08.2024)].

European Council. (2022, June 24). Conclusions. EUCO 24/22. CO EUR 2. CONCL 5. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf [in English]. [Conclusions. European Council. 24.06.2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf (date of access: 01.08.2024)].

European Council. (2022-2024). EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. Brussels. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/ [in English]. [EU response to Russia's war of aggression against Ukraine. European Council. (2022–2024). URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/ (date of access: 01.08.2024)].

Jeans, H., Castillo, G. E., & Thomas, S. (2017). The Future is a Choice Absorb, adapt, transform. Resilience Capacities. *Oxfam International*. Retrieved from https://policy-practice.oxfam.org/resources/absorb-adapt-transform-resilience-capacities-620178/ [in English]. [Jeans H., Castillo G. E., Thomas S. The Future is a Choice Absorb, adapt, transform. Resilience Capacities. *Oxfam International*. URL: https://policy-practice.oxfam.org/resources/absorb-adapt-transform-resilience-capacities-620178/ (date of access 01.08.2024)].

Kaunert, C., & de Deus Pereira, J. (2023). EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU-Ukraine/Russian warfare. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(4), 1135–1146. https://doi.org/10.1080/14782804.2023.2183182 [in English]. [Kaunert C., de Deus Pereira J. EU Eastern Partnership, Ontological Security and EU-Ukraine/Russian warfare. *Journal of Contemporary European Studies*. 2023. Vol. 31, Is. 4. P. 1135–1146. DOI: 10.1080/14782804.2023.2183182]

Kaunert, C., Bosse, G., & Vieira, A. (2023). Introduction: resilient states versus resilient societies? Whose security does the EU protect through the Eastern Partnership in times of geopolitical crises? *Journal of Contemporary European Studies*, 31(4), 1048–1057. https://doi.org/10.1080/14782804.2023.2241021 [in English]. [Kaunert C., Bosse G., Vieira A. Introduction: resilient states versus resilient societies? Whose security does the EU protect through the Eastern Partnership in times of geopolitical crises? *Journal of Contemporary European Studies*. 2023. Vol. 31, Is. 4. P. 1048–1057. DOI: 10.1080/14782804.2023.2241021]

Mikalay, M. & Neuman, M. (2023). Framing the Eastern Partnership in the European Union's and Russia's institutional discourse. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(3), 782–796, https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2043256 [in English]. [Mikalay M., Neuman M. Framing the Eastern Partnership in the European Union's and Russia's institutional discourse. *Journal of Contemporary European Studies*. 2023. Vol. 31, Is. 3. P. 782–796. DOI: 10.1080/14782804.2022.2043256]

Pawlak, P. (2016). Resilience in the EU's foreign and security policy. Briefing. *European Parliamentary Research Service*. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_

BRI(2016)583828 [in English]. [Pawlak P. Resilience in the EU's foreign and security policy. Briefing. *European Parliamentary Research Service*. 2016. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2016)583828 (date of access: 01.08.2024)].

Raik, K. (2022). Connectivity of the EU's Eastern Partnership region: contestation between liberal and illiberal approaches. *Journal of Contemporary European Studies*, 31 (4). 1122-1134. https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2064441 [in English]. [Raik K. (2022). Connectivity of the EU's Eastern Partnership region: contestation between liberal and illiberal approaches. *Journal of Contemporary European Studies*. Vol. 31, Is. 4. P. 1122–1134. DOI: 10.1080/14782804.2022.2064441].

Стаття надійшла до редакції 25.08.2024

Вінникова Н. А.
кафедра міжнародних відносин
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та
туристичного бізнесу»
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ СТІЙКОСТІ В МЕЖАХ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Резюме

У дослідженні розглядається еволюція Східного Партнерства крізь призму концепції стійкості. Вторгнення РФ в Україну в 2022 р. різко загострило безпекову ситуацію у регіоні, виявивши невідповідність між початковими цілями Східного Партнерства побудови зони безпеки та процвітання в найближчому оточенні та наявною ескалацією загроз безпеці. Використовуючи тристоронню методологічну основу дослідження стійкості: поглинання, адаптації і трансформації, це дослідження оцінює розвиток Східного Партнерства.

Джерельною базою дослідження є нормативно-правове забезпечення політики Східного Партнерства включно з динамікою двосторонніх форматів між ЄС та країнами-партнерами. Регуляторне забезпечення концепції стійкості в межах зовнішньої політики Європейського Союзу послугувало методологічною основою для оцінювання політики Східного Партнерства.

Результати дослідження виявили, що попри значний тиск зовнішніх чинників Східне Партнерство продемонструвало обмежені можливості на стадії «адаптації» для забезпечення стійкості. Регіональний узгоджений підхід спочатку суперечив різноманітності інтересів і потреб учасників Східного Партнерства. Конфлікти, спровоковані Росією (заморожені й ті, що тривають), продовжують дестабілізувати регіон і спричиняти загрози безпеці. Хоча в межах Східного Партнерства ці виклики визнаються, у формуванні та реалізації програмної політики вони ігноруються. Окрім того, без створення міцної інституційної основи Східному Партнерству бракує потенціалу багатосторонніх засобів для підтримки своїх цілей. У статті наголошено на нагальній необхідності фундаментальних змін у Східному Партнерстві з фокусом на безпекових викликах регіону та сприянні довготривалій стійкості. Зовнішня політика Європейського Союзу дедалі більше визначається екзистенційними загрозами, а не геополітичними амбіціями. На тлі наявних безпекових загроз регіону, справжньої стійкості можна досягти шляхом трансформації Східного Партнерства на міцну інституційну багатосторонню структуру.

Ключові слова: Європейський Союз, Східне Партнерство, стійкість, Україна, війна.

УДК 791.231+94(477)+94(438)»1942/1947»:316.244

Зарічняк О. О.
аспірант,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: yurii.mateleshko@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4749-0190
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.3

КІНЕМАТОГРАФ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ 1942–1947 РР.

Дослідження присвячено ролі кінематографа у формуванні історичної пам'яті та впливу фільмів на польсько-українські відносини в контексті подій Другої світової війни та періоду після неї. Однією з головних проблем є різні національні наративи, які відображаються в кіно і можуть поглиблювати міждержавні конфлікти. Автор розглядає вплив кіно на суспільне сприйняття історичних подій, формування або спотворення колективної пам'яті на прикладі згаданого конфлікту. Основна методологічна основа дослідження базується на концепції конструктивізму та теорії «протезованої пам'яті» Елісон Ландсберг, яка пояснює, як через медіа, включаючи кіно, індивіди можуть інтегрувати чужий досвід у власну ідентичність.
Дослідження показує, що кіномистецтво може слугувати інструментом політичного впливу, конструюючи/реконструюючи історичну пам'ять, і змінювати сприйняття іншої нації. Так, у Польщі документальні фільми активно використовуються для формування державної політики пам'яті. В Україні ж розвиток національного кіно відбувався повільніше, що частково пов'язано із впливом радянського минулого і перенасиченням медіапростору російським контентом, що припинилося лише після 2014 р.
Прикладом ролі кіно в загостренні конфлікту є фільм Войцеха Смажовського «Волинь», який представив українців у негативному світлі, що призвело до напруження між країнами. Водночас українські кінопроєкти, такі як «Століття Якова», прагнуть показати більш збалансоване бачення історичних подій або ж дистанціюватися від них.
Робота також аналізує фільми, що сприяють діалогу між країнами, як-от «Рубіж. Грубешівська операція» та «Сад дідуся», які намагаються подолати стереотипи та знайти точки порозуміння. Дослідження підкреслює важливість відповідального підходу до створення фільмів, оскільки кінематограф може не лише інформувати, а й формувати суспільні настрої та міждержавні відносини.
Ключові слова: кінематограф, історична пам'ять, політика пам'яті, польсько-український конфлікт, комеморативні практики.

Постановка проблеми. Тема польсько-українського конфлікту в період Другої світової війни і декілька років після того є однією із найбільш дискусійних у контексті відносин двох країн як на науковому, так і на політичному рівні. Важливе місце у цьому дискурсі відіграє кіно, яке завдяки застосуванню естетичного інструментарію, зокрема через свою доступність, може впливати на політичні спільноти, корегуючи певні елементи історичної пам'яті, а в деяких випадках навіть конструюючи їхні уявлення про певні події з нуля. Обидві

© Зарічняк О. О., 2024

країни через радянське минуле пройшли тривалий період адаптації, але якщо Польща почала відновлення вітчизняного кіно з установлення Третьої Речі Посполитої, то в Україні через окупацію медіапростору російським контентом та низьку якість своїх продуктів, що частково є результатом попередньої тези, до 2014 р. відчувався застій. Тим не менше важливість фільмів є і в тому що, ми можемо прослідкувати еволюцію відображення певних подій, та зрозуміти причини таких змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ролі фільмів у конструюванні історичної пам'яті не є поширеною як в українському, так і в польському науковому просторі. Тим не менше варто відзначити роботи вітчизняних дослідників: А. Нінічук (Ninychuk, 2019), В. Бабки (Babka, 2014), Л. Брюховецької (Bryukhovetska, 2017), М. Кацуби (Katsuba, 2013). Також цікавими є праці, що порушують питання ролі кіно у взаєминах двох країн: Е. Басака (Bosak, 2023) та М. Стрільчук (Strilchuk, 2018, 2022). Із польського боку варто згадати дослідників П. Вітека (Witek, 2014) та М. П'ютровську (Piotrowska, 2016).

Методологічна основа дослідження. За основу взята концепція конструктивізму та концепт Prosthetic Memory Елісон Ландсберг (Landsberg, 2004), основна ідея якого в тому, що індивіди формують нові нав'язані спогади та почуття через вплив медіа, таких як кіно, телебачення або відеоігри. Ці «протезовані» спогади можуть не бути власним досвідом людини, але вони настільки інтенсивні і реалістичні, що відчуваються як особисті. Такий феномен дає змогу індивідам інтегрувати ці спогади у свою ідентичність та сприймати їх як частину свого власного життєвого досвіду. Окрім цього, було використано порівняння та контент-аналіз для всебічного огляду фільмів, які взяті за основу дослідження, і визначення їхніх спільних та відмінних рис.

Мета – дослідити, як кіно використовується для формування/реформування/підтвердження наративів державної політики пам'яті і яку роль воно відіграє у політичному діалозі двох країн.

Виклад основного матеріалу. У кожної державі є свій пантеон героїв та подій, які є уніфікованим кістяком національної історії. Грамотна побудова стратегії у сфері пам'яті є запорукою консолідації суспільства. Однак в умовах перехідного періоду демократичного транзиту всередині України довгий час побутувало дві діаметрально протилежних моделі історичної пам'яті. Цим дуже часто користувалися політичні групи, маніпулюючи минулим із метою збільшення електоральної підтримки у процесі боротьби за владу. Усередині ж суспільства, як пише у статті В. Бабка, «наявність різноманітних трактувань минулого, суперечливих між собою, призводить до станів, які визначають як «війни пам'яті» чи «конфлікти пам'яті» (Babka, 2014, p. 210).

Така ж ситуація може статися не лише всередині держави. Бувають випадки, коли національні герої однієї держави є ключовими антигероями в національній історії іншої країни. Невміння конструктивно підійти до формування діалогу, почути і зрозуміти партнера, знайти вирішення проблеми може призвести до загострення міждержавних відносин, що ми й бачимо на прикладі питання «Волинської трагедії» між Польщею та Україною у 2016 р. і дотепер.

Важливе місце у формуванні комеморативних практик усередині двох країн відіграв кінематограф, який, хто раніше, хто пізніше, почали активно залучати як інструмент комунікаційних технологій. Як зазначає П. Вітек, «сучасній аудіо-

візуальній культурі, основним засобом передавання історичної інформації є візуальні образи, а не текстові форми» (Witek, 2014). Одними з головних переваг кіно є його масовість та доступність. Окрім того, дуже часто воно може сприйматись як джерело історичних знань, що на відміну від наукової літератури не потребує якихось зусиль для їх аналізу та сприйняття. Важливо відзначити й естетично-візуальний складник, що часто викликає яскраві емоції, тим самим формуючи в пам'яті спогади про події, які ніколи людиною не проживалися (Landsberg, 2004, p 146). Ще одну не менш важливу перевагу кіномистецтва чудово описав М. Куцуба: «Так, якщо отримана з кіно культурна інформація підтверджується поточними повідомленнями ЗМІ, виникає ефект когнітивного консонансу. Цей ефект полягає у схильності людини відбирати в ЗМІ та в інших джерелах інформації лише ті дані, які відповідають її базовим культурно-ідеологічним установкам. У цьому сенсі кіно є первинною ланкою, яка формує не вторинний інформаційний багаж, а самі ці ідеологічні патерни» (Katsuba, 2013, p. 143).

Щодо теми польсько-українського протистояння періоду Другої світової війни і декілька років опісля того, то в історичній пам'яті двох держав ці події займали кардинально різні позиції. Спільними рисами для двох країн були малодослідженість і певна табуйованість теми до 1989 р. та радянський шлейф побудови моделей пам'яті, основними константами якої є глорифікація при вшануванні, ініціативи, що походять від держави, та відсутність практик покаяння. Так само як Польща не бажає пам'ятати період військового колабораціонізму з нацистською Німеччиною в період Другої світової війни, так і Україна намагалася довгий час не пам'ятати «Волинську трагедію». На даний момент ще досі продовжується історико-політична дискусія на цю тему.

Перші фільми в Польщі про «Волинь» з'явилися ще в 90-х роках, і з кожним роком їх кількість тільки збільшувалася. В особливо великих обсягах збільшується кількість таких фільмів у «круглі» роковини тих подій. Переважна їх більшість є документальними і засновані на свідченнях очевидців. Стосовно ролі фільмів у політиці пам'яті Польщі М. Стрільчук указує: «Наскільки важливим елементом формування історичної пам'яті у польському суспільстві про Волинські події є документальне кіно, засвідчує той факт, що у рамках ушанування 70-х роковин Волинської трагедії Інститут національної пам'яті організував низку спеціальних кіноперегляді. Так, наприклад, у Лодзі було представлено чотири документальних стрічки: «Skrawekpiekław Podolu», «Zapomniane zbrodnie na Wołyniu», «Było sobie miasteczko», та «Wołyń wpożodze» (Strilchuk, 2022, p. 50).

Одним із перших фільмів, який був знятий про згаданий період в Україні, є «Залізна сотня» 2004 р. Створений він на замовлення і за кошти представника української закордонної діаспори Юрія Борця. Що цікаво, презентований він був ще до того, як В. Ющенко став президентом. Стрічка була знята у типовому радянському стилі, де є ідеалізовані герої-патріоти України і є «вороги». Слід звернути увагу на те, що декілька представників радянських українських військових можна також назвати позитивними і тими ж самими патріотами або ж принаймні нейтральними персонажами (Міша та його батько). Тим самим відчувається символічна єдність українців. Що ж стосується поляків, то вони зображені переважно в негативному світлі. На рахунку одного з головних антагоністів, представника неозначених польських збройних формувань Барца і вбивство дитини, і ґвалтування, і напад на село (Yanchuk, O. 2004). Незважаючи на все

це, якогось масштабного обговорення фільм не викликав ні всередині країни, ні за її межами.

Однак цікавим є той факт, що на перших етапах незалежності двох країн у питанні польсько-українського протистояння середини ХХ ст. суб'єктами політики пам'яті у випадку Польщі є державний апарат, а в Україні – діаспора, загальний комеморацiйний внесок якої є дуже важливим.

Найбільш кризовим моментом у діалозі двох країн, безумовно, став 2016 р. Цьому передував прихід до влади в Польщі партії консерваторів ПіС, які ініціювали проголошення «Волинської трагедії» «геноцидом». Незважаючи на намагання тодішнього президента України Петра Порошенка вілібрандтовськими діями згладити напругу між країнами, це мало чим допомогло. Своєрідною ілюстрацією важливості прийняття цього рішення для польського суспільства став фільм Войцеха Смажовського «Волинь».

Одразу після виходу цього проекту на екран він був заборонений МЗС для показу на території України як такий, що може призвести до напруги в суспільстві. «Волинь» був цілком підтриманий державним апаратом Польщі. Так, у своїй статті Е. Босак зазначає: «…цей фільм, за деякими даними, отримав дофінансування у розмірі 4 млн злотих від Польського інституту кіномистецтва [Покальчук] (навіть більше, ніж просили продюсери), що робить його не просто приватним фільмом, а майже висловом думок офіційної Варшави… Резонанс фільму та участь у його появі В. Смажовського не залишилася безслідною. За свою режисерську роботу митець у тому ж році був удостоєний державної нагороди «Хреста Кавалерського Ордену відродження Польщі» за «визначні заслуги перед польською культурою, за досягнення в художньо-творчій та громадській діяльності» (Bosak, 2023, p. 44).

Що ж до самого фільму, то він є абсолютно антиукраїнським. Більшість сцен покликані зобразити українців у максимально поганому світлі: катування людей, мордування, зради і тому подібне. Серед усієї плеяди персонажів-українців «хороших» персонажів майже немає, а та невеличка кількість дуже швидко помирає. Окрім жорстокості, режисер приписує українцям і лише українцям колабораціонізм із двома режимами, тоді як поляки були виключно жертвами (Smarzowski, 2016).

Прем'єра стрічки була неймовірно позитивно прийнята в польському суспільстві, про що свідчать її мільйонні перегляди. За касовими зборами «Волинь» побив усі рекорди Республіки Польща за останні десять років (Ninychuk, 2019). Незважаючи на те що фільм позиціонувався як такий, що реформує польсько-український діалог, після його виходу більшість критиків дійшла діаметрально протилежних висновків.

Фільм як кінематографічний образ є не лише джерелом історичних знань, а й способом творення нових міфів. Кожен із них, навіть документальний, відображає суб'єктивне бачення режисера, який під час створення стрічки використовує не лише історичні факти, а й художні засоби, що можуть впливати на сприйняття і навіть трансформувати історичну реальність (Piotrowska, 2016, p. 67). Однак якщо переглянути інтерв'ю автора стрічки, ми можемо побачити таку тезу: «Без перебільшення, я лише режисер і знімаю лише фільм… Якщо ці відносини будуть хорошими, то вони будуть… Поки що я не переживаю, що буде далі» (Tomczuk, 2014, October 28). Тобто сам автор не готовий узяти відповідальність за

свою роботу і за своїми переконаннями, можливо, не повною мірою розуміє, які наслідки будуть у свідомості суспільства , після перегляду всіх тих сцен насилля.

Цікавим фактом є те, що даний фільм дуже часто використовується в освітніх цілях. А його прем'єру відвідало велика кількість учнів разом із вчителями. В одній зі шкіл після такої поїздки діти написали рецензії. У рецензії учня Б. Марчіна є такі слова: «У фільмі поляки не представлені ханжами, тому що вони ними просто не були, але єдине слово, яке мені спадає на думку назвати українців, це «бидло», і інакше не можна» (Trip to «Wołyń» 2024, November 8). Безумовно, це лише одна рецензія, але у скількох дітей, які здебільшого необізнані у цій темі, виникне аналогічна асоціація щодо українців як жорстоких сусідів, які вбивали їхніх предків? Дана цитата лише підтверджує той факт, що фільми впливають на сприйняття людиною подій минулого і формують ставлення до сучасності.

Що цікаво, автор, згладжуючи напругу, яку може викликати фільм, намагався розділити українців на дві частини: «бандерівців» та «простих українців», однак ці образи у свідомості багатьох сплетуться воєдино. Автор говорив про те, що вніс запобіжники, щоб не погіршити стосунки, але О. Каліщук переконана, що цього недостатньо (Kalyshchuk, 2016).

Наслідком такої політики пам'яті, підтриманої тими самими фільмами, стали такі акції, як «війни на могилах». Л. Стрільчук налічує більше 15 випадків за період 2013–2017 рр. знищення/наруги над пам'ятними місцями, пов'язаними з УПА, та навіть жертв комуністичних репресій. Окрім цього, вона наводить і факти нападів на українських студентів та заробітчан на території Польщі в 2016–2017 рр. (Strilchuk, 2018).

Своєрідною відповіддю на польський фільм стала прем'єра «Століття Якова». Хоча телесеріал вийшов трішки раніше, але вироблявся він «1+1» форсованими темпами. Важко сказати, чи намагалися автори зробити щось, що могло протистояти фільму «Волинь», про який було всім відомо ще з 2013 р. Л. Брюховецька у своїй рецензії пише, що ні (Bryukhovetska, 2017), однак усе одно те, що ці два проєкти вийшли в час кульмінації конфлікту навколо «Волині», є дуже цікавим кінематографічним діалогом.

«Століття Якова» стало однією з перших спроб цієї теми в українському ігровому кіно (Bryukhovetska, 2017). Кінопроєкт став дуже популярним в українському суспільстві. Так, лише в YouTube кожну з його серій переглянули в середньому понад 1 млн разів. У телесеріалі ми можемо побачити одну з головних персонажів – польку Зосю, яка рятує українських селян, яких хотіли спалити Армія Крайова в ході акції відплати за спалених польських жителів ОУН. Хоча проєкт не є ідеальним, але на відміну від «Волині» він показує всю неоднозначність ситуації, яка відбувалася на фронтирі, адже і сам головний герой, українець, у минулому був солдатом польської армії.

Наступна стрічка, яку хотілося б згадати, – документальний фільм «Рубіж. Грубешівська операція» 2019 р. Сюжет став переможцем чергового конкурсу від Державного агентства України з питань кіно і отримав фінансову підтримку від держави на створення. Практика проведення конкурсів розпочалася з 2011 р., і, по суті, таким способом апарат влади може спрямовувати творців у потрібне русло і на потрібні теми.

Хочеться відзначити, що кінокартина стала дійсно тим проєктом, який позначив новий курс на зближення у стосунках. До того ж коли стрічка розроблялася,

то були залучені архіви двох країн і, що головне, спеціалісти з обох Інститутів національної пам'яті. Т. Лазер зазначив: «Основна тема фільму – не лише депортація, а й співпраця українців і поляків, які змогли після всієї ненависті і люті один до одного, після всіх бід, які завдали один одному, примиритися і зрозуміти, хто насправді є основним їхнім ворогом» (Tereshchuk, 2019, September 12). У фільмі присутні згадки про місця трагедій, але основна ідея – про місце співпраці. Що цікаво, навіть у музичному супроводі було вибрано українсько-польську пісню «Гей, соколе», щоб і в цьому провести паралель спільності та єднання. Хоча фільм був позитивно сприйнятий по обидва боки кордону, але популярним його важко назвати. На YouTobe його переглянуло близько 15 тис людей, що вказує на низьку популярність кінокартини.

Польським кроком назустріч можна назвати стрічку «Сад дідуся». Про нього Р. Кабачій пише: «Це теперішні рефлексії сучасних молодих людей, польки і українця, про події, що сталися багато десятиліть тому. Цей фільм – це боротьба зі стереотипами. Обопільними стереотипами» (Kabachiy, 2023, July 5). Інтерв'ю з жителями Волині розкривають усю неоднозначність подій, які відбувалися. Ключовою думкою є те, що як хороші, так і погані люди були і серед поляків, і серед українців. Переглядаючи останні два фільми, складається враження, що нарешті у цій темі з'являється поле для порозуміння, адже будь-який конфлікт, як і будь-яка інша подія, має свій початок, кульмінацію і розв'язку.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що кінематограф завдяки своїм перевагам став одним із ключових інструментів у формуванні історичної пам'яті. Фільми можуть слугувати як джерелом історичних знань, так і джерелом міфів та стереотипів, які сприяють поглибленню конфліктів.

На прикладі фільмів ми могли побачити, як лише одна стрічка може загострити міждержавні відносини і призвести до їх кризи. Окрім цього, варто зазначити, що режисерам фільмів потрібно зрозуміти всю відповідальність, адже наслідки їх творіння в суспільстві можуть бути непередбачуваними.

Тим не менше, незважаючи на складні відносини між країнами в контексті цієї теми, є приклади кінопроєктів, що сприяють зближенню і порозумінню, як-от «Рубіж. Грубешівська операція» та «Сад дідуся». Ці фільми показують, що конструктивний підхід до історії може сприяти подоланню стереотипів і зняттю напруги у міждержавних відносинах.

References [Список використаної літератури]

Babka, V. (2014). The politics of memory: the attempt of theoretical synthesis, models and the role in transitional society. *Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,* 6, 201–215 [in Ukrainian]. [Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2014. № 6. С. 201–215].

Bosak, E. (2023). Vectors of Contemporary Polish-Ukrainian Cooperation in Cinematography. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: History*, (1 (48), pp. 40–48. https://doi.org/10.24144/2523-4498.1 (48).2023.280214 [in Ukrainian]. [Босак Е. Вектори сучасної польсько-української співпраці в кінематографії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2023. Вип. 1(48). С. 40–48. DOI: https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(48).2023.280214 (дата звернення: 03.09.2024)].

Bryukhovetska, L. (2017). The Volyn Polissia has finally awaited. *Cinema-Theatre.* 1. 10–11 [in Ukrainian]. [Брюховецька Л. Волинське Полісся дочекалося. *Кіно-Театр*. № 1. С. 10–11].

Kabachiy, R. (2023, July 5). Ukrainian pears from a Polish orchard. *Culture.pl.* [in Ukrainian]. [Кабачій Р. Українська тепер груша з польського саду. *Culture.pl.* 2023, 5 липня. URL https://culture.pl/ua/stattia/ukrayinska-teper-hrusha-z-polskoho-sadu (дата звернення: 17.08.2024)].

Kalyshchuk, O. (2016, October 15) «Volhynia»: reflections of a historian. *Historians.in.ua.* [in Ukrainian]. [Каліщук О. «Волинь»: роздуми історика. *Historians.in.ua.* 2016. 15 жовтня. URL: https://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2029-oksana-kalishchuk-volyn-rozdumy-istoryka (дата звернення: 17.08.2024)].

Katsuba, M. (2013). Artistic Cinema as a Tool for Shaping Mass Political Consciousness. *Political Management,* 1–2, 136–144 [in Ukrainian]. [Кацуба М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості, *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 136–144].

Landsberg, A. (2004). Prosthetic memory: The transformation of American remembrance in the age of mass culture. Columbia University Press. [in English]. [Landsberg A. Prosthetic memory: The transformation of American remembrance in the age of mass culture. Columbia University Press. 2004].

Ninychuk, A. (2019) Film Voitsekh Smagovsky «Volyn» as a Human Historical Memory of Ukrainians and Poles About Volyn Tragedy. *Lesya Ukrainka Eastern European National University Scientific Bulletin,* 7, 72–76 [in Ukrainian]. [Нінічук А. Фільм Войцеха Смажовського «Волинь» як травматична історична пам'ять українців та поляків про Волинську трагедію. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 7. С. 72–76].

Piotrowska, M. (2016). The role and significance of film in popularizing history and shaping social historical consciousness. *Scientific Papers of the Doctoral Society of Jagiellonian University: Humanities*, 14, 59–78 [in Polish]. [Piotrowska M. Rola i znaczenie filmu w popularyzacji historii a kształtowanie społecznej świadomości historycznej'. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Humanistyczne*. 2016. Vol. 14. S. 59–78].

Smarzowski, W. (Director). (2016). *Volhynia* [DVD]. Forum Film Poland. [in Polish]. [Smarzowski, W. (Reżyser). (2016). *Wołyń* [DVD]. Forum Film Poland.]

Strilchuk, L. (2018). Historical Memory of Ukrainians and Poles: A Search for Paths to Reconciliation or a Prelude to Conflict? *In Transformations of Historical Memory. Historical and Political Studies: Scientific Journal. Special Issue: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Transformations of Historical Memory»,* 176–183 [in Ukrainian]. [Стрільчук Л. Історична пам'ять українців та поляків: пошук шляхів примирення чи привід до конфлікту? *Трансформації історичної пам'яті. Історичні та політологічні дослідження. Спецвипуск: доп. на міжнар. наук.-практ. конф. «Трансформації історичної пам'яті».* Вінниця, 2018. С. 176–183].

Strilchuk, L. (2022). The memory of the Ukrainian-Polish interethnic conflict in Volhynia during the Second World War in modern Polish society (on the example of cinema) *Chronicle of Volhynia. All-Ukrainian Scientific Journal. Issue 26.* 49–53 https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.08 [in Ukrainian]. [Стрільчук Л. Пам'ять про українсько-польський міжнаціональний конфлікт на Волині у роки Другої світової війни у сучасному польському суспільстві (на прикладі кіно). *Літопис Волині*. 2022. Число 26. С. 49–53].

Tereshchuk, H. (2019, September 12). *Rubizh* – Ukrainian view on the joint military operation of the UPA and AK. *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. [Терещук Г. *Рубіж* – український погляд на спільну бойову операцію УПА і АК. *Радіо Свобода*. 2019. 12 вересня. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/kino-pro-upa/30161103.html (дата звернення: 17.08.2024)].

Tomczuk, J. (2014, October 28). This is how the massacre in Ukraine began. Smarzowski is filming «Wołyń». *Newsweek Polska* [in Polish]. [Tomczuk J. Tak zaczęła się rzeź na Ukrainie. Smarzowski kręci «Wołyń». *Newsweek polska*. 2014, 28 października. URL: http:/www.newsweek.pl/polska/wolyn-film-wojciecha-smarzowskiego-o-rzezi-na-ukrainie-premiera-zwiastun, artykuly,350066,1,2.html (дата звернення: 17.08.2024)].

Trip to «Wołyń» (2024, November 8) School of Sports Mastery - General Education High School [in Polish]. [Wycieczka na Wołyń» *Szkoła Mistrzostwa Sportowego – Liceum Ogólnokształcące.* 2024. 8 listopada URL: https://smspruszkow.pl/aktualno%C5%9Bci/13-aktualnosci/72-wycieczka-na-,,wo%C5%82y%C5%84.html (дата звернення: 17.08.2024)].

Witek, P. (2014). Methodological issues in visual history. Res Historica, 37, 159–176. https://doi.org/10.17951/rh.2014.37.159 [in Polish]. [Witek P. Metodologiczne problemy historii wizualnej. *Res Historica*. 2014. Vol. 37. p. 159–176. DOI: http://dx.doi.org/10.17951/rh.2014.37.159].

Yanchuk, O. (Director). (2004). *The Company of Heroes*. Dovzhenko Film Studios [in Ukrainian] [Янчук О. (режисер). (2004). *«Залізна сотня».* кіностудія ім. Олександра Довженка URL: https://www.youtube.com/watch?v=G1Wmqp3O9FA (дата звернення: 17.08.2024)].

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024

Zarichnyak O. O.
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 32, French blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

CINEMATOGRAPHY AS A TOOL FOR IMPLEMENTING STATE MEMORY POLICY: PERSPECTIVES ON THE POLISH-UKRAINIAN CONFLICT OF 1942–1947

Summary
The study is dedicated to examining the role of cinema in shaping historical memory and its impact on Polish-Ukrainian relations in the context of World War II and the post-war period. One of the main challenges addressed is the divergent national narratives depicted in films, which have the potential to exacerbate interstate conflicts. The author explores how cinema influences public perception of historical events and contributes to the formation or distortion of collective memory, using the mentioned conflict as a case study. The research is grounded in the theoretical framework of constructivism and Alison Landsberg's concept of «prosthetic memory,» which explains how individuals can integrate others' experiences into their own identity through media, including film. The findings indicate that cinema can serve as a tool of political influence, constructing or reconstructing historical memory and altering perceptions of other nations. In Poland, documentary films are actively used to shape state memory policies. In contrast, the development of national cinema in Ukraine has been slower, partly due to the legacy of the Soviet past and the oversaturation of the media space with Russian content, which diminished only after 2014.
An example of cinema's role in escalating conflict is Wojciech Smarzowski's film «Wołyń» («Volhynia»), which portrays Ukrainians in a negative light, leading to increased tensions between the countries. Meanwhile, Ukrainian film projects like «The Century of Yakiv» aim to present a more balanced view of historical events or distance themselves from contentious narratives.
The study also examines films that facilitate dialogue between the nations, such as «The Border: Hrubieszów Operation» and «The Grandfather's Orchard,» which seek to overcome stereotypes and foster mutual understanding. The research emphasizes the importance of a responsible approach to filmmaking, as cinema can not only inform but also shape public attitudes and interstate relations.
Key words: cinema, historical memory, memory policy, Polish-Ukrainian conflict, commemorative practices.

УДК 330.3-044.922(497-15)"2008/2024"

Ільченко І. О.
аспірант,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65000, Україна
E-mail: i.ilchenko.a@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6571-7583
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.4

ЕКОНОМІЧНЕ ТРАНСФОРМУВАННЯ ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН ЗАХІДНИХ БАЛКАН ПІСЛЯ 2008 РОКУ

У статті вибрано два кейса для дослідження – Албанія та Чорногорія, які всередині Західних Балкан (далі – ЗБ) є найбільш несхожими, тобто дають уявлення про різницю між окремими країнами, але також і про спільні риси групи. Метою дослідження є визначення ключових проблем економічної трансформації посткомуністичних країн Західних Балкан після початку світової економічної кризи. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. вплинула на більшість торговельних партнерів країн ЗБ, що, своєю чергою, вплинуло на експорт та імпорт. Навіть у високорозвинутій Словенії після незначного відновлення темпів зростання в 2010–2011 рр. режим бюджетних скорочень та несприятлива економічна ситуація в ключових країнах-партнерах призвели до другої хвилі кризи. Глобальна фінансова криза поклала кінець албанській моделі зростання, заснованій на внутрішньому попиті. Серед причин економічного спаду в 2012–2013 рр. також були дефіцит бюджету і зростання державного боргу на тлі зростання процентних ставок, пов'язаного з борговою кризою, у тому числі в Греції та інших країнах ЄС. Незважаючи на те що Албанії вдалося уникнути рецесії, криза призвела до зменшення грошових переказів та інших потоків, що, своєю чергою, сприяло нижчому зростанню, особливо в будівельному секторі, який із тих пір зазнав різкого спаду. Маючи тісні зв'язки з грецькою та італійською економіками через експорт, грошові перекази та фінансові потоки, Албанія понесла на себе основний тягар кризи державного боргу Єврозони. У країнах ЗБ імпорт перевищує експорт, тобто вони є здебільшого імпортерами товарів. Узагалі країни ЗБ хоча і з різними розмірами імпорту, але мають майже однакову тенденцію показника. Ще однією сталою тенденцією є зменшення припливу прямих інвестицій, що пов'язано з поступовим самостійним розвитком та укріпленням національних економік. Незважаючи на поширену думку, приплив ПІІ та кошти ЄС не можуть повністю гарантувати стабільне економічне зростання та розвиток країн ЗБ. Іноземні інвестори переважно інвестують у сектори економіки, які вже достатньо врегульовані, з добре розвиненою інфраструктурою, вони не зацікавлені у фінансуванні промислових і виробничих потужностей. Підтримка економічного відновлення, яке триває, потребує подальших зусиль щодо реформування та усунення макроекономічних недоліків у державних фінансах і фінансовому секторі. За допомогою програми Міжнародного валютного фонду країни ЗБ почали консолідувати свої державні фінанси, а відповідна пом'якшувальна монетарна політика підтримала економічне піднесення. Було започатковано деякі важливі для бізнесу реформи, такі як комплексна перебудова системи правосуддя. Тим не менше тривалі макроекономічні недоліки та структурні перешкоди для зростання вимагають постійних зусиль для подолання ще невирішених проблем. Таким чином, процес євроінтеграції загрожує затягнутися через невідповідність економічних показників країн ЗБ стандартам ЄС.
Ключові слова: економіка, трансформація, посткомуністичні країни, Західні Балкани.

© Ільченко І. О., 2024

Актуальність. Країни Західних Балкан (ЗБ) – це дефініція, яка не є усталеною протягом усього періоду після розвалу СФРЮ, і до того ж більше політична, ніж географічна. Якщо географічно до регіону відносяться Албанія, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина, Македонія та частково визнана Республіка Косова, то у науковій літературі так зазвичай називають балканські країни, які не є членами ЄС. Для України дуже важливим є вивчення досвіду реформ у країнах, які теж вибрали шлях європейської інтеграції. Це може дати змогу уникнути їхніх помилок і скоротити час на складання власної програми конвергенції.

Тема порівняння десяти країн ЗБ є дуже об'ємною і не може бути охоплена у статті, тому було вибрано два кейса для дослідження – Албанію та Чорногорію, які всередині ЗБ є найбільш несхожими, тобто дають уявлення про різницю між окремими країнами, але також і про спільні риси групи. Окрім того, у поданій статті є звертання до досвіду Словенії та Хорватії, але тільки дотичне проблем системних перелогів у регіоні ЗБ.

У роботі будуть розглянуті основні економічні показники країн ЗБ протягом 2009–2022 рр. для виявлення спільних тенденцій та розгляду проблем їх економічних трансформацій.

Отже, **метою дослідження** є визначення ключових проблем економічної трансформації посткомуністичних країн Західних Балкан після початку світової економічної кризи 2008 р.

Методологічною основою дослідження є методи архівних та документальних досліджень, метод збору медіа й вторинних джерел, метод Інтернет-дослідження, а також контент-аналіз.

Теоретичною основою нашого дослідження є окремі напрацювання зарубіжних авторів, таких як Г. Бутурац, Д. Мікулич і П. Паліч (2019), К. Дріцакі та Е. Стіакакіс (2014), В. Пецініс (2019). Через їхні роботи була складена дорожня карта дослідження, виявлено показники, через аналіз яких можна отримати повну картину економічних реформ у країнах ЗБ. Разом із тим фактичний матеріал було отримано завдяки авторському дослідженню матеріалів основних міжнародних сайтів, де розміщено кількісні показники ЗБ.

Результати дослідження. У 2009–2014 рр. ВВП країн ЗБ мало схожу тенденцію до росту в 2011 р. і спаду в 2012 р. У період 2012–2014 рр. відбувся ріст показників ЗБ. Достатньо швидке відновлення країн ЗБ після кризи 2008 р. зумовлене допомогою Європейського Союзу. Із 2015 р. в країнах ЗБ можна побачити спад економіки, яка вже у наступному році почала відновлюватися і досягла свого максимуму в 2018 р. (GDP (current US$). The World Bank, 2024).

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. вплинула на більшість торговельних партнерів країн ЗБ, що, своєю чергою, вплинуло на експорт та імпорт 2009 р. Навіть у високорозвинутій Словенії (серед посткомуністичних країн Словенія має найвищий ВВП на душу населення) після незначного відновлення темпів зростання в 2010–2011 рр. режим бюджетних скорочень та несприятлива економічна ситуація в ключових країнах-партнерах призвели до другої хвилі кризи. Темпи економічного зростання у 2012–2013 рр. були від'ємними (–2,7% та –1,1% відповідно); у 2013 р. ВВП Словенії був на 9,6% нижчим за рівень 2008 р. У 2014–2017 рр. середньорічний темп зростання економіки Словенії становив 3,3%, а в 2017 р. він прискорився до 5,0%. Загалом за період незалежності обсяг ВВП зріс майже вдвічі (Under the direction of Leonid Grigoriev, 2018).

Слабкі показники основних торговельних партнерів Словенії (країна зберігає давні традиції торгівлі із сусідніми країнами, що робить її уразливою) сповільнили зростання в 2019 р. (2,4%), при цьому ситуація погіршилася через пандемію COVID-19, яка спричинила скорочення всіх компонентів попиту, крім державного споживання. Загалом, за оцінками МВФ, у 2020 р. ВВП країни впав на 6,7%; зростання, однак, відбулося у 2022 р. на рівні 3,4% завдяки відновленню приватного споживання, а також збільшенню інвестицій як із державного, так і з приватного секторів (Slovenia: Economic and Political Overview, 2024).

Албанія має переваги сприятливого географічного положення, завдяки чому її найважливішими торговельними партнерами є Греція та Італія, які є великими економіками та її сусідами. Пан'європейський коридор VIII, що проходить через Албанію, привернув увагу інвесторів із Заходу. Таким чином, ці переваги зробили Албанію дуже плідним ринком для іноземних інвесторів або національних компаній. Окрім того, Албанія успадкувала дуже багаті природні ресурси, такі як метали та мінерали, а також хороші потужності для гідроелектроенергії.

Глобальна фінансова криза 2008 р. поклала кінець албанській моделі зростання, заснованій на внутрішньому попиті. Серед причин економічного спаду в 2012–2013 рр. також були дефіцит бюджету і зростання державного боргу на тлі зростання процентних ставок, пов'язаного з борговою кризою, у тому числі в Греції та інших країнах ЄС. Незважаючи на те що Албанії вдалося уникнути рецесії, криза призвела до зменшення грошових переказів та інших потоків, що, своєю чергою, сприяло нижчому зростанню, особливо в будівельному секторі, який із тих пір зазнав різкого спаду. Маючи тісні зв'язки з грецькою та італійською економіками через експорт, грошові перекази та фінансові потоки, Албанія понесла на себе основний тягар кризи державного боргу Єврозони. Внутрішній попит залишається слабким (Economic Reform, 2018).

У XXI ст. найбільш динамічними галузями албанської економіки стають «споживчі» галузі. Найбільш динамічною галуззю національної економіки стає туризм. Лише за п'ять років (2012–2017), число іноземних громадян в Албанії виросло з 3,5 млн до 5,1 млн осіб, тобто приблизно в 1,5 рази. У 2009–2012 рр. ВВП Албанії зріс у середньому на менше ніж 3%, переважно завдяки основним послугам і видобувній промисловості, яка шукала ринки за межами відновлення ЄС. За 2010–2016 рр. ВВП на душу населення виріс, згідно з даними статистики, з 3 088 до 3 734 євро в поточних цінах. Далі зростання ВВП продовжилося. За попередніми даними за IV квартал 2017 р., зростання ВВП порівняно з аналогічним періодом 2016 р. становило 3,36%. Не вдаючись у точні підрахунки, можна сказати, що щорічний приріст ВВП Албанії у другому десятилітті XXI ст. становить 3,5–4,5% (Economic Reform, 2018).

Відновлення у 2018 р. у Чорногорії зумовлено ростом іноземних інвестицій у країну. Із початком 2020 р. можна побачити, що ВВП Чорногорії зменшився на 13,9%. Така ситуація склалася через те, що велику частку ВВП Чорногорії становить туризм (близько 21,7% у 2019 р.), а через пандемію ця сфера не змогла функціонувати як раніше. Загалом із 2019 по 2020 р. ВВП Чорногорії зріс десь на 14,7% (GDP (current US$). The World Bank, 2024).

Державний бюджет Чорногорії має негативне значення весь час, і в 2020 р. ситуація теж погіршилася. Можна припустити, що державний борг буде зростати. Оскільки державний бюджет у країнах ЗБ майже завжди є дефіцитним,

розглянемо такий показник, як відсоток державного боргу від ВВП, він показує розмір заборгованостей країни для покриття дефіциту державного бюджету відносно розмірів ВВП. Щодо державного боргу Чорногорії, то можна побачити, що державний борг мав теж тенденцію до росту, у 2020 р. його розміри навіть перевищували 100% від ВВП. Із 2009 по 2020 р. показник державного боргу до ВВП у Чорногорії зріс аж на 65,28% (Montenegro Government Debt to GDP. Tradings Economis, 2024).

Інфляція в країнах ЗБ не перевищувала 4,5% за період після 2009 р. Можна побачити більш менш однакову тенденцію щодо впровадження відсоткових ставок у країнах ЗБ, адже, наприклад, Чорногорія хоча і не є членом Європейського Союзу, але намагається наслідувати політику Європейського центрального банку. У всіх країнах ЗБ держава намагається втримувати відсоткову ставку у межі 2%, як указано у критеріях конвергенції (Buturac, Mikulić & Palić, 2019).

Слід зазначити, що також вагомими показником є стан поточного рахунку, який є частиною платіжного балансу і розраховується як сума торгового балансу (експорт товарів та послуг мінус імпорт), чистого доходу з-за кордону та чистих поточних трансфертів. Стан поточного рахунку у країн ЗБ має позитивне значення, що говорить про відсутність дефіциту рахунку з поточних операцій; це свідчить про те, що країни ЗБ є чистими кредиторами для решти світу. Щодо спільних тенденцій та трансформації протягом 2013–2020 рр. можна сказати, що країни ЗБ мають схожу тенденцію.

Далі розглянемо більш детально торговий баланс країн ЗБ, що являє собою різницю між експортом та імпортом, тобто допомагає зрозуміти, чи є країна більше експортером чи імпортером товарів.

У країнах ЗБ імпорт перевищує експорт, тобто вони є здебільшого імпортерами товарів. Узагалі країни ЗБ хоча і з різними розмірами імпорту, але мають майже однакову тенденцію показника (Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion, 2015).

Розглянемо детальніше товарну структуру експорту після 2009 р., щоб порівняти, які трансформації відбулися в економіці країн ЗБ. У Чорногорії в 2009 р. в експорті переважали такі товари: алюміній необроблений, вино (не ігристе), штанги та стрижні, деревина хвойних порід пиляна, інші препарати, а в 2020 р. вже переважали нафтопродукти, автомобілі, упаковані ліки, обладнання для мовлення та електроенергія.

Серед імпорту Чорногорії у 2009 р. переважали: нафтові масла, електрична енергія, інші препарати, автомобілі з матрицею, сигарети. У 2020 р. переважали сирий алюміній, електроенергія, упаковані ліки, сушені бобові та алюмінієва руда. Основними торговими партнерами Чорногорії були Сербія, Греція, Італія, Словенія, Боснія і Герцеговина (Montenegro Trade Summary, 2024).

Країни ЗБ є експортерами послуг, оскільки баланс послуг має позитивне значення. Також можна побачити, що взагалі країни ЗБ до 2019 р. мали більш-менш однакову тенденцію до росту балансу послуг, тобто все більше переважання експорту послуг на імпортом, але в 2020 р. можна побачити, що у Чорногорії відбувся різкий спад показника саме через скорочення надання послуг туризму через пандемію.

Зовнішньоторговельний баланс Албанії різко негативний по всіх групах товарів. У загальному обсязі експорту лідирує продукція легкої промисловості, на

частку якої припадає приблизно 40%. Продукція сільського господарства і харчової промисловості, включаючи тютюн, на виробництві якого сільське господарство Албанії поряд з іншими країнами ЗБ спеціалізувалося тривалий час, становить трохи більше 10% албанського експорту. При цьому ввезення продуктів харчування в Албанію більше ніж утричі перевищує вивезення (за 2018 р. увезення продукції харчової промисловості, включаючи тютюн, в Албанію становив 106 млн албанських леків, вивезення – 32 млн леків). У 2010-х роках починається активне освоєння Албанії торговими мережами, що мають європейське походження. Але існують і власне албанські мережі, що носять назви, що нібито збереглися із соціалістичних часів. Наприклад, у Тирані існує мережа супермаркетів, іменується Kombinat і mishit («М'ясокомбінат», саме слово «комбінат» прийшло в албанську мову з російської в період розквіту радянсько-албанських відносин 1940–1950-х років). Експорт Албанії у 2017 р. становив 2,39 млрд $: взуття, хромітова руда, феросплави, сира нафта, сільгосппродукція (головним чином, фрукти, овочі і тютюн). Основні покупці: Італія – 48% (1,15 млрд $), Китай – 7,4% (177 млн $), Іспанія – 5,3% (127 млн $), Франція – 4,7% (113 млн $) і Німеччина – 4,7% (111 млн $). Імпорт у 2017 р. становив 4,21 млрд $: автомобілі, обладнання, нафтопродукти, медикаменти, живі тварини та продукція скотарства, текстильні і споживчі товари. Основні постачальники: Італія – 30% (1,28 млрд $), Туреччина – 9,9% (416 млн $), Греція – 9,7% (391 млн $), Німеччина – 8% (336 млн $) і Китай – 7,4% (311 млн $). Головним партнером Албанії є ЄС, на який припадає 66,0% (5 079 млн $). Далі з великим відривом ідуть Китай – 6,1% (465 млн $), Туреччина – 6,1% (465 млн $), країни Америки – 3,8% (294 млн $), країни Африки – 1,5% (117 млн $), Росія – 1,5% (115 млн $) (Albania Trade Summary Data, 2024).

Також розглянемо такий складник економіки, як прямі інвестиції у країни та з країн ЗБ. Існує тенденція до зменшення припливу прямих інвестицій, що пов'язано з поступовим самостійним розвитком та укріпленням національних економік. У Чорногорії можна побачити, що кількість інвестицій менша весь час, але відбувається збільшення інвестицій у країну, що теж пов'язано з розвитком країни і становленням її більш інвестиційно привабливою для інвесторів (Dritsaki, & Stiakakis, 2014).

Чорногорія є більше отримувачем інвестицій, щодо тенденції показника, то можна побачити, що країна до 2017 р. мала тенденцію до зменшення кількості інвестицій, у 2018–2019 рр. відбувся ріст і в 2020 р. знову спад (Foreign direct investment, net outflows, 2024).

За підсумками 2019 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в Албанію досяг показника 57,6% ВВП, що означає, що країна досить залежна від припливу іноземного капіталу. Однак цей показник є найвищим за 14 років, повідомляє ЮНКТАД. Своєю чергою, вартість підконтрольних Албанії активів за цей же період поступово зростала і на кінець 2019 р. становила $680 млн (4,4%). Приплив іноземних інвестицій в Албанію можна пояснити тим, що уряд країни активно проводить реформи для залучення іноземного капіталу в країну. Наприклад, уряд прийняв податкову реформу, яка є вигідною для іноземних інвесторів і спрямована на зменшення корупції та адміністративних труднощів, які можуть відлякувати інвесторів. Тим не менше складні процедури ліцензування для торгівлі, будівництва та туризму сповільнили розвиток інвестицій, окрім того, інвестиції продовжують страждати від відсутності інфраструктури та

погано сформульованих законів про власність. Албанія оголосила, що іноземні інвестиції у галузі енергетики та видобутку корисних копалин, транспорту, телекомунікацій, інфраструктури, туризму, сільського господарства та рибальства є її найвищими пріоритетами.

Незважаючи на поширену думку, приплив ПІІ та кошти ЄС не можуть повністю гарантувати стабільне економічне зростання та розвиток країн ЗБ. Іноземні інвестори переважно інвестують у сектори економіки, які вже достатньо врегульовані, з добре розвиненою інфраструктурою, і вони не зацікавлені у фінансуванні промислових та виробничих потужностей (Dritsaki & Stiakakis, 2014).

Наприклад, у Хорватії верфі стикаються з труднощами через контракти з Європейською комісією та обмеження, які накладаються цими контрактами, котрі обмежують державне втручання. Експерти занепокоєні, адже сильну економіку неможливо сформувати лише на основі туризму та сфери послуг. Тому Хорватія потребує подальшої реіндустріалізації, але інтеграція з ринком ЄС ускладнює розвиток національної промисловості через сильну конкуренцію з розвиненими західноєвропейськими країнами (The economic context of Croatia – Economic and Political Overview, 2013).

Після 2013 р. економічне відродження не відбулося, а основним ефектом членства в ЄС є масова еміграція працюючого населення, яке залишає країну в пошуках кращих перспектив кар'єри та вищих зарплат у Німеччині, Ірландії та інших країнах ЄС (Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today, 2017).

Отже, розглянемо стан безробіття у країнах ЗБ. Рівень безробіття у країнах ЗБ мав тенденцію до зменшення після кризи 2008 р., також, що слід зазначити, у Чорногорії рівень безробіття вищий. Узагалі за цей період безробіття у Чорногорії зменшилося на 0,6% (Unemployment, total, 2024).

Слід ураховувати, що безробіття є серйозною соціально-економічною проблемою і для тих країн ЗБ, що увійшли до ЄС. Так, наприклад, Хорватія переживає великі темпи еміграції працездатного населення. Із початку глобальної рецесії було втрачено кожне 11 робоче місце (Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today, 2017).

У Словенії протягом останніх років безробіття має тенденцію до зниження, однак протягом 2020 р. воно зросло до 8% (4,6% роком раніше). Утрата робочих місць була нерівномірною і переважно зосереджена в деяких секторах послуг. Згідно з останніми даними Євростату, 14,4% населення перебуває під загрозою бідності або соціальної ізоляції, що значно нижче середнього показника по ЄС (21,1%). Тим не менше бідність серед літнього населення, яке складається переважно з жінок і маргіналізованих меншин, викликає серйозне занепокоєння, і щоб вирішити цю проблему, уряд розробив спеціальну стратегію для людей похилого віку (Slovenia: Economic and Political Overview, 2024).

Також розглянемо, як змінювався мінімальний рівень заробітної плати у країнах ЗБ. Дані щодо Чорногорії були знайдені лише з 2013 р., тому розглянемо, як склалася ситуація щодо мінімальної заробітної плати у Чорногорії. Із 2013 по 2019 р. вона була незмінною і становила 288,05 євро на місяць. І тільки у другому кварталі 2019 р. мінімальна заробітна плата у Чорногорії зросла на 15% – 331,33 євро на місяць, а в 2020 р. виросла ще на 60,7%, тобто загалом у Чорногорії з 2013 по 2020 р. відбувся ріст заробітної плати на 84,9% (Monthly minimum wages – bi-annual data, 2024).

У 2017 р. Європейська конфедерація профспілок заявила, що в 10 країнах Східної Європи зарплати майже вдвічі нижчі від західноєвропейських. Хоча заробітна плата в усіх країнах Східної Європи знизилася, найбільше падіння зазнала Хорватія – з 43% до 37% середньої західноєвропейської зарплати (за період із 2008 по 2016 р.) (Petsinis, 2019).

Також були розглянуті декілька соціальних показників для кращого розуміння рівня життя у країнах ЗБ. За рівнем соціального прогресу Чорногорія займає 57-е місце, найвищими показниками є вода та санітарія, харчування та медична допомога, а найнижчі показники має здоров'я та самопочуття й особиста свобода і вибір. Також розглянуто такий показник, як легкість ведення бізнесу у країнах ЗБ. Чорногорія займає 101-е місце з відкриття бізнесу, 83-є місце з реєстрації майна, 134-е – з доступу до електроенергії, 15-е – з отримання кредиту і 41-е – з доступу до торгівлі за кордоном. За рівнем сприйняття корупції показник Чорногорії дорівнює 46 (0 означає дуже корумпований, а 100 – дуже чистий від корупції). Чорногорія має складнішу процедуру відкриття бізнесу, але країна має кращий показник отримання кредиту, ніж інші її сусіди (Current account – quarterly data, 2024).

Висновки. Отже, на прикладах Албанії та Чорногорії можна зробити висновок, що країни ЗБ пройшли певну економічну трансформацію у період із 2009 по 2024 р. Підтримка економічного відновлення, яке триває, потребує подальших зусиль щодо реформування та усунення макроекономічних недоліків у державних фінансах і фінансовому секторі. За допомогою програми Міжнародного валютного фонду (МВФ) країни ЗБ почали консолідувати свої державні фінанси, а відповідна пом'якшувальна монетарна політика підтримала економічне піднесення. Було започатковано деякі важливі для бізнесу реформи, такі як комплексна перебудова системи правосуддя.

Тим не менш,е тривалі макроекономічні недоліки та структурні перешкоди для зростання вимагають постійних зусиль для вирішення основних проблем. Досвід Албанії свідчить, що: 1) співвідношення державного боргу до ВВП зменшено, але залишається основним джерелом макроекономічної вразливості. Державний борг (включно з гарантіями) все ще близький до відносно високого рівня у 70% ВВП і пов'язаний зі значними ризиками пролонгації, відсотковими ставками та обмінними курсами. Передбачене зниження коефіцієнта боргу переважно залежить від сприятливого економічного зростання та обмеження державного споживання; 2) непрацюючі кредити скоротилися, але банківське кредитування бізнесу залишається млявим. Банки добре капіталізовані, високоліквідні та мають дуже низьке співвідношення кредитів/депозитів. Тоді як кредитування домогосподарств зростає пристойними темпами, банківське кредитування бізнес-сектору ледве розширюється; 3) конкурентоспроможність Албанії продовжує заважати неефективності в енергетичному секторі, включаючи недостатню надійність постачання; 4) питання, пов'язані з правами власності та реєстрацією землі, продовжують впливати на конкурентоспроможність албанської економіки. Це наскрізне питання, яке впливає на інфраструктуру та промисловий розвиток, сільське господарство, ринок нерухомості та, що важливо, доступ до фінансування.

Важливим елементом успіху виявилися спеціальні програми та проєкти, які впроваджувалися в країнах ЗБ. Наприклад, це албанська Програма економічних

реформ, спрямована на зростання внутрішнього попиту на рівні 4% на рік. Споживчі витрати вважаються основним рушієм зростання в контексті покращення ринку праці, зростання довіри та фінансових умов, що сприяють зростанню.

Щодо Чорногорії, то країна після введення євро намагається наслідувати певні тенденції, які запроваджує Європейський центральний банк, тому можна спостерігати швидке відновлення економіки після світової кризи через визнання країни як кандидата до вступу до Євросоюзу. Але у цілому країна є нестабільною; це можна побачити з росту дефіциту бюджету протягом 2009–2012 рр. Основними джерелами проблем для Чорногорії протягом її незалежності є висока залежність країни від туризму як великої гілки економіки та надходжень у країну, також залежність від енергетичної промисловості, що призводить до руйнування природних ресурсів та взагалі високої вірогідності їх вичерпності. Але перспективами розвитку країни є більший розвиток саме аграрної промисловості та припливу прямих інвестицій. Оскільки країна є кандидатом на вступ до Європейського Союзу, можна припустити, що в майбутньому її чекає все більше економічних трансформацій, щоб відповідати критеріям конвергенції та у скорому майбутньому стати членом Європейського Союзу.

У цілому дослідження виявило, що впровадження євро в Чорногорії для країні мало більше мінусів, аніж плюсів, на даному етапі. Оскільки країна є кандидатом на вступ до Євросоюзу, одним із критеріїв є підтримання стабільного рівня валютного курсу національної валюти до євро. Це викликає проблеми; можливо, країні треба було би перейти знову на свою валюту, а потім при вступі змінити її на євро, що звучить безглуздо, але було б виконанням правил ЄС та не заважало б розвитку Чорногорії. Також мінусом є те, що країна не має можливості регулювати кількість валюти, яка знаходиться в обігу. Чорногорії треба наслідувати політику ЄЦБ через євро в країні, але країна економічно не готова для введення певних мір.

Щодо впливу розміру країни на успіхи її економічної трансформації невеликий розмір країни сприяє її швидшій трансформації. Маленькі країни більш гнучкі для прийняття змін, мають більш високий рівень ВВП на душу населення. Також невеликі країни, як правило, мають невисокий рівень податків, що приваблює іноземний бізнес. Отже, для Чорногорії її маленький розмір є плюсом, особливо з урахуванням того, що країна приймає велику кількість туристів, що, своєю чергою, збільшує кількість грошей, які прибувають у країну. У цілому, однак, процес євроінтеграції у регіоні загрожує затягнутися через невідповідність економічних показників країн ЗБ стандартам ЄС.

References [Список використаної літератури]

Albania Trade Summary Data. (2024). *WITS* [in English]. [Albania Trade Summary Data. *WITS*. 2024. URL: https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ (дата звернення: 01.07.2024)].

Buturac, G., Mikulić, D., & Palić, P. (2019). Sources of export growth and development of manufacturing industry: empirical evidence from Croatia. *Economic Research / Ekonomska Istraživanja*, 2019, 32(1), 101–127 [in English]. [Buturac G., Mikulić D., Palić P. Sources of export growth and development of manufacturing industry: empirical evidence from Croatia, *Economic Research / Ekonomska Istraživanja*. 2019. Vol. 32, N 1. P. 101–127. DOI: 10.1080/1331677X.2018.1550003].

Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today. (2017). *Transform Network* [in English]. [Croatia's Political and Economic Situation – The Periphery of Europe Today. *Transform Network*. 2017. URL: https://www.transform-network.net/blog/article/croatias-political-and-economic-situation-the-periphery-of-europe-today/ (дата звернення: 01.07.2024)].

Current account – quarterly data. (2024). *Eurostat* [in English]. [Current account – quarterly data. *Eurostat*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EI_BPM6CA_Q__custom_2610604/default/table?lang=en. (дата звернення: 01.07.2024)].

Dritsaki, C., & Stiakakis, E. (2014). Foreign Direct Investments, Exports, and Economic Growth in Croatia: A Time Series Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 14, 181–190 [in English]. [Dritsaki C., Stiakakis E. Foreign Direct Investments, Exports, and Economic Growth in Croatia: A Time Series Analysis. *Procedia Economics and Finance*. 2014. Vol. 14. P. 181–190. URL: https://doi.org/10.1016/s2212-5671(14)00701-1 (дата звернення: 01.07.2024)].

Economic Reform. Programs of Albania, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. (2018). *European Economy Institutional Papers* [in English]. [Economic Reform. Programs of Albania, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. *European Economy Institutional Papers*. 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en (дата звернення: 01.07.2024)].

Foreign direct investment, net outflows (% of GDP) – Montenegro. (2024). *The World Bank* [in English]. [Foreign direct investment, net outflows (% of GDP) – Montenegro. *The World Bank*. 2024. URL: https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=ME (дата звернення: 01.07.2024)].

GDP (current US$) (2024). *The World Bank* [in English]. [GDP (current US$). *The World Bank*. 2024. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=ME (дата звернення: 01.07.2024)].

Montenegro Government Debt to GDP. (2024). *Trading's Economics* [in English]. [Montenegro Government Debt to GDP. *Trading's Economics*. 2024. URL: https://tradingeconomics.com/montenegro/government-debt-to-gdp (дата звернення: 01.07.2024)].

Montenegro Trade Summary. (2024). *WITS* [in English]. *WITS*. 2024. URL: https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/MNT/Year/ (дата звернення: 01.07.2024)].

Monthly minimum wages – bi-annual data. (2024). *Eurostat* [in English]. *Eurostat*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EARN_MW_CUR__custom_2609073/default/table?lang=en (дата звернення: 01.07.2024)].

Petsinis, V. (2019). Converging or diverging patterns of Euroscepticism among political parties in Croatia and Serbia. *Journal of Contemporary European Studies*. [in English]. [Petsinis V. Converging or diverging patterns of Euroscepticism among political parties in Croatia and Serbia. *Journal of Contemporary European Studies*, 2019. DOI: 10.1080/14782804.2019.1686345].

Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion. (2015). *The World Bank* [in English]. [Restoring Macroeconomic Stability, Competitiveness and Inclusion. *The World Bank*. 2015. URL: https://www.worldbank.org/en/country/croatia/publication/restoring-macroeconomic-stability-competitiveness-and-inclusion (дата звернення: 01.07.2024)].

Slovenia: Economic and Political Overview. (2024). *Nordea Trade Portal* [in English]. [Slovenia: Economic and Political Overview. *Nordea Trade Portal*. 2024. URL: https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/slovenia/economical-context (дата звернення: 01.07.2024)].

The economic context of Croatia – Economic and Political Overview. (2013). *Nordea Trade Portal* [in English]. [The economic context of Croatia – Economic and Political Overview. *Nordea Trade Portal*. 2013. URL: https://www.nordeatrade.com/dk/explore-new-market/croatia/economical-context (дата звернення: 01.07.2024)].

Under the direction of Leonid Grigoriev. (2018). *Bulletin on current trends in the global economy,* 35 [in English]. [Under the direction of Leonid Grigoriev. *Bulletin on current trends in the global economy*. 2018. Issue 35. URL: https://ac.gov.ru/archive/files/publication/a/17677.pdf (дата звернення: 01.07.2024)].

Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). (2024). *The World Bank* [in English]. [Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). *The World Bank*. 2024. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=ME (дата звернення: 01.07.2024)].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2024

Ilchenko I. O.
Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvorjanska Str., 2, Odesa, 65000, Ukraine

ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE POST-COMMUNIST COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS AFTER 2008

Summary
The article has two cases for investigation – Albania and Montenegro, which are the most dissimilar in the middle of the Western Balkans, in order to provide the difference between neighbouring countries, as well as about the common tendencies in group. The purpose of the article is identification of the key problems of economic transformation of the post-communist countries of the Western Balkans after the onset of the world economic crisis. The global financial crisis of 2008–2009 affected most of the trade partners of the Western Balkans countries, which in turn affected exports and imports. In highly developed Slovenia, after a slight increase in the growth rate in 2010–11, the budgetary regime was shortened and the unfavourable economic situation in key partner countries led to another round of crisis. The global financial crisis put an end to the Albanian model of growth based on domestic consumption. Among the reasons for the economic decline in 2012–2013 were also the budget deficit and the growth of sovereign debt and the increase in rates associated with the debt crisis in Greece and other countries of the EU. Regardless of the fact that Albania didn't go through a unique recession, the crisis led to a change in transfers and other flows, which, in its turn, contributed to lower growth, especially in the housing sector, which has since experienced a sharp decline. Having close ties with the Greek and Italian economies through exports, transfers and financial flows, Albania bore the brunt of the crisis of the Eurozone's debt. In Western countries, imports outweigh exports, so they are importers of goods in the wider world. The Western Balkans may show the same trend. Another emerging trend is a change in the influx of direct investment, which is associated with the on-going independent development and strengthening of national economies. The tide of foreign exchange and economic development cannot be guaranteed by the EU. For foreign investors is important to invest in sectors of the economy that are already sufficiently regulated, have a well-developed infrastructure, and are not constrained by financial and industrial pressures. Supporting economic renewal will require further reform and elimination of macroeconomic shortfalls in government finances and the financial sector. Following the additional programs of the International Monetary Fund, the Western Balkans began to consolidate their national finances, and a consistent monetary policy supported economic developments. Business-important reforms were initiated, such as a comprehensive overhaul of the justice system. But troubling macroeconomic shortcomings and structural disruptions for growth require constant efforts for the most pressing problems. Thus, the process of European integration threatens to be delayed due to the inconsistency of the WB region's economic indicators with EU standards.
Key words: economics, transformation, post-communist countries, the Western Balkans.

УДК 322.22/28 (477)

Кононенко Н. В.
канд. політ. н., провідний науковий співробітник
відділу політичних інститутів та процесів
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
вул. Генерала Алмазова, 8, м. Київ, 01011, Україна
E-mail: n.kononenko1509@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8397-2830
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.5

РЕФОРМИ 2014–2024 РР. ЯК ІНДИКАТОРИ СПРОМОЖНОСТІ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ

Стаття аналізує діяльність українських урядів у період 2014–2024 рр. у контексті складних політичних та соціально-економічних викликів, спричинених військовою агресією Росії проти України, яка розпочалася у 2014 р. і переросла у повномасштабну війну в лютому 2022 р. Основна увага приділяється впливу війни на державне управління, зокрема на інституційну спроможність уряду, що в умовах військових дій вимагала високого рівня легітимності, ефективності та інклюзивності. У статті розкривається, що розвиток демократичних інституцій був ускладнений не лише війною, а й суперечливими конституційними нормами, які послаблювали урядову суб'єктність та ефективність. Відсутність чітких правових механізмів не давала змоги уряду повноцінно реалізовувати свої функції, що спричинило дефіцит довіри суспільства до урядів і призвело, не в останню чергу, до неефективного управління та корупції. Особлива увага приділяється аналізу конституційних вад, що створюють умови для концентрації влади навколо інституції президента. Авторка підкреслює, що діючий конституційно-правовий механізм в Україні не забезпечує достатнього захисту уряду з боку парламенту, що призводить до дисбалансу між виконавчою та законодавчою гілками влади, а також до слабкості судової системи. Висновки статті акцентують на необхідності закріплення в законодавстві норм, які забезпечать ефективне функціонування уряду, а також на ризиках реформ, що проводяться без трансформації конституційного дизайну України. Авторка наголошує на важливості розпочати професійний діалог щодо необхідних конституційних змін для забезпечення реальної інституційної спроможності уряду та всієї системи публічної влади.
Ключові слова: інституційна спроможність, легітимність інституції, уряд, дисбаланс розподілу влади в Україні, «пастки спроможності», напівакцептований уряд, неформальні інститути, олігархи.

Актуальність. Повномасштабна війна, розпочата Росією проти України у 2022 р., загострила проблему спроможності та легітимності державних інституцій України, висунувши перед ними безпрецедентні виклики в галузі державного управління. Руйнування інфраструктури, погіршення соціально-економічних умов, високі очікування громадян щодо ефективного захисту та керівництва, посилення дисбалансу у розподілі влади між різними гілками державного управління та необхідність упровадження складних реформ у контексті набуття статусу кандидата в члени ЄС – усе це створило надзвичайні умови для функціонування українських інституцій. До 24 лютого 2022 р. спроможність та легітимність інституцій були важливими, але не критичними чинниками, які впливали

 © Кононенко Н. В., 2024

на темпи трансформації України. Однак під час екзистенційної війни за майбутнє країни спроможність інституцій, що визначається їхньою ефективністю, легітимністю (нормативною, електоральною, емпіричною), відкритістю, прозорістю та інклюзивністю, стає ключовим чинником нашого виживання.

Зважаючи на важливість ефективного функціонування та взаємодії всіх гілок влади в умовах демократії, авторка підкреслює, що саме інституційна спроможність уряду як центрального органу виконавчої влади є визначальним чинником для забезпечення стабільності політичної системи, ефективності державного управління та здатності країни адаптуватися до викликів внутрішнього і зовнішнього середовища. Особливо важливою є здатність уряду підтримувати стабільне, ефективне та легітимне існування режиму навіть в умовах війни шляхом забезпечення захисту прав громадян та функціонування правової держави.

В умовах, коли старі пострадянські інституції руйнуються, а нові лише формуються, актуальним є питання, яким має бути шлях формування інституцій (уряду, парламенту, президента, судів тощо), які відповідають сучасним викликам. Історично склалося, що для України більш прийнятним шляхом удосконалення інституцій був інструментальний підхід – наповнення старих структур новими практиками та людьми без радикальної зміни їхнього нормативно-правового статусу. Саме такої концепції дотримувалися всі уряди, починаючи з 2014 р. Однак більшість вітчизняних інституцій не можуть бути ефективними через існування так званих «пасток спроможності» (або нормативно-правових пасток). Щодо уряду це виражається, зокрема, у недієвості такого важливого політичного інституту, як інститут політичної відповідальності. Відсутність правової норми, яка передбачала б незворотність відставки уряду в разі неухвалення Верховною Радою програми діяльності уряду (так званий «напівакцептований уряд» – затверджений уряд без затвердженої програми), конкуренція між прем'єр-міністром та президентом за керівництво Кабінетом Міністрів України та виконавчою вертикаллю, недостатньо врегульоване питання парламентської коаліції та відсутність вимог щодо членства урядовців у партіях, які формують проурядову коаліцію, а також відсутність чіткого механізму подолання урядових криз – усе це підриває ефективність уряду.

Предмет. Ознакою спроможних та легітимних інституцій, зокрема уряду, є їхня здатність розробляти та впроваджувати ефективні політики. У статті проаналізовано українські реформи 2014–2024 рр. крізь призму інституційного підходу з метою оцінки якості реформ, що були згенеровані українськими урядами, з огляду на їхню інституційну спроможність. Для більш точного оцінювання авторка провела періодизацію урядової діяльності відповідно до специфіки завдань та актуальних політичних акторів кожного етапу. Виходячи із визначених чинників, було запропоновано такі фази для аналізу:

– *2014–2018 рр.* Базовими характеристиками цього «постмайданного» періоду є концентрація «змінотворців» (малої частки некорумпованих політиків, державних службовців, представників громадянського суспільства та іноземних донорів) на оновленні переважно інструментів реалізації політик. Фундаментальні правила, які визначають сутність політичних інституцій, спосіб їх формування і взаємодії з іншими акторами, лишалися практично без змін. Цей вектор «епохи Порошенка», у межах якої працювали уряди А. Яценюка та В. Гройсмана, перейшов у спадок і «епосі Зеленського».

– *2019–2021 рр.* Провідними ознаками даного етапу є старт демонтажу «радянських» і формування нових «пострадянських» інституцій публічної влади в контексті інструменталістської парадигми реформування; скорочення дисперсії влади та її концентрація навколо інституції президента; спроби локалізувати вплив олігархату на економіку, політичні процеси та інституції.

– *2022 р. – дотепер.* Необхідність ефективного управління країною під час повномасштабної війни та набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС роблять необхідність нової якості управління критичним питанням для виживання країни. Усе це наклалося на традиційні дисбаланси в розподілі влади на користь президента та домінування в логіці реформ інструменталістського підходу над нормотворчим і визначило специфіку як реформаторського продукту, так трансформації урядових інституцій.

Розроблення теми в літературі. Серед чисельних робіт, сконцентрованих на аналізі урядової спроможності і легітимності, виділимо дослідження С. Левитського та Д. Зіблата, які вивчають вплив на інституції (і на уряди) ефекту «накопичення влади», акумуляції непритаманних їм функцій (Levitsky & Ziblatt, 2018). Про відродження патримоніальних практик як політичних реакцій на пандемію COVID-19 в урядовій діяльності навіть у розвинутих демократіях пишуть С. Хенсон та С. Копштейн (Hanson & Kopstein, 2021). У фокусі ґрунтовної праці М. Кон – феномен сучасної виконавчої влади в демократичному світі (передусім у США) (Cohn, 2021). Роботи С. Роуз-Аккерман присвячено аналізу спроможності урядів у сучасних розвинутих демократіях (США, Велика Британія, Німеччина та Франція) (Rose-Ackerman, 2021). Дослідницький проєкт Ф. Безеса (виконується в Sciences Po) пропонує ретроспективний моніторинг змін у морфології та структурах центральних урядових адміністрацій (зміни назв, поділів, злиття, складні реорганізації, ліквідація тощо) Франції, Німеччини, Нідерландів та Великої Британії з 1980 по 2014 р. (Bezes, 2009). Трансформації французьких урядів та стилів врядування, взаємини урядів та бізнесу досліджує Л. Рубан (автор концепту «ліберального авторитаризму») через історичність та соціально-політичні вподобання акторів (їхні цінності, ідеології) (Rouban, 2023). С. Фалк, А. Ромеле, М. Сільверман ґрунтовно аналізують феномен «цифрового уряду» на прикладі США, Мексики, Бразилії, Індії та Німеччини (Falk, Römmele, & Silverman, 2017). М. Грінділ детально розкриває специфіку діяльності державних інституцій (і урядів) у країнах «третього світу» (Grindle, 1980). Т. Борзель та Т. Райз вивчають феномен урядування у сферах обмеженої державності (Латинська Америка, Близький Схід, Африка на південь від Сахари та Азія) (Börzel & Risse, 2021).

Серед зарубіжних досліджень інституційної спроможності українських урядів виділимо монографію Г. Хейла (Hale, 2014), дослідження Т. Беккера, Х. Швайгера, І. Лівшиця, Т. Милованова (Becker, Schweiger, Livshits, Bakker & Mylovanov, 2018), М. Ріхтера (Richter, 2023). Спроба наукового визначення (Д. Аджемоглу, С. Джонсон, Ж. Ролан, Г. Люстіг, С. Гуріев, Н. Юхтман, Т. Беккер, Я. Свейнар, Г. Джеймс) урядових завдань під час війни та після її завершення, вимоги до інституцій, які будуть спроможні підтримувати реформаторську швидкість, здійснена у збірці статей за редакцією Ю. Городніченка та В. Рашкована (Gorodnichenko & Rashkovan, 2023).

Наукова школа неоінституційного аналізу політичних систем та політичних процесів формується в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім.

І.Ф. Кураса НАН України (Rafalskyi & Maiboroda, 2023). Інституційні пастки у контексті легітимації влади та її інститутів суспільством перебувають у фокусі уваги науковців Інституту соціології НАН України (Ukrainian society in war conditions, 2023). Дослідники Львівського національного університету імені І. Франка здійснюють інноваційні дослідження урядів та центральних органів виконавчої влади в контексті політологічної компаративістики (Lytvyn & Romaniuk, 2020).

На тлі браку комплексних досліджень існує велика кількість «факторних» праць, сконцентрованих навколо вивчення одного з чинників, що детермінує, у комплексі з іншими, інституційну спроможність об'єкта дослідження.

Мета та цілі дослідження. Надання авторської відповіді на питання, що є кориснішим, виходячи з потреб повоєнної модернізації України, для формування більш спроможних та легітимних владних інституцій, передусім уряду: акцент на «зручних», інструментальних змінах діючих інституцій або поєднання їх інструментальної трансформації із формуванням нової нормативно-правової рамки, що ліквідує наявні дисбаланси в діючій системі розподілу влади.

Методи. Методологічним фундаментом дослідження пасток спроможності українського уряду є неоінституціоналізм, що передбачає оцінку потенціалу політичних інститутів ефективно функціонувати, виконувати свої функції та впливати на розвиток суспільства через дослідження співвідношення формального і неформального їх змісту. Для фіксації формальних і неформальних інституційних характеристик уряду в Україні авторка використовувала методи кабінетного дослідження (desk research), компаративного аналізу та аналізу документів, а також кейс-стаді. Визначення специфіки взаємозв'язку між формальними і неформальними практиками об'єкта дослідження (урядової інституції) було реалізовано за допомогою аналітичного інструментарію, а саме: розкладання діяльності уряду на складові елементи, контекстуального підходу, переосмислення, прогностичного потенціалу тощо.

Основний зміст. Експерти вважають, що саме другий уряд *А. Яценюка (12.2014–04.2016 рр.)* заклав законодавчі підґрунтя для більшості українських реформ, подальшою імплементацією та поглибленням яких займалися кабінети В. Гройсмана, О. Гончарука і Д. Шмигаля (Alekankina, 2020). Базовими напрямами реформ КМУ під керівництвом Яценюка були боротьба з корупцією, спрощення регулювання, набуття енергетичної незалежності, унормування та певне скорочення податків, збалансоване та більш прозоре управління державною власністю. До топ-реформ кабінету Яценюка можна віднести відкриття інформації про всі державні закупівлі, запровадження електронної системи державних закупівель PROZZORO, підготовку до старту декларування доходів держслужбовцями та політиками та ухвалення Закону «Про ринок природнього газу», що передбачав недискримінаційні умови доступу постачальників до газотранспортних мереж та анбандлінг (відокремлення функції транспортування природного газу у іншу компанію) «Нафтогазу».

Попри трансформації, які відбулися в Україні після Революції гідності, фундаментальний принцип організації влади, що гальмував темпи української модернізації, утримував країну в стані дефектної демократії та сповільнював економічне зростання, залишився незмінним. Цей принцип полягає у домінуванні неформальних інституцій, таких як олігархічні структури, над формальними інститутами публічної влади. Наприклад, консультантом А. Яценюка пра-

цював С. Тітенко, екскерівник Нацкомісії регулювання енергоринку. Свого часу, напередодні «великої приватизації» в енергетиці (2010–2013 рр.), Тітенко провів підвищення порогу концентрації з 25% до 33%, що дало змогу одному з олігархів – Р. Ахметову – уникнути набуття статусу «монополіст» і відкрило переможну участь у торгах. Увесь 2014 р. ДТЕК отримував гроші за електроенергію, яка була вироблена та спожита в зоні АТО (на окупованих росіянами територіях). Серед максимально важливих бонусів, створених урядом Яценюка для олігарха, – відверто слабкий АМКУ, який так і не визнав ДТЕК (компанія Р. Ахметова) монополістом на енергетичному ринку (Nashi Hroshi, 2019).

Наслідками еклектичних реформ уряду Яценюка, які поєднували неоліберальний складник із розширенням монополій окремих олігархів (Р. Ахметов, В. Новінський), накладених на патернальну свідомість переважної більшості українців, стали розмивання соціальної бази тогочасного політичного режиму та падіння його підтримки стейкхолдерами. Олігархи критикували уряд за спроби завадити проведенню звичних тіньових операцій. Дрібний та середній бізнес – за прагнення прибрати шпарини для ухилення від сплати податків та збільшити їх. Західні партнери – за те, що жодна з реформ так і не стала успішною чи повноцінною. Більшість пересічних українців – за загальне падіння рівня життя і збільшення житлово-комунальних тарифів. Довіра до уряду у грудні 2015 р. мала від'ємний баланс (Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, 2016), що свідчило про його делегітимацію та втрату спроможності ним здійснювати ефективну і зрозумілу більшості українців політику.

Наступний уряд (прем'єр-міністр В. Гройсман, 2016–2019 рр.) був сконцентрований на імплементації реформ, започаткованих кабінетом А. Яценюка, та запровадженні власних реформи, серед яких найбільш помітними експерти вважають зрівняння ціни на газ для населення і теплокомуненерго з ринковими, створення ринку електроенергії, початок реформи державного управління (створення директоратів, підвищення заробітних плат, запровадження конкурсів), старт 12-річної середньої освіти, запуск «Нової української школи», початок медичної реформи, продовження децентралізації (Alekankina, 2020). Темпи середнього щорічного зростання української економіки в період 2016–2019 рр. (прем'єрство Гройсмана) становили 2,8%. Але такої динаміки було недостатньо для економічного прориву, модернізації та реальної євроінтеграції. Для порівняння: середньорічне зростання економіки (ВВП) напередодні вступу до ЄС (1996–2004 рр.) в Естонії становило 6,6%, у Латвії – 6,2%, у Литві – 6,1%, у Польщі – 4,2% (International Monetary Fund, 2019).

Реформи, ініційовані урядом Володимира Гройсмана, навряд чи могли бути більш радикальними, щоб забезпечити умови для динамічного економічного зростання. Призначення Гройсмана на посаду голови уряду в 2016 р., формування його кабінету та затвердження програми дій Верховною Радою відбулися за підтримки депутатських груп, відверто пов'язаних з олігархічними колами. Продовження їхньої підтримки, зокрема голосування за важливі урядові законопроєкти, вимагало від уряду проведення такої політики та реформ, які б не створювали перешкод для отримання надприбутків цими «партнерами» прем'єра, що фактично робило уряд слабким і неефективним.

Наведемо лише декілька прикладів. Так, монетизація субсидій, яка виводила ці фінанси за межі замкнутого кола «держава – олігархи», відбулася лише

на початку 2019 р. Доказом нерадикальності реформи державного управління (SIGMA, 2018) можна вважати й те, що її результат був серйозно девальвований/переглянутий урядовими командами В. Зеленського в період 2019–2020 рр. Найбільш проблемним чи «завареним» напрямом роботи уряду В. Гройсмана вважаються антикорупційна та судова реформи. Так, після тривалих, майже дворічних дебатів у червні 2018 р. було ухвалено компромісний варіант закону про Антикорупційний суд. Сам суд почав працювати лише у вересні 2019 р.

Ділові ж питання олігархічного бізнесу, що забезпечував В. Гройсману парламентське «прикриття» у непростих стосунках із президентом П. Порошенко, вирішувалися набагато більш оперативно. Компанія Ornex, що входить до групи SCM Р. Ахметова, у 2017 р. придбала на біржі по 25% акцій підприємств «ДТЕК Західенерго» (417,1 млн грн), «ДТЕК Київенерго» (759,6 млн грн), «ДТЕК Дніпроенерго» (728,2 млн грн), «ДТЕК Дніпрообленерго» (1,4 млрд грн), чим збільшила мажоритарну частку олігарха у цих компаніях (Radio Svoboda, 2017). У грудні 2018 р. АМКУ закриває справи про зловживання монополізмом із боку ДТЕК (Nashi Hroshi, 2019). Саме під час прем'єрства В. Гройсмана Р. Ахметов і В. Новінський створили ще одну монополію – у коксохімічній галузі (Burdiei, 2019). «Інтерпайп» В. Пінчука залишався фактичним монополістом у постачанні колес для «Укрзалізниці». А забудовник М. Микитась домовлявся з В. Гройсманом, за версією НАБУ, про призначення «своєї людини» на посаду президента державної корпорації «Укрбуд» (Ukrayinska Pravda, 2020).

За оцінками аналітиків VOX Ukraine, уряд О. Гончарука (2019–2020 рр.) помітно активізувався у реформуванні країни, хоча й не досяг максимуму 2015 р. (Tishchuk & Alekankina, 2020). Серед основних реформ цього уряду виділяють суттєве полегшення регулювання бізнесу, переведення закупівель неукраїнських медикаментів до спеціально створеної агенції «Медичні закупівлі України» з використанням ProZorro; спрощення процедури приватизації, ухвалення закону про концесію, створення передумов до демонополізації та приватизації «Укрспирту», проведення анбандлінгу «Нафтогазу»; продовження реформи державної служби; активне розроблення законодавства для земельної реформи та реформи ринку праці; запровадження бюджетного фінансування ВНЗ відповідно до результатів їхньої діяльності.

Пожвавлення реформ відбувалося паралельно з клієнтелізмом, непотизмом та іншими патримоніальними практиками, тісно пов'язаними із впливом олігархії на політичний процес. Не можна однозначно стверджувати, що голова уряду особисто підтримував збереження впливу неформальних інституцій, проте він був змушений працювати в системі, яка продовжувала зберігати цей вплив. Так, у КМУ Олексія Гончарука, який переконував стейкхолдерів у відсутності впливу олігархії на уряд, парламент та президента, на посаді міністра Кабінету Міністрів працював Дмитро Дубілет, син Олександра Дубілета, колишнього голови правління та міноритарного акціонера «ПриватБанку», афільованого з олігархом І. Коломойським. У Верховній Раді України, у межах парламентської «монобільшості», сформованої на основі фракції «Слуга народу» після парламентських виборів 2019 р., яка б мала контролювати та призначати уряд, олігархи (Ігор Коломойський, Рінат Ахметов через Ігоря Павлюка) створювали власні групи впливу (Kravets & Romanyuk, 2021). За межами монобільшості Ігор Коломойський співпрацював із депутатською групою «За майбутнє». Аграрні олігархи,

зокрема Андрій Веревський, власник «Кернел Груп», контролювали в парламенті депутатську групу «Довіра». Дмитро Фірташ зберігав вплив через частину ОПЗЖ. Народні депутати, афілійовані з Віктором Пінчуком, були розпорошені по фракціях «Слуга народу», «Батьківщина» та «Голос». Петро Порошенко продовжував брати активну участь у політичному житті країни, очолюючи партію «Європейська солідарність», представлену у ВРУ однойменною фракцією.

Перша спроба Президента В. Зеленського обмежити вплив олігархату на формування порядку денного країни та функціонування формальних інституцій (парламенту, уряду, судів тощо) концентрувалася переважно на економічних інструментах. У червні 2019 р. АМКУ оголосив, що дослідження комітету виявило ознаки зловживання монопольним становищем холдингом «Миронівський хлібопродукт» (далі – МХП, власник – Ю. Косюк) на ринку курятини. У липні 2019 р. вже В. Зеленський запропонував «правоохоронним і антикорупційним органам» зіставити суми дотацій від держави (2,5 млрд грн за три роки) і дивідендів акціонерам агрохолдингу МХП «Миронівський хлібопродукт» (МХП). 5 вересня 2019 р. АМКУ ухвалив рішення примусово розділити ГК Ostchem (власник – Д. Фірташ) у частині виробників азотних міндобрив і оштрафував дистриб'юторську компанію «НФ Трейдінг Україна». 7 жовтня 2019 р. АМКУ звинуватив дочірню компанію «ДТЕК Західенерго» у «зловживанні монопольним становищем» та відкрив антимонопольне розслідування проти найбільшого в країні виробника енергії – компанії ДТЕК (власник – Р. Ахметов).

Якщо в листопаді 2019 р. АМКУ закрив справу проти МХП, оскільки М. Косюк відмовився від державних дотацій, а менеджери Д. Фірташа вибрали тактику непублічного затягування процесів по Ostchem у суді та налагодження комунікації із владою через С. Льовочкіна, то Р. Ахметов розпочав жорстку публічну конфронтацію із урядом. У листопаді 2019 р. через підконтрольних Ахметову парламентарів ВРУ заблокувала ухвалення законопроєкту про ринок електроенергії, спрямований на послаблення монополії ДТЕК на енергетичному ринку. У відповідь влада позбавила посади Д. Соломчука, заступника голови фракції «Слуга народу», наближеного до І. Павлюка (через якого Р. Ахметов заблокував згаданий законопроєкт).

Зухвалою була поведінка ексвласника націоналізованого у 2016 р. «ПриватБанку» І. Коломойського, який у квітні 2019 р. отримав рішення Окружного адміністративного суду Києва про незаконність націоналізації «ПриватБанку». «Окрилений» цим успіхом, олігарх узяв під контроль ДП «Центренерго» шляхом призначення підконтрольного менеджменту та наглядової ради. 26 лютого 2020 р. (за тиждень до власної відставки) О. Гончарук повідомив, що КМУ ухвалив рішення про заміну керівництва компанії «Центренерго» і трьох обленерго, які готують до приватизації. Аналіз трейдингової діяльності ДП «Центренерго» проєктом Low Carbon Ukraine (Німеччина) засвідчив, що «Центренерго» недоотримала 847 млн грн доходу від продажу електроенергії за заниженими цінами підприємствам, що пов'язані з Коломойським, та накопила збиток за 2019 р. 2 млрд грн (Vuyets, 2020). За версією NYT, саме це рішення уряду стало крапкою в конфлікті Гончарука та Зеленського, тригером для якого було «злиття» в грудні 2019 р. у публічний простір запису наради у прем'єра, де останній критикував чинного президента за неглибоке розуміння макроекономіки (Kramer, 2020).

Утім, не лише антиолігархічні кроки уряду О. Гончарука зумовили його прискорену відставку. Брак управлінського досвіду, некомпетентність окремих

міністрів, поблажливе ставлення до результатів реформи державного управління (2016–2018 рр.) формували невисоку управлінську спроможність урядової команди Гончарука. За свідченнями інсайдерів, що потрапляли у медіа, засідання уряду тривали годинами, діяльність директоратів (структурних підрозділів, які мали бути зосередженими на формуванні галузевих та міжгалузевих політик) у міністерствах стала менш затребуваною. Реформування оплати праці держслужбовців, що прив'язало її до середньої ЗП по країні, знову широко відкрило «вікно можливостей» для тіньового клієнтського фондування урядовців та впливових держслужбовців. Пізніше, улітку 2021 р., сам Олексій Гончарук визнавав помилковість цього кроку, зазначаючи, що в Україні олігархи звикли конкурувати з державою. «Їм вигідно, щоб уряд був слабкий і щоб в уряді люди отримували копійки», – зазначив Гончарук у 2021 р. «Але не потрібно забувати про дуже просту істину. Якщо ти не платиш своїм чиновникам, твоїм чиновникам буде платити хтось інший», – додав він (Goncharuk, 2020).

Діяльність Кабінету Міністрів України під керівництвом *Дениса Шмигаля (2020 р. – дотепер)* авторка умовно розділяє на три етапи, а саме:

– *2020–2021 рр.*: адаптація уряду та центральних органів виконавчої влади до пандемії COVID-19; спроба обмежити політичний вплив олігархії; трансформаційна турбулентність, для якої характерні як реформи, так і антиреформаторські кроки;

– *2022 р. – червень 2023 р.*: структурно-функціональна адаптація уряду до викликів повномасштабної війни;

– *липень 2023 р. – дотепер*: поєднання політик, спрямованих на розв'язання критичних проблем, зумовлених повномасштабною війною, із підготовкою до початку переговорів про вступ України до ЄС, імплементація acquis.

Заради справедливості наголосимо, що ініціатором найбільш резонансних антиреформ 2020–2021 рр., таких як внесення зміни до регламенту фінансової звітності політичних партій, скасування системи декларування майна, зниження ставки ПДВ для деяких видів аграрної продукції (надання пільг експортерам сировини та дискримінація виробників готової продукції), вилучення газу із закону про публічні закупівлі, був парламент. Уряд прикладав багато зусиль для їх виправлення. Але, що важливо, публічний супротив уряду цим відверто реакційним ініціативам ВРУ на етапі їх обговорення та схвалення був, як правило, ледь помітний.

У 2021 р., після «ковідної паузи», уряд знову повернувся до реформ. Найбільша динаміка відбулася за такими напрямами, як фінансова система, цифровізація, правоохоронна і судова системи, освіта, сільське господарство. У 2021 р. КМУ повернувся до модернізації власної організаційної структури уряду. У липні 2021 р. уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 рр. та затвердив план заходів з її реалізації. У контексті реалізації завдань Стратегії КМУ вносить у 2021 р. на розгляд ВРУ два важливих законопроєкти (розгляд яких був відкладений початком у 2022 р. повномасштабної війни). Перший – спрямований на позбавлення КМУ 54-х нетипових повноважень і покладення їх на ЦОВВ та інші державні органи, що мали б дозволити уряду зосередитися на формуванні державної політики у сферах його компетенції. Другий – передбачав посилення ролі міністерств у процесі формування державної політики. Серед інструментів реалізації такого завдання – обов'язкова наявність у структурі міністерств директоратів та секретаріату.

Одним із базових KPI ефективності уряду є зростання у громадян загального задоволення рівнем життя. Станом на грудень 2021 р. 90% українців не відчували покращення матеріального становища. Не останню роль у тому, що в суспільстві домінували негативні оцінки щодо діяльності влади (і уряду зокрема) відігравав зміст суспільно-політичного дискурсу, активними суб'єктами формування якого (через підконтрольні медіа) у 2020–2021 рр. залишалися олігархи. Напередодні повномасштабного російського вторгнення однією з ключових подій стала спроба перейти від економічного тиску на олігархів, що виявився неефективним, до застосування політичних інструментів зменшення їхнього впливу. Закон, ухвалений у 2021 р., передбачав створення реєстру олігархів та обов'язкове подання електронних декларацій бізнесменами, включеними до цього реєстру. Внесені до реєстру бізнесмени не могли фінансувати політичні партії та брати участь у великій приватизації (Verkhovna Rada of Ukraine, 2021). Обговорення «антиолігархічного» закону активно використовували політичні сили, пов'язані з олігархами (Ахметовим, Коломойським, Пінчуком, Порошенком, Фірташем), для мобілізації свого ядерного електорату. Зміщення акцентів суспільного порядку денного на негатив щодо влади та формування наративу про її нездатність ефективно керувати країною токсично поляризували українське суспільство. Серед наслідків токсичної поляризації – падіння довіри до інституцій публічної влади, їхня масштабна делегітимація та обмеження здатності проводити ефективну та інклюзивну політику. Український уряд зустрів повномасштабну війну Росії з рівнем довіри 6,9%, що фактично свідчило про його електоральну та емпіричну делегітимацію, що суттєво обмежувало інституційну спроможність уряду (Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021).

Завдання, які визначають *функціонування уряду в умовах воєнного стану з лютого 2022 р.,* мають ознаки певної бінарності та дефіцитності точок дотику між такими різновекторними цілями, як формування адаптивного потенціалу Кабінету Міністрів України та виконавчої вертикалі заради забезпечення виживання країни в умовах повномасшабної агресії РФ, трансформування системи органів виконавчої влади через підпорядкування їх подальшому розвитку країни в межах демократичної парадигми і необхідності гармонізації українського врядування з європейськими стандартам (у зв'язку з набуттям Україною у червні 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС) (Sytnyk, S., 2023).

Певними бонусами для реалізації урядом нетривіальних завдань воєнного часу можна вважати два чинника. Перший: ефект гуртування українців «навколо прапору» (особливо під час першого року війни). У грудні 2022 р. уряду довіряло більше половини дорослих українців (52%), що було піком його суспільної легітимації як інституції за весь час поновлення української державності. Другий: масштабне економічне знесилення і, як наслідок, політичне послаблення впливу неформальних інституцій, передусім української олігархії, «корозійного капіталу» (Landa, Goriunov, Myronenko, Samoyluk, & Tomilina, 2023). Антонімічним процесом стало зростання впливу в країні т. зв. «конструктивного капіталу», який не прагне реалізації стратегії «захоплення держави».

Усунення дефіциту суспільної довіри та тимчасове зменшення політичного впливу олігархії посилили ресурсність уряду, як і влади у цілому, але залишили його в межах старих, нереформованих інституційних форматів. Ці формати залишаються переповненими так званими «інституційними пастками»,

що роблять уряди мало спроможними та приреченими на слабку легітимність у широкому розумінні цього терміна. Базові документи, які визначають перелік обов'язкових кроків, погоджених українською владою та її міжнародними партнерами на етапі повоєнної відбудови країни, свідчать про наміри формувати інституції нової якості через інструментальне покращення, без оновлення нормативного підґрунтя їхньої діяльності. Проте, як зазначалося раніше, саме нормативні пастки роблять українські інституції включно з урядом слабкими, мало спроможними та малолегітимними, створюючи підстави для їх використання неформальними акторами.

Ухвалений у березні 2024 р. Ukraine Facility Plan (2024), який розглядається як «дорожня карта» відновлення, реконструкції та модернізації України, прискорення її шляху до набуття членства в ЄС, не передбачає створення нових правових норм для повоєнних інституцій в Україні. Натомість планується проведення чотирьох базових реформ: державного управління, управління державними фінансами, судової системи та антикорупційної реформи разом із економічними та секторальними реформами. Реформа державного управління, яка називається «фундаментом зростання інституційної спроможності уряду у сфері ефективності, компетентності та інклюзії врядування», включає запровадження нової системи оплати праці державних службовців, відновлення та вдосконалення меритократичної (конкурсної) процедури добору державних службовців, а також цифровізацію сфери управління державною службою (Ukraine Facility Plan, 2024). Логіка Ukraine Facility Plan передбачає першочерговість заходів із реформи управління державними фінансами вже у 2024 р., щоб надати решті реформ фундаментальності та реалістичності. Проте автори плану, по суті, пропонують працювати над покращенням якості урядового управління без модернізації чинного законодавства, без покращення існуючого розподілу влади, без надання інституціям правових підстав для реальної суб'єктності, що в результаті залишає уряд неспроможною, неефективною, несамостійною і мало легітимною інституцією.

Висновки. Діяльність українських урядів у період 2014–2024 рр. визначалася складними політичними та соціально-економічними викликами, особливо через війну, розпочату Росією у 2014 р., яка перейшла у повномасштабну фазу в лютому 2022 р. Основними пріоритетами уряду в умовах війни стали збереження територіальної цілісності, посилення національної безпеки та обороноздатності. Війна спричинила економічну кризу, руйнування інфраструктури, високий рівень безробіття та еміграції, що значно вплинуло на якість життя населення.

Інституційна спроможність уряду в умовах війни вимагала високого рівня легітимності, ефективності, компетентності та інклюзивності. Проте розвиток демократичних інституцій був ускладнений не лише війною, а й суперечливими конституційними нормами, що регламентують відповідальність уряду. Відсутність чітких правових механізмів послаблювала ефективність уряду, обмежувала його суб'єктність і спричиняла проблеми з легітимністю.

До 2019 р. дефіцит суспільної довіри компенсувався підтримкою урядів із боку неформальних інститутів, зокрема олігархії. Така конвергенція призвела до неефективного управління, слабкої адміністративної спроможності та високого рівня корупції. Після 2019 р. конституційні вади ще більше ускладнили діяльність уряду, що призвело до концентрації влади навколо інституції президента.

Однак збереження демократичного вектору розвитку вимагало повернення до дисперсії влади та відновлення суб'єктності всіх центральних інституцій.

Авторка підкреслює, що діючий конституційно-правовий механізм в Україні не гарантує інституційної спроможності уряду, оскільки не забезпечує його захисту з боку парламенту. Конституція, яка формує основу парламентсько-президентської республіки, де-факто встановила президентську форму правління, що призвело до дисбалансу між виконавчою та законодавчою гілками влади і слабкості судової системи (Zelenko & Kovalevsky, 2023).

Вирішення цієї проблеми вимагає закріплення законодавчих норм, що забезпечать ухвалення парламентом урядових програм та звітів, чіткої регламентації діяльності парламентської коаліції та реформування організаційної структури уряду відповідно до європейських стандартів. Проте ухвалений у березні 2024 р. Ukraine Facility Plan, що передбачає надання Україні 50 млрд євро від ЄС, не містить положень щодо трансформації конституційного дизайну України, зосереджуючись виключно на реформуванні інструментальних процесів.

На нашу думку, проведення реформ без виправлення конституційних пасток, що обмежують суб'єктність уряду, може призвести до відновлення впливу олігархії на політичні процеси навіть після війни. Відсутність належних конституційних змін зберігає нормативний каркас, що робить інституції слабкими, а неформальні практики – визначальними. Незважаючи на неможливість конституційних змін під час воєнного стану, авторка закликає до початку професійного діалогу щодо необхідних змін у конституційній системі України для забезпечення реальної інституційної спроможності уряду та всієї системи публічної влади.

References [Список використаної літератури]

Alekankina, K. (2020, September). *Four cabinets of ministers after Euromaidan: The path of reforms. Vox Ukraine.* URL: https://voxukraine.org/chotiri-kabineti-ministriv-pislya-yevromajdanu-shlyah-reform [in Ukrainian] [Алеканкіна К. Чотири Кабінети Міністрів після Євромайдану: шлях реформ / Vox Ukraine. 2020. Вересень]

Antimonopoly Committee of Ukraine planned to recognize Akhmetov's DTEK as a monopolist in 2016, but sharply softened the assessment of the oligarch (document). (2019, July 8). *Nashi Hroshi.* URL: https://nashigroshi.org/2019/07/08/amku-u-2016-rotsi-zbyravsia-vyznaty-dtek-akhmetova-monopolistom-alerizko-pom-iakshyv-otsinku-oliharkhu-dokument/ [in Ukrainian]. [АМКУ у 2016 році збирався визнати ДТЕК Ахметова монополістом, але різко пом'якшив оцінку олігарху (документ) / Наші гроші. 2021.].

Becker, T., Schweiger, H., Livshits, I., Bakker, B., & Mylovanov, T. (2018). *The future of CIS and CEE countries. Economics of Transition, 26*(1). https://doi.org/10.1111/ecot.12166 [in English]. [Becker T., Schweiger H., Livshits I., Bakker B., Mylovanov T. The future of CIS and CEE countries // Economics of Transition. 2018. Vol. 26, No. 1. Pp. 1–30.]

Bezes, P. (2009). *Réinventer l'État. Les réformes de l'administration française (1962-2008).* PUF, coll. «le lien social». [in English]. [Bezes P. Réinventer l'État. Les réformes de l'administration française (1962–2008). Paris: PUF, 2009. 456 p.]

Börzel, T., & Risse, T. (2021). *Effective Governance Under Anarchy. Institutions, Legitimacy, and Social Trust in Areas of Limited Statehood*. Cambridge University Press. [in English]. [Börzel T., Risse T. Effective Governance Under Anarchy. Institutions, Legitimacy, and Social Trust in Areas of Limited Statehood. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 372 p.]

Burdiei, N. (2019). Rinat Akhmetov, misleading the AMCU, monopolized the coke industry. *Ukrainska Pravda.* URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2019/09/19/7226796/ [in Ukrainian]. [Бурдей Н. (2019). Рінат Ахметов, ввівши в оману АМКУ, монополізував коксохімічну галузь. *Українська правда*].

Cohn, M. (2021). *A Theory of the Executive Branch: Tension and Legality Get access Arrow*. Oxford University Press. [in English]. [in English]. [Cohn M. A Theory of the Executive Branch: Tension and Legality. Oxford : Oxford University Press, 2021. 288 p.].

In Mykytas's case, the «million-dollar bribe to Groysman» surfaced, the ex-prime minister denies it. (2020, December 4). *Ukrayinska Pravda.* URL: https://www.epravda.com.ua/news/2020/12/4/668847/

[in Ukrainian] [У справі Микитася сплив «мільйонний хабар Гройсману», в екс-прем'єра заперечують / Українська правда. 2020].

International Monetary Fund. (2019). URL: https://www.imf.org/en/Data[in English]. [Міжнародний валютний фонд, 2019].

Falk, S., Römmele, A., & Silverman, M. (2017). *Digital Government. Leveraging Innovation to Improve Public Sector Performance and Outcomes for Citizens*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38795-6 [in English]. [Falk S., Römmele A., Silverman M. Digital Government. Leveraging Innovation to Improve Public Sector Performance and Outcomes for Citizens. Berlin : Springer, 2017. 340 p.]

Fund for State Property sold 25% of «DTEK Zakhidenergo» and «Kyivenergo» to Akhmetov's company. (2017, August 18). Radio Svoboda. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news/28683917.html [in Ukrainian]. [Фонд держмайна продав по 25% «ДТЕК Західенерго» і «Київенерго» компанії Ахметова / Радіо Свобода. 2017].

Grindle, M. (1980). *Politics and policy implementation in the third world*. Princeton University Press. [in English]. [Grindle M. Politics and Policy Implementation in the Third World. Princeton: Princeton University Press, 1980. 368 p.]

Gorodnichenko, Y., & Rashkovan, V. (2023). Supporting Ukraine: More critical than ever. CEPR Press. https://cepr.org/publications/books-and-reports/supporting-ukraine-more-critical-ever [in English]. [Gorodnichenko Y., Rashkovan V. Supporting Ukraine: More Critical Than Ever. CEPR Press, 2023. 56 p.]

Goncharuk, O. (2020). For pennies of salary in the government, they will drain your brain, and in the press, they will pour dirt. *Novoe Vremya*. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/oleksiy-goncharuk-nizki-zarplati-v-uryadi-pidsilyuyut-vpliv-oligarhiv-novini-ukrajini-50095905.html [in Ukrainian]. [Гончарук О. За копійки зарплатні в уряді тобі вимотають мозок, а в пресі поллють брудом / Новое время. 2020.]

Hale, H. (2014). *Patronal politics: Eurasian regime dynamics in comparative perspective*. Cambridge University Press. [in English]. [Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 456 p.]

Hanson, S., & Kopstein, J. (2021). Understanding the Global Patrimonial Wave. *Perspectives on Politics, 20*(1), pp.1-13. https://doi.org/10.1017/S1537592721001195 [in English]. [Hanson S., Kopstein J. Understanding the Global Patrimonial Wave /Perspectives on Politics. 2021. Vol. 20, No. 1. Pp. 1–13.]

Hryhoryshyn talks about how Yatsenyuk lobbies Akhmetov's interests. (2015). *Slovo i Dilo*. Retrieved from https://www.slovoidilo.ua/2015/09/29/novyna/polityka/hryhoryshyn-rozpoviv-yak-yacenyuk-lobiyuye-interesy-axmetova [in Ukrainian]. [Григоришин розповів, як Яценюк лобіює інтереси Ахметова / Слово і діло. 2015].

Kramer, A. (2020, March 27). Desperate for Aid, Ukraine First Has to Fight Corruption. *The New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2020/03/27/world/europe/ukraine-foreign-aid-corruption.html [in English]. [Kramer A. Desperate for Aid, Ukraine First Has to Fight Corruption // The New York Times. 2020. March 27].

Kravets, R., & Romanyuk, R. (2021, February 18). Cardinal Ilya Pavlyuk: Friendship with Zelensky and influence on «Servant of the People». *Ukrayinska Pravda*. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2021/02/18/7283826/ [in Ukrainian] [Кравець Р., Романюк Р. Хмільний кардинал Ілля Павлюк: дружба із Зеленським і вплив на «Слугу народу» / Українська правда. 2021].

Landa, V., Goriunov, D., Myronenko, O., Samoyluk, M., & Tomilina, M. (2023). *Constructive capital in Ukraine*. CES. URL: https://ces.org.ua/research-constructive-capital-in-ukraine/ [in Ukrainian] [Ланда В., Горюнов Д., Мироненко О., Самойлюк М., Томіліна М. Конструктивний капітал в Україні. 2023. Київ : ЦЕС, 2023. 112 с.].

Leschenko, S. (2015). Behind the scenes of politics: Yatsenyuk and Akhmetov's conspiracy. *Ukrainska Pravda*. URL:https://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/552d3e78e5a3b/ [in Ukrainian]. [Лещенко С. За лаштунками політики: змова Яценюка і Ахметова / Українська правда. 2015].

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How Democracies Die. Crown. [in English].[Levitsky S., Ziblatt D. How Democracies Die. New York : Crown, 2018. 320 p.].

Lytvyn, V., & Romaniuk, A. (2020). *Comparative analysis of political institutions and systems of Western European countries*. Vol. 1. Features of inter-institutional relations in the triangle «head of state-parliament-government» and their consequences for the political process: Monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian] [Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів і систем країн Західної Європи. Т. 1. Особливості міжінституційних відносин у трикутнику «глава держави – парламент – уряд» та їхні наслідки для політичного процесу : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 416 с.].

Public Administration Principles: Baseline Measurement Report. (2018, June). *SIGMA, OECD*. 140 pages. URL: https://www.sigmaweb.org/publications/Baseline-Measurement-Report-2018.pdf

[in Ukrainian]. [Звіт про базові вимірювання. Принципи державного управління. SIGMA, OECD. Червень 2018. 78 с.].

Prokopchuk, F. (2019, August). Seven reforms of the Cabinet of Ministers of Groysman, which the new government should continue. *Hromadske*. URL:https://hromadske.ua/ru/posts/sem-reform-kabmina-grojsmana-kotorye-dolzhno-prodolzhit-novoe-pravitelstvoю [in Ukrainian] [Прокопчук Ф. Сім реформ Кабінету Міністрів Гройсмана, які має продовжити новий уряд / Hromadske. 2019].

Rafalskyi, O. O., & Maiboroda, O. M. (Eds.). (2023). Adaptive changes in the political field of Ukraine under war conditions: A monograph. *Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL:https://ipiend.gov.ua/publication/adaptyvni-zminy-politychnoho-polia-ukrainy-v-umovakh-vijny/ [in Ukrainian] [Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / О. О. Рафальський, О. М. Майборода (ред.). Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 224 с.].

Richter, M. (2023). The Diversity of Actors in Reform Backsliding and Its Containment in the Ukrainian Hybrid Regime. Politics and Governance, 11(1), pp.5–15. https://doi.org/10.17645/pag.v11i1.5862 [in English]. [Richter M. The Diversity of Actors in Reform Backsliding and Its Containment in the Ukrainian Hybrid Regime // Politics and Governance. 2023. Vol. 11, No. 1. Pp. 5–15].

Rose-Ackerman, S. (2021). Democracy and Executive Power: Policymaking Accountability in the US, the UK, Germany, and France. https://doi.org/10.12987/9780300262476 [in English]. [Rose-Ackerman S. Democracy and Executive Power: Policymaking Accountability in the US, the UK, Germany, and France. Oxford : Oxford University Press, 2021. 448 p.].

Rouban, L. (2023). Reforming the civil service: treating the effects without removing the causes. Sciences Po Centre for Political Research (Sciences Po, CNRS). [in English]. [Rouban L. Reforming the Civil Service: Treating the Effects Without Removing the Causes // Sciences Po Centre for Political Research (Sciences Po, CNRS). 2023]

Shulha, M. O. (Ed.). (2017). The state of contemporary Ukrainian society: A civilizational dimension. *Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL: https://isnasu.org.ua/publish/book.php?id=stan-suchasnogo-ukrainskogo-suspilstva [in Ukrainian] [Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / за ред. М. О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2017. 356 с.].

Sytnyk, S. (2023). Structural and functional changes in the executive branch. In O. O. Rafalskyi & O. M. Maiboroda (Eds.), *Adaptive changes in the political field of Ukraine during the war:* A monograph (pp. 121–158). Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. https://doi.org/10.53317/978-617-14-0202-7. [in Ukrainian] [Ситник С. Структурно-функціональні зміни виконавчої влади / Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 121–158.].

Tishchuk, T., & Alekankina, K. (2020, March). Passed like a flash: What the Honcharuk government managed to do in six months? *Vox Ukraine*. URL: https://voxukraine.org/promajnuv-yak-mit-shho-vstig-uryad-goncharuka-za-pivroku/ [in Ukrainian] [Тищук Т., Алеканкіна К. Промайнув як мить: що встиг уряд Гончарука за півроку? Vox Ukraine. 2020. Березень].

Two years of President Petro Poroshenko: Changes in public opinion. (2016, March 24). Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. URL: https://dif.org.ua/article/dva-roki-prezidenta-petra-poroshenka-zmini-v-gromadskiy-dumtsi [in Ukrainian]. [Два роки Президента Петра Порошенка: зміни в громадській думці / Фонд «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва». 2016].

Ukraine Facility Plan. КМУ. Березень 2024. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/ [in Ukrainian] [Ukraine Facility Plan. Київ : Кабінет Міністрів України, 2024. 54 с.].

Ukrainian society in war conditions. Year 2023: Collective monograph / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko, et al.; Ed. corr.-member of NAS of Ukraine, Doctor of Philosophy E. Holovakha, Doctor of Sociology S. Makeev. (2023). *Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. URL: https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf [in Ukrainian]. [Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький та ін. ; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 512 с.].

Ukrainian society: Monitoring of social changes. 30 years of independence. (2021). *Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 645 p. [in Ukrainian] [Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності / за ред. Є. Головахи. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 645 с.].

On the prevention of threats to national security associated with the excessive influence of persons with significant economic or political weight in public life (oligarchs). (2021, September 23). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Law of Ukraine No. 1780-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-IX#Text

[in Ukrainian] [Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів) : Закон України від 23 вересня 2021 р. № 1780-IX].

Vuyets, P. (2020, June 22). «100 billion was withdrawn from the company». The story of the attack on «Centrenergo». *Glavcom*. URL: https://glavcom.ua/interviews/z-kompaniji-viveli-100-mlrd-istoriya-zamahu-na-centrenergo-688501.html [in Ukrainian]. [Вусць П. «З компанії вивели 100 млрд». Історія замаху на «Центренерго» / Главком. 2020.].

Zelenko, G., & Kovalevsky, V. (2023). *Ukraine as a «capture state»: teleological constitutionalism and real politics.* Political system of Ukraine: constitutional model and political practices : monograph / edited by H. Zelenko (head, scientific editor) and others. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Economic Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine,. P. 308–347. DOI: 10.53317/978-617-14-0109-9 [in Ukrainian]. [Зеленько Г., Ковалевський В. Україна як «capture state»: телеологічний конституціоналізм та реальна політика. *Політична система України: конституційна модель та політичні практики* : монографія / за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 308–347].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2024

Kononenko N. V.
PhD in Political Science, Leading Researcher
Department of Political Institutions and Processes
I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,

REFORMS 2014–2024 AS INDICATORS OF THE CAPACITY AND LEGITIMACY OF UKRAINIAN GOVERNMENTS

Summary
This article analyzes the activities of the Ukrainian government in the period 2014-2024 in the context of complex political and socio-economic challenges caused by Russia's military aggression against Ukraine, which began in 2014 and escalated into a full-scale war in February 2022. The main focus is on the impact of the war on public administration, in particular on the institutional capacity of the government, which in the context of hostilities required a high level of legitimacy, efficiency and inclusiveness. The article reveals that the development of democratic institutions was complicated not only by the war but also by contradictory constitutional norms that weakened governmental subjectivity and effectiveness. The absence of clear legal mechanisms prevented the government from fully exercising its functions, which caused a lack of public trust in governments and led - not least - to mismanagement and corruption. Particular attention is paid to the analysis of constitutional defects that create conditions for the concentration of power around the institution of the president. The author emphasizes that the current constitutional and legal mechanism in Ukraine does not provide sufficient protection of the government by the parliament, which leads to an imbalance between the executive and legislative branches of power and the weakness of the judicial system. The article's conclusions emphasize the need to enshrine in the legislation the norms that will ensure the effective functioning of the government and the risks of reforms carried out without transforming the constitutional design of Ukraine. The author emphasizes the importance of launching a professional dialogue on the necessary constitutional changes to ensure the real institutional capacity of the government and the entire public administration system.

Key words: institutional capacity, institutional legitimacy, government, imbalance of power distribution in Ukraine, «capacity traps», semi-accepted government, informal institutions, oligarchs.

УДК 314.15:343.343.6]:061.1ЄС

Майстренко Ю. І.
канд. політ. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: artuh.ulya1@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7306-756X
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.6

Мельніченко А. В.
студентка ІІ курсу магістратури,
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»
факультету міжнародних відносин, політології та соціології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: a.melnichenko2001@gmail.com
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.6

ПРОБЛЕМА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ У ЄС: СПРОБА ВИРІШЕННЯ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ ДВОСТОРОННІХ УГОД

Протягом останніх десятиліть проблема нелегальної міграції та контролю міграційних потоків залишалася складною та вимагала скоординованих дій для її вирішення. Особливо гостро це питання стоїть у Середземноморському регіоні. Зазначений регіон включає як держави, які є членами ЄС, так і держави, котрі поглинули конфлікти, війни та політична нестабільність. Відповідно, потік людей іде саме з «неблагополучних країн регіону» до європейських. Низка країн виступає не лише джерелом міграції, а й країнами-транзитерами. Загалом Середземноморський регіон являє собою мережу шляхів, через які мігранти намагаються досягнути європейських країн, у яких вони вбачають запоруку стабільного та безпечного життя.

Протягом останнього десятиліття Європейський Союз відчув кризові явища, які були пов'язані з неконтрольованими потоками нелегальних мігрантів. Слід зазначити, що не всі країни – члени ЄС однаково відчули «натиск» із боку потоку біженців, переважно «страждали» країни «першого в'їзду».

ЄС робив спроби регулювати потік нелегальних мігрантів неодноразово, укладалися двосторонні угоди з африканськими країнами, щоб «зупиняти» потік людей за межами ЄС. Але враховуючи революції та війни, які мали місце в регіоні, уряди країн уже не могли виконувати свої зобов'язання за угодами. Політика ЄС в останні кілька років відзначається черговими спробами зупинити нелегальних мігрантів за межами Європейського Союзу. У рамках політики екстерналізації міграційного контролю було укладено чергові двосторонні угоди. Європейськими партнерами, відповідно до угод, укладених у 2023 та 2024 рр., виступили Туніс, Мавританія та Єгипет. Спільним у цих угодах є те, що Європейський Союз пропонував фінансову підтримку зазначеним країнам в обмін на допомогу у вирішенні проблеми нелегальної міграції.

Ключові слова: Європейський Союз, Туніс, Єгипет, Мавританія, нелегальна міграція, екстерналізація.

© Майстренко Ю. І., Мельніченко А. В., 2024

Постановка проблеми. Протягом останніх років проблема нелегальної міграції у Середземному морі являє собою одну з найбільших загроз для безпеки та стабільності країн Європейського Союзу. Збільшення потоків мігрантів з Африканського континенту, що спостерігається з 2022 р., знов включило питання посилення міграційного контролю у порядок денний.

Чинна міграційна політика ЄС характеризується «екстерналізацією», яка полягає у переданні функцій із контролю потоку біженців третім країнам в обмін на фінансову підтримку. Основна мета полягає у блокуванні міграційних потоків за межами європейських кордонів. Підхід, який отримав неформальну назву «гроші в обмін на міграційний контроль» (cash for migration control), зазнав чимало критики з боку правозахисних та громадських організацій через його неефективність та ігнорування прав людини. Незважаючи на критику, зацікавлені лідери країн Європейського Союзу продовжують його просування, що знайшло своє відображення у підписанні у 2023–2024 рр. серії угод з урядами Тунісу, Мавританії та Єгипту.

Таким чином, для формування розуміння особливостей політики екстерналізації, її проблем та перспектив украй важливим є дослідження змісту угод, укладених ЄС із найбільшими країнами походження та транзиту мігрантів на сучасному етапі.

Аналіз попередніх досліджень. У рамках дослідження були залучені аналітичні роботи зарубіжних науковців, зокрема: доцента Інституту політичних наук Лейденського університету Катаріни Наттер, яка у своїй статті зробила фокус на аналізі євроцентризму в транс-середземноморській міграційній співпраці (Natter, 2023); доцента кафедри міжнародного та європейського права в Університеті Радбауд Неймеген Аннік Пайненбург, яка визначила основні прогалини в угоді ЄС із Тунісом із погляду прав людини (Pijnenburg, 2023); старшого наукового співробітника регіонального офісу ISS для Західної Африки Хассане Коне, у роботі якого було проаналізовано особливості та перспективи співробітництва ЄС у міграційній сфері з країнами Африки, зокрема з Мавританією (Koné, 2024); старшого програмного директора з питань Ізраїлю, Палестини, Єгипту та Йорданії у Фонді ім. Гайнріха Бьолля Анни Шварц, яка зосередилася на проблемі незахищеності мігрантів у Єгипті та обґрунтувала недоцільність чинного підходу ЄС у цій країні (Schwarz, 2024).

Джерельна база дослідження представлена текстами офіційних угод, укладених між ЄС та Тунісом (Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia, 2023), ЄС та Мавританією (The European Commission launches new migration partnership with Mauritania, 2024) і ЄС та Єгиптом (EU-Egypt Strategic and Comprehensive partnership, 2024); статистичні дані Міжнародної організації з міграції (Irregular Migration Routes to Europe: Western Africa – Atlantic Route, 2023; Triangulation of Migrants Stock in Egypt, 2022); УВКБ ООН (Italy: Sea arrivals dashboard, 2023; Mauritania, 2024; Refugees and asylum-seekers in Tunisia, 2024) та Агентства ЄС з питань притулку (Egypt as a Country of Origin, 2022); звіти та розслідування таких правозахисних організацій, як Human Rights Watch (Francavilla C., 2024); Refugees Platform in Egypt (Inside Egypt's secret scheme to detain and deport thousands of Sudanese refugees, 2024); Amnesty International (Tunisia: President's racist speech incites a wave of violence against Black Africans, 2023); Lighthouse Reports (Desert Dumps, 2014); матеріали міжнародної преси.

Метою дослідження є виокремлення спільного та відмінного у двосторонніх угодах, виявлення значення даних угод для сторін-підписантів та визначення основних проблем, які виникли в результаті підписання.

Дослідження базується на якісній **методології,** яка включає кейс-стаді, контент-аналіз, івент-аналіз, статистичний метод. Кейс-стаді полягає у вивченні окремих прикладів у тому чи іншому контексті. Методологія контент-аналізу використовувалася для аналізу двосторонніх угод, івент-аналіз – вивчення подій, які мали місце в результаті підписання угод. Статистичний метод був необхідний для аналізу даних, отриманих із відкритих джерел, сайтів міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Туніська Республіка проявляє себе одразу у трьох вимірах: найбільша країна – транзитер мігрантів, країна походження мігрантів та країна-призначення. Кількість мігрантів із Тунісу, що перетинають Центральний Середземноморський шлях, переважає кількість тих, що рухаються з Лівії, яка протягом десятиліть була головним міграційним хабом на Африканському континенті. За даними УВКБ ООН, у 2023 р. 157 тис біженців і мігрантів прибули до Італії морем, 97 тис з яких вирушили від берегів Тунісу (62% з усіх морських переправ) (Italy: Sea arrivals dashboard, 2023). Окрім цього, Туніс є важливою країною походження мігрантів. Хоча більшість мігрантів та біженців, що переправляються з Тунісу до країн ЄС, представлені вихідцями з Тропічної Африки, у 2023 р. частка тунісців становила близько 17 тис осіб, роблячи їх другою за кількістю національною групою серед загальної кількості мігрантів (Italy: Sea arrivals dashboard, 2023). Контрольована порівняно із сусідніми країнами внутрішньополітична ситуація перетворила Туніс на країну призначення для тисяч біженців та шукачів притулку. Згідно з УВКБ ООН, у 2024 р. в Тунісі офіційно зареєстровано 18 тис біженців, більшість з яких є вихідцями із Судану (7,792), Сирії (2,971), Кот-д'Івуару (1,583) та Сомалі (1,164) (Refugees and asylum-seekers in Tunisia, 2024).

Ураховуючи відсутність у Тунісі налагодженої системи надання притулку, саме УВКБ ООН бере на себе зобов'язання з питань реєстрації та розміщення біженців у цій країні. Незважаючи на це, через відсутність національного законодавства в міграційній сфері та ксенофобські настрої серед вищих посадових осіб країни мігранти не отримують правового статусу в Тунісі та позбавлені доступу до базових соціальних послуг і можливостей працевлаштування, що штовхає їх до подальшого пошуку притулку у більш розвинених країнах Європи (Bajec, 2023). Таким чином, посилення співпраці з Тунісом стало ключовим пріоритетом у зусиллях ЄС щодо обмеження міграційних потоків з Африканського континенту в 2023 р.

16 липня 2023 р. між ЄС і Туніською Республікою було підписано Меморандум про взаєморозуміння. Він охоплює п'ять основних сфер співпраці: макроекономічна стабільність; економіка і торгівля; перехід до «зеленої» енергетики; міжлюдські контакти; міграція та мобільність (Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia, 2023). Зазначається, що кожна із цих сфер міститиме різноманітні інвестиційні проєкти та проєкти співпраці, значна частка яких фінансуватиметься безпосередньо ЄС. У рамках угоди ЄС погодився надати уряду Тунісу 105 млн євро на заходи з посилення прикордонного контролю та 150 млн євро прямої бюджет-

ної підтримки для зниження стрімкої інфляції в країні. ЄС також зобов'язався надати пакет макрофінансової допомоги в розмірі 900 млн євро, але за умови погодження уряду країни на кредитну угоду з МВФ (Leo, 2023). Своєю чергою, Туніс зобов'язався співпрацювати у боротьбі з контрабандою і торгівлею людьми; проводити пошуково-рятувальні операції у межах своїх морських кордонів; сприяти поверненню та реінтеграції тунісців, які нелегально перебувають у ЄС (Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia, 2023). Утім, президент Каїс Саїд відмовився від прийняття та розміщення в Тунісі громадян третіх країн, які прямували до ЄС транзитом через територію країни (Natter, 2023). Тим самим уряд відкрито заявив про небажання країни перетворюватися на пункт призначення для нелегальних мігрантів із ЄС, не виправдавши цим очікувань європейців. У Меморандумі також зазначається про наміри сторін удосконалювати координацію пошуково-рятувальних операцій на морі, розширювати шляхи легальної міграції для громадян Тунісу, а також розробляти цілісний підхід до усунення основних причин нелегальної міграції, зокрема шляхом сприяння сталому розвитку в неблагополучних районах (Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia, 2023).

Важливо зазначити, що нова угода мала велике значення для Тунісу, який із 2021 р. стикається з найбільшою економічною кризою за останнє десятиліття. У 2022 р. зовнішній борг країни різко зріс, наблизившись до позначки у 90% ВВП (Tunisia's Challenge: Avoiding Default and Preserving Peace, 2023). Таке погіршення стало наслідком серії потрясінь, спричинених пандемією COVID-19, повномасштабною війною РФ проти України та заворушеннями в сусідніх країнах, що призвели до росту інфляції та посилення потоку біженців. Авторитарна модель правління президента Саїда та його небажання виконувати умови МВФ для досягнення нової кредитної угоди поставили країну за крок до можливого дефолту за зовнішнім боргом у 2024–2025 рр. Таким чином, підписання Меморандуму про взаєморозуміння з ЄС відкрило можливості для принаймні незначного, але полегшення соціально-економічного становища, що склалося в Тунісі.

Підписання Меморандуму між ЄС та Тунісом викликало занепокоєння з боку громадськості та правозахисних організацій. По-перше, чинна угода була укладена в обхід стандартних юридичних процедур ЄС. Зокрема, Меморандум не відповідає статтям 16 і 218 Договору про функціонування ЄС, які вимагають проведення консультацій із Європейською Радою та Парламентом перед підписанням угод із третіми країнами (Natter, 2023). Звернення до неформального формату співробітництва свідчить про намір лідерів ЄС уникнути тривалих внутрішніх дебатів і забезпечити негайне впровадження домовленостей без парламентської ратифікації чи процедур дозволу. Хоча такий формат має чимало позитивних аспектів, він несе в собі багато ризиків, як-от брак демократичного контролю, прозорості і правової визначеності (Natter, 2023). Це становить загрозу для можливості моніторингу ситуації з раціонального використання фінансових ресурсів та виконання сторонами власних зобов'язань, які фактично не мають юридичної сили, а отже, можуть бути проігноровані або реалізовані не в повному обсязі.

По-друге, Меморандум зазнав критики у світлі автократичного повороту в Тунісі, який відбувся у липні 2021 р. Реставрація президентом Каїсом Саїдом авторитаризму в країні супроводжувалася регулярними порушеннями прав

людини та використанням націоналістично-популістської риторики, яка створила сприятливий ґрунт для процвітання расизму і насильства в Тунісі проти мігрантів із країн Тропічної Африки (Pijnenburg, 2023). У лютому 2023 р. президент Тунісу Каїс Саїд розпочав нову антиміграційну кампанію, заявивши, що мігранти з країн Тропічної Африки «навмисно змінюють демографічну структуру Тунісу», що загрожує його перетворенню на «африканську», а не на «арабомусульманську» країну. Ця скандальна промова призвела до спалаху насильства і ксенофобії серед місцевого населення, а також активізації переслідувань на вулицях, примусових виселень і свавільних арештів мігрантів (Tunisia: President's racist speech incites a wave of violence against Black Africans, 2023). Окрім цього, велика кількість правозахисних груп почала публікувати відомості стосовно несанкціонованих депортацій біженців та шукачів притулку до пустелі на кордонах із Лівією та Алжиром туніськими силами безпеки. Зокрема, у розслідуванні Lighthouse Reports від 2024 р. було зазначено, що масові депортації відбувалися без належного забезпечення мігрантів базовими продуктами харчування та водою (Desert Dumps, 2024). Ці відомості викликали міжнародний резонанс, але так і не отримали адекватної реакції з боку вищих посадовців ЄС.

Ураховуючи, що Меморандум про взаєморозуміння не уточнює, як ЄС має намір забезпечити дотримання основоположних прав людини в рамках міграційного аспекту даної угоди, можна дійти висновку, що ЄС надає пріоритет безпеці власних кордонів, а не захисту фундаментальних прав людини. Активне співробітництво з авторитарним режимом Саїда та його фінансування сприяють зміцненню репресивної системи та легітимізації антигуманних дій його уряду. До того ж туніський кейс демонструє одну з основних загроз чинної стратегії ЄС у контексті міграції. Вона полягає у тому, що сліпе бажання посадовців ЄС якомога швидше зупинити міграційні потоки з Африки шляхом надання фінансової допомоги недемократичним урядам призводить до формування залежності від волі цих акторів стримувати міграційні потоки. Зокрема, у жовтні 2023 р. Каїс Саїд відмовився від фінансової підтримки, яку було анонсовано ЄС і яка була менше, ніж передбачалося Меморандумом, через те, що «ця пропозиція суперечить початковій угоді» (Amara, 2023). Цілком очікувано, що саме після цього кількість мігрантів, які прибули до берегів Італії, збільшилася в рази. Це демонструє, що необачне співробітництво з одіозними режимами робить ЄС уразливим до застосування ними недобросовісної тактики з вимагання збільшення обсягів допомоги в обмін на посилення міграційного контролю. Натомість ЄС має докладати зусиль для створення партнерств із третіми країнами, заснованих на справжніх взаємних інтересах, які мають ґрунтуватися на підтримці демократії, прав людини та верховенства права.

Розглядаючи кейс Мавританії, слід згадати той факт, що країна є важливим транзитним хабом для мігрантів з усього регіону. Одним із найбільших міграційних центрів Мавританії виступає місто Нуадібу, розташоване на північному заході країни, з якого кожного року тисячі мігрантів нелегально переправляються на Канарські острови, а звідти – до континентальної Європи (Koné, 2024). Згідно з даними Міжнародної організації з міграції за 2023 р., у період із січня по грудень 2023 р. на Канарських островах висадилося 39 910 мігрантів, що на 155% більше, ніж у 2022 р. (15 682) (Irregular Migration Routes to Europe: Western Africa – Atlantic Route, 2023). Окрім цього, за останніми даними уряду Іспанії, лише із січня по

березень 2024 р. на Канарські острови прибуло близько 12 тис мігрантів із Західної Африки, а 80% човнів контрабандистів вийшли з берегів Мавританії або проходили транзитом через її територіальні води (Koné, 2024). УВКБ ООН зазначає, що сьогодні Мавританія приймає понад 70 тис біженців із Малі та 11 тис біженців і шукачів притулку з інших країн регіону (Mauritania, 2024). Високий рівень міграції населення пояснюється загальною нестабільністю країн Сахеля, що потерпають від численних соціально-економічних проблем, регулярних політичних криз та високого рівня терористичної загрози. При цьому, з огляду на складну економічну ситуацію, Мавританія не має організованої системи притулку, тому основні функції з реєстрації, забезпечення та захисту мігрантів у країні виконують УВКБ ООН та інші неурядові правозахисні організації.

Хоча співробітництво Європейського Союзу з урядом Ісламської Республіки Мавританія в міграційній сфері розпочалося ще в 2006 р., особливої актуальності воно набуло після погіршення відносин із Тунісом та Нігером – країнами, які відігравали важливу роль у просуванні ЄС стратегії зі стримування міграційних потоків в Африці (Moctar, 2024). Військовий переворот та прихід до влади в Нігері антизахідних сил, а також неузгодженість між ЄС та Тунісом стосовно обсягу фінансової допомоги, призвели до посилення інтересу країн Європейського Союзу щодо поглиблення співпраці з Мавританією, яка є чи не єдиною країною регіону, що зберігає принаймні деякі елементи демократії та лояльне ставлення до співпраці з ЄС.

7 березня 2024 р. ЄС та Ісламською Республікою Мавританія було підписано декларацію про партнерство у сфері нелегальної міграції. Згідно з угодою, Мавританія отримає 210 млн євро на встановлення контролю за нелегальної міграцією на Канарські острови, що проходить транзитом через її територію, і запуск нових енергетичних та інфраструктурних проєктів. Фінансова допомога буде спрямована на підтримку управління міграцією, включаючи боротьбу з контрабандою людей, а також надання гуманітарної допомоги для біженців і підтримки приймаючих громад (The European Commission launches new migration partnership with Mauritania, 2024). Зокрема, 28 млн євро із загальної суми пакету будуть призначені на проєкти розвитку та безпеки східних регіонів країни, де перебуває більшість малійських біженців. Загалом партнерство буде спрямоване на розвиток співпраці у п'яти ключових напрямах: створення робочих місць; зміцнення системи надання притулку; розширення шляхів легальної міграції; посилення безпеки та оперативної співпраці між ЄС і Мавританією; зміцнення потенціалу управління кордонами та можливостей спостереження (The European Commission launches new migration partnership with Mauritania, 2024).

Важливо також зазначити, що в рамках чинного співробітництва значна увага буде приділятися розвитку потенціалу Мавританії у сфері зеленої енергетики, про що, зокрема, зазначила президентка Європейської Комісії Урсула фон дер Ляйен під час свого візиту до Нуакшоту в лютому 2024 р. Вона також заявила, що Європейський інвестиційний банк фінансуватиме важливі інфраструктурні проєкти, такі як будівництво автомагістралей і ліній електропередач, із метою підвищення спроможностей країни у реалізації власного потенціалу у сфері відновлюваної енергетики та забезпечення росту робочих місць (O'Carroll, 2024).

Ураховуючи нестабільну економічну ситуацію у країні та відсутність фінансових спроможностей для вирішення проблеми нелегальної міграції власними

силами, таке співробітництво, безумовно, є вкрай вигідним для уряду Мавританії. Утім, підписання нової угоди викликало обурення з боку опозиційних сил у країні (Moctar, 2024). Зокрема, частина мавританської опозиції виступила проти угоди через побоювання щодо можливості переселення до Мавританії мігрантів, заяви про надання притулку яких було відхилено у ЄС. Представники опозиції закликали владу розірвати угоду, адже повернення нелегальних мігрантів може дестабілізувати безпекову ситуацію у країні та посилити тиск на її досить обмежені фінансові ресурси. Занепокоєння громадськості виявилося настільки сильним, що уряд Мавританії був змушений відреагувати на суспільний резонанс та спростувати чутки про те, що в рамках нової угоди з ЄС країну примусять приймати та розселяти іноземних громадян на своїй території (Koné, 2024).

Ситуація демонструє, що просування ЄС стратегії екстерналізації кордонів часто стикається із супротивом із боку громадськості третіх країн. Невдоволення пояснюється побоюванням та небажанням країн брати на себе відповідальність за прийняття та розміщення нелегальних мігрантів на своїй території через загрозу дестабілізації безпекової та економічної ситуації. У цьому разі фінансове заохочення не вирішує першопричини нелегальної міграції, а сприяє радикалізації суспільств, посиленню прикордонного контролю, росту насилля на пропускних пунктах та зверненню мігрантів до більш небезпечних шляхів міграції.

Арабська Республіка Єгипет також є однією з найбільших країн походження, призначення та транзиту мігрантів на Африканському континенті. За оцінками МОМ, у 2022 р. кількість мігрантів у цій країні становила 9 млн осіб (близько 9% від загальної кількості населення), а основними країнами походження були Судан (4 млн), Сирія (1,5 млн), Ємен (1 млн) та Лівія (1 млн) (Egypt as a Country of Origin, 2022).

У Єгипті сформувалися підходи до використання міграційної політики для досягнення політичних інтересів усередині країни та за кордоном (Fattah & Rietig, 2021, p. 7).

Хоча країна підписала кілька міжнародних угод про захист біженців, Єгипет не має добре організованої та функціонуючої системи притулку. Фактично основні функції з реєстрації, надання статусу біженця та розселення у цій країні виконує УВКБ ООН (Schwarz, 2024). Офіційно зареєстровані УВКБ ООН біженці отримають дозвіл на проживання, що має гарантувати захист від депортації. Утім, уряд Єгипту регулярно нехтує забороною примусового видворення, який забороняє державам депортувати осіб до країн, де існує реальна загроза переслідування, тортур або порушення базових прав людини. Єгипетське законодавство також офіційно гарантує надання доступу мігрантам до системи охорони здоров'я, освіти та ринку праці, але на практиці більшість мігрантів стикаються з дискримінацією та позбавляються права користування базовими соціальними послугами (Moorsel & Bonfiglio, 2024). Це все слугує підґрунтям для подальшого пересування мігрантів до Лівії, а потім – до Європи у пошуках безпеки та кращих умов життя.

Перманентна економічна криза, безробіття, низький рівень соціальної захищеності населення та авторитарний характер правління президента ас-Сісі також сприяють пожвавленню відтоку місцевого населення до країн Європейського Союзу. Згідно з даними Агентства ЄС з питань притулку за 2022 р., кількість заяв про надання притулку в ЄС від громадян Єгипту становила близько 15 тис, що є абсолютним рекордом починаючи з 2014 р. (Triangulation of Migrants

Stock in Egypt, 2023). При цьому у звіті зазначається, що міграція єгиптян до Європи мотивована, насамперед, економічними чинниками та відбувається переважно через Лівію Центральним Середземноморським шляхом. Це пов'язано з прийняттям у Єгипті у 2016 р. закону про боротьбу з контрабандою людей та посиленням патрулювання берегів єгипетськими силами безпеки (Egypt as a Country of Origin, 2022).

Отже, пожвавлення міграційних потоків, викликане внутрішньою нестабільністю і погіршенням безпекової та гуманітарної ситуації в охоплених військовими конфліктами Судані та Газі, пояснює особливий інтерес вищих посадовців країн Європейського Союзу до поглиблення співробітництва з АРЄ, що знайшло своє відображення в угоді про всеосяжне партнерство 2024 р.

17 березня 2024 р. між Європейським Союзом та Арабською Республікою Єгипет було підписано Спільну декларацію про стратегічне партнерство строком на три роки (EU-Egypt Strategic and Comprehensive partnership, 2024). Партнерство охоплює шість основних напрямів: політичні відносини, економічна стабільність, торгівля та інвестиції, управління міграцією, безпека та людський розвиток. Ключовим складником угоди є пакет фінансової допомоги у розмірі 7,4 млрд євро: 5 млрд євро у вигляді пільгових кредитів для прискорення економічних перетворень у Єгипті; 1,8 млрд на підтримку бізнес-інвестицій; 600 млн євро будуть розподілені у вигляді грантів, 200 мільйонів з яких призначені для управління нелегальною міграцією (EU-Egypt Strategic and Comprehensive partnership, 2024). У рамках партнерства особлива увага приділятиметься зміцненню кордонів Єгипту, особливо з Лівією, через яку проходять основні міграційні потоки; боротьбі з контрабандою і торгівлею людьми; подоланню основних причин нелегальної міграції; розширенню шляхів легальної міграції та реінтеграції.

Важливо зазначити, що чинний формат співробітництва є дуже вигідним для Єгипту, ураховуючи його тяжке економічне становище. Ситуація у країні погіршилася через війну Росії в Україні, що підштовхнула ціни на продовольство до рекордних максимумів; стрімку інфляцію; нестачу іноземної валюти; великий зовнішній борг (93% ВВП), а також через напади хуситів на комерційні судна в Червоному морі, які призвели до перебоїв у торгівлі (Schwarz, 2024). Із цього видно, що зацікавленість Каїра у підписанні угоди з ЄС на 7,4 млрд євро є цілком логічною.

Незважаючи на високі оцінки укладеної угоди з боку представників деяких країн – членів ЄС, зокрема Італії та Греції, що зазнають найбільшого тиску від нелегальної міграції у Середземному морі, велика кількість правозахисних організацій критично поставилася до нової політики ЄС щодо міграції. Зокрема, правозахисна організація Human Rights Watch піддала критиці підхід ЄС, який охрестила як «гроші в обмін на міграційний контроль» (cash for migration control), зазначаючи, що його просування сприятиме зміцненню авторитарних режимів у країнах походження та транзиту, легалізує жорстоке поводження з мігрантами та не вирішить фундаментальні причини нелегальної міграції (Francavilla, 2024). Фінансування та тісна співпраця Європейського Союзу з очевидно авторитарним режимом ас-Сісі фактично легітимізують його дії всередині країни та можуть бути дуже небезпечними за відсутності контролю за розподілом коштів та дотримання верховенства права. Умови надання чинного пакету фінансування через прямі кредити уряду відрізняються від традиційної практики, коли безпосеред-

ній контроль за фінансуванням проєктів здійснюється ЄС. Ураховуючи високий рівень корупції в АРЄ, така неузгодженість може призвести до нераціонального використання коштів урядом та посилення репресивного режиму (Mekay, 2024). Окрім цього, в обмін на фінансову підтримку ЄС вимагатиме посилення прикордонного контролю, що, незважаючи на заяви сторін про свою відданість захисту прав мігрантів і біженців, може призвести до зростання насильства над мігрантами в Єгипті, їх стигматизації та стимулювання експлуатації більш складних та небезпечних шляхів пересування до Європи. Уже зараз такі правозахисні організації, як Refugees Platform in Egypt, фіксують ескалацію насилля на прикордонних пунктах, незаконні ув'язнення та примусові повернення біженців, що порушують міжнародні зобов'язання Єгипту та домовленості у сфері прав людини (Inside Egypt's secret scheme to detain and deport thousands of Sudanese refugees, 2024).

Таким чином, вибрана Європейським Союзом стратегія співробітництва з АРЄ зазнає критики через ігнорування авторитарного характеру режиму ас-Сісі, а також відсутність суворого моніторингу ситуації з використання коштів та дотримання Каїром міжнародного права. Це демонструє, що без просування реформ у сфері прав людини, удосконалення системи надання притулку, а також приборкання зловживань єгипетського уряду підтримка ЄС навряд чи вирішить проблему нелегальної міграції в регіоні.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що вибраний Європейським Союзом підхід до вирішення проблеми нелегальної міграції у Середземному морі вписується в ширшу тенденцію екстерналізації міграційного контролю шляхом укладання угод із сусідніми країнами. Незважаючи на безсумнівну вигідність цих угод для сторін, не можна не констатувати їх небезпечність. По-перше, тісне співробітництво та фінансування очевидно авторитарних режимів північноафриканських країн являє собою загрозу для міжнародного іміджу ЄС як флагману боротьби за демократичні цінності, а також фактично легітимізує ці режими та порушення ними прав людини. Окрім цього, поглиблення співпраці з неблагонадійними лідерами ризикує перетворити ЄС на об'єкт шантажу та недобросовісних тактик із вимагання підвищення обсягів фінансової допомоги в обмін на посилення міграційного контролю. По-друге, передання функцій з управління кордонами третім країнам та відсутність у рамках угод механізмів моніторингу їх реалізації призводять до зловживань із боку країн транзиту, які виконують свою частину угоди без належного дотримання прав людини та мігрантів. Така злочинна необачність загрожує активізацією примусових депортацій і гуманітарних інцидентів, що становлять загрозу для здоров'я та життя біженців і шукачів притулку. По-третє, стратегія посилення кордонів третіх країн, що активно підтримується ЄС у рамках чинної політики, не вирішує першопричин міграції, а отже, підштовхує людей до експлуатації більш небезпечних маршрутів, що сприяє зростанню смертності серед мігрантів під час транзиту і збільшенню попиту на послуги контрабандистів та інших злочинних структур.

Таким чином, вибрана ЄС стратегія з вирішення проблеми нелегальної міграції навряд чи виправдає очікування його вищих посадовців, адже вона не матиме довгострокових результатів, оскільки ґрунтується на посиленні кордонів, а не на просуванні комплексного підходу з надання підтримки країнам походження у налагодженні системи притулку, розширення легальних шляхів міграції та вирішення фундаментальних проблем, що сприяють міграції населення.

References [Список літератури]

Amara, T. (2023, October 3). Tunisia rejects EU financial aid, casting doubt on an immigration deal. *Reuters*. [in English]. [Amara T. Tunisia rejects EU financial aid, casting doubt on an immigration deal. *Reuters*. 2023. URL: https://www.reuters.com/world/tunisia-rejects-eu-financial-aid-casting-doubt-an-immigration-deal-2023-10-02/# (дата звернення: 20.07.2024)].

Bajec, A. (2023, November 6). In a Tunisian migration hub, asylum seekers find little support. *The New Humanitarian*. [in English]. [Bajec A. In a Tunisian migration hub, asylum seekers find little support. *The New Humanitarian*. 2023. URL: https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2023/11/06/tunisia-migration-asylum-seekers-little-support (дата звернення: 20.07.2024)].

Desert Dumps (2024, May 21). *Lighthouse Reports*. [in English]. [Desert Dumps. *Lighthouse Reports*. 2024. URL: https://www.lighthousereports.com/investigation/desert-dumps/ (дата звернення: 20.07.2024)].

Egypt as a Country of Origin (2022, July). *European Union Agency for Asylum*. [in English]. [Egypt as a Country of Origin. *European Union Agency for Asylum*. 2022. URL: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2022-08/2022_07_MDR_Egypt_Origin_EN.pdf (дата звернення: 20.07.2024)].

Fattah, D.A., & Rietig, V. (2021). Egypt, the EU, and Migration: An Uncomfortable Yet Unavoidable Partnership. *German Council on Foreign Relations*. 18. 18 p. [in English]. [Fattah D.A., Rietig V. Egypt, the EU, and Migration: An Uncomfortable Yet Unavoidable Partnership. *German Council on Foreign Relations*. 2021. № 18. 18 p.].

Moorsel, J., & Bonfiglio, A. (2024, March 17). A conscious coupling: EU-Egypt Strategic and Comprehensive partnership. *European Commission*. [in English]. [Moorsel J. Bonfiglio A. A conscious coupling: EU-Egypt Strategic and Comprehensive partnership. *European Commission*. 2024 URL: https://south.euneighbours.eu/wp-content/uploads/2024/03/STR_EU-EG_partnership.pdf.pdf (дата звернення: 20.07.2024)].

Francavilla, C. (2024, March 15). EU Deal with Egypt Rewards Authoritarianism, Betrays "EU Values". *Human Rights Watch*. [in English]. [Francavilla, C. EU Deal with Egypt Rewards Authoritarianism, Betrays "EU Values". *Human Rights Watch*. 2024. URL: https://www.hrw.org/news/2024/03/15/eu-deal-egypt-rewards-authoritarianism-betrays-eu-values# (дата звернення: 18.07.2024)].

Inside Egypt's secret scheme to detain and deport thousands of Sudanese refugees (2024, April 25) *Refugees Platform in Egypt*. [in English]. [Inside Egypt's secret scheme to detain and deport thousands of Sudanese refugees. *Refugees Platform in Egypt*. 2024. URL : https://rpegy.org/en/editions/exclusive-inside-egypts-secret-scheme-to-detain-and-deport-thousands-of-sudanese-refugees/ (дата звернення: 11.07.2024)].

Irregular Migration Routes to Europe: Western Africa – Atlantic Route (2023, January-December). *International Organization for Migration*. [in English]. [Irregular Migration Routes to Europe: Western Africa – Atlantic Route. *International Organization for Migration*. 2023. URL: https://reliefweb.int/attachments/66962bfa-762f-4514-af0b-059c237d047d/2023.12%20-%20ENG%20-%20IOM%20-%20Flow%20From%20Western%20A.pdf (дата звернення: 11.07.2024)].

Italy: Sea arrivals dashboard (2023, January-December). *UNHCR*. [in English]. [Italy: Sea arrivals dashboard. *UNHCR*. 2023. URL: https://data.unhcr.org/es/documents/download/107239#:~:text=In%202023%2C%20157%2C651%20refugees%20and,adverse%20weather%20conditions%20at%20sea (дата звернення: 11.07.2024)].

Koné, H. (2024, April 23). Mauritania – the latest target in EU migration control. *Institute for Security Studies*. [in English]. [Koné H. Mauritania – the latest target in EU migration control. *Institute for Security Studies*. 2024. URL: https://issafrica.org/iss-today/mauritania-the-latest-target-in-eu-migration-control (дата звернення: 11.07.2024)].

Leo, A. (2023, October 19). The EU-Tunisia Memorandum of Understanding: A Blueprint for Cooperation on Migration? *The Tahrir Institute for Middle East Policy*. [in English] [Leo A. The EU-Tunisia Memorandum of Understanding: A Blueprint for Cooperation on Migration? *The Tahrir Institute for Middle East Policy*. 2023. URL: https://timep.org/2023/10/19/the-eu-tunisia-memorandum-of-understanding-a-blueprint-for-cooperation-on-migration/ (дата звернення: 14.07.2024)].

Mauritania (2024). *UNHCR*. [in English] [Mauritania. *UNHCR*. 2024. URL: https://www.unhcr.org/countries/mauritania (дата звернення: 14.07.2024)].

Mekay, E. (2024, May 14). Migration crisis: Europe throws Egypt's Sisi a new lifeline. *International Bar Association*. [in English]. [Mekay E. Migration crisis: Europe throws Egypt's Sisi a new lifeline. *International Bar Association*. 2024. URL: https://www.ibanet.org/Migration-crisis-Europe-throws-Egypts-Sisi-a-new-lifeline (дата звернення: 14.07.2024)].

Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia. (2023, July 16). *European Commission*. [in English]. [Memorandum of Understanding on a strategic and global partnership between the European Union and Tunisia. *European Commission*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3887 (дата звернення: 14.07.2024)].

Moctar, H. (2024, March 26). The EU-Mauritania migration deal is destined to fail. *Al Jazeera*. [in English]. [Moctar H. The EU-Mauritania migration deal is destined to fail. *Al Jazeera*. 2024. URL: https://www.aljazeera.com/opinions/2024/3/26/the-eu-mauritania-migration-deal-is-destined-to (дата звернення: 18.07.2024)].

Moorsel, J., & Bonfiglio, A. (2024, April 29). A conscious coupling: The EU-Egypt 'strategic and comprehensive partnership'. *Mixed Migration Centre*. [in English]. [Moorsel J. Bonfiglio A. A conscious coupling: The EU-Egypt

'strategic and comprehensive partnership'. *Mixed Migration Centre*. 2024. URL: https://mixedmigration.org/eu-egypt-partnership/ (дата звернення: 18.07.2024)].

Natter, K. (2023, September 5) Reinventing a Broken Wheel: What the EU-Tunisia Deal Reveals over Europe's Migration Cooperation. *Verfassungsblog*. [in English]. [Natter K. Reinventing a Broken Wheel: What the EU-Tunisia Deal Reveals over Europe's Migration Cooperation. *Verfassungsblog*. 2023. URL: https://verfassungsblog.de/reinventing-a-broken-wheel/ (дата звернення: 18.07.2024)].

O'Carroll, L. (2024, February 8). EU leaders unveil □210m Mauritania deal in bid to curb people-smuggling. *The Guardian*. [in English]. [O'Carroll L. EU leaders unveil □210m Mauritania deal in bid to curb people-smuggling. 2024. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/2024/feb/08/spain-and-eu-to-sign-migration-deal-with-mauritania-as-people-smuggling-rises (дата звернення: 18.07.2024)].

Pijnenburg, A. (2023, August 21). Team Europe's Deal: What's Wrong with the EU-Tunisia Migration Agreement? *Verfassungsblog*. [in English]. [Pijnenburg A. Team Europe's Deal: What's Wrong with the EU-Tunisia Migration Agreement? *Verfassungsblog*. 2023. URL: https://verfassungsblog.de/team-europes-deal/ (дата звернення: 18.07.2024)].

Refugees and asylum-seekers in Tunisia (2024, June 30). *UNHCR*. [in English]. [Refugees and asylum-seekers in Tunisia. *UNHCR*. 2024. URL: https://data.unhcr.org/en/country/tun (дата звернення: 18.07.2024)].

Schwarz, A. (2024, March 22) Migration agreement with Egypt: EU backing the wrong horse. *Heinrich-Böll-Stiftung*. [in English]. [Schwarz A. Migration agreement with Egypt: EU backing the wrong horse. *Heinrich-Böll-Stiftung*. 2024. URL: https://eu.boell.org/en/2024/03/22/migration-agreement-egypt-eu-backing-wrong-horse (дата звернення: 18.07.2024)].

The European Commission launches a new migration partnership with Mauritania (2024, March 7). *European Commission*. [in English]. [The European Commission launches new migration partnership with Mauritania. *European Commission*. 2024 URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1335 (дата звернення: 18.07.2024)].

Triangulation of Migrants Stock in Egypt. (2022, July). *International Organization for Migration*. [in English]. [Triangulation of Migrants Stock in Egypt. *International Organization for Migration*. 2022. URL: https://egypt.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1021/files/documents/migration-stock-in-egypt-june-2022_v4_eng.pdf (дата звернення: 18.07.2024)].

Tunisia: President's racist speech incites a wave of violence against Black Africans. (2023, March 10) *Amnesty International*. [in English]. [Tunisia: President's racist speech incites a wave of violence against Black Africans. *Amnesty International*. 2023. URL: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/03/tunisia-presidents-racist-speech-incites-a-wave-of-violence-against-black-africans/ (дата звернення: 18.07.2024)].

Tunisia's Challenge: Avoiding Default and Preserving Peace. (2023, December 22) *International Crisis Group*. [in English]. [Tunisia's Challenge: Avoiding Default and Preserving Peace. *International Crisis Group*. 2023. URL: https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/tunisia/234-tunisias-challenge-avoiding-default-and-preserving (дата звернення: 18.07.2024)].

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024

Maistrenko Yu. I.
Department of International Relations of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology,
Odesa I.I. Mechnikov National University
r. 32, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

Melnichenko A. V.
Odesa I.I. Mechnikov National University
r. 32, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

THE PROBLEM OF ILLEGAL MIGRATION IN THE EU: AN ATTEMPT TO SOLVE IT THROUGH THE FORMATION OF BILATERAL AGREEMENTS

Summary
During the last decades, the problem of illegal migration and control of migration flows remained complex and required coordinated actions to solve it. This issue is especially acute in the Mediterranean region. The region includes both EU member states and

states engulfed in conflict, war and political instability. Accordingly, the flow of people goes precisely from the «disadvantaged countries of the region» to the European ones. A number of countries are not only a source of migration, but also transit countries. In general, the Mediterranean region is a network of routes through which migrants try to reach European countries, which they see as a guarantee of a stable and safe life.
During the last decade, the European Union experienced crisis phenomena that were associated with uncontrolled flows of illegal migrants. It should be noted that not all EU member states felt the «pressure» from the flow of refugees in the same way, mostly «suffering» countries of «first entry».
The EU has made attempts to regulate the flow of illegal migrants several times, bilateral agreements were concluded with African countries to «stop» the flow of people outside the EU. But given the revolutions and wars that took place in the region, the governments of the countries could no longer fulfill their obligations under the agreements.
EU policy in the last few years has been marked by repeated attempts to stop illegal migrants outside the European Union. As part of the migration control outsourcing policy, another bilateral agreement was concluded. According to the agreements concluded in 2023 and 2024, Tunisia, Mauritania and Egypt acted as European partners. Common in these agreements is that the European Union offered financial support to the specified countries in exchange for help in solving the problem of illegal migration.
Key words: European Union, Tunisia, Egypt, Mauritania, illegal migration, externalization.

УДК 327.56

Малахіті А. В.
старший викладач,
кафедра суспільних комунікацій та регіональних студій
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 40, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-9662-2629
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.7

Ряполов С. Д.
здобувач ІІ курсу магістратури
Спеціальність 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: sryapolov26884@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-6569-480X
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.7

ПОЛІТИКА КОНФЛІКТНОСТІ ГРЕЦІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА РЕГІОНАЛЬНА СТАБІЛЬНІСТЬ

Стаття являє собою поглиблений аналіз міжнародних конфліктів, у яких бере участь Греція, із зосередженням на грецько-турецьких відносинах, кіпрському питанні та інших регіональних суперечках у Східному Середземномор'ї та на Балканах. Автори досліджують історичні витоки цих конфліктів, звертаючи увагу на події другої половини XX ст., що стали моментами загострення, зокрема кіпрський конфлікт 1974 р., який і досі залишається невирішеним. Дослідження також акцентує увагу на сучасних викликах і динаміці міжнародної політики в регіоні, які мають значний вплив на ситуацію у Східному Середземномор'ї та Південно-Східній Європі. Автори аналізують роль Греції у боротьбі за геополітичний вплив на Балканах, а також її політику щодо врегулювання конфліктів і підтримки регіональної стабільності. Стаття демонструє, як саме історичні та політичні наративи впливають на формування сучасної зовнішньої політики держави, а також на розвиток регіональної і міжнародної безпеки. Окрім того, розглядаються потенційні сценарії розвитку ситуації у регіоні, включаючи можливості для дипломатичного врегулювання, зміцнення альянсів та адаптацію до нових геополітичних реалій. Ураховуючи складність та багатовимірність конфліктів у цьому регіоні, дослідження підкреслює важливість багатостороннього підходу та активної участі міжнародних організацій для досягнення довготривалої стабільності.
Ключові слова: Греція, регіональна безпека, Балкани, міжнародні конфлікти.

Постановка проблеми. Міжнародні відносини XXI ст. характеризуються високою динамікою та нестабільністю. Блокова дисципліна часів «холодної війни» та гегемонічна стабільність у рамках однополюсного світу 90-х років XX ст. залишилися у минулому. США і КНР ведуть запеклу конкурентну боротьбу з питань доступу до природних ресурсів і промислових активів третіх країн, із питань тор-

© Малахіті А. В., Ряполов С. Д., 2024

гівлі та валютних курсів, із військово-стратегічних проблем. У ширшому міжнародному контексті формуються конкурентні стратегії традиційних лідерів – країн «Групи семи» (G7), з одного боку, і нових лідерів з-поміж країн із ринками, що розвиваються (БРІКС), – з іншого. Нині обидва блоки конкурують між собою у багатьох частинах світу, спираючись на свої традиційні підходи вирішення конфліктів і спірних питань. Геостратегічні міркування накладаються на внутрішньополітичні розбіжності, погіршуючи і так непросту обстановку окремих країн світу.

Східне Середземномор'я і Південно-Східна Європа, Балкани та Причорномор'я залишаються надзвичайно нестабільними регіонами. На Балканах накопичено довгий перелік проблем безпеки, які часто взаємопов'язані. Серед них слід назвати безліч тліючих та актуальних збройних конфліктів із можливістю переділу державних кордонів, наявність держав, що не відбулися, згадати агресивну зовнішню політику низки регіональних акторів, боротьбу впливових міжнародних гравців за посилення своєї ролі в регіоні (США, ЄС, РФ та КНР), загрозу ісламізму та міжнародного тероризму, ризик міжконфесійних зіткнень, неконтрольовану міграцію, конкуренцію за енергоресурси тощо.

Ці та багато інших проблем, які не можна вирішити з легкістю і поодинці, створюють украй нестабільне становище на Балканах і в субрегіонах, що межують із ними. Без глибокого та всеосяжного аналізу міждержавних конфліктів неможливо зробити прогноз щодо розвитку системи безпеки в регіоні, що зумовлює високу наукову актуальність цієї теми.

Аналіз попередніх досліджень. Серед багатьох свіжих публікацій на тему наративів міжнародної конфліктності варто згадати дослідження Зенонаса Тзіаррaса (Tziarras, 2019) «The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security», у якому автор аналізує геополітичну динаміку Східного Середземномор'я, зокрема конфлікти за участю Греції і Туреччини, акцентуючи увагу на енергетичних ресурсах та на нових альянсах у регіоні. З. Тзіаррас, між іншим, висвітлює важливість міжнародного контексту та роль впливу великих держав у цих конфліктах на стабільність регіону. О.Ф. Деменко (Demenko, 2021) у статті «Греко-турецькі відносини: сучасний стан і можливості зниження конфронтаційного потенціалу» розглядає відносини між Грецією та Туреччиною, пропонуючи шляхи зниження конфронтаційного потенціалу. Науковець підкреслює важливість дипломатичних зусиль та міжнародного права у вирішенні спірних питань. Ю.О. Волошин (Voloshyn, 2008) у праці «Міжнародно-правові засоби розв'язання греко-турецького конфлікту в контексті процесів європейської міждержавної інтеграції» зосереджується на європейських інтеграційних процесах і правових механізмах розв'язання конфліктів між Грецією та Туреччиною. Автор досліджує можливості застосування міжнародного права для врегулювання конфліктів, наголошуючи на важливості європейської інтеграції для регіональної стабільності. Йоанніс Н. Григоріадіс (Grigoriadis, 2022) у статті «Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis» розглядає міждержавні стосунки Греції і Туреччини після загострення їхніх відносин у 2020 р. Дослідник аналізує чинники, що сприяють ескалації та деескалації конфліктів, і підкреслює важливість дипломатичних зусиль для стабілізації ситуації. Нік Панайотідес (Panayiotides, 2019) у статті «Is the Cyprus problem unsolvable? – The geopolitical trap of the weakest state» обговорює складність кіпрського конфлікту

та геополітичні виклики, з якими стикається Республіка Кіпр. Зокрема, аналізує можливості врегулювання конфлікту та роль міжнародної спільноти у цьому процесі. О.В. Хаєцька і М.І. Прихненко (Khaietskia & Prykhnenko, 2019) у статті «Кіпрський конфлікт: «системні похибки» в основі процесу врегулювання» досліджують основні системні проблеми, які ускладнюють процес урегулювання кіпрського конфлікту. Автори підкреслюють необхідність реформування міжнародних підходів для ефективного вирішення конфлікту. Деян Маролов (Marolov, 2013) у праці «The relations between Macedonia and Greece in the context of the name issue» розглядає конфлікт між Грецією та Македонією щодо назви останньої. Він аналізує історичний контекст, політичні наслідки та шляхи вирішення конфлікту, акцентуючи увагу на ролі міжнародних організацій. Трассі Маркетос (Marketos, 2003) у дослідженні «Greece's Trans-Mediterranean Geostrategy» аналізує геостратегію Греції в Середземномор'ї, розглядаючи її військові та політичні пріоритети. Він підкреслює значення стратегічних альянсів та енергетичних ресурсів для позиції Греції у регіоні. Глевін Дервіші (Dervishi, 2019) у праці «Greek-Albanian Relations, the Past, the Present and the Future» розглядає відносини між Грецією та Албанією, роблячи акцент на історичному контексті, на сучасних викликах та на перспективах розвитку. Автор аналізує роль міжнародних організацій та правових механізмів у вирішенні спірних питань. Дослідження Джорджа Економу (Economou, 2019) «The geopolitical problems facing Greece» фокусується на геополітичних проблемах, з якими стикається Греція. Він досліджує відносини Республіки Греція із сусідніми країнами, особливо в контексті енергетичної безпеки та морських ресурсів Середземного моря. Його стаття також розглядає вплив геополітики на економічну стійкість та зовнішньополітичні стратегії Греції.

Об'єктом дослідження виступають геополітичні процеси, що визначають динаміку конфліктів за участі Греції, а також їхній вплив на забезпечення регіональної та міжнародної безпеки. **Предмет дослідження** – політика Греції щодо міжнародних конфліктів, її роль у грецько-турецьких суперечках, кіпрському питанні та інших регіональних конфліктах на Балканах і в Східному Середземномор'ї, а також вплив цих процесів на регіональну стабільність. **Метою дослідження** є визначення чинників та викликів політики Греції у міжнародних конфліктах, аналіз її геополітичних стратегій, що стосуються регіональної стабільності, та оцінка можливих сценаріїв розвитку подій у контексті врегулювання конфліктів і забезпечення безпеки в регіоні. В аспекті нашого дослідження було використано метод Case Study.

Виклад основного матеріалу. Конфлікти у Східному Середземномор'ї мають глибоке історичне коріння. Вони ще більше ускладнилися через вторгнення Росії в Україну, яке змінило геополітичну динаміку в регіоні та поставило нові виклики для Євросоюзу в його політиці безпеки та оборони. Стратегічні інвестиції Китаю розширюють його вплив у регіоні, тоді як РФ прагне лише зберегти свої позиції у Східному Середземномор'ї. Серед цієї зміни динаміки влада США зосереджена на протидії зростаючому впливу КНР. ЄС як ключовий гравець у Середземномор'ї стикається із завданням посередництва в конфліктах і сприяння стабільності, але внутрішні розбіжності між державами-членами можуть перешкоджати ефективності процесу. Енергетичні ресурси у Східному Середземномор'ї додають ще один рівень складності, пов'язаний із питаннями

щодо їх експлуатації та потенційних наслідків для регіональної стабільності та безпеки.

Східне Середземномор'я і Південно-Східна Європа, Балкани та Причорномор'я залишаються надзвичайно неспокійними і нестабільними регіонами, у яких накопичено довгий перелік проблем безпеки, часто взаємопов'язаних між собою. Серед них слід назвати: безліч тліючих та актуальних збройних конфліктів із можливістю переділу державних кордонів, наявність держав, що не відбулися, агресивна зовнішня політика низки регіональних акторів, боротьба впливових міжнародних гравців за посилення своєї ролі в регіоні, загроза ісламізації та міжнародного тероризму, ризик міжконфесійних зіткнень, неконтрольована міграція, конкуренція за енергоресурси та ін. Ці проблеми створюють украй нестабільне становище у Східному Середземномор'ї та субрегіонах, що тяжіють до нього (Hasan, 2023).

У відповідь на ці виклики Греція має прийняти стратегічний підхід, який зосереджується на модернізації її воєнної політики та на зміцненні альянсів із ключовими партнерами у Східному Середземномор'ї, такими як Ізраїль, Єгипет та іншими регіональними гравцями. Зближення з Китаєм, включаючи довгострокові угоди про військову співпрацю, може допомогти Греції врівноважити зростаючий вплив Туреччини в регіоні. Окрім того, Греція повинна відстоювати свої морські права, зміцнюючи свою позицію в таких питаннях, як розмежування виключних економічних зон у Східному Середземномор'ї (Papastavridis, 2020).

Однією з головних загроз для Греції є Туреччина, що активно провадить агресивну політику в регіоні і прагненням якої є стати лідером мусульманського світу, а також її войовничі дії на півночі Сирії становлять пряму загрозу інтересам Греції. Підтримка Туреччиною переміщення сирійських біженців до Європи та її зусилля з контролю над вуглеводневими ресурсами Східного Середземномор'я ще більше загострюють напруженість у регіоні.

Слід зазначити, що останнім часом Туреччина активізувала зовнішню політику, в основі якої лежить концепція «Блакитної батьківщини», яку розробив у середині 2000-х років командувач турецьким ВМФ Джихат Яйджі (тур. Cihat Yaycı) спільно з адміралом Джемом Гюрденіз (тур. Cem Gürdeniz) (Merkezi, 2023). Проте запропоновані ними ідеї уряд узяв на озброєння лише після 2016 р. Згідно з Доктриною, Туреччині необхідно підтримувати доступ до Середземного, Егейського та Чорного морів і зберігати свій високий статус у них. Доктрина означає бажання Анкари розширити власні морські кордони та переосмислити своє місце у світі.

Одним із наслідків Доктрини став черговий виток напруженості «Егейської проблеми». Причиною ескалації стала робота турецьких дослідницьких суден «Oruç Reis» і «Fatih», направлених у Східне Середземномор'я для геологічної розвідки і буріння нафтових та газових родовищ на острівному шельфі (Tzirras, 2019).

Історичні витоки цієї проблеми слід шукати у 1923 р., коли було підписано Лозаннський договір, що встановив межі сучасної Туреччини, заклав основи її відносин із Грецією та територіального статусу обох країн. У ході переговорів тоді також було прийнято конвенцію щодо обміну населенням за релігійною, а не етнічною ознакою. Протягом 1920-х років на турецьку територію було депортовано понад 1 млн грецькомовних мусульман, а на грецьку – 400 тис православних, які розмовляли здебільшого турецькою мовою, що супроводжувалося гоніннями на грецьку меншість, яка ще проживала в Туреччині після масштабних депортацій.

Початок 1970-х років став прологом фази напруженості, яка, по суті, триває дотепер і включає два аспекти. Перший – Турецька Республіка періодично робить непрямі, а інколи неприкриті спроби щодо зміни існуючого територіального статусу, передбаченого Лозаннським договором та іншими міжнародними угодами, а також правового статусу морських зон і повітряного простору Греції через збільшення кількості спорів та позовів проти суверенних прав і юрисдикції шельфів. Другий – збройне вторгнення на Кіпр у 1974 р. і подальша турецька окупація північної його частини, яка триває і донині. Утім, сторони докладають зусиль щодо деескалації у регіоні, у тому числі зазначаючи такі пріоритети, як: розвиток двосторонніх зв'язків у т. зв. «м'яких» політичних секторах – економіці, торгівлі, туризмі, культурі, громадянському суспільстві та ін.; зниження напруженості – покращення психологічного клімату та зміцнення контактів між збройними силами обох країн; дослідження можливостей узгодженого врегулювання делімітації континентального шельфу (Axt, 2022).

Незважаючи на особливу роль провідника ЄС на півдні Європи, у 2010-ті роки греки тривалий час не втручалися у регіональні процеси у Східному Середземномор'ї, більше цікавлячись вирішенням власних внутрішніх проблем. Серед них перше місце посідав вихід із тяжкої економічної кризи, пов'язаної з проблемою зовнішніх позик, різким збільшенням держборгу, фактичним крахом соціальної держави тощо. Проте тоді Греція велику увагу приділяла і вирішенню «македонського питання» – комплексу взаємопов'язаних проблем із сусідньою колишньою югославською Республікою Македонія, яку в 2019 р. було перейменовано на Республіку Північна Македонія. Наслідком замкнутості на власному порядку, зосередженості на Балканах та певної зовнішньополітичної пасивності стала відсутність сучасної національної стратегії Греції щодо Західного Середземномор'я. Так, виник дефіцит власних проєктів відносно розвитку та зміцнення регіональної безпеки.

Ситуація на Кіпрі викликає ще одне важливе занепокоєння для Греції, оскільки відмова Туреччини визнати уряд Республіки Кіпр та її агресивна позиція щодо «кіпрського питання» загрожують регіональній стабільності. У прагненні Туреччини до кардинальних змін у відносинах із ЄС Євросоюз використовує «кіпрську проблему» як чинник тиску на Туреччину. Поява низки конфліктних ситуацій на Балканах і на Близькому Сході, у яких Єдиній Європі неодноразово доводилося вдаватися до посередництва Туреччини, визначали зацікавленість ЄС у підтримці відносин. Військова операція західної коаліції в Афганістані, а потім в Іраку, де підтримка та лояльність Туреччини (з одного боку, члена НАТО, з іншого – авторитету в арабському світі) була просто необхідна, не кажучи вже про геостратегічні аспекти ситуацій. У 2004 р. Анкара заявила про свою зацікавленість у вступі до ЄС, і турецький міністр закордонних справ Абдулла Гюль (тур. Abdullah Gül) чітко окреслив умови, на яких Туреччина готова вступити до Єдиної Європи. На хвилі підвищення геополітичного значення Туреччини для Європи у 2005 р. відбувся саміт ЄС – Туреччина, який мав ознаменувати новий період у турецько-європейських відносинах. Деякі аналітики та експерти очікували, що буде позначено конкретні терміни вступу Туреччини до ЄС, однак сподівання не справдилися через побоювання, пов'язані з національно-демографічними, релігійними й економічними наслідками вступу. Із боку Євросоюзу їй було висунуто чіткі економічні та політичні умови вступу. Наприклад, визна-

ння геноциду вірмен і вирішення курдської проблеми, урегулювання ситуації на Кіпрі, яка мала на меті визнання Республіки Кіпр і створення єдиної держави на острові, тощо.

Як наслідок, у 2003 р. прем'єр-міністр Р. Ердоган виступив з ініціативою скликання п'ятисторонньої конференції з метою вирішення «кіпрської проблеми». Однак уряд Республіки Кіпр відкинув цю пропозицію, чітко позначивши єдину платформу для переговорів – ООН. У 2004 р. лідери грецької та турецької громад острова підписали план генсека ООН Кофі Аннана щодо врегулювання проблеми на підґрунті створення федеративної двогромадної, двозональної держави. Одним із пунктів плану була умова, що на північній частині острова залишаються турецькі війська до моменту вступу Туреччини у ЄС. Туреччина підтримала план. Проте думки кіпріотів розділилися. Згідно з результатами організованого за планом К. Аннана референдуму, що пройшов у квітні 2004 р., 64,9% турків-кіпріотів проголосували «за», тоді як 75,83% греків-кіпріотів висловилися «проти» (ivinas.gov.ua, 2021).

У 2006 р. з боку турецького уряду було здійснено нову спробу врегулювання ситуації. Міністр закордонних справ Туреччини Абдулла Гюль представив генеральному секретареві ООН список пропозицій, що стосувалися інтеграції північної частини острова в економічну систему Республіки Кіпр. Ішлося про відкриття портів для грецьких суден, міжнародного аеропорту Еркан (Ерджан), участі у міжнародних спортивних заходах тощо. Пропозиції фактично стосувалися міжнародного визнання статусу турецької частини острова, тому не отримали підтримки ні з боку Нікосії, ні з боку Афін.

У 2008 р. розпочався переговорний процес щодо об'єднання острова між президентом Республіки Кіпр Деметрісом Христофіасом та лідером Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК) Мехметом Алі Талатом. Перший раунд перемовин не дав позитивних результатів. У 2011 р. переговори були перервані з ініціативи турецької громади та Туреччини напередодні головування Кіпру в ЄС (із липня по грудень 2012 р.). Після цього банківська криза на Кіпрі 2012 р. не дала змоги керівництву грецької частини острова брати участь у перемовинах, і переговори поновилися лише у лютому 2014 р.

У червні 2024 р. Грецію втретє було обрано непостійним членом Ради Безпеки ООН, здобувши 182 голоси зі 184 можливих. Це обрання визнає стабілізаційну роль Греції та її відданість мирному врегулюванню конфліктів і захисту прав людини та дає змогу сподіватися на прогрес у вирішенні «кіпрської проблеми» (Bourdaras, 2024).

Вуглеводневий чинник потенційно може створити нову геополітичну ситуацію та нові можливості як для Республіки Кіпр і Туреччини, так і для ТРПК. Розвідка газу в Східному Середземномор'ї набрала обертів ще в 2009 р., коли міжнародний нафтогазовий консорціум на чолі з американською компанією Noble Energy виявив величезні газові ресурси біля узбережжя Ізраїлю (газове родовище Тамар/Tamar Field), змінивши економіку Ізраїлю та його міжнародну позицію за одну ніч. У 2010 р. вище згадана американська компанія виявила ще більший резервуар природного газу (Левіафан/(Leviathan), який, за попередніми оцінками, містив приблизно 16 трлн кубічних футів, або 620 млрд кубометрів газу. Підбадьорена відкриттям газових родовищ Тамар та Левіафан, Республіка Кіпр прискорила власні зусилля з розвідки вздовж південно-східних кордонів

своєї виключної економічної зони (ВЕЗ), що проходить поблизу розташування цих ізраїльських родовищ (Stergiou, 2019).

Сьогодні і Республіка Кіпр, і Туреччина виступають у подібних ролях – значних гравців регіонального ринку енергоресурсів, як європейського, так і східносередземноморського. При цьому їхні позиції різняться: Туреччина – класична транзитна територія з режимом стабільним, проте, на думку західних експертів, схильним до авторитаризму. Кіпр – безпосередньо майбутній постачальник енергоресурсів, до того ж із безперечно демократичним режимом. Натомість економічні та геополітичні інтереси Туреччини настільки високі, що можуть призвести до ескалації конфлікту.

Ще одним занепокоєнням Афін є прагнення Албанії створити «Велику Албанію». Греція та Албанія мають довгу історію відносин. Після розпаду Османської імперії та створення національних держав (Греція – у 1830 р., Албанія – у 1913 р.) обидві країни одразу ж почали налагоджувати тісні двосторонні відносини. Однак територіальні суперечки та проблеми з етнічними меншинами, які проживають на протилежному боці кордону, завжди ускладнювали відносини між двома країнами. Головними питаннями, що визначали грецько-албанські відносини протягом XX ст., були проблеми Північного Епіру й етнічної групи чамів, які розмовляють на своєму діалекті, близькому до албанської мови, тоді як культурно пов'язують себе більше з грецькою цивілізацією.

І те й інше можна розглядати як наслідки націоналістичних рухів, що піднялися на Балканах, зокрема у XIX ст., а також після Балканських війн і заснування Албанської держави, коли тисячі грецькомовних православних, які жили в Північному Епірі, були змушені стати підданими албанського князя Віда, а значна кількість албанськомовних мусульман, які проживали в Чамерії, мали стати громадянами Греції. У подальші роки Афіни та Тирана часто використовували відповідні національні меншини як політичні інструменти (Peponas, 2023).

Друга світова війна дуже позначилася на греко-албанських відносинах. Після нападу Італії на Грецію з боку анексованої нею території Албанії Греція оголосила останню ворожою державою. Через «холодну війну» відносини між ними були практично заморожені до 1971 р., коли було відновлено дипломатичні відносини. Після закінчення «холодної війни» Албанія знову опинилася під впливом Заходу. У цей період велика кількість албанців емігрувала до Греції, що, з одного боку, сприяло встановленню інтенсивного спілкування між двома суспільствами, проте, з іншого – викликало проблеми, пов'язані з інтеграцією албанців у грецьке суспільство та їхнім економічним і соціальним статусом.

У межах грецького плану з економічної реорганізації Балкан Албанія отримала 49 890,000 євро. Членство Албанії у НАТО спонукало Грецію до реалізації стратегії контролю, яка включає прискорення та європейську інтеграцію Албанії. Залучення країн регіону до євроінтеграційних процесів є частиною грецької збалансованої стратегії, яка дає змогу Греції мати інструмент внутрішнього тиску на них з огляду на досягнення грецьких стратегічних цілей шляхом використання м'якої сили, а також європеїзації двосторонніх питань (Dervishi, 2019).

Республіка Греція завжди була ключовим гравцем у балканських інтеграційних процесах, проте економічна криза змусила її залишити реалізацію своїх інтересів на Балканах, створивши вакуум для інших регіональних та позарегіональних акторів. Це вплинуло на негативне рішення Конституційного суду

Албанії від 2010 р. стосовно «Угоди про делімітацію континентального шельфу, виняткової економічної зони та інших морських просторів» між двома країнами і зіграло свою роль у різкому занепаді двосторонніх відносин (Armakolas, 2021).

Ще одним ударом по албансько-грецьких відносинах став арешт Фреді Белері – новообраного мера міста Хімарі, грека за походженням. Його заарештували у травні 2023 р. за два дні до місцевих виборів за звинуваченням у спробі купити чотири голоси в обмін на готівку. Цей випадок погіршив відносини між Тіраною й Афінами, оскільки грецька сторона вважала, що ця справа підкреслює дискримінацію Албанії щодо грецької меншини на її теренах (Hoxhaj, 2024).

Мер Афін Костас Бакояніс, який узяв участь у консультаціях з офісом прем'єр-міністра Греції та МЗС Греції стосовно демонстрації, організованої грецькою стороною на підтримку Фреді Белері в м. Хімарі 14 серпня 2023 р., підкреслив: «Демократію не можна ув'язнити» (Papadopoulos, 2023).

8 листопада того ж року Європейська Комісія прийняла Пакет розширення на 2023 р., у якому міститься оцінка прогресу Західних Балкан і вказівки щодо пріоритетів майбутніх реформ. У звіті по Албанії Комісія зазначила, що досудове ув'язнення обраного мера, етнічного грека, стало джерелом двосторонньої напруженості та «викликало серйозне занепокоєння» (neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu, 2023). Афіни посилили тиск на Тірану своїм рішенням не погоджувати спільний лист 27 країн – членів ЄС до Албанії про відкриття переговорів щодо вступу і перегляне свою тверду позицію лише в тому разі, якщо Тирана зробить кроки, які вказували б на те, що між ними є місце для дискусії.

Ще однією країною, яка має історичні проблеми у відносинах із Грецією, є Республіка Північна Македонія. Походження проблеми назви цієї держави пов'язане з питанням, чи належало Колишній Югославській Республіці Македонія (КЮРМ) законне право на використання цієї назви, чи є Македонія частиною грецької історичної традиції та культурної спадщини? Крапки над «і» було розставлено у 2018 р. після підписання Преспанської угоди, коли дві країни узгодили змінити спірну назву «Республіка Македонія» на Республіку Північна Македонія (РПМ), поклавши край 27-річній суперечці щодо назви.

Після проголошення незалежності КЮРМ 17 листопада 1991 р. нею була прийнята Конституція. Республіка Греція одразу ж висловила заперечення проти окремих її статей, зокрема проти 3-ї статті, яка проголошувала, що «територія Республіки Македонія є неподільною та недоторканною». Греція вважала акцент на неподільній цілісності неправильним і сприймала це як загрозу історичній області Егейська Македонія на своїй території. На додаток до цих обставин Республіка Греція виступала проти використання Північною Македонією на своєму прапорі символу Вергінського сонця. У результаті попри те, що Македонія використовувала прапор із такою символікою до 1995 р., вона не витримала тиску Греції і внесла зміни.

Охридська угода (Рамкова угода) формує основу відносин албанців Македонії з македонським урядом. Після протистояння між збройними силами Македонії та албанцями ця Угода, ухвалена 13 серпня 2001 р., є мирною, підкріпленою гарантіями міжнародного співтовариства. Із цієї причини Угода створила нову систему для реструктуризованої Македонії шляхом перегляду старих і нових законів про розподіл влади в суспільстві зі змінами, які мають бути внесені в Конституцію (Vankovska, 2007).

Пізніше, 17 червня 2018 р., між Афінами та Скоп'є на березі озера Преспа була підписана історична Преспанська угода, за якою Македонія мала змінити свою назву на Республіку Північна Македонія/Republika Severna Makedonija (Pergantis, 2020). Згідно із цією Угодою, для набуття її чинності передбачалося внесення необхідних змін до Конституції, проведення референдуму та її затвердження парламентом. Незважаючи на бойкот деяких політичних сил і груп населення Македонії, на референдумі, який відбувся 30 вересня 2018 р., понад 90 % проголосували за Угоду. Однак через низьку явку результати референдуму не мали юридичної сили, оскільки для прийняття рішення потрібна була участь понад 50% виборців. Незважаючи на це, прем'єр міністр Македонії Зоран Заєв заявив, що Угода має бути схвалена в парламенті. Протягом наступних місяців македонський парламент схвалив Преспанську угоду в два етапи. Паралельно, незважаючи на протести грецьких націоналістів, Угода також була схвалена і парламентом Греції.

Після цього кроку Північна Македонія отримала запрошення на переговори щодо вступу до НАТО, і вже у квітні 2019 р. президент США Д. Трамп надіслав листа до Сенату для схвалення протоколу про вступ Республіки Північна Македонія до НАТО (Pergantis, 2020). Таким чином, схвалення Угоди у відповідних парламентах було важливим кроком для Північної Македонії і відкрило їй шлях до інтеграції в міжнародні структури. Узгодження та схвалення Преспанської угоди відображає важливість дипломатичних угод, партнерства і компромісів у вирішенні міжнародних конфліктів.

Відносини між Болгарією і Грецією історично були бурхливими, а часом і досить ворожими. Афіни та Софія значно розширили свої двосторонні зв'язки починаючи з 1989 р. Процвітаючі соціально-економічні відносини та спільне членство у ЄС і НАТО зміцнили хороші робочі дипломатичні відносини, що склалися ще в 1970-х і 1980-х роках.

Історія та геополітика підтримують певну чутливість обох країн до їхнього могутнього східного сусіда – Туреччини, чия зростаюча самовпевненість, внутрішній авторитаризм і нестабільність змушують їх почуватися неспокійно. Проблема потоків біженців через Туреччину до ЄС ще раз підкреслила необхідність тіснішої співпраці між Болгарією та Грецією. Найбільш «динамічним» елементом двосторонніх відносин залишається економічне співробітництво (торгівля, інвестиції, енергетика і туризм).

Після розпаду Югославії Афіни та Софія різко засуджували націоналізм у КЮРМ, а також відчували серйозне занепокоєння щодо внутрішніх і регіональних наслідків процесу його «антиквізації», який розглядався ними як виклик не лише історії та культурній ідентичності, а й поняттю «добросусідство» (Bakalova, 2003). Останніми роками Греція і Болгарія, здається, знаходяться на одному боці щодо використання свого членства у ЄС як інструменту пом'якшення націоналістичних ексцесів КЮРМ.

Ураховуючи загальну нестабільність і турбулентність в епоху після «холодної війни» та довгу історію ворожнечі, відносини між Болгарією і Грецією слід розглядати як справжню балканську історію успіху. Однак тісні зв'язки та добрі робочі відносини, які вдалося налагодити двом країнам, не є «застрахованими» від викликів, що доводить випадок серії «динамічних протестів» у січні 2016 р., коли грецькі фермери виступили проти запланованих грецьким урядом пенсій-

них і фіскальних реформ, які передбачали закриття доріг і прикордонних переходів між Грецією та Болгарією. Протести порушили транспортне сполучення і торгівлю між двома країнами і завдали серйозної шкоди цілої низці підприємств (Tropankova, 2016). Такі «неконтрольовані» соціальні протести можуть негативно впливати на двосторонні зв'язки, підриваючи їх.

Греція є однією з п'яти держав – членів ЄС, які не визнають односторонню декларацію незалежності Косово від 17 грудня 2008 р., та дотримується поміркованого політичного підходу до цього питання. Так, президент Греції Катерина Сакелларопулу заявила: «Наша позиція щодо Косова є чіткою та незмінною. Із цього питання завжди є тиск, але він не впливає на Грецію. У нашій власній політиці є послідовність. Важливо, щоб діалог тривав» (Ozturk, 2023). При цьому Греція була рішучим прихильником лібералізації візового режиму для власників косовських паспортів для в'їзду до Шенгенської зони, яка набула чинності з 1 січня 2024 р. Греція підтримує процес діалогу між Белградом і Приштиною за сприяння ЄС, відповідно до встановленої Грецією політики європейської та євроатлантичної інтеграції Західних Балкан.

Незважаючи на широку підтримку Сербії, Греція як член ЄС і НАТО перебуває у значному конфлікті інтересів. Під час Югославських воєн (1991–1995 рр., 1999 р.), коли грецьке суспільство підтримувало Сербію, Афіни воювали проти Сербії на боці НАТО, незважаючи на те, що це означало боротьбу проти історичного союзника. Лише один лейтенант ВМС Греції у 1999 р. відмовився піднятися на борт есмінця Themistocles, коли той збирався відправитися в Адріатику. Цей офіцер пішов у відставку, проте тепер уважається національним героєм для багатьох сербів (Christodoulou, 2017). Незважаючи на згаданий конфлікт, Греція брала участь у цивільній місії ЄС EULEX, місії верховенства права, яка підтримувала конкретні інститути в Косово, у повній відповідності до міжнародних стандартів прав людини, а також у місії міжнародних сил KFOR під керівництвом НАТО, відповідальних за забезпечення стабільності в Косово (mfa.gr).

KFOR має свої повноваження згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН (РБ ООН) № 1244 від 10 червня 1999 р. та з Військово-технічною угодою (МТА) між НАТО, Союзною Республікою Югославією та Сербією. KFOR діє відповідно до розділу VII Статуту ООН і класифікується як місія з примусу до миру, широко відома як операція з підтримки миру. 11 червня 1999 р. Урядова рада із закордонних справ і національної оборони Греції прийняла рішення про відправку в Косово однієї бригади. Мета Грецького контингенту полягала в тому, щоб забезпечити для мешканців Косова атмосферу стабільності й захисту, а також гарантувати безпечну репатріацію біженців і тих, хто був примусово переселений із Косова. За рішенням Урядової ради із закордонних справ і національної оборони до складу KFOR було направлено 34-ту механізовану бригаду у складі 1 162 осіб і один літак С-130 з екіпажом із 30 офіцерів і солдатів, призначений для управління штабами. До того ж 157 військових було надіслано для надання гуманітарної підтримки приймаючій країні (geetha.mil.gr, 2019).

До складу Контингенту також увійшли піхотна рота інженерного підрозділу (60 офіцерів і солдатів), загін підтримки і загін транспортних засобів (10 машин). Бригаду розподілили між трьома таборами: «Мегас Александрос» (Косово-Поліє), «Рігас Фереос» (Урошеваці) та «Тютюнова фабрика» (Мітровиці). Табори були швидко побудовані 34-м інженерним батальйоном. Грецький контингент

у Косово здійснив декілька місій із розвідки, супроводу, безпеки руху та контролю. Командування KFOR призначило персонал семи контрольно-пропускних пунктів і взяло на себе роботу з координації та керівництва операціями, контролю руху вздовж дороги, що сполучала КЮРМ із Приштиною, із прикордонною станцією «Косово-КЮРМ» (geetha.mil.gr, 2019). Окрім того, грецькі військові забезпечували цілодобову охорону двох ділянок зберігання зброї, відібраної в Армії Звільнення Косова, яку готували до її транспортування та утилізації.

Також Грецький контингент забезпечував цілодобову охорону християнських храмів у зоні своєї відповідальності. Прикладом, який варто згадати, є швидка реакція грецького патрульного загону на порятунок церкви Св. Уроша від потенційної пожежі. Інцидент стався в Урошеваці: усі священні артефакти були врятовані та передані на зберігання до монастиря в Грацаниці (geetha.mil.gr, 2019). Контингент зробив значний внесок і у транспортування, супровід та розподіл гуманітарних вантажів для благодійної організації «ФОКУС». Загалом до багатьох громад Косова було успішно доставлено 160 т гуманітарної допомоги. Окрім того, Грецький контингент узяв участь у наданні медичної допомоги корінним громадам косоварів та сербів. Медичне обстеження грецьким медичним персоналом пройшли понад 2 тис осіб в Урочеваці, Косово і Поліє. Відповідно до Наказу міністра національної оборони Греції № 152/2001, бойові стяги 34-ї механізованої бригади, 501-го мотопіхотного батальйону та 507-го мотопіхотного батальйону були нагороджені Бойовим хрестом I ступеня. 30 вересня 2003 р. командувач KFOR нагородив 507-й моторизований батальйон Особливою почесною відзнакою (geetha.mil.gr, 2019).

15 січня 2002 р. Контингент зі 100–150 грецьких солдатів вирушив до Афганістану для участі в міжнародній миротворчій місії. Водночас Греція допомогла заповнити тимчасову нестачу балканських миротворчих сил, оскільки США відкликали 6 тис військових, які служили у Боснії, Герцеговині та Косово. Згідно з даними грецького генштабу, до складу Грецького контингенту увійшли медична частина чисельністю 30–40 осіб, машина швидкої допомоги та мобільний шпиталь, а також рота інженерів чисельністю 50–60 осіб із технікою для будівництва доріг і два військово-транспортні літаки C-130, що вирушили до Афганістану з гуманітарною допомогою. Охорону забезпечував взвод із 40 спецназівців (ekathimerini.com, 2001).

Грецький батальйон, укомплектований 120 військовослужбовцями і 47 транспортними засобами, відповідав за зведення будівель технічної підтримки в міжнародному аеропорті Кабула (KAIA), за навчання афганських солдатів і за розподіл гуманітарної допомоги. У жовтні 2009 р. Греція вирішила збільшити персонал для відновлення Афганістану за допомогою нової групи оперативного наставництва та зв'язку (OMLT), а дві медичні групи взяли участь в операції Міжнародних сил сприяння безпеці напередодні національних виборів в Афганістані у 2010 р. Греція також надіслала свій персонал до штаб-квартири SEEBRIG, яка взяла на себе командування Кабульською багатонаціональною бригадою та керувала Грецьким польовим хірургічним шпиталем, що оперативно функціонував у межах KAIA (Kontrafouri, 2014).

Окрім вище згаданих місій, Греція брала участь в операції Active Endeavor («Активні зусилля») – військово-морській операції НАТО в Середземному морі, призначеній для запобігання пересуванню терористів і поширенню зброї масо-

вого знищення. Наостанок треба зазначити, що для Республіки Греція участь у наданні гуманітарної допомоги та в місіях із підтримки миру завжди мала найвищий пріоритет.

Висновки. Конфлікти у Східному Середземномор'ї є складним феноменом, що охоплює різні аспекти політичного, економічного та соціального характеру. Як показало дослідження, вони виникають на тлі історичних протиріч, територіальних претензій, економічних інтересів, а також геополітичних амбіцій ключових гравців регіону.

Значний вплив на розвиток ситуації мають не лише внутрішні політичні процеси в країнах регіону, а й зовнішні чинники, зокрема втручання міжнародних організацій і держав, що мають власні стратегічні інтереси. Напруженість у відносинах між Грецією і Туреччиною, «кіпрська проблема», а також питання, пов'язані з розподілом ресурсів Східного Середземномор'я, створюють комплекс викликів, які потребують міжнародної уваги та дипломатичних зусиль для їх урегулювання.

Необхідно відзначити, що ескалація конфліктів у регіоні може мати серйозні наслідки не лише для залучених країн, а й для європейської та світової безпеки у цілому. Важливим є розвиток ефективних механізмів співпраці та діалогу, що сприятиме зниженню напруженості та пошуку компромісних рішень. У цьому контексті вирішальну роль може відіграти активна участь ЄС та інших міжнародних організацій, які здатні забезпечити стабільність і мир у Східному Середземномор'ї.

Окрім того, важливим складником вирішення конфліктів є розроблення довгострокових стратегій, спрямованих на модернізацію та зміцнення обороноздатності країн регіону. Наприклад, Греція може зосередитися на модернізації своєї воєнної політики та на зміцненні альянсів із ключовими партнерами, такими як Ізраїль, Єгипет та іншими регіональними гравцями. Це сприятиме збалансуванню зростаючого впливу Туреччини і забезпеченню стабільності в регіоні.

Водночас стратегічні інвестиції КНР у регіон, а також активна роль РФ і США у вирішенні конфліктів додають ще один рівень складності до регіональної політики. Координація дій між цими великими світовими державами та місцевими акторами є необхідною умовою для досягнення стабільності. Ефективне управління конфліктами вимагатиме від цих країн знаходження спільної мови та компромісів, що дадуть змогу врахувати інтереси всіх сторін.

Енергетичні ресурси Східного Середземномор'я є ще одним важливим чинником, що впливає на регіональну стабільність. Спільне використання цих ресурсів, а також урегулювання питань, пов'язаних з їх експлуатацією, можуть стати основою для зниження напруженості та розвитку економічної співпраці між країнами регіону. Важливо забезпечити справедливий розподіл енергетичних ресурсів і уникнути конфліктів, пов'язаних із їх видобутком.

Таким чином, для успішного вирішення конфліктів у Східному Середземномор'ї необхідно поєднувати зусилля національних урядів, міжнародних організацій та громадянського суспільства, спрямовані на зміцнення довіри, забезпечення справедливого розподілу ресурсів і підтримання миру та стабільності. Лише через скоординовані та узгоджені дії можливо досягти довготривалого миру та забезпечити процвітання для всіх народів регіону.

References [Список використаної літератури]

Albania 2023 Report (2023, November 11). *Europen Commission*. Brussels. 142. Retrieved from: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf [in English]. [Albania 2023 Report. *Europen Commission*. Brussels. 142 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf (дата звернення: 27.06.2024 р.)].

Armakolas, I., Siakas, G., Berzani, A., & Seferaj K. (2021). Relations between Albania and Greece. *OSFA. ELIAMEP*. 2021. 94. Retrieved from: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/06/Public-Opinion-Greece-and-Albania-Relation-ENG.pdf [in English]. [Armakolas I., Siakas G., Berzani A., Seferaj K. Relations between Albania and Greece. *OSFA. ELIAMEP*. 2021. 94 p. URL: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2021/06/Public-Opinion-Greece-and-Albania-Relation-ENG.pdf (дата звернення: 27.06.2024 р.)].

Axt, H.-J. (2022, October 11). Conflicts and Global Powers in the Eastern Mediterranean. *De Gruyter*. Retrieved from: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2022-0052/html [in English]. [Axt H.-J. Conflicts and Global Powers in the Eastern Mediterranean. *De Gruyter*. 2022. URL: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/soeu-2022-0052/html (дата звернення: 27.06.2024)].

Bakalova, M. (2003). Macedonian Nationalism in the Post 1989 Decade. *New Balkan Politics. Political essays*. No 6. Retrieved from: https://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/Bulgarian-%E2%80%98Macedonian%E2%80%99-Nationalism-in-the-Post-1989-Decade [in English]. [Bakalova M. Macedonian Nationalism in the Post 1989 Decade. *New Balkan Politics. Political essays*. 2003. No 6. URL: https://www.newbalkanpolitics.org.mk/item/Bulgarian-%E2%80%98Macedonian%E2%80%99-Nationalism-in-the-Post-1989-Decade (дата звернення: 27.06.2024 р.)].

Bourdaras, G. (2024, June 7). Security Council of the UN: Easy election for Greece. *kathimerini.gr*. 2024, June 7. Retrieved from: https://www.kathimerini.gr/politics/563064259/symvoylio-asfaleias-toy-oie-aneti-eklogi-tis-elladas/ [in Greek]. [Μπουρδάρας Γ. Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ: Άνετη εκλογή της Ελλάδας. *kathimerini.gr*. 2024, 7 Ιουνίου. URL: https://www.kathimerini.gr/politics/563064259/symvoylio-asfaleias-toy-oie-aneti-eklogi-tis-elladas/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Christodoulou, K. (2017, September 15). M. Ritsoudis: The officer who refused to go to war in Serbia talks about his act 18 years later. *News24/7*. Retrieved from: https://www.news247.gr/ellada/m-ritsoudis-o-axiomatikos-pou-arnithike-na-paei-ston-polemo-stin-servia-mila-gia-tin-praxi-tou-18-xronia-meta/ [in Greek]. [Χρυστοδούλου, Κ. Μ. Ριτσούδης: Ο αξιωματικός που αρνήθηκε να πάει στον πόλεμο στην Σερβία μιλά για την πράξη του 18 χρόνια μετά. 2017, 15 Σεπτεμβρίου. *News24/7*. URL: https://www.news247.gr/ellada/m-ritsoudis-o-axiomatikos-pou-arnithike-na-paei-ston-polemo-stin-servia-mila-gia-tin-praxi-tou-18-xronia-meta/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Controversial border development practices: world experience of reconciliation of contradictions. Scientific and analytical report. (2021). A. I. Kudryachenko (author team manager), V. V. Soloshenko, O. F. Demenko [and others]. Kyiv: State institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine». 89. Retrieved from : https://ivinas.gov.ua/images/978-966-02-9893-4.pdf [in Ukrainian]. [Контроверсійні практики розвитку прикордоння : світовий досвід узгодження суперечностей. Науково-аналітична доповідь / А. І. Кудряченко (кер. авт. колективу) та ін. Київ : Інститут всесвітньої історії НАН України, 2021. С. 89. URL: https://ivinas.gov.ua/images/978-966-02-9893-4.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Demenko, O. F. (2021). Greek-Turkish relations: current state and possibilities of reducing the confrontational potential. *Scientific yearbook Diplomatic Ukraine*. Kyiv. Issue XXII. 635–650. Retrieved from: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/diplomatic_ukraine_2021_compressed.pdf [in Ukrainian]. [Деменко О.Ф. Греко-турецькі відносини: сучасний стан і можливості зниження конфронтаційного потенціалу. *Україна дипломатична*. 2021. Вип. XXII. С. 635–650. URL: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/diplomatic_ukraine_2021_compressed.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Dervishi, G. (2019, May). Greek-Albanian relations, the past, the present and the future. Mediterranean Journal of Social Sciences. Vol. 10 No 3. 24–35. Retrieved from: https://doi.org/10.2478/mjss-2019-0038 [in English]. [Dervishi G. Greek-Albanian relations, the past, the present and the future. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2019, May. Vol. 10 No 3. P. 24–35. URL: https://doi.org/10.2478/mjss-2019-0038 (дата звернення: 27.06.2024)].

Economou, G. (2019, December). The geopolitical problems facing Greece. *Eastern Mediterranean Policy Note*. University of Nicosia. Nicosia. No. 45. 7. Retrieved from: https://www.unic.ac.cy/wp-content/uploads/sites/41/EMPN_45.pdf [in English]. [Economou G. The geopolitical problems facing Greece. *Eastern Mediterranean Policy Note*. University of Nicosia. Nicosia, 2019, December. No. 45. 7 p. URL: https://www.unic.ac.cy/wp-content/uploads/sites/41/EMPN_45.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Greek troops to serve in Afghanistan. (2001, December 19). *ekathimerini.com*. Retrieved from: https://www.ekathimerini.com/news/2339/greek-troops-to-serve-in-afghanistan/ [in English]. [Greek troops to serve in Afghanistan. *ekathimerini.com*. 2001, December 19. URL: https://www.ekathimerini.com/news/2339/greek-troops-to-serve-in-afghanistan/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Grigoriadis, I. (2022, June). Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis. *Turkish Studies*. Volume 23. Issue 5: Contrasting Theoretical Approaches to Turkish Foreign Policy. 802–820 [in English]. [Grigoriadis I. Between escalation and détente: Greek-Turkish relations in the aftermath of the Eastern Mediterranean crisis. *Turkish Studies*. Volume 23. 2022, June. Issue 5 : Contrasting Theoretical Approaches to Turkish Foreign Policy. P. 802–820].

Hasan, B. (2023, October 13). Greek Foreign Policy and Geopolitical Fracture. *ATASAM*. Retrieved from: https://www.atasam.org.tr/en/research-analysis/opinion/greek-foreign-policy-and-geopolitical-fracture [in English]. [Hasan B. Greek Foreign Policy and Geopolitical Fracture. *ATASAM*. 2023, October 13. URL: https://www.atasam.org.tr/en/research-analysis/opinion/greek-foreign-policy-and-geopolitical-fracture (дата звернення: 28.06.2024)].

Hoxhaj, E. (2024, January 26). Albanian court hears false document was used to Jail Beleri. *BalkanInsight*. Retrieved from: https://balkaninsight.com/2024/01/26/albanian-court-hears-false-document-was-used-to-jail-beleri/ [in English]. [Hoxhaj E. Albanian court hears false document was used to Jail Beleri. *BalkanInsight*. 2024, January 26. URL: https://balkaninsight.com/2024/01/26/albanian-court-hears-false-document-was-used-to-jail-beleri/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Khaietskia, O., & Prykhnenko, M. (2019) The Cyprus conflict: «systemic errors» at the basis of the settlement process. *Bulletin of Vasyl' Stus Donetsk National University*. Issue 11. Volume 1. Vinnytsia. 62–65. Retrieved from: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/7615 [in Ukrainian]. [Хаєцька О.В., Прихненко М.І. Кіпрський конфлікт: «системні похибики» в основі процесу врегулювання. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 62–65. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/7615 (дата звернення: 28.06.2024)].

Kontrafouri, F. (2014, October 9). The Afghans of the Greek Army. *Kathimerini*. Retrieved from: https://www.kathimerini.gr/investigations/791362/oi-afganoi-toy-ellinikoy-stratoy/#firstPage [in Greek]. [Κοντραφούρη, Φ. Οι Αφγανοί του Ελληνικού Στρατού. *Καθημερινή*. 2014, 9 Οκτωβρίου. URL: https://www.kathimerini.gr/investigations/791362/oi-afganoi-toy-ellinikoy-stratoy/#firstPage (дата звернення: 28.06.2024)].

Kosovo – KFOR. (2019, November 20). Retrieved from: https://geetha.mil.gr/en/kosovo-kfor/ [in English]. [Kosovo – KFOR. 2019, November 20. URL: https://geetha.mil.gr/en/kosovo-kfor/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Kosovo. Ministry of Foreign Affairs of Greece. Retrieved from: https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/pristina/ [in English]. [Kosovo. Ministry of Foreign Affairs of Greece. URL: https://www.mfa.gr/en/blog/greece-bilateral-relations/pristina/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Marketos, Th. (2003, April). Greece's Trans-Mediterranean Geostrategy. *Foreign Affairs Institute*. Athens. Report No. 7. 23. Retrieved from: https://fainst.eu/wp-content/uploads/2023/04/Report-7-Greeces-trans-Mediteranean-geostrategy-12.2022.pdf [in English]. [Marketos Th. Greece's Trans-Mediterranean Geostrategy. *Foreign Affairs Institute*. Athens. Report No. 7. 2003, April. Report No. 7. 23 p. URL: https://fainst.eu/wp-content/uploads/2023/04/Report-7-Greeces-trans-Mediteranean-geostrategy-12.2022.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Marolov, D. (2013, July). The relations between Macedonia and Greece in the context of the name issue. *Journal of Balkan Research Institute*. Volume 2. N. 1. 23–34. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/256576954_The_relations_between_Macedonia_and_Greece_in_the_context_of_the_name_issue [in English]. [Marolov D. The relations between Macedonia and Greece in the context of the name issue. *Journal of Balkan Research Institute*. Volume 2. N. 1. 2013, July. P. 23–34. URL: https://www.researchgate.net/publication/256576954_The_relations_between_Macedonia_and_Greece_in_the_context_of_the_name_issue (дата звернення: 28.06.2024)].

Merkezi, İ. (2023, October 23). The Concept and Importance of Blue Homeland. *Mavi Vatan*. Retrieved from: https://mavivatan.net/mavi-vatan-kavrami-ve-onemi/ [in Turkish]. [Merkezi İ. Mavi Vatan Kavramı ve Önemi. *Mavi Vatan*. 2023, 23 Ekim. URL: https://mavivatan.net/mavi-vatan-kavrami-ve-onemi/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Ozturk, T. (2023, March 23). Greece reiterates stance on not recognizing Kosovo. Athen's stance on Kosovo's independence is clear, unchanging, says President Katerina Sakellaropoulou. *Anadolu Ajaansi*. Retrieved from: https://www.aa.com.tr/en/europe/greece-reiterates-stance-on-not-recognizing-kosovo/2857646 [in English]. [Ozturk T. Greece reiterates stance on not recognizing Kosovo. Athen's stance on Kosovo's independence is clear, unchanging, says President Katerina Sakellaropoulou. *Anadolu Ajaansi*.

2023, March 23. URL: https://www.aa.com.tr/en/europe/greece-reiterates-stance-on-not-recognizing-kosovo/2857646 (дата звернення: 28.06.2024)].

Panayiotides N. (2019). Is the Cyprus problem unsolvable? – The geopolitical trap of the weakest state. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*. Volume 12. Number 1. 3–32. Retrieved from: https://www.yumpu.com/en/document/read/62732098/ijems-1-2019-press [in English]. [Panayiotides N. Is the Cyprus problem unsolvable? – The geopolitical trap of the weakest state. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*. Volume 12. 2029. Number 1. P. 3–32. URL: https://www.yumpu.com/en/document/read/62732098/ijems-1-2019-press (дата звернення: 28.06.2024)].

Papadopoulos, P. (2023, August 20). Let him be sworn in,' Greece tells Albania. The behind-the-scenes messages that were ignored and Athens' attempt to defeat Tirana at its game with imprisoned mayor. *ekathimerini.com*. Retrieved from: https://www.ekathimerini.com/news/1218067/let-him-be-sworn-in-greece-tells-albania/ [in English]. [Papadopoulos P. Let him be sworn in,' Greece tells Albania. The behind-the-scenes messages that were ignored and Athens' attempt to defeat Tirana at its game with imprisoned mayor. *ekathimerini.com*. 2023, August 20. URL: https://www.ekathimerini.com/news/1218067/let-him-be-sworn-in-greece-tells-albania/ (дата звернення: 28.06.2024)].

Papastavridis, E. (2020). The Greek-Turkish maritime disputes: an International Law perspective. *ELIAMEP*. Policy Paper, No 36. Athens. 49. Retrieved from: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/07/Policy-paper-36-Papastavridis-final-10.07.pdf [in English]. [Papastavridis E. The Greek-Turkish maritime disputes: an International Law perspective. *ELIAMEP*. 2020. Policy Paper, No 36. Athens. 49 p. URL: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/07/Policy-paper-36-Papastavridis-final-10.07.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Peponas, M. (2023, June). The Greco-Albanian relations during the period 1974-1996: From irredentism to political realism. *HAPSc Policy Briefs Series*. Vol. 4 No. 1. 64–69. Retrieved from: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hapscpbs/article/view/35184/26630 [in English]. [Peponas M. The Greco-Albanian relations during the period 1974-1996: From irredentism to political realism. *HAPSc Policy Briefs Series*. 2023, June. Vol. 4 No. 1. P. 64–69. URL: https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hapscpbs/article/view/35184/26630 (дата звернення: 28.06.2024)].

Pergantis, V. (2020). The Prespa Agreement between Greece and North Macedonia and the name dispute settlement: Of objective regimes, erga omnes obligations and treaty effects on third parties. *Questions of International Law (QIL)*. Zoom-in 65. 63–85. Retrieved from: https://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2020/01/04_PRESPA_PERGANTIS_FIN.pdf [in English]. [Pergantis V. The Prespa Agreement between Greece and North Macedonia and the name dispute settlement: Of objective regimes, erga omnes obligations and treaty effects on third parties. *Questions of International Law (QIL)*. 2020. Zoom-in 65. P. 63–85. URL: https://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2020/01/04_PRESPA_PERGANTIS_FIN.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Stergiou, A. (2019). Geopolitics and energy security in the Eastern Mediterranean: the formation of new «energy alliances». *The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security*. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (PRIO). Friedrich-Ebert-Stiftung. Oslo-Nicosia. 13. Retrieved from: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypern/15662.pdf [in English]. [Stergiou A. Geopolitics and energy security in the Eastern Mediterranean: the formation of new «energy alliances». *The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security*. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (PRIO). Friedrich-Ebert-Stiftung. Oslo-Nicosia. 2019. 13 p. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypern/15662.pdf (дата звернення: 28.06.2024)].

Tropankova, E. (2016, February 9). Disgruntled Bulgarian drivers blocked the Kulata-Promahon checkpoint area with a live chain. *BNR Radio Blagoevgrad*. Retrieved from: https://new.bnr.bg/blagoevgrad/post/100656557 [in Bulgarian]. [Тропанкова Е. Недоволни български шофьори блокираха с жива верига района на ГКПП «Кулата-Промахон». *БНР Радио Благоевград*. 2016, 9 февруари. URL: https://new.bnr.bg/blagoevgrad/post/100656557 (дата звернення: 28.06.2024)].

Tzirras, Z. (2019). The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (PRIO). Friedrich-Ebert-Stiftung. Oslo-Nicosia. 130 [in English]. [Tzirras Z. The new geopolitics of the Eastern Mediterranean: trilateral partnerships and regional security. Report 3/2019. Peace Research Institute Oslo (PRIO). Friedrich-Ebert-Stiftung. Oslo-Nicosia. 2019. 130 p.].

Vankovska, İ. (2007). The role of the Ohrid Framework Agreement and the peace process in Macedonia. Ravenna : Longo. 2007. 41–63. Retrieved from: https://www.academia.edu/1267906/The_role_of_the_Ohrid_framework_agreement_and_the_peace_process_in_Macedonia [in English]. [Vankovska İ. The role of the Ohrid Framework Agreement and the peace process in Macedonia. Ravenna : Longo. 2007. P. 41–63. URL: https://www.academia.edu/1267906/The_role_of_the_Ohrid_framework_agreement_and_the_peace_process_in_Macedonia (дата звернення: 28.06.2024)].

Voloshyn, Y. O. (2008). International legal means of solving the Greek-Turkish conflict in the context of the processes of European interstate integration. *Scientific notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Kyiv. Vol. 37. 253–263 [in Ukrainian]. [Волошин Ю. О. Міжнародно-правові засоби розв'язання греко-турецького конфлікту в контексті процесів європейської міждержавної інтеграції. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Вип. 37. С. 253–263 (дата звернення: 28.06.2024)].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2024

Malakhiti A. V., Ryapolov S. D.
Department of Public Communications and Regional Studies
Odesa I. I. Mechnikov National University,
French Blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

GREECE'S CONFLICTUAL POLITICS: GEOPOLITICAL CHALLENGES AND REGIONAL STABILITY

Summary
The article presents an in-depth analysis of the international conflicts involving Greece, with a focus on Greek-Turkish relations, the Cyprus issue, and other regional disputes in the Eastern Mediterranean and the Balkans. The authors explore the historical origins of these conflicts and draw attention to the events of the second half of the 20th century that became points of tension escalation, such as the 1974 Cyprus conflict, which remains unresolved to this day. The study also highlights contemporary challenges and dynamics of international politics in the region, which have a significant impact on the situation in the Eastern Mediterranean and Southeastern Europe. The authors analyze Greece's role in the struggle for geopolitical influence in the Balkans, as well as its policies on conflict resolution and maintaining regional stability. The article demonstrates how historical and political narratives influence the formation of the state's modern foreign policy, as well as the development of regional and international security. Additionally, it considers potential scenarios for the development of the situation in the region, including opportunities for diplomatic settlement, strengthening alliances, and adapting to new geopolitical realities. Given the complexity and multidimensional nature of conflicts in this region, the study emphasizes the importance of a multilateral approach and active participation of international organizations to achieve long-term stability.
Key words: Greece, Regional Security, Balkans, International conflicts.

УДК 323.2(327)

Назарчук О. М.
канд. іст. н., доцент,
кафедра політології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
к. 310, вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
e-mail: anazarchuk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2616-6020
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.8

РОЛЬ МІЖСЕКТОРАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА БІЗНЕСУ В ПРОЦЕСАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядається формат взаємодії між державними, громадськими та бізнес-інститутами в процесі інтеграції України до ЄС. Досліджено основні принципи комунікацій держави, громадянського суспільства та бізнесу в європейських державах, витоки міжсекторальної співпраці після здобуття незалежності та їхні особливості у контексті подолання поставторитарної спадщини обмеженості й формальної участі третього сектору в будь-яких державотворчих процесах.

З'ясовано основні напрями, досягнення й суперечності такої співпраці, її характерність на сучасному етапі. Міжсекторальна взаємодія була неефективною через обмежені інституційні та фінансові можливості впливу громадянського суспільства на ухвалення рішень, а також через неформальні, часто деструктивні, механізми взаємозв'язку влади й представників великого бізнесу.

Найчастіше співпраця держави, громадськості та бізнесу активізувалась у кризові моменти історії України. У такі періоди громадський сектор проявляв вищу гнучкість та адаптивність, а тому компенсував слабкість держави, виступав каталізатором прогресивних змін. Безперечним досягненням є сформована нормативна база залучення громадських організацій загалом до управління державою та до сприяння й контролю за євроінтеграційними процесами зокрема.

Сформульовано рекомендації щодо поглиблення міжсекторальної взаємодії у сфері євроінтеграції, зокрема подальша розбудова мережі впливових і дієвих громадських організацій, активніше залучення незалежних представників бізнесу до фінансування й підтримки державних і громадських проєктів, стимулювання співпраці у конкретних галузях суспільного життя, а також на регіональному та локальному рівнях.

Ключові слова: міжсекторальна взаємодія, громадянське суспільство, політичні інститути, євроінтеграція, політика розширення ЄС, інституційна ефективність, пострадянська трансформація.

Актуальність теми дослідження. Ефективна співпраця між різними секторами суспільства, розвинений громадський сектор є невід'ємними елементами сучасної демократії. Безумовно, солідарність усіх соціальних груп та елементів щодо стратегічних цілей політики, зокрема європейської інтеграції, є важливим чинником досягнення результатів, оскільки дає змогу мобілізувати й консолідувати максимум ресурсів заради досягнення спільної мети.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними завданнями. В Україні чи не єдиним позитивним наслідком перманентних політичних криз є зміцнення та інтеграція громадянського

© Назарчук О. М., 2024

суспільства та формування національної ідеї. Окрім того, саме громадськість була рушійною силою зближення з ЄС. Тому закономірно постає питання про місце та значення взаємодії між державним, громадським та бізнес-сектором у політиці розширення ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслену проблематику в теоретичному зрізі досліджували Б. Фінке (Finke, 2007), Л. Непоп (Nepop, 2014), І. Ткаченко (Tkachenko, 2015). Ролі громадських інститутів у політиці розширенням ЄС присвячено низку колективних зарубіжних та вітчизняних монографій (Civil society in the Association Agreement between Ukraine and the EU, 2008; Civil society and governance in Europe, 2008). У цих роботах виокремлюються такі напрями співпраці, як участь представників громадянського суспільства в діяльності офіційних інститутів, розробленні європейської конституційної угоди, взаємодія з метою захисту прав людини, сприяння соціальному діалогу, протидії бідності.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми, яким присвячується стаття. Водночас драматичні події у сучасному світі, зокрема безпекові виклики, ставлять під загрозу усталені механізми міжсекторальної взаємодії. В Україні процес європейської інтеграції активізувався в умовах воєнного часу та повномасштабної війни, що, безумовно, зумовлює специфічну роль громадянського суспільства. Це вказує на актуальність поглиблення наукового розроблення проблеми міжсекторальної взаємодії, її особливостей у кризовий період та можливостей оптимізації на завершальному етапі вступу України до ЄС.

Формулювання цілей статті. Отже, *метою* статті є визначення ролі взаємодії державного, громадського та бізнесового секторів у процесі інтеграції до ЄС. Сформульована мета досягається завдяки з'ясуванню основних векторів взаємодії держави і громадянського суспільства у сфері євроінтеграції, зіставленню досвіду співпраці секторів суспільства в державах – членах ЄС та в Україні, утіленню в життя рекомендацій щодо досягнення інституційної ефективності такої взаємодії та оптимального сприяння євроінтеграційним процесам.

Методологічна основа дослідження. Мета дослідження вимагає застосування комплексу наукових методів, серед яких важливе місце посідає аналіз нормативної бази інститутів ЄС, результатів соціологічних досліджень в Україні. Історико-порівняльний метод використовується для вивчення еволюції взаємовідносин держави, громадянського суспільства та бізнесу. Структурно-функціональний та системний методи дають змогу зосередити увагу на призначенні кожного з окреслених секторів, виокремити їхній внесок у функціонування політичної системи загалом. Для аргументації авторської позиції використовуються кейси зарубіжних країн, які успішно завершили процедуру вступу до ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Для визначення ролі міжсекторальної взаємодії для євроінтеграції варто, насамперед, визначити її формально-інституційні засади. У нормативно-правових документах Європейського Союзу провідна роль співпраці різних секторів суспільства є беззаперечною. Показовими щодо ролі громадянського суспільства у ЄС є конвенції, що ухвалювалися Радою Європи: «Рекомендації щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі» (1998), «Основоположні принципи статусу громадських організацій у Європі» (2002).

Згідно з Римським договором (1957), країнами – членами Європейського Союзу було створено Європейський економічний та соціальний комітет. Осно-

вним завданням цього інституту є залучення груп за інтересами до процесу формування спільного ринку (Agreement on the establishment of the European Community, 2005, p. 6).

Сучасне розуміння основоположних принципів залучення інститутів громадянського суспільства та бізнесу до управління структурами ЄС закладене у так званій Білій книзі (2001). У ній міжсекторальна співпраця розглядається як механізм забезпечення відкритості і транспарентності управління, посилення легітимності офіційних інститутів (European Governance A White Paper, 2001, p. 7).

Інституційні засади взаємодії в цій царині постійно вдосконалюються. Так, Стратегія Європейської Комісії Progress (2007–2013) передбачила фінансові інструменти розвитку та координації соціального партнерства й соціального захисту, умов праці, протидії дискримінації та гендерної рівності (Decision…, 2006).

У Стратегії розвитку «Європа 2020 за інтелектуальне, стійке й інклюзивне зростання» було започатковано партнерство між структурами ЄС, національними й регіональними урядами та заінтересованими групами (Nongovernmental organizations).

Загалом у цих та інших документах інститути громадянського суспільства розглядаються як партнери з обміну знаннями та інформацією, розроблення і реалізації рішень, у формуванні громадської думки (Lundberg, 2). Отже, міжсекторальна взаємодія в Україні, яка є кандидатом на членство в ЄС, має наслідувати названі принципи.

Варто зауважити, що ефективна міжсекторальна взаємодія має історичні передумови. Так, у країнах – членах ЄС держава від самого зародження громадянського суспільства була відкрита до співпраці. Як зазначають дослідники, доступ для громадських організацій до структур ЄС є менш формальним, аніж до інших міжнародних структур (наприклад, ООН) (Heidbreder, 2012, p. 19–21).

Також налагодженню взаємодії між секторами суспільства сприяють системні особливості ЄС. На національному рівні у нормативній базі затверджено і запроваджено на практиці низку механізмів міжсекторальної співпраці, зокрема регулярні консультації, зустрічі з представниками заінтересованих груп. Громадський сектор здебільшого або майже не чинить жодного впливу, або ж нерідко виступає з деструктивною критикою державної політики без спроб налагодження діалогу.

Нарешті, організація взаємодії на засадах різноманітності сфер залучення та багаторівневості, великої кількості узгоджувальних процедур дає широкі можливості участі навіть дрібним громадським організаціям (Civil society and governance in Europe, 2008, p. 74).

На жаль, в Україні формування громадянського суспільства відбувалося за цілком інших обставин. Радянська спадщина зумовила не лише слабкість громадських інститутів, а й протистояння між державним і громадським секторами. Згідно з формальними стратегічними цілями, здійснюється державна політика підтримки та сприяння розвиту інститутів громадянського суспільства, зокрема й на виконання вимог щодо критеріїв європейської інтеграції. Однак досі не зникло явище створення підконтрольних або формальних організацій, які обслуговують інтереси владних кіл, певних політичних сил, політичних еліт. Тобто кількісні показники зростання громадських інститутів переважали над якісними.

Проблемами молодих громадських організацій були слабка самоорганізація та недостатність фінансування, зумовленого, зокрема, відсутністю економічної складової громадянського суспільства (вільного ринку). Профспілки, маючи значну матеріальну базу і чималий досвід взаємодії з державними структурами, виявилися нездатними регулювати трудові відносини у приватних компаніях.

Загострення соціальних суперечностей призводить до активізації вже існуючих традиційних громадських організацій. Це відіграє істотну роль у врегулюванні ситуації із внутрішніми переселенцями. Водночас, як указують представники профспілок, їхні можливості допомоги внутрішнім переселенцям обмежені лише працюючими особами, тобто поза їхньою увагою будуть перебувати багато непрацюючих жінок, дітей, людей похилого віку.

Попри вказані недоліки громадські організації та їхні лідери, котрі претендують на роль політичних еліт, неодноразово доводили здатність захищати демократичні та європейські цінності, компенсувати слабкість державної політики і нездатність швидко ухвалювати рішення у кризових ситуаціях (Помаранчева революція, Революція гідності (Євромайдан), гібридна агресія на Сході України, повномасштабне вторгнення рф). Із 2013 р. свою ефективність продемонстрували добровольчі батальйони, загони територіальної оборони, волонтерські групи, благодійні фонди та організації (Minakov, 2020), очільники яких із повним правом можуть претендувати на роль лідерів політичних еліт.

В умовах пандемії коронавірусу частина громадських організацій, стикнувшись із необхідністю налагодження системи онлайн-комунікацій (39 %), побоювалася перешкод у відновленні повноцінної роботи, зокрема через утрату команд та частини експертів. Проте низка громадських організацій активно долучалася до подолання кризових суспільних явищ, пошуку інноваційних методів та успішних кейсів підтримки та координації волонтерських ініціатив (Civil society of Ukraine: what is the answer to the crisis?). У багатьох випадках це стало можливим завдяки активізації лідерів політичних еліт, котрих саме життя змусило приймати неординарні рішення.

Безумовно, найбільшим викликом для демократії загалом і для участі громадських інститутів у євроінтеграційних процесах стали воєнні дії на території України. Однак попри обмежені громадянські права та можливості партисипації в умовах війни зріс рівень консолідованості суспільства, підтримки громадських інститутів, розширення напрямів співпраці з європейськими та міжнародними організаціями. Наприклад, актуалізувався напрям забезпечення прав людини на окупованих територіях, біженців, мігрантів, що вплинуло на розвиток тісної співпраці з відповідними агентствами ООН, зокрема і на місцевому рівні.

В Україні громадські організації доволі часто співпрацювали з європейськими інституціями. Наприклад, Федерація профспілок України взаємодіє з Міжнародною організацією праці з питань консультативної допомоги, зокрема щодо змін у законодавстві, використання потенціалу створення тимчасових робочих місць для внутрішньо переміщених осіб, кооперативів та інших можливостей для самозайнятих. Налагоджена співпраця з Європейською конфедерацією допомоги та розвитку неурядових організацій (CONCORD), мережею фундацій з розвитку демократії та співробітництва, Ліазонським офісом тощо (Cooperation with civil society).

Активізація співпраці між структурами ЄС і України на інституційному рівні вийшли на новий рівень після підписання Угоди про асоціацію між Україною

та ЄС. Згідно зі ст. 469, створено Платформу громадянського суспільства Україна – ЄС (представники від профспілок, роботодавців та громадського сектору). Відповідно до ст. 470, із нею мають регулярно контактувати Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації. Також 19 вересня 2023 р. Європейським економічним і соціальним комітетом було ухвалено рішення про залучення до спільної діяльності представників громадянського суспільства країн – кандидатів на членство в ЄС. Відповідно від країни було обрано 15 представників профспілок, роботодавців та громадського сектору (Tretyakova, 2023).

Тобто євроінтеграційний курс України також стимулював розвиток громадянського суспільства завдяки вдосконаленню законодавства, залученню представників громадянського суспільства до процесу імплементації рішень.

У цей період було започатковано низку ініціатив із взаємодії держави і громадського сектору, зокрема міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Ukraine-EU civil society platform).

Також варто відзначити залучення правозахисних організацій (Human Rights Watch, Amnesty International) до здійснення контролю за процесом євроінтеграції.

Загалом в Україні триває стрімкий розвиток громадських та неурядових об'єднань. Так, станом на грудень 2023 р. існує 208 385 громадських організацій різного спрямування. Цікаво, що за останні два роки значно зросла (на 74%) кількість благодійних організацій (Charity boom, 2023).

Однак соціологічні дослідження засвідчують і недостатньо високий рівень підтримки громадянської активності серед українського населення. Третина респондентів оцінювала рівень розвитку громадянського суспільства як низький. Пов'язуємо такі оцінки, насамперед, із наявністю «кишенькових» організацій, які політичні сили й псевдоеліти використовують для власних цілей (наприклад, просування своїх людей до громадських рад, реєстрації певного майна). Зберігається проблема залежності діяльності громадських інституцій від фінансових донорів, адже за відсутності постійного фінансування організація може повноцінно функціонувати лише завдяки грантовій діяльності. При цьому громадські організації суперничають між собою, не шукають можливостей для коаліцій та порозуміння (Zaichenko, 2018). Ці факти вказують на необхідність подальшого пошуку нових підходів до міжсекторальної співпраці.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Залучення громадськості та бізнесу до поглиблення процесів інтеграції європейського співтовариства є елементом сучасних підходів до ефективної публічної політики, що реалізується через делегування владних функцій третьому сектору. Механізм співпраці державних, громадських та бізнес-інституцій має безпосередній вплив на імплементацію вимог ЄС до країн – кандидатів на членство, оскільки тристороння взаємодія забезпечує реформи не лише на рівні законодавства, а й їх внутрішнє сприйняття, вкорінення у суспільну свідомість і практику.

Формування традицій міжсекторальної взаємодії в Україні відбувалося у складних умовах подолання поставторитарної ізоляції громадськості від управління та взаємної ворожості. Стимулом для зростання та зміцнення громадянського суспільства були кризові явища у політичних процесах, коли слабкість держави та нездатність швидко реагувати на виклики компенсувалися третім

сектором. Так само взаємовплив спостерігається у сфері міжсекторальної взаємодії та євроінтеграції, коли ці процеси демонструють взаємозалежність.

Отже, загалом громадянське суспільство та його політичні еліти в Україні поступово розвиваються і перетворюються на реального гравця публічної політики, зокрема у підтримці, стимулюванні та контролі за євроінтеграційними процесами. Для поглиблення міжсекторальної взаємодії доцільними видаються і державні заходи. Це, по-перше, підтримка впливових і дієвих громадських організацій, що мали б активніше залучатися до розроблення й аудиту державних програм і стратегій. По-друге, у багатьох європейських державах роль координатора міжсекторальної взаємодії на засадах неокорпоративізму відіграють профспілки. В Україні вони також завжди долучалися до співпраці не лише з іншими секторами, а й із європейськими організаціями, принаймні формально, тому варто приділити увагу належній роботі цього інституту. По-третє, це пошук джерел фінансування і підтримки суспільно важливих державних та громадських проєктів за рахунок незаангажованих представників бізнесу, котрі в багатьох випадках одночасно претендують на роль політичних лідерів або вже й стали ними. По-четверте, доцільним видається стимулювання співпраці у конкретних галузях суспільного життя, наприклад у сфері освіти, науки, культури, інновацій, захисту прав людини тощо. Нарешті, розвиток мережі місцевих осередків громадських організацій і підтримка їхніх лідерів є запорукою поширення актуальної інформації, формування ціннісних принципів, безпосередньої співпраці щодо імплементації вимог до кандидатів на вступ до ЄС на регіональному і локальному рівнях.

Таким чином, проведений аналіз міжсекторальної взаємодії у сфері євроінтеграції свідчить про наявність формальних умов для співпраці, повільний, але позитивний поступ у цьому напрямі і доводить необхідність консолідованих зусиль усіх секторів суспільства та політичних еліт у досягненні цілей інтеграції України до ЄС.

References [Список використаної літератури]

Agreement on the establishment of the European Community. 01.01.2005. [in Ukrainian]. [Договір про заснування Європейської Спільноти. 01.01.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82#Text (дата звернення: 05.08.2024).].

Challenges, needs and opportunities: how Ukrainian civil society responds to the crisis [in Ukrainian]. [Виклики, потреби та можливості: як громадянське суспільство України реагує на кризу URL: https://euprostir.org.ua/stories/149580 (дата звернення: 14.08.2024).].

Charity boom: The number of charities has almost doubled since the start of full-scale war (December 11, 2023). Opendatabot. [Благодійний бум: кількість благодійних організацій зросла майже вдвічі від початку повномасштабної війни. *Опендатабот*. 11 грудня 2023. URL: https://opendatabot.ua/analytics/non-profit-2023 (дата звернення: 05.08.2024).].

Civil society in the Association Agreement between Ukraine and the EU. (2008). Solonenko I., Khorolskyi R., Shapovalova N., Lacyba M. [in Ukrainian]. [Солоненко І., Хорольський Р., Шаповалова Н., Лациба М. Громадянське суспільство в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. 2008. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.irf.ua/files/ukr/programs_eu_news_1576_ua_EP.pdf (дата звернення: 03.08.2024).].

Cooperation with civil society. European Union EXTERNAL ACTION: Foreign policy: Protecting human rights worldwide [in English]. [Cooperation with civil society. European Union EXTERNAL ACTION: Foreign policy: Protecting human rights worldwide. URL: http://eeas.europa.eu/human_rights/cooperation_with_ngo/index_en.htm (дата звернення: 01.08.2024).].

Decision № 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress. Official Journal of the

European Union. 15.11.2006. [in English]. [Decision № 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress. Official Journal of the European Union. 15.11.2006. № L 315 URL: http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=jnRpJ2JSRXGlzn6m1f725csnSBLz9bvNJf7VGpPNNytSFTfgfQ72!2121115036?uri=CELEX:02006D167220100408 (дата звернення: 12.08.2024).].

European Governance A White Paper. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Brussels, 25.7.2001. [In English]. [European Governance A White Paper. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Brussels, 25.7.2001. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10 (дата звернення: 05.08.2024).].

Finke, B. (2007). Civil society participation in EU governance. Living Reviews in European Governance. Vol. 2, № 2. 31 p. [in English]. [Finke, B. Civil society participation in EU governance. Living Reviews in European Governance. 2007. Vol. 2, № 2. 31 p. URL: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2479/pdf/lreg_2007_2Color.pdf (дата звернення 08.08.2024).].

Heidbreder, E. G. (2012). Civil society participation in EU governance [in English]. [Heidbreder, E. G. Civil society participation in EU governance / E. G. Heidbreder // Living Reviews in European Governance. 2012. Vol. 7, 2. 42 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/253010497_Civil_Society_Participation_in_EU_Governance (дата звернення: 11.08.2024).].

Lundberg, E. Brundin, P., Amna, E. Bozzini E. European civil societies and the promotion of integration: Leading practices from Sweden, Great Britain, the Netherlands and Italy. [In English]. [Lundberg, E. Brundin, P., Amna, E. Bozzini E. European civil societies and the promotion of integration: Leading practices from Sweden, Great Britain, the Netherlands and Italy. 11 p. URL: https://www.academia.edu/21101134/European_civil_societies_and_the_promotion_of_integration_Leading_practices_from_Sweden_Great_Britain_the_Netherlands_and_Italy (дата звернення: 10.08.2024).].

Maloney, W. A., Van Deth, J. W. (2008) Civil society and governance in Europe: From national to international linkages (2008). [In English]. [Maloney, W. A., Van Deth, J. W. (2008) Civil society and governance in Europe: From national to international linkages (2008). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2008. 288 p.].

Minakov, M. (2020). Progress of democracy in Ukraine (1991□2019) [in Ukrainian]. [Мінаков М. Поступ демократії в Україні (1991□2019). URL: http://sg-sofia.com.ua/postup-demokratii-v-ukraini-1991-2019) (дата звернення: 14.08.2024).].

Nepop, L. (2014). Policy of the European Union regarding the development of civil society. Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Curas of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. [Непоп, Л. Політика Європейського Союзу щодо розвитку громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 2(70). С. 240□255].

Nongovernmental organizations. European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion [in English]. [Nongovernmental organizations. European Commission: Employment, Social Affairs & Inclusion. URL: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=330 (дата звернення: 12.08.2024).].

Tkachenko, I. (2015). Civil society and the European Union: functioning and cooperation [in Ukrainian]. [Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця. *Віче*. 2015. № 2. С. 15□19].

Tretyakova, G. (October 24, 2023). Representatives of Ukrainian civil society will begin their work in the European Economic and Social Committee on behalf of Ukraine already at the beginning of 2024. Press service of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian]. [Третьякова Г. Представники громадянського суспільства України розпочнуть свою роботу в Європейському економічному і соціальному комітеті від імені України вже на початку 2024 року. *Пресслужба Апарату Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/242785.html (дата звернення: 01.08.2024).].

Ukraine-EU civil society platform [in Ukrainian]. [Платформа громадянського суспільства Україна–ЄС. URL: http://eu-ua-csp.org.ua (дата звернення: 05.08.2024).].

Zaichenko, S. (2018). Civil society of Ukraine: figures and facts [Зайченко С. Громадянське суспільство України: цифри і факти. 2018.04.13. URL: https://www.prostir.ua/?news=hromadyanske-suspilstvo-ukrajiny-tsyfry-i-fakty (дата звернення: 05.08.2024).].

Стаття надійшла в редакцію 30.09.2024.

Nazarchuk O. M.
Department of Political Science
Taras Shevchenko Kyiv National University
b. 310, Volodymyrska Str., 60, Kyiv, 01033, Ukraine

THE ROLE OF INTERSECTORAL INTERACTION OF THE STATE, CIVIL SOCIETY AND BUSINESS IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Summary
The article examines the place of interaction between state, public and business institutions in the process of Ukraine's integration into the EU. The main principles of the interaction of the state, civil society and business in European states, the origins of intersectoral cooperation after independence and their features in the context of overcoming the post-authoritarian legacy of limitations and formal participation of the third sector in any state-building processes are studied.
The main directions, achievements and relevance of such cooperation, its features at the current stage are clarified. Intersectoral interaction was ineffective due to limited institutional and financial opportunities for civil society to influence decision-making, as well as due to informal, often destructive, mechanisms of interaction between the authorities and representatives of big business.
Most often, the cooperation of the state, the public, and business was intensified during crisis moments in the history of Ukraine. In such periods, the public sector showed higher flexibility and adaptability, and therefore compensated for the weakness of the state, acting as a catalyst for progressive changes. An indisputable achievement is the formed regulatory framework for the involvement of public organizations in general in state management and in the promotion and control of European integration processes in particular.
Recommendations were formulated for deepening intersectoral cooperation in the field of European integration, in particular further development of a network of influential and effective public organizations, more active involvement of independent business representatives in the financing and support of state and public projects, stimulation of cooperation in specific areas of social life, as well as at the regional and local levels.
Key words: intersectoral interaction, civil society, political institutions, European integration, EU enlargement policy, institutional effectiveness, post-Soviet transformation.

УДК 323.13

Петраков М. О.
канд. політ. н., докторант,
кафедра політичних наук та права,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна
E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9373-5111
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.9

Долженков О. О.
д. політ.н., професор,
кафедра освітнього менеджменту та публічного управління,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна
E-mail: oleg.dolzhenkov@onu.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7620-9535
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.9

ВІД ЗАБУТТЯ ДО ВИЗНАННЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИК ПАМ'ЯТІ У ЄВРОПІ

У статті розглядаються еволюційні зміни національних та європейських політик пам'яті – від концепції «забуття» до «культури пам'яті» з урахуванням різних історичних та політичних контекстів. Спочатку акцент робиться на постколоніальних питаннях у країнах ексевропейських імперій, таких як Франція, Бельгія і Німеччина, та законодавчих ініціативах щодо визнання колоніальних злочинів і відшкодування жертвам. Європейські інституції активно підтримували цю політику репарацій, закликаючи держави-члени до публічних вибачень та повернення артефактів, украдених під час колоніального періоду. Водночас Іспанія демонструє особливий підхід до політики пам'яті, зосереджуючись на власному болісному минулому – громадянській війні та диктатурі Франко. Закон про історичну пам'ять 2007 р. та Закон про демократичну пам'ять 2022 р. стали важливими кроками у визнанні й відшкодуванні жертвам політичного насильства. Проте реалізація цих законів стикається з опором правих партій і неоднорідністю регіональних політик. Дослідження також підкреслює важливість визнання і криміналізації комуністичних злочинів у країнах Східної Європи, таких як Чехія і Литва. Ці країни прийняли законодавство, що класифікує злочини комуністичних режимів як злочини проти людяності, відображаючи їхній процес декомунізації. Важливим аспектом статті є глобальний контекст правосуддя перехідного періоду, що включає досвід країн Латинської Америки та Європи. Дослідження підкреслює, що процеси правосуддя перехідного періоду не завершуються лише відновленням демократії, а є постійним проєктом, який охоплює різні аспекти історичної пам'яті. Закони пам'яті у Європі показують новий підхід до врегулювання конфліктів і політичного насильства. Вони не лише зосереджуються на припиненні конфліктів, а й включають судову реабілітацію та вшанування пам'яті жертв. Наприклад, в Іспанії нові закони про пам'ять підкреслюють важливість визнання історичної несправедливості і відновлення справедливості через механізми відшкодування та реабілітації жертв диктатури. Таким чином, стаття висвітлює складний процес формування політик пам'яті

 © Петраков М. О., Долженков О. О., 2024

у Європі, відображаючи різноманітність підходів та викликів у різних країнах та їхній вплив на сучасну європейську ідентичність.

Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, меморіальна політика, європейська ідентичність, законодавчі ініціативи, політичний процес, політика примирення, політика забуття, держави Європи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Європі відчуваються транснаціональний рух і безпрецедентна європеїзація практик та інтерпретацій, пов'язаних із минулим. Тоні Джадт указує, що «визнання Голокосту є нашим сучасним пропуском до Європи»: від президентів Польщі та Румунії для вступу до ЄС вимагали публічно визнати роль своїх країн у винищенні євреїв, а визнання геноциду вірмен тепер стало умовою вступу Туреччини до ЄС (Judt, 2007, p. 803). Джо Лабані звертає увагу, що в 1986 р., коли Іспанію прийняли до Європейського Співтовариства на знак визнання процесу демократичного переходу, індикатором демократичного переходу було, навпаки, відсторонення від будь-якого обговорення політичної відповідальності за минулі політичні дії, орієнтація на «політику забуття» як тактику соціального примирення (Labanyi, 2008).

Водночас безпрецедентній європеїзації практик та інтерпретацій, пов'язаних із минулим, сьогодні протистоїть зростаюча контрверсійна тенденція посилення національних ідентичностей і навіть націоналістичних тенденцій у деяких країнах, які реагують на транснаціональні процеси.

На європейському рівні гострими залишаються дискусії стосовно узгодження «колективної та особистої пам'яті», «об'єктивності історичних фактів» та «троянського коня суб'єктивізму в історії», співвідношення історичної та меморіальної політики та політики пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «історична політика», що походить від англомовного politics of history, у науковий обіг увів американський політолог та історик Говард Зінн у книзі 1970 р. Концепцію «історичної політики» розвивали Ерік Гобсбаум і Теренс Рейнджер у книзі «Винайдення традиції» (1983), де досліджували, як традиції можуть бути штучно створені для політичних цілей. Сучасні дослідники пов'язують концепт «історичної політики» з німецьким автором Едгаром Вольфрумом, який у праці 1999 р. «Історична політика у Федеративній Республіці Німеччина» описав її як політичну активність, публічний та медійний процес, у якому провідні сили конкурують за гегемонію дискурсу та моделі інтерпретації, використовуючи історію для досягнення політичних цілей легітимізації, мобілізації, скандалізації та стигматизації (Wolfrum, 1999, c. 28). Слідом за Е. Вольфрумом Ганс Шмідт представив еволюцію «історичної політики», указуючи на простір дії та політики; функціональну перспективу; політико-просвітницькі завдання; публічний характер та конкуренцію; конфлікти та політичну культуру; взаємини між наукою та політикою; відносини між історією та політикою; двосторонність явищ «історії у політиці» та «історії як політики», відмінність між «історичною політикою» та «політикою по відношенню до минулого» (Chwedoruk, 2018, c. 147). Концепт «історична політика» став аналітичною категорією і набув популярності в теорії та практиці. На початку XXI ст. політичні сили низки країн пропагували «нову історичну політику» для зміцнення національної єдності. У Німеччині дискусія навколо «історичної політики» «Historikerstreit 1.0» розпочата в 1986 р. та залишається предметом гострого публічного дискурсу як

«Historikerstreit 2.0» у 2020–2024 рр. У 2013 р. Стефан Требст визнав, що історична політика як сукупність заходів та дій, здійснюваних державними та недержавними інституціями для формування певного сприйняття історичних подій та постатей, стала міжнародною темою у європейському контексті (Geschichtspolitik in Europa, 2013). *Меморіальна політика* розглядається переважно як підрозділ історичної політики, що зосереджується на вшануванні пам'яті про певні події, фігури або явища, а набула статусу аналітичної категорії завдяки праці П'єра Нора «Місця пам'яті» 1984 р., у якій він дослідив механізм формування колективною пам'яттю національної ідентичності через символічні місця пам'яті. *Політика пам'яті* розуміється ширшим концептом, аніж історична чи меморіальна політика, охоплюючи методи і механізми збереження та передачі історичної пам'яті. Цей концепт став популярним у дослідженнях наприкінці ХХ ст., після того як Жак Дерріда у праці «Привиди Маркса» 1994 р. використав його для критичного аналізу впливу минулого на політичні процеси сучасності. Отже, історична політика охоплює загальні підходи до викладання та інтерпретації історії, меморіальна політика зосереджується на вшануванні пам'яті про конкретні події та особи, а політика пам'яті інтегрує ці підходи, створюючи комплексну систему збереження та передачі історичної спадщини. Водночас існують альтернативні бачення. Георгій Касьянов, наприклад, уважає, що історична політика спрямована на інструменталізацію «історичної пам'яті» і її репрезентацій, тому політика пам'яті є вужчим терміном, що охоплює практики, пов'язані з формуванням колективної чи історичної пам'яті, і не передбачає втручання у сферу професійної історіографії чи дидактики історії (Kasyanov, 2018, p. 27).

Проблематика формування європейської історичної політики та політики пам'яті стала предметом дослідження таких учених, як Ф. Анкерсміт, Ф. Артог, А. і Я. Ассман, А. Бергсоа, М. Бернхард, Дж. Верч, Е. Гобсбаум, О. Міллер, Л.Мільораті, А. Нейман, П. Нора, П. Рікер, М. Хальбвакс, Ю. Габермас, Л. Февр та інших. Феномен інструменталізації історичної політики в державах ЄС, зокрема у Франції, Німеччині, Іспанії, вивчають такі науковці, як Дж. Лабані, К. Бойд, С. Хуліа, Г.О.Е. Енкарнасьон, Т. Джадт, С. Требст, Є.Ж. Віатр, І. Петраш, Н. Фрай, Дж. Кремер, Х. Лейде, С. Нейман, А. Вайнке, Х. Кляйнерт, Х. Пьотч та В. Гальдер, У. Герберт, Г.-Й. Ноак, Дж. Вюстенберг, С. Леду та ін.

Метою дослідження є визначення особливостей процесу еволюції національних версій «політик пам'яті» у Німеччині, Франції та Іспанії від «політики забуття» та «примирення» до «культури пам'яті» з огляду на процеси формування загальноєвропейських підходів у сфері регулювання політики пам'яті.

Прийняті за останні тридцять років законодавчі акти у сфері регулювання політики пам'яті в державах Європи стосуються дуже різних тем: інтерпретації історичної події, застосування кримінальних санкцій до публічних висловлювань про історичні події, встановлення або зміни статусу чи прав ветеранів війни, переоцінки пенсій за вислугу років роботи в державних службах до падіння комунізму, встановлення матеріальної чи символічної компенсації жертвам насильства, а іноді й їхнім нащадкам, реабілітація політичних в'язнів, організація адміністративних чисток, установлення пам'ятних заходів, присвоєння імен громадським місцям, створення меморіалів, установлення пам'ятників, ведення архівів, стимулювання наукового дослідження певної події, упровадження історичних подій у шкільну освіту тощо.

Європейські закони про пам'ять із правового погляду розділяють на три групи (Ledoux, 2022): 1) закони та постанови суто декларативного характеру, які є найчисленнішим типом парламентських актів у європейських країнах. (наприклад, Польща має близько 2 тис декларативних положень про минуле, прийнятих парламентом із 1989 р.: 20% усіх постанов стосуються, передусім, пам'ятних заходів); 2) закони, які передбачають відносно обов'язкові заходи для держав або їхніх громадян, такі як компенсація жертвам та їхнім родинам, реабілітація політичних в'язнів, установлення пам'ятних заходів, уведення історичних подій у шкільну освіту; 3) закони, які забороняють і накладають кримінальні санкції на певні висловлювання в публічному просторі щодо історичних подій: заперечення геноциду євреїв і вірмен, заперечення комуністичних злочинів або навпаки (наприклад, 28 із 47 країн Європи прийняли положення, які накладають санкції на заяви про минуле, головним чином, про заперечення геноциду євреїв та вірмен. 22 європейські країни криміналізували негаціонізм щодо геноциду євреїв) (Ledoux, 2022). Дві останні групи законів мають нормативний характер, оскільки передбачають права та обов'язки держав і громадян. Натомість декларативні закони не змінюють правового статусу громадян. Однак із погляду уявлень про минуле ці декларативні закони можна вважати такими, що породжують норми.

Для визначення особливостей законів пам'яті, прийнятих у Європі, важливим є встановлення контексту їх виникнення; різниці у правових традиціях, властивих державам (Ledoux, 2022). Так, закони про пам'ять, прийняті національними парламентами у Європі, є частиною традиції римського цивільного права, яке домінує у Європі і віддає перевагу законодавчим інструментам для встановлення норм для організації суспільства. Водночас традиція загального права, характерна для Сполученого Королівства та його колишніх колоній, таких як Сполучені Штати, надає перевагу судовим рішенням для встановлення норми та регулювання суспільних відносин, і тому ці країни не знайомі з феноменом законів пам'яті або в дуже малому масштабі. Традиція свободи слова, гарантована в англомовних країнах, пояснює відсутність законодавства, яке засуджує негаціоністський дискурс, який, з іншого боку, присутній у більшості країн Європи.

Німеччина, яка, за визначенням А. Ассман, є «чемпіоном світу з пам'яті» (Assmann, 2012, c. 24; Stelmakh, 2023, p. 19), зберігає традиції римського цивільного права і намагається на державному рівні регулювати процеси, пов'язані зі збереженням соціального порядку. У сучасному німецькому дискурсі використовуються концепти: «подолання минулого» (Vergangenheitsbewältigung), «політика пам'яті» (Vergangenheitspolitik), «культура пам'яті» (Erinnerungskultur) та «опрацювання минулого» (Aufarbeitung der Vergangenheit) (Stelmakh, 2023, p. 8). Концепт «подолання минулого» (Vergangenheitsbewältigung), поширений у ФРН із середини 1950-х років до 1985 р. стосувався «примирення» з минулим через опрацювання негативного досвіду націонал-соціалістичного спадку, визнання колективної відповідальності за Голокост (Golubchik, 2014, p. 99). Але в 1949 р. ФРН прийняла «Закон про амністію», що дав змогу колишнім нацистам обіймати керівні посади в країні. Процеси «примирення з минулим» та «подолання минулого» стали ключовими елементами політичної культури ФРН. У публічному дискурсі центральне місце зайняли питання відповідальності за Голокост та масові злочини Вермахту. Німеччина прагнула відновити своє традиційно поважне місце в західному співтоваристві, засуджуючи нацистське

минуле: у 1970 р. канцлер Віллі Брандт став на коліна перед монументом жертвам нацизму у Варшаві, виражаючи вибачення від імені Німеччини (Pidlutsky, 2008). Після возз'єднання Німеччини поняття «конституційний патріотизм», запропоноване Ясперсом, Штернбергом і Габермасом, сприяло формуванню нової колективної свідомості об'єднаних ФРН і НДР. Був застосований єдиний підхід до засудження історії Третього рейху та НДР. Із 80-х років XX ст. дискурс використовував концепти «політика пам'яті» (Vergangenheitspolitik) та «культура пам'яті» (Erinnerungskultur). Норберт Фрай пояснював перехід на нові концепти «генераційним переходом», що передбачає зміну підходів та оцінок минулого через появу нових поколінь, що переосмислюють події минулого з огляду на зростаючу дистанцію від них. Перехід від використання концепту «примирення» до концептів «політика пам'яті» (Vergangeelitspolitik) та «культура пам'яті» (Erinnerungskultur) пояснювався еволюцією колективної свідомості у ФРН у контексті «національної ідентичності» і «постнаціональної ідентичності» (Frai, 2010, p. 411). У контексті національної ідентичності «культура пам'яті» еволюціонувала від «нормалізації і примирення» до «жертви, що співпереживає» (Jureit, 2012, p. 20) і до «нової тверезої перспективи … де німці знов почуваються вільними» (Noack, 2002). У контексті постнаціональної ідентичності «культура пам'яті» дистанціювалася від етнонаціональної проблематики і переключилася на реалії імміграційної країни ЄС з усім різноманіттям культур пам'яті, привнесених у суспільство іммігрантами (Risse , 2004; Assman, 2012, p. 28), де «культура пам'яті … не може бути прописана державою» (Cammann & Staas, 2023, p. 17). Це спровокувало в 2020–2021 рр. «диспут істориків 2.0.» (Historikerstreit 2.0.). Узагальнюючи дві конкуруючі позиції цього «диспуту 2.0.», історик М. Вільдт зазначив, що йдеться про: 1) прихильників збереження Голокосту як головної теми в політиці пам'яті Німеччини та про 2) прихильників включення пам'яті людей іммігрантського походження про європейську експансію та тиранію у неєвропейському світі. Так, взаємини сучасності з минулим у ФРН еволюціонували від «політики забуття та примирення» і переважно концептуалізується через поняття «культура пам'яті» (Erinnerungskultur) або «політика минулого» (Vergangensheitspolitik), що зміщує акценти з Голокосту, а разом із цим психологічний тиск етнонаціональної травми на нові покоління німців.

Диспут істориків розгортався і у Франції, де концепти «політика пам'яті», «управління минулим» та «борг пам'яті» використовуються в публічній дискусії навколо постмодерністського дискурсу «постнаціональної ідентичності» та «постісторії». Із 80-х років XX ст. у Франції домінує концепт «меморіальна політика» (politique de la mémoire), але в науковому та політичному дискурсі також використовуються терміни «історична політика» (politique historique), «використання минулого» (usages politique du passé) та «політика минулого» (politique du passé). У 1990-х роках Франція прийняла кілька меморіальних законів, які відображають зміну підходів до історичної пам'яті. Серед них – «Закон Гейссо» (1990), що забороняє расистські та антисемітські висловлювання і накладає кримінальні санкції на тих, хто заперечує злочини проти людяності, визначені Нюрнберзьким трибуналом, та «Закон Тобіра» (2001), який визнає работоргівлю злочином проти людяності (Golubchik, 2014, p. 100). У 2005 р. був прийнятий Закон «Про подяку нації та національний внесок репатрійованим громадянам Франції з Північної Африки» (або Закон «Про французький колоніалізм»), який

проголошував позитивну роль французької колонізації в розвитку колонізованих територій. Стаття 4 цього Закону вимагала від освітніх програм викладати позитивну роль Франції у її колоніях, що викликало обурення серед інтелектуалів, і була скасована після втручання президента Жака Ширака (Wartanian, 2009).

Інші важливі меморіальні закони початку XXI ст. включають Закон «Про публічне визнання геноциду вірмен» (2001), відомий як «Закон Бойєра». У 2012 р. обидві палати законодавчих зборів Франції прийняли законопроєкт, який забороняє заперечення геноцидів, визнаних Францією, включаючи геноцид вірмен, що спричинило дипломатичний конфлікт із Туреччиною, а згодом прийняття Рішення Конституційною Радою про неконституційність цього закону (Merguerian, 2023). У 2016 р. до «Закону Гейссо» були внесені зміни, які передбачали покарання за заперечення або применшення геноцидів та інших злочинів проти людяності (Merguerian, 2023). Хоча ці зміни були схвалені парламентом у 2017 р., вони також були відхилені Конституційною радою. Водночас президент Макрон у 2019 р. встановив 24 квітня днем пам'яті геноциду вірмен, хоча національні збори Франції замінили закон про визнання геноциду вірмен резолюцією без юридичних наслідків. Дебати навколо викладання французького колоніалізму та «законів про пам'ять» у грудні 2005 р. призвели до введення поняття «політика пам'яті» в широкий ужиток (Wartanian, 2009). Французькі інтелектуали та історики засудили роль парламенту в законодавчій діяльності з історії і закликали скасувати кілька законів, зокрема «закон Гейссо», закон про визнання геноциду вірмен, закон про визнання работоргівлі злочином проти людяності та закон про подяку нації репатрійованим громадянам Франції з Північної Африки. У 2008 р. «Відозва з Блуа», ініційована П'єром Нора, виступила проти держави у викладанні історії, підтримавши загальноєвропейський резонанс щодо регулювання «колективної пам'яті» та «інтерпретації історії» (Truong, 2014; Wartanian, 2009). Дебати про історичну пам'ять в Іспанії про громадянську війну та її репресивні наслідки також були не лише питанням установлення політичної справедливості. На думку іспанської дослідниці Марії Феррери, яка в дослідженні «Прагматично-діалектичний підхід до політики пам'яті: сучасна іспанська політика пам'яті, дослідження популізму та аргументативна діалектика» вивчала діалектику аргументативних практик політиків Іспанії щодо іспанської політики пам'яті, схвалення іспанського закону про історичну пам'ять 2007 р. та пропозиції щодо проєкту демократичного закону про пам'ять 2021 р., були формами правового та лівого популізму (Ferreira, 2021). Авторка стверджує, що тактика, використана іспанськими лівими лідерами у сфері політики пам'яті, свідчить про прийняття стратегії героїзації, тоді як риторика правих лідерів надає перевагу стратегії забуття. Із 2018 р. політика пам'яті «підтримала структуру культурних можливостей правого популізму; створила структуру культурних можливостей для твердження лівого популізму» (Ferreira, 2021). Із 2000-х років ЗМІ жонглювали низкою кліше: «відновлення історичної пам'яті» (recuperación de la memoria histórica), «національне примирення» (reconciliación nacional), які, за визначенням Джо Лабані, «стали баналізованими нерефлексивними поняттями» (Labanyi, 2008). Водночас Керолайн Бойд у праці «Історична політика та пам'ять у демократичній Іспанії» вказує на складний процес офіційного засудження диктатури та публічного визнання її жертв, ініційований прийняттям у жовтні 2007 р. Закону Іспанії «Про історичну пам'ять». К. Бойл указує, що після

«консолідації демократії історики з'ясували відповідальність військових за громадянську війну та задокументували масштаби репресій, на що праві відповіли відродженням франкістського міфу про громадянську війну як хрестовий похід проти комунізму… «Пам'ять» замінила історію в публічному дискурсі руйнуванням перехідного консенсусу та дорослішанням покоління, яке не пам'ятає війни чи диктатури» (Boyd, 2008).

Перехід від стратегії «замовчування», «стратегії забуття» як стратегій перехідного консенсусу 80–90-х років XX ст. до стратегії «публічного визнання та криміналізації з наголосом на віктімності» завдяки ексгумаціям жертв франкістських репресій, розпочатим першими публічними розкопками братської могили Еміліо Сілва у 2000 р., відзначає іспанський дослідник Сантос Хуліа в працях «Жертви громадянської війни» 1999 р. та «Пам'ять про війну і франкізм» 2006 р. Автор звертає увагу, що з 2003 р. політичні дебати в Іспанії навколо обговорення громадянської війни та диктатури з точки зору жертви набули дедалі гостріших обертів із відверто негативною реакцією правих, зокрема Піо Моа, який захищав франкістську версію історії Іспанії середини XX ст. (Juliá Díaz, 1999; Juliá Díaz, 2006).

Стійкість іспанської «політики забуття» як явища, яке виявляється у свідомому намірі позбутися політичної пам'яті про насильство громадянської війни в Іспанії та порушення прав людини авторитарним режимом генерала Франко, розглядає і Омар Енкарнасьон у праці «Пам'ять та політика в демократичній Іспанії» 2020 р. (Encarnación, 2020). Автор указує, що примирлива політична культура, встановлена переходом до демократії на внутрішньоелітних пактах, як і обмеження правосуддя перехідного періоду та правди, пов'язаних із режимом Франко, були політичною стратегією використання «забуття». Тривале замовчування подій минулого захищало як правих, так і лівих політиків від незручних політичних історій, але зміна поколінь політиків зменшила силу «політики забуття», активізувала дискурс стосовно минулого в державній політиці Іспанії. Генераційні зміни в політиці та вихід за межі політики «перехідного консенсусу» досліджує і Серджіо Гальвес у праці «Покоління і пам'ять про репресії Франка: Оцінка рухів пам'яті» (Gálvez, 2009).

Джо Лабані у праці «Політика пам'яті в сучасній Іспанії» зазначає, що «*культуру – у багатьох її проявах – не можна зрозуміти окремо від політики*», і для аналізу культури пам'яті важливим є розуміння правових дебатів та політичної практики (Labanyi, 2008). Він критикує бінарну опозицію пам'яті та історію, яка ґрунтується на тому, що пам'ять є «особистою та ненадійною», а історія «базується на об'єктивних фактах», відому як позицію Л. Февра щодо «троянського коня суб'єктивізму». На думку Лабані, дослідження минулого не може, яким би скрупульозним воно не було у використанні документальних джерел, вийти за межі наративних конструкцій минулого, щоб досягти сфери чистої фактичності. Опозиція пам'яті та історії, на його думку, заперечує існування колективної пам'яті як «мосту, що забезпечує континуум між особистими спогадами та тим, що сталося в минулому, бо вони не існують і не можуть існувати ізольовано одне від одного» (Labanyi, 2008). Лабані визнає, що без «соціальних рамок» (за Хальбваксом), що забезпечуються колективною пам'яттю, індивідуальні спогади неможливо перерахувати, оскільки оповідання вимагає включення даних у наративну структуру (суміш наративних структур), а також і те, що колективна пам'ять відрізняється від приватної пам'яті. Проте термін «колективна пам'ять» є доречним, оскільки

спільне (і суперечливе) розуміння минулого, яке його становить, пов'язує людей із минулим і передається з покоління в покоління так само, як і приватні спогади. У запереченні колективної пам'яті деякими істориками, – указує Лабані, – йдеться про небажання визнати, що історія є одним із багатьох розумінь минулого, які становлять колективну пам'ять, оскільки історичні дослідження – це розповіді про минуле, які стають суспільним надбанням і сприяють суспільному сприйняттю минулого в особливо привілейований спосіб, оскільки вони мають авторитет, наданий їхнім авторам членством в академії (що у випадку Іспанії підтримується державою). Хоча пам'ять не дає нам достовірної інформації про те, що сталося в минулому, вона фіксує досвід, який відсутній в офіційних документах, і вона може відігравати центральну роль у розумінні історії, даючи нам змогу побачити, як минуле впливає на сьогодення. Пам'ять завжди будується з погляду сьогодення. Відкидати пам'ять як ненадійного свідка минулого означає упускати суть, адже пам'ять виявляє сучасне ставлення до минулого. Таке ставлення, завжди емоційно насичене, що необхідно розуміти, оскільки різні члени суспільства ніколи не дійдуть згоди, хоча хочуть жити разом. І саме це означає *національне примирення*, а не *прагнення до неможливого консенсусу*.

Фразу «*відновлення історичної пам'яті*» Лабані піддає критиці як помилкове припущення, що «пам'ять про минуле лежить похована в якійсь капсулі часу, чекаючи, щоб її викрили, як матеріальні останки, поховані у братських могилах» (Labanyi, 2007). Він виступає за інше прочитання цієї фрази, ґрунтуючись на специфіці терміна «*історична пам'ять*», який став використовуватися конкретно стосовно тих форм роботи з пам'яттю, які мають місце в *контексті правосуддя перехідного періоду*. «*Відновлення історичної пам'яті*» означає спробу переписати перехід до демократії в Іспанії, який, за Стефанією Голоб, був «переходом без правосуддя перехідного періоду» (Golob, 2008). Тобто вимоги пам'ятати про франкістські репресії, які виникли на початку 2000-х років, стали спробою «відновити» вимоги перехідного правосуддя: *пам'ять про франкістські репресії*, замочувана протягом попередніх років і так гаряче артикульована зараз, *є такою ж боротьбою між конкуруючими поглядами на перехідний період, як і боротьбою між конкуруючими поглядами на громадянську війну та франкістську диктатуру*. *Правосуддя перехідного періоду,* таким чином, є проєктом, який не завершується відновленням демократії. Процеси правосуддя перехідного періоду в Аргентині та Чилі, які й досі тривають, мали вирішальне значення для відновлення незавершеної справи Іспанії. За Ст. Голоб, *правосуддя перехідного періоду* слід розуміти в глобальному контексті: воно *не є ні юридично, ні політично суто національною справою*. Ми переживаємо *глобальний зсув до нової концепції «історії як скарги»* (Golob, 2008). Такий «глобальний розворот» аналізує і Тоні Джадт: «визнання Голокосту стало пропуском до Європи для Польщі та Румунії … як визнання геноциду вірмен – умовою вступу Туреччини до ЄС», хоча в 1986 р., коли Іспанію приймали до Європейського Співтовариства, знаком визнання процесу демократичного переходу було, навпаки, відсторонення від будь-якого обговорення політичної відповідальності за минулі політичні дії (Judt, 2007, p. 803). На думку Т. Джадта, реорганізація пам'яті у Європі з 1989 р. призвела до політики ідентичності, заснованої на «порівняльній жертві», за якої «жертви фашизму» та «жертви комунізму» змагаються за статус «більшої жертви». Щось подібне сталося в Іспанії з аргументами профранкістських дія-

чів (Піо Моа), що всупереч статистиці праві, а не ліві, були більшими жертвами громадянської війни. Прикладом стала «війна некрологів» 2006 р.: некрологи жертвам республіканців були заборонені під час диктатури і з'явилися після розкопування їхніх могил, у відповідь це спровокувало шквал некрологів, присвячених пам'яті жертв «замордованих червоними ордами» (vilmente asesinados por las hordas rojas) (Labanyi, 2007). Розвитком вправи у «порівняльній віктимності» став захист жертв тероризму ЕТА на противагу лівим, які захищали жертв франкістських репресій. Водночас ніхто в Іспанії сьогодні не вимагає, щоб злочинці постали перед судом. Під тиском Об'єднаних соціалістів (Izquierda Unida) в остаточній редакції Закону про історичну пам'ять було виключено пункт, який вимагав приховувати імена злочинців від родичів жертв, які зверталися за інформацією про їх убивство до офіційних органів. Однак *дискурс віктимності*, який був етапом публічного визнання вини, не супроводжувався в Іспанії жодним публічним розшуком особи, як це мало місце, наприклад, у Німеччині, Франції та Нідерландах, де йшлося про «ступінь участі в репресіях або співучасті в них». За визначенням Марка Марторелля Жуньєна в праці «Іспанський закон про пам'ять не вигнав привидів франкізму» (Junyent, 2024), окрім засудження диктатури Франко всіма партіями в Конгресі 20 листопада 2002 р. (у річницю смерті Франко), праві політичні сили та іспанська католицька ієрархія, не були готові відмежуватися від своїх попередників або вибачитися за них. Так само і ліві не взялися за встановлення відповідальності лівих за позасудові вбивства під час війни.

Іспанський професор Анхель Лоурейро у праці «Іспанський націоналізм і привид імперії» 2003 р. зазначає, що громадянська війна та її репресивні наслідки вплинули на сучасну Іспанію, й актуальним є збір усних свідчень війни та післявоєнного періоду через те, що незабаром не залишиться жодного живого очевидця. Він зазначає про потребу у публічному визнанні історій жертв, які не можна стерти жодним судовим відшкодуванням (Loureiro Angel, 2003). Еміліо Сільва – співзасновник і президент Асоціації відновлення історичної пам'яті в Іспанії – зазначає, що проблемою Закону про історичну пам'ять є його преамбула, яка наполягає на тому, що пам'ять є приватною справою, а це не визнає того, що «історична пам'ять» є формою колективної пам'яті. Спірне відведення пам'яті в приватну сферу дає змогу Закону ухилитися від питання викладання історії у системі освіти (Labanyi, 2008). Водночас більшість дослідників, критикуючи іспанський закон про історичну пам'ять, визнають, що, незважаючи на його преамбулу та всі його недоліки, він був серйозним кроком у винесенні цього питання в публічну сферу.

Закони Іспанії, як і закони Німеччини та Франції, як і всі інші закони пам'яті у Європі, формувалися в системі загальноісторичного європейського процесу, де були три контексти: 1) визнання Голокосту як геноциду євреїв; 2) відшкодування жертвам колоніалізму колишніх європейських імперій, у тому числі сексуального насильства над дітьми, скоєного священниками Католицької церкви; 3) прийняття нових «демократичних» законів пам'яті, які б засуджували та вимагали відшкодування жертвам націонал-соціалістичних та комуністичних диктатур. Так, визнання Голокосту стало центром західноєвропейського історичного наративу та новою віктімною основою європейської ідентичності. Визнання геноциду євреїв, яке очолили європейські інституції (Рада Європи, Європейський суд

з прав людини та Європейський Парламент), стало маркером європейської ідентичності і спиралося на Резолюцію від 3 липня 1995 р., ухвалену Європарламентом, яка закликає держави-члени встановити «Європейський день пам'яті жертв Голокосту». Цей фокус пам'яті змусив парламентарів країн Європи законодавчо кваліфікувати геноцид, криміналізувати його заперечення (негаціонізм). Аналогічно обговорювалося визнання геноциду вірмен, що було визнано низкою держав Європи, а негаціонізм був криміналізований у Греції, Хорватії, Словаччині та Швейцарії на відміну від Франції, де питання, ініційоване в 2012 р., і в 2017 р. щоразу відхилялося Конституційною радою. Визнання геноциду або криміналізація негаціонізму законом стало інструментом європейської інтеграції у ЄС. Польща була першою державою ЦСЄ, яка прийняла закон у 1998 р., у якому в ст. 55 криміналізувала заперечення Голокосту. Водночас парламент Туреччини в 2017 р. прийняв рішення про заборону та криміналізацію «образи історії та спільного минулого турецької нації», що стало непрямою відповіддю на європейський дискурс навколо визнання геноциду вірмен.

Загальноєвропейським предметом артикуляції у політиці пам'яті є постколоніальне питання в суспільствах ексєвропейських імперій (Франції, Бельгії, Німеччини) із законодавчими положеннями щодо визнання злочинів та відшкодування жертвам та їхнім нащадкам. Європейські інституції заохочували цю політику репарацій: Резолюція Європарламенту від 26 березня 2019 р. закликала держави ЄС відшкодувати у формі публічних вибачень людям африканського походження, які проживають у Європі, та жертвам несправедливості та злочинів проти людяності (Derechos fundamentales, 2019); повернути артефакти, вкрадені в колоніальний період країнам їх походження, розсекретити колоніальні архіви. Водночас на відміну від Франції в Іспанії дискурс про колоніальне минуле та відшкодування жертвам колоніалізму залишається обмеженим: перше публічне вибачення за колоніальні дії зробив парламент Каталонії (Muñoz & Sarai, 2022; Trans-Atlantic Racial, 2022). Демократична пам'ятна законодавча ініціатива (Ley de Memoria Democrática), прийнята в 2022 р. і спрямована на розслідування порушень прав людини під час громадянської війни та диктатури Франко, не охоплює питання колоніального минулого. Утім, в Іспанії існують ініціативи, спрямовані на перейменування вулиць, видалення пам'ятників та впровадження освітніх програм, що інтегрують теми колоніалізму та расизму.

Відшкодування є окремою темою політики пам'яті, зокрема у питанні ролі Католицької церкви в історії XX ст. Новітньою темою в політиці пам'яті Іспанії, Португалії, США, Ірландії, Франції стала тема фінансового відшкодування жертвам сексуального насилля, здійсненого діячами Католицької церкви (Sinyavskyi, 2024). Католицька церква Португалії оголосила про виплату фінансової компенсації жертвам сексуального насильства над дітьми, скоєного священниками. У звіті 2023 р. зазначено, що 4 815 дітей у Португалії зазнали сексуального насильства з боку представників Католицької церкви за останні 70 років. У квітні 2024 р. Іспанія затвердила план економічної компенсації жертвам сексуального насильства, скоєного представниками Церкви. Міністр юстиції Ф. Боланьос повідомив, що компенсації надаватимуться за рахунок церкви приблизно 440 тис постраждалих дорослих. Він наголосив, що план має на меті «виправити борг перед жертвами, які були забуті протягом десятиліть», роблячи це центральною частиною урядової політики. Уряд планує реалізувати план протягом чотирьох

років у співпраці із Церквою, включаючи безкоштовну правову допомогу жертвам та посилення профілактичного нагляду у школах. Подробиці компенсації поки не оприлюднені. Конференція єпископів Іспанії відхилила цей план, заявивши, що він «засуджує всю Церкву, а стосується лише її частини» (Sinyavskyi, 2024). Після років ігнорування питання єпископи вибачилися за зловживання, але заперечили кількість жертв, назвавши її перебільшеною.

У країнах колишнього соціалістичного блоку загальним контекстом політики пам'яті стало «звільнення від впливу СРСР», декомунізація через ухвалення законів про засудження злочинів комуністичних режимів нарівні із злочинами націонал-соціалістичних диктатур, що демонструвало факт «*демократичного переходу*» країн Східної Європи і факт намірів приєднатися до ЄС (Ledoux, 2022). У 1989–1991 рр., низка країн криміналізувала «злочини, скоєні за часів комуністичного правління». Однією з країн, що першою визнала такі дії злочинами, була Чехія. Закон Чеської Республіки 1990 р. класифікує сталінські депортації народів як «акти геноциду». Проте Чехія не єдина країна, яка пішла таким шляхом. Литва прийняла законодавство, яке криміналізує злочини, учинені комуністичним режимом. Закон про відновлення історичної пам'яті про жертв комуністичного режиму передбачає кримінальну відповідальність за репресії та інші злочини, скоєні за часів радянської окупації. Це законодавство спрямоване на визнання жертв і забезпечення справедливості для тих, хто постраждав від комуністичного терору. У Румунії діє кілька законів, спрямованих на криміналізацію злочинів комуністичного режиму: закон про люстрацію, прийнятий у 2006 р., обмежує права колишніх співробітників комуністичної секретної поліції та інших осіб, причетних до репресій. Також у рамках «Революційної справи» були висунуті звинувачення у злочинах проти людяності ключовим посткомуністичним лідерам, таким як Іон Ілієску, за події під час і після революції 1989 р. Польща також упровадила закони, які спрямовані на люстрацію та криміналізацію комуністичних злочинів. Закон про люстрацію, прийнятий у 1997 р., передбачає перевірку та обмеження прав для осіб, які співпрацювали з комуністичними спецслужбами. Це законодавство є частиною ширшої політики декомунізації, що має на меті очистити державний апарат від впливу колишніх комуністичних функціонерів. В Угорщині також діють кілька законів про люстрацію та обмеження прав для колишніх співробітників комуністичної партії і спецслужб. Було зроблено кілька спроб зняти строки давності для злочинів, скоєних під час комуністичного режиму, щоб забезпечити можливість правового переслідування за минулі злочини.

У 2006 р. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Резолюцію № 1481 (2006) – «Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів» (CoE. Need for international condemnation…, 2006), посилається на свою Резолюцію № 1096 (1996) про заходи щодо демонтажу спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем (CoE. Measures to dismantle the heritage…,1996).

У Резолюції № 1096 1996 р. ПАРЕ визначала, що «комуністична спадщина включає (над)централізацію, мілітаризацію цивільних інституцій, бюрократизацію, монополізацію та надмірне регулювання; на рівні суспільства … сягає від колективізму та конформізму до сліпої покори та інших тоталітарних моделей мислення...» (CoE. Measures to dismantle the heritage…,1996). Також у цій Резо-

люції вказувалося, що «цілі перехідного процесу» – «досягнення децентралізації, демілітаризації, демонополізації та дебюрократизації...» (CoE. Measures to dismantle the heritage…, 1996). Указувалося, що «небезпека невдалого процесу переходу є різноманітною. У кращому випадку замість демократії запанує олігархія, замість верховенства права – корупція, замість прав людини – організована злочинність. У гіршому випадку результатом може бути «оксамитова реставрація» тоталітарного режиму...» (CoE. Measures to dismantle the heritage…,1996). Асамблея рекомендувала: судове переслідування окремих злочинів паралельно з реабілітацією людей, засуджених за «злочини», несправедливо засуджених; матеріальну компенсацію жертвам тоталітарного правосуддя не нижчу за компенсацію, надану особам, несправедливо засудженим за злочини; відкриття файлів секретних служб для публічного вивчення в колишніх комуністичних тоталітарних країнах; реституцію майна, яке було незаконно чи несправедливо захоплено державою, націоналізовано, конфісковано, експропрійовано; запровадити адміністративні заходи, такі як закони про люстрацію чи декомунізацію; доведення індивідуальної вини в суді, не допущення помсти, яка «не може бути метою таких заходів, не можна допускати політичного чи соціального зловживання результатом процесу люстрації»; дотримання мети люстрації – «не покарання людей, а захист новоствореної демократії»; проведення люстрації таким чином, щоб працівники, звільнені з посади на підставі законів про люстрацію, у принципі не втрачали своїх раніше набутих фінансових прав» (CoE. Measures to dismantle the heritage…,1996). Асамблея рекомендувала владі відповідних країн перевірити відповідність їхніх законів, правил і процедур принципам, викладеним у цій Резолюції, і переглянути їх, щоб уникнути скарг на процедури, поданих до контрольних механізмів Ради Європи відповідно до Європейської конвенції з прав людини, процедури моніторингу Комітету міністрів або процедури моніторингу Асамблеї відповідно до Наказу № 508 (1995) про дотримання зобов'язань державами-членами (CoE. Measures to dismantle the heritage…,1996).

У Резолюції ПАРЕ № 1481 (2006) «Необхідність міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів» указувалося, що «тоталітарні комуністичні режими, які панували у Центральній та Східній Європі в минулому столітті, усе ще перебувають при владі в кількох країнах світу» (CoE. Need for international condemnation…, 2006). ПАРЕ визнала, що деякі європейські комуністичні партії зробили внесок у досягнення демократії, але злочини тоталітарних комуністичних режимів залишаються недостатньо розслідуваними, а їхні діячі не притягнуті до суду, як це було у випадку з жахливими злочинами націонал-соціалізму (нацизму). Громадська обізнаність про ці злочини є низькою, і Асамблея вважає, що знання історії та моральна оцінка скоєного допоможуть уникнути подібних злочинів у майбутньому. ПАРЕ закликала комуністичні та посткомуністичні партії переглянути свою історію та дистанціюватися від злочинів минулого. ПАРЕ вказувала, що «жертви злочинів, скоєних тоталітарними комуністичними режимами, які ще живі, або їхні родини заслуговують на співчуття, розуміння та визнання їхніх страждань», тому ПАРЕ «рішуче засуджує масові порушення прав людини, вчинені тоталітарними комуністичними режимами, і висловлює співчуття, розуміння та визнання жертвам цих злочинів». ПАРЕ закликала «всі комуністичні або посткомуністичні партії переоцінити історію комунізму та своє власне минуле, чітко дистанціюватися від злочинів,

скоєних тоталітарними комуністичними режимами, і засудити їх без будь-якої двозначності» (CoE. Need for international condemnation…, 2006).

Починаючи з 1995 р. Європейський Парламент ухвалював резолюції, привертаючи увагу до обов'язку пам'ятати не лише через ушанування, а й через освіту. Європарламент формував політику інтеграції держав Європи через подолання розриву пам'яті: 1) у 2008 р. Європарламент визнав Голодомор в Україні 1932–1933 рр., спричинений СРСР, «злочином проти людства»; 2) 2 квітня 2009 р. Європарламент ухвалив Резолюцію, яка встановила 23 серпня (день підписання пакту Молотова – Ріббентропа в 1939 р.) як Європейський день пам'яті жертв усіх тоталітарних і авторитарних режимів – символ «нацистсько-радянського злочину проти європейського населення» в рамках документа «Європейська совість і тоталітаризм» (Резолюція отримала підтримку з боку 553 депутатів ЄП, 44 проголосували проти, а 33 утрималися) (Kaiser, 2022; Pasikowska-Schnass & Perchoc, 2020); 3) у листопаді 2018 р. ЄС став постійним міжнародним партнером Міжнародного альянсу пам'яті (IHRA) (Pasikowska-Schnass & Perchoc, 2020). IHRA об'єднує 34 країни (включаючи 25 країн ЄС), які прагнуть зберегти пам'ять про Голокост. Стокгольмська декларація про Голокост, видана IHRA у 2000 р., підтверджує її зобов'язання щодо вшанування пам'яті жертв Голокосту, просування освіти про Голокост та сприяння архівним дослідженням. Так, Програма ЄС «Європа для громадян» спрямована, серед іншого, на сприяння проєктам, присвяченим європейській пам'яті, через дослідження, виставки, дебати та навчання, а також інших заходів, що спонукають до роздумів про тоталітарні режими та їх жертв. У 2013 р. IHRA надав робоче визначення заперечення та спотворення Голокосту, також кваліфікувавши це як форму антисемітизму. Це визначення було схвалено 31 країною – членом IHRA. У травні 2016 р. IHRA надала визначення антисемітизму: «сприйняття євреїв, яке може виражатися як ненависть до євреїв. Риторичні та фізичні прояви антисемітизму спрямовані проти євреїв чи неєвреїв та/або їхнього майна, проти єврейських громадських установ і релігійних об'єктів», яке було схвалено 14 країнами-членами, але його схвалення викликало деякі суперечки у Франції (Pasikowska-Schnass & Perchoc, 2020); 4) 19 вересня 2019 р. Європарламент прийняв Резолюцію про важливість європейської пам'яті для майбутнього Європи. Під час дебатів Іспанія та Італія висловили побоювання щодо ототожнення нацизму і сталінізму, а бельгійські історики засудили таке трактування історії (Ledoux, 2022). Так, акти Європарламенту урівняли: нацистські злочини, скоєні проти європейського єврейського населення, і радянські злочини, учинені проти населення Східної Європи.

Європейська політика щодо минулого також передбачає кримінальну відповідальність за оспорювання цих злочинів. У Рамковому рішенні 2008 р. про боротьбу з расизмом та ксенофобією Рада Європи закликала держави – члени ЄС карати «публічне потурання, заперечення або грубу тривіалізацію злочинів геноциду, злочинів проти людства та військових злочинів», визначених Міжнародним кримінальним судом, що також включає криміналізацію заперечення геноциду вірмен. Проте ці європейські законодавчі положення наштовхуються на опір національних і регіональних парламентів, які не хочуть включати Рамкове рішення 2008 р. до свого кримінального кодексу. Пам'ятні заходи 23 серпня, що символізують подвійний «нацистсько-радянський» злочин, відзначаються переважно в країнах Східної Європи, особливо в Балтійських країнах. Натомість

у Західній Європі домінує пам'ять про Голокост, тоді як на Сході вона менш поширена.

Закони пам'яті являють новий підхід до врегулювання конфліктів і політичного насильства. Попри впровадження нових юридичних категорій, таких як «злочини проти людяності» та «геноцид» після Другої світової війни, політика забуття та правові акти амністії залишалися домінуючими засобами врегулювання до 1980-х років. Однак із появою законів пам'яті ця модель почала змінюватися.

Новий підхід не лише зосереджується на припиненні конфліктів або гноблення, а й включає у себе судову реабілітацію та вшанування пам'яті жертв минулих злочинів. Закони пам'яті підкреслюють важливість визнання історичної несправедливості, забезпечують механізми відновлення справедливості. Яскравим прикладом нової моделі є Іспанія. Якщо Закон 1977 р., прийнятий після диктатури Франко, підтримував забуття та амністію, фактично заперечуючи злочини минулого, то через 20 років цей підхід був засуджений як політичний акт, що ігнорує історичну справедливість, і у відповідь в 2007 р. був прийнятий Закон про історичну пам'ять (Ley de Memoria Histórica), а в 2022 р. – Закон демократичної пам'яті (Ley de Memoria Democrática). Закони Іспанії про історичну та демократичну пам'ять спрямовані на визнання та відшкодування жертвам політичного насильства, що відбулося під час диктатури. Вони мають на меті покласти край офіційному мовчанню щодо громадянської війни та висвітлити злочини режиму Франко. Однак праві партії намагаються приховати ці факти. Прем'єр-міністр Педро Санчес та міністр юстиції Фелікс Боланьос виступили на церемонії вшанування жертв війни та диктатури 30 жовтня 2023 р. Санчес, переобравшись, захищав свою політику в Європарламенті, зокрема угоду з партіями, що підтримують незалежність Каталонії, для отримання підтримки в Конгресі. Праві критикували його за відмову від угоди з Народною партією (ПП), яка отримала найбільше голосів на виборах у липні 2023 р., але не змогла сформувати уряд без підтримки ультраправої партії Vox. Санчес підкреслив, що уряди, залежні від підтримки Vox, повертають назви вулиць на честь діячів франкістської диктатури, порівнюючи це з ушануванням лідерів Третього рейху в Німеччині. Він зробив цей акцент під час дебатів із Манфредом Вебером, головою найбільшої фракції Європарламенту (Junyent, 2024). Професорка історії Матильда Ейроа Сан-Франциско вказує, що розбіжності між Народною партією (PP) та Vox щодо франкізму є питаннями нюансів: обидві сторони звинувачують лівих і виправдовують франкізм (Junyent, 2024).

Перехід Іспанії до демократії наприкінці 1970-х років був заснований на концепції примирення з минулим, яка включала ідею «забуття», де історія Іспанії «починається заново» після смерті Франка. Ті, хто виграв від франкізму, уникли відповідальності, як, наприклад, партія-попередниця Народної партії (PP), Alianza Popular, заснована Мануелем Фрагою, міністром у франкістських урядах. Водночас постраждалі від диктатури не наважувалися вимагати повного розриву з минулим через крихкість нової демократії. Це колективне мовчання, відоме як Pacto del Olvido (Пакт забуття), було закріплено в Законі про амністію 1977 р., який гарантував безкарність винним у злочинах режиму. Аргументом політики забуття було те, що спадок диктатури подолано завдяки першим демократичним виборам у 1977 р. та ухваленню Конституції 1978 р. (Junyent, 2024).

Значення Pacto del Olvido стало очевидним, коли Соціалістична партія під керівництвом Феліпе Гонсалеса перемогла на виборах у 1982 р., повернувшись до влади вперше за понад чотири десятиліття. Хоча останній соціалістичний прем'єр-міністр Хуан Негрін помер у вигнанні, Гонсалес, який правив до 1996 р., залишив минуле недоторканим. Лише під час уряду прем'єр-міністра Хосе Луїса Родрігеса Сапатеро, що сформувався в 2004 р. після двох урядів Народної партії (PP), Іспанія почала переосмислення періоду громадянської війни та франкізму. Оголошення уряду Іспанської соціалістичної робітничої партії (PSOE) одразу після перемоги на виборах у 2004 р. про намір винести на розгляд парламенту закон, що розширює права жертв громадянської війни та диктатури та вирішує проблему збереження франкістської символіки в громадських місцях, розглядали під час дебатів. Міжміністерська комісія, відповідальна за розроблення Закону, наполягала на тому, що втручання в пам'ять громадян не є обов'язком уряду, і з цієї причини термін «пам'ять» було виключено з назви Закону – «*Закон, який визнає та розширює права та встановлює заходи на користь тих, хто зазнав переслідувань або насильства під час громадянської війни та диктатури*» (Ley por la que…, 2007). Той факт, що неофіційна назва «Закон про історичну пам'ять» застрягла у ЗМІ, навіть після того, як закон було офіційно оприлюднено, свідчить про те, що на карту поставлено питання колективної пам'яті. Аспекти Закону, які найбільше атакували праві, стосувалися не пропозицій щодо розширення прав жертв, а положень, що стосувалися видалення франкістських символів (Labanyi, 2008). Дж. Лабані зазначає, що Закон про історичну пам'ять (Ley de Memoria Histórica), запропонований соціалістами у 2004 р., викликав обурення Народної партії (PP) та правих ЗМІ, але був схвалений Конгресом 31 жовтня 2007 р. за підтримки Об'єднаних лівих (Izquierda Unida) і набув чинності 26 грудня 2007 р. Таким чином, Іспанія зробила перші кроки до визнання та переосмислення своєї складної історії (Labanyi, 2008). Закон визнав нелегітимними політичні процеси, організовані франкістськими трибуналами, і наказав видалити символи та назви вулиць, пов'язані з режимом, передбачив державне фінансування розкопок масових могил.

Досягнення Закону про історичну пам'ять були зупинені після того, як лідер ПП Маріано Рахой став прем'єр-міністром у 2011 р. Хоча уряд Рахоя не скасував *Ley de Memoria Histórica*, він позбавив його державного фінансування. Кошти, які мали йти на розкопки масових могил, виставки, документальні фільми та конгреси, стали залежати від міжнародних премій і приватних пожертв.

Після повернення соціалістів до влади в 2018 р. новий кабінет на чолі з Педро Санчесом розпочав ексгумацію останків Франка з Долини Полеглих – місця франкістського тріумфалізму за межами Мадрида, де понад 30 тис республіканців були поховані без належних могил і відомостей для їхніх родин. У 2022 р. широкий лівий уряд (PSOE) на чолі з Санчесом схвалив *Ley de Memoria Democrática (Закон демократичної пам'яті)*. За законом держава бере на себе відповідальність за ідентифікацію та забезпечення гідного поховання республіканців, похованих у братських могилах; визнає ширше коло жертв конфлікту 1936–1939 рр. і диктатури. І ПП, і Vox виступили проти закону. Водночас сам Закон має обмеження в питанні притягнення до суду винного у злочинах.

Через децентралізовану політичну систему Іспанії регіональні уряди відіграють ключову роль у реалізації законів історичної пам'яті. Це дало змогу

регіональним парламентам Каталонії та Країни Басків ухвалити амбітне законодавство у цій сфері (Labanyi, 2008). Проте після успіху правих партій на регіональних і місцевих виборах у 2023 р., ці повноваження призвели до інших наслідків. У регіонах, таких як Арагон і Естремадура, де ПП і Vox утворили коаліції, а також у Кантабрії і на Балеарських островах, де ПП керує під впливом ультраправих, Vox вимагала припинення реалізації заходів, установлених Законом про демократичну пам'ять, і скасування регіональних законів про історичну пам'ять. На Балеарських островах, де соціалісти були при владі близько восьми років, ПП підтримала регіональний Закон про історичну пам'ять у 2018 р., але після угоди з Vox у 2023 р. оголосила про намір його скасувати. Марія Антонія Олівер Паріс, президент Асоціації пам'яті Майорки, зазначає, що їхня організація стикається з труднощами під нинішнім урядом ПП (Labanyi, 2008). Хоча програма розкриття масових могил продовжується, це робиться із затримками і таємно, що контрастує з політикою попередньої влади, яка активно співпрацювала з організаціями, що виступають за історичну пам'ять. Олівер Паріс підкреслює, що пам'ять повинна бути публічною, але ситуація на Балеарських островах, як і в інших регіонах під керівництвом ПП і Vox, залишається парадоксальною (Labanyi, 2008). Історик Ейроа Сан-Франциско зазначає, що в регіонах, де правлять ПП та Vox, закон про демократичну пам'ять може бути скасований, що підтверджує нестійкість зусиль із висвітлення франкістського минулого. Вона підкреслює, що будь-яка спроба визнати диктатуру завжди ризикує бути відхиленою, поки значна частина іспанського суспільства вважає, що минуле краще залишити у спокої.

На думку французького дослідника Себастьяна Леду, особливістю нових законів пам'яті в країнах Європи є їх «наднаціональна експансія … де пам'ять стала … категорією політичної дії … побудови європейської ідентичності» (Ledoux, 2022). Закони чи резолюції, що стосуються минулого, розглядаються як інструменти для поширення спільного наративу європеїзації національної пам'яті. Водночас деякі країни переосмислюють минуле, відкидаючи європейські наднаціональні акти. Наприклад, Республіка Польща в січні 2018 р. для захисту «репутації Республіки Польща» прийняла Закон про Інститут національної пам'яті (IPN), який передбачає покарання тих, хто публічно приписує польському народу або Польській державі відповідальність або співвідповідальність за злочини, скоєні нацистською Німеччиною під час Другої світової війни, а також заперечує так звані «українські злочини» проти поляків, зокрема події Волинської різанини.

Висновки. Європейські політики пам'яті пройшли довгий шлях від «політики забуття» до «культури пам'яті», яка враховує історичну несправедливість і сприяє визнанню та відшкодуванню жертвам. Цей процес є відображенням змін у суспільній свідомості та підходах до історії в різних європейських країнах. Постколоніальні питання стали центральними у формуванні сучасної політики пам'яті в колишніх європейських імперіях, таких як Франція, Бельгія та Німеччина. Законодавчі ініціативи щодо визнання колоніальних злочинів і відшкодування жертвам є прикладами цього нового підходу. Іспанія приділяє значну увагу власному болісному минулому, зокрема громадянській війні та диктатурі Франко. Закони про історичну та демократичну пам'ять стали важливими кроками у визнанні і відшкодуванні жертвам політичного насильства. Однак реалізація цих законів стикається з опором правих партій та неоднорідністю

регіональних політик. Це свідчить про те, що процес визнання минулого та відновлення справедливості не є простим і однозначним. Країни Східної Європи, такі як Чехія та Литва, прийняли законодавство, що класифікує злочини комуністичних режимів як злочини проти людяності. Ці країни демонструють процес декомунізації, який відображає їхній шлях до демократизації та європейської інтеграції. Важливим аспектом є глобальний контекст правосуддя перехідного періоду, який включає досвід країн Латинської Америки та Європи. Цей досвід показує, що процеси правосуддя перехідного періоду не завершуються лише відновленням демократії, а є постійним проєктом, що охоплює різні аспекти історичної пам'яті. Європейські інституції, зокрема Європарламент, відіграють важливу роль у формуванні загальноєвропейського підходу до політики пам'яті. Вони закликають до визнання та відшкодування історичних несправедливостей, що сприяє формуванню спільного європейського наративу. Проте ці ініціативи стикаються з викликами, такими як опір національних та регіональних парламентів, різні підходи до трактування історичних подій і напруга між національною ідентичністю та загальноєвропейськими ініціативами. Таким чином, політики пам'яті у Європі відображають складний процес еволюції суспільної свідомості та правових підходів до минулого. Вони не лише зосереджуються на припиненні конфліктів, а й включають судову реабілітацію та вшанування пам'яті жертв. Це підкреслює важливість визнання історичної несправедливості і відновлення справедливості через механізми відшкодування та реабілітації жертв диктатури. У цілому політики пам'яті у Європі являють новий підхід до врегулювання конфліктів і політичного насильства, відображаючи різноманітність підходів та викликів у різних країнах та їхній вплив на сучасну європейську ідентичність.

References [Список використаної літератури]

Assmann, A. (2012). Weltmaister im Erinnern? Über das Unbehagen an der deutschen Erinnerungskultur. Vorgänge. *Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*, 2, 24–32 [in German]. [Assmann A. Weltmaister im Erinnern? Über das Unbehagen an der deutschen Erinnerungskultur. Vorgänge. *Zeitschrift für Bürgerrechte und Gesellschaftspolitik*. 2012. № 2. S. 24–32].

Boyd, C. P. (May, 2008). The Politics of History and Memory in Democratic Spain. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617 (The Politics of History in Comparative Perspective), 133–148 [in English]. [Boyd C. P. The Politics of History and Memory in Democratic Spain. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. May, 2008. Vol. 617. (The Politics of History in Comparative Perspective). P. 133–148].

Chwedoruk, R. (2018). Polityka historyczna. Warszawa: PWN [in Polish]. [Chwedoruk R. Polityka historyczna. Warszawa: PWN, 2018. 384 s.].

CoE. (1996). Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems. Parliamentary Assembly [in English]. [CoE. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems. Parliamentary Assembly. Session 1996. URL: https://pace.coe.int/en/files/16507/html (дата звернення: 09.06.2024)].

CoE. (2006). Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes. Resolution 1481 (2006). Parliamentary Assembly 25 January 2006 (5th Sitting) [in English]. [CoE. Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes. Resolution 1481 (2006). Parliamentary Assembly 25 January 2006 (5th Sitting) URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17403&lang=en (дата звернення: 09.06.2024)].

Encarnación, G. (March 05, 2020). Omar Arrow. Memory and Politics in Democratic Spain. *The Oxford Handbook of Spanish Politics* / Eds. by Diego Muro & Ignacio Lago, 47–61 [in English]. [Encarnación G. Omar Arrow. Memory and Politics in Democratic Spain. March 05, 2020. *The Oxford Handbook of Spanish Politics* / Diego Muro (ed.), Ignacio Lago (ed.) P. 47–61. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198826934.013.4].

Ferreira, M. (December, 2021). A Pragma-Dialectical Approach to Memory Politics: Spanish Contemporary Memory Politics, Populism Studies, and Argumentative Dialectics. *Journal of Nationalism Memory &*

Language Politics, 15(2), 130–153 [in English]. [Ferreira M. A Pragma-Dialectical Approach to Memory Politics: Spanish Contemporary Memory Politics, Populism Studies, and Argumentative Dialectics. *Journal of Nationalism Memory & Language Politics*. December 2021. Vol.15, Is. 2. P. 130–153. URL: https://doi.org/10.2478/jnmlp-2021-0011].

Frai, N. (2010). 1945 – 1949 – 1989: Dealing with Two German Pasts. *Australian Journal of Politics and History,* 56(3), 410–422 [in English]. [Frai N. 1945 – 1949 – 1989: Dealing with Two German Pasts. *Australian Journal of Politics and History*. 2010. Vol. 56, No. 3. P. 410–422].

Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich (2013). / Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte. [in German]. [Geschichtspolitik in Europa seit 1989. Deutschland, Frankreich und Polen im Internationalen Vergleich / Herausgegeben von Étienne François, Kornelia Konczal, Robert Traba und Stefan Troebst. Reihe: Moderne europäische Geschichte; Bd. 2013. 560 s.].

Golob, S. (2008). Volver: The Return of/to Transitional Justice Politics in Contemporary Spain. *Journal of Spanish Cultural Studies,* 9(2), 127–141 [in English]. [Golob S. Volver: The Return of/to Transitional Justice Politics in Contemporary Spain. *Journal of Spanish Cultural Studies*. 2008. Vol. 9, Is. 2. P. 127–141].

Golubchyk, H. (2014). Formation of European models of public memory: institutional and legal aspect. *State administration and local self-government*, 3, 97–106 [in Ukrainian]. [Голубчик Г. Становлення Європейських моделей суспільної пам'яті: інституційно-правовий аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 97–106].

Judt, T. (2007). *Postwar: A History of Europe since 1935*. London: Pimlico. [in English]. [Judt T. *Postwar: A History of Europe since 1935*. London: Pimlico. 2007. 933 p.].

Juliá Díaz, S. (1999). Víctimas de la guerra civil. Madrid: Temas de Hoy. [in Spanish]. [Juliá Díaz, Santos. Víctimas de la guerra civil. Madrid: Temas de Hoy, 1999. 406 p.].

Juliá Díaz, S. (2006). Memoria de la guerra y del franquismo. Madrid: Taurus [in Spanish]. [Juliá Díaz, Santos. Memoria de la guerra y del franquismo. Madrid: Taurus, 2006. 344 p.].

Junyent, M.M. (2024). Spain's Memory Law Hasn't Banished the Ghosts of Francoism. *Jacobin*. 01.04.2024. [in English]. [Junyent M.M. Spain's Memory Law Hasn't Banished the Ghosts of Francoism. *Jacobin*. 01.04.2024. URL: https://jacobin.com/2024/01/spain-memory-law-ghosts-francoism (дата звернення: 05.06.2024)].

Kaiser, W. (2022). European Day of Remembrance for Victims of all Totalitarian and Authoritarian Regimes / EPRS. European Parliamentary Research Service / European Parliament History Service PE 733.610 – August 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733610/EPRS_ATA(2022)733610_EN.pd [in English]. [Kaiser W. European Day of Remembrance for Victims of all Totalitarian and Authoritarian Regimes / EPRS / European Parliamentary Research Service/ European Parliament History Service PE 733.610 – August 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733610/EPRS_ATA(2022)733610_EN.pd (дата звернення: 09.06.2024)].

Kasyanov, G. (2018). Past Continuous: historical politics of the 1980s - 2000s. Ukraine and neighbors. Kyiv: Laurus. Anthropos-Logos-Film [in Ukrainian]. [Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ: Лаурус. Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.].

Labanyi, Jo. (2008). The Politics Of Memory In Contemporary Spain. *Journal of Spanish Cultural Studies*, 9(2): The Politics of Memory in Contemporary Spain, 119–125 [in English]. [Labanyi Jo The Politics Of Memory In Contemporary Spain. *Journal of Spanish Cultural Studies*. 2008. Vol. 9, Is. 2: The Politics of Memory in Contemporary Spain. P. 119–125. URL: https://doi.org/10.1080/1463620080228362 (дата звернення: 09.06.2024)].

Ledoux, S. (March 11, 2022). Memory laws in Europe. What common horizons are we journeing towards? *Magazine of the European Observatory on Memories* [in English]. [Ledoux S. Memory laws in Europe. What common horizons are we journeing towards? *Magazine of the European Observatory on Memories*. March 11, 2022. URL: https://europeanmemories.net/magazine/memory-laws-in-europe-what-common-horizons-are-we-journeing-towards/ (дата звернення: 09.06.2024)].

Loureiro Angel, G. (March, 2003). Spanish nationalism and the ghost of empire. *Journal of Spanish Cultural Studies*, 4(1), 65–76 [in English]. [Loureiro Angel G. Spanish nationalism and the ghost of empire. *Journal of Spanish Cultural Studies*. March 2003. Vol. 4(1). P. 65–76. https://doi.org/10.1080/1463620032000058686].

Merguerian, A. (2023). Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. *Memory Laws in European and Comparative Perspectives* [in English]. [Merguerian A. Blog: examines the attempts to criminalize the denial of the Armenian genocide in France and Belgium. *Memory Laws in European and Comparative Perspectives*. 2023. URL: https://melaproject.org/blog/599 (дата звернення: 09.06.2024)].

Muñoz, C., & Sarai, M. (December 20, 2022). Reparation for colonialism? The long road to historical justice in Spain. *Magazine of the European Observatory on Memories* [in English]. [Muñoz C., Sarai M. Reparation for colonialism? The long road to historical justice in Spain. *Magazine of the European Observatory on Memories*. December 20, 2022. URL: https://europeanmemories.net/magazine/reparation-for-colonialism-the-long-road-to-historical-justice-in-spain/ (дата звернення: 09.06.2024)].

Noack, H.-J. (2002). Die Deutschen als Opfer. *Der Spiegel*, 13, 36–39 [in German]. [Noack H.-J. Die Deutschen als Opfer. *Der Spiegel*. 13/2002. S. 36–39].

Pasikowska-Schnass, M., & Perchoc, Ph. (2020). The European Union and Holocaust remembranceEPRS / European Parliamentary Research. Members' Research Service, PE 614.662 – January 2020 [in English]. [Pasikowska-Schnass M., Perchoc Ph. The European Union and Holocaust remembranceEPRS / European Parliamentary Research. Members' Research Service, PE 614.662 – January 2020 URL:https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614662/EPRS_BRI(2018)614662_EN.pdf (дата звернення: 09.06.2024)].

Pidlutskyi, O. (February 15, 2008). Willi Brandt: a politician who became great... by bending his knees [in Ukrainian]. [Підлуцький О. Віллі Брандт: політик, який став великим... схиливши коліна. 15 лютого 2008. URL : https://dt.ua/SOCIETY/villi_brandt_politik,_yakiy_stav_velikim_shilivshi_kolina.html (дата звернення: 13.02.2024)].

Risse, T. (2004). European Institutions and Identity Change – What have We Learned? / *Transnational Identities. Becoming European in the EU* / Richard K. Herrmann, Thomas Risse and Marilynn B. Brewer (eds.), New York: Rowman & Littlefields. [in English]. [Risse T. European Institutions and Identity Change – What have We Learned? / *Transnational Identities. Becoming European in the E.U.* / Eds. by Richard K. Herrmann, Thomas Risse and Marilynn B. Brewer. New York: Rowman & Littlefields: 2004. 265 p.]

Sinyavskyi, A. (April 24, 2024.) Spain approved compensation for victims of harassment by Catholic priests. *European truth*. [in Ukrainian]. [Синявський А. Іспанія схвалила компенсацію жертвам домагань католицьких священників. *Європейська правда*. 2024. 24 квітня. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/24/7184532/ (дата звернення: 05.06.2024)].

Stelmakh, S. P. (2023). «The Passing Past»: National Socialism in the Politics of Memory of the Federal Republic of Germany and the Historical Politics of the GDR. *Problems of world history*, 4 (24), 7–26 [Стельмах С. П. «Минуле, яке минає»: націонал-соціалізм у політиці пам'яті ФРН та історичній політиці НДР. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 4(24). С. 7–26. http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-24-1].

Truong, N. (2014, 08 Octobre.) Une guerre des idées qui ravive la bataille de la «pensée 68» *Le Monde*. [in English]. [Truong N. Une guerre des idées qui ravive la bataille de la «pensée 68». *Le Monde*. 2014, 08 Octobre. URL: https://ww.lemonde.fr/idees/article/2014/10/09/marcel-gauchet-l-anticonformisme-est-devenu-la-norme_4503208_3232.html (дата звернення: 20.04.2024)].

Wartanian, R. (November, 2009). Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. *HumanityinAction*. [in English]. [Wartanian R. Memory Laws in France and their Implications: Institutionalizing Social Harmony. HumanityinAction. November, 2009. URL: https://humanityinaction.org/knowledge_detail/memory-laws-in-france-and-their-implications-institutionalizing-social-harmony/?lang=nl (дата звернення: 09.06.2024)].

Wolfrum, E. (1999). Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Errinerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.[in German]. [Wolfrum E. Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Errinerung 1948–1990: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt, 1999. 541 p. URL:https://www.h-net.org/reviews/showpdf.php?id=15949 (дата звернення: 20.04.2024)].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2024

Petrakov M. O.
Department of Political Science and Law
The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, 65020, Ukraine,

Dolzhenkov O. O.
Department of Educational Institutions Management and Public Service
The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska Str., Odesa, 65020, Ukraine,

FROM OBLIVION TO RECOGNITION: THE EVOLUTION OF MEMORY POLICIES IN EUROPE

Summary
The article examines the evolutionary changes in national and European memory policies, from the concept of 'forgetting' to 'memory culture', taking into account different historical and political contexts. Initially, the focus is on post-colonial issues in the countries of the former European empires, such as France, Belgium and Germany, and legislative initiatives to recognise colonial crimes and provide reparations to victims. European institutions have actively supported this policy of reparations, calling on member states to publicly apologise and return artefacts stolen during the colonial period. At the same time, Spain has taken a particular approach to memory policy, focusing on its own painful past - the civil war and Franco's dictatorship. The 2007 Historical Memory Law and the 2022 Democratic Memory Law were important steps in recognising and providing reparations to victims of political violence. However, the implementation of these laws faces resistance from right-wing parties and heterogeneity in regional policies. The study also highlights the importance of recognising and criminalising communist crimes in Eastern European countries such as the Czech Republic and Lithuania. These countries have adopted legislation that classifies the crimes of communist regimes as crimes against humanity, reflecting their process of decommunisation. An important aspect of the article is the global context of transitional justice, including the experience of Latin America and Europe. The study emphasises that transitional justice processes do not end with the restoration of democracy, but are an ongoing project that encompasses various aspects of historical memory.The memory laws in Europe show a new approach to the resolution of conflicts and political violence.They not only focus on ending conflicts, but also include judicial rehabilitation and commemoration of victims.For example, in Spain, new laws on memory emphasise the importance of recognising historical injustices and restoring justice through reparations and rehabilitation mechanisms for victims of the dictatorship.Thus, the article highlights the complex process of shaping memory policies in Europe, reflecting the diversity of approaches and challenges in different countries and their impact on contemporary European identity.
Key words: memory policy, historical policy, memorial policy, European identity, legislative initiatives, political process, reconciliation policy, politics of forgetting, European states.

УДК 324.1:328.1

Прокопенко Ю. С.
здобувач третього рівня освіти,
кафедра політичних наук та права
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна
E-mail: yuriiprok13@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-5750-9462
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.10

РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР ЄВРОПАРЛАМЕНТУ В УМОВАХ КРИЗИ ЛЕГІТИМНОСТІ

Стаття аналізує правові та інституційні аспекти формування та розвитку виборчої системи до Європейського Парламенту, ураховуючи виклики щодо її ефективності, легітимності та репрезентативності. Правову основу виборчих процедур становлять статті установчих договорів ЄС, Хартія основних прав та законодавчі акти, зокрема Директива Ради 93/109/ЄС та її поправки. Основні проблеми включають різноманітність виборчих систем у державах-членах, низьку виборчу активність, міжнаціональну різноманітність, транснаціональне представництво та прозорість виборчих процесів. Пропорційне представництво є основною виборчою системою, але існують значні відмінності у її реалізації, включаючи можливість преференційного голосування. Важливим аспектом є впровадження єдиних стандартів для виборів, що сприяють демократичності та забезпеченню представництва громадян ЄС. Зусилля щодо реформування виборчих процедур, зокрема введення обов'язкових виборчих порогів, спрямовані на підвищення ефективності та легітимності виборів. Стаття також розглядає історичні аспекти формування Європарламенту, роль ключових засновників, таких як Жан Моне та Альтеріо Спінеллі, а також аналізує роботу сучасних авторів у цій сфері. Зміни до виборчого законодавства, включаючи Рішення Ради 2018/994, вимагають забезпечення достовірності результатів, таємності голосування та захисту персональних даних. Виборчий процес також включає питання несумісності посад та забезпечення балансу між національними та європейськими інтересами. Проблеми демократичної легітимності, функціональної ефективності та міжінституційних відносин залишаються актуальними для подальшого розвитку Європарламенту як центрального органу європейської демократії та інтеграції.
Ключові слова: Європейський Парламент, вибори, виборчі процедури, легітимність, реформи, пропорційне представництво, міжнаціональна різноманітність, виборчі пороги, транснаціональне представництво, політичний процеси.

Актуальність досліджуваної проблематики. Із другої половини XX ст. в умовах глобалізації у світі виникла та функціонує нова архітектура регіонального представництва, що включає комплекс інститутів для представництва держав та регіонів у глобальному контексті. Основними складниками цього комплексу є наднаціональні парламенти та протопарламентські інститути, такі як асамблеї та форуми великих інтеграційних утворень, наприклад Європарламент, Арабський парламент, PARLATINO, PARLANDINO, PARLACEN, PARLACUR та ін. (Uzun, 2023). Ці структури формують вертикальні (із національними пар-

© Прокопенко Ю. С., 2024

ламентами держав-учасниць) та горизонтальні (у системі міжпарламентського співробітництва) форми співпраці. Наднаціональні парламентські асамблеї існують у різних формах та моделях формування, що залежать від узгоджених державами-членами виборчих процедур та вибраної виборчої інженерії.

Формування міжнаціональних парламентських форумів, які об'єднують представників держав-членів, залишається мало досліджуваним питанням, хоча наднаціональні парламентські асамблеї, такі як Європейський Парламент, є ключовими інституціями, які відображають не лише інтереси окремих держав-членів, а й спільні наднаціональні цінності. Проблема малої досліджуваності полягає у недостатній увазі до виборчих процесів та виборчої інженерії в наднаціональних представницьких структурах. Відсутність систематичних досліджень у цій сфері ускладнює розуміння й аналіз впливу виборчих систем на легітимність та ефективність роботи таких парламентських органів, де Європейський Парламент не є винятком. Отже, дослідження представленої теми є ключовим для розширення знань про демократичні механізми в умовах глобалізації та створення ефективних моделей представництва, що відповідають вимогам сучасного світу. Актуальність теми посилюється постійним від початку 2000-х років дискурсом кризи легітимності та представництва в умовах посилення брюссельського постпарламентського управління. Виборчі системи, які використовуються під час формування таких парламентів, а також інституціоналізовані функціональні можливості, такі як прийняття законів або участь у формуванні законодавчої позиції, є важливими показниками міцності та глибини регіональної інтеграції. Ці парламентські інститути визначають право інтеграційних утворень позиціонувати себе як регіони і конститують їх.

Науково-теоретична та методологічна основа дослідження. Початки систематичного аналізу парламентської структури Європейського Союзу можна відслідкувати до періоду після Другої світової війни, коли виникла необхідність в утворенні та розвитку єдиного законодавчого органу для європейських держав-членів. Початкові дослідження здебільшого концентрувалися на правовому та інституціональному аспектах створення Європейського Парламенту, зокрема на аналізі його ролі в системі прийняття рішень та взаємодії з іншими інституціями ЄС. Про це праці: Свена Андерсена та Тома Барнса – «Європейський Союз і ерозія парламентської демократії: дослідження постпарламентського управління» в книзі «Європейський Союз: наскільки він демократичний» (Andersen & Burns, 1996), Річарда Корбетта – «Роль Європейського Парламенту у тіснішій інтеграції в ЄС» (Corbett, 1998), Френсіса Джейкобса, Майкла Шеклтона та Річарда Корбетта – «Європейський Парламент» (Jacobs, Shackleton & Corbett, 2005), Бертольда Ріттбергера та Франка Шіммельфенніга – «Пояснення конституціоналізації Європейського Союзу» (Rittberger & Schimmelfennig, 2007) та ін. Дослідження поступово поглиблювалися, експлуатуючи різні аспекти розвитку та функціонування Європейського Парламенту. Наприклад, у 2001 р. Амі Креппель у праці «Європейський Парламент і наднаціональна партійна система: дослідження інституційного розвитку» (Kreppel, 2001) представив аналіз впливу наднаціональних політичних партій на роботу парламенту та його роль у формуванні європейської політичної ідентичності. Андре Мауре в праці «Європейський Парламент, національні парламенти та конвенції ЄС» (Maurer, 2003), Саймон Хікс у праці «Що не так з Європейським Союзом і як це виправити» (Hix, 2008),

Ніл Нуджент у праці «Уряд і політика Європейського Союзу» (Nugent, 2021) та Десмонд Дінан – «Усе тісніший союз: вступ до європейської інтеграції» (Dinan, 2010) порушили питання легітимації рішень Європейського Парламенту.

Перше систематизоване дослідження 50-річної історії розвитку Європарламенту в 2009 р. представили Жан-Марі Палайре, Барді Лучано, Белі Наблі, Сіо Лопес Крістіна, Коста Олів'є, Рока П'єр, Расмуссен Анн, Понцано Паоло, Бенуа-Ромер, Ів Мені Флоренс (Building Parliament, 2009). Через дев'ять років, у 2018 р., вийшла друком праця Кайзера Вольфрама «Формування Європейського Союзу: Європейський Парламент і інституційна реформа, 1979–1989» (Kaiser, 2018).

Сьогодні дослідження розвитку Європейського Парламенту відображається в роботах таких авторів, як: Джон МакКормік – «Розуміння Європейського Союзу» (McCormick, 2011), Анна-Лена Хьогенауер – «Парламентський контроль Brexit у ЄС-27. Прагматична співпраця з домінуючим Європейським Парламентом» (Högenauer, 2021), Олівер Кости – «Європейський Парламент і метод спільноти» (Costa, 2011), Петра Ума – «Демократична легітимність Європейського Союзу та його закони: теоретичні виклики та практичні приклади» (Uhma, 2023), Хьоно Хам, Девід Хілперт та Томас Кьоніг – «Інституційна реформа та ставлення громадськості до прийняття рішень у ЄС» (Hahm, Hilpert & König, 2020).

Європейський Парламент заснований на ідеї єднання європейських націй і створення спільного простору для мирного співіснування та спільного прийняття рішень. Його ідеології та засновники відображають різноманітність політичних, інтелектуальних і культурних напрямів, які сприяли його становленню та розвитку.

Дослідження *формування Європейського Парламенту* має початися з визначення реалізації задуму засновників самого Європейського Союзу. Однією з ключових фігур у формуванні концепції європейського парламентаризму був Жан Моне. Він разом із Робером Шуманом уважався одним із головних архітекторів поствоєнного європейського співтовариства. Їхні ідеї про інтеграцію Європи викликали формування Європейського Співтовариства з вугільної та сталевої промисловості (Європейська вугільна та сталева спільнота, 1951 р.) – першого кроку до політичної і економічної інтеграції. Іншим ідеологом наднаціонального представництва визнається Альтеріо Спінеллі, ідеї якого також відіграли важливу роль у становленні Європарламенту. Спінеллі, італійський політик і діяч європейської інтеграції, з іншими активістами заснував «Європейський рух», що пропагував ідею демократії і участі громадян у європейських справах. Він був одним з авторів «Декларації спільності» (Declaration of Common Purpose) 1951 р., яка закликала до створення єдиного європейського парламенту, що згодом став основою для Європарламенту. До інших визначних засновників та ідеологів можна віднести Вальтера Гальштайна, Пауля-Хенрі Спаака і Конрада Аденауера. Кожен із них зробив свій унікальний внесок у розвиток ідеології європейської інтеграції та створення інституційних засад, які сьогодні визначають роботу Європарламенту як визнаного законодавчого органу Європейського Союзу.

Європарламент утверджується як символ демократії та спільного розвитку європейських націй, утілюючи ідеї своїх засновників у практичні дії і законодавчі акти, що сприяють єднанню та міжкультурному взаєморозумінню у Європі. Дослідження розвитку Європейського Парламенту являє собою складну та багатоаспектну тему, яка привертає увагу істориків, політологів та юристів усього

світу. Розвиток Європейського Парламенту в сучасному контексті стикається з низкою важливих проблем, які впливають на його ефективність та роль у європейській інтеграції.

Розроблення виборчих процедур до Європарламенту була ініційована та спрямована на створення єдиних стандартів для виборів, які б відповідали принципам демократії та забезпечували представництво всіх громадян Європейського Союзу. Одним із ключових розробників виборчих процедур був Альтеріо Спінеллі. Він разом з іншими представниками «Європейського руху» виступив з ініціативою створення єдиної виборчої системи для Європарламенту, яка б давала змогу громадянам обирати своїх представників безпосередньо до єдиного європейського парламенту. Важливим внеском у розроблення виборчих процедур стало бачення Вальтера Гальштайна, який активно пропагував ідею прямих виборів до Європарламенту, що було реалізовано в 1979 р. (Kaiser, 2018).

Однією з *ключових проблем трансформації виборчих процедур* до Європарламенту була та залишається проблема *демократичної легітимності*. ЄП хоча і є єдиним прямо обраним законодавчим органом ЄС, стикається з викликами щодо підвищення участі громадян у європейському політичному процесі та забезпеченням репрезентативності в прийнятті рішень. Парламент обирається громадянами ЄС через прямі вибори, але його вплив і ефективність варіюються залежно від участі виборців та рівня інтересу до європейських питань. Наприклад, виборча участь у європейських виборах варіюється значно: у 2019 р. вона становила лише 50,6% національної середньої у ЄС-27, що підкреслило проблему низької мобілізації виборців.

Другою значущою проблемою є *функціональна ефективність* парламенту. Він постійно працює над забезпеченням своєї ролі в законодавчому процесі та контролі над іншими інституціями ЄС, такими як Європейська Комісія. Реформи, спрямовані на покращення внутрішньої організації та процедур, відіграють важливу роль у зміцненні цієї функціональності. Питання функціональної ефективності Європейського Парламенту включає його здатність впливати на законодавчий процес і контролювати інші інституції ЄС, зокрема Європейську Комісію. Наприклад, у 2021 р. ЄП прийняв понад 1,3 тис законодавчих актів та більше 13 тис поправок до законодавства ЄС. Проте існує критика щодо складнощів у процесі прийняття рішень та неодноразових затримок у законодавчому процесі, що може підірвати ефективність парламенту.

Третьою проблемою є *міжінституційні відносини*. Міжінституційні відносини між Європейським Парламентом, Радою ЄС та Європейською Комісією є ключовим аспектом його ролі в законодавчому процесі. ЄП змушений вести складні переговори з іншими інституціями з метою досягнення консенсусу щодо законодавчих актів та бюджету ЄС. Зміцнення позиції ЄП у цих відносинах є важливим аспектом його інституційного розвитку. Угода про міжінституційне співробітництво між ЄП і Радою ЄС узгоджує підходи до прийняття рішень та законодавчих актів, проте цей процес включає складні переговори і консенсус. Автори відзначають необхідність посилення ролі парламенту в міжінституційних відносинах. Джордж Цебеліс у книзі «Гравці з правом вето: як працюють політичні інститути» (Tsebelis, 2002) уводить поняття «вето-гравця» як політичного актора, який має здатність зупиняти зміни від статус-кво, аргументуючи, що збільшення кількості вето-гравців або збільшення їх ідеологічної відстані один від одного підви-

щує стабільність політики, призводить до незалежності судової та бюрократичної систем, але може спричиняти нестабільність уряду у парламентських системах . У контексті Європейського Союзу Цебеліс відзначає, що право вето забезпечує можливість державам-членам захищати свої національні інтереси, але його надмірне використання може зашкодити ефективності та згуртованості ЄС (Tsebelis, 2002). У Раді Європейського Союзу держави-члени можуть використовувати право вето під час голосування за ключові рішення. Це відбувається у разі, коли рішення приймається одностайно, наприклад із питань зовнішньої політики або оподаткування. Якщо хоча б одна держава-член голосує проти, рішення не приймається. У разі ж кваліфікованої більшості рішення може бути ухвалене більшістю голосів, що зменшує можливість застосування вето окремими державами. Натомість Європейська Комісія та Європейський Парламент хоча й не мають формального права вето, усе ж мають значний вплив у законодавчому процесі. Європейська Комісія має монополію на ініціювання законодавчих пропозицій, що дає їй змогу контролювати, які питання будуть розглядатися. Європейський Парламент спільно з Радою ЄС ухвалює законодавчі акти і може відхилити пропозицію, що фактично прирівнюється до вето. На практиці право вето використовується нечасто, у критичних питаннях, таких як бюджет або міжнародні угоди, оскільки держави-члени прагнуть досягти компромісу.

У Європейському Парламенті низка партій виступає за підвищення ролі ЄП через більш активне застосування права вето. Однією з основних політичних груп, що виступають за посилення повноважень ЄП, є Європейська народна партія (EPP). Ця група традиційно підтримує ідею посилення ролі парламенту як засобу збільшення демократичної легітимності та ефективності рішень у ЄС. Інша впливова група, Прогресивний альянс соціалістів і демократів (S&D), також активно виступає за збільшення впливу ЄП. Вони вважають, що це сприятиме кращому відображенню волі громадян ЄС у прийнятті рішень. Зелені/Європейський вільний альянс (Greens/EFA) постійно підтримують ідею посилення повноважень ЄП, включаючи право вето, оскільки вважають, що це сприятиме більш прозорій і підзвітній системі управління. Також Альянс лібералів і демократів за Європу (ALDE), нині відомий як Renew Europe, підтримує посилення ролі ЄП, уважаючи, що це допоможе у вирішенні демократичного дефіциту в ЄС і покращить процес прийняття рішень. Ці політичні групи вважають, що більша роль ЄП у законодавчому процесі і застосуванні права вето може підвищити довіру громадян до європейських інституцій та зробити їх більш відповідальними перед виборцями (Sorace, 2022).

Нарешті, важливою проблемою залишається *урахування національних інтересів за збереження європейської ідентичності*. Парламент повинен балансувати між захистом національних інтересів держав – членів ЄС та сприянням спільній європейській ідентичності через свої рішення та законодавчі акти. У парламенті постійно виникають дебати між захистом національних інтересів країн – членів ЄС та сприянням спільній європейській ідентичності через прийняття рішень і законодавчі акти. Наприклад, у контексті бюджету ЄС національні парламенти часто відстоюють інтереси своїх країн, що може призводити до конфліктів і затримок у прийнятті рішень. Ця проблема вимагає балансу між національними і загальноєвропейськими інтересами для забезпечення єдності та координації у європейській політиці.

Усі ці проблеми вимагають реформування Європейського Парламенту для забезпечення його ефективного функціонування як центрального органу європейської демократії та інтеграції.

Формування та розвиток виборчої системи до Європейського Парламенту стикаються з низкою викликів, які впливають на її ефективність, легітимність та репрезентативність. Основні проблеми включають такі аспекти, як: система виборів, участь виборців, міжнаціональна різноманітність, транснаціональне представництво, прозорість виборчих процесів.

Перш за все, система виборів до Європарламенту відрізняється залежно від країни – члена ЄС. У більшості країн використовується *система пропорційного представництва*, де мандати розподіляються відповідно до відсотка голосів, отриманих політичними партіями. Проте існують відмінності у внутрішніх механізмах розподілу мандатів, що може впливати на справедливість та репрезентативність представництва.

Другою проблемою є *участь виборців*. Низька виборча активність у європейських виборах є серйозною проблемою, оскільки участь виборців може впливати на легітимність та демократичність парламентських виборів. Наприклад, у 2019 р. виборча участь у європейських виборах становила лише 50,6% національної середньої у ЄС-27.

Третій аспект – *міжнаціональна різноманітність*. Система виборів до ЄП повинна враховувати різноманіття інтересів та потреб держав – членів ЄС, що може створювати напругу між національними і загальноєвропейськими інтересами. З одного боку, це важливо для забезпечення адекватного представництва кожної країни, а з іншого – для збереження єдності та спільної дії на рівні ЄС.

Четвертим важливим аспектом є *транснаціональне представництво*. Європарламент унікальний тим, що його депутати представляють не лише свої національні інтереси, а й мають можливість виступати за спільні європейські цінності та проблеми. Проте це вимагає ефективної комунікації з виборцями і забезпечення міжнаціонального співробітництва серед депутатів.

Нарешті, *прозорість виборчих процесів* є ключовим аспектом для забезпечення довіри до європейських інституцій. Важливо забезпечити прозорість у фінансуванні політичних партій і кампаній, а також в електоральних процедурах загалом, щоб уникнути корупції і впливу недемократичних сил на результати виборів.

Отже, формування та розвиток виборчої системи до Європарламенту має складнощі, але зусилля на рівні ЄС і національних урядів можуть допомогти зробити її більш представницькою і прозорою для всіх громадян.

Правову основу виборчих процедур у ЄП становлять стаття 14 Договору про Європейський Союз (Treaty on European Union (TEU) (EU. Consolidated version TEU, 2020); статті 20, 22 і 223 Договору про функціонування Європейського Союзу (Treaty on the Functioning of the European Union) (EU. Consolidated version TFEU, 2012); стаття 39 Хартії про Основні права (Charter of Fundamental Rights); Закон від 20 вересня 1976 р. про вибори представників Асамблеї шляхом загального прямого голосування, останні зміни до якого внесені Рішенням Ради (ЄС, Євроатом) 2018/994 від 13 липня 2018 р. (Act concerning, 1976).

В установчих договорах зазначено, що члени Європейського Парламенту (Members of the European Parliament, MEPs) спочатку призначатимуться наці-

ональними парламентами, але передбачалася можливість обрання шляхом загального прямого голосування (Maciejewski & Verdins, 2024). Це положення було реалізовано Радою до перших прямих виборів 1979 р. через Закон від 20 вересня 1976 р. про обрання представників Європейського Парламенту шляхом загального прямого голосування (Виборчий акт 1976 р.). Це докорінно змінило інституційну позицію Європейського Парламенту. Отже, якщо в період 1952–1979 рр. депутати Європейського Парламенту були назначеними національними парламентами держав – членів Європейських співтовариств (ЄСВСП), наприклад, у Німеччині це були делегації федеральних земель, то з 1979 р. було впроваджено загальні вибори до Європарламенту, і кожна держава – член ЄС запровадила свою виборчу систему для визначення представників у Європарламенті, проте проведення виборів мало отримати єдині загальні європейські стандарти. Згідно з Єдиним Європейським актом 1986 р., ЄП став брати участь у законодавчому процесі разом із Радою ЄЕС (ініціювати, змінювати закони), хоча вищим законодавчим інститутом була Рада ЄЕС.

У 1992 р. Маастрихтський договір (The Treaty, 1992) зрівняв у законодавчих повноваженнях Раду ЄС та Європарламент, і, крім того, питання бюджету стали сферою, його відповідальності (ЄП ухвалює річний бюджет разом із Радою ЄС, контролює його виконання) (Uzun, p. 52).

Із 1960-х років Європарламент неодноразово висловлював думку з питань виборчого законодавства та висував пропозиції відповідно до ст. 138 Договору про ЄС (нині – ст. 223 TFEU). Відсутність справді єдиної процедури виборів до Європарламенту показує, наскільки важко гармонізувати національні традиції.

Маастріхтський договір передбачив проведення виборів у згідно з єдиною процедурою, і Європейський Парламент мав підготувати пропозицію із цього приводу для одностайного прийняття Радою. Однак, як указують Пабло Абріль Марті та Маріуш Мацеєвський, оскільки Рада не змогла узгодити жодну з пропозицій, Амстердамський договір 1997 р. запровадив можливість прийняття «спільних принципів», але можливість їх прийняття лише частково дала змогу подолати ці труднощі. Викладене у ст. 223 Договору про функціонування ЄС ухвалення єдиної процедури, яка потребує згоди Європарламенту, ще не виконано. Зміст пропозиції щодо єдиної виборчої процедури було включено до Рішення Ради 2002 р. Рішення 2002/772/ЄС, Євратом від 25 червня та 23 вересня 2002 р. змінили Закон про вибори 1976 р. (Council Decision, 2018), запроваджуючи принцип пропорційного представництва та несумісність між національними та європейськими мандатами. 11 листопада 2015 р. Європарламент прийняв резолюцію про реформу виборчого законодавства ЄС (European Parliament resolution, 2015). Законодавча ініціатива Комітету з конституційних питань пропонувала внести зміни до Закону про вибори 1976 р. з метою зробити європейські вибори більш демократичними та збільшити участь громадськості у виборчому процесі. Запропоновані парламентом поправки до Закону про вибори 1976 р. були частково прийняті та включені до Рішення Ради (ЄС, Євратом) 2018/994 від 13 липня 2018 р. (Council Decision, 2018) і містили положення про можливість різних методів голосування (попереднє голосування, електронне, Інтернет- та поштове голосування); про бар'єри; про захист персональних даних; про покарання за «подвійне голосування» національним законодавством; про голосування в третіх країнах; про можливість видимості європейських політичних партій у виборчих

бюлетенях. Однак Рада не змогла погодитися з пропозицією парламенту щодо створення спільного виборчого округу і призначення головних кандидатів на посаду голови Комісії.

Лісабонський договір 2009 р. обумовив зміни в систему представництва в Європарламенті (Treaty of Lisbon, 2009). Якщо за Ніццьким договором 2001 р. обиралися 736 депутатів, то за Лісабонським 2009 р. кількість депутатів була встановлена як 750+1 (голова, що не має голосу).

Розроблення виборчих процедур було результатом інтенсивних дискусій між політичними та інтелектуальними групами, спрямованими на створення механізмів, які б забезпечували ефективне представництво у Європарламенті. Право голосувати та бути кандидатом набуло статусу основного права громадян ЄС (ста. 39 Хартії основних прав Європейського Союзу).

Застосування виборчого права у ЄП стосується таких питань, як : 1) активне та пасивне право громадян ЄС та негромадян голосувати та бути кандидатами; 2) виборча система та виборча інженерія; 3) питання статусу депутатського мандату та несумісності його з виконанням посадових обов'язків в інших інституціях ЄС.

У більшості держав-членів виборчий вік становить 18 років за винятком Австрії, Бельгії, Німеччини та Мальти, де він становить 16 років, і Греції, де він становить 17 років.

Голосування є обов'язковим у чотирьох державах-членах (Бельгія, Болгарія, Люксембург і Греція): зобов'язання голосувати поширюється як на громадян ЄС, так і на зареєстрованих іноземців.

Що стосується голосування іноземців у країні перебування, то громадяни ЄС, які проживають у державі-члені, громадянами якої вони не є, мають право голосувати на виборах до Європейського Парламенту в країні свого проживання на тих самих умовах, що й громадяни (ст. 22 Договору про функціонування ЄС). Однак концепція проживання все ще відрізняється від однієї держави-члена до іншої. Деякі держави вимагають наявності у виборців їхнього місця проживання або звичайного місця проживання в межах виборчої території (наприклад, Естонія, Франція, Німеччина, Польща, Румунія та Словенія), бути там звичайним резидентом (наприклад, Кіпр, Данія, Греція, Ірландія, Люксембург, Словаччина та Швеція) або бути внесеними до списку в реєстр населення (наприклад, Бельгія та Чехія). Щоб мати право голосу в деяких країнах (наприклад, на Кіпрі, у Франції, Нідерландах), громадяни ЄС також повинні відповідати вимогам щодо мінімального періоду проживання (Uzun, 2023, p. 52–53). У всіх державах – членах з інших країн ЄС потрібно зареєструватися для голосування до дня виборів. Терміни реєстрації відрізняються у кожній державі-члені.

Майже всі держави-члени дозволяють голосувати з-за кордону на виборах до ЄП. У деяких державах-членах виборці зобов'язані зареєструватися у своїх національних виборчих органах, щоб мати право проголосувати з-за кордону поштою або в посольстві чи консульстві. У деяких державах-членах право голосу за кордоном надається лише громадянам, які проживають в іншій державі-члені (наприклад, Болгарія та Італія). Так, громадяни Болгарії мають право голосувати на виборах до ЄП, перебуваючи в іншій державі – члені ЄС, але якщо болгарський громадянин проживає у країні, що не є членом ЄС, він не має можливості голосувати на виборах до ЄП. Схожа ситуація спостерігається і в Італії. Італійські громадяни можуть брати участь у виборах до ЄП, якщо вони проживають в іншій

державі – члені ЄС. Проте якщо італійський громадянин проживає у третій країні, він не має права голосувати на виборах до ЄП.

У деяких державах-членах зберігаються особливості реалізації активного виборчого право для громадян, які мешкають на віддалених неєвропейських територіях зі спеціальним статусом. Наприклад, активне право обирати членів ЄП належить громадянам Нідерландів за винятком тих, хто фактично проживає на Арубі, Кюрасао або Сінт-Мартені (Uzun, 2023, p. 52-53). Цей виняток не стосується громадян Нідерландів, які працюють на державній службі Нідерландів в Арубі, Кюрасао або Сінт-Мартені, а також їхнього голландського чоловіка (жінку), зареєстрованого партнера або супутника життя та дітей, якщо вони ведуть із ним спільне господарство. Водночас три карибські муніципалітети: о-ви Бонайре, Сент-Естатіус, Саба утворюють єдиний виборчий округ.

Окрім того, більшість держав-членів уживає спеціальних заходів для дипломатів і військовослужбовців, які служать за кордоном. Той факт, що деякі іноземці можуть голосувати як у країні перебування, так і в країні свого походження, може призвести до зловживань, зокрема подвійного голосування, що є кримінальним злочином у деяких державах-членах. У зв'язку із цим поправки до Закону про вибори 1976 р., ухвалені Рішенням Ради (ЄС, Євратом) 2018/994, вимагають від держав-членів забезпечити заборону подвійного голосування на виборах до Європейського Парламенту.

Право бути кандидатом на виборах до Європейського Парламенту в будь-якій іншій державі-члені проживання також є застосуванням принципу недискримінації між громадянами та негромадянами та є наслідком права на вільне пересування та проживання в межах ЄС. Будь-яка особа, яка є громадянином Союзу, але не є громадянином держави-члена свого проживання, але задовольняє тим самим умовам щодо права бути кандидатом, які держава встановлює законом для своїх власних громадян, має право балотуватися як кандидат на виборах до Європарламенту в державі-члені проживання, якщо вони не позбавлені цих прав (ст. 3 Директиви Ради 93/109/ЄС). Окрім вимоги громадянства держави-члена, яка є спільною для всіх держав-членів, умови відрізняються від однієї країни до іншої. Жодна особа не може балотуватися в більш ніж одній державі-члені на тих самих виборах (ст. 4 Директиви Ради 93/109/ЄС).

Мінімальний вік для балотування у більшості країн-членів становить 18 років за винятком Бельгії, Болгарії, Кіпру, Чехії, Естонії, Ірландії, Латвії, Литви, Польщі та Словаччини, де цей вік дорівнює 21, Румунії – 23, Італії та Греції, де вік отримання пасивного права – 25 років.

У деяких державах-членах лише політичні партії та політичні організації можуть подавати кандидатури. В інших державах-членах можуть бути подані, якщо вони підтримані необхідною кількістю підписів або виборців, а в деяких випадках також вимагається депозит.

Рішення Європейської Ради (ЄС) 2018/937 від 28 червня 2018 р. про встановлення складу Європейського Парламенту встановлює, як розподіляються місця в ЄП, передбачені ст. 14(2), із застосуванням принципу «дегресивної пропорційності» (The European Parliament, 2024; Rules of Procedure, 2023). Принцип «дегресивної пропорційності» означає, що «співвідношення між чисельністю населення та кількістю місць для держави-члена перед округленням до цілих чисел повинне змінюватися відповідно до кількості населення так, щоб кожен член ЄП від більш

густонаселеної країни-члена представляв більше громадян, аніж кожен член Європарламенту від менш густонаселеної держави-члена, і, навпаки, чим більше населення держави-члена, тим більше воно має право на більшу кількість місць у ЄП, – розподіл місць у ЄП має відображати демографічні зміни в державах-членах» (Uzun, 2023, p. 53). За встановленого Лісабонським договором мінімуму територіального національного представництва в 6 осіб від держави і максимумі в 96 Рішенням Європейської Ради на 2019–2024 рр. встановлено, що Німеччина (82,5 млн) має 96 місць, тобто 1 місце для 859 тис мешканців, Мальта (400 тис, або 0,4 млн) має 6 місць, тобто 1 місце для 67 тис жителів (Uzun, 2023, p. 53).

Згідно зі ст. 22(2) Договору про функціонування Європейського Союзу, «кожен громадянин Союзу, який проживає у державі-члені, громадянином якої він не є, має право голосувати та бути кандидатом на виборах до Європейського Парламенту в державі-члені, в якій він проживає». Механізми реалізації цього права були прийняті відповідно до Директиви Ради 93/109/ЄС (Council Directive 93/109, 1993), з останніми поправками, внесеними Директивою Ради 2013/1/ЄС (Council Directive 2013/1/EU, 2013), ст. 6 якої встановлює, що «будь-який громадянин Союзу, який проживає в державі-члені, громадянином якої він не є, і який через індивідуальне судове рішення або адміністративне рішення за умови, що останнє може бути предметом судового захисту, був позбавлений права балотуватися як кандидат відповідно до законодавства держави-члена проживання або законодавства його рідної держави-члена, не може використовувати це право в державі-члені проживання на виборах до Європейського Парламенту».

Згідно зі зміненим Законом про вибори 1976 р., європейські вибори мають ґрунтуватися на пропорційному представництві та використовувати або систему списків, або систему єдиного голосу, що передається. Держави-члени можуть також дозволяти вибори на основі системи преференційного списку. На додаток до добровільного мінімального порогу для розподілу місць до 5% дійсних голосів, поданих на національному рівні, нещодавні поправки до Закону про вибори 1976 р., ухвалені Рішенням Ради (ЄС, Євратом) 2018/994 (Council , 2018), установлюють обов'язковий мінімальний поріг від 2% до 5% для виборчих округів (включаючи держави-члени з одним округом) із більше ніж 35 місцями в державах-членах, де використовується система списків. Держави-члени повинні були виконати цю вимогу до виборів 2024 р. (European Parliament, 2024). Згідно із цим рішенням, держави-члени можуть передбачити попереднє голосування, голосування поштою, електронне й Інтернет-голосування. Там, де вони це роблять, вони повинні забезпечити, зокрема, достовірність результату, таємність голосування та захист персональних даних.

Згідно зі ст. 7 Закону про вибори 1976 р., зі змінами, внесеними Рішенням Ради 2002/772/ЄС, Євратом, посада члена Європейського Парламенту несумісна з посадою члена уряду держави-члена, члена Комісії, судді, генерального прокурора або секретаря Суду ЄС, члена Суду аудиторів, члена Європейського економічного і соціального комітету, члена комітетів або інших органів, створених відповідно до Договорів із метою управління фондами Союзу або виконання постійних прямих адміністративних завдань, члена Ради директорів, Правління або персоналу Європейського інвестиційного банку, а також чинною посадовою особою або службовцем Європейського інвестиційного банку, а також діючим посадовцем або службовцем інституцій Європейського Союзу або спеціалізова-

них органів Європейського Союзу або спеціалізованих органів при них. Інші несумісності залишаються для членів Комітету регіонів (додано в 1997 р.); для членів Ради директорів Європейського центрального банку, омбудсмена Європейського Союзу і, що найважливіше, – для членів національного парламенту (додано у 2002 р.).

Окрім цих загальних правил, порядок виборів регулюється національними положеннями, які можуть значно відрізнятися, тому виборчу систему можна вважати поліморфною виборчою системою.

Усі держави-члени повинні використовувати систему пропорційного представництва, але вона може мати різні модифікації. У більшості держав-членів виборці можуть віддавати преференційні голоси, щоб змінити порядок імен у списку. Однак у шести державах-членах (Німеччина, Іспанія, Франція, Португалія, Угорщина та Румунія) списки закриті (немає преференційного голосування). На Мальті та в Ірландії виборці перераховують кандидатів у порядку переваги (один передаваний голос). У деяких державах-членах місця, які залишаються вакантними, розподіляються між першими необраними кандидатами у тому ж списку (можливо, після коригування, щоб відобразити голоси, отримані кандидатами). В інших державах-членах вирішальним критерієм є порядок кандидатів у списках. У деяких державах-членах євродепутати мають право повернутися до Європейського Парламенту після того, як причина їх від'їзду перестала діяти.

Наприклад, у Франції вибори до ЄП відбуваються за системою пропорційного представництва (Uzun, 2023, p. 53). Місця розподіляються між списками, що набрали не менше 5% голосів за правилом найбільшого середнього, і при цьому, наприклад, закордонний округ складається з трьох секцій: 1) Атлантичної (Гваделупа, Гайана, Мартініка, Сен-Бартельмі, Сінт-Мартен, Сен-П'єр-і-Мікелон); 2) Індійського океану (Майотта, Реюньйон); 3) Тихоокеанської (Нова Каледонія, Французька Полінезія, Уолліс та Футуна). Кожен список, представлений у цьому окрузі, включає щонайменше одного кандидата від кожної секції. Місця, виділені у виборчому окрузі кожному зі списків, потім розподіляються між секціями в порядку зменшення кількості голосів, отриманих кожним зі списків. Місця, відведені списку, розподіляються пропорційно до відсотка поданих голосів, отриманих списком у кожній секції. Після того як цей розподіл зроблено, місця, що залишилися, розподіляються між секціями відповідно до правила найбільшого середнього. А за законом Нідерландів члени ЄП обираються за тими самими правилами, які діють під час виборів членів Палати представників Генеральних штатів, – за пропорційною системою за списками партій (ст.Y2 §2) (Uzun, 2023, p. 53).

У 2018 р. Рішення Європейської Ради 2018/994 передбачило реформування Європейського виборчого акту («реформа 2018 року») (Council, 2018), яке згодом мали схвалити держави-члени з дотриманням «своїх відповідних конституційних вимог» (ст. 223(1) Договору про функціонування Європейського Союзу. Водночас поки що ця реформа залишається нереалізованою, оскільки одна держава-член, Іспанія, ще не ратифікувала її. Німеччина зробила це лише в березні 2024 р. Ця тривала затримка в ратифікації реформи походить від труднощів, з якими ці дві держави-члени зіткнулися під час упровадження нового порогового режиму. Згідно зі ст. 3 Європейського виборчого акту, країни-члени можуть уводити пороги для розподілу місць на виборах до Європейського Парламенту до 5% голосів. Іншими словами, держави-члени мають право запроваджувати

поріг, але він не може перевищувати 5%. У 2015 р. Європарламент запропонував поправку до Європейського акту про вибори, яка включала реформу щодо порогів. Європейський Парламент відстоював обов'язковий поріг між 3% і 5% для тих держав-членів, які мають щонайменше 26 депутатів. Хоча Рада погодилася запровадити обов'язковий мінімальний поріг для деяких держав-членів, вона запропонувала більш м'який підхід. Замість порогу в 3% вона вибрала поріг у 2%, і лише для тих держав-членів, які мають щонайменше 35 депутатів, а не 26, як указував Європарламент. Отже, на додаток до добровільного порогу для розподілу місць до 5% на національному рівні Рішення Ради (ЄС, Євратом) 2018/994 встановило обов'язковий мінімальний поріг від 2% до 5% для виборчих округів (включаючи держав-членів, які передбачають єдиний округ) із більше ніж 35 місцями. Ця вимога мала бути виконана до європейських виборів 2024 р. і формально стосувалася лише чотирьох країн-членів: Франції, Німеччини, Польщі та Іспанії. Однак, оскільки у Франції та Польщі вже встановлені порогові значення вище 2%, де-факто це стосується лише Німеччини та Іспанії. Отже, держави-члени розділилися щодо застосування порогів на виборах до Європарламенту: 14 держав-членів мають пороги проти 13, які не мають. Серед держав-членів, які мають порогові значення, вони відрізняються. Як правило, держави-члени застосовують ті самі пороги, що й для національних виборів. Нині такі країничлени застосовують порогові значення: Франція, Бельгія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Хорватія, Латвія та Угорщина (5%); Австрія, Італія та Швеція (4%); Греція (3%); Кіпр (1,8%). Інші держави-члени не застосовують жодного порогу, хоча Німеччина намагалася це зробити, але в двох рішеннях 2011 та 2014 рр. Конституційний суд Німеччини визнав неконституційними існуючі в країні пороги для виборів до ЄС (спочатку 5%, потім 3%) (2024 European, 2024; Fünf-Prozent-Sperrklausel, m2011).

Пороги на європейських виборах були об'єктом перегляду деякими державами-членами. Конституційні суди Чехії, Франції та Італії не знайшли підстав заперечувати проти використання прохідних бар'єрів на виборах до Європарламенту. Спочатку Німеччина вибрала 5%-й бар'єр, який є тим самим порогом, який використовується на федеральних виборах у Німеччині. У тому ж році відбулися перші вибори до Європарламенту, і Конституційний суд Німеччини підтвердив конституційність такого порогу на основі аргументу, що він слугуватиме «цілі протидії надмірній партійній фрагментації в Європарламенті». У 2011 р. була подана нова конституційна скарга проти 5%-го бар'єру. Із цього приводу Конституційний суд Німеччини визнав, що 5%-й бар'єр суперечить статтям 3 і 21 Конституції Німеччини, що поріг порушує принцип рівних можливостей між політичними партіями. На відміну від рішення 1979 р. цього разу аргумент про те, що надмірна фрагментація Європейського Парламенту зашкодить його функціонуванню, був відхилений. Конституційний суд Німеччини підкреслив, що існування порогу не запобігло фрагментації, оскільки на той час у Європарламенті було представлено близько 160 політичних партій. Невдовзі після того, як Конституційний суд знизив 5%-й бар'єр, законодавча влада Німеччини вирішила запровадити замість нього 3%-й бар'єр. Конституційний суд Німеччини визнав цей новий поріг також неконституційним. Після цього рішення вибори до Європарламенту в Німеччині не мали жодного порогу. Наслідки відсутності прохідного бар'єру на європейських виборах можна було оцінити вже за

результатами виборів 2014 р. Якщо на виборах 2009 р. лише шість партій отримали членство в Європарламенті, то в 2014 р. це вдалося 14-м. Реформа 2018 р. вимагала запровадити принаймні 2%-й поріг для тих держав-членів, які мають понад 35 депутатів Європарламенту. Die PARTEI, німецька політична партія, яка потрапила до Європарламенту через відсутність прохідного бар'єру, подала конституційну скаргу проти цієї реформи. Протягом років Конституційний суд Німеччини розробив три критерії, які можуть бути використані для перегляду «конституційності» законодавства ЄС: по-перше, якщо право ЄС суперечить правам, захищеним Конституцією Німеччини (для цього Конституційний суд Німеччини розробив презумпцію, згідно з якою право ЄС пропонує еквівалентний стандарт захисту прав, як і законодавство Німеччини («презумпція Соланжа II») (Goris, 2024); друга підстава для перегляду права ЄС полягає у тому, що воно може перешкоджати конституційній ідентичності Німеччини в її основі, зокрема її демократичній ідентичності; по-третє, конституційний перегляд законодавства ЄС також буде можливим, якщо право ЄС стосується аспектів, які виходять за межі компетенції ЄС. Die PARTEI базувала свою конституційну скаргу на двох підставах: 1) реформа 2018 р. означала порушення права на рівність між партіями, закріпленого у ст. 21 у поєднанні зі ст. 3 Конституції Німеччини, і це означало би порушення принципу демократії, охопленого ст. 79; 2) реформа 2018 р. порушила принцип субсидіарності ЄС. Уведення порогових значень реформою 2018 р. було визначено «виходом за рамки сфери, яка виходить за межі компетенції ЄС». У 2024 р. Німеччина зберегла правило безбар'єрної участі політичних сил у виборах до ЄП.

Правило безбар'єрної участі політичних сил у виборах до ЄП зберегли і Бельгія, і Болгарія, і Ірландія, а також Данія, Естонія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Словенія, Фінляндія та Іспанія. Наприклад, реформа Європейського закону про вибори 2018 р. усе ще очікує на схвалення в Іспанії, оскільки на загальнодержавних виборах у цій державі немає мінімальних бар'єрів, хоча на виборах, які проводяться на регіональному рівні, вони існують (наприклад, на виборах до регіонального парламенту Галісії існує бар'єр у 5% голосів, які партійний список має набрати в окрузі для отримання депутатства, а у Країні Басків цей поріг – 3%).

На європейських виборах більшість держав-членів функціонують як єдині виборчі округи. Проте чотири держави-члени (Бельгія, Ірландія, Італія та Польща) розділили свою національну територію на низку регіональних виборчих округів.

Відповідно до статей 10 і 11 Закону про вибори 1976 р. з поправками, вибори до Європарламенту проводяться в той же період, починаючи з ранку четверга і закінчуючи наступною неділею; точна дата та час установлюються кожною державою-членом. У 1976 р. Рада, діючи одноголосно після консультації з Європарламентом, визначила виборчий період для перших виборів у 1979 р. Наступні вибори, починаючи з 1979 р., відбувалися у відповідний період протягом останнього року 5-річного періоду, зазначеного у ст. 5 Закону про вибори (Consolidated text: Act concerning, 1976). Щодо дати виборів 2014 р. Рада своїм рішенням від 14 червня 2013 р. спочатку встановила червень, а згодом перенесла на 22–25 травня, щоб уникнути зіткнення зі святами Трійці, застосовуючи положення ст. 11: «Якщо виявиться неможливим провести вибори ... протягом цього періоду,

Рада, діючи одноголосно після консультації з Європарламентом визначає, щонайменше за рік до закінчення 5-річного терміну, згаданого у ст. 5, інший виборчий період, який не повинен бути більш ніж за 2 місяці до або через 1 місяць після встановленого відповідно до попереднього підпункту». Наступні вибори мають відбутися у відповідний період останнього року 5-річного періоду (ст. 11 Закону 1976 р.). Відповідно, вибори 2019 р. відбулися з 23 по 26 травня, вибори до Європарламенту 2024 р. – із 6 по 9 червня (European elections, 2024).

Після Резолюції від 7 лютого 2018 р. (European Parliament decision, 2018) про склад Європарламенту парламент проголосував за скорочення кількості місць із 751 до 705 після виходу Великобританії з ЄС і перерозподілу місць, які звільнені внаслідок Brexit, між тими країнами ЄС, які є дещо недопредставленими (The European Parliament: Organisation, 2024). 13 вересня 2023 р. Європарламент прийняв резолюцію, яка дала згоду на проєкт рішення Європейської ради про збільшення кількості місць у Європейський Парламент на виборах 2024 р. із 705 до 720.

Виборчі процедури в Європарламенті стосуються і виборів голови Єврокомісії. Лісабонська угода вимагає від Європейської Ради, діючи кваліфікованою більшістю, висунути кандидатуру голови Комісії для затвердження Європейським Парламентом, беручи до уваги результати виборів до ЄП. Водночас 22 листопада 2012 р. Європейський Парламент ухвалив Резолюцію (European Parliament resolution, 2012), яка закликала європейські політичні партії висунути «головних кандидатів» – Spitzenkandidaten (нім. – головний кандидат) на посаду голови Комісії під час виборів 2014 р., щоб зміцнити політичну легітимність як Парламенту, так і Комісії. Європарламент за цією Резолюцією 2012 р. встановив, що готовий відхиляти будь-якого кандидата на посаду президента Комісії, який не був висунутий таким чином. Установлюючи зв'язок між вибором голови Комісії та результатами європейських виборів, євродепутати вважають, що процес Spitzenkandidaten сприятиме легітимації інституту голови Єврокомісії і посилити роль ЄП у міжінституційних відносинах. «ЄС повинен бути більш демократичним, більш прозорим, або його просто не буде. Той факт, що громадяни знають кандидатів на посаду голови Європейської Комісії до виборів, є важливим кроком у правильному напрямі», – заявив доповідач ЄП Естебан Гонсалес (Spitzenkandidaten process, 2018). Так званий процес висування Spitzenkandidaten, у якому європейські політичні партії призначають по одному кандидату на посаду голови Єврокомісії перед виборами в Європарламент, уперше застосували в 2014 р. для обрання голови Комісії. Тоді Жан-Клода Юнкера – «провідного кандидата» від Європейської народної партії (загальноєвропейська політична партія, що діє на європейському рівні, яка може фінансуватися ЄС і складається з національних партій, розташованих у державах-членах) призначили головою Комісії. Водночас процедура «головного кандидата», або Spitzenkandidaten, не згадується в договорі ЄС. Коли вона була використана вперше в 2014 р., це була, передусім, угода між лідерами ЄС у Європейській раді, Європейському Парламенті та європейських політичних партіях про те, як тлумачити формулювання в договорах. Процедура Spitzenkandidat передала президентство в Комісії «провідному кандидату» від європейської політичної партії, яка отримала найбільше місць у Європейському Парламенті.

Отже, запропоновані зміни до міжінституційної угоди стали результатом переговорів між головою Єврокомісії, лідерами політичних груп ЄП на Конференції

(Parliament's Conference of Presidents) і були схвалені Конституційним комітетом 23 січня 2018 р. Зміни угоди мали набути чинності після того, як їх схвалить парламент і офіційно схвалить колегія уповноважених. Це відбулося 22 листопада 2023 р. на пленарному засіданні, коли парламент проголосував за пропозиції щодо внесення змін до Договорів, зокрема щодо перегляду способу обрання голови Європейської Комісії. Євродепутати схвалили запропоновані зміни до Рамкової угоди про відносини між Європейським Парламентом і Європейською Комісією 457 голосами «проти» 200 при 20, що «утрималися» (Spitzenkandidaten process, 2018). Однак до цього рішення 2023 р. після виборів 2019 р. головою Комісії було обрано Урсулу фон дер Ляєн, яка на той час не була Spitzenkandidaten.

Велике значення підтримки інституційної спроможності ЄП має створення у 2003 р. системи фінансування європейських політичних партій, яка дає змогу створювати політичні фонди на рівні ЄС. Регламент (ЄС) № 2004/2003 було скасовано та замінено Регламентом (ЄС, Євратом) № 1141/2014 Європейського Парламенту та Ради від 22 жовтня 2014 р. про статут і фінансування європейських політичних партій і фондів. Стаття 6 Регламенту (ЄС, Євратом) № 1141/2014 заснувала орган для європейських політичних партій та європейських політичних фондів, який був створений до 1 вересня 2016 р. з функцією прийняття рішення щодо реєстрації та скасування реєстрації європейських політичних партій та політичних фондів. Були також внесені зміни до Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/673 Європейського Парламенту та Ради від 3 травня 2018 р. щодо фінансування транснаціональних політичних партій та фондів на європейському рівні, «оскільки транснаціональні політичні партії та фонди допомагають сформувати ширшу європейську політичну свідомість і виражати волю громадян Союзу». 25 березня 2019 р. в Регламент (ЄС, Євратом) 2019/493 Європейського Парламенту та Ради були внесені зміни до Регламенту щодо процедури перевірки, пов'язаної з порушеннями правил про захист персональних даних у контексті виборів до Європейського Парламенту. Нові правила, погоджені парламентом, дають змогу накладати фінансові санкції на європейські політичні партії та фонди, які навмисно впливають або намагаються вплинути на результати європейських виборів шляхом використання порушень правил захисту даних. Окрім того, після Резолюції Парламенту від 15 червня 2017 р. про онлайн-платформи та єдиний цифровий ринок, де він закликав Комісію вивчити можливість щодо законодавчого втручання з метою обмеження розповсюдження фейкового контенту, у квітні 2018 р. Комісія випустила повідомлення під назвою «Боротьба з дезінформацією в Інтернеті: європейський підхід» і запропонувала загальноєвропейський Кодекс практики, який було підписано трьома онлайн-платформами у вересні 2018 р. План дій Комісії від грудня 2018 р., серед інших заходів, закликає онлайн-платформу швидко й ефективно виконувати зобов'язання та зосередитися на діях, які є невідкладними для виборів у Європарламент, включаючи видалення фальшивих облікових записів, позначення діяльності «ботів» і співпрацю з перевіряючими дослідниками, щоб виявити дезінформацію. Напередодні європейських виборів у травні 2019 р. Комісія просила три платформи, які підписали Кодекс практики, щомісяця звітувати про їхні дії, ужиті для покращення контролю за розміщенням реклами, щоб забезпечити прозорість політичної та тематичної реклами, а також для боротьби з підробленими обліковими записами та зловмисним використанням ботів.

У Резолюції від 26 листопада 2020 р. про підведення підсумків європейських виборів Парламент рекомендував розглянути методи покращення європейського виборчого процесу, зокрема: нові методи голосування для громадян під час виборів до ЄС за особливих чи виняткових обставин; єдині правила допуску до виборів для кандидатів і спільні правила кампанії та фінансування; стандарти для пасивних і активних виборчих прав у державах-членах, включаючи роздуми про зниження мінімального віку виборців у всіх країнах-членах держав до 16; положення про періоди відсутності членів, наприклад про відпустку по вагітності та пологах, відпустку по догляду за дитиною або важку хворобу. Парламент закликав держави-члени забезпечити, щоб усі їхні громадяни, які користуються правом голосу, включно з громадянами ЄС, які проживають за межами країни походження, бездомними та ув'язненими, яким надано це право відповідно до національного законодавства, могли скористатися цим правом.

Після доповіді Слідчого комітету від 15 червня 2023 р. щодо розслідування використання Pegasus та еквівалентного шпигунського програмного забезпечення для стеження (Комітет PEGA) парламент прийняв свою рекомендацію, у якій закликав Комісію створити спеціальну робочу групу із залученням національних виборчих комісій для захисту європейських виборів 2024 р. Однак відповіді від Комісії це не було.

Своєю позицією від 3 травня 2022 р. щодо пропозиції регламенту Ради щодо виборів членів Європейського Парламенту шляхом загального прямого голосування ЄП розпочав реформу Європейського виборчого акту, прагнучі трансформувати 27 окремих виборів та їхні відмінні правила в єдині європейські вибори зі спільними мінімальними стандартами. Згідно із запропонованою парламентом системою, кожен виборець мав би два голоси: один – для обрання депутатів Європарламенту в національних виборчих округах, а другий – у загальноєвропейському виборчому окрузі з 28 додатковими місцями. Щоб забезпечити збалансоване географічне представництво у цих списках, держави-члени мали бути розділені на три групи залежно від чисельності їх населення. Списки мали заповнюватися пропорційно кандидатами із цих груп. Загальноєвропейські списки кандидатів мали подаватися європейськими виборчими організаціями, такими як коаліції національних політичних партій та/або національні асоціації виборців чи європейські політичні партії.

Серед інших пропозицій були такі: 9 травня як загальноєвропейський день голосування; право балотуватися на виборах для всіх європейців віком від 18 років; обов'язковий виборчий бар'єр не менше 3,5% для великих виборчих округів із 60 і більше мандатами; рівний доступ до виборів для всіх громадян, у тому числі з обмеженими можливостями, та можливість голосування поштою; обов'язкова гендерна рівність через гендерно побудовані списки або квоти; право громадян голосувати за голову Комісії в системі головного кандидата (Spitzenkandidaten) через загальноєвропейські списки; створення нового європейського виборчого органу для нагляду за процесом і забезпечення дотримання нових правил.

Як установлено ст. 223 Договору про функціонування ЄС, законодавча ініціатива парламенту повинна бути одноголосно схвалена Радою. Потім вона повернеться до парламенту, щоб депутати могли дати свою згоду, перш ніж її затвердять усі держави-члени відповідно до їхніх відповідних конституційних вимог. Переговори з Радою розпочнуться, коли країни-члени ухвалять свої позиції.

Висновки. Виборча система Європарламенту проходить через процес реформування, спрямований на підвищення її ефективності, легітимності та репрезентативності. Основу виборчих процедур становлять статті установчих договорів ЄС, Хартія основних прав та законодавчі акти, зокрема директиви Ради ЄС. Ці документи встановлюють механізми реалізації права голосу та права бути кандидатом для громадян ЄС. Однак існує низка викликів, що впливають на виборчу систему, включаючи різноманітність виборчих систем у державах-членах, низьку виборчу активність, міжнаціональну різноманітність та необхідність забезпечення прозорості виборчих процесів. Пропорційне представництво, яке використовується в більшості держав-членів, має різні модифікації, що впливає на справедливість та репрезентативність. Історичний розвиток Європарламенту підкреслює внесок ключових засновників, таких як Ж. Моне та А. Спінеллі, у становлення інституції. Незважаючи на досягнення, проблеми демократичної легітимності, функціональної ефективності та міжінституційних відносин залишаються актуальними. Зокрема, низька виборча активність підриває легітимність Європарламенту, а різноманітність національних виборчих систем ускладнює гармонізацію та створення єдиної європейської процедури. Рішення Ради 2018/994 та інші законодавчі ініціативи спрямовані на вирішення цих проблем через установлення єдиних стандартів, таких як обов'язкові виборчі пороги, забезпечення достовірності результатів, таємності голосування та захисту персональних даних. Важливим кроком є введення принципу Spitzenkandidaten, який підвищує легітимність обрання голови Європейської комісії. Однак упровадження реформ стикається з труднощами, такими як різні підходи державчленів до порогових значень та інші національні особливості виборчих процедур. Незважаючи на це, продовження реформування виборчих процедур є критично важливим для зміцнення демократичних механізмів та підвищення довіри громадян до європейських інституцій. Загалом процес реформування виборчих процедур Європарламенту демонструє важливість балансування між національними традиціями та європейськими стандартами. Це дасть змогу підвищити легітимність, прозорість та ефективність роботи Європарламенту в умовах кризи легітимності, сприяючи розвитку європейської демократії та інтеграції.

References [Список використаної літератури]

2024 European elections: National rules (2023). [in English]. [2024 European elections: National rules. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/754620/EPRS_ATA(2023)754620_EN.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Act concerning the election (1976). Act concerning the election of the representatives of the Assembly by direct universal suffrage, *OJ L* 278, 8.10.1976, 5–11 [in English]. [Act concerning the election of the representatives of the Assembly by direct universal suffrage. OJ L 278, 8.10.1976, p. 5–11. Current consolidated version: 23/09/2002. URL: http://data.europa.eu/eli/dec/1976/787(2)/oj (дата звернення: 02.07.2024)].

Andersen, S. S., & Burns, R. (1996). The European Union and the Erosion of Parliamentary Democracy: A Study of Post-parliamentary Governance. In:The European Union: How Democratic is it / Ed. by Svein S. Andersen & Kjell A. Eliassen. SAGE Publications Ltd [in English]. [Andersen S.S., Burns R. The European Union and the Erosion of Parliamentary Democracy: A Study of Post-parliamentary Governance. / The European Union: How Democratic is it [Ed. by Svein S. Andersen & Kjell A. Eliassen]. SAGE Publications Ltd, 1996. DOI: https://doi.org/10.4135/978144627943]

Building Parliament (2009). Building Parliament: 50 Years Of European Parliament History 1958–2008 / Palayret Jean-Marie, Bardi Luciano, Beligh Nabli, Sio Lopez Cristina, Costa Olivier, Roca Pierre, Rasmussen Ann, Ponzano Paolo, Benoît-Rohmer, Yves Mény Florence. Luxembourg: Office for Official Publications of

the European Communities [in English]. [Building Parliament: 50 Years Of European Parliament History 1958–2008 / Palayret Jean-Marie, Bardi Luciano, Beligh Nabli, Sio Lopez Cristina, Costa Olivier, Roca Pierre, Rasmussen Ann, Ponzano Paolo, Benoît-Rohmer, Yves Mény Florence. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009. 303 p. URL: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_1_tarihce/50_years_of_european_parliament_history.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Consolidated text: Act (1976). Consolidated text: Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage [in English]. [Consolidated text: Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage. URL: http://data.europa.eu/eli/dec/1976/787(2)/2002-09-23 (дата звернення: 04.07.2024)].

Corbett, R. (1998). The European Parliament's Role in Closer EU Integration. Palgrave Macmillan [in English]. [Corbett R. The European Parliament's Role in Closer EU Integration. Palgrave Macmillan, 1998. 444 p.].

Costa, O. (2011) The European Parliament and the Community Method. In: Dehousse, R. (eds) The 'Community Method'. Palgrave Studies in European Union Politics. Palgrave Macmillan, London [in English]. [Costa O. The European Parliament and the Community Method. In: Dehousse, R. (eds) The 'Community Method'. Palgrave Studies in European Union Politics. Palgrave Macmillan, London. 2011. https://doi.org/10.1057/9780230305670_4].

Council Decision (EU, Euratom) 2018/994 of 13 July 2018 amending the Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage, annexed to Council Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom of 20 September 1976. ST/9425/2018/INIT. Document 32018D0994. *OJ L 178*, 16.7.2018 [in English]. [Council Decision (EU, Euratom) 2018/994 of 13 July 2018 amending the Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage, annexed to Council Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom of 20 September 1976. ST/9425/2018/INIT. Document 32018D0994. *OJ L 178*, 16.7.2018, p. 1–3. URL: http://data.europa.eu/eli/dec/2018/994/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

Council Directive 2013/1/EU of 20 December 2012 amending Directive 93/109/EC as regards certain detailed arrangements for the exercise of the right to stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. *OJ L* 26, 26.1.2013, 27–29 [in English]. [Council Directive 2013/1/EU of 20 December 2012 amending Directive 93/109/EC as regards certain detailed arrangements for the exercise of the right to stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. *OJ L* 26, 26.1.2013. p. 27–29. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2013/1/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

Dinan, D. (2010). Ever Closer Union: An Introduction to European Integration. N.-Y: Lynne Rienner. [in English]. [Dinan D. Ever Closer Union: An Introduction to European Integration. N.-Y: Lynne Rienner, 2010. 619 p.].

Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. *OJ L* 329, 30.12.1993, 34–38 [in English]. [Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. *OJ L* 329, 30.12.1993. p. 34–38. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/1993/109/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

EU. Consolidated version…TEU. (2020) EU. Consolidated version of the Treaty on European Union. Document 12016M/TXT. Legal act. 01/03/2020. [in English]. [EU. Consolidated version of the Treaty on European Union. Document 12016M/TXT. Legal act. 01/03/2020. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

EU. Consolidated version… TFEU. (2012). Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Document 12012E/TXT. *OJ C* 326, 26.10.2012, p. 47–390 [in English]. [EU. Consolidated version… TFEU. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Document 12012E/TXT. *OJ C* 326, 2012. 26.10.2012, p. 47–390 URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

European elections, 6-9 June 2024. [in English]. [European elections, 6-9 June 2024. URL: https://elections.europa.eu/en/ (дата звернення: 04.07.2024)].

European Parliament decision (2018). European Parliament decision of 7 February 2018 on the revision of the Framework Agreement on relations between the European Parliament and the European Commission (2017/2233(ACI)). [in English]. [European Parliament decision of 7 February 2018 on the revision of the Framework Agreement on relations between the European Parliament and the European Commission (2017/2233(ACI)) URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DP0030 (дата звернення: 04.07.2024)].

European Parliament Elections 6-9 June 2024. Odihr Needs Assessment Mission Report. November 2023 – January 2024. [in English]. [European Parliament Elections 6-9 June 2024 Odihr Needs Assessment

Mission Report. November 2023 – January 2024. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/6/2/563097.pdf (дата звернення: 04.07.2024)]

European Parliament resolution (2015). European Parliament resolution of 11 November 2015 on the reform of the electoral law of the European Union (2015/2035(INL)). *OJ C* 366, 27.10.2017: 7–18. [in English]. [European Parliament resolution of 11 November 2015 on the reform of the electoral law of the European Union (2015/2035(INL)). *OJ C* 366, 27.10.2017. p. 7–18. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015IP0395&qid=1680612202199 (дата звернення: 04.07.2024)].

European Parliament resolution (2012.)European Parliament resolution of 22 November 2012 on the elections to the European Parliament in 2014 (2012/2829(RSP)) *OJ C* 419, 16.12.2015: 185–186 [in English]. [European Parliament resolution of 22 November 2012 on the elections to the European Parliament in 2014 (2012/2829(RSP)) OJ C 419, 16.12.2015, p. 185–186].

Fünf-Prozent-Sperrklausel (2011). Fünf-Prozent-Sperrklausel im Europawahlrecht verfassungswidrig Pressemitteilung Nr. 70/2011 vom 9. November 2011. Urteil vom 09. November 2011. 2 BvC 4/10) [in German]. [Fünf-Prozent-Sperrklausel im Europawahlrecht verfassungswidrig Pressemitteilung Nr. 70/2011 vom 9. November 2011. Urteil vom 09. November 2011. 2 BvC 4/10 URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2011/bvg11-070.html;jsessionid=7D296134310D6C4B90AEBBF2E192559A.1_cid394 (дата звернення: 04.07.2024)].

Goris, C. S. (May 23, 2024) The Long Delay in the Application of the 2018 Reform of the European Electoral Act: is it all About the Thresholds? [in English]. [Goris C. S. The Long Delay in the Application of the 2018 Reform of the European Electoral Act: is it all About the Thresholds? 23 May 2024. URL: https://www.eipa.eu/blog/delay-european-electoral-act/ (дата звернення: 04.07.2024)].

Hahm, H., Hilpert D., & König, T. (2020). Institutional reform and public attitudes toward EU decision makingEuropean *Journal of Political Research*, 59, 599–623. [in English]. [Hahm H., Hilpert D., König T. Institutional reform and public attitudes toward EU decision making European *Journal of Political Research*. 2020. Vol. 59. P. 599–623].

Hix, S. (2008). What's Wrong with the European Union and How to Fix It, Cambridge: Polity Press [in English]. [Hix S. What's Wrong with the European Union and How to Fix It, Cambridge: Polity Press, 2008. 228 p.].

Högenauer, A.-L. (2021). Parliamentary Scrutiny of Brexit in the EU-27. Pragmatic Cooperation with a Dominant European Parliament. In: International Journal of Parliamentary Studies. Brill. 02 Nov 2021 [in English]. [Högenauer A.-L. Parliamentary Scrutiny of Brexit in the EU-27. Pragmatic Cooperation with a Dominant European Parliament. In: International Journal of Parliamentary Studies. Brill. 02 Nov 2021 URL: https://brill.com/view/journals/parl/1/2/article-p270_270.xml (дата звернення: 04.07.2024)].

Högenauer, A-L. (2018). Parliamentary Oversight of the EU in the Post-Lisbon Era: The Role of the European Parliament [in English]. [Högenauer A-L. Parliamentary Oversight of the EU in the Post-Lisbon Era: The Role of the European Parliament. 2018].

Jacobs, F., Shackleton, M., & Corbett, R. (2005). The European Parliament. N.-Y.: John Harper Publishing [in English]. [Jacobs F., Shackleton M., Corbett R. The European Parliament. N.-Y.: John Harper Publishing. January 1, 2005. 416 p.].

Kaiser, W. (2018). Shaping European Union: The European Parliament and Institutional Reform, 1979–1989. EPRS / European Parliamentary [in English]. [Kaiser W. Shaping European Union: The European Parliament and Institutional Reform, 1979–1989. EPRS / European Parliamentary. November 2018. 116 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/630271/EPRS_STU(2018)630271_EN.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Kreppe, A. (2001). The European Parliament and Supranational Party System: A Study in Institutional Development. Cambridge University Press, [in English]. [Kreppel A. The European Parliament and Supranational Party System: A Study in Institutional Development. Cambridge University Press, 2001. 264 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511606083].

Maciejewski, M., & Verdins, R. (2024). The First Treaties. Fact Sheets on the European Union – 2024. 04/2024 [in English]. [Maciejewski M., Verdins R. The First Treaties. Fact Sheets on the European Union – 2024. 04/2024 URL: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.1.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Maurer, A. (2003). The European Parliament, the national parliaments and the EU Conventions. *Politique européenne*, 1, n.9, 76–98 [in English]. [Maurer A. The European Parliament, the national parliaments and the EU Conventions. *Politique européenne*. 2003/1 (9). P. 76–98].

McCormick, J. (2011). Understanding the European Union: A Concise Introduction. N.Y.: Palgrave Macmillan [in English]. [McCormick J. Understanding the European Union: A Concise Introduction. Palgrave Macmillan; 5th edition August 15, 2011. 256 p.].

Nugent, N. (2006). The government and politics of the European Union. Durham : Duke University Press [in English]. [Nugent N. The government and politics of the European Union. Durham : Duke University Press. 2006. 630 p.].

Rittberger, B., & Schimmelfennig, F. (2007). Explaining the constitutionalization of the European Union. *Journal of European Public Policy*, 13(8), 1148–1167 [in English]. [Rittberger B., Schimmelfennig F. Explaining the constitutionalization of the European Union. *Journal of European Public Policy*. 2007. Vol. 13. Is. 8. P. 1148–1167].

Rules of Procedure (July 16, 2024). Rules of Procedure of the European Parliament 9th parliamentary term - November 2023 [in English]. [Rules of Procedure of the European Parliament 9th parliamentary term – November 2023. 16 July 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/TOC_EN.html?redirect (дата звернення: 04.07.2024)].

Sorace, M. (July 11, 2022). Strengthening the European Parliament has brought EU decisions closer to the views of the public [in English]. [Sorace M. Strengthening the European Parliament has brought EU decisions closer to the views of the public. July 11th, 2022. URL: https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/07/11/strengthening-the-european-parliament-has-brought-eu-decisions-closer-to-the-views-of-the-public/ (дата звернення: 04.07.2024)].

Spitzenkandidaten. (2024). Spitzenkandidaten process cannot be overturned, say MEPs. [in English]. [Spitzenkandidaten process cannot be overturned, say MEPs. URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180202IPR97026/spitzenkandidaten-process-cannot-be-overturned-say-meps (дата звернення: 04.07.2024)].

The European Parliament (2024). The European Parliament : Organisation And Operation. URL: The European Parliament: Organisation And Operation [in English]. [The European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.3.3.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

The Treaty on European Union (1992). The Treaty on European Union, signed in Maastricht on 7 February 1992, entered into force on 1 November 1993 [in English]. [The Treaty on European Union, signed in Maastricht on 7 February 1992, entered into force on 1 November 1993. URL: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.3.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Treaty of Lisbon (2007). Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. *OJ C 306*. 17.12.2007 [in English]. [Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. *OJ C 306*. 17.12.2007. URL: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_1.1.5.pdf (дата звернення: 04.07.2024)].

Tsebelis, G. (2002). Veto Players: How Political Institutions Work. Princeton, USA: Princeton University Press [in English]. [Tsebelis G. Veto Players: How Political Institutions Work. Princeton, USA: Princeton University Press. 2002. 320 p.].

Uhma, P. (2023). The democratic legitimacy of the European Union and its laws: theoretical challenges and practical examples. *Rocznik Administracji Publicznej*, 9, 309–329 [in English]. [Uhma P. The democratic legitimacy of the European Union and its laws: theoretical challenges and practical examples. *Rocznik Administracji Publicznej*. 2023. Vol. 9. P. 309–329. URL: http://data.europa.eu/eli/dec/2018/994/oj (дата звернення: 04.07.2024)].

Uzun, Y. V. (2023). Architecture of regional representation in systems of multilevel relations. *Political life,* 3, 48–64 [in Ukrainian]. [Узун Ю.В. Архітектура регіонального представництва в системі багаторівневих відносин. *Політичне життя*. 2023. №3. С. 48–64].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2024

Prokopenko Yu. S.
Department of Political Science and Law
The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska, Str., Odesa, 65020, Ukraine

REFORMING THE ELECTORAL PROCEDURES OF THE EUROPEAN PARLIAMENT IN THE CONTEXT OF A CRISIS OF LEGITIMACY

Summary
The article analyses the legal and institutional aspects of the formation and development of the electoral system for the European Parliament, taking into account the challenges to its efficiency, legitimacy and representativeness. The legal basis for electoral procedures is provided by the articles of the EU founding treaties, the Charter of

Fundamental Rights and legislative acts, in particular Council Directive 93/109/EC and its amendments. The main challenges include the diversity of electoral systems in the Member States, low voter participation, interethnic diversity, transnational representation and transparency of electoral processes. Proportional representation is the main electoral system, but there are significant differences in its implementation, including the possibility of preferential voting. An important aspect is the introduction of common standards for elections that promote democracy and ensure the representation of EU citizens. Efforts to reform electoral procedures, including the introduction of mandatory electoral thresholds, are aimed at increasing the efficiency and legitimacy of elections. The article also examines the historical aspects of the European Parliament, the role of key founders such as Jean Monnet and Alterio Spinelli, and analyses the work of contemporary authors in this area. Amendments to the electoral legislation, including Council Decision 2018/994, require ensuring the integrity of the results, secrecy of the vote and protection of personal data. The electoral process also includes issues of incompatibility of offices and balancing national and European interests. The problems of democratic legitimacy, functional efficiency and inter-institutional relations remain relevant for the further development of the European Parliament as a central body of European democracy and integration.

Key words: European Parliament, elections, electoral procedures, legitimacy, reforms, proportional representation, ethnic diversity, electoral thresholds, transnational representation, political process.

УДК 342.22/.28

Сичова А. О.
канд. політ. н., докторантка,
кафедра політології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Майдан Свободи, 4, м. Харків, 61000, Україна
E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0273-8469
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.11

ДИНАМІКА КОЛАБОРАЦІЙНИХ ПРАКТИК НАТО КРІЗЬ ПРИЗМУ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Непослідовність у глобальному лідерстві низки потужних гравців, зростаюча стратегічна конкуренція за ресурси та посилення реваншистських настроїв негативно вплинули на стабільність багатополярного світу, посиливши розриви у структурі міжнародних організацій і загальмувавши процес прийняття рішень та інституційні реформи. Полісуб'єктність сучасної геополітики характеризується зростаючою залежністю від гнучких, часто спеціально створених груп стейкхолдерів, що додає громіздкості та хаотичності класичним багатостороннім платформам. Натомість мінілатеральні угоди дають змогу учасникам зі спільними інтересами та цінностями обійти бюрократичні перепони і вирішити питання загального занепокоєння форсованими темпами.

Така тенденція змушує переосмислити концепцію партнерства не лише з прагматичного погляду, а й із позиції інституціоналізації наявних практик, закріплення принципів співпраці та їх подальшої імплементації. У статті аналізується специфіка відтворення колабораційного партнерства у військово-оборонній галузі, зокрема через нормативно-правові рамки співпраці, відносно спеціалізованої безпекової платформи НАТО. Як аналітичний інструментарій авторка використала: 1) контент-аналіз стратегічних документів НАТО – для відслідковування еволюції підходів до співпраці через частоту та зміну семантичних кодів; 2) концепцію шляху залежності Д. Норта – для відтворення циклічності певних алгоритмів дій; 3) транснаціональний підхід із інтертемпоральної перспективи – для виокремлення крос-просторів спільної взаємодії та моделювання авторської платформи.
Ключові слова: НАТО, колаборація, партнерство, безпекові угоди.

Постановка проблеми. За останні роки представники академічної спільноти все більше сходяться на думці, що міжнародний порядок поступово перетворюється на «есенцію» з дифузним розподілом влади у поєднанні з щільно інтегрованою та взаємозалежною глобальною системою. Б. Бузан охарактеризував такий стан речей як «децентрований глобалізм» (Buzan 2011, p. 21). Тобто стан міжнародного порядку ґрунтується не на багатополярності чи глобальній біполярності, а на прийнятті розосередженості ключових центрів сили у різних частинах світу, які здебільшого стурбовані внутрішніми і регіональними проблемами, час від часу залучаючись до вирішення міжрегіональних криз, якщо у перспективі вони становитимуть загрози національній безпеці.

Актуалізація спільних безпекових викликів і прагнення до посилення потенціалу стійкості через агресію РФ проти України змусило членів НАТО переглянути підхід до партнерства. У 2023 р. 18 партнерів узяли участь у 16 навчаннях

© Сичова А. О., 2024

під керівництвом Альянсу, а 11 країн надали понад 30 військовослужбовців до командної структури НАТО та Міжнародного військового штабу нарівні з підтримкою місій в Іраку та Косово, а також фінансовими внесками до цільових фондів. Стратегічна концепція 2022 р. підкреслила зв'язок національної безпеки із власною безпекою НАТО, тоді як комюніке Вільнюського саміту підтвердило прагнення НАТО до стратегічного розширення за рахунок можливого членства України і Грузії.

Стаття ставить за мету концептуалізувати нову модель партнерства, транснаціональну та поліморфну за своєю природою через: 1) відображення динаміки зміни підходів НАТО до рамок співпраці; 2) виокремлення переваг і уразливостей мінілатералізму з позиції підтримки глобальної стабільності; 3) ідентифікацію оптимальних шляхів співіснування множинних механізмів взаємодії неформального та формального рівнів з їх подальшою інституціоналізацією в умовах конкурентної багатосторонності; 4) моделювання альтернативної колаборaційної платформи як оптимального формату співробітництва в оборонній галузі в умовах посилення гібридних загроз.

Кейс-стаді колаборaційних підходів НАТО

Незважаючи на інституційні та організаційні недоліки, партнерство займає важливе місце на порядку денному Північноатлантичного Альянсу, зокрема у Декларації Чиказького саміту НАТО (Chicago Summit Declaration, 2012) термін «партнерство» з'являється не менше ніж 31 раз. У цілому формати партнерств Альянсу відображають зміну пріоритетів організації протягом конкретного періоду часу і віддзеркалюють ключові події у сфері безпеки і міжнародних відносинах.

Трансформаційний імпульс, яким НАТО керувалося у формуванні євроатлантичної безпеки з 1990 р., почав слабшати через війну РФ у Грузії (2008), знаменувавши перехід до нового типу співробітництва. Так, країни Середземноморського діалогу (Mediterrian Dialogue, 2023): Єгипет, Алжир, Ізраїль, Йорданія, Марокко, Мавританія та Туніс отримали підтримку НАТО, насамперед, для співпраці у сфері безпеки і зняття когнітивних пересторог по відношенню до Альянсу. Політичним натхненням для формату MD стали так звані угоди Осло 1993 р. про автономію між Ізраїлем і Палестиною (Oslo II, 1993), зосереджені на темах регіонального транскордонного значення, таких як екологічні проблеми, економічний розвиток і безпека. Проте з позиції внеску в операції НАТО, Діалог мав другорядне значення, заледве піднявшись вище статусу дипломатичної розмови.

Лімітована ефективність MD пояснюється такими чинниками. По-перше, форум складається з вельми різнорідної групи держав Північної Африки та Близького Сходу, які дотримуються різних точок зору щодо політики безпеки і ступеня залученості НАТО до справ Середземномор'я. Так, Туніс зацікавлений у реформуванні оборонного сектору; Йорданія бажає співпрацювати з НАТО в контексті просування Ісламської держави; Ізраїль стурбований обміном із НАТО щодо протиракетної оборони. По-друге, після ізраїльського рейду проти так званої «Флотилії свободи Гази» навесні 2010 р. один із членів НАТО рішуче виступив проти партнерства з Ізраїлем у рамках MD. Фактично Діалог був паралізований ізраїльським питанням – проблемою, у розв'язанні якої НАТО відіграє вельми помірковану роль.

По-третє, деякі партнери по Діалогу, особливо з Близького Сходу, наголошували на обмеженому географічному охопленні MD і складності вирішення кри-

тичних проблем регіональної безпеки без залучення інших зацікавлених сторін, включаючи Лівію, Сирію, Палестину та Ліван. Очевидною є потреба залучити регіон Сахелю, Західну Африку та Африканський Ріг. Такі ініціативи, як G-5 Sahel та інституції на кшталт Економічного співтовариства західноафриканських держав (ECOWAS), Африканський союз і Ліга арабських держав, можуть бути залучені до політичного діалогу на неформальній основі з метою додаткової інституціоналізації зв'язків НАТО у цьому регіоні. На зазначеному тлі неодноразово розглядалася пропозиція поділу MD на дві регіональні підгрупи: перша – для країн Магрибу (Алжир, Марокко, Мавританія та Туніс) і друга – для Машріку (Єгипет, Ізраїль, Йорданія).

Нарешті, переважна більшість гравців виступала за двосторонній підхід у посиленні співпраці. Усі країни-партнери підписали з НАТО угоди про Індивідуальну програму партнерства та співпраці (IPCP), що містить понад 30 узгоджених сфер для потенційного діалогу. Варто зауважити, що ще в 2008 р. членами ЄС було створено Євро-Середземноморське партнерство (EUROMED), платформа, яка теоретично також мала доповнювати MD, але фактично конкурує з ним, підриваючи міжнародний фокус безпеки у цьому регіоні. Сьогодні налагодження відносин із країнами Діалогу залишається невирішеним.

Стамбульська ініціатива

На саміті НАТО 2004 р. до суміші партнерств було додано ***Стамбульську ініціативу співпраці (ICI)*** для налагодження відносин між НАТО та Бахрейном, Катаром, Кувейтом і ОАЕ. Цей формат базувався на припущенні, що виклики міжнародній безпеці в Перській затоці можуть мати опосередковані наслідки для безпеки держав НАТО. Проте Ініціатива так і не перетворилася на справжній форум регіональної безпеки через, насамперед, незаангажованість Саудівської Аравії та Оману, на які припадає понад половина загальних витрат на оборону серед держав регіону, за даними інституту SIPRI.

Країни Перської затоки дотримуються, перш за все, національних інтересів безпеки. Окремі партнери ICI навіть дали зрозуміти, що вони «менш зацікавлені в гарних відносинах із НАТО як інституцією, аніж з окремими членами Альянсу, головним чином США, Великою Британією та Францією» (Bilal, 2014). Така ситуація відображає, по-перше, природу регіонального порядку, сформованого як боротьбою за владу між Саудівською Аравією та Іраном, так і загальним бажанням удатися до використання військової сили, а також демонструє переважання в регіоні двосторонньої політики безпеки над концептом колективної оборони, що засвідчує чимала кількість індивідуальних безпекових угод із зовнішніми гравцями (Reichborn-Kjennerud Erik, 2013, p. 20).

Апріорі хронічна відсутність у членів НАТО візії майбутнього ICI як партнерства, а також відсутність у лавах найвпливовішої держави в регіоні Перської затоки пояснює «скромність» результатів співпраці після її започаткування. Нині розглядається можливість створення інституціоналізованого партнерства з Радою співробітництва Перської затоки (GCC), хоча будь-яка фактична угода залишається поки що далекою перспективою (Chivvis, 2016). Зростаюча зацікавленість Альянсу у більш широкому співробітництві з південним флангом ґрунтується на заявленому намірі GCC стати незалежною організацією колективної оборони з інтегрованим військовим потенціалом. Незважаючи на оперативну сумісність та договори чотирьох членів GCC з НАТО, на порядку денному також

може з'явитися сценарій створення своєрідного «арабського НАТО» (Exartier, 2019) із власною структурою і безпековими пріоритетами. У 2023 р. як наріжний камінь співпраці між НАТО і країнами Перської затоки розглядалися питання безпеки мережі підводних кабелів, що передає близько 95% світових Інтернет-даних і фінансових транзакцій на суму близько 10 трл євро щодня (Koka, 2022), що становить вагому частину глобальної архітектури безпеки.

Тож на означених форумах співпраця НАТО з країнами-партнерами більше зосереджена на їхніх власних ресурсах забезпечення регіональної безпеки, ніж на ознайомленні з процедурами Альянсу або їх вбудовуванні в євроатлантичний порядок денний. По суті, місії НАТО в Середземномор'ї є профілактичними і більше нагадують прояв політичної солідарності, ніж військової стабілізації.

У пошуках трансформаційного імпульсу

Нова політика партнерства, затверджена в Берліні в 2011 р., мала на меті вивести Альянс за межі географічно зумовлених структур на кшталт MD та ICI та побудувати співпрацю переважно на двосторонній основі або через формат «28+n». Ідея полягала в тому, щоб надати всім партнерам можливість брати участь у різних гнучких форматах на основі спільних інтересів, у тому числі з таких тем, як кіберзагрози, тероризм або енергетична безпека. Проте берлінська реформа спрацювала лише частково, переважно через невирішені політичні питання, які впливали на практичні аспекти партнерства. Зокрема, К.-Х. Камп і Г. Рейзінгер розкритикували Берлінську угоду за відсутність різниці між тими партнерами, які поділяють ліберально-демократичні цінності та підтримують місії Альянсу, та тими, які не підпадають під жодну з двох категорій. На думку дослідників, саме активним прихильникам стандартів НАТО слід надавати «статус привілейованого партнерства» (Kamp and Reisinger, 2013, p. 9), оскільки вони інвестують більше зусиль та ресурсів порівняно з іншими.

На тлі тривалої нестабільності на східному та південно-східному флангах ***саміт НАТО в Уельсі*** (Wales Summit Declaration, 2014) анонсував нові форми співпраці, поставивши за мету покращити та розширити військовий потенціал держав, які не є членами НАТО. Це «повернення» до колективної оборони було спровоковано двома чинниками: (1) агресивною політикою РФ з анексією Криму та окупацією частини східних регіонів України у 2014 р.; (2) військовими успіхами Ісламської держави в Іраку та Сирії. Нові форми партнерства, запропоновані Уельським самітом, частково ревізіонували вже традиційні процедури або ж частково дублювали власні функції, а саме:

а) Ініціатива взаємодії партнерства (PII), з одного боку, пролонгувала Ініціативу об'єднаних сил (CFI) 2012 р., з іншого боку, об'єднувала заходи, які вже були заплановані в рамках PATG (Kaim et al., 2015, p. 8);

б) Ініціатива з розбудови потенціалу оборони та пов'язаної з нею безпеки (DCB) розглядалася як довгострокове зобов'язання для створення стабільності серед сусідів НАТО та за їх межами без необхідності перекидати власні бойові підрозділи. Тобто НАТО поступово зміщує акцент із «постачальника безпеки» на «консультанта з безпеки» (Kaim, 2017, p. 23).

На ***Варшавському саміті*** (Warsaw Summit Communique, 2016) члени Альянсу оголосили про розгортання мультинаціональних бойових батальйонів чисельністю близько 800–1200 військовослужбовців у Польщі та країнах Балтії у рамках зміцнення військової стабільності. Варшавський саміт також було вико-

ристано для розширення співпраці НАТО – ЄС у сферах протидії, наприклад, гібридним загрозам, посилення кіберзахисту та морської безпеки у відповідь на «фрагментованість європейської оборонної промисловості» (Belkin, 2016, p. 14). Розбіжності між Туреччиною (членом НАТО, але не ЄС) і Кіпром (членом ЄС, але не НАТО) часто розглядали як головну перешкоду на шляху до взаєморозуміння. Деякі спостерігачі навіть пропонували розподілити функції між двома структурами: «жорсткі» військові завдання залишити за НАТО, а «м'які» миротворчі та цивільно-орієнтовані місії віддати ЄС. Проте політична невизначеність союзників ускладнила досягнення синергії на рівні ЄС/НАТО.

На ***Брюссельському саміті*** (Brussels Summit Declaration, 2018) члени Альянсу взяли на себе зобов'язання щодо подальшого зміцнення ролі НАТО, допомагаючи партнерам, за запитом, створювати сильніші оборонні інституції, покращувати належне управління, підвищувати стійкість, забезпечувати власну безпеку та більш ефективно сприяти боротьбі проти тероризму. На ***Мадридському саміті в червні 2022 р.*** НАТО ухвалив нову *Стратегічну концепцію* безпеки на основі співпраці як один із трьох ключових стовпів діяльності шляхом створення глобальної мережі партнерських відносин із країнами та організаціями. Нова концепція стверджувала, що в Євроатлантичному регіоні більше немає миру та існує «постійний ризик нападу на суверенітет і територіальну цілісність союзників» (Madrid Summit Declaration, 2022). Ця теза різко контрастувала з оціночними судженнями 2010 р. про «низький рівень загрози для НАТО» (NATO Strategic Concept, 2010) у межах даного регіону.

Нова концепція підкреслила перехід до стримування та оборони за рахунок будівництва спільних спроможностей, а саме:

– Розгортання об'єктів і військової техніки на східному фланзі. Наприклад, Франція надала систему протиракетної оборони Румунії, тоді як США заявили про угоду з Іспанією щодо збільшення кількості есмінців і розміщення додаткової ППО в Німеччині та Італії.

– Створення нової моделі збройних сил НАТО з метою покращення готовності, реагування Альянсу на небезпеки.

– Розширення мережі глобального партнерства: уперше лідери Австралії, Японії, Нової Зеландії та Республіки Корея взяли участь у саміті НАТО з метою поглиблення співпраці з питань, що становлять взаємний інтерес, включаючи кібер- та гібридні загрози, морську безпеку, боротьбу з тероризмом і вплив зміни клімату.

– Пролонгування військової та фінансової допомоги Україні, підвищення рівня інтероперабельності українських збройних сил зі стандартами НАТО.

Тож, Стратегічна концепція НАТО-2022 песимістично оцінила перспективи контролю над озброєннями, пропонуючи зосередитися на запобіганні кризам, ураховуючи нівелювання будь-якого переговорного процесу з боку РФ. Примітно, що у документі вперше згадується Китай, «політика якого кидає виклик цінностям і безпеці» Альянсу (п. 13). Проте фрази на кшталт «НАТО залишається відкритим для конструктивної взаємодії з РФ і КНР» (п. 9) свідчать про відсутність єдиної позиції союзників і, відповідно, політичного курсу щодо зазначених суб'єктів. По суті, концепція-2022 повернулася до принципу П. Армеля (Harmel, 1967): спочатку – стримування та оборона, далі – контроль над озброєнням.

Під час ***Вільнюського саміту 2023*** (Vilnius Summit Communiqué, 2023) Альянс заявив про інституційну реструктуризацію через такі кроки:

– Узгодження нових регіональних планів захисту союзників по НАТО на всіх флангах разом із перезапуском механізмів командування та управління.

– Декларація про співпрацю щодо управління транскордонним повітряним простором між країнами Балтії.

– Розроблення пакету стримування невійськових гібридних загроз («Морський центр безпеки критичної підводної інфраструктури»; нова концепція кіберзахисту і лабораторія «Віртуальна підтримка кіберінцидентів»; Космічний центр передового досвіду НАТО у Франції; захист енергетичної інфраструктури).

Проте результати саміту були неоднозначними щодо низки інших питань. Так, Україні не було запропоновано чіткого шляху та термінів приєднання до Альянсу, хоча у Вільнюському комюніке Україна згадується 48 разів проти 13 згадок у Мадридській декларації. У відповідь G7 у складі США, Великобританії, Канади, Японії, Італії, Франції та Німеччини опублікували Спільну декларацію підтримки України (Joint declaration of support for Ukraine, 2023), яка засвідчила прагнення притягти РФ до відповідальності, збільшити надання Україні військової та фінансової допомоги у разі поглиблення російської агресії.

Як зазначалося вище, формати партнерства НАТО є результатом зміни зовнішніх параметрів безпеки і спробами Альянсу адаптуватися до нових обставин. Проте з часом принцип «новий виклик – новий формат» призвів до накопичення частково ізольованих, частково дублюючих структур. Той факт, що низка країн є членами кількох партнерських майданчиків або мають особливий статус двосторонніх відносин на додаток до членства в НАТО, підтверджує ці висновки. Подібно до того, як зміни параметрів міжнародної безпеки стали поштовхом для створення певних форматів партнерства, вони з таким же успіхом могли призвести до реформування вже існуючих, але функціонально застарілих інституцій, або ж до припинення їх існування.

Окрім того, розподіл обов'язків між різними підрозділами НАТО – від відділу партнерства (PASP), операцій (OPS) і нових викликів безпеці (ESC) до командування ОЗС НАТО з питань трансформації (ACT) свідчить про бюрократичний тягар щодо координації дій. Зі збільшенням кількості країн-партнерів, типів програм і механізмів фінансування система стала майже некерованою. Такі інструменти, як Індивідуальні програми партнерства та співпраці (IPCP), Індивідуальні плани дій партнерства (IPAP), Річні програми (ANP), Процес планування та аналізу (PARP) і Розбудова оборонного потенціалу (DCB), мають суттєві відмінності за рівнем залученості країн-партнерів і процедурами моніторингу. Розширення партнерства дедалі більше контрастує з початковими цілями Альянсу. Тож структура інституційного партнерства НАТО має адаптуватися до мінливих умов міжнародної безпеки та політичного середовища.

Берлінські політичні рішення відкрили можливість для нових форм політичного діалогу з партнерами. Нині НАТО під час вибору глобальних партнерів більше схиляється до принципу корисності, ніж до географічного або ціннісного виміру. Як зауважили Т. Нотцель і С. Шреєр, «перед нами прагматичний підхід до створення вузлів НАТО в новій глобальній мережі безпеки, яка помітно відрізняється від попередніх спроб сприймати Альянс як ексклюзивний клуб однодумців глобальних демократій» (Noetzel and Schreer 2012, p. 27).

Перезавантаження візії партнерства: модель колаборційної платформи на базі України

Пропонуючи модель колаборaційної платформи в оборонно-безпековій галузі як альтернативу існуючим міжнародним майданчикам, авторка виходить з припущення, що в наступні роки партнерства з окремими країнами або групами країн суттєво збільшаться через національні політичні зміни та дедалі більше небажання деяких держав-членів надавати НАТО/ЄС/ООН власні ресурси для проведення військових операцій.

Тенденція переходу до «двостороннього» формату партнерства стала помітною в політиці НАТО після Берлінського саміту у квітні 2011 р., оскільки політичні та матеріальні зусилля, які Альянс інвестує в партнерства, не завжди є пропорційними його здобуткам. Одним із трендів реагування на зростаючу розбіжність інтересів і скорочення оборонних бюджетів в НАТО є угруповання на кшталт Північної оборонної співпраці (NORDEFCO), Північної групи, Вишеградської групи та Франко-британської осі для вивчення можливостей посилення співпраці з питань безпеки, а також проєктів розумної оборони, які доповнюють існуючі домовленості в рамках Альянсу.

Цей тренд продовжуватиметься, оскільки країни більше прагнуть до співпраці з державами, які поділяють їхні інтереси та/або які готові взяти на себе витрати на створення необхідних ресурсів. До останнього часу НАТО підтримувала подібні ініціативи, уважаючи їх корисними для цілей «розумного захисту» (Wieslander, 2014), але відкритим залишається питання, чи збільшать ці регіональні кластери ефективність НАТО з позиції оперативного реагування.

Україна у боротьбі проти російської агресії також пішла шляхом підписання двосторонніх безпекових угод, зокрема з Великою Британією, Німеччиною, Нідерландами, Францією, Данією, Італією та Канадою. Угоди прописують вектори майбутньої співпраці у військово-оборонній галузі (обмін розвідданими, спільне оборонне виробництво, боротьба з організованою злочинністю, кіберспівпраця тощо), розмір фінансової підтримки, зобов'язання щодо відновлення України у поствоєнний період і реформування, а також визнання територіальної цілісності України у межах кордонів 1991 р. Хоча подібні дипломатичні зусилля можна прирівняти до де-факто інтеграції України до НАТО, такі безпекові угоди можуть бути посилені за рахунок таких аспектів:

– Угода про колективну оборону не гарантує залучення військовослужбовців іншої країни до бойових дій на території України. Окремим пунктом угод передбачено «у разі майбутнього збройного нападу РФ проведення консультацій протягом 24 годин для визначення подальших кроків» (Agreement on Security Cooperation between Ukraine and France, 2024), які необов'язково означають надання військової підтримки. По суті, йдеться про розроблення механізму екстреного оперативного реагування на агресію, інтенсивність відповіді на яку залежатиме від політичної волі союзників, а також порядку денного в країні.

– Хоча безпекові договори формалізують форми військової допомоги, у них не прописані строки її надання у разі повторного нападу РФ (наприклад, протягом 48 годин), що залишає певний простір для стратегічної невизначеності серед збройних сил.

– Деталізація. Безпекові угоди варто супроводжувати детальною програмою партнерства з чітко прописаними алгоритмами дій на оперативному рівні (у разі нападу) та у довгостроковій перспективі (до 20 років), наприклад План щодо оборонних закупівель або розвитку спільної оборонної промисловості.

– Формування пропозиції цінності для кожного із залучених стейкхолдерів. Зокрема, Україна може стати цінним безпековим партнером у виробництві БПЛА, засобів РЕБ за рахунок посилення власних потужностей (на початку 2024 р. українські збройні сили отримали понад 80 зразків власної зброї); плануванні та проведенні морських операцій (серія ліквідацій об'єктів російського флоту у регіоні Чорного моря); боротьбі проти російської дезінформації та пропаганди; захисті критичної інфраструктури, яка перебуває під постійним ризиком ураження російськими дронами.

– Розроблення узгоджених стандартів і процедур із прописаними дедлайнами для досягнення інтероперабельності з партнерами у військово-оборонній галузі. Спільна нормативна база з чіткими строками її імплементації посилить ефективність спільної роботи з партнерами, які бажають зробити внесок у досягнення тактичних, оперативних і стратегічних цілей.

– Прописування механізму моніторингу партнерства. Звітність виступає інструментом прозорості та оцінки конкретної країни щодо досягнутих цілей. Такі звіти можуть містити дані про фінансову звітність, аналіз цілісності використаних коштів, експертну оцінку та перевірку результатів за кількісними та якісними показниками, аудит модернізації збройних формувань тощо. Комбінація різних інструментів, адаптованих до потреб і специфіки ситуації, спроможна надати розуміння, як різні компоненти допомоги, що надаються у межах конкретної колаборaційної платформи, сприяли досягненню як загальних, так і національних цілей партнерства.

– Розроблення механізмів зворотного зв'язку. Функціональна безперервність дає змогу оцінити платформу як «гібридну» інституцію безпеки з широким спектром функцій різної інтенсивності, а не як одновимірну систему колективної оборони. Безпекова платформа може бути успішною лише в тому разі, якщо їй удасться вирішити конкретну безпекову проблему, для якої вона була створена, або принаймні нівелювати її до рівня, коли вона більше не становить гострої загрози для держав-учасниць. Якщо цього не зробити, існує ризик «інституційної інкрустації», коли специфічні формати співпраці хоча й залишаються доступними, більше не використовуються.

– Прописування концепції якісної військової переваги, що передбачає погодження спільного стратегічного стримування РФ між Україною та партнерами проукраїнської коаліції.

Усвідомлюючи виклики регіональній та глобальній безпеці, Україна може стати моделлю альтернативної безпекової платформи, здатної стримувати російську агресію проти європейських країн на базі розвиненого партнерства та спільного розуміння загроз. Платформа повинна мати безпековий профіль діяльності – від військових операцій, стримування до управління гуманітарною кризою з узгодженими операційними моделями, які визначатимуть її місце в глобальній архітектурі безпеки, напрям дії, обсяг повноважень, критерії результативності. Переосмислення військово-оборонної візії європейської безпеки як органічної частини інших площин (культурної, когнітивної, політичної тощо) зі спільними точками перетину допоможе створити потужний інтегрований майданчик спільних дій для стримування гібридних і військових загроз.

References [Список використаної літератури]

Agreement on Security Cooperation between Ukraine and France (2024). [in English]. [Agreement on Security Cooperation between Ukraine and France (2024). URL: https://www.president.gov.ua/en/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu (дата звернення: 23.08.2024)].

Belkin, P. (2016). NATO's Warsaw Summit: In Brief, *Defense Technical Information Center*, 16 p. [in English]. [Belkin P. NATO's Warsaw Summit: In Brief, *Defense Technical Information Center*, 2016. 16 p.].

Bilal, Y. S. (August 14, 2014). Friends with Benefits. What the UAE Really Wants from NATO, Foreign Affairs Snapshot. [in English]. [Bilal Y. S. Friends with Benefits. What the UAE Really Wants from NATO, *Foreign Affairs Snapshot*. 2014. August 14.URL: www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2014-08-14/friendsbenefits (дата звернення: 23.08.2024)].

Brussels Summit Declaration (2018). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11-12 July 2018. NATO. July 11, 2018 [in Eglish]. [Brussels Summit Declaration, 2018. URL: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

Buzan, B. (2011). A World Without Superpowers: Decentred Globalism, *International relations,* 25, 1–23 [in English]. [Buzan B. A World Without Superpowers: Decentred Globalism, *International relations*. 2011. Vol. 25. P. 1–23].

Chicago Summit Declaration (2012). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012 [in English]. [Chicago Summit Declaration (2012). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012. URL: www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 23.08.2024)].

Chivvis, C. (2016). NATO's Southern Exposure. The Real Threats to Europe – and the Alliance. *Foreign Affairs Snapshot* [in English]. [Chivvis C. NATO's Southern Exposure. The Real Threats to Europe – and the Alliance. *Foreign Affairs Snapshot*. 2016. 17 April. URL: www.foreignaffairs.com/articles/2016-04-17/nato-s-southern-exposure (дата звернення: 23.08.2024)].

Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED). European Commission. 13 July 2008 [in English]. [Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED). European Commission. 13 July 2008. URL: home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/euro-mediterranean-partnership-euromed_en (дата звернення: 23.08.2024)].

Exartier, V. (2019). The future of GCC defense with NATO or as Arab NATO? *Proceedings of International Academic Conferences 9812003, International Institute of Social and Economic Sciences. IDEAS – bibliographic database* [in English]. [Exartier V. The future of GCC defense with NATO or as Arab NATO? *Proceedings of International Academic Conferences 9812003, International Institute of Social and Economic Sciences. IDEAS – bibliographic database.* 2019. URL: https://ideas.repec.org/p/sek/iacpro/9812003.html (дата звернення: 23.08.2024)].

G7: Joint declaration of support for Ukraine (2023). *European Council. Statements and remarks.* 12 July 2023 [in English]. [G7: Joint declaration of support for Ukraine. *European Council. Statements and remarks.* 12 July 2023. URL: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/12/g7-joint-declaration-of-support-for-ukraine/ (дата звернення: 23.08.2024)].

Harmel, P. (1967). Future Tasks of the Alliance. *NATO: official website* [in English]. [Harmel P. Future Tasks of the Alliance. *NATO: official website.* 1967. URL: www.nato.int/cps/en/natolive/80983.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip (Oslo II). (September 28, 1993). *UN Peacemaker* [in English]. [Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip (Oslo II). *UN Peacemaker.* 1993. 28 September. URL: peacemaker.un.org/israelopt-osloII95 (дата звернення: 23.08.2024)].

Kaim, M. (2017). Reforming NATO's Partnerships, *SWP Research Paper*. Berlin [in English]. [Kaim M. Reforming NATO's Partnerships, *SWP Research Paper*. Berlin: Verlag, 2017. 23 p.].

Kaim, M., Maull, H., & Westphal, K. (2015). The Pan-European Order at the Crossroads: Three Principles for a New Beginning. *SWP Comments* [in English]. [Kaim M., Maull H., Westphal K. The Pan-European Order at the Crossroads: Three Principles for a New Beginning. *SWP Comments*, 2015. 21 p.].

Kamp, K.-H., & Reisinger, H. (2013). NATO's Partnerships after 2014: Go West! *NATO Defense College*, Rome, 27 p. [in English]. [Kamp K.-H., Reisinger H. NATO's Partnerships after 2014: Go West! *NATO Defense College*. Rome, 2013. 27 p.].

Koka, A. (2022). The Gulf Submarine Network amid sabotage and mine warfare threats [in English]. [Koka A. The Gulf Submarine Network amid sabotage and mine warfare threats. 2022. URL: http://surl.li/uaosc (дата звернення: 23.08.2024)].

Madrid Summit Declaration (2022). [in English]. [Madrid Summit Declaration, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

Mediterrian Dialogue (2023). [in English]. [Mediterrian Dialogue, 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

NATO Strategic Concept (2010). [in English]. [NATO Strategic Concept, 2010. URL: www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf (дата звернення: 23.08.2024)].

Noetzel, T. & Schreer, B. (2012). More flexible, less coherent: NATO after Lisbon, *Australian Journal of International Affairs*, 66, 20–33 [in English]. [Noetzel T., Schreer, B. (2012). More flexible, less coherent: NATO after Lisbon, *Australian Journal of International Affairs.* 2012. Vol. 66. P. 20–33].

Reichborn-Kjennerud, E. (2013). NATO in the 'New' MENA Region. Competing Priorities amidst Diverging Interests and Financial Austerity, Norwegian Institute of International Affairs. *Security in Practice*, 1,

12–31 [in English]. [Reichborn-Kjennerud E. NATO in the 'New' MENA Region. Competing Priorities amidst Diverging Interests and Financial Austerity, Norwegian Institute of International Affairs, *Security in Practice*. 2013. Vol. 1. P. 12–31].

SIPRI Databases [in English]. [SIPRI Databases. URL: https://www.sipri.org/databases (дата звернення: 23.08.2024)].

Vilnius Summit Communiqué (2023). [in English]. [Vilnius Summit Communiqué, 2023. URL: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

Wales Summit Declaration on Afghanistan. Issued by Heads of State and Government of Allies and their International Security Assistance Force (ISAF) Troop Contributing Partners (2014). [in English]. [Wales Summit Declaration on Afghanistan. Issued by Heads of State and Government of Allies and their International Security Assistance Force (ISAF) Troop Contributing Partners, 2014. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_112517.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 23.08.2024)].

Warsaw Summit Communique (2016). [in English]. [Warsaw Summit Communique. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (дата звернення: 23.08.2024)].

Wieslander, A. (2014). NATO Turns Its Gaze to the Baltic Region. Sweden Should Make Wise Use of NATO's Benevolent Attitude to Establish Closer Relations, Euroactiv. [in English]. [Wieslander A. NATO Turns Its Gaze to the Baltic Region. Sweden Should Make Wise Use of NATO's Benevolent Attitude to Establish Closer Relations, Euroactiv. 2014. URL: www.euractiv.com/sections/security/nato-turns-its-gazebaltic-region-310962 (дата звернення: 23.08.2024)].

Стаття надійшла в редакцію 22.08.2024

Sychova A. O.
Department of Political Science
Kharkiv V.N. Karazin National University
Maidan Svobody, 4, Kharkiv, 61000, Ukraine

DYNAMICS OF NATO COLLABORATIVE PRACTICES THROUGH THE PRISM OF NORMATIVE REGULATION

Summary

The inconsistency in the global leadership of some powerful players, the growing strategic competition for resources, and the strengthening of revanchist attitudes have negatively affected the stability of the multipolar world, increasing gaps in the structure of international organizations and slowing down the decision-making process and institutional reforms. Polysubjectivity of modern geopolitics is characterized by a growing dependence on flexible, often specially created groups of stakeholders, which adds bulkiness and chaos to classic multilateral platforms. Instead, minilateral agreements allow participants with shared interests and values to bypass bureaucratic hurdles and resolve issues of common concern at an accelerated pace.

This trend forces us to rethink the partnership concept not only from a pragmatic point but also from existing practices institutionalization, fixing the principles of cooperation and their further implementation. The article analyzes the specifics of the reproduction of a collaborative partnership in the military and defense industry, particularly through the normative and legal framework concerning the specialized security platform of NATO. As an analytical tool, the author used 1) content analysis of NATO strategic documents to track the evolution of collaborative approaches through the frequency and change of semantic codes; 2) the concept of D. North's dependence path for reproducing the cyclicality of some algorithms; 3) a transnational approach from an intertemporal perspective to distinguish cross-spaces of joint interaction and modelling the author's collaborative platform.

Key words: NATO, collaboration, partnership, security agreements.

УДК 323.13

Узун Ю. В.
д-р політ. н., професор,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: uzun.ulia76@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-3575-3139
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.12

Коч С. В.
д-р політ. н., професор,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-2825-3563
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.12

ЄВРОПЕЙСЬКА МЕМОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОПУЛІСТСЬКИХ ТА КОНСЕРВАТИВНИХ РУХІВ: КРИТИКА І ВИКЛИКИ

Статтю присвячено детальному аналізу впливу популістських і консервативних рухів на європейську меморіальну політику. Мета статті полягає у розкритті того, як ці політичні течії формують критику офіційних наративів і політик пам'яті в Європі, та вивченні викликів, які вони ставлять перед національними і європейськими дискурсами пам'яті. Аналіз охоплює два основних аспекти: критичний погляд на концепти «європейської спадщини» і «культурного ідентифікаціонізму» та вплив цих поглядів на сучасну меморіальну політику. У статті розглядаються конкретні приклади, зокрема як правопопулістські ідеї спотворюють європейську спадщину шляхом ностальгії за «старою Європою». У цьому контексті акцентується на ігноруванні колоніального минулого та спрощенні наративів про колоніальне насильство і Голокост. Оцінюється, як ці ідеї використовуються для підтримки націоналістичних наративів, що ставлять під сумнів мультикультурний підхід Європейського Союзу та політики пам'яті. Стаття також аналізує, як популістські та консервативні рухи критично ставляться до ЄС, уважаючи його «спілкою банкірів» і «примусовим плавильним котлом», що нав'язує політику мультикультуралізму та прийняття мігрантів. Розглянуто, як ці рухи, включаючи Національне об'єднання Марін Ле Пен і «Золоту Зорю» в Греції, виступають за повернення національного суверенітету та збереження культурної ідентичності на основі європейської спадщини, яка, на їхню думку, не має нічого спільного з ЄС. Окрема увага приділяється поняттю «нового расизму» або «культурного расизму», що характеризується відмовою від біологічних ієрархій і натомість акцентує культурні відмінності як підставу для виключення мігрантів. Аналізується, як правопопулістські ідеї виправдовують культурну неспівмірність як загрозу європейській ідентичності, тоді як нові праві ідеологи просувають концепцію етнорегіоналізму, що базується на культурному диференціалізмі і заперечує мультикультуралізм. Завдяки всебічному аналізу стаття має на меті розкрити трансформацію європейської меморіальної політики під впливом популістських і консервативних тенденцій та оцінити їхні наслідки для європейської політики пам'яті й ідентичності.
Ключові слова: політика пам'яті, європейська меморіальна політика, популістські рухи, консервативні рухи, ідентичність, національний суверенітет, європейська спадщина, культурний расизм, історичні наративи.

© Узун Ю. В., Коч С. В., 2024

Актуальність. У Європі триває активна дискусія щодо її майбутнього та шляхів розвитку. Ці дебати охоплюють різноманітні аспекти суспільного, політичного та культурного життя, серед яких особливе місце займає меморіальна політика. Вона відображає не лише історичну пам'ять, а й впливає на ідентичність, цінності та перспективи континенту. Важливою частиною цієї дискусії є критика Європейського Союзу, яка походить із боку правих політичних сил, що прагнуть відновлення традиційних європейських цінностей та національної суверенності.

У 2017 р. десять відомих європейських консервативних мислителів, серед яких – французькі вчені Філіпп Бенетон, Ремі Браге, Шанталь Міойн-Дельсоль, П'єр Манан, чех Роман Йох, угорець Андраш Ланці, поляк Рішард Легутко, норвежець Ян Хааланд Матларі, британець Роджер Скрутон, німець Роберт Шпеманн, бельгієць Матіас Шторм, нідерландець Барт Ян Спруйт, іспанець Далмаціо Негро Павич, опублікували Паризьку декларацію «Європа, в яку можна вірити» (Europe in Which We Can Believ, 2017). Декларація стала підсумком зустрічі, яку підписанти провели в Парижі в травні. Деякі підписанти – політичні діячі, наприклад польський підписант Ришард Легутко, професор філософії Ягеллонського університету в Кракові, редактор самвидаву за часів комунізму, колишній міністр освіти Польщі, а нині співголова групи консерваторів і реформістів у Європейському Парламенті. Чех Роман Йох – віцеголова консервативної партії Чехії, колишній міністр закордонних справ Громадського демократичного альянсу. Низка французьких підписантів – співробітниці Академії моральних та політичних наук Франції, у тому числі Ремі Браге – її президент, Шанталь Мійон-Дельсон – дружина ексміністра оборони Франції Шарля Мійона.

У поясненні йдеться: «Їх об'єднала спільна стурбованість поточним станом європейської політики, культури, суспільства, перш за все, станом європейського розуму та уяви». Документ став маніфестом, у якому виражено глибоке занепокоєння щодо напряму, у якому рухається сучасна Європа. Основні положення декларації відображають критику домінуючої політики Європейського Союзу та пропонують альтернативне бачення майбутнього континенту.

«Європа, у яку ми можемо вірити» – це назва заяви, яка починається так: «Європа належить нам, і ми належимо Європі. Ці землі – наш дім; у нас немає іншого» (Europe in Which We Can Believ, 2017). Це стосується Британії: незалежно від того, у якому стилі, угода чи ні, ми вийдемо з Європейського Союзу, наступного дня ми не станемо ні на йоту менш європейцями. Дійсно, за логікою Паризької заяви, ми станемо справжніми європейцями, якщо звільнимося від клопоту фальшивої Європи. «Покровителі фальшивої Європи, – йдеться у заяві, – зачаровані забобонами неминучого прогресу. Вони вірять, що історія на їхньому боці, і ця віра робить їх зарозумілими та зневажливими, неспроможними визнати вади постнаціонального, посткультурного світу, який вони будують». Точніше: хоча вони можуть бути не в змозі так чітко сформулювати проблему, це досвід, який спонукає європейських виборців повставати в усе більшій кількості проти фальшивої Європи, яка сидить навпочіпки, як непристойна жаба, у своєму брюссельському болоті (Europe in Which We Can Believ, 2017).

Заява прямо не передбачає розпуск Європейського Союзу, але всі його прагнення несумісні з «цінностями» та політикою ЄС. Тематичні заголовки вказують на занепокоєння та принципи, які обговорюють автори: «Ми не пасивні суб'єкти»… «Національна держава є ознакою Європи»… «Християнське коріння живить Європу»…

«Ми втрачаємо свій дім»… «А панує фальшива свобода»… «Нас регулюють і керують»… «Мультикультуралізм непрацездатний»… «Еліти зарозуміло виставляють напоказ свою чесноту»… «Ми повинні відновити моральну культуру»… «Ринки мають бути спрямовані на соціальні цілі»… «Освіта має бути реформованими»… «Шлюб і сім'я є важливими»… (Europe in Which We Can Believ, 2017).

Одним із ключових положень Паризької декларації є критика сучасних європейських еліт та їхніх політичних ідеалів. Автори стверджують, що Європа, якою ми її знаємо сьогодні, стала «фальшивою Європою», що втратила свою історичну і культурну ідентичність. Вони наголошують, що правлячі класи, віддалені від реальних потреб та інтересів громадян, підтримують ідеї глобалізації, мультикультуралізму та безмежної ринкової економіки, що руйнують національну єдність і солідарність. Консервативні вчені також звертають увагу на небезпеки, пов'язані з міграційною політикою. Вони критикують масову імміграцію без відповідної асиміляції, стверджуючи, що вона перетворює європейські нації на колонії, а не на інтегровані спільноти. Це, на їхню думку, призводить до соціальної дезінтеграції та культурного відторгнення, що підриває основи європейської цивілізації. Одним із центральних аспектів Паризької декларації є заклик до відновлення національної суверенності та повернення до коренів європейської культури. Учені наполягають на необхідності ресекуляризації суспільного життя та відокремлення релігійних прагнень від політики. Вони також закликають до відновлення справжнього лібералізму, який базується на повноцінній публічній дискусії, вільній від загрози насильства та примусу. Цей документ також пропонує реформування освітньої системи, яка, на думку авторів, повинна зосередитися на передачі спільної культурної спадщини, а не на індоктринації молоді культурою відторгнення. Вони наголошують на важливості шлюбу та сім'ї як основ громадянського суспільства і підґрунтя гармонії між чоловіком та жінкою. Паризька Декларація відображає занепокоєння щодо «популізму». Автори визнають, що новий тип популізму є проявом здорового бунту проти тиранії «фальшивої Європи» і викликом до диктатури статус-кво й закликають до відповідального лідерства, яке піклується про благо конкретної спільноти і поважає національні традиції. Таким чином, Паризька декларація пропонує альтернативне бачення майбутнього Європи, яке базується на відновленні національної суверенності, культурної ідентичності та традиційних цінностей. Це бачення знаходить відгук серед популістських консервативно-ліберальних та ультраправих політичних сил, які виступають проти домінуючої політики Європейського Союзу та прагнуть відновлення справжньої Європи, у яку можна вірити.

Критики Декларації стверджують, що вона пропагує роздільну та регресивну візію Європи. Деякі вважають, що вона резонує з темами американських християнських правих, включаючи скептицизм щодо кліматичних наук і схильність до теократії, що, на їхню думку, є чужим для європейських традицій. Поділ на «справжню» та «фальшиву» Європу виявився особливо суперечливим, оскільки критики вважають, що це спрощена та виключна концепція, яка не визнає різноманітності та еволюції континенту. Додаткова критика виходить від тих, хто вважає Декларацію націоналістичною та ксенофобською. Хоча деякі погоджуються з окремими пунктами про збереження культурної спадщини, вони стверджують, що загальний тон та послання документа є токсичними та шовіністичними. Відповідь на це відображає ідейно-політичний конфлікт у Європі щодо питань ідентичності, суверенітету та майбутнього напряму європейського проєкту.

Натомість позитивну реакцію представив Джеральд Ворнер: «ЄС – це повне протиріччя та виродження всього, що Європа репрезентувала, створювала, думала та досягла протягом двох тисячоліть. Його порядок денний – розпад автентичної Європи, а не її інтеграція. Тепер – і це не могло статися у більш відповідний момент – пролунав гучний заклик знову підтвердити та реалізувати справжні цінності Європи та відкинути злісні помилки та збочення, які сприяли розпаду Європейського Союзу» (Warner, 2017). «Паризька заява, – указує Ворнер, – це глибоко вдумливий документ, який дуже відрізняється від псевдоінтелектуальної балаканини, яку вигадують апологети Брюсселя… Це відображає той факт, що, оскільки політкоректне групове мислення в університетах атрофувало європейський розум, інтелектуальні джерела континенту тепер течуть зі Сходу, зокрема з Польщі та Угорщини. Вишеградська група все більше кидає інтелектуальний і моральний виклик духовно збанкрутілим націям Заходу» (Warner, 2017).

Загалом Паризька декларація спровокувала масштабні дебати щодо напряму європейської політики та ролі консервативних цінностей у формуванні майбутнього континенту. Ці дебати підкреслюють зростаючий вплив правих рухів по всій Європі та їхню спробу кинути виклик основному політичному та культурному консенсусу.

Європейська меморіальна політика як інтелектуальна і практична сфера має глибокі коріння в історичних, соціальних та політичних наративах, що формувалися протягом століть.

Теоретико-методологічні підходи до вивчення меморіальної політики Європи та ЄС включають порівняльний аналіз, культурну антропологію та соціологію пам'яті. Дослідження меморіальної політики Європи і Європейського Союзу розпочалося з вивчення національної ідентичності та розширилося до аналізу ширших транснаціональних питань. Ця тема стала особливо актуальною в контексті європейської інтеграції, зростання популізму, міграційних криз і боротьби за збереження історичної пам'яті. Одним із перших значних дослідників проблеми національної ідентичності був американський політолог Бенедикт Андерсон, який запропонував концепцію «уявлених спільнот» (Anderson, 1983). Його ідеї стали основою для подальших досліджень, які вивчали, як національні ідентичності формуються через мову, засоби масової інформації та інститути освіти. Французький філософ Етьєн Балібар став одним із ключових теоретиків, що досліджували питання транснаціонального громадянства та європейської ідентичності (Balibar, 1991, 2004). Його роботи аналізують процеси, що формують європейську ідентичність у контексті культурних змін та міграцій. Разом з Іммануїлом Валлерстайном Балібар досліджував вплив расових питань на формування національної та європейської ідентичності (Balibar, 2004). Американський соціолог Роджерс Брубейкер досліджував популізм і його вплив на колективну пам'ять та ідентичність у Європі, підкреслюючи важливість порівняльного підходу до вивчення цих питань (Brubaker, 2017). Ерік Хобсбаум та Терренс Рейнджер (Hobsbawm & Ranger, 1997) розвинули концепцію «місць пам'яті» та «винайдених традицій», яка стала ключовою для розуміння того, як історична пам'ять конструюється і використовується в політичних цілях. Ці автори досліджують, як традиції та ритуали створюються та інструменталізуються в політичних цілях і показують, як національні уряди використовують історичні наративи для зміцнення своєї легітимності та об'єднання громадян. Джерард Деланті аналізує вплив історії та пам'яті на формування європейської ідентичності (Delanty, 2009).

Процеси розвитку загальної європейської ідентичності стали предметом досліджень Етьєна Балібара (Balibar, 1991), Джерарда Деланті (Delanty, 2009), Енн Лаури Столер (Stoler, 2011, 2016), Кріса Шора (Shore, 2006), Крістін Мітчелл (Mitchell, 2014). Політику держав ЄС та Європи щодо впровадження мультикультуралізму досліджували Пол Гілрой (Gilroy, 2004), Алан Лентін та Гаван Титлі (Lentin & Titley, 2011), Ніколас де Генова (de Genova, 2018), Марха Валента (Valenta, 2011). Проблеми розвитку прихованого «нового расизму» досліджували такі автори, як Етьєн Балібар (Balibar, 2004), Мартін Баркер (Barker, 1981), Ален де Бенуа (de Benoist, 1999; de Benoist & Champetier, 2012), Верена Штолке (Stolcke, 1999), Девід Тео Голдберг (Goldberg, 2006, 2015), Малте Тран та Лукас Боенке (Thran & Boehnke, 2015). К'яра де Чезарі та Іво Босилков та Аріанна П'яченті (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019), Альберто Спекторовскі (Spektorowski, 2003), Дафна Халікіопулу і Софія Василопулу (Halikiopoulou & Vasilopoulou, 2016; Vasilopoulou, 2017), Марта Котвас та Ян Кубік (Kotwas & Kubik, 2019), Елізабет Зерофскі (Zerofsky, 2017) проаналізували, як популістські рухи у Європі використовують спільну європейську спадщину для просування своїх політичних цілей. Вони ставлять питання про те, чи дійсно євроскептики вірять у єдину європейську спадщину або використовують її як інструмент для власних потреб. Стефан Єгер досліджує, як музеї Другої світової війни у Європі адаптуються до сучасних викликів і як вони впливають на колективну пам'ять про цей конфлікт (Jaeger, 2020). Піотр Каролевскі аналізує політику пам'яті в посткомуністичних країнах, зокрема в Польщі. Він досліджує, як популістські уряди використовують історичні наративи для консолідації своєї влади та створення образу «іншого» (Karolewski, 2020). Анук де Конінг та Модест Вейн (de Koning & Modest, 2017), Девід Кларк і Павел Дубер (Clarke & Duber, 2018) досліджують меморіальну політику «постколоніальної Європи».

Прикладне значення має праця К'яри Де Чезарі, Іво Босилкова та Аріанни П'ячентині «(Чому) євроскептики вірять у спільну європейську спадщину?» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019), у якій автори досліджують парадокси розуміння «європейської спадщини» в ультраправому популістському, націоналістичному дискурсі у Європі, досліджуючи «збочені збіги» популістських ідей із нібито інклюзивними уявленнями про європейську спадщину, які пропагують інституції ЄС. Автори представили аналіз соціологічного інтерв'ю, проведений групою CoHERE (Айхан Кая та команда CoHERE Айше Течмен), проведеного протягом місяця в 2017 р. у Франції, Німеччині, Греції, Італії та Нідерландах рідною мовою респондентів – прихильників популістських партій Національного фронту (NF) у Франції, Альтернатива для Німеччини (AfD) – у Німеччині, Золота зоря (GD) – у Греції, Рух п'яти зірок (M5S) – в Італії та Партія свободи (PVV) – у Нідерландах віком від 18 до 65 років, про те, що громадяни цих країн думають про «європейську культуру» та «європейську спадщину» і наскільки вірять у національну культуру, доводячи існування почуття спільної європейської спадщини, навіть якщо воно розпливчасте та імпліцитно, співіснує з глибокою прихильністю до національних культур. Автори досліджують, як сучасні соціальні виклики впливають на формування європейської ідентичності та пам'яті.

Загалом усі вище вказані праці формують багатовимірну картину європейської меморіальної політики, висвітлюючи різні підходи до історії, пам'яті та ідентичності. Вони показують, як минуле використовується для формування

сучасних політичних і соціальних наративів, а також як різні країни та групи використовують історичні наративи для досягнення своїх цілей.

Метою статті є дослідження впливу популістських і консервативних рухів на формування меморіальної політики у Європі, аналізуючи їхню критику сучасних меморіальних наративів і вплив на уявлення про європейське минуле та культурну спадщину. *Завданнями статті* є: аналіз критичних позицій популістських і консервативних рухів щодо меморіальної політики Європи; визначення механізму впливу цих рухів на національну ідентичність через меморіальні наративи; установлення зв'язку меморіальної політики держав Європи з наративами ультраправих критиків мультикульутралізму та їхніх ідей захисту цінності національного суверенітету; визначення впливу нових підходів до політики пам'яті, що виникають під впливом цих рухів; виявлення ключових викликів і тенденцій у розвитку меморіальної політики в умовах підвищення популярності правопопулістських і консервативних ідей.

Вибори до Європейського Парламенту слугують певним інструментом для вимірювання політичних настроїв серед населення країн – членів ЄС, навіть якщо там немає паралельних виборів до національних парламентів. Волевиявлення європейців у 2024 р. не стало винятком і продемонструвало, що хоча сучасна Європа й залишається прихильницею право- та лівоцентристських сил, зсув у бік крайніх політичних спектрів серед європейців зростає. Цього разу склад Європейського Парламенту на 2024–2029 рр. становитиме: правоцентристська Європейська народна партія (ЄНП) – 185 євродепутатів; лівоцентристська політгрупа прогресивних соціалістів і демократів (S&D) – 137; лівоцентристська група Renew Europe – 79; права політгрупа Європейські консерватори і реформатори (ЄКР) – 73; ультраправа політсила Ідентичність і демократія (I&D) – 58; лівоцентристська група Зелених – 52; ультраліва група (Ліві) – 36 і безпартійні – 100. Ці результати виборів підтвердили тенденцію на зростання популярності ультраправих і популістів (групи ЄНП, S&D і Renew мають 401 мандат), хоча це й не дасть їм можливості серйозно змінити політику ЄС. Через збільшену кількість ультраправих сил у ЄП дискусії з різних питань – від міграції до політики пам'яті – можуть мати ускладнений характер.

Ультраправі політичні сили у ЄС включають низку партій і рухів, які часто висловлюють націоналістичні, антиіммміграційні, антиісламські та євроскептичні погляди. Серед них: Національне об'єднання (Rassemblement National) Франції, Альтернатива для Німеччини (Alternative für Deutschland, AfD) – Німеччина, Північна Ліга (Lega) – Італії, Фідес (Fidesz) – Угорщини, Партія за свободу (Partij voor de Vrijheid, PVV) – Нідерландів, Шведські демократи (Sverigedemokraterna) – Швеції, Фламандський інтерес (Vlaams Belang) – Бельгії, Конфедерація свободи та незалежності (Konfederacja Wolność і Niepodległość) – Польщі, Народна партія – Наша Словаччина (Ľudová strana – Naše Slovensko, ĽSNS) – Словаччини, Данська народна партія (Dansk Folkeparti) – Данії та ін.

Згідно з Рут Водак, правий популізм є політичним дискурсом, а не повноцінною артикульованою ідеологією: слабко пов'язаний набір ідей, поглядів і соціалізованих та політизованих емоцій (Wodak, 2015). Для правих популістів Європа складається з різноманітних культурних націй і регіонів, які об'єднані в «*моральну спільність єдиних цінностей*» (Thran & Boehnke, 2015, p. 192), сформованих у спільній цивілізаційній спадщині. Таке розуміння *європеїзму* співіс-

нує із сильним почуттям національної ідентичності і навіть войовничого націоналізму. Ультраправий дискурс щодо європейської спадщини та меморіальної політики будується ідеями:

1) *есенціалізованої європейської спадщини, де культурна ідентичність, яка розуміється як «християнська» та «біла»,* створює уявлення про Європу як культурно однорідний простір, де спадщина визначається через традиції, що не співпадають з ісламськими або іншими «чужими» культурами;

2) *виключення «інородців та іновірців»,* де іслам та імміграція сприймаються як загроза, що підриває європейську культурну однорідність і спадщину, що веде до ідеї, що культурна чистота й однорідність мають бути захищені від зовнішніх впливів;

3) *критики європейської культурної політики як мультикультурної* через опосередковане відновлення расистських та культурних ієрархій, наприклад через підкреслення християнських та білих аспектів спадщини, що виключає інші культурні та релігійні ідентичності. Дискурс часто відкидає мультикультуралізм і підкреслює національну ідентичність як основу європейської спадщини. Це суперечить ідеї «єдності у різноманітності» і веде до культурного фундаменталізму;

4) *колоніальної ностальгії* та *постколоніальної меланхолії*, адже ідеалізація минулого супроводжується ностальгією за «старою Європою», яка ігнорує своє колоніальне минуле та історичні зв'язки з іншими частинами світу. Це створює уявлення про Європу як про культурно замкнену та самоутверджену територію;

5) *забуття та приховування минулого,* де колоніальне насильство та Голокост часто ігноруються або спрощуються в наративі європейської спадщини, що веде до спотвореного розуміння європейської історії.

Есенціалізм у розумінні «європейської спадщини»

Термін «есенціалізм» використовується щодо теорій, у яких стверджується наявність незмінних і вічних якостей речей, об'єднаних певною родовою характеристикою. Носії есенціалізму підкреслюють сильне сприйняття есенціалізованої культури відмінності, що розуміються не так як біологічні, як фундаментальні та, по суті, незмінні (а отже, майже біологізовані) риси.

Есенціалістське розуміння «європейської спадщини» в дискурсі ультраправих популістів проявляється в тому, що вони схильні протиставляти негативно сприйнятий ЄС як економічно невигідний для національних держав та робітничих класів позитивно оціненій ідеї європейської спадщини, що поєднує давньогрецьку та римську історію з християнством і Просвітництвом.

Проведене групою CoHERE в 2017 р. соціологічне дослідження продемонструвало, що в усій вибірці християнство, а іноді юдейсько-християнська цивілізаційна спадщина, згадуються як «*спільна європейська спадщина*». Іноді ця спадщина кваліфікується як «*європейська*», часом – як «*західна*» (до якої входять США). Респонденти – прихильники ультраправих політичних сил, особливо у Франції та Німеччині, дотримувалися позицій, висловлених під час Конгресу європейських ультраправих у Кобленці 21 січня 2017 р., наступного дня після інавгурації Дональда Трампа в США. Конгрес передбачав *«нову Європу»*. Промова Марін Ле Пен містила *стратегію «Відродження Європи»* через відродження європейських культур і «різноманітності» сильних націоналізмів, які живуть у свободі та гармонії (Engelhart, 2017). Прессекретар Національного фронту Тібо Гібелін заявив

про «*європейську спадщину*»: «*У нас є* ***римське коріння****, наша мова, наша* ***культура; собори****, які ви бачите, чи то в Кельні, чи в Парижі, готичні, транснаціональні;* ***епоха Відродження*** *була європейським явищем; і великі релігійні моменти, які відзначили Європу,* ***поширення християнства, Реформація****, вони ніколи не були ізольовані в одній нації*» (Zerofsky, 2017). Отже, стовпами європейської спадщини визначено: римське коріння культури; християнство, Відродження та Реформацію (Delanty, 2009; Shore, 2006).

Водночас носії ультраправих ідей традиційно демонструють прихильність до ієрархізації регіонів Європи, і сама ідея окремих культурних регіонів у Європі відіграє важливу роль у формуванні наративів європейської ідентичності. К'яра Де Чезарі, Іво Босилков, Аріанна П'ячентині зазначають, що респонденти з європейського Півдня поділяють уявлення про європейську спадщину, яка, на їхню думку, була «зраджена (Північною) Європою», яка не цінує внеску Греції/Італії у неї, тоді як грецькі респонденти, а також певною мірою італійці вважають «заслугою своїх націй цінності та принципи, на яких побудований Європейський Союз». Інші аргументи висувають респонденти з Півночі: голландці, німці та французи, які прагнуть дистанціюватися від південних (та східних) європейців, малюючи їх як однорідні блоки (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Наприклад, італійські прихильники Руху п'яти зірок (Movimento 5 Stelle, M5S), заснованого в 2009 р. коміком Беппе Грілло та підприємцем Джанроберто Казалеґо, підкреслюють, що Римська імперія колись намагалася зберегти Європу єдиною, і тому «Римський слід та спадок» в історичі спадщині сьогодення є найважливішим. M5S висуває ідею альянсу південноєвропейських країн, щоб «запобігти тому, щоб Італія стала джерелом дешевої фізичної праці для північноєвропейських країн та їхнього туристичного парку розваг», адже «*Європа – це «географічна ідентичність*, чиї *цінності, історія та особливості не ототожнюються з Європейським Союзом і тим більше з євро*» (Movimento 5 Stelle, 2018).

Партія «Золота зоря» (GD) у Греції, ставлячи за мету грецьку «націоналістичну революцію» у розділі «Ідеологія» вебсайту, закликають до «*Європи націй»,* яка б була «*політичним вираженням ідеологічного націоналізму*», заснованому на міжурядовому підході, що зберігає національний характер (Tassios, 2016). Прихильники «Золотої зорі» обурені тим, що Європа відмовляється визнавати свій «класичний борг» (Hanink, 2017) перед грецькою цивілізацією, яка є джерелом європейської демократії: «Коли ми навчали їх [інших європейців] цивілізації, вони жили в печерах… Є грецька пам'ять і спадщина в європейській, а не навпаки» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Натомість респонденти – прихильники Нідерландської партії Свободи згадують Грецію як «економічну проблему» для Нідерландів та їхніх громадян, зображуючи ЄС як непрацюючу організацію, яка використовує гроші голландських платників податків для сплати боргів інших країн (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019). Прихильники популізму в Нідерландах найбільш неприхильно ставилися до понять європейської культури. Низка голландських респондентів визнає існування «спільних точок» у європейських країнах, але вони не вважають їх визначальними елементами загальноєвропейської культури та цивілізації і натомість підкреслюють відмінності між європейськими країнами як чітку межу між «нами» та «ними». *«Між європейцями Південної та Північної Європи занадто багато відмінностей, вони не однакові. Тож ми більше споріднені з німцями,*

але я б не хотіла порівнювати себе з поляками чи румунами» (жінка, 54 роки, домогосподарка, Роттердам) (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019). Лідер Нідерландської «Партії Свободи» (Partij voor de Vrijheid, PVV), заснованої у 2006 р., Ґерт Вілдерс заявляв, що «*єдиної європейської ідентичності не існує*», але у кількох промовах посилався на «*європейську цивілізацію*»… на *основі спадщини Єрусалиму, Афін і Риму*» і на проблеми Європи «в ісламізації, тероризму та масової імміграції» (Wilders, 2017). PVV дотримується популістської точки зору, згідно з якою ЄС узурпує європейську ідентичність і нав'язує справжнім європейським патріотам штучну політичну спільноту. Подібну позицію висловлює на вебсайті німецької партії Альтерантива для Німеччини (AfD) депутат партії Беатрікс фон Штор: «*Центральна держава «Брюссель» є неісторичною та неєвропейською … суперечить гаслу єдності в різноманітності … європейська* ***Leitkultur*** *[провідна культура] стоїть на основі спільних ціннісних канонів: три пагорби – Голгофа, Акрополь і Капітолій, які є основою західної культури і з якими іслам несумісний*» (Zuwanderung, 2018).

Отже, програми вказаних політичних рухів указують на сукупність спільних ідей і поглядів – відчуття європейської спадщини та цінностей як вищих за неєвропейські, під якими часто мається на увазі протиставлення «іншому», якщо не «внутрішньо-іншому» в регіонально розділеній Європі, то «іншому» у вигляді «ісламу».

Виключення «інородців» та «іновірців».

Артикуляція занепокоєння погіршенням стану «*європейської культури*» через імміграцію парадоксальним чином стверджує концепт «*європейської культури, спадщини і цивілізації*», але в контексті дискурсу єднання для противаги «ісламській» та «іммігрантській» інвазії.

Парадоксально, що прихильники партій із неліберальними і навіть фашистськими коріннями з бекграундом антисемітизму нові ультраправі часто виказують «філосемітизм» (Brubaker, 2017) і відстоюють ліберальні цінності. Серед стовпів «європейської спадщини», котру визнають ультраправі – епоха «Відродження» та «Просвітництва», яка, як відомо, сприяла секуляризації та ідеї свободи. Парадокс дискурсу ультраправих полягає і в тому, що, роблячи наголос на релігії, визнаючи «християнство та юдео-християнські корені» основою «європеїзму», вони одночасно будують альтернативу цьому європеїзму в авраамістичній релігії – ісламі, який уважається ними невиправно неліберальним. Це протиріччя Девід Тео Голдберг (2006) назвав «расовою європеїзацією» або расовим «контуруванням через «зміщення домінуючої в Європі фіксації занепокоєння та обурення від постаті «чорних» (і до Другої світової війни від «єврея») до «мусульманин» (Goldberg, 2006, p. 349).

У програмі партії «Альтернатива для Німеччини» (AfD) у розділі про політику надання притулку стверджується, що «майбутнє Німеччини та Європи має бути забезпечене в довгостроковій перспективі... Міграційні рухи з Африки до Європи можуть дестабілізувати континент за кілька років» (Zuwanderung, 2018). Прихильники Національного фронту наголошують на важливості збереження культури і нейтралітету щодо вірувань для збереження французької ідентичності та секулярної культури. Зважаючи на ворожість до ісламу та мігрантів, Національний фронт Франції стверджує, що захищає французьку (а не європейську) культуру та цивілізацію, як зазначено у ст. 91 виборчої програми.

Тим не менше кілька французьких опитаних уважають «ісламську загрозу» серйозною для всієї Європи. Німецькі прихильники AfD, як і французькі прихильники Національного фронту, висувають на перший план релігійні та історичні корені Європи і дуже стурбовані «забрудненням» та «псуванням» європейської культури «шукачами притулку, які хочуть «Арабістан» тут» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019). Із 2013 р. стурбованість псування «європейської культури» через «троянського коня ісламізму» (систему освіти зі зміною стандартів) слідом за Британським Бірмінгемом поширилася всією Європою (Shackle, 2017), артикулюючи «ісламізацію» як «екзистенціальну загрозу». Pegida (Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу) – німецький націоналістичний, антиісламський і антимігрантський правий рух, який тепер має відділення в низці країн, включаючи Великобританію та Нідерланди, на демонстрації Pegida в Нідерландах вивісив банер: «Ісламізація = ЄСтаназія» (Islamisering = EUthanasie).

«Ісламізація» як кодове слово для розпалювання страху перед зникненням Європи спонукає до парадоксальної позиції: поєднання «фундаментальних цінностей християнства» з палким захистом секуляризму та ліберальних цінностей, таких як гендерна рівність, права геїв і свобода слова, які співіснують із традиційним соціальним консерватизмом і неліберальним авторитаризмом ультраправих. Найуспішніші серед європейських правих популістських партій поєднали риторику обурення проти еліт через фінансову кризу та сувору економію, що виникла через надмірно ліберальну імміграційну політику. Парадоксальним є те, що, шляхом установлення мусульман як універсальної зовнішньої групи, ці партії імпліцитно об'єднують «немусульманських європейців» як спільноту, що базується не на політичній лояльності до ЄС, а на їхній спільній спадщині (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Правопопулістське розуміння ідентичності близько до того, що антропологи визначили як «контекстуальну етнічність» у класичних сегментарних суспільствах, які включають декілька племен, як, наприклад, Нуер в Судані (Evans-Pritchard, 1940). Нація нуер поділяється на племена і сегменти, що виявляють відмінні назви, унікальні території розташування, почуття єдності. Для Еванса Прітчарда «*члени будь-якого сегмента об'єднуються для війни проти сусідніх сегментів того самого порядку та об'єднуються із цими суміжними сегментами проти більших».* Іншими словами, сегменти, або лінії походження, формують ідентичність у групі, коли вони воюють з іншими сусідніми родами, але ті самі роди, що колись протистояли, можуть об'єднатися проти племені більшого порядку – за назвою спільних предків. Ці племена, своєю чергою, можуть утворювати комплексну племінну ідентичність у разі зіткнення із зовнішнім ворогом, наприклад британцями чи сусіднім народом дінка.

Ідея нації як однорідного сегменту, приморідальної єдності лежить в основі печерного націоналізму. Ідея «споконвічного існування нації», чиї «персонажі» сформовані чинниками, такими як мова чи історія усвідомлення», лежить в основі такого націоналізму (Leerssen, 2006, p. 561). За примордіальною логікою нація є через її самобутню культуру та спадщину (Handler, 1985), але ідеї споконвічного існування нації та однорідності національні культури, вкоріненої на території, визнані винаходом, фікцією (Anderson, 1983; Hobsbawm & Ranger, 1997). Це перегукується з ідеєю Семюела Хантінгтона про те, що світ є розділеним на різні цивілізації, але в сучасному світі лінії цивілізаційних розламів

проходять тепер як внутрішні лінії культурних розколів усередині західної цивілізації, яка включає США та Канаду, але не Балкани та Грецію, які є частиною православного світу, який залучений у великий конфлікт зі світом Ісламу.

Із 1980-х років критики методологічного націоналізму критикують поняття «нація» як обмежене територіальною культурою та незмінністю системи вірувань, цінностей і практики (Gupta & Ferguson, 1997), апелюючи до того, що культура та спадщина не є акуратними розташуваннями на карті.

Водночас есенціалістські схильності ультраправих залишаються актуальними. Прихильники «Золотої зорі» в Греції вказують: «Ідеал Батьківщина – Релігія – Родина розвалюється, а я цього не хочу... Я хочу, щоб грек був греком… Греція повинна приймати іммігрантів, але за певних умов, з правилами, що і в решті Європи. Вона не стане смітником Європи. Перш за все греки, а потім інші». Відчуття загрози втрати грецької землі через присутність негреків і культурних «інших» «робить грека греком» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Парадоксом дискурсу руху ультраправих популістів, який є надзвичайно транснаціональним, є співіснування у ньому примордіалізму щодо розуміння нації, національної традиції, норми та цінності та європеїзму як розуміння «єдності європейської цивілізації».

Критика європейської культурної політики як мультикультурної.

Значення «європейської політики» є реляційним. Європа та європейська спадщина протиставляються ЄС, інституції якого «узурпують» владу народів Європи, «примушують» до політики мультикультуралізму, прийняття та визнання мігрантів/ісламу. Тому, наприклад, Національне об'єднання (National Rally, NR), яке очолює Марін Ле Пен, завданням визначає «повернення національного суверенітету Франції», оскільки країна стає частиною «Європи незалежних націй» (Engagements, 2017).

ЄС нерідко визначається як «спілка банкірів», де все вирішує «брюссельський Макіавеллі». Так, праця «Макіавеллі в Брюсселі: Мистецтво лобіювання ЄС», представлена нідерландським професором політології Рінусом ван Шенделеном, уважається вичерпним посібником із лобіювання в ЄС, доступ до інституцій якого позбавлений рівності для держав-членів й існування якого спричиняє втрату державами суверенітету.

Нідерландські респонденти, критикуючи «примусовий плавильний котел», нав'язаний ЄС, демонструють найбільш націоналістичний і ксенофобський з усіх інших настрій, заявляючи, що багато або навіть більшість біженців лише «прикидаються біженцями», щоб отримати вигоду від голландської соціальної допомоги. Вони наголошують на необхідності захисту голландців і голландської нації і відкидають мультикультуралізм (Henley, 2017).

Прихильники німецького популізму відкидають мультикультурну Німеччину. Для багатьох респондентів-французів «асиміляція» іммігрантів є кращою, ніж мультикультуралізм і демонізований «комунітаризм». Кілька французьких прихильників Ле Пен зазначають, що змішування культур є «поганим кулінарним рецептом», оскільки vivre-ensemble – це «повна ілюзія, вид палиці, якою вони ляпають нас із ранку до ночі».

Італійці та греки, які стали респондентами CoHERE, наголошують на неспроможності та небажанні ЄС допомогти їхнім державам-членам справлятися з економічною кризою та кризою біженців, а Німеччина визначається як «господар

ЄС» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019). ЄС тлумачиться як «жорстокий» союз країн із нерівним ставленням, де добробут багатших країн зберігається за рахунок бідних. Респонденти CoHERE виказують розчарування установами та інституціями ЄС, тоді як нідерландські респонденти, поділяючи негативні почуття до ЄС, скаржаться, що «наші гроші використовуються для оплати їхніх боргів», де поняття «їхній» стосується Греції, Італії та Португалії.

Ультраправий дискурс відкидає мультикультуралізм і підкреслює національну ідентичність як основу європейської спадщини, розмаїття якої пояснюється різницею сегментів національностей та культурних регіонів – від національного сегменту («Бельгія») до регіонального сегменту («Північна Європа»). Тут культура (європейська, регіональна, національна) є фіксованим і гнучким феноменом, споконвічним, закріпленим у просторі та нанесеним на особливу територію.

Артикуляція ідіоми «розмаїття» відображає інституційну мову ЄС про «єдність у різноманітності». Водночас культурне розмаїття резонує з правом етноплюралізму або етнорегіоналізму, які ділять світ на етнічно та культурно однорідні нації та регіони, та звинувачує мігрантів у «псуванні» гармонійного порядку (Thran, & Boehnke, 2015, p.200).

Виключаючи мігрантів на підставі їх культурної неспівмірності, правий дискурс спирається на «новий расизм» або «культурний расизм» (Balibar, 1991), визначений соціологами з кінця 1980-х років у зв'язку з дискредитацією старих, біологічно заснованих расових ієрархій через їхній зв'язок із нацизмом, і заміною його прихованим расизмом, що міститься у «невинній мові про культуру» в тезах про «несумісність» спадщини та цінностей (Barker, 1981, p. 3; Lentin, 2014). Наприкінці 1990-х років Верена Штолке спостерігала у Європі відродження «старого демона расизму в новій іпостасі, де помітна зміна риторики виключення… Із того, що було колись твердженням про відмінність людських рас, із 70-х років зросла риторика включення та виключення, яка наголошує на відмінності культурної ідентичності, традицій і спадщини між групами та припускає закритість культури за територією (Stolcke, 1995, p. 25).

Французькі нові праві (Nouvelle Droite) з кінця 1960-х років розвивали теорію етнорегіоналізму як альтернативу мультикультуралізму на основі ідеї «культурного диференціалізму» та заперечення факту мультикультури у Європі. У нових правих імміграція культурно руйнує як суспільство, що приймає, так і суспільство іммігрантів (Spektorowski, 2003). Маніфест нових правих проголошує, що людство різноманітне, створене з різних «рас, етнічних груп, мов, звичаїв, навіть релігій» і, зрештою, різних культур, які єдині забезпечують середовище для процвітання людини. Відома концепція Алена де Бенуа «Європа ста стягів» є концепцією будови великих просторів, утворених єднанням цілісних локалітетів за принципом «миски салату» (salad bowl) замість «плавильного котла» (melting pot), оскільки «людина… укорінена природою у своїй культурі» (de Benoist & Champetier, 2012, p. 28). У XXI ст. «майбутнє належить великим культурам і цивілізаціям» (de Benoist & Champetier, 2012, p. 38), як-от Європа та Північна Америка, у світі, який абсолютно потребує «чистої і сильної ідентичності» (de Benoist & Champetier, 2012, p. 32). Об'єднані навколо центру GRECE (Дослідницька група європейської цивілізації), нові праві інтелектуали, такі як Ален де Бенуа, Ален де Бенуа, П'єр Берар, Домінік Веннер, Джорджо Локкі, Моріс

Ролле, П'єр Віаль та ін., розвили теорію відродження етнорегіональної Європи, об'єднаної спільною культурною основою.

Тоді як прихильники нових правих стверджують, що їхні ідеї не є расистськими, оскільки їхній диференціалізм заснований на «культурі», а не на «расі» (de Benoist, 1999; Betz, 2003), їхні «європеїзм» і бачення Європи, де неєвропейцям не має місця, підкріплюють ідеї расової європейської переваги, хоча для А. де Бенуа «європейська раса не є абсолютно вищою расою. Вона лише найбільш схильна до прогресу» (de Benoist, 1999).

Одна з рис «нового расизму» є його власне заперечення (Goldberg, 2015), відмова визнати міцність давніх ієрархій культурних цінностей (Stoler, 2016). Низка популістів заперечує, що вони расисти, але визнає ідеї культурної несумірності, аргументуючи тим, що «це стосується культури, а не раси». Але для багатьох «культура» є кодовим словом для раси, оскільки фіксує факт культурної різниці, де культурна спадщина робить культуру глибоко вкоріненою, незмінною. А спільнота сприймається крізь призму примордіалізму, і тому «культурні інші» традиційно розглядаються загрозою однорідності. Проте деякі діячи, такі як лідер грецької «Золотої зорі», називають себе расистами (Halikiopoulou, 2016).

Парадоксом популістського дискурсу є не розподіл «ми/вони», а зміщення акцентів, коли причинами соціально-економічних проблем визнаються культурні, коли «класові вороги» заміщуються «культурними», «расовими» ворогами. Мобілізація «європейськості» типово реакційна, є відповіддю на сприйняте вторгнення культурних «чуждих». Це приклад есенціалістського уявлення про європейський цивілізаційний ареал як успадкований з історії набір культурних рис, традицій і цінностей. Це приклад культурного расизму (Lentin & Titley, 2011). «Інші» – це ті, яких неможливо асимілювати, і тому вони є загрозою споконвічній, сутнісній національній культурі (Mouffe, 2005).

Ідеї культурних ієрархій, моральної таксономії культур, ієрархазіація внеску в «єдину європейську спадщину» проникають через інтерв'ю CoHERE, де Європу часто ототожнюють із Західною Європою або «ядром», оточеним «європейською периферією», або «мінливою прикордонною зоною» з невизначеним європейським статусом.

Відмова від імміграції та мультикультуралізму є рисою інтерв'ю, узятих у респондентів – прихильників ультраправих ідеологій. Імміграція та культурне втручання, які компрометують установлений Порядок і ведуть до «війни між культурами» та сценарію чергування культурних вторгнень і культурних вимирань, стають тематикою, навколо якої розпалюються страх, тривога, артикулюється політика мобілізації та єднання (de Koning & Modest, 2017; Wodak, 2015).

Колоніальна ностальгія* та *постколоніальня меланхолія.

За визначенням Марха Валента, публічна артикуляція до проблеми «європейського згуртування» є проведенням «політики поганих спогадів» або «меморіальної політики», яка породжує суспільну пам'ять про порушення уявної стабільності соціально вкорінених, «однорідних спільнот взаємності», через імміграцію «інших» із непримиренними цінностями (Valenta, 2011).

І саме так проявляється «туга за старою доіммігрантською Європою, якої ніколи не було», оскільки існувала «Європа, відокремлена від решти світу», яка «виникла через її «позаєвропейські» зв'язки … від колоніалізму та імперіалізму далі» (Valenta, 2011). Пол Гілрой називає звернення до колоніальної ностальгії

«постколоніальною меланхолією» (Gilroy, 2004; de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Відомі політики ЄС часто висловлюють тугу за колоніальним минулим своїх національних держав, що виявляється у їхніх промовах і політичних діях. Наприклад, Марін Ле Пен, лідерка французької партії «Національне об'єднання», неодноразово апелювала до славних часів Французької імперії, наголошуючи на необхідності відновлення національної гордості та суверенітету (Zerofsky, 2017). Віктор Орбан, прем'єр-міністр Угорщини, часто говорить про «Велику Угорщину», викликаючи ностальгію за територіями, втраченими після Першої світової війни. У Великій Британії політики, такі як Найджел Фараж, лідер партії Brexit, висловлюють бажання повернутися до часів, коли Британська імперія панувала у світі, використовуючи це як аргумент на підтримку виходу з ЄС. Італійський політик Маттео Сальвіні, лідер партії «Ліга», апелює до минулої величі Італії, включаючи її колоніальні амбіції в Африці, як частину своєї націоналістичної риторики. В Іспанії Сантьяго Абаскаль, лідер ультраправої партії VOX, часто звертається до епохи, коли Іспанія була світовою імперією, підкреслюючи необхідність захисту національної ідентичності. У Польщі Ярослав Качинський, лідер партії «Право і справедливість», використовує наративи про минулу велич Польщі для зміцнення національної свідомості. Польща хоча й не була колоніальною імперією, апелює до часів Речі Посполитої як символу національної слави (Kotwas & Kubik, 2019; Marco & Gaweda, 2019; Jaeger, 2020; Karolewski, 2020). У Нідерландах Тьєррі Боде, лідер партії «Форум за демократію», часто говорить про «золотий вік» Нідерландів, коли країна була однією з провідних колоніальних держав (Wilders, 2017; de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Ці приклади свідчать про те, як ностальгія за колоніальним минулим використовується ультраправими політиками для зміцнення націоналістичних наративів та мобілізації підтримки серед населення, що призводить до загострення політичних та соціальних конфліктів у сучасній Європі.

У популістському дискурсі нація, ідентичність, культура, спадщина та територія змішуються та стають ізоморфними: люди «фіксуються на місці» своєю культурною приналежністю та спадщиною. Через культурний расизм ідеологічні конструкти спадщини та пам'яті мобілізуються для формування нового расового розуміння «народу». Популісти не вірять у міцне існування лише національних культур і часто легітимізують себе, мімікруючи під «ліберальних просвітників», звертаючись до «європейської спадщини» і «європейської цивілізації», відомою «просвітленням» колоній, яким несли «знання», «вміння», «технології» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019).

Згідно з Роджером Брубейкером, національні популізми Північної та Західної Європи мобілізують дискурс «цивілізаційності», який конструює «протиставлення між собою та іншим не у вузьконаціональному, а в ширшому цивілізаційному плані» (Brubaker, 2017 p.1193). «Тринога» (давньогрецька демократія, римська правова традиція, християнство), за С. Василопулу (Vasilopoulou, 2017), що визнається підставою цивілізаційного визначення Європи, поєднується з оспівуванням джерел ліберальних цінностей (епоха Просвітництва) і з колоніальною ностальгією. Тут згадка про «(західно)європейську цивілізацію», імпліцитно зрозумілу як вищу над іншими, поєднується з формою «постколоніальної меланхолії» (Gilroy, 2004), що нагадує «цивілізаційну місію» та стару колоні-

альну «велич» – дискурс, який, звичайно, стирає масове насильство колоніалізму та його згубних наслідків у сьогоденні (Stoler, 2011, 2016).

Перша проблема – це фікція закриття культури та спадщини територією та натуралізацією, яка стирає реальність мультикультурності та перетворює культурне розмаїття на питання національні відмінності. Девіз ЄС «єдність у різноманітності» часто тлумачиться таким чином. Гарний приклад – відкриття виставки «Це наша історія!» в першому музеї Європи в Брюсселі, який зосереджується на відеосвідченнях європейських громадян, котрі розповідають власні життєві історії. Вибрані за їхньою національністю (одна особа від кожної держави – члена ЄС), ці європейці всі білі і не виявляють жодних ознак релігійних чи інших ознак різноманітності. Відсутність різноманітності цієї нібито репрезентативної вибірки європейців розкриває другу проблему «європеїзму» – прихований ризик конструювання європейської спадщини як християнської і, непомітно, білої. Для К. Йилдіз та ін. (Yildiz, De Genova & Jansen…, 2016) «відверто расистські образи неофашистів/ультраправих популістів лише робить явним питання невід'ємності європеїзму від поширення «європейськості» як расової білості, навіть якщо вона підкреслено приховує гонку на користь нібито «культурних» чи «цивілізаційних» конструкцій «різноманітності» (de Genova, 2018).

На думку К'яри Де Чезарі, Іво Босилкова та Аріанни П'ячентині, «сучасні домінантні наративи європейськості затемнюють довгу історію колоніального домінування та способи формування глобальних зв'язків» (de Cesari, Bosilkov & Piacentini, 2019). Роблячи так, вони створюють вигадані реконструкції європейської історії як «острівної та герметично закритої справи» (Yildiz, De Genova & Jansen…, 2016), як показано на прикладі нового брюссельського музею Європи: у будинку європейської історії Європарламенту, колоніалізму присвячено лише невелику частину галереї XIX ст.

Але колоніалізм – не єдине вбивче минуле Європи, яке стерто із цієї розповіді. Так само і Голокост, який багато хто виводить за рамки. Друга світова війна, як виявилося, часто згадується як ключовий спільний досвід у широкому та нечіткому розумінні «європейської історії». Проте навіть у цьому контексті, є багато моментів, які викликають суперечки та різночитання.

Одним із таких прикладів є політика пам'яті в Угорщині під керівництвом Віктора Орбана. Його уряд був звинувачений у намаганнях переписати історію Другої світової війни, зокрема у зменшенні відповідальності Угорщини за Голокост, та намаганнях зосередити увагу на жертвах угорського народу від рук радянських військ. Інші країни також мають свої контроверсійні моменти. У Польщі, наприклад, закон про Інститут національної пам'яті, який криміналізує звинувачення польської держави у співучасті у Голокості, викликав широкий міжнародний резонанс та критику. У Франції тема співпраці з нацистами під час режиму Віші досі є чутливою і часто табуйованою. В Італії політики, такі як Маттео Сальвіні, рідко згадують про роль Італії як союзника нацистської Німеччини, зосереджуючи натомість увагу на антифашистській боротьбі. У Великій Британії колоніальне минуле часто згадується без урахування жахів, пов'язаних із цим періодом, а Голокост згадується як окремий і унікальний випадок зла, який не завжди пов'язується з ширшим контекстом європейської історії.

Ці приклади показують, як політики в різних країнах ЄС можуть маніпулювати історичними наративами, підкреслюючи ті аспекти минулого, які підходять

їхнім політичним цілям, і замовчуючи чи зменшуючи значення інших. Це створює спотворений образ історії, який може підживлювати націоналістичні настрої та сприяти розділенню, а не об'єднанню Європи на основі чесного та комплексного розуміння минулого.

Згода ЄС є основою спільної європейської пам'яті. Дійсно, як Адорно та інші показали, прославляючи «цивілізаційний проєкт» Вестерну, Західна європейська цивілізація можлива лише в тому разі, якщо «забути» її варварство (Hobsbawm & Ranger, 1997).

Висновки. Незважаючи на прогресивні інтенції європейських проєктів, спрямованих на створення європейської пам'яті та спадщини, культурна політика ЄС усе частіше відновлює асиметричні відмінності, які мала замінити. Європу все частіше уявляють як різноманітний, але за фактом об'єднаний культурний простір, спільноту, засновану на культурі, яка розподілена тих, хто перебувають «у» Європі, але не вважаються «нею» [3]. Геоконсервативна хвиля, що набирає сили, підтверджує тенденцію до відновлення розподілу на «своїх» і «чужих», що створює перепони для формування єдиного європейського культурного простору. Сучасна європейська меморіальна політика стикається з проблемою вибіркового висвітлення історії, що веде до ігнорування важливих аспектів, таких як колоніалізм і Голокост. Це підриває зусилля щодо створення справедливої та інклюзивної пам'яті про минуле Європи. Існуючі меморіальні проєкти та наративи часто опиняються у конфлікті між принципами «інклюзивності» та «ексклюзивності». Сучасні ініціативи можуть ненавмисно підтримувати ексклюзивні концепції, які обмежують уявлення про європейську ідентичність, замість сприяння більш інклюзивному підходу. Різні країни та регіони ЄС мають суперечливі погляди на те, що становить європейську спадщину. Ці розбіжності ускладнюють створення єдиного меморіального наративу, що відповідає всім членам ЄС і підтримує загальноєвропейське розуміння історичної пам'яті. Ультраправі дискурси часто характеризуються відчуженням та спрощенням культурного розмаїття, що ускладнює створення єдиного і справедливого підходу до історичної пам'яті у ЄС. Це веде до посилення культурних ідентифікацій, які намагаються захистити європейську спадщину від уявної загрози «чужих» культур.

Таким чином, дискурс ультраправих щодо європейської спадщини і меморіальної політики часто характеризується відчуженням та спрощенням культурного розмаїття, що створює труднощі для формування єдиного і справедливого підходу до історичної пам'яті у ЄС.

References [Список використаної літератури]

Anderson, B. (1983). Imagined Communities. London: Verso [in English]. [Anderson B. Imagined Communities. London: Verso. 1983. 256 p.].

Balibar, É. (1991). Is There a 'Neo-Racism'? In Race, Nation, Class. Eds. by E. Balibar and I. Wallerstein. London: Verso, 17–28 [in English]. [Balibar É. Is There a 'Neo-Racism'? / Race, Nation, Class. Eds. by E. Balibar and I. Wallerstein. London: Verso, 1991. P. 17–28].

Balibar, É. (2004). We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English]. [Balibar É. We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2004. 312 p.].

Barker, M. (1981). The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe. London: Junction Books Barker M. The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe. London: Junction Books. 1981. 183 p.].

Betz, H.-G. (2003). Xenophobia, Identity Politics and Exclusionary Populism in Western Europe. *Socialist Register*, 39, 193–210 [in English]. [Betz H.-G. Xenophobia, Identity Politics and Exclusionary Populism

in Western Europe. *Socialist Register*. 2003. Vol. 39. P. 193–210. URL: https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5799/2695 (дата звернення: 20.08.2024)].

Brubaker, R. (2017). Between Nationalism and Civilizationism: The European Populist Moment in Comparative Perspective. *Ethnic and Racial* Comparative Perpective. *Ethnic and Studies*, 40(8), 1191–1226 [in English]. [Brubaker R. Between Nationalism and Civilizationism: The European Populist Moment in *Racial Studies*. 2017. Vol. 40, Is. 8. P. 1191–1226].

Clarke, D., & Duber, P. (2018). Polish Cultural Diplomacy and Historical Memory: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. I*nternational Journal of Politics, Culture, and Society*, 33, 49–66 [in English]. [Clarke D., Duber P. Polish Cultural Diplomacy and Historical Memory: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. I*nternational Journal of Politics, Culture, and Society*. 2018. Vol. 33. P. 49–66].

de Benoist, A. (1999). What is Racism? *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, 114, 11-48 [in English]. [de Benoist A. What is Racism? *Telos: Critical Theory of the Contemporary*. 1999. Vol. 114. P. 11-48. URL: https://philpapers.org/rec/DEBWIR (дата звернення: 20.08.2024)].

de Benoist, A. & Champetier, C. (2012). Manifesto for a European Renaissance. London: Arktos [in English]. [de Benoist A., Champetier C. Manifesto for a European Renaissance. London: Arktos. 2012. 47 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=TkLJP4Q5rEwC&pg=PA5&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false(дата звернення: 20.08.2024)].

de Genova, N. (2018). The «Migrant Crisis» As Racial Crisis: Do Black Lives Matter in Europe? *Ethnic and Racial Studies,* 41(10), 765–1782 [in English]. [de Genova N. The «Migrant Crisis» As Racial Crisis: Do Black Lives Matter in Europe? *Ethnic and Racial Studies.* 2018. Vol. 41, Is. 10. P. 1765–1782. (дата звернення: 20.08.2024)].

de Cesari, Ch., Bosilkov, I., & Piacentini A. (2019). (Why) do Eurosceptics believe in a common European heritage?, 26-46. In European Memory in Populism. Representations of Self and Other / Eds. by Chiara De Cesari, Ayhan Kaya.. London: Routledge [in English]. [de Cesari Ch., Bosilkov I., Piacentini A. (Why) do Eurosceptics believe in a common European heritage? / European Memory in Populism. Representations of Self and Other / Eds. by Chiara De Cesari, Ayhan Kaya.. London: Routledge. 2019. 320 p. P. 26–46. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429454813].

de Koning, A., & Modest, W. (2017). Anxious Politics in Postcolonial Europe. *American Anthropologist,* 119, 524–526. [in English]. [de Koning A., Modest W. Anxious Politics in Postcolonial Europe. *American Anthropologist*. 2017. Vol. 119. P. 524–526].

Delanty, G. (2009). The European Heritage: History, Memory and Time / The Sage Handbook of European Studies / Eds. by C. Rumford. London: Sage, 36–51 [in English]. [Delanty G. The European Heritage: History, Memory and Time / The Sage Handbook of European Studies / Eds. by C. Rumford. London: Sage, 2009. P. 36–51].

Engagements présidentiels Marine. 2017. [in English]. [Engagements présidentiels Marine. 2017. URL: www.rassemblementnational.fr/ pdf/144-engagements.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Engelhart, K. (2017). The Meaning of a Meeting of Europe's Leading Nationalist Minds. *Maclean's*. 14 February 2017. URL: www.macleans.ca/news/world/inside-a-meeting-ofthe-minds-of-europes-most-powerful-nationalists/(дата звернення: 20.08.2024)].

Europe in Which We Can Believ: Paris Statement (7 October 2017). [in English]. [Europe in Which We Can Believ: Paris Statement. 7 October 2017. URL: https://thetrueeurope.eu/ (дата звернення: 20.08.2024)].

Evans-Pritchard, E.E. (1940). The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People. Oxford: Clarendon Press [in English]. [Evans-Pritchard E.E. The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People. Oxford: Clarendon Press. 1940. 271 p.].

Gilroy, P. (2004). After Empire: Multiculture or Postcolonial Melancholia. London: Routledge [in English]. [Gilroy P. After Empire: Multiculture or Postcolonial Melancholia. London: Routledge. 2004. 200 p.].

Goldberg, D.T. (2006). Racial Europeanization. *Ethnic and Racial Studies,* 29(2), 331–364 [Goldberg D.T. Racial Europeanization. *Ethnic and Racial Studies.* 2006. Vol. 29. Is. 2. P. 331–364].

Goldberg, D.T. (2015). Are We All Postracial Yet? (Debating Race). Oxford: Polity Press [in English]. [Goldberg D.T. Are We All Postracial Yet? (Debating Race). Oxford: Polity Press. 2015. 168 p.].

Gupta, A., & Ferguson, G. (1997). Anthropological Locations. : Boundaries and Grounds of a Field Science London: University of California Press [in English]. [Gupta A., Ferguson G. Anthropological Locations. : Boundaries and Grounds of a Field Science London : University of California Press. 1997. 141 p.].

Halikiopoulou, D., & Vasilopoulou, S. (2016). Breaching the Social Contract: Crises of Democratic Representations and Patters of Extreme Right Party Support. *Government and Opposition*, 53(1), 26–50 [in English]. [Halikiopoulou D., Vasilopoulou S. Breaching the Social Contract: Crises of Democratic Representations and Patters of Extreme Right Party Support. *Government and Opposition* 2016. Vol. 53,

Is. 1. P. 26–50. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/breaching-the-social-contract-crises-of-democratic-representation-and-patterns-of-extreme-right-party-support/C8ECDE8C75B2CD406FE49B107E8B2307 (дата звернення: 20.08.2024)].

Handler, R. (1985). On Having a Culture. In Objets and Others: Essays on Museums and Material Culture. Eds. by G. Stocking. Madison: The University of Wisconsin Press, 192–216 [in English]. [Handler R. On Having a Culture / Objets and Others: Essays on Museums and Material Culture. Eds. by G. Stocking. Madison: The University of Wisconsin Press, 1985. P. 192–216].

Hanink, J. (2017). The Classical Debt: Greek antiquity in the era of austerity. Harvard: Belknap Press [in English]. [Hanink J. The Classical Debt: Greek antiquity in the era of austerity. Harvard: Belknap Press. 2017. 337 p.].

Henley, J. (January 23, 2017). Netherlands PM Says Those Who Don't Respect Customs Should Leave. *The Guardian* [in English]. [Henley J. Netherlands PM Says Those Who Don't Respect Customs Should Leave. *The Guardian*. 2017, 23 January. URL: www.theguardian.com/world/2017/jan/23/ netherlands-pm-mark-rutte-dutch-citizens-open-letter-pvv (дата звернення: 20.08.2024)].

Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. O. (1997). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press [in English]. [Hobsbawm E. J., Ranger T. O. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press. 1997. 275 p.].

Horkheimer, M., & Adorno, T.W. (1972). Dialectic of Enlightenment. Stanford: Stanford University Press [in English]. [Horkheimer, M., Adorno, T.W. Dialectic of Enlightenment. Stanford: Stanford University Press. 1972. 305 p. URL: https://monoskop.org/images/2/27/Horkheimer_Max_Adorno_Theodor_W_Dialectic_of_Enlightenment_Philosophical_Fragments.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Jaeger, S. (2020). The Second World War in the Twenty-First-Century Museum. Berlin/Boston: De Gruyter [in English]. [Jaeger S. The Second World War in the Twenty-First-Century Museum. Berlin/Boston: De Gruyter, 2020. 354 p.].

Karolewski, I. P. (2020). Memory Games and Populism in Postcommunist Poland, 239–257. In European Memory in Populism Eds. by de Cesari, Chiara and Kaya, Ayhan. London: Routledge [in English]. [Karolewski I. P. Memory Games and Populism in Postcommunist Poland / European Memory in Populism Eds. by de Cesari, Chiara and Kaya, Ayhan. London: Routledge, 2020. P. 239–257].

Kim, S. (2020). Because the Homeland Cannot Be in Opposition: Analysing the Discourses of Fidesz and Law and Justice (PiS) from Opposition to Power. *East European Politics*, 37(2), 332–351 [in English]. [Kim S. Because the Homeland Cannot Be in Opposition: Analysing the Discourses of Fidesz and Law and Justice (PiS) from Opposition to Power. *East European Politics*. 2020. Vol. 37, Is. 2. P. 332–351].

Kotwas, M., & Kubik, J. (2019). Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland. *East European Politics and Societies*, 33(2), 435–471 [in English]. [Kotwas M., Kubik J. Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland. *East European Politics and Societies*. 2019. Vol.33, Is. 2. P. 435–471. URL: https://www.researchgate.net/publication/332460537_Symbolic_Thickening_of_Public_Culture_and_the_Rise_of_Right-Wing_Populism_in_Poland (дата звернення: 20.08.2024)].

Leerssen, J. (2006). Nationalism and the Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism*, 12(4), 559–578 [in English]. [Leerssen J. Nationalism and the Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism*. 2006. Vol. 12, Is. 4. P. 559–578].

Lentin, A. (2014). Postracial Silences: The Othering of Race in Europe, 69–104. In Racism and Sociology. Eds. by W. D. Hund, A. Lentin. Switzerland: Lit Verlag [in English]. [Lentin A. Postracial Silences: The Othering of Race in Europe / Racism and Sociology. Eds. by W. D. Hund, A. Lentin. Switzerland: Lit Verlag, 2014. P. 69–104].

Lentin, A., & Titley, G. (2011). The Crises of Multiculturalism: Racism in a Neoliberal Age. London: Zed Books [in English]. [Lentin A., Titley G. The Crises of Multiculturalism: Racism in a Neoliberal Age. London: Zed Books. 2011. 296 p.].

Mitchell, K. (2014). Does European Identification Increase Support for Further Economic Integration? *Journal of European Integration,* 36(6), 601–618 [in English]. [Mitchell K. Does European Identification Increase Support for Further Economic Integration? *Journal of European Integration*. 2014. Vol. 36. Is. 6. P. 601–618].

Marco, S., & Gaweda, B. (2019). The National Agents of Transnational Memory and Their Limits: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *Journal of Contemporary European Studies*, 27(2), 1–14 [in English]. [Marco S., Gaweda B. The National Agents of Transnational Memory and Their Limits: The Case of the Museum of the Second World War in Gdańsk. *Journal of Contemporary European Studies*. 2019. Vol. 27, Is. 2. P. 1–14].

Mouffe, C. (2005). On the Political. New York: Routledge [in English]. [Mouffe C. On the Political. New York: Routledge. 2005 165 p.].

Movimento 5 Stelle (2018). Esteri. Movimento 5 Stelle Electoral Programme [in English]. [Movimento 5 Stelle. Esteri. Movimento 5 Stelle Electoral Programme 2018. URL: www.movimento5stelle.it/programma/wp-content/uploads/2018/02/Esteri.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Shackle, S. (September 1, 2017.). Trojan horse: the real story behind the fake 'Islamic plot' to take over schools. *The Guardian* [in English] [Shackle S. Trojan horse: the real story behind the fake 'Islamic plot' to take over schools. *The Guardian*. September 1, 2017. URL: https://www.theguardian.com/world/2017/sep/01/trojan-horse-the-real-story-behind-the-fake-islamic-plot-to-take-over-schools (дата звернення: 20.08.2024)].

Shore, C. (2006). In Uno Plures (?): EU Cultural Policy and the Governance of Europe. *Cultural Analysis,*5, 7–26 [in English] [Shore C. In Uno Plures (?): EU Cultural Policy and the Governance of Europe. *Cultural Analysis*. 2006. Vol. 5. P. 7–26. https://www.ocf.berkeley.edu/~culturalanalysis/volume5/pdf/shore.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Spektorowski, A. (2003). Ethnoregionalism: The Intellectual New Right and the Lega Nord. *Global Review of Ethnopolitics,* 2(3), 55–70 [in English]. [Spektorowski A. Ethnoregionalism: The Intellectual New Right and the Lega Nord. *Global Review of Ethnopolitics*. 2003. Vol. 2. Is. 3. P. 55–70].

Stolcke, V. (1995). Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology,* 36(1), 1–24 [in English]. [Stolcke V. Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology*. 1995. Vol. 36. Is.1. P. 1–24].

Stolcke, V. (1999). New Rhetorics of Exclusion in Europe. *International Social Science Journal*, 51(1), 25–35 [in English]. [Stolcke V. New Rhetorics of Exclusion in Europe. *International Social Science Journal*. 1999. Vol. 51. Is. 1. P. 25–35].

Stoler, A. (2011). Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France. Public Culture, 23(1), 121–156 [in English]. [Stoler A. Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France. Public Culture 2011. Vol. 23. Is. 1. P. 121–156].

Stoler, A. L. (2016). Duress. Imperial Durebilities in Our Times. Durham, NC: Duke University Press [in English]. [Stoler A. L. Duress. Imperial Durebilities in Our Times. Durham, NC: Duke University Press, 2016. 381 p. URL: https://www.dukeupress.edu/Assets/PubMaterials/978-0-8223-6267-8_601.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Tassios, P. (2016). Europe of Nations: Intergovernmental Approach to the European Idea (Η Ευρώπη των Εθνών: Η διακυβερνητική προσέγγιση της ευρωπαϊκής ιδέας) [in Greek] [Tassios P. Europe of Nations: Intergovernmental Approach to the European Idea (Η Ευρώπη των Εθνών: Η διακυβερνητική προσέγγιση της ευρωπαϊκής ιδέας). 2016. URL: www.xryshaygh.com/enimerosi/view/h-eurwph-twn-ethnwn-h-diakubernhtikhproseggish-ths-eurwpaikhs-ideas (дата звернення: 20.08.2024)].

Thran, M., & Boehnke, L. (2015). The Value-Based Nationalism of Pegida. *Journal for Deradicalization,* 15(3), 178–209 [in English]. [Thran M., Boehnke L. The Value-Based Nationalism of Pegida. *Journal for Deradicalization*. 2015. Vol. 15. Is. 3. P. 178–209. URL: https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/21/21(дата звернення: 20.08.2024)].

Valenta, M. (2011). Multiculturalism and the Politics of Bad Memories. *Open Democracy* [in English]. [Valenta M. Multiculturalism and the Politics of Bad Memories. *Open Democracy*. 2011. URL: https://www.opendemocracy.net/en/multiculturalism-and-politics-of-bad-memories/ (дата звернення: 20.08.2024)].

Vasilopoulou, S. (2017). European Integration and the Radical Right: Three Patterns of Opposition, 124–138. In The Populist Radical Right: A Reader. Eds, by C. Mudde. London: Routledge [in English]. [Vasilopoulou S. European Integration and the Radical Right: Three Patterns of Opposition / The Populist Radical Right: A Reader. Eds, by C. Mudde. London: Routledge, 2017. P. 124–138].

Warner, G. (October 18, 2017). A Europe we can believe in. *Reaction* [in English]. [Warner G. A Europe we can believe in. *Reaction*. October 18, 2017. URL: https://reaction.life/europe-can-believe/ (дата звернення: 20.08.2024)].

Wilders, G. (September 2, 2017.) Europe We Want. Speech, *Ambrosetti conference, Italy, Villa d'Este* [in English]. [Wilders G. Europe We Want. Speech, *Ambrosetti conference, Italy, Villa d'Este,* September 2, 2017. URL: www.geertwilders.nl/in-de-media-mainmenu-74/nieuws-mainmenu-114/94-english/2066-speech-geert-wilders-the-europe-we-want (дата звернення: 20.08.2024)].

Wodak, R. (2015). The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage [in English]. [Wodak R. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London: Sage. 2015. 256 p. URL:https://www.researchgate.net/publication/282572733_The_Politics_of_Fear_What_Right-Wing_Populist_Discourses_Mean (дата звернення: 20.08.2024)].

Yildiz, C., De Genova, N., Jansen, Y., Soto Bermant, Y., Spathopoulou, A., Stierl, M., & Suffee, Z. (2016). (The Crisis of) «European Values». In Europe/Crisis: New Keywords of «the Crisis» in and of «Europe». Eds. by N. De Genova and M. Tazzioli. New Keywords Collective. Zone Books Near Futures Online [in English]. [Yildiz C., De Genova N., Jansen Y., Soto Bermant Y., Spathopoulou A., Stierl M., Suffee Z. (The Crisis of)

«European Values» / Europe/Crisis: New Keywords of «the Crisis» in and of «Europe». Eds. by N. De Genova and M. Tazzioli. New Keywords Collective. Zone Books Near Futures Online. 2016. URL: http://nearfuturesonline.org/ europecrisis-new-keywords-of-crisis-in-and-of-europe-part-7/ (дата звернення: 21.08.2024)].

Zerofsky, E. (January 25, 2017). Europe's Populists Prepare for a Nationalist Spring. *The New Yorker* [in English]. [Zerofsky E. Europe's Populists Prepare for a Nationalist Spring. *The New Yorker*. 2017. URL https://www.newyorker.com/news/news-desk/europes-populists-prepare-for-a-nationalist-spring (дата звернення: 21.08.2024)].

Zuwanderung, A. (2018). Alternative für Deutschland [in German]. [Zuwanderung A. Alternative für Deutschland. 2018. URL: www.afd.de/zuwan derung-asyl/ (дата звернення: 22.08.2024)].

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Uzun Yu. V., Koch S. V.
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, French Bul., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

EUROPEAN MEMORIAL POLICY THROUGH THE PRISM OF POPULIST AND CONSERVATIVE MOVEMENTS: CRITICISM AND CHALLENGES

Summary
The article is devoted to a detailed analysis of the impact of populist and conservative movements on European memorial policy. The article aims to reveal how these political currents shape the critique of official narratives and memory policies in Europe and to study the challenges they pose to national and European memory discourses. The analysis covers two main aspects: a critical look at the concepts of "European heritage" and "cultural identificationism" and the impact of these views on contemporary memorial policies. The article examines specific examples, in particular, how right-wing populist ideas distort European heritage through nostalgia for the "old Europe". In this context, the emphasis is on ignoring the colonial past and simplifying narratives about colonial violence and the Holocaust. It assesses how these ideas are used to support nationalist narratives that challenge the European Union's multicultural approach and memory policies. The article also analyses how populist and conservative movements are critical of the EU, seeing it as a "bankers' union" and a "coercive melting pot" that imposes policies of multiculturalism and migrant acceptance. The article also analyses how populist and conservative movements are critical of the EU, seeing it as a "bankers' union" and a "forced melting pot" that imposes policies of multiculturalism and migrant acceptance. The article examines how these movements, including Marine Le Pen's National Rally and Golden Dawn in Greece, advocate for the return of national sovereignty and the preservation of cultural identity based on European heritage, which they believe has nothing to do with the EU. Particular attention is paid to the concept of "new racism" or "cultural racism", which is characterised by a rejection of biological hierarchies and instead emphasises cultural differences as a basis for excluding migrants. The article analyses how right-wing populist ideas justify cultural incommensurability as a threat to European identity, while new right-wing ideologues promote the concept of ethno-regionalism, which is based on cultural differentialism and denies multiculturalism. Through a comprehensive analysis, the article aims to reveal the transformation of European memorial politics under the influence of populist and conservative trends and assess their implications for European memory and identity politics.
Key words: memory politics, European memorial policy, populist movements, conservative movements, identity, national sovereignty, European heritage, cultural racism, historical narratives.

УДК 323.22/.28(477)"20"

Хорошилов О. Ю.
канд. політ. н., доцент,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: khoroshylov77@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6697-281X
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.13

ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЕСТЕТИЧНИЙ ДИСКУРС МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Статтю присвячено дослідженню проблеми естетичного супроводу процесу деколонізації як одного з провідних трендів внутрішньополітичного життя сучасної України. Об'єктом визначено урбаністичні простори країни, у локаціях яких здійснюються трансформації, спрямовані на реінтерпретацію минулого суспільства та визначення ціннісних засад його модерного існування.

В основі авторської концепції знаходиться комунікативна парадигма інтерпретації архітектури (окремих будівель та їх ансамблів) як невербальних текстів-символів – засобів політичної комунікації, соціалізації громадян та легітимації правлячого режиму. Реалізація зазначених функцій здійснюється за рахунок експресії естетичного оформлення інтер'єрів та екстер'єрів «будівель влади» й об'єктів комеморації.

Констатовано, що провідними акторами здійснюваних перетворень виступають тандеми місцевих політичних і творчих еліт, які визначають за допомогою здійснюваних перетворень (демонтаж пам'ятників і символів колоніального панування, перейменування топонімів) конфігурації колективних ідентичностей територіальних громад.

Продемонстровано суперечності процесу естетичної реінтерпретації міських просторів на прикладі м. Одеси.

Визначено, що особливостями політико-естетичного дискурсу в Україні є: ретроспективність, домінування етнографічних штампів та моностилістика символічно навантажених об'єктів.

Обґрунтовано ідею необхідності оновлення концепції естетичного супроводу процесу деколонізації. Її основна фабула має ґрунтуватися на творчому осмисленні актуальних викликів та завдань українського «інтеграторського проєкту», адекватно відповідати культурним тенденціям сучасності та стилістичним уподобанням молодої генерації громадян. Одним із центральних сюжетів тут мусить постати вшанування військової звитяги як колективної дії українського громадянського загалу у справі відсічі російської агресії.

Ключові слова: політична естетика, деколонізація, міські простори, політичні символи, історична пам'ять.

Актуальність теми. Системні політичні трансформації, через які проходить Україна, своєю важливою складовою частиною мають подолання наслідків колоніального панування не лише в політико-інституційній та економічній, а й у культурній площині. Як і будь-яка інша велика соціальна спільнота, українська нація потребує забезпеченості ефективності системи соціалізації молоді, що, своєю чергою, неможливо без (ре)концептуалізації власного політико-

© Хорошилов О. Ю., 2024

естетичного виробництва, уточнення змісту та вдосконалення інструментарію здійснення вітчизняного «інтеграторського проєкту».

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення специфіки естетичного супроводу постколоніальних трансформацій в Україні. Об'єктом дослідження вибрано урбаністичні простори країни, у локаціях яких здійснюються перетворення, спрямовані на реінтерпретацію минувшини суспільства, та визначення ціннісних засад його сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність поставлених політичною практикою завдань, цілком природним є той факт, що питання естетичного супроводу постколоніальних трансформацій потрапили до проблемного поля студій вітчизняних та закордонних науковців – представників різних галузей гуманітаристики та суспільствознавства. Серед комплексних досліджень процесів здолання колоніального минулого слід зазначити праці таких авторів, як: М. Великоня, О. Довгополова, М. Гон, Н. Івчик, А. Ложкіна, Ю. Сорока та ін.

Зокрема, словенський політолог М. Великоня, спираючись на візуальний матеріал політичних графіті з урбаністичних просторів країн Південної та Східної Європи, застосовує його в різних тематичних контекстах для аналізу постсоціалістичних ідеологічних доктрин, процесів коммеморації, (де)контрукції політичних образів тощо (Великоня, 2023, с. 26–27).

Проблему трансформації локальної колективної ідентичності в м. Одесі через процедури (ре-)(де-)конструкції «місць пам'яті» всебічно досліджує на місцевому польовому матеріалі О. Довгополова. Авторка констатує наявність певного гальмування процесів деколонізації в місті через вплив укоріненого в масовій свідомості мешканців «одеського міфу», одним із центральних елементів якого є сприйняття імперських пам'яток і топонімів як проявів «місцевого колориту» (Довгополова, 2022, с. 23).

Новизна дослідження. Попри цілком задовільний рівень ступеню наукового розроблення проблематики постколоніальних трансформацій у регіоні Східної Європи у цілому та в Україні зокрема слід констатувати, що аспектам застосування естетичного інструментарію згаданих перетворень відводиться порівняно менше уваги. У цьому сенсі пропонована стаття характеризується новизною проблематики та апробованої методології дослідження.

Методологічна основа дослідження. Комплексний характер проблеми, практичний прояв якої існує на перетині класичної «реальної» політики (з її директивною природою і тривалим досвідом застосування жорстких адміністративних технологій) та культури (у прояві символічного виробництва, зав'язаного на багато в чому «інтимних» і тому конфліктогенних ідентитарних практиках окремих індивідів, соціальних груп та цілих поколінь), визначає бінарний (політико-культурологічний) напрям дослідження і передбачає застосування комплексу класичних та нових засобів і процедур отримання інформації.

Ураховуючи той факт, що своєрідним простором, у якому розгортаються процеси (ре)інтерпретації минувшини та цілеспрямованого інжинірингу сучасності, виступають українські міста та інші населені пункти, загальним теоретико-методологічним підґрунтям дослідження естетичного супроводу деколонізації, на переконання автора, має виступати комунікативна парадигма, запропонована Ч. Дженксом та Р. Арнхеймом. Вона передбачає розгляд як окремих «ідеологічно

навантажених» споруд, так і цілих архітектурних ансамблів як своєрідних текстів, цілеспрямовано наділених їхніми творцями/замовниками атрибутами експресивності, інтерпретативної чіткості й ідеологічності та спрямованих на політичну «мобілізацію простору» та його мешканців (Arnheim, 1974; Jencks, 1984). З огляду на зазначене, слід погодитися з Ю. Сорокою в її констатації комунікативної природи культури у цілому як такої, що «пов'язана з ідеями, які передаються у формі символів» (Сорока, 2012, с. 286).

Орієнтуючись на те, що об'єктом даного дослідження виступають саме естетичні концепції урбаністичних об'єктів в їх політико-дієвій спроможності, найбільш продуктивними методиками отримання емпіричного матеріалу, з точки зору автора статті, є ті, що активно експлуатуються в межах візуальної культурології, міської та кіберетнографії, соціальної антропології тощо. Зокрема, високу наукову цінність тут має метод включеного спостереження, який у сукупності з наступними фокусованими інтерв'ю представників місцевого експертного середовища та «лідерів суспільної думки» дає можливість проникнути у специфіку взаємодії існуючих субкультур, проявити конкуренцію політико-культурних дискурсів, виявити приховані розломи моделей історичної пам'яті в межах конкретного локалітету, зокрема та/або національної спільноти в цілому (Великоня, 2023, с. 26; Сорока, 2012, с. 270).

У суто прикладному значенні методики міської етнографії в комплексі з можливостями, що надають досліднику сучасні Інтернет-ресурси (зокрема, віртуальні мандрівки вулицями міст та екскурсії в інтер'єрах адміністративних будівель за допомогою Google Maps, а також відповідних розділів офіційних web-порталів владних структур), зменшують негативний вплив на конкретне case study з боку таких чинників, як територіальна віддаленість об'єкта вивчення і режим його відвідування тощо. Додатковими бонусами застосування технологій кіберетнографії є: дослідження об'єктів, вибраних для спостереження, як у статиці, так і в динаміці (співставлення світлин, зроблених у різні часи); зменшення «суб'єктивності» застосування засобів фіксації (порівняння авторського візуального матеріалу зі зразками інших агентів); верифікація висхідних тез та прикінцевих висновків (через тривалість збереження матеріалів посилань та відкритість мережевих джерел) тощо (Великоня, 2023, с. 86).

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Аналіз архітектурних рішень урбаністичних просторів як експресивно навантажених «текстів», які визначають когнітивні та поведінкові практики залучених до них індивідів, ідейно сполучається з конструктивістською парадигмою тлумачення постколоніальних трансформацій, у тому числі й у сучасній Україні. Дійсно, як слушно констатує Р. Арнхейм, мистецтво (у всіх культурних контекстах) не лише допомагає людині зрозуміти світ та себе в ньому, а й «підказує», що саме вона зрозуміла та вважає за істину. На відміну від інших різновидів мистецтва, які не толерують тавтологічність, саме архітектура з її орнаменталістикою, що ґрунтується на повторенні і навіть копіюванні певних сенсово навантажених елементів, виступає потужним інструментом індоктринації, створюючи певне «силове поле» семантики та семіотики правлячого режиму (Arnheim, 1974, p. 139).

Тандеми політичних та мистецьких еліт, ґрунтуючись на своїй монополії (ре)конструювання міських просторів (планування забудови, зведення споруд, найменування топонімів) та їх естетичного (до)опрацювання (символічна орна-

менталістика фасадів та інтер'єрів, установлення/демонтаж об'єктів комеморації тощо), в авторитарний спосіб визначають свій «космос у хаосі» варіантів індивідуальних когнітивних та ідентитарних практик мешканців «другого середовища», стимулюючи серед них досягнення певного суспільного консенсусу в судженні про сутність дійсності (Arnheim, 1974, p. 47, 383).

У цілому під час пояснення алгоритму «перетворення» витвору мистецтва на політично значущий текст, на думку автора статті, доцільно спиратися на концепцію Г. де Монту, відповідно до якої основна процедура прояснення та засвоєння «меседжу» конкретного культурного артефакту здійснюється в ланцюжку «фахівець – митець – критик – публіка» (Монту, 2020, с. 107). В умовах різних політичних режимів виконавці зазначених ролей можуть різнитися. Наприклад, за умов демократії «митцями» і «критиками» є представники культурної еліти і пересічні громадяни (не байдужі до естетичного виробництва), тоді як «фахівцями» виступають управлінці – майстри використання витворів мистецтва в арсеналі м'яких та розумних технологій політичного впливу. На відміну від цього в авторитарних (і тим більше тоталітарних) режимах ролі «фахівця» і «критика» об'єднує у своєму амплуа політична еліта, «митці» виступають у ролі слухняних функціонерів апарату індоктринації, а «публіка» задовольняється тривіальним споживанням результатів культурного виробництва.

Оцінюючи багатовіковий досвід використання мистецтва в арсеналі засобів впливу на людину та суспільство різними політичними режимами, очевидно, слід погодитися з А. Ложкіною в її скептичній оцінці модерністської мрії про повну автономію діяльності митця. Як констатує авторка, «диктатура чужого погляду – значущий чинник в історії мистецтва» (Ложкіна, 2019, с. 338).

Орієнтуючись на запропоновану вище дослідницьку парадигму, процеси деколонізації та декомунізації в Україні можна інтерпретувати як своєрідний «палімпсест» символічних просторів територіальних спільнот, провідну роль у якому відіграє згаданий уже тандем місцевих політичних та творчих еліт (Гон, Івчик, 2020, с. 238). Розгортаючись у загальнонаціональному масштабі, цей процес найчастіше набуває характеру деструкції носіїв інформації минулих ідеологічних систем і політичних режимів (демонтаж пам'ятників, перейменування вулиць та населених пунктів) та багато в чому несистемних спроб конструювання нового семантичного контексту для національної спільноти. Користуючись понятійним інструментарієм конструктивізму, загальну логіку естетичних перетворень у межах деколонізації України можна висловити за допомогою понять «ре-конструкція» (ретроспективний вектор) та «де-конструкція» (модальність заперечень політико-культурних кодів попередніх режимів та систем).

Як і будь-який трансформаційний процес, який здійснюється в прискореному режимі, естетичні перетворення в країні характеризуються відсутністю загальної цілісної концепції та потерпають від нестачі належного фінансування. Справедливо критикуючи сучасне українське політико-естетичне виробництво, А. Ложкіна вказує на його «лаковий реалізм, наративність, надмірну експлуатацію етнографічної атрибутики» (Ложкіна, 2019, с. 399). Яскравим прикладом світоглядних труднощів у доланні постколоніальної травми в мистецтві, яка проявляється у тому числі в канонізації архаїчних мотивів народної культури, авторка вважає реконструкцію Майдана Незалежності в Києві. Загальна стилістика цього архітектурного ансамблю характеризується домінуванням «козацького бароко»,

має відверту ретроспективність своєї фабули (Ложкіна, 2019, с. 399). Виступаючи проявом специфіки мислення еліти, яка відповідає на виклики постмодерного культурно плюрального світу за допомогою образів примордіальної спадковості, архітектурний ансамбль Майдана не може вважатися естетичним маніфестом сутності української громадянської спільноти, яка є політично єдиною не через свою однаковість (Сорока, 2012, с. 239–240).

На регіональному рівні квітесенцією згаданих суперечностей політико-естетичного дискурсу в межах м. Одеси може виступати квартал адміністративних будівель колишнього командування Південного військового округу, окреслений вулицями Канатною, Пироговською та Пироговським провулком. Побудований наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років увесь архітектурний комплекс витриманий у стилістиці сталінського ампіру та був прикрашений до початку процесів декомунізації і деколонізації орнаментами, що символізували радянську політичну систему та військову звитягу. Із 2014 р. у межах окресленого кварталу розпочалися роботи з ліквідації згаданої символіки, які зводилися до часткового і поступового (ураховуючи етажність будівель) її демонтажу, або до заліпки цементом окремих елементів орнаменту (рис. 1, 2). Жодних нових символічно навантажених архітектурних елементів не розміщувалося. Як загальний підсумок: квартал був декомунізований за формою, але постав як естетично понівечений за змістом із відповідними слідами-нагадуваннями про попередній політико-культурний наратив.

Рис. 1. Деконструкція символів радянської військової звитяги на будівлі колишнього спорткомплексу ЦСКА, м. Одеса, вул. Пироговська

Джерело: фото автора статті

Рис. 2. Елементи державної символіки СРСР перед деконструкцією.
Будівля колишнього штабу Південного військового округу, м. Одеса, вул. Пироговська
Джерело: фото автора статті

Визнаючи неодмінність присутності ретроспективних мотивів у політичній естетиці будь-якого сучасного нам національного колективу та потребу здолання колоніального спадку в політичній естетиці урбаністичних просторів, слід констатувати одночасно і необхідність відповідної мистецької рефлексії щодо актуальних викликів колективному існуванню спільноти, її культурного позиціонування в системі цінностей та трендів постмодерного світу, здійснення у цьому напрямі цілісного (в інструментальному, ідеологічному та естетичному вимірах) політико-культурного «виробництва». Це може здійснюватися у вигляді певної «революційної творчості» окремих (достатньо часто – анонімних) митців, які, окрім іншого, намагаються надавати новий зміст для старих пропагандистських об'єктів (рис. 3), але як широкомасштабного процесу з претензіями на загальнонаціональні результати – має спиратися на серйозну державну підтримку.

На думку автора статті, чинниками подолання моностилістичності та ретроспекції вітчизняного політико-естетичного дискурсу мають виступати тематика відсічі російській військовій агресії та об'єктивно сформований запит на комеморацію героїки українського спротиву. Як слушно зауважує О. Михайлова, «військова звитяга є важливим складником національного міфу» (Михайлова, 2022, с. 79). Такі пам'ятники та монументи із цілком конкретним семантичним навантаженням емоційно переконливо маркують публічний простір сучасних міст як локацій, у яких розгортається цілком окремішнє від колишньої «метрополії» життя громадянської спільноти.

Цей мотив за всієї його трагічності вже втілюється як в окремих об'єктах меморіалізації, так і в комплексних архітектурних рішеннях формування міських ландшафтів по всій країні. Яскравим прикладом такої коммеморації виступає меморіал воїнам, які загинули в зоні АТО, збудований в Одесі (Кіндсфатер, 2021).

У його фабулі вдало сполучаються конструкції постмодерністського символізму (гранітні конструкції у сполученні з живими деревами) та елементи реалізму (стели з рельєфними написами та QR-кодами). Маючи подвійну функціональність (об'єкт коммеморації та рекреації), комплекс виступає цілком удалим прикладом творчого освоєння та осмислення міського простору, ефективним невербальним естетичним наративом про сучасні виклики українському суспільству тощо.

Рис. 3. Стихійна декомунізація естетичного дискурсу міських просторів в Україні

Відкрите джерело: URL: https://news.online.ua/ru/sotsseti-vzorval-lenin-kozak-na-sumshchine-opublikovano-foto-750153/

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Як інтегративний висновок статті у цілому є констатація необхідності творчого переосмислення загальної концепції естетичного супроводу процесу деколонізації у країні. Домінування в політико-культурному дискурсі відверто ретроспективної тематики не сприяє подоланню, а, навпаки, стимулює актуалізацію субкультурних розколів, наявних у тілі української політичної нації. Зокрема, як справедливо констатує Д. Судін, «історична пам'ять в українському суспільстві не є дихотомічною, де протистоять один одному радянський та український національні наративи... В українському суспільстві поширені змішані типи історичної пам'яті, тобто ситуації, коли кілька моделей поєднуються у свідомості окремої людини» (Судин, 2021, с. 81–82). Очевидно, що основна фабула вітчизняної політичної естетики повинна мати про- та перспективну спрямованість, має ґрунтуватися на творчому осмисленні актуальних викликів та завдань націєтворення, адекватно відповідати культурним тенденціям сучасності та стилістичним уподобанням молодої генерації громадян.

Звісно, що успіх справи «розриву шаблонів» вітчизняного політико-естетичного виробництва залежить не лише від зусиль митців самих по собі. Цьому має сприяти вся система соціалізації громадян країни. Включені до її інфраструктури символічно навантажені витвори архітектури та об'єкти коммеморації повинні

сприяти досягненню того інтерпретаційного консенсусу учасників українського «інтеграційного проєкту», без якого його позитивний результат є неочевидним. Загалом для відповіді на питання: «Якою є культурна концепція (пост)модерної України?» потрібен громадянин, соціалізований у нових культурних реаліях, здатний до нюансового підходу у своїх практиках «естетичного споживання» та активний у самостійному пошуку «тисячі відтінків сенсу» (Ложкіна, 2019, с. 112).

Ураховуючи той факт, що сам процес (ре)концептуалізації існування української політичної спільноти є відкритим, виступає таким, що залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх чинників, дослідження його естетичного інструментарію слід визнати, безумовно, перспективним та таким, що має беззаперечне прикладне значення.

References [Список використаної літератури]

Arnheim, R. (1974). Art and Visual Perception. A Psychology of Creative Eye. Berkeley, Los Angeles, London. University of California Press. 263 p. [in English]. [Arnheim R. Art and Visual Perception. A Psychology of Creative Eye. Berkeley, Los Angeles, London. University of California Press. 1974. 263 p.].

Jencks, Ch. (1984). The Language of Post-Modern Architecture. New York : Rizzoli. 152 p. [in English]. [Jencks Ch. The Language of Post-Modern Architecture. New York : Rizzoli. 1984. 152 p.].

Velykonia, M. (2023). Images of disagreement : political graffiti and street art in the post-socialist transition. Odesa: Helvetica Publishing House [in Ukrainian]. [Великоня М. Зображення незгоди: політичні графіті та вуличне мистецтво постсоціалістичного переходу. Одеса : Гельветика, 2023. 308 с.].

Hon, M., & Ivchyk, N. (2020). Instrumentalisation of Memory: The Other as a «Challenge» (on the Case of Rivne). *Ideology and politics,* 2. 229–250 [in Ukrainian]. [Гон М., Івчик Н. Інструменталізація пам'яті: інший як «виклик» (на прикладі м. Рівне). *Ідеологія і політика.* 2020. № 2. С. 229–250].

Dovhopolova, O. (2022). Possible tendencies of rebooting local identities in Ukraine in the situation of war (the case of Odesa). *Ideology and politics*, 2. 19–33 [in Ukrainian]. [Довгополова О. Можливі тенденції перезавантаження локальних ідентичностей в Україні в ситуації війни (приклад Одеси). *Ідеологія і політика*. 2022. № 2. С. 19–33].

Lozhkina, A. (2019) Permanent Revolution. Art of Ukraine in the Twentieth and Early Twenty-First Centuries. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian]. [Ложкіна А. Перманентна революція. Мистецтво України XX – початку XXI століття. Київ : ArtHuss, 2019. 544 с.].

Mykhailova, O.Y. (2022). Memorialisation of Military Victory in the Monuments of Ukraine: Axiological Aspects. *Politikus.* 5. 79 – 86 [in Ukrainian]. [Михайлова О.Ю. Меморіалізація військової звитяги у пам'ятниках України: аксіологічні аспекти. *Політикус.* 2022. Вип. 5. С. 79–86].

Montu, H. (2020) Art Firm: Aesthetic Management and Metaphysical Marketing. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian]. [Монту Г. Артфірма: естетичне управління та метафізичний маркетинг. Київ : ArtHuss, 2020. 448 с.].

Kindsfather, O.V. A project of the Memorial to the soldiers killed in the ATO/CFO area was presented to Odesa (2021, February 6) [in Ukrainian]. [Кіндсфатер О.В. Одесі представили проєкт Меморіалу воїнам, які загинули в районі проведення АТО/ООС. URL: https://armyinform.com.ua/2021/02/06/v-odesi-predstavyly-proyekt-memorialu-voyinam-yaki-zagynuly-v-rajoni-provedennya-ato-oos/ (дата звернення: 01.05.2024)].

Soroka, Y. (2012). Our own, strangers, different: a socio-cultural perspective on the perception of the Other. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian]. [Сорока Ю. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2012. 332 с.].

Sudyn, D. (2021). Multiplicity of historical memory models in Ukrainian society. *Sociology: theory, methods, marketing* 3. 65–90 [in Ukrainian]. [Судин Д. Множинність моделей історичної пам'яті в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 65–90].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024

Khoroshylov O. Y.
Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 35, French blv. 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

POSTCOLONIAL TRANSFORMATIONS IN UKRAINE: AESTHETIC DISCOURSE OF URBAN SPACES

Summary
The article is devoted to the study of the problem of aesthetic support of the process of decolonisation as one of the leading trends in the internal political life of modern Ukraine. The object is the country's urban spaces, in the locations of which transformations are being carried out aimed at reinterpreting the past society and defining the value foundations of its modern existence.
The author's concept is based on the communicative paradigm of interpreting architecture (single buildings and their ensembles) as non-verbal texts-symbols - tools of political communication, socialisation of citizens and legitimisation of the ruling regime. These functions are achieved through the expression of the aesthetic design of the interiors and exteriors of «buildings of power» and commemorative objects.
It is argued that the leading actors of the ongoing transformations are tandems of local political and creative elites, which determine the configuration of collective identities of territorial communities through the transformations (dismantling of monuments and symbols of colonial rule).
The article demonstrates the lack of aesthetic reinterpretation of urban spaces on the example of Odesa.
It is determined that the peculiarities of political and aesthetic discourse in Ukraine are: retrospectivity, dominance of ethnographic clichés and monostylistics of symbolically loaded objects.
The idea of the need to update the concept of aesthetic support for the process of decolonisation is substantiated. Its main plot should be based on a creative understanding of the current challenges and tasks of the Ukrainian «integration project» and adequately respond to the cultural trends of our time and the stylistic preferences of the younger generation of citizens. One of the central themes here should be the commemoration of military valour as a collective action of Ukrainian civil society in repelling Russian aggression.
Key words: political aesthetics, decolonisation, urban spaces, political symbols, historical memory.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

УДК 327.8:303.48:32.019(73)

Жеребятнікова І. В.
канд. соц. н., доцент,
кафедра міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
пр. Науки, 9А, м. Харків, 61166, Україна
E-mail: Iryna.Zherebiatnikova@hneu.net
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-7908-6780
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.14

Горбачов А. В.
канд. політ. н., старший викладач,
кафедра міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
пр. Науки, 9А, м. Харків, 61166, Україна
E-mail: gorbachovav2302@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-8200-6515
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.14

Кравченко О. В.
д-р іст. наук, професор,
кафедра міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
пр. Науки, 9А, м. Харків, 61166, Україна
E-mail: olena.v.kravchenko@hneu.net
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-6524-1997
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.14

«М'ЯКА СИЛА» ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС ТА ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ: ДОСВІД США

Статтю присвячено питанням сутності «м'якої сили» як стратегічного напряму політики. Головною ознакою «м'якої сили» є здатність країни формувати світову громадську думку шляхом популяризації власних цінностей, національних культурних традицій, досягнень у сфері науки та освіти. Традиційна стратегія «м'якої сили» вважається американською. Основним ресурсом «м'якої сили» Америки є привабливість американської культури та американського способу життя. «М'яка сила» Америки полягає у здатності досягати цілей шляхом залучення та переконання, що має вирішальне значення для ефективної зовнішньої політики та успішної глобальної торгівлі.

Метою статті є дослідження «м'якої сили» США як стратегічного ресурсу та інструменту впливу на міжнародні процеси. Методологічним базисом дослідження є теоретичні та емпіричні методи – збирання й порівняння інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення. Теоретичною основою статті слугують праці вітчизняних та закордонних науковців. Визначено, що стратегічні напрями «м'якої сили» для США включають культурну дипломатію, економічний розвиток через міжнародну торгівлю та інвестиції, підтримку демократії та прав людини. Ці

© Жеребятнікова І. В., Горбачов А. В., Кравченко О. В., 2024

підходи спрямовані на посилення впливу й привабливості США на світовій арені. Зазначено, що «м'яка сила» США часто вважається важливим складником міжнародних процесів. За допомогою таких елементів, як культура, цінності та дипломатія, США можуть переконати інших у справедливості своїх методів без застосування сили чи примусу. Як правило, США використовують свою «м'яку силу» для розвитку відносин, сприяння співпраці та просування своїх цілей на світовій арені. В епоху глобалізації та посилення конкуренції сил інструментарій «м'якої сили» є важливим складником зовнішньополітичної сили країни, яка визнана сучасним еквівалентом великої держави. Сьогодні «м'яка сила» має першочергове значення для глобальних соціальних, політичних, економічних і культурних зусиль.
Ключові слова: стратегія, «м'яка сила», міжнародні відносини, глобалізація, зовнішня політика, публічна дипломатія.

Постановка проблеми. Країни прагнуть впливати на міжнародне середовище та суб'єкти міжнародних відносин виходячи із власних цілей, ресурсів і можливостей. Серед основних засобів впливу частіше використовуються фінансово-економічні, військово-політичні та дипломатичні ресурси. Але їх наявність не означає, що кожна країна може використовувати їх однаково ефективно для просування власних інтересів. Головною ознакою «м'якої сили» є здатність країни формувати світову громадську думку шляхом популяризації власних цінностей, національних культурних традицій, досягнень у сфері науки та освіти. Традиційна стратегія «м'якої сили» вважається американською. Основним ресурсом «м'якої сили» Америки є привабливість американської культури та американського способу життя.

Упродовж більшої частини минулого століття Сполучені Штати зберігали свій статус глобальної наддержави, збільшуючи військову міць і водночас просуваючи свої демократичні цінності та силу американської культури в усьому світі. М'яка сила Америки, здатність досягати цілей шляхом залучення та переконання мають вирішальне значення для ефективної зовнішньої політики та успішної глобальної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями питань сутності політики «м'якої сили» займалися вітчизняні та зарубіжні науковці. Зокрема, цим питанням були присвячені праці таких учених, як І. Гавриленко (Gavrylenko, 2020), В. Кривошеїн (Kryvoshein, 2023), І. Кротюк (Krotiuk, 2021), Г. Галларотті (Gallarotti, 2010), Дж. Най (Nye 2008), Е. Дж. ІІІ Вілсон (Wilson, 2008) та ін.

Теоретичним питанням розвитку «м'якої сили» увагу приділили І. Пересипкіна (Peresypkina, 2022), О. Сенченко (Senchenko, 2022), С. Федорович (Fedorovich, 2021), С. Чарльз (Charles, 2024) та ін.

Українські науковці Н. Грабовенко та Н. Зикун (Grabovenko & Zykun, 2023) присвятили свої праці дослідженню особливостей стратегічних комунікацій та з'ясуванню місця «м'якої сили» в епоху цифровізації. О.В. Карчевська та А.С. Реука (Karchevska & Reuka, 2020) зосередили свою увагу на загальних аспектах «м'якої сили», визначивши її як основу геополітичної стратегії.

На думку таких учених, як Л. Кормич, Т. Краснопольська та А. Пехнік (Kormych, Krasnopolska & Pekhnik, 2023), «м'яка сила» є важливим інструментом для забезпечення національної безпеки. Це твердження поглиблює Н. Мадзіба (Madziba, 2024) шляхом порівняння м'якої сили у США та Китаї.

Х.В. Онезорге (Ohnesorge, 2020) уважає, що концепція «м'якої сили» є центральною для аналізу міжнародних відносин, політики, суспільства, економіки, а також людського життя.

Б. Тімілсана (Timilsana, 2024), аналізує основні позитивні та негативні аспекти політики «м'якої сили» в малих державах.

Незважаючи на численні дослідження та публікації, концепції «м'якої сили» у США як формі міжнародних відносин усе ще бракує глибини та конкретності.

Методологічна основа дослідження. Теоретичною основою дослідження були науково-емпіричні методи отримання та порівняння інформації. Ці методи були використані для визначення сутності політики «м'якої сили». За допомогою методу комплексного аналізу було з'ясовано його першорядні аспекти. Методом синтезу та узагальнення визначено вплив «м'якої сили» на стратегічні та міжнародні комунікації США.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження «м'якої сили» США як стратегічного ресурсу та інструменту впливу на міжнародні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Один із видів «метавлади» називається «м'якою силою». Метавлада – це стан, за якого динаміка влади є частиною більшої системи соціальних відносин, які впливають на цю динаміку та, своєю чергою, на результати взаємодії між сторонами (Madziba, 2024). Нова концепція під назвою «м'яка сила» була створена для опису складних взаємодій між країнами та різних способів, якими вони підходять до ненасильницьких методів впливу на важливих світових діячів (Gallarotti, 2010). Мета «м'якої сили» полягає ц тому, щоб за допомогою привабливості країни змусити інші держави копіювати та імітувати популярні риси держави (Wilson III, 2008).

Концепція «м'якої сили» спочатку була задумана Джозефом Найем, який мав на меті використати інструментарій міжнародної політики недержавних учасників міжнародних відносин (державних і недержавних). Це було досягнуто через поняття «влада». Американський учений уважає, що державна влада – це здатність досягати бажаних результатів і, якщо необхідно, змінювати поведінку інших держав для сприяння бажаним результатам (Nye, 2008). У міжнародній політиці сила розглядається, насамперед, як здатність однієї держави впливати на поведінку іншої держави в бажаному напрямі. Щоб досягти цього, країни мають у своїх арсеналах різноманітні види сили, які вибірково застосовуються ними в їхніх зовнішньополітичних зусиллях. Цей арсенал складається з двох різних типів сили: «жорсткої» та «м'якої».

Варто зазначити, що концепція «м'якої сили» складається з трьох основних компонентів (рис. 1).

Рис. 1. Основні компоненти політики «м'якої сили»

Одним із найважливіших атрибутів «м'якої сили» є її залежність від держави та уряду країни, тому ця технологія може використовуватися як державами, так і недержавними суб'єктами, такими як міжнародні організації та установи. Недержавним суб'єктам належить унікальна роль у сучасних міжнародних відносинах, оскільки вони безпосередньо впливають на процеси у світі, часто використовуючи методи «м'якої сили». Ці учасники міжнародних відносин впливають як на широку громадськість, так і на лідерів націй. Вони або створюють сприятливе середовище, або, навпаки, блокують політику держав (Krivoshein, 2023).

Як і інша «м'яка сила», її використання залежить від контексту. Коли країна поширює власні цінності та ідеї, вона повинна створити для цього максимально сприятливе середовище. Наприклад, використання «м'якої сили» є більш ефективним у відкритих суспільствах із децентралізованою владою та демократичними режимами. У закритих країнах із сильною авторитарною владою можливості «впливати на волю інших» обмежені. Окрім того, легше поширювати власні цінності в суспільствах зі схожою або подібною культурною орієнтацією.

Механізмом досягнення «м'якої безпеки» в міжнародному контексті є участь держави в інтеграційному об'єднанні. Це передбачає боротьбу з небезпеками й негараздами, пов'язаними з «м'якою безпекою», формальне затвердження важливих рамок або правових угод урядом, об'єднання, участь у створенні порядку об'єднання, вироблення колективних підходів до розв'язання питань і запобігання небезпекам, а також створення ради безпеки.

В обмеженому розумінні механізм забезпечення «м'якої безпеки» – це певний формат партнерства, який залучає різноманітних суб'єктів, включаючи державні установи та організації громадянського суспільства, приватний сектор тощо. Важливо визнати, що використання інструментів «м'якої сили» сприяє участі різноманітних суб'єктів у системі національної безпеки (Kormych, Krasnopolska & Pekhnik, 2023).

Процес «м'якої сили» є залежним від впливу громадської думки. Систематичне виявлення небезпек, поодинокі дії, надмірна сила чи ультиматуми в публічній дипломатії мають значний вплив на здатність держави використовувати силу морального авторитету. Натомість миролюбна міжнародна політика, яка передбачає давні методи мирного розв'язання конфліктів; активна участь у протидії великим глобальним загрозам та тенденція приймати колективні рішення збільшують силу держав у міжнародному співтоваристві (Krotyuk, 2021).

США є класичним прикладом країни, яка здебільшого покладається на «м'яку силу» як засіб впливу на інші країни. І хоча цей термін уперше був задокументований у науковій літературі лише в 1990-х роках, його прояви очевидні в кожному історичному періоді.

Наприклад, Американська адміністрація допомоги (ARA) відіграла важливу роль під час продовольчої кризи 1921–1923 рр. в Україні, забезпечуючи голодуючих продовольством та іншими необхідними матеріалами (Fedorovich, 2021). Доречним прикладом з американської історії є також продовольча та економічна допомога, що надавалася іноземним країнам через план Маршалла. Завершення Другої світової війни пішло на користь Америці, підвищивши її популярність у всьому світі.

У другій половині XX ст. США постійно демонстрували цінність західного стилю життя. Із цією метою в американському уряді були створені громадські інституції, метою яких є популяризація «м'якої сили» США у світі.

Усі міжнародні обміни Сполучених Штатів сприяють виконанню федерального Акту Фулбрайта – Хейса 1961 р., який має на меті «покращення взаєморозуміння між американським народом та рештою світу через освітні та культурні обміни». Це робиться для того, щоб зміцнити зв'язки між США та іншими країнами через демонстрацію освітніх і культурних переваг, досягнень та інтересів американського народу. Окрім того, існує бажання сприяти миру та співпраці США та інших країн. Важливо зазначити, що американські освітні програми проводяться на регулярній основі, мають оновлений бюджет, визначену цільову аудиторію, яка складається переважно зі здобувачів освіти, і цим, насамперед, пояснюється їхній успіх (Senchenko, 2022).

Незважаючи на переваги «м'якої сили» в міжнародних відносинах, її також критикували. Дехто вважає, що ефективність «м'якої сили» залежить від сприйнятливості аудиторії і що вона не завжди може призвести до практичних результатів. Окрім того, стратегії «м'якої сили» уразливі до непослідовної внутрішньої політики або дій, які суперечать створеному образу, що підкреслює необхідність внутрішньої узгодженості в реалізації «м'якої сили».

Публічна дипломатія вважається ключовим компонентом «м'якої сили». Цей тип влади характеризується прагненням до спілкування й порозуміння з іноземним населенням із метою сприяння взаємній повазі та доброзичливості (Timilsana, 2024). Успішна публічна дипломатія сприяє розвитку «м'якої сили» країни, культивуючи позитивні думки у світовій спільноті. Сполучені Штати історично використовували такі ініціативи, як Програма Фулбрайта та міжнародне телебачення, щоб просувати свою «м'яку силу».

Важливість онтологічної перспективи у соціальних наукових дослідженнях, особливо у зв'язку з міжнародними відносинами, полягає у тому, щоб спрямувати дослідника до конкретної мети. «М'яка сила» відрізняється від лібералізму чи ідеалізму. Це просто потужний інструмент, який сприяє досягненню бажаних результатів. У зв'язку із цим концепція «м'якої сили» ґрунтується на кількох основних принципах теорії взаємозалежності, включаючи владу міжнародних транзакцій, взаємодій і комунікацій, а також владу автономних суб'єктів (Ohnesorge, 2020). «М'яка сила» – це методологія для вивчення міжнародних справ, які виходять за межі традиційної концепції реальності, лібералізму та конструкціонізму.

«М'яка сила» відіграє вирішальну роль у формуванні глобальних структур управління. Країни з високим рівнем м'якої сили часто є впливовими в міжнародних організаціях, формуючи норми та політику. Здатність визначати глобальний порядок денний і впливати на процеси прийняття рішень тісно пов'язана з можливостями «м'якої сили» країни. Ефективна проєкція м'якої сили може призвести до розширення співпраці та появи спільних цінностей у міжнародному співтоваристві.

«М'яка сила» країни вимірюється її здатністю досягати своїх зовнішньополітичних цілей. Здатність будь-якої країни брати участь у міжнародних відносинах можна визначити шляхом вивчення наслідків зміни політики цільової країни, які сприймає країна-реципієнт. Результати «м'якої сили» мають бути першочерговими. Індикатори ефективності «м'якої сили», за зменшенням важливості, – це опір, поступливість і підтримка.

Результати застосування «м'якої сили» залежать від того, наскільки країна відповідає критеріям міжнародних організацій, її схильності голосувати в Гене-

ральній Асамблеї ООН, прихильності до зовнішньополітичних ініціатив, а також від кількості та типу угод, які вона уклала (Gallarotti, 2010).

Стратегічні напрями «м'якої сили» для США охоплюють культурну дипломатію, економічний розвиток через міжнародну торгівлю та інвестиції, підтримку демократії та дотримання прав людини. Ці підходи спрямовані на посилення впливу та привабливості США на світовій арені.

Стратегічні комунікації є похідними від установлення довгострокових зв'язків між суспільством, політикою, бізнесом та іншими установами й організаціями. Потенціал стратегічних комунікацій використовують також державні та офіційні особи, учасники бізнесу. Стратегічні комунікації публічного менеджменту й управління сприяють створенню репутації та іміджу влади – як державних службовців, так і органів державної влади. Зрештою, стратегічні комунікації, які є найважливішим складником «м'якої сили», спрямовані на розв'язання питання інформаційного забезпечення зовнішньої політики сучасної держави (Grabovenko & Zykun, 2023).

Основним політичним документом Сполучених Штатів, який описує поточні цілі та пріоритети зовнішньої політики США, є Стратегія національної безпеки. Уперше адміністрація президента Річарда Ніксона оприлюднила документ, який описував потреби країни в безпеці, у 1986 р. У ньому, відповідно до закону Голдуотера – Ніколса, стверджується, що стратегія національної безпеки є обов'язковою для кожної нової адміністрації у США. Цей документ виходить після виборів нового американського президента, описує основні пріоритети та методи зовнішньої політики держави на наступний президентський термін. Стратегія національної безпеки визначає цілі зовнішньої та внутрішньої політики з метою гарантування національної й міжнародної безпеки, причому перша залежить від другої. Він також описує необхідні кроки та ресурси для досягнення визначених цілей (Гавриленко, 2020). Термін «м'яка сила» в політичній теорії використовується для опису здатності нації впливати на інших за допомогою неінтуїтивних методів, таких як культурна дипломатія, економічна допомога та міжнародна співпраця. В американському контексті «м'яка сила» вважається одним із найважливіших аспектів їхньої глобальної влади. США використовують свої культурні досягнення, освітні програми та гуманітарну допомогу, щоб впливати на сприйняття світу та створювати альянси з іншими націями. Такий підхід до влади м'яко доповнює американську військову та економічну доблесть, даючи їй змогу досягати своїх цілей шляхом дипломатії та співпраці.

Однією з основних характеристик геостратегії США є акцент на використанні «м'якої сили» та дипломатії для досягнення цілей. Культура, освіта, наука та інші м'які методи сприяють зусиллям американського уряду і допомагають зміцнити зв'язки з іншими націями та вплинути на сприйняття світу суспільством. Сучасні геостратегічні труднощі, такі як зміна клімату, кібербезпека, поширення ядерної зброї та гонитва за глобальним тероризмом, вимагають від Сполучених Штатів пошуку ефективних способів розв'язання цих проблем. США вже співпрацюють з іншими країнами та організаціями в глобальному масштабі для сприяння стабільності й безпеки. Діяльність дипломатів і співпраця в контексті міжнародних організацій, таких як ООН, Європейський Союз і НАТО, має велике значення для геостратегії США. Вони сприяють асоціації американців з іншими націями для розв'язання глобальних проблем і суперечностей. США продовжують зали-

шатися центром у сучасних міжнародних відносинах, геостратегічні рішення та дії країни матимуть значний вплив на перебіг подій у багатьох регіонах світу. Зміна адміністративних та політичних структур у США також може вплинути на геостратегічну орієнтацію країни, але це залишається важливим складником стабільності країни та співпраці в усьому світі (Peresypkina, 2022).

«М'яка сила» – це здатність країни впливати на інших через переконання та залучення, а не через пряму військову чи економічну силу. Цю ідею популяризував політолог Джозеф Най. Сполучені Штати були визнані провідною країною у використанні «м'якої сили» як стратегічного інструменту впливу на міжнародні справи.

В Америці «м'яка сила» виражається різними способами, включаючи культурні результати, зокрема фільми, музику та популярну культуру, а також освітні обміни, дипломатію та гуманітарну допомогу. Такі американські ідеї, як демократія, свобода та особиста свобода, мають значний вплив на сприйняття світу та досягнення американських цілей.

Однією з основних характеристик американської «м'якої сили» є її здатність впливати на світову громадську думку та отримувати підтримку своєї політики й принципів. Надаючи пріоритет таким цінностям, як демократія, права людини та верховенство права, США змогли сформувати альянси та партнерства з іншими країнами, які мають подібні риси, для досягнення своїх міжнародних цілей.

Загалом досвід використання «м'якої сили» Сполученими Штатами Америки продемонстрував цінність застосування непримусових методів для досягнення міжнародних цілей та впливу на міжнародні процеси. Культурна, політична та ідеологічна сила США відіграла важливу роль у збереженні їхнього впливу та лідерства на світовій арені.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, «м'яка сила» є одним із найважливіших стратегічних активів для США. Вона охоплює культурний вплив, освіту, науку, мистецтво, гуманітарну допомогу та інші аспекти, які позитивно впливають на репутацію країни за кордоном. «М'яка сила» сприяє створенню альянсів, розвиває дипломатію, розв'язує конфлікти та забезпечує міжнародну стабільність. Для США вкрай важливо раціонально використовувати цей ресурс для досягнення цілей своєї зовнішньої політики.

«М'яка сила» США часто вважається важливим складником міжнародних процесів. За допомогою таких елементів, як культура, цінності та дипломатія, США можуть переконати інших у доцільності своїх методів без застосування сили чи примусу. Як правило, США використовують свою «м'яку силу» для розвитку відносин, сприяння співпраці та просування своїх цілей на глобальній арені.

Як наслідок, в епоху глобалізації та посилення світової конкуренції сил інструментарій «м'якої сили» тепер є важливим складником зовнішньополітичної сили країни, яка визнана сучасним еквівалентом великої держави. Сьогодні «м'яка сила» має першочергове значення для глобальних соціальних, політичних, економічних і культурних зусиль, оскільки вона дає змогу країнам і організаціям ефективно просувати свої інтереси, формувати позитивний імідж та сприяти стабільності в міжнародних відносинах.

References [Список використаної літератури]

Gavrylenko, I. (2020). The place of «soft power» in US national security strategies. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. International relations.* 1(51), 17–21. Retrieved from http://journals.iir.edu.ua/index.php/knu/article/view/3961 [in Ukrainian]. [Гавриленко І. Місце «м'якої сили» у стратегіях національної безпеки США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2020. Вип. 1(51). С. 17–21. URL: http://journals.iir.edu.ua/index.php/knu/article/view/3961 (дата звернення: 15.07.2024)].

Grabovenko, N., & Zykun, N. (2023). Peculiarities of strategic communications in the era of digitalization and the development of new media tools in public administration. *Public Administration and Local Government*. 1, 14–19. DOI: https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-2 [in Ukrainian]. [Грабовенко, Н., Зикун, Н. Особливості стратегічних комунікацій в епоху цифровізації та розвиток нових медіаінструментів у публічному управлінні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. Вип. 1. С. 14–19. DOI: https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-1-2].

Karchevska, O. V., & Reuka, A. S. (2020). «Soft power» as the basis of modern geopolitical strategy. *Modernization of the political system of modern Ukraine: state and development prospects: Collection of materials of the XIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Severodonetsk, May 15, 2020)* (pp.74–79). Severodonetsk. Retrieved from https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b05f3c-7ce8-4fb9-a345-c4eb7b23ac4c/content#page=74 [in Ukrainian]. [Карчевська О. В., Реука А. С. «М'яка сила» як основа сучасної геополітичної стратегії. *Модернізація політичної системи сучасної України: стан та перспективи розвитку* : збірник матеріалів XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Сєвєродонецьк, 15 травня 2020 р. Сєвєродонецьк, 2020. С. 74–79. URL: https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a6b05f3c-7ce8-4fb9-a345-c4eb7b23ac4c/content#page=74 (дата звернення: 15.07.2024)].

Kryvoshein, V. (2023). Technologies of public diplomacy as a tool of «soft power»: peculiarities of implementation in modern Ukraine and the experience of Israel. *International relations, public communications and regional studies.* 3(17), 63–83. DOI: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-63-83 [in Ukrainian]. [Кривошеїн В. Технології публічної дипломатії як інструмент «м'якої сили»: особливості впровадження в сучасній Україні та досвід Ізраїлю. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 3(17). С. 63–83. DOI: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-63-83].

Krotiuk, I. (2021). «Soft power» tools in modern hybrid warfare. *«Information war of the Russian Federation against Ukraine»: articles and abstracts of reports, (Kherson, December 10, 2021). Kherson*. Retrieved from https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/10-hrudnia-2021.pdf#page=37 [in Ukrainian]. [Кротюк І. Інструменти «м'якої сили» в сучасній гібридній війні. *Інформаційна війна Російської Федерації проти України* : статті та тези доповідей, м. Херсон,10 грудня 2021 р. Херсон, 2021. URL: https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/10-hrudnia-2021.pdf#page=37(дата звернення: 15.07.2024)].

Peresypkina, I. V. (2022). Peculiarities of US geostrategy in modern international relations. *Modern society: political sciences, sociological sciences, cultural sciences.* 1(24), 39–50. DOI: https://doi.org/10.34142/24130060.2022.24.1.03 [in Ukrainian]. [Пересипкіна І. В. Особливості геостратегії США в сучасних міжнародних відносинах. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2022. Т. 1. № 24. С. 39–50. DOI: https://doi.org/10.34142/24130060.2022.24.1.03].

Senchenko, O. (2022). Peculiarities of the national models of «soft power» of the People's Republic of China and the United States. *Bulletin of the Book Chamber.* 8, 24–30. DOI: 10.36273/2076-9555.2022.8(313).24-30 [in Ukrainian]. [Сенченко О. Особливості національних моделей «м'якої сили» КНР і США. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 8. С. 24–30. DOI: 10.36273/2076-9555.2022.8(313).24-30].

Fedorovych, S. (2021). Soft power of the USA: history and prospects. *Collection of materials of the 3rd International Scientific Conference of Students and Young Scientists «May Studies 2021: History, International Relations, Philosophy» (Vinnytsia, April 23, 2021).* Vinnytsia [in Ukrainian]. Retrieved from https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10901 [Федорович С. М'яка сила США: історія та перспективи. *Травневі студії: Історія, міжнародні відносини, філософія* : збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених, м. Вінниця, 23 квітня 2021 р. Вінниця, 2021. URL: https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10901 (дата звернення: 15.07.2024)].

Charles, S. (2024). The Role of Soft Power in International Relations. *International Journal of Political Science Studies.* 1(1), 25–35. Retrieved from https://forthworthjournals.org/journals/index.php/IJPSS/article/view/18 [in English]. [Charles, S. The Role of Soft Power in International Relations. *International Journal of Political Science Studie.* 2024. Vol.1. № 1. P. 25–35. URL: https://forthworthjournals.org/journals/index.php/IJPSS/article/view/18 (дата звернення: 15.07.2024)].

Gallarotti, G. M. (2010). Cosmopolitan power in international relations: a synthesis of realism, neoliberalism,

and constructivism. Cambridge University Press. [in English]. [Gallarotti G. M. Cosmopolitan power in international relations: a synthesis of realism, neoliberalism, and constructivism. Cambridge University Press, 2010].

Kormych, L. I., Krasnopolska, T. M., & Pekhnik, A. V. (2023). Soft power instruments in the system of ensuring national security. *Actual problems of politics.* 72, 73–84. DOI: https://doi.org/10.32782/app.v72.2023.11 [in English]. [Kormych L. I., Krasnopolska T. M., Pekhnik A. V. Soft power instruments in the system of ensuring national security. *Актуальні проблеми політики*. 2023. №. 72. С. 73–84. DOI: https://doi.org/10.32782/app.v72.2023.11 (дата звернення: 15.07.2024)].

Madziba, N. (2024). Shifting global power: a comparative analysis of soft power in the US and China. *Inverge journal ofsocial sciences.* 3(2). Retrieved from https://invergejournals.com/index.php/ijss/article/view/79/183 [in English]. [Madziba N. Shifting global power: a comparative analysis of soft power in the US and China. *Inverge journal ofsocial sciences.* 2024. Vol. 3. Issue 2. URL: https://invergejournals.com/index.php/ijss/article/view/79/183 (дата звернення: 15.07.2024)].

Nye, J. S. (2008) Public diplomacy and soft power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science.* (1)616, 94–109. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0002716207311699 [in English]. [Nye J. S. Public diplomacy and soft power. *The ANNALS of the american academy of political and social science.* 2008. Vol. 616. №. 1. P. 94–109. URL: https://doi.org/10.1177/0002716207311699 (дата звернення: 15.07.2024)].

Ohnesorge, H. W. (2020). Soft Power: The forces of attraction in international relations. *Chin. Polit. Sci. Rev.* 7, 595–598. Retrieved from https://link.springer.com/article/10.1007/s41111-021-00182-5 [in English]. [Ohnesorge, H. W. Soft Power: The forces of attraction in international relations. *Chin. Polit. Sci. Rev. 2020.* №7. P. 595–598. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s41111-021-00182-5 (дата звернення: 15.07.2024)].

Timilsana, B. K. (2024). Soft power and small states: a theoretical discussion. *Journal of political science,* 24, 139–158. Retrieved from https://doi.org/10.3126/jps.v24i1.62860 [in English]. [Timilsana B. K. Soft power and small states: a theoretical discussion. *Journal of political science.* 2024. Vol. 24. P. 139–158. URL: https://doi.org/10.3126/jps.v24i1.62860 (дата звернення: 15.07.2024)].

Wilson II, E. J. (2008). Hard power, soft power, smart power. *The annals of the American academy of Political and Social Science*, 616(1), 110–124. Retrieved from https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207312618 [in English]. [Wilson III, E. J. Hard power, soft power, smart power. *The annals of the American academy of Political and Social Science.* 2008. Vol. 1. № 616. P. 110–124. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716207312618 (дата звернення: 15.07.2024)].

Стаття надійшла до редакції 31.07.2024

Zherebiatnikova I. V., Gorbachov A.V., Kravchenko O. V.
Department of International Relations,
Political Science and Practical Philosophy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Nauky Avenue, 9A, Kharkiv, 61166, Ukraine

«SOFT POWER» AS A STRATEGIC RESOURCE AND A TOOL FOR INFLUENCING INTERNATIONAL PROCESSES: THE USA EXPERIENCE

Summary

The article is devoted to issues of the relevance of soft power as a strategic policy direction. The main feature of «soft power» is the country's ability to shape world public opinion by popularizing its own values, national cultural traditions, achievements in the field of science and education. The traditional strategy of «soft power» is considered American. The main resource of America's «soft power» is the attractiveness of American culture and the American way of life. America's soft power, the ability to achieve goals through engagement and persuasion, is critical to effective foreign policy and successful global trade.The purpose of the article is to study the «soft power» of the USA as a strategic resource and a tool for influencing international processes. The method-

ological basis of the research is scientific empirical methods - collecting and comparing information, as well as complex methods of analysis, synthesis and generalization. The theoretical basis of the article is the work of domestic and foreign scientists. It was determined that the strategic areas of «soft power» for the US include cultural diplomacy, economic development through international trade and investment, and support for democracy and human rights. These approaches are aimed at increasing the influence and attractiveness of the United States on the world stage. It is noted that US «soft power» is often considered an important component of international processes. Through elements such as culture, values, and diplomacy, the US can convince others of its methods of persuasion without the use of force or coercion. Typically, the US uses its soft power to develop relationships, foster cooperation, and advance its goals on the global stage. Thus, as a result, in the era of globalization and increased global competition of forces, the toolkit of «soft power» is now an important component of the country's foreign policy power, this power is recognized as the modern equivalent of a great power. Today, «soft power» is paramount to global social, political, economic, and cultural endeavors. They create a new political system that depends on networks whose meaning cannot be falsified.

Key words: strategy, «Soft power», international relations, globalization, foreign policy, public diplomacy.

УДК 355.01:140.8

Огаренко Є. С.
канд. філос. н., доцент,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: ogarencko.eu@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0015-032X
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.15

ФІЛОСОФІЯ ВІЙНИ ЯК АКТУАЛЬНА СВІТОГЛЯДНА ПРОБЛЕМА

Із початком військової агресії Росії в Україну війна перестала бути для українців лише політичним явищем, але набула для нас і світоглядного значення. Навіть у пересічних громадян виникають питання, які нещодавно могли б показатися парадоксальними. А саме: як у якості агресора опинилася держава, яка була одним із гарантів суверенності і безпеки України ? як агресором стала держава, що як правонаступниця колишнього СРСР була найбільш постраждалою від фашистської агресії державою під час Другої світової війни? Не сподіваючись дати вичерпну відповідь на зазначені питання, автор статті робить спробу визначити філософські засади, світоглядні підходи до розуміння війни як соціального явища, зокрема значення світ-системної методології для розуміння еволюції поглядів на сутність військових конфліктів, визначення критеріїв справедливої-несправедливої війни. Акцентується увага на тому, що ні комуністична, ні ліберальна ідеологія не витримали перевірку часом стосовно власних антивоєнних настанов. «Холодна війна» між двома ідеологічно протилежними системами не позбавила людство від «гарячих війн», хоча дещо змінила їх геополітичну локацію. Ще на початку 60-х років XX ст. консервативний німецький філософ К. Шмітт передбачав таку можливість, пояснюючи це тим, що ядерна зброя потрібна державам не для того, щоб узагалі позбавитись військових конфліктів у світі, а для того, щоб ініціювати і контролювати військові конфлікти «малої інтенсивності». Дослідник цього поняття М. ван Кревельд називає серед основних рис таких конфліктів таке: у них рідко з обох сторін беруть участь регулярні армії, а переважно партизани, терористи, громадянське населення, включаючи жінок і дітей. Стосовно подальшої еволюції відносин між державою і збройними формуваннями М. ван Кревельд робить припущення, що сучасні держави або опанують конфлікти низької інтенсивності, або зникнуть. Серед критеріїв справедливості-несправедливості війни, зокрема російської агресії проти України, важливо враховувати не лише правовий аспект, а й морально-психологічний, який М. Ван Кревельд визначає як єдиний можливий критерій справедливих воєн, а саме «війна за виживання».
Ключові слова: філософія війни, «конфлікт низької інтенсивності», світ-система**,** «справедлива війна», «війна за виживання».

Постановка проблеми і аналіз попередніх досліджень. До актуальних світоглядних питань, порушених реаліями сучасних військових конфліктів, інтелектуальним та історичним досвідом другої половини XX – першої чверті XXI ст., можна віднести такі: 1) Чи залишається війна важливим чинником політики і чи залишиться таким чинником у найближчому і віддаленому майбутньому людства? 2) Чи не слід уважати марними спроби встановити універсальні критерії

© Огаренко Є. С., 2024

справедливих і несправедливих війн? 3) Які можливі сценарії розвитку співіснування державних і недержавних збройних формувань у майбутньому і як вони позначаться на еволюції національної держави?

Ані комуністична, ані ліберальна ідеології не витримали перевірку часом стосовно власних антивоєнних настанов. Пригадаємо, що один із засновників лібералізму А. Сміт був першим, хто виявив, що в міру досягнення цивілізацією зрілості витрати на війну виявляють тенденцію до зростання. А через збільшення витрат на утримання збройних сил і дифузії військової технології від домінуючої держави до конкурентів витрати на утримання армії зростають, що накладає зростаючий вантаж на її економіку та ресурси. Тому «м'яка комерція» поступово зблизить народи, а зиск від економічного співробітництва переважить зиск від завоювання.

Комуністи вважали, що причина воєн у соціальній нерівності та експлуатації, що лежать у природі самої капіталістичної держави та міждержавних відносин. Соціальна рівність та соціальна справедливість скасують причини соціальних конфліктів усередині суспільства, і, відповідно, зникне необхідність вирішувати внутрішні проблеми за рахунок інших народів. Даючи визначення війни, В.І. Ленін скористався визначенням К. фон Клаузевіца війни як продовження політики насильницькими засобами, але додав до визначення німецького теоретика фразу: «на користь панівного класу».

А просвітницький світогляд, який був джерелом і ліберальної, і комуністичної ідеології, був однією із перших спроб дискредитації війн як способу розв'язання міждержавних конфліктів. Цю спробу здійснив І. Кант у творі «До вічного миру». На думку філософа, війна є вимушеним засобом людини в природному стані («війна всіх проти всіх») захищати своє право існування. Але із цього «природного стану» можна вийти у разі переходу держав до республіканської форми правління. За республіканського режиму згода громадян на війну буде обтяжена згодою взяти на себе всі тяготи війни. І тоді громадяни задумаються, чи варто починати таку небезпечну гру.

«Холодна війна» між двома ідеологічно протилежними системами не позбавила людство від «гарячих війн», хоча дещо змінила їх геополітичну локацію. Цікаво, що ще на початку 60-х років XX ст. консервативний німецький філософ К. Шмітт у статті «Теорія партизана» передбачав таку можливість, пояснюючи це тим, що ядерна потужність потрібна державам не для того, щоб узагалі позбавитися військових конфліктів у світі, а для того, щоб ініціювати і контролювати військові конфлікти «малої інтенсивності» зі звичайною зброєю в регіонах, що належать до сфери інтересів ядерних держав (Shmytt, 2007).

Поняття «конфлікти малої інтенсивності» стало одним із визначень специфіки військових конфліктів другої половини XX – початку XXI ст., що увійшло у науковий обіг завдяки працям Е. Балібара, зокрема статті «Що у війні? Політика як війна, війна як політика», М. ван Кревельда, зокрема, його книзі «Трансформація війни».

До значних дослідницьких проєктів, дотичних до філософії війни, треба згадати створення у рамках Страсбурзького університету у 1972 р. французьким філософом і соціологом, ідейним послідовником К. Шмітта – Ж. Френдом Страсбурзького інституту полемології, що спирався на інтелектуальний досвід, зокрема, засновника полемології як науки Г. Бутуля.

Серед українських дослідницьких проєктів філософських аспектів війни слід назвати автора книги «Філософія війни» 2015 р. В. Бондара, дослідників А. В. Бадера та С. О. Вовка, що у статті «Системні риси агресії як виду зовнішнього збройного насилля та російсько-українська війна» досліджували феномен російської агресії в Україні в контексті методології світ-системного аналізу, статтю В. В. Попкова та Хаміда Фуада, що у статті «Війна як феномен світової історії: філософсько-політичний аналіз» також досліджували філософські аспекти війни, їх значення у світовій історії, використовуючи світ-системну методологію.

Виклад основного матеріалу. У світоглядному сенсі передусім слід звернутися до проблеми витоків та значення війни у людському існуванні. К. Шмітт належав до політичних філософів, творчість яких була неприховано антиліберальною й антикомуністичною. Тому війна у його концепції політичного є одним із граничних проявив політичного. Доки існують політичні відносини в суспільстві, війна зберігає свій статус як одна з онтологічних засад людського існування.

Саме тому К. Шмітт висунув ідею необхідності міждержавного узгодження щодо формального регулювання перебігу військових конфліктів, а саме: у військових діях беруть участь лише спеціально навчені професійні армії, а громадянське населення не є об'єктом насильства за жодних обставин. Слід суворо визначити припустимі та неприпустимі види озброєнь, формалізувати акт оголошення війни, суворо описати умови вступу у двосторонній конфлікт третьої сили тощо.

Ба більше, Шмітт уважав, що саме загальний пацифізм відповідальний за те, що війна набуває все більш масового та глобального характеру. Це випливає, за Шміттом, із безвідповідальної відмови визнавати у постаті «ворога» наявність якісного змісту з його «демонізації» і фактично «дегуманізації».

Треба зазначити, що такий консервативний погляд на значення війни в людському існуванні є давнім і досить розповсюдженим.

Ще давньогрецький філософ Геракліт сформулював філософію війни короткою фразою: «Ворожнеча (полемос) є батько речей та мати речей, одних вона зробила вільними, інших – рабами, одних богами, інших – людьми».

А саме філософія війни починається з трактату давньокитайського філософа Сунь Цзи «Мистецтво війни», де від самого початку зазначається: «Без усвідомлення того, що війна для країни – надзвичайно важлива справа, що вона – основа життя і смерті для її населення, а для держави – шлях виживання чи загибелі, годі дати собі раду» (Sun` czzy`, 2023, p. 3).

Філософські засади успішної війни, за Сунь Цзи, полягають у тому, що для передбачення наслідків війни треба вивчити п'ять основних чинників. Перше – це шлях, друге – клімат, третє – земля, четверте – командувач, п'яте – закон. Саме даоський концепт «шлях» надає інтерпретації війни Сунь Цзи філософського сенсу і позитивного морально-психологічного виміру: «Шлях змушує людей жити в гармонії з правителями, тоді їхні помисли збігаються, народ готовий, не знаючи страху і не сумніваючись у своєму проводирі, жити й померти разом із ним» (Sun Tzu, 2023, p. 5).

Цікаво, що також у морально-психологічному вимірі у «Генеалогії моралі» Ф. Ніцше пов'язував латинське слово bellum, що означає війну, зі словом duellum, що означає дуель, яке, своєю чергою, виводиться зі слова duonus, що є архаїчною формою слова bonus, тобто благо. Звідси, стверджував Ніцше, bonus стало означати людину дуелі, суперечки (duo), війни.

Гегель бачив високе моральне призначення війни у тому, що завдяки їй зберігається моральне здоров'я народу, війна «оберігає народ від гниття».

Але у філософії ХХ ст. відповідно до набутого історичного досвіду, зокрема світових війн, війни позбавляються ореолу моральної чесноти. Зокрема, М. Хайдеггер пов'язував неминучість воєн із тим, що людина стала «об'єктом буттєвої залишеності» внаслідок технізації світу і мислення й перебуває у світі «залишення сущого істиною буття». Світові війни, у розумінні Хайдеггера, – це «світо-війни»: стан, коли військове не сприймається як військове, а мирне стає безглуздим і беззмістовним.

Цікаво у цьому контексті пригадати відповідь З. Фройда фізику А. Ейнштейну, який просив у 1933 р. відомого психолога висловити свою думку щодо можливості порятунку людства від воєн. На думку З. Фройда, інстинкт смерті, який психоаналітик уважав одним із базових мотивів людської поведінки, неодмінно знищив би особистість, якби не розгортався у бік зовнішніх об'єктів. Таким чином, людина, знищуючи об'єкти зовнішнього світу, рятує своє життя.

Після завершення «холодної війни», у 90-ті роки ХХ ст. – на початку ХХІ ст. виникає спалах інтересу до полемологічної проблематики в контексті переосмисленні концепції війни К. фон Клаузевіца, що створювалась у першій половині ХІХ ст. і вважалася класичною аж до середини ХХ ст., але не відповідає сучасним реаліям сутності і перебігу військових конфліктів.

Нагадаємо, що К. фон Клаузевіцу належить одне із визначень війни, що стало у певний історичний час класичним і яке у власній інтерпретації цитував, як зазначалося вище, В. Ленін: «Війна є продовження політики іншими, насильницькими засобами». Або, як зазначав Клаузевиц, війна – не лише політичний акт, а й знаряддя політики, продовження політичних відносин, проведення їх іншими засобами.

Клаузевіц уважав, що війна «є дивною трійцею, складеною: 1) з насильства як початкового свого елемента, ненависті і ворожнечі, які слід розглядати як сліпий природний інстинкт; 2) із гри ймовірностей та випадку, що робить її вільною душевною діяльністю; 3) із підпорядкованості її як знаряддя політиці, завдяки чому вона підпорядковується простому розуму.

Концепція війни Клаузівиця отримала назву «тринітарна війна», тобто включає три елементи: армію, уряд та народ. В основі лежить припущення, що з початком «наполеонівських війн» відбувся перехід від династичних держав і династичних війн до власне національних війн, викликаних Великою французькою революцією. Тобто сталася поява «народних армій», мобілізованих сучасними державами, які, хоча б якими бюрократичними та авторитарними вони не були, утілюють значний «демократичний» елемент.

Найяскравіше виявилося це у «наполеонівських війнах», що надали урок Європі: дієве перетворення революційного імпульсу, тобто історичної появи народу як політичного суб'єкта, на військову міць, яку Бонапарт міг використати для своїх завоювань.

Іншим припущенням Клаузевиця була впевненість у спроможності політиків сформулювати військову мету та політичну мету (або цілі) та підкорити першу другій чи досягти другої через першу. Така впевненість виходила з того, що Клаузевіц уважав державу «єдиним розумом», здатним до державно-політичного керівництва у війнах (Clausewitz, 2018).

Піддаючи критиці Клаузевіца, сучасні автори відзначають, що, по-перше, його концепція війни відповідала певній історичній епосі, що відходить тепер у минуле, а по-друге, «феномен війни» розглядався в ній із погляду євроамериканського центру без урахування периферії, де від початку європейської експансії у неоголошених війнах широко використовувалися геноцид і терор. А оголошення війн не відбувалося через відсутність визнаного «ворога», особливо з огляду на поєднання прямої війни та непрямих форм винищення на кшталт поширення завезених хвороб.

«Тринітарна війна», заснована на ідеї держави та розрізнення уряду, армії та народу, була невідома більшості суспільств протягом усієї історії. Але навіть у Європі було добре відоме явище партизанської війни, у якій партизан також веде політичну війну, але яка знаходиться за межами державного контролю, а держава навіть намагається затаврувати партизанів як «нелегальних» і навіть «нелегітимних» учасників опору. Партизан відрізняється загостреним почуттям ворога, своїми діями підриває традиційну різницю між цивільним населенням і військовими.

Із критикою концепції Клазевіца виступив Е. Балібар у роботі «Що у війні? Політика як війна, війна як політика». Автор визначає специфіку «нових війн» як злиття тероризму та партизанщини з регулярною війною. «Нові війни» в розумінні Е. Балібара – це: результат технологічних перетворень, а також інституційного розподілу влади у світі у формі володіння ядерною зброєю, який полягав не у скасуванні звичайних воєн, а у виштовхуванні їх на периферію, заштовхуванні їх «у розломи між великими тектонічними плитами, що перебували у сфері впливу наддержав»; вони концентруються частіше у країнах, що знаходяться «за межею бідності», що поділяє сучасний світ, особливо на землях неспроможних держав; вони розмивають різницю між регулярними арміями та партизанськими чи терористичними силами або навіть між військовими та громадянськими, зовнішньою війною та громадянською війною; вони роблять необхідним визнання не тільки суб'єктивної, а й об'єктивної ролі етнічності, етнорелігійних ідентичностей та політики ідентичності у виникненні, розвитку та наслідках «нових воєн».

Тотальна війна з крайніми проявами виходить тепер з-під контролю самих держав, скасовуючи інституційні «регулярні» відносини між урядами, арміями та народами і, як правило, мобілізуючи так звані «меншості» (етнічні чи релігійні, або й ті й інші), яким самі прагнуть кинути виклик державі, якщо не зруйнувати її.

Вони не лише уникають бойових зіткнень і нападають переважно на громадянське населення, а й створюють те, що називають «грабіжницьким соціальним середовищем» (усередині та навколо військових зон, які включають торгівлю зброєю та наркотиками і вилучення продуктів харчування та інших корисних речей у незаможного населення) (Balibar, 2008).

Як уже зазначалося вище, М. ван Кревельд у книзі «Трансформація воєн» до збройних зіткнень у світі після Другої світової війни застосовує поняття «конфлікти низької інтенсивності».

М. ван Кревельд називає такі специфічні риси конфліктів низької інтенсивності: 1) мають місце у слаборозвинених частинах світу; 2) у них рідко з обох сторін беруть участь регулярні армії, а переважно партизани, терористи, громадянське населення, включаючи жінок і дітей; 3) у них задіяна невисокотех-

нологічна зброя; 4) зазвичай кривавіші, ніж звичайні війни, з високою часткою жертв серед мирного населення. Автор зазначає, що після 1945 р. у світі сталося близько 200 збройних конфліктів, з яких три чверті – конфлікти низької інтенсивності. Чисельність жертв у цих конфліктах оцінюється автором до 35 млн. Але важлива не лише сама кількість жертв, а й її порівняльне співставлення з погляду жертв серед мирного населення. Так, у Першій світовій війні, як зазначає автор, загинуло понад 10 млн осіб, із них 95% – військовослужбовці. У Другій світовій загинуло 50 млн осіб, із них: 52% – військовослужбовці, 48% – мирне населення. У локальних конфліктах 1945–2000 рр. – 35 млн осіб, із них 30 млн – мирне населення.

Ситуація ускладнюється тим, що витіснені з розвинених країн на периферію «конфлікти низької інтенсивності» повернулися до цих країн унаслідок політики «мультикультуралізму» у вигляді численних меншин (мусульманських у Західній Європі, латиноамериканських у США), усередині яких часто солідарні з ідеями джихаду чи неотроцькизму (Creveld, 1991).

Урешті-решт, увійшло в обіг і закріпилося стосовно специфіки сучасних війн поняття «гібридні війни», що протистоїть поняттю традиційної війни.

Деякі риси конфліктів «низької інтенсивності» відбиваються також у понятті «гібридна війна», що стало поширеним у сучасному світі, зокрема, завдяки книзі «Конфлікт у XXI столітті: походження гібридних війн» 2007 р. Ф. Хоффмана, ознаки якої ми бачимо в перебігу українсько-російської війни. А саме: гібрідні війни можуть вестися як державами, так і недержавними акторами, гібрідні війни включають низку різних способів ведення війни, у тому числі звичайні засоби, нерегулярні тактики і формації, терористичні акти, зокрема насилля і примус, а також кримінальний безлад, ці дії можуть вестися окремими формуваннями або одним і тим самим формуванням, але у цілому вони операційно і тактично спрямовуються та координуються в рамках основного бойового простору задля досягнення синергетичних ефектів (Hoffman, 2007).

Цікавий актуальний приклад можливого сценарію гібридної війни представлений у нещодавньому звіті німецького Бундастага «Аналіз ризиків для громадянського захисту»:

Фаза I триває з різним ступенем інтенсивності кілька років і передбачає гібридну дію агресора: шпигунство, кібератаки, диверсії та атаки на життєво важливі та оборонно важливі об'єкти та критичну інфраструктуру. Ключова особливість цієї фази – гібридний вплив відбувається таємно, і пов'язати його з агресором одразу неможливо.

Фаза II триває кілька місяців і передбачає розгортання військ агресора на східних кордонах НАТО і розгортання сил НАТО для стримування у відповідь. Гібридний вплив триває, але стає інтенсивнішим, його приховування – дедалі меншим.

Фаза III, що триває щонайменше один рік, передбачає відкриту військову агресію проти території НАТО: вибіркові атаки із застосуванням конвенційних та не конвенційних засобів, у тому числі за цілями на території ФРН, а також імовірні перебої у роботі супутників у космосі.

Зрештою, під час фази IV війська агресора прориваються через оборонні лінії НАТО на територію Німеччини. Також передбачається повномасштабне збройне протистояння у космосі. Сценарій передбачає, що фаза завершується «домов-

леністю про припинення вогню не раніше, ніж за кілька місяців». (Germany simulated …, 2024).

На нашу думку, нові концепції війн, що виникли наприкінці XX – на початку XXI ст. і відбивали нові історичні реалії, свідчать про світ-системний зсув, що відбувся з розпадом СРСР і початком кризової геополітичної трансформації капіталістичної світ-системи, крах якої І. Валлерстайн прогнозував на середину XXI ст. (Wallerstein, 2000).

Стосовно подальшої еволюції відносин між державою і військовими М. ван Кревельд робить такі припущення:

1. Сучасні держави або опанують конфлікти низької інтенсивності, або зникнуть.

2. Довготривалі конфлікти такого типу знищать різницю між урядом, збройними силами і народом, що підриває сенс державного суверенітету.

3. Армії будуть замінені силами безпеки поліцейського типу, з одного боку, і незаконними збройними формуваннями – з іншого.

4. Національні кордони втратять свій сенс.

5. Зникне військова стратегія в традиційному сенсі цього слова. Необхідність сконцентрувати силу буде стикатися з необхідністю перехитрити супротивника в даний час і в даному місці.

6. Зміняться наші уявлення про політику і державні інтереси, етико-правові регулятори військових конфліктів.

7. Війна буде розумітися не як засіб задля досягненні мети, а як життя в усіх її проявах, що вимагає використовувати максимально всі людські якості: і найшляхетніші, і найнегідніші (Creveld, 1991).

Такий прогноз дослідника, на нашу думку, не суперечить сценарію можливої біфуркації світ-системи, що має прийти на зміну сучасній.

Також у світоглядному сенсі велике значення має визначення критеріїв справедливих і несправедливих війн. У «Міркуванні на першу декаду Тита Лівія» Н. Макіавеллі афористично зазначив, що «війна справедлива для тих, для кого вона необхідна».

Намагання знайти критерій справедливості війн сягають давнини. Найбільш давнім є критерій, що можна назвати моральним критерієм, який запропонував ще давньогрецький оратор Демосфен. Справедливі війни, на його думку, ведуться заради захисту батьківщини від руйнування та знищення ворогом. Несправедливі ті війни, які ведуться через користь, вигоди, порушення принципів справедливості.

Визначаючи складність критеріїв справедливих і несправедливих війн, Е. Балібар у роботі «Що у війні? Політика як війна, війна як політика» зазначає, що росіяни називають «Вітчизняної війною» те, що французи називають «Російська кампанія», а в'єтнамці називають «визвольною війною» те, що американці називають «в'єтнамською війною». Автор пише, що якби перемогла Конфедерація, тоді те, що тепер американські історики називають «Громадянською війною», зберегло б назву «Війни за відділення» або, можливо, стала б другою «Війною за незалежність» (Balibar, 2008).

У Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН (1974 р.) як агресія розглядається «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави», але вона містить зауваження, що визначати певні дії як агресію не виправдано, якщо ці дії або

їхні наслідки «не носять достатньо серйозного характеру». Тобто необхідно дотримуватися «принципу співрозмірності» відповіді виклику з боку іншої сторони. Але хто може бути арбітром у вирішенні питання «співрозмірності» у збройних конфліктах? Наприклад, на думку ізраїльського прем'єра Б. Нетан'ягу, сьогоднішні дії «Цахал» проти терористичного угрупування «Хамас» після 7 жовтня 2023 р. є співрозмірними, а на думку Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, – неспіврозмірними.

У випадку агресії Росії проти України факт «неспіврозмірності» відповіді загрозі здається українцям очевидним, оскільки Україна безпосередньо не загрожувала суверенітету і територіальній цілісності Росії в межах державних кордонів, що були визнані ООН і, зокрема, Росією після розпаду СРСР. Тобто можна казати про правовий аспект несправедливості цієї агресії. Але слід додати морально-психологічний критерій несправедливості російської агресії. Співчуття світової громадськості Україні й українцям як жертвам агресії є сьогодні очевидним. Це не промови політиків і не дипломатичні заяви, а реальне співчуття постраждалим.

У цьому контексті варто навести думку М. ван Кревельда з книги «Трансформація війни». Автор використовує поняття «війни за виживання» як єдиний можливий критерій справедливих воєн. Як конкретний приклад таких війн Кревельд називає дві війни Ізраїлю проти арабів: війну 1948□1949 рр. відразу після утворення держави і «шостиденну» війну з 5 по 10 червня 1967 р. проти Єгипту, Сирії, Йорданії, Іраку, Алжиру. Але автор відмовляє у назві «справедлива» «Першої ліванської війни» – воєнної операції Ізраїлю на території Лівану в 1982 р. в рамках громадянської війни в Лівані з метою знищення баз Організації звільнення Палестини (Creveld, 1991).

Такий критерій справедливості, а саме «війна за виживання», спрацьовує у відношенні України у сенсі «війна за виживання молодої національної держави». Хоча девальвацію поняття «національна держава» вже давно зазначали дослідники, але в демократичній суспільній свідомості поняття національної державності все ще зберігає значення не лише політичної, а й культурно-психологічної цінності. Тим більше коли йдеться про молоду національну державу.

Висновки. Ані комуністична, ані ліберальна ідеології не витримали перевірку часом стосовно власних антивоєнних настанов. «Холодна війна» між двома ідеологічно протилежними системами не позбавила людство від «гарячих війн», хоча дещо змінила їх геополітичну локацію. Ще на початку 60-х років XX ст. консервативний німецький філософ К. Шмітт передбачав таку можливість, пояснюючи це тим, що ядерна потужність потрібна державам не для того, щоб узагалі позбавитися військових конфліктів у світі, а для того, щоб ініціювати і контролювати військові конфлікти «малої інтенсивності» зі звичайною зброєю в регіонах, що належать до сфери інтересів ядерних держав. Ба більше, Шмітт уважав, що саме загальний пацифізм відповідальний за те, що війна набуває все більш масового та глобального характеру. Це випливає, за Шміттом, із безвідповідальної відмови визнавати у постаті «ворога» наявність якісного змісту, з його «демонізації» і фактично «дегуманізації».

У 90-х роках XX ст. – на початку XXI ст. виникає спалах інтересу до полемологічної проблематики в контексті переосмисленні концепції війни К. фон Клаузевіца, що вже не відповідала реаліям сучасних військових конфліктів.

Як зазначали дослідники, концепція «тринітарної війни» Клаузевіца, заснована на ідеї держави та розрізнення уряду, армії та народу, була невідома більшості суспільств протягом усієї історії. Але навіть у Європі було добре відоме явище «партизанської війни», у якій партизан також веде політичну війну, але яка знаходиться за межами державного контролю, а держава навіть намагається затаврувати партизанів як «нелегальних» і навіть «нелегітимних» учасників опору. Партизан відрізняється загостреним почуттям ворога, своїми діями підриває традиційну різницю між цивільним населенням і військовими.

Поняття «конфлікти малої інтенсивності» стало одним із визначень специфіки військових конфліктів другої половини XX – початку XXI ст. М. ван Кревельд називає такі специфічні риси конфліктів низької інтенсивності: 1) мають місце у слаборозвинених частинах світу; 2) у них рідко з обох сторін беруть участь регулярні армії, а переважно партизани, терористи, громадянське населення, включаючи жінок і дітей; 3) у них задіяна невисокотехнологічна зброя; 4) вони зазвичай кривавіші, ніж звичайні війни, з високою часткою жертв серед мирного населення.

Стосовно подальшої еволюції відносин між державою і військовими М. ван Кревельд робить такі припущення: сучасні держави або опанують конфлікти низької інтенсивності, або зникнуть; довготривалі конфлікти такого типу знищать різницю між урядом, збройними силами і народом, що підірве сенс державного суверенітету; армії будуть замінені силами безпеки поліцейського типу, з одного боку, і незаконними збройними формуваннями – з іншого, а національні кордони втратять свій сенс

Стосовно складнощів визначення критеріїв справедливих і несправедливих війн доречно пригадати афористичне висловлення Н. Макіавеллі, що «війна справедлива для тих, для кого вона необхідна». Цей афоризм має сенс і сьогодні. Але зауважимо, що в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН зазначено про необхідність дотримуватися «принципу співрозмірності» відповіді виклику з боку іншої сторони. У випадку агресії Росії проти України факт «неспіврозмірності» відповіді загрозі здається очевидним, оскільки Україна безпосередньо не загрожувала суверенітету і територіальній цілісності Росії в межах державних кордонів, що були визнані ООН і, зокрема, Росією після розпаду СРСР. Тобто можна казати про міжнародно-правовий аспект несправедливості цієї агресії.

Але зі світоглядного погляду не менш важливим є морально-психологічний критерій несправедливості російської агресії. Співчуття світової громадськості Україні й українцям як жертвам агресії є сьогодні очевидним. Це не промови політиків і не дипломатичні заяви, а реальне співчуття постраждалим. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що спрацьовує такий критерій справедливості, який М. Ван Кревельд визначив як єдиний можливий критерій справедливих воєн, а саме «війна за виживання».

Новизна дослідження. Йдеться про те, що сучасні політичні й геополітичні реалії доводять значущість не ліберальних, а саме консервативних філософських настанов стосовно війни як важливого інструменту політики і державотворення, а специфіка сучасних війн стає реальною загрозою для існування сучасного типу ліберальної національної державності.

Нові концепції війн, що виникли наприкінці XX – на початку XXI ст. і відбивали нові історичні реалії, свідчать про світ-системний зсув, що відбувся з роз-

падом СРСР і початком кризової геополітичної трансформації капіталістичної світ-системи, крах якої І. Валлерстайн прогнозував на середину XXI ст. А прогноз М. ван Кревельда стосовно подальшої еволюції відносин між державою і військовими не суперечить сценарію можливої біфуркації світ-системи, що має прийти на зміну сучасній.

Зі світоглядного погляду важливим є морально-психологічний критерій несправедливості російської агресії. Йдеться, на нашу думку, про те, що стосовно України спрацьовує такий критерій справедливості, який М. Ван Кревельд визначив як єдиний можливий критерій справедливих воєн, а саме «війна за виживання». Такий критерій спрацьовує у відношенні України у сенсі «війна за виживання молодої національної держави». Хоча девальвацію поняття «національна держава» вже давно зазначали дослідники, але в демократичній суспільній свідомості поняття національної державності все ще зберігає значення не лише політичної, а й культурно-психологічної цінності. Тим більше коли йдеться про становлення молодої національної держави.

References [Список використаної літератури

Bader, A.V., & Vovk, S.O. (2023). Systemic features of aggression as a form of external armed violence and the Russian-Ukrainian war. *Actual problems of philosophy and sociology*, 42, 136–143 [in Ukrainian]. [Бадер А.В., Вовк С.О. Системні риси агресії як виду зовнішнього збройного насилля та російсько-українська війна. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 42. С. 136–143].

Balibar, E. (2008). Whats in a war ? Politics as war, war as politics. *Ratio juris.* 21(3), 365–386 [in English]. [Balibar E. What's in a war ? Politics as war, war as politics. *Ratio Juris*. 2008. Vol. 21, n 3. P. 365–386].

Bondar, V. (2015). Philosophy of war. Ternopil: Ternopil Technical University named after I. Pulyuya [in Ukrainian]. [Бондар В. Філософія війни. Тернопіль : Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/74515789.pdf (дата звернення: 12.07.2024)].

Creveld, M. Van. (1991). The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz. *Free Press*. [in English]. [Creveld M.V. The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz. *Free Press*. 1991. 272 p.]

Hoffman, F.G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars Arxy`vnaya kopy`ya ot 7 yanvarya 2017 na Wayback Machine. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007 [in English]. [Hoffman F.G. Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007].

Clausewitz K. (2018). The nature of war. Translated by R. Gerasimov. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]. [Клаузевіц К. Природа війни / пер. Р. Герасимова. Харків : Vivat, 2018. 416 с.].

Germany simulated scenarios of a possible attack on NATO. *Ukrainian truth* [in Ukrainian]. [Німеччина змоделювала сценарії можливого нападу на НАТО. *Українська правда*. 29 лютого 2024 р. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/02/29/7444228/ (дата звернення: 12.07.2024)].

Popkov, V.V., & Fuad, Hamid. (2024). War as a phenomenon of world history: a philosophical and political analysis. *International and political studies,* 37, 109–118 [in Ukrainian]. [Попков В.В., Фуад Хамід. Війна як феномен світової історії: філософсько-політичний аналіз. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. Вип. 37. С. 109–118].

Shmytt, K. (2007). Theory of the Partisan. G.L. Ulmen, trans. *Telos Press* [in English]. [Schmitt K. Theory of the Partisan. G.L. Ulmen, trans. *Telos Press*. Original publication: 1963; 2nd ed. 1975. 95 p.].

Sun, Tzu. (2023). The art of war. / trans. Ukrainian V.M. Verkhovna. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]. [Сунь Цзи. Мистецтво війни /пер. В.М. Верховня. Харків : Фоліо, 2023. 126 с.].

Wallerstein, I. (2000). The Essential Wallerstein. New York: The New Press [in English]. [Wallerstein I. The Essential Wallerstein. New York: The New Press, 2000. 471 p.].

Стаття надійшла до редакції 15.07.2024

Ogarenko E. S.
Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 35, French blv., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE PHILOSOPHY OF WAR AS AN ACTUAL WORLDVIEW PROBLEM

Summary
With the beginning of Russia's military aggression against Ukraine, the war ceased to be only a political phenomenon for Ukrainians, but acquired a worldview significance for us. Even ordinary citizens have questions that might seem paradoxical recently. Namely: how did the state, which was one of the guarantors of the sovereignty and security of Ukraine, end up as the aggressor?; how did the state that, as the legal successor of the former USSR, was the state most affected by fascist aggression during the Second World War, become the aggressor? Without hoping to give a comprehensive answer to the mentioned questions, the author of the article makes an attempt to determine the philosophical principles, worldview approaches to understanding war as a social phenomenon, in particular, the importance of the world-system methodology for understanding the evolution of views on the essence of military conflicts, determining the criteria of a just-unjust war. Emphasis is placed on the fact that neither communist nor liberal ideologies have withstood the test of time in relation to their own anti-war guidelines. The «Cold War» between two ideologically opposed systems did not save humanity from «hot wars», although it somewhat changed their geopolitical location. Back in the early 60s of the 20th century, the conservative German philosopher K. Schmitt predicted such a possibility, explaining it by the fact that states need nuclear weapons not in order to get rid of military conflicts in the world at all, but in order to initiate and control military conflicts «low intensity». The researcher of this concept, M. van Creveld, names the following among the main features of such conflicts: they rarely involve regular armies on both sides, but mostly partisans, terrorists, and the civilian population, including women and children. Regarding the further evolution of relations between the state and armed formations, M. van Creveld makes an assumption that modern states will either master low-intensity conflicts or disappear. Among the criteria of justice-injustice of war, in particular, of Russian aggression against Ukraine, it is important to take into account not only the legal aspect, but also the moral and psychological aspect, which M. Van Creveld defines as the only possible criterion of just wars, namely «war for survival».
Key words: philosophy of war, «low-intensity conflict», world-system, «just war», «war for survival».

UDC 321.01:316.259:316.32:339:97

Popkov V. V.
Dr. (Political Sciences), Professor,
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 35, Frantsuzkyi blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: vpopkov951@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4284-6747
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.16

Fouad Hamid
Postgraduate Student,
Department of Political Science,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 35, Frantsuzkyi blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0728-3635
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.16

THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE CONTEXT OF XXI-ST CENTURY WORLD-SYSTEM CHANGES. EXPERIENCE OF I. WALLERSTEIN'S METHODOLOGY

The article is devoted to the consideration of the Russian-Ukrainian war problem in the context of global changes in the 21st century first quarter. The theory of world-system analysis, methods of historicism and comparativism were taken as the direct methodological basis of this issue. The novelty of the article lies in the comparison of the world-system process evolution (mid-XV – first quarter of the XXI century) with the world wars dynamics (from the Thirty Years War of 1618-1648 to the Cold War of 1946-1991). The authors hypothesized that these wars are triggers of the world-system self-development, phases of the previous world orders destruction and the establishment of new ones. Each world order records a certain upgrade in the development of the world-system. These are the Westphalian, Paris, Vienna, Versailles and Yalta-Potsdam world orders. A systemic failure in the world orders change is considered as one of the reasons for the Russian-Ukrainian war. Attention is drawn to the fact that the Cold War, which led to the collapse of the USSR and changed the actual state of affairs, nevertheless did not consolidate these results in the norms of the new world order. Thus, a situation of geopolitical ambiguity was formed, and that was used by Russia.
The article also discusses I. Wallerstein's position on the "end of the world as we know it", marked by a streak of military clashes with all the signs of global "Thirty Years' War." It also examines his scenarios for a probable global future in the "post-liberal era."
Key words: world-system, russian-ukrainian war, world-order, methodology, I. Wallerstein, world wars.

Introduction. Terminological arrangements and circumstances of the situation. Based on the title of this article, the object of our research is the process of cardinal world-system changes in the first half of the 21st century. Moreover, the trigger and accelerator of this process is the Russian-Ukrainian war. And this is the main subject of our analysis.

© Popkov V. V., Fouad Hamid, 2024

The designated subject of research already indicates the high relevance of the stated topic, which since 02/24/22 has not left the front pages of newspapers and magazines, filling television broadcasts and social networks. However, with all the colossal information noise surrounding the tragedy of the Russian-Ukrainian War, the lack of serious and responsible analytics is obvious. Propaganda is trying to supplant it. This means that the real picture of the world is distorted, being that one of the components of propaganda is the construction of mutual accusations among the parties of conflict. Unlike propaganda, analytics tries to understand the hidden causes and mechanisms of current events. The meaning of the analytical approach was well illustrated by the famous Polish writer Andrzej Sapkowski: "There are no wars between Good and Evil, there are wars in which different sides have different interests" (Sapkovskii, 2024).

Materials and methods. It is in this spirit that we are trying to construct the presentation of our article. Its main task is to apply the methodology of world-system analysis to study the phenomenon of the Russian-Ukrainian war and its global consequences.

We propose to consider the Russian-Ukrainian war in the context of the evolution of the world system, which, according to I. Wallerstein and his school (A. Frank, B. Gills, S. Amin, J. Arrighi, T., Chase-Dunn, etc.) (Chase-Dunn, 2020) covers the era from the middle 15th to the 21st century and represents a self-developing system of capitalist relations. This system, from I. Wallerstein viewpoint, went through the phases of genesis, expansion, apogee and entered the phase of decline (Wallerstein, 2000). The main world-system principles were already formulated in the three-volume "Modern World-System", the main work of I. Wallerstein. Currently, his methodology is not as active as it was a few years ago when it was in the focus of actual political discussions. However, the events of recent years and, above all, the very fact of the "unthinkable" Russian-Ukrainian war require us to move from the practice of "narrow commentators" to the practice of "social thinkers", to see reality in the context of those fundamental processes that radically change the world.

Hypothesis and discussion. Based on the world-system methodology, we put forward the hypothesis that namely *world wars* were certain stages and, moreover, "upgrades", phases of "development through catastrophe". Thus, the phase of the world-system genesis was marked by the world Thirty Years' War (1618 - 1648). The expansion phase of the world-system was marked by a whole series of wars: the Seven Years' World War (1756-1763), the Napoleonic Wars (1797-1815), the First World War or so called "Great" War (1914-1918), and the Second World War (1939-1945). Reaching the apogee in the development of the world system is associated with the Cold World War (1946 -1991).

It is quite clear that the 600-years period of the world-system existence was marked by a much larger number of wars, but there were only six of those that involved a large number of participants, vast geographical areas and, moreover, ended with the establishment of an officially approved world order.

Indeed, in the Thirty Years' War France, Sweden, the Kingdom of Denmark, the Protestant principalities of Germany, the Czech kingdom, Transylvania, Venice, Savoy, and the Republic of the United Provinces opposed the Habsburg Empire. The Anti-Habsburg coalition was supported by England, Scotland and the Russian Empire. At the same time, the Polish-Lithuanian Commonwealth, Saxony, Brandenburg,

Prussia, Spain, Portugal, Denmark, Norway, Switzerland, Graubünden, the Papal States, and Genoa came out on the side of the Habsburgs. The war began on the territory of the Holy Roman Empire and affected all European states to varying degrees. The areas that are today part of Germany were mostly suffered.

The total human losses of the Thirty Years' War vary, according to various estimates, from 3 to 9 million people, which, against the background of the total European population (from 15 to 20 millions), is a demographic catastrophe, surpassing in relative figures the losses in the Second World War (1939-1945). (Thirty Years' War, 2024).

Almost all the European great powers of that time, as well as most of the medium and small states of Europe, took part in the Seven Years' War. Even some Indian tribes inhabiting North America were drawn into the war. The most active participants in that war were: on the one hand, Austria, France, Russia, Spain, Saxony and Sweden; on the other - Prussia, Great Britain and Portugal.

The geographical scope of the Seven Years' War was even greater than that of the Thirty Years' War. This war took place both in Europe and overseas: in North America, the Caribbean, India, and the Philippines. Overall, more than 600,000 soldiers and 700,000 civilians were killed during the war. Total losses amounted to 1,300,000 people (The course of the Seven Years' War, 2024).

The Napoleonic Wars, in their totality, are also a gigantic world war that engulfed many countries and territories, grinding many human lives in its crucible. England, which ultimately became the organizer of the anti-French coalition, opposed Bonaparte, who relied on his one and a half million army and the group of puppet states he created. In addition to England itself, it included Prussia, Russia and Sweden.

And the theater of military operations during the era of the Napoleonic wars covered not only Europe, but also the Middle East with part of North Africa, as well as the adjacent waters of the Atlantic Ocean and the Mediterranean Sea. Napoleon also nurtured the strategic idea of conquering India, having concluded a secret agreement with the Russian Emperor Paul 1 for this purpose. The Napoleonic World War (together of all its episodes) claimed the lives of over three million people (Lesaffer, 2024).

A century later, the "Great" World War I (1914-1918) breaks out. In its grandeur, breadth of geopolitical scope, scale of human, organizational, material, economic, scientific and technical resources, it surpasses all previous world wars combined. 38 of the 59 states that at that time existed, became participants in this war. And the number of military and civilian casualties (taking into account battles, bombing of cities, repression in occupied territories and epidemics) amounted to over 25 million people (Horne, 2018).

This war was many times surpassed by the next one, the Second (1939-1945) World War. It was attended by 61 states with a population of 1 billion 700 millions people, that is, about 80% of the total number of people living on the planet at that time. About 120 million members of the most able-bodied population were mobilized into the armed forces. And the losses totaled about 72 million people. The theater of military operations covered vast expanses of Europe, Asia, Africa, and Oceania, and naval battles, including surface, submarine and aircraft carrier fleets, acquired an all-oceanic character. The explosion of two American atomic bombs in the Japanese

cities of Hiroshima and Nagasaki ushered in the nuclear era in human history (Narinsky, 2020).

And finally, the sixth, "Cold" long (1946-1991) war also has its own quantitative and qualitative characteristics. Its operative theater has become truly global. It covered all of humanity with the help of the media, extensive intelligence networks, a "hybrid" combination of specific military operations with their numerous preparations and interpretations in the media, combined with all kinds of practices and influence on the human psyche and technologies of economic disruption. Ultimately, the task that W. Churchill could not solve in 1945 with his strategic plan "The Unthinkable" was solved with colossal effect. There was a crushing collapse of the Soviet-centric world-system and its core, the USSR.

In general, the human casualties of the Cold War "lethal segment" (victims of local wars in Korea, Vietnam, the Middle East, Afghanistan, etc.), as well as losses in all kinds of "revolutionary insurgent" movements and actions (in Cambodia, Sudan, Rwanda, Eritrea, Sri Lanka, El Salvador, Bolivia, Colombia, Namibia, Venezuela, Kurdistan, etc.) amounted, according to various estimates, from 12 to 20 million people. Russia's economic losses from the USSR collapse after the Cold War significantly exceeded the losses of the USSR after World War II. If in 1990 the USSR gross income (2.66 trillion USD) was 49% of the USA gross income (5.963 trillion USD), then by the beginning of 2000 the gross income of the USA (9.3 trillion USD) turned out to be greater than the gross income of post-Soviet Russia (0.2 trillion USD). It is in 46 (!!!) times. (Hoffmann, 2021).

We present all these arguments in order to emphasize the fact that among the numerous "ordinary" wars that filled the entire 600-year history of the capitalist world-system, several world wars, gigantic in their strength and global consequences, rise (Mann, 2023). The specificity of these wars lies not only in their geopolitical scale, the multitude of participants and the incalculability of losses. Their main distinguishing feature is establishment of a new world order after destroying the previous.

Thus, after the 30-Years' War, the Westphalian world order was established, ushering in the era of nation states and the observance of the religious tolerance principles.

As a result of the Seven Years' World War was concluded the Treaty of Paris, which laid the foundations for a new world order, according to which France ceded to England Canada, East Louisiana, some islands of the Caribbean, as well as the bulk of its colonies in India. The war ended the power of France in America. From that moment, England began its rapid ascent as the core of the world system. At the same time, there is a consolidation of the old and newly acquired British colonies, which after a decade and a half will result in a revolutionary uprising of North Americans against British rule.

After the Napoleonic wars, was established a new (now Viennese) world order, which buried Bonaparte's hopes for the revival and expansion of French imperial power. At the same time, it cleared the way for Britain to the heights of global dominance. This was an act of victory for the British world-economy over the Bonapartist world-empire.

The World War 1 leads to the establishment of the next world order (Versailles). In this world order there was no place for the German, Austro-Hungarian, Ottoman

and Russian empires, while the British Empire only increased its scale and power. Another Anglo-Saxon country, the USA, the League of Nations initiator, for the first time outlined its global capabilities. At the same time, the established post-war world order caused serious socio-political tensions and imbalances. This resulted in revolutions and attempts to create several counter-systems (Soviet- Stalinist, Italian-fascist, German-Nazi and Japanese-militarist). All of them, each in their own way, were aimed to destroy the Versailles world-order and claimed to be the core of an alternative world system.

The need for a new global restructuring and a new global war has become obvious. The Second World War discarded the Versailles world order bankrupt and led to the establishment of a new, Yalta-Potsdam one. A lot has changed in it. Firstly, there was a change in the hegemony of the world system. The United States took the place of Great Britain. Secondly, instead of the liberal monopolar model of the world (Britain, as "first among equals"), a rigid bipolar model was adopted (USA-USSR) and the world was delimited into two spheres of influence of different types. Thirdly, the liberal-capitalist world-system, which reigned supreme in the world until the mid-twentieth century, faced a rigidly structured counter-system as a cluster of socialist countries grouped around the USSR.

Such a world order could not satisfy either side, so almost immediately, after the emergence of a bipolar world order, a grueling and protracted confrontation between the two systems began. It was called the "Cold War."

After the collapse of the socialist system and the USSR as its core, the world order entered a paradoxical state. The documents of the Yalta-Potsdam era and its brainchild, the United Nations, are still in effect, but the real state of affairs has changed radically. Instead of a Soviet Union of almost 300 million people, surrounded by "true friends," there remained a Russia of 140 million people, which lost 5 million square km. territory, moreover, surrounded by the scattered republics. Moreover, some of them turned out to be hostile to Russia. "True comrades" in the CMEA and the Warsaw Pact quickly reoriented towards the European Union and NATO. (Brzezinski, 2017).

The new geopolitical reality has not received an adequate international legal settlement. And when the *force of law* is inactive, the *law of force* inevitably begins to operate. Russia, having actually lost its former international positions, begins to demand her return, citing the outdated, but to this day not denounced Yalta-Potsdam agreements. On this situation she bases her right to revenge.

A way out of this paradoxical situation was possible only in two ways: a) through the voluntary conclusion of a new comprehensive international agreement that honestly and adequately legitimizes the new geopolitical realities; b) through a forceful redistribution of roles in the new geopolitical situation. Russia took the second path. Moreover, its desire for historical revenge coincided with claims for the redistribution of global wealth among numerous peoples with low living standards. Moreover, it coincided with China's desire to radically restructure the entire existing world-system, ending the entire 600-year cycle of its existence.

Here we turn again to the theoretical heritage of I. Wallerstein. In his well-known books "The End of the World as We Know it" (Wallerstein, 1999), "After Liberalism" (Wallerstein, 1995) and a number of similar publications, he repeatedly suggests that the existing world-system is entering a long period of upheaval. By the 2050s,

this will lead to a complete change in the existing world order, as well as the entire complex of world-system relations. At the same time, he introduces the concept of a conditional "thirty years' war," which, in his understanding, is nothing more than a way of internal self-modification of the world system: changing the hegemon, restructuring the core, realising expansionist capabilities, etc. . In fact, we are talking about the very *world wars* mentioned above.

I. Wallerstein saw the main reason for the current world-system departure from the historical arena. It is the spatial-territorial limit achievement of world-economy expansion. which leads to a sharp decrease in the rate of profit. For this reason, the world community transition from financial-speculative to accounting-distributive principles has become possible. This means a transition to a new, fundamentally different, post-capitalist world-system.

So, following the I. Wallerstein`s logic, the world-system has gone through several phases over its 600-year history. These phases are marked by a change in certain world orders. In our interpretation, these are the Westphalian (1648), Paris (1763), Vienna (1815), Versailles (1919), Yalta-Potsdam (1945) world orders. Each of these world orders was established as a result of definite world ("thirty years", by I. Wallerstein) war. The last, Cold (1946-1991), world war did not lead to the establishment of agreed rules for a new world order. The radically changed world continues to operate according to the old rules of the Yalta-Potsdam era.. This historical dissonance is intensified by the growing world-system crisis as a whole. All these are signs of what I. Wallerstein defined as the prerequisites for the next world "thirty years" war. He predicted the such development of events possibility back in the last century late 90s.

Following the methodology of world-system analysis, let us consider another aspect of global change. At a certain stage of its evolution, the world-system faced increasing blows from anti-system and counter-system ideas, political associations and even large international alliances. Let's follow the chronology. After the Great French Revolution, with its ideas of Freedom, Fraternity and Equality, appeared the first communist utopias, like of Fourier, Saint-Simon, etc. By the middle of the 19th century. these utopias were transformed into a system of political-economic ideas, that justify the inevitability of the capitalism death (K. Marx and F. Engels). By the end of the 19th century on basis of these ideas, arose social movements and political parties, uniting into the First and Second Internationals. In the twentieth century, the Russian socialist revolution took place, initially proclaiming a course towards a world anti-capitalist revolution. Was created the Communist International, and after the Second World War was proclaimed course towards the world socialism system building.

The capitalist world-system managed to cope with these challenges. It managed to assimilate and transform various anti-system ideas and movements into intrasystemic discourse, including social democracy, anarchism, "left" revolutionaryism, etc. Equally effectively, although in a more protracted mode (by the twentieth century 90s), it dealt with the socialist counter-system, led by the USSR with its satellites. However, in the first quarter of the 21st century, the world-system found itself in a "bifurcation zone."

Several factors overlapped in this zone. These primarily include: a) the exhaustion of capitalist world-economy expansion spatial resources; b) deepening contradiction

between elite liberal and popular social democracy (Lachmann, 2020); c) increasing dissonance between the real 21st century geopolitics and the world order, which was formalized back in 1945; d) the counter-system trend resuscitation, embodied in the Chinese strategy of the "Belt and Road" and the globalist "Community of Common Destiny".

The last factor deserves special attention. The fact is that China's current political hyperactivity is not only a consequence of its economic power awareness. There are much deeper motives here. Modern China sees itself today in at least three dimensions: firstly, as a revived Celestial Empire, into whose hands, centuries later, the axis of world history is returning; secondly, as the growing core of a new world-system, whose principles will be radically different from the current "aged" 600-year-old one; and thirdly, as the embodiment of Leninist idea of "shifting the center of revolutionary activity" to the East (Mitter, 2024).

If the first attempt, the revolutionary nature of Western Marxism, was neutralized and assimilated by the world system, if the second attempt, Leninist – Trotskyist kindling of the "world revolution fire" followed by Stalin's construction of the "world socialism" system, was blocked and disintegrated, then the third attempt, - building a modernist "community of a common destiny" based on the experience of the total PRC technological revolution - may get its chance.

Apparently, China realizes that the world order, and, especially, the world system change cannot happen on its own. Is needed an energetic actor, capable to change the world-order and the world-system at all. At the same time, the PRC does not resort to old extremist methods of directly inciting a world revolution or world war. The Celestial Empire is trying to play on the "entire keyboard" of possibilities, including both its own strategic developments and the entire palette of international contradictions and clashes. It try to use them for her own aggrandizement (Krepinevich, 2023).

The Russian-Ukrainian war fits well into this Sino-centric strategy, which, together with the flaring up Middle East war and the pre-war situation around Taiwan, I. Wallerstein could well be regarded as elements of the new "Thirty Years' War". In his works, the American world-system analyst has repeatedly pointed out that the final breakdown of the existing world order and the existing world-system will occur by the middle of the 21st century (Wallerstein, 2021).

As a result, one of three world order models may emerge from this chaos. In the first case, (if the current line of deepening the gap between the rich minority and the poor majority continues), a model of "technetronic fascism" will be formed, harshly forcing the social "lower classes" to ensure the prosperity of the social "uppers" in the face of further environmental deterioration.

In the second case, we are talking about a rigid multi-story distributive vertical, where everyone, in accordance with the rules of the service hierarchy, receives benefits in proportion to the quantity and quality of realized duties. Wallerstein characterized such a world-system structure as neo-feudalism or social-feudalism.

As the third model of the world-system future, I. Wallerstein sees the Brazilian city of Porto Allegri, whose leadership was headed by representatives of the Brazilian Workers' Party. The life of this city was built on the principles of social (not socialist) democracy, free from ideological doctrinaire, but aimed at the daily participation of citizens in all aspects of city life (budgeting, city management, ranging from popular discussion of city finances to detailed control over all stages of budget revenues

and costs) (Kingsley, 2012). All this is precisely the type of social democracy of the "bottoms" that I. Wallerstein contrasts with the declining liberal democracy of the "tops" (Wallerstein, 1995). I. Wallerstein did not exclude the coexistence for some period of the above listed (and even more) global future options.

Conclusions. The methodology of world-system analysis gives grounds to consider the Russian-Ukrainian war as an element of an extensive and deep humanity transformation, which (according to the forecast of I. Wallerstein and his school) will occur throughout the first half of the 21st century.

The logic of self-development of the world-system, which originated in the middle of the 15th century and exists to this day, includes, as an obligatory elements, world wars (in Wallerstein's terminology, "thirty-year wars").

These wars are catastrophic phases of the world-system`s periodical "upgrades", the phases of changing its structural components and transition from the old to the new world order. There can be at least six such large-scale wars in the history of the world-0system`s development: from the Thirty Years War (1618-1648) to the Cold War (1946-1991).

The tragedy of our time is that the flaring fire of local wars, in the center of which was the bloody Russian-Ukrainian war, is no longer associated with the upgrade of the existing world system. This is a sign of going beyond its limits and the beginning of some other story.

Is being formed the "bifurcation zone", from which there can be three exits: a) complete annihilation of humanity as a result of a nuclear apocalypse; b) an endless chain of exhausting "hybrid wars" and sabotage between adherents of different versions of the world order; c) the "great renunciation" of the elites from their claims to world dominance and hedonism for the sake of working together with the common people to form a new world order, which in all its points will correspond to the vital interests of the vast majority of humanity, the interests of universal survival. The option looks, at first glance, utopian. But, if we think about it against the backdrop of the two previous hopeless options, the third one makes sense to be more attractive. There is simply no other options.

References [Список використаної літератури]

Brzezinski, Z. (2017). The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. NY: Ingram Publisher Services [in English]. [Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. NY: Ingram Publisher Services, 2017. 256 p.].

Chase-Dunn, C., Smith, J., Manning P., & Grubačić A. (2020). Remembering Immanuel Wallerstein. *Journal of World-Systems Research*. Winter/Spring, 26(1). [in English]. [Chase-Dunn C., Smith J., Manning P., Grubačić A. Remembering Immanuel Wallerstein. *Journal of World-Systems Research*. Winter/Spring 2020. Vol. 26, Is. 1. URL: https://jwsr.pitt.edu/ojs/jwsr/article/view/995/1472 (дата звернення: 17.08.2024)].

Hoffmann, D. L. (December, 2021). The Soviet Collapse. The Ohio State University. Origins. *Current Events in Historical Perspectives*. [in English]. [Hoffmann D. L. The Soviet Collapse. The Ohio State University. Origins. *Current Events in Historical Perspectives*. December, 2021. URL: https://origins.osu.edu/index.php/article/soviet-collapse-yeltsin-putin-gorbachev-russia (дата звернення: 17.08.2024)].

Horne, J. (2018). The New World Order, Post-1918. *History Ireland*. 26(6), 28–31 [in English]. [Horne J. (2018). The New World Order, Post-1918. *History Ireland*. 2018. Vol. 26, No. 6. P. 28–31. URL: https://www.jstor.org/stable/26565965 (дата звернення: 17.08.2024)].

Kingsley, P. (September 10, 2012). Participatory democracy in Porto Alegre. *The Guardian* [in English]. [Kingsley P. Participatory democracy in Porto Alegre. *The Guardian*, September 10, 2012. URL: https://www.theguardian.com/world/2012/sep/10/participatory-democracy-in-porto-alegre (дата звернення: 17.08.2024)].

Krepinevich, A. (December 12, 2023). The Big One: Preparing for a Long War With China. *Foreign Affairs* [in English]. [Krepinevich A. The Big One: Preparing for a Long War With China. *Foreign Affairs*. December 12, 2023. URL: https://www.foreignaffairs.com/china/united-states-big-one-krepinevich (дата звернення: 17.08.2024)].

Lachmann, R. (2020). *First-Class Passengers on a Sinking Ship: Elite Politics and the Decline of Great Powers.* London: Verso Press. 477 [in English]. [Lachmann R. *First-Class Passengers on a Sinking Ship: Elite Politics and the Decline of Great Powers*. London: Verso Press, 2020. 477 p.].

Lesaffer, R. (2024). The Congress of Vienna (1814–1815). L: Oxford Public International Law [in English]. [Lesaffer R. The Congress of Vienna (1814–1815). L: Oxford Public International Law, 2024. 4 p. URL: https://opil.ouplaw.com/page/477 (дата звернення: 17.08.2024)].

Mann, M. (2023). On Wars. US: Yale University Press, 616 p. [in English]. [Mann M. On Wars. US: Yale University Press, 2023. 616 p.].

Mitter, R. (February 20, 2024). The Real Roots of Xi Jinping Thought Chinese Political Philosophers' Long Struggle With Modernity. *Foreign Affairs* [in English]. [Mitter R. The Real Roots of Xi Jinping Thought. Chinese Political Philosophers' Long Struggle With Modernity. Foreign Affairs. February 20, 2024. URL: https://www.foreignaffairs.com/reviews/china-real-roots-xi-jinping-?utm_(дата звернення: 17.08.2024)].

Narinsky, M. (2020). The Yalta-Potsdam System of International Relations and the Cold War, 1–30. In *History of International Relations and Russian Foreign Policy in the 20th Century* (Vol. II). Ed. by Anatoly V. Torkunov, William C. Wohlforth and Boris F. Martynov, P. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing [in English]. [Narinsky M. The Yalta-Potsdam System of International Relations and the Cold War / *History of International Relations and Russian Foreign Policy in the 20th Century* (Vol. II). Ed. by A.V. Torkunov, W. C. Wohlforth and B. F. Martynov, P. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2020. P. 1–30. URL: https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-4379-9-sample.pdf (дата звернення: 17.08.2024)].

Sapkovskii, A. Tsytaty. [in English]. [Sapkovskii A. Tsytaty. URL: https:// citaty.net/avtory/andzhei-sapkovskii/ (дата звернення: 17.08.2024)]

The course of the Seven Years' War. *Britannica Online Encyclopedia*. [in English]. [The course of the Seven Years' War. *Britannica Online Encyclopedia.* URL: https://www.britannica.com/event/Seven-Years-War/The-course-of-the-Seven-Years-War (дата звернення: 17.08.2024)]

Thirty Years' War. *World History Encyclopedia* [in English]. [Thirty Years' War. *World History Encyclopedia*. URL: https://www.worldhistory.org/ThirtyYears'_War/ (дата звернення: 17.08.2024)].

Wallerstein, I. (1995). After Liberalism. NY: New Press. [in English]. [Wallerstein I. After Liberalism. NY: New Press. 1995. 288 p.].

Wallerstein, I. (1999). The End of the World as We Know It. Social Science for the Twenty-First Century. NY: Minnesota Press [in English]. [Wallerstein I. The End of the World as We Know It. Social Science for the Twenty-First Century. NY: Minnesota Press, 1999. 277 p.].

Wallerstein, I. (2000). The Essential Wallerstein. N Y: The New Press [in English]. [Wallerstein I. The Essential Wallerstein. N Y: The New Press, 2000. 471 p.].

Wallerstein, I. (2021). Remarks on Challenging Capitalist Modernity *Journal of World-Systems Research*, 27(1), 314–316. [in English]. [Wallerstein I. Remarks on Challenging Capitalist Modernity *Journal of World-Systems Research*. 2021. Vol. 27, Is. 1. P. 314–316. https://www.doi.org/10.5195/JWSR.2021.1044 URL: https://jwsr.pitt.edu/ojs/jwsr/article/view/1044/1520 (дата звернення: 17.08.2024)].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024

Попков В. В., Фуад Хамід
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ СВІТСИСТЕМНИХ ЗМІН XXI СТОЛІТТЯ: ДОСВІД МЕТОДОЛОГІЇ І. ВАЛЛЕРСТАЙНА

Резюме

Статтю присвячено розгляду проблеми російсько-української війни в контексті глобальних змін першої чверті XXI ст. Безпосередньою методологічною основою

дослідження є теорія світ-системного аналізу, методи історизму та компаративістики. Новизна статті полягає у порівнянні еволюції світ-системних процесів (середина XV – перша чверть XXI ст.) з динамікою світових воєн (від Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр. до холодної війни 1946–1991 рр.). Автори висунули гіпотезу, що ці війни є тригерами саморозвитку світ-системи, фазами руйнування попередніх світових порядків і становлення нових. Кожен світовий порядок фіксує певний апгрейд у розвитку світ-системи. Це Вестфальський, Паризький, Віденський, Версальський та Ялтинсько-Потсдамський світопорядки. Системний збій у зміні світових порядків розглядається як одна з причин російсько-української війни. Звертається увага на те, що холодна війна, яка призвела до розпаду СРСР і змінила фактичний стан речей, тим не менше не закріпила ці результати в нормах нового світового порядку. Таким чином, сформувалася ситуація геополітичної невизначеності, чим і скористалася Росія.

У статті також обговорюється позиція І. Валлерстайна щодо «кінця світу, яким ми його знаємо», позначеного смугою військових зіткнень з усіма ознаками глобальної «Тридцятилітньої війни». У статті також розглядаються його сценарії ймовірного глобального майбутнього в «постліберальну епоху».

Ключові слова: світ-система, російсько-українська війна, світовий порядок, методологія, І. Валлерстайн, світові війни.

УДК 32.323.2

Симисенко І. В.
здобувач ступеню доктора філософії з політичних наук,
кафедра політології філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 64, м. Київ, 02000, Україна
E-mail: igor.v.symysenko@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0009-0001-6218-4752
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.17

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПОПИТУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ТА ІНТЕГРАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ

У статті проаналізовано процес формування політичного попиту, який визначається складною взаємодією соціальних, психологічних і політичних чинників. Систематизовано три основні компоненти, що впливають на політичний попит: ідентичність, емоції та ефективність. Продемонстровано, що ці компоненти є ключовими елементами, які формують політичну поведінку громадян у сучасному суспільстві. Доведено, що ідентичність відіграє фундаментальну роль у формуванні політичного попиту, задаючи рамки для прийняття політичних рішень та визначаючи простір для політичної дії. Переосмислено поняття множинних ідентичностей, підкреслено їхній вплив на політичну активність та можливу поляризацію суспільства. Описано, як політизована ідентичність створює умови для мобілізації громадян, однак зазначено потенційні ризики, пов'язані з поляризацією, яка може призводити до радикалізації політичної участі. Емоційна компонента політичного попиту представлена як чинник, що впливає на мотивацію громадян до участі в політичних процесах. Систематизовано та описано три основні емоції: гнів, страх і обурення, які визначають політичну поведінку громадян. Продемонстровано, що гнів стимулює політичну активність, тоді як страх може пригнічувати її, а обурення виступає базовою емоцією, яка часто є предиктором політичних дій. Окрім того, доведено, що компонента ефективності визначає здатність громадян досягати своїх політичних цілей, використовуючи наявні ресурси та соціальні мережі. Переосмислено взаємозв'язок між ефективністю та емоційним станом громадян; показано, що низьке відчуття ефективності може викликати страх і уникання політичної участі, тоді як висока ефективність посилює гнів та стимулює до дій. Систематизовано структурні компоненти політичного попиту, а також виявлено їх функціональне навантаження. За результатом наукової розвідки представлено інтегральну пояснювальну модель формування політичного попиту.
Ключові слова: політичний попит, політична участь, політична дія, теорія демократії.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Формування політичного попиту є комплексним суспільним процесом, від якого залежить реалізація громадянами політичної участі. Розуміння параметрів, чинників, компонентів цього процесу є ключовим у розбудові української демократії. Політична участь громадян України має доволі контроверсійний характер: поряд зі сталим та тривалим зниженням явки на загальнонаціональних та регіональних виборах ми маємо досвід двох революцій та чисельні епізоди протестної активності. Тому дослідження формування політичного попиту має доволі високу прикладну цін-

© Симисенко І. В., 2024

ність. Окрім значимості політичного попиту у великих соціальних процесах (таких як розбудова демократії), вивчення формування політичного попиту дає можливості формування політик у більш ефективний та демократичний спосіб. Неможливо оминути тему того, що сучасне українське суспільство перебуває у стані війни і, відповідно, має доволі вузький репертуар політичних дій. В осяжному майбутньому громадяни України не зможуть користуватися перевагами електоральної демократії, ротувати політичну владу шляхом загальнонаціональних або регіональних виборів. Попри російську агресію Україна залишається демократичною державою, а отже, громадяни реалізують політичну участь, мають політичний попит. Актуальність поставленого питання полягає у тому, що дослідження політичного попиту має високий прогностичний потенціал до майбутніх конфліктів, ліній громадянського розколу, поляризації та радикалізації. У цьому контексті дослідження політичного попиту набуває ще більшої нагальності, адже стабільність української політичної системи є чинником національної безпеки.

У загальнотеоретичному плані питання формування політичного попиту постало відносно недавно. Системні дослідження у цьому проблемному полі почалися спочатку в царині соціології, а саме у вивченні соціальних рухів, у 1980-х роках. Доволі швидко, на початку 1990-х років, проблематикою попиту зацікавилися політологи. Якщо узагальнити академічний досвід, наукова проблема має доволі лаконічне, але від того не менш захоплююче формулювання: чому в конкретній політичній системі одні громадяни вдаються до політичних дій, а інші – ні? Спробою відповісти на це питання стали студії щодо формування політичного попиту, тобто компонентів мотивації, що спонукає громадянина до політичних дій, адже інколи такі дії можуть бути навіть насильницькими.

У практичному та методологічному плані наукова проблема полягає у віднайденні конкретних інтегральних компонентів політичного попиту, що піддаються кількісним та якісним методам аналізу. Інакше кажучи, науковий пошук зосереджений на мінімально необхідному наборі компонентів, який дасть змогу ефективно вимірювати формування політичного попиту. Як зазначено вище, це має високий прогностичний потенціал у вивченні суспільної думки, майбутніх конфліктів. З іншого боку, проблемне поле відрізняється міждисциплінарним характером, відповідно, науковці шукають необхідні дисципліни та релевантні методи, які стануть у нагоді під час розв'язання наукової проблеми.

Таким чином, **метою статті** є представлення інтегральної пояснювальної моделі формування політичного попиту в процесі реалізації політичної участі. Відповідно до поставленої мети, у **завдання дослідження** входять опис та систематизація структурних компонентів політичного попиту, виявлення їх функціонального навантаження, а також критичний аналіз існуючого наукового доробку у заявленому проблемному полі.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення поставлених цілей у статті використовується широкий репертуар загальнонаукових та суто політологічних методів та підходів. Загалом стаття базується на використанні міждисциплінарного підходу. Окрім доробку політології, до наукової розвідки залучені знання із соціології, психології, культурної антропології, а також теорії прийняття рішень. Основою дослідження є порівняльний та типологічний аналіз із застосуванням структурно-функціонального методу. Окрім того, дослідження оперує елементами психологічного підходу до вивчення політичних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри складний епістемологічний статус проблеми формування політичного попиту дослідники приділяють чільну увагу концептуалізації цього явища. За 2023 та неповний 2024 р., за даними пошукової системи Google Scholar, вийшло 1 510 досліджень, які напряму розробляють це питання або оперують процесом формування політичного попиту. Доцільним буде звернутися саме до тих досліджень, де тема формування політичного попиту є центральною.

Найперше слід указати на монографію дослідника Вінсенте Валентіма «The Normalization of the Radical Right: A Norms Theory of Political Supply and Demand» (Valentim, 2024). У цій праці вчений спробував концептуалізувати феномени політичного попиту та політичної пропозиції на прикладі праворадикальних рухів у західних демократіях. Учений стверджує, що для розуміння закономірностей формування політичного попиту в праворадикальному русі необхідно усвідомити вирішальну роль соціальних норм як рушіїв політичної поведінки. Дослідження ґрунтується на нормах теорії політичного попиту та політичної пропозиції. Відзначено, що зростаюча праворадикальна поведінка зумовлена людьми, які вже дотримувалися правих радикальних поглядів, але не діяли згідно з ними, оскільки вважали їх соціально неприйнятними.

Важливим дослідженням, що фокусується на формуванні політичного попиту в окремих етнічних групах та зосереджене на вивченні політичних мотивацій продиктованих ідентичністю, є робота «Ethnic Identity in Social and Political Domains: A New Conceptual Model» Кутбеттіна Килича (Kilic, 2023). У ході дослідження на прикладі курдів Туреччини вчений розмежував чотири форми етнічної ідентичності: соціально та політично активна етнічна ідентичність; соціально активна, але політично неактивна етнічна ідентичність; соціально неактивна, але політично активна етнічна ідентичність; соціально та політично неактивна етнічна ідентичність. Відповідно до кожної з форм, процес формування політичного запиту набуває особливої специфіки.

Американські дослідники Геребер, Локхарт та Паташнік розглянули проблему формування національних політик у США, сфокусувавшись на проблемі відносно низького політичного попиту на вирішення ключових соціальних проблем (Gerber, Lockhart & Patashnik, 2024). У статті «Affluence and the demandside for policy improvements: Exploring elite beliefs about vulnerability to societal problems» вчені за допомогою якісних методів, зокрема глибинних інтерв'ю та фокус-груп, з'ясували, що чим більший рівень доходів має громадянин, тим менший запит на суспільні зміни він має. Річ у тім, як виявили дослідники, більш заможні громадяни покладаються на власні ресурси, соціальний капітал, аніж на державу чи громаду, тож їхня мотивація до політичних змін залишається низькою, як і їх залученість до формування політик.

Цікавою для майбутніх розвідок є праця Урсули Далінгер «Perceived inequality and political demand» (Dallinger, 2021). Праця дотична до попереднього дослідження та присвячена сприйняттю громадянами соціальної нерівності як передумови формування політичного попиту. Учені схильні припускати, що громадяни схильні сприймати нерівність доходів досить неточно, що впливає на їхнє сприйняття перерозподілу соціальних благ політичними інституціями. Дослідження тестує цю гіпотезу на прикладі податку на багатство у Німеччині, а саме задає такі питання: наскільки точно заможні домогосподарства оцінюють подат-

кове навантаження; наскільки ці оцінки залежать від впливу традиційних ЗМІ та соціальних медіа. Дослідження демонструє, що політичний попит формується в тих групах опитуваних, які найбільше переоцінюють вплив податкового навантаження через специфіку сприйняття матеріалів у медіа.

Нарешті, на проблему звернула увагу дослідниця українського походження Альона Шестопалова (Shestopalova, 2023). У статті «Constructing Nazis on political demand: Agenda-setting and framing in Russian state-controlled TV coverage of the Euromaidan, annexation of Crimea, and the war in Donbas» дослідниця поглянула на формування політичного попиту в російській автократії під кутом психоемоційних мотивацій, що сформовані медіасередовищем пропаганди. Стаття вийшла за звичні рамки досліджень, емпірично вивчивши кампанію створення образу ворога, здійснену телевізійними каналами автократії через призму визначення порядку денного та фреймінгу. Це дослідження дає змогу глибше зрозуміти, як формуються ідентичність та обурення в процесі політичного попиту.

Виклад основного матеріалу. Формування політичного попиту – це процес, що відбувається в результаті соціальної взаємодії. Формальні та неформальні мережі, інститути, у які інтегровані громадяни, комплексно впливають на політичний попит та політичну участь. Громадська думка формується між реальними подіями та власним досвідом громадян, активністю ЗМІ, дебатами в законодавчих інституціях та навіть усталеними звичаями та політичними традиціями. Із наукового погляду доволі складно виявити, у результаті якої конкретної соціальної взаємодії відбувається формування громадської думки та політичного попиту. Якщо аналіз та моніторинг повідомлень у ЗМІ є цілком реалістичними та доволі релевантними завданнями, то, наприклад, дослідження інтерперсональної взаємодії громадян у сім'ї чи на роботі виглядає безперспективним. Разом із тим цілком посильним видається завдання виділити компоненти політичного попиту, які динамічно формуються та змінюються в результаті такої соціальної взаємодії. На нашу думку, основу формування політичного попиту становлять три компоненти: ідентичності, емоційна та ефективності. Перша компонента є фундаментом політичної реальності, адже саме вона визначає відношення громадянина до себе, оточуючих, а також несе в собі цінності, якими індивід керується в політичній поведінці. Емоційна компонента та компонента ефективності працюють на нижчих рівнях, форматують конкретні політичні мотивації у конкретній політичній ситуації. Нижче ми ретельно розглянемо кожну з компонент.

Компонента ідентичності. Фундаментом формування політичного попиту є ідентичність. Саме ця компонента визначає систему координат громадянина у прийнятті або неприйнятті рішень про конкретні політичні дії. Ідентичність формує простір політичної дії, метафоричну арену боротьби між партіями, рухами, групами та окремими громадянами. Концептуалізація поняття ідентичності має доволі давню історію, проте до вивчення ідентичності в контексті політичної участі дослідники звернулися відносно недавно (Tarrow S, 1998; Simon & Klandermans, 2001; Sturmer & Simon, 2004). Ідентичність (колективна, групова або політична, що в даному контексті є синонімами) є спосіб, у який громадяни відчувають і думають про оточуючих, включаючи як їхнє власне ототожнення з групою, так і атрибуцію інших, зовнішніх груп.

Чинником, що ускладнює концептуалізацію компоненти ідентичності в процесі формування політичного попиту, є те, що громадянин може мати декілька

політико-соціальних ідентичностей. На ідентичність можуть впливати територіальні, професійні, поколінневі, гендерні, сексуальні чинники; окрім того, важливими чинниками ідентифікації є освіта та дохід громадянина. Звичайно, це не вичерпний перелік чинників, що впливають на ідентичність. На нашу думку, вичерпний список принципово неможливий, адже сучасний світ пропонує людині все більш складний соціально-політичний уклад, у якому не має місця фінітним ригідним ідентичностям.

На перший погляд може здатися, що наявність множинних ідентичностей є негативним явищем, яке несе загрозу психологічної фрагментації особистості, соціальної фрустрації й неможливості знайти своє місце у соціумі. Така думка мала місце й в академічній розробці (напр., Doosje, Branscombe, Spears, & Manstead, 1998; Fraser, 1998). На думку дослідників, у кризових ситуаціях відбувається конфлікт ідентичностей, що провокує, своєю чергою, нерозуміння індивідом місця у соціальній організації. Проте цю доволі очевидну думку вдалося поставити під сумнів ученим, які концептуалізували множинні ідентичності як нерівноправні. Гонсалес та Браун (Gonzalez & Brown, 2003) категоризували ідентичності на дві групи: надпорядковані (*supraordinated identities*) і підпорядковані (*subordinated identities*). Така доволі проста пояснювальна модель дала змогу зняти базові протиріччя в теорії ідентичності. Надпорядковані та підпорядковані ідентичності не взаємовиключають одна одну, навпаки – мають різний функціональний сенс. Надпорядковані ідентичності (напр., національна, етнічна, класова) дають громадянину поведінкові моделі на макрорівні, тоді як підпорядковані ідентичності (напр., регіональна, сімейна, корпоративна) дають відчуття соціальної безпеки.

Разом із тим у політичних студіях ситуація виглядає діаметрально протилежно: громадянин, який має дві або більше соціальних та політичних ідентичностей, є більш політично активним та задоволеним своїм місцем у соціумі (Simon, 2010). Разом із тим для того, щоб ця компонента запрацювала на формування політичного попиту, одна з ідентичностей має бути політизованою, тобто адресувати громадянина до приналежності до політичної нації (надпорядкована) або політичної партії чи іншої форми об'єднання (підпорядкована). Ключовим тут є наявність спільної емоції політичного обурення, про що ми скажемо нижче, а також прийнятих ворогів та союзників. Політизована ідентичність створює простір для формування політичного попиту та, відповідно, до політичної дії.

На звершення слід відзначити, що політизація ідентичності, яка неминуче розподіляє громадян на табори, має потенціал до поляризації суспільства. Ця важлива тема не є предметом даного дослідження, разом із тим варто сказати, що чим більшою мірою суспільство поляризоване, тим більш ригідною стає компонента ідентичності, відповідно, менш допустим стає відхилення від поведінкових та речових моделей, притаманних конкретній політичній групі. У кризових точках це може призводити до радикалізації політичного процесу, а відповідно – до звуження репертуару форм політичної участі.

Емоційна компонента. Попри складний онтологічний та епістемологічний статус емоційних явищ в осмисленні політичних феноменів вплив емоцій на процес політичної участі є предметом чисельних академічних досліджень, які ми продемонструємо у цьому підрозділі. Політологи визначають три головні детермінанти емоційної компоненти у формуванні політичного попиту: обурення, гнів та страх.

У контексті даної статті гнів та страх є бінарною опозицією. Гнів є емоцією, яка спонукає громадянина до реалізації можливих форм політичної участі за наявних умов. Напроти, страх є емоцією, що змушує громадянина уникати політичної участі або ретельно звужувати репертуар політичних дій через можливі побоювання репресій, невдачі. За даними політичного психолога Мартіна ван Зомерена та його колег (Van Zomeren, Leach, & Spears, 2012, p. 180), гнів та його емоційні похідні є важливими, проте не головними, предикторами протестної активності.

Поряд із цим обурення є окремою детермінантою емоційної компоненти. Воно може бути присутнім в обох емоційних станах, як гніву, так і страху. На думку деяких учених, обурення є базовою емоцією, без якої неможливе формування політичного попиту, а отже, неможлива і реалізація політичної участі. Окремі вчені навіть зводять теорію політичного попиту до теорії політичного гніву (Klandermans, & van Stekelenburg, J., 2022, p. 168). Справді, складно уявити або змоделювати ситуацію, за якої політична участь громадян продиктована відчуттям задоволення від політичної ситуації. Навіть за умови переобрання політично популярного інкумбента позитивні мотивації виборців комплексно переплетені з негативними – по відношенню до його супротивників.

Якщо ж вийти за рамки суто виборчого процесу та розглянути більш широкий репертуар політичних дій, виявиться, що їх більшість продиктована саме емоцією обурення (напр. пор.: протест, підписання петицій, звернення до обраних представників, членство в політичних партіях, участь у громадських рухах). Якими є джерела політичного обурення? Соціальні психологи (Van Stekelenburg, & Klandermans, 2013, p. 888) виокремлюють три джерела: неправомірна нерівність *(illegitimate inequality)*, несподівано створене обурення *(suddenly imposed grievances)* та порушення принципів *(violated principles)*.

Перше джерело походить із теорії соціальної справедливості та фіксує у своєму понятті специфічний стан індивідуального або колективного сприйняття соціально-політичної реальності, а саме відносну депривацію. Такий стан виникає, звертаючись до понятійного апарату когнітивістики, на розриві очікувань та реальності. Очікування формуються політичними ідеалами, цінностями, актуальними поведінковими моделями (тобто соціальними звичками, звичаями та стандартами). Коли конкретні політичні діячі або державні органи загалом демонструють розбіжності між їхніми діями та очікуваннями громадян, виникає ситуація відносної депривації, а отже, почуття обурення, що, своєю чергою, є емоційною компонентою політичного попиту. Прикладами неправомірної нерівності може бути непослідовна антикорупційна політика, нерівномірне підвищення пенсійного віку або непрозоре економічне дотування підприємств.

Друге джерело походить із теорії соціальної дії та функціонує, перш за все, на мікрорівнях соціальної та політичної взаємодії. На відміну від джерела неправомірної нерівності, де обурення виникає саме через невиправдані очікування, ключовою частиною терміна несподівано створеного обурення є поняття *несподіваного*. Так, емоція обурення виникає через раптові зміни статусу-кво невеликих, горизонтально злагоджених груп (напр., жителів конкретного муніципалітету або соціальної меншини). Ілюстрацією несподівано створеного обурення може бути вирубка лісу в певній місцевості, початок будівництва з порушенням будівельних або екологічних норм, закриття освітнього або медичного закладу тощо.

Третє джерело походить із теорії прийняття рішень та стосується порушення процедурної справедливості у діях політичних діячів чи державних органів. Процедурна справедливість постулює необхідність дотримання чітко окреслених процедур у прийнятті рішень державними інституціями. Своєю чергою, це тісно пов'язано з реляційними аспектами соціального процесу: чи влада ставиться до громадян з повагою і чи можна довіряти її діям. Дослідження (Furby, 1986, p. 27) показують, що громадянам більш важливо, як із ними поводяться, аніж які результати вони отримують. На основі цих висновків припускають, що процедурна справедливість може бути суттєвим предиктором участі в політичній участі.

Компонента ефективності. Слід зазначити, що наявність обурення з різних причин або відчуття загрози ідентичності не є запорукою реалізації політичної участі. Їх наявність є необхідною, але недостатньою умовою для політичної дії. Із цього міркування постає доволі цікаве з дослідницького погляду питання: чому одні обурені, депривовані громадяни вдаються до політичної участі, а інші у такому ж становищі – ні? Саме задля відповіді на це питання вважаємо за доцільне додати до пояснювальної моделі компоненту ефективності. У цьому контексті ефективність – це здатність громадянина (або віра у таку здатність) до досягнення політичних цілей наявними ресурсами за прийнятних трансакційних витрат. Ключову роль ефективності у реалізації політичної участі довела група британських політологів на чолі з Расселом Далтоном (Dalton, van Sickle & Weldon, 2009). Аналізуючи динаміку протестних рухів на масиві даних 1999□2002 рр. із *World Values Survey,* науковці дійшли висновку, що без необхідних матеріальних та інтелектуальних ресурсів, а також навичок та досвіду громадяни не можуть ефективно конвертувати політичні запити у політичну участь (Dalton, van Sickle & Weldon, 2009, p. 72). Інакше кажучи, хоча наявність загрози політичній ідентичності та специфічних негативних емоцій є умовою політичних дій, їхньою головною рушійною силою є ресурси та навички громадян.

Разом із тим видається, що взаємозв'язок компонент політичного попиту є більш складним. Судячи з окремих досліджень, компонента ефективності відчутно впливає на емоційну компоненту: коли громадянин не відчуває себе ефективним актором, здатним до результативної політичної дії, він схильний відчувати страх, тож уникатиме політичної участі через причини, зазначені вище; відчуття ефективності пов'язане з відчуттям гніву: упевненість у дієвості наявного репертуару політичних дій дає змогу кристалізувати емоції гніву й реалізувати політичну участь (Mackie, Devos & Smith 2000, p. 613). На комплексний характер функціонування компонент ефективності та емоційності звертає вже згаданий дослідник Мартін ван Зомерен. Разом із колегами (Van Zomeren, Pauls, & Cohen-Chen, S., 2019) він пропонує розглядати ефективність як ядро проблемно-орієнтованої стратегії копінгу – один із двох шляхів до колективних політичних дій. На думку вчених, ця стратегія спрямована на зміну поведінки об'єкта впливу, тобто державної інституції або політичних діячів, задля досягнення цілей політичних дій. Поряд із цим існує й інша стратегія копінгу – емоційно орієнтована, мета якої □ внутрішня регуляція політичної групи. Іншими словами, її метою є згуртування групи, кристалізація ідентичності або ж емоційна розрядка. Відповідно, за такої стратегії компонента ефективності може відходити на другий план, тоді як емоційна – грати головну роль.

Отже, на основі викладеного можна запропонувати таку інтегральну модель формування політичного попиту (див. *Схему 1*).

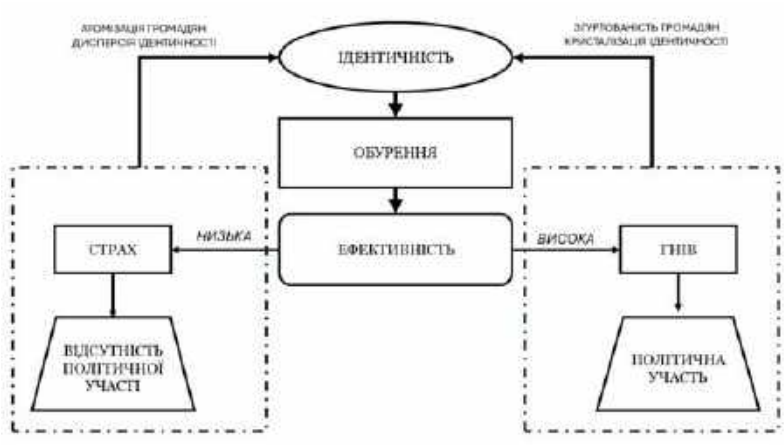

Схема 1. Інтегральна модель формування політичного попиту

Висновки. Процес формування політичного попиту є складним і багатогранним явищем, що залежить від взаємодії багатьох соціальних, психологічних і політичних чинників. Важливу роль у цьому процесі відіграють компоненти ідентичності, емоцій та ефективності, які формують основи політичної поведінки громадян.

Доведено, що ідентичність як основоположний складник політичного попиту визначає, як громадяни сприймають себе у політичному контексті та як вони взаємодіють із соціальним середовищем. Компонента охоплює різноманітні аспекти, включаючи національну, етнічну, класову, професійну та інші види ідентичностей. Саме через ідентичність люди визначають свої політичні орієнтири, вибирають, до якої групи вони хочуть належати і яких політичних цілей вони прагнуть досягти. Водночас наявність множинних ідентичностей може створювати додаткові виклики для формування політичного попиту, адже різні ідентичності можуть вступати у конфлікт одна з одною, особливо у кризові моменти. Однак якщо одна з них буде політизованою, така комбінація слугує джерелом більшої політичної активності.

Визначено, що емоції відіграють критично важливу роль у мобілізації громадян до політичної участі. Вони можуть як стимулювати політичний попит, так і пригнічувати його. Наприклад, гнів може спонукати громадян до дій, таких як участь у протестах або підтримка політичних рухів, тоді як страх може змусити їх уникати політичної участі, побоюючись можливих негативних наслідків. Однак для того, щоб емоції стали дієвим інструментом у формуванні політичного попиту, вони мають бути спрямовані на конкретні цілі та підкріплені відчуттям особистої або групової ефективності.

Компонента ефективності визначає, наскільки громадяни вірять у свою здатність впливати на політичні процеси та досягати поставлених цілей. Це поняття охоплює як особистісний рівень, де громадяни оцінюють свої ресурси і можливості, так і суспільний рівень, де враховуються соціально-політичні умови, які

можуть сприяти або заважати реалізації політичних дій. Ефективність є важливою умовою для того, щоб емоції, такі як гнів чи обурення, переросли в активну політичну участь. Відчуття ефективності істотно залежить від доступу до ресурсів і соціального капіталу, ці чинники підвищують шанси на успішну реалізацію політичної участі.

Окрім того, продемонстровано, що в процесі формування політичного попиту інтегральні компоненти взаємодіють і впливають одна на одну. Ідентичність може впливати на те, які емоції виникають у відповідь на політичні події, а відчуття ефективності може ці емоції підсилити або послабити. Своєю чергою, емоції у парі з ефективністю можуть впливати на ідентичність, особливо якщо політичні дії призводять до значущих результатів або викликають сильний суспільний резонанс. Така взаємодія створює складну динамічну систему, у якій формування політичного попиту форматується під впливом нових соціальних та політичних обставин.

Зрештою, політичний попит є результатом багатовекторного процесу, у якому взаємодіють різні рівні соціальної реальності – від індивідуального до колективного, від мікрорівня до макрорівня. Це складний феномен, який не можна пояснити лише одним чинником або компонентом. Його формування залежить від багатьох чинників, включаючи ідентичність, емоції, ефективність, соціальні норми, економічні умови, політичні інститути і багато іншого. Тому для розуміння і впливу на політичний попит необхідний комплексний підхід, що враховує всі ці аспекти і дає змогу бачити їхні взаємозв'язки та динаміку.

Така комплексність і динамічність процесу формування політичного попиту підкреслює важливість проведення подальших досліджень, які б ураховували різні рівні аналізу і використовували міждисциплінарні підходи для кращого розуміння цього явища. Перспективним уважаємо дослідження зв'язків формування політичного попиту і політичної пропозиції, що дасть змогу глибше зрозуміти глибинні процеси соціальної взаємодії, що лежать в основі політичної участі. Комплексний і динамічний характер процесу формування політичного попиту вказує на необхідність розроблення політичних стратегій і комунікацій, що були б адаптовані до складності соціальних та політичних реалій, у яких формуються політичні запити громадян.

References [Список використаної літератури]

Dallinger, U. (2021). Perceived inequality and political demand. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie,* 73(4), 473–500. https://doi.org/10.1007/s11577-022-00809-8 [in English]. [Dallinger U. Perceived inequality and political demand. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie.* 2021. Vol. 73, Is. 4. P. 473–500].

Dalton, R., Van Sickle, A., & Weldon, S. (2009). The Individual–Institutional Nexus of Protest Behaviour. *British Journal of Political Science,* 40(01), 51–73. doi:10.1017/s000712340999038x [in English]. [Dalton R., Van Sickle A., Weldon S. The Individual–Institutional Nexus of Protest Behaviour. *British Journal of Political Science.* 2009. Vol. 40, Is. 1. P. 51–73].

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology,* 75(4), 872–886. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.4.872 [in English]. [Doosje B., Branscombe N. R., Spears R., Manstead A. S. R. Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology.* 1998. Vol. 75, Is. 4. P. 872–886].

Fraser, N. (1998). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, participation. *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung Discussion Paper* No. FS I. 98–108 [in English]. [Fraser N. Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition, participation. *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung Discussion Paper.* 1998. No. FS I. P. 98–108].

Furby, L. (1986). Psychology and justice. In R. L. Cohen (Ed.), *Justice: Views from the social sciences*. 3–30 [in English]. [Furby L. Psychology and justice. In: Cohen R.L., ed. *Justice: Views from the social sciences*. 1986. P. 3–30].

Gerber, A. S., Lockhart, M., & Patashnik, E. M. (2024). Affluence and the demandside for policy improvements: Exploring elite beliefs about vulnerability to societal problems. *The Forum*. https://doi.org/10.1515/for-2024-2007 [in English]. [Gerber A. S., Lockhart M., Patashnik E. M. Affluence and the demand-side for policy improvements: Exploring elite beliefs about vulnerability to societal problems. *The Forum*. 2024].

Gonzalez, R., & Brown, R. (2003). Generalization of Positive Attitudes as a Function of Subgroup and Superordinate Group Identifications in Intergroup Contact. *European Journal of Social Psychology,* 33, 195–214. https://doi.org/10.1002/ejsp.140 [in English]. [Gonzalez R., Brown R. Generalization of Positive Attitudes as a Function of Subgroup and Superordinate Group Identifications in Intergroup Contact. *European Journal of Social Psychology*. 2003. Vol. 33. P. 195–214].

Kilic, K. (2023). Ethnic Identity in Social and Political Domains: A New Conceptual Model. *Nationalism and Ethnic Politics*, 29 (3), 313–333. https://doi.org/10.1080/13537113.2023.2208394 [in English]. [Kilic K. Ethnic Identity in Social and Political Domains: A New Conceptual Model. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2023. Vol. 29, Is. 3. P. 313–333].

Mackie, D. M., Devos, T., & Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology,* 79(4), 602–616. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.602 [in English]. [Mackie D. M., Devos T., Smith E. R. Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000. Vol. 79, Is. 4. P. 602–616].

Klandermans, B., & van Stekelenburg, J. (2022). Social psychology and political participation. In M. Giugni & M. Grasso (Eds.), *The Oxford handbook of political participation (Online ed.).* Oxford Academic. 167–183. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198861126.013.10 [in English]. [Klandermans B., van Stekelenburg J. Social psychology and political participation. In: Giugni M., Grasso M., eds. *The Oxford handbook of political participation*. Oxford Academic. 2022. P. 167–183].

Shestopalova, A. (2023). Constructing Nazis on political demand: Agenda-setting and framing in Russian state-controlled TV coverage of the Euromaidan, annexation of Crimea, and the war in Donbas. *Central European Journal of International and Security Studies,* 17(2), 112–137. https://doi.org/10.51870/FUQI2558 [in English]. [Shestopalova A. Constructing Nazis on political demand: Agenda-setting and framing in Russian state-controlled TV coverage of the Euromaidan, annexation of Crimea, and the war in Donbas. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2023. Vol. 17, Is. 2. P. 112–137].

Simon, B. (2010). Collective identity and political participation. In A. Azzi, X. Chryssochoou, B. Klandermans, & B. Simon (Eds.), *Identity and participation in culturally diverse societies: A multidisciplinary perspective.* 137–157 [in English]. [Simon B. Collective identity and political participation. In: Azzi A., Chryssochoou X., Klandermans B., Simon B., eds. *Identity and participation in culturally diverse societies: A multidisciplinary perspective*. 2010. P. 137–157].

Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Toward a Social Psychological Analysis of Politicized Collective Identity: Conceptualization, Antecedents, and Consequences. *American Psychologist*, 56, 319–331 [in English]. [Simon B., Klandermans B. Toward a Social Psychological Analysis of Politicized Collective Identity: Conceptualization, Antecedents, and Consequences. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56. P. 319–331].

Sturmer, S., & Simon, B. (2004). Collective Action: Towards a Dual- Pathway Model. *European Review of Social Psychology*, 15, 59–99 [in English]. [Sturmer S., Simon B. Collective Action: Towards a Dual-Pathway Model. *European Review of Social Psychology*. 2004. Vol. 15. P. 59–99].

Tarrow, S. (1998). Power in movement: Social movements, collective action, and politics. New York: Cambridge University Press [in English]. [Tarrow S. Power in movement: Social movements, collective action, and politics. New York: Cambridge University Press. 1998].

Valentim, V. (2024). The normalization of the radical right: A norms theory of political supply and demand (Online edn). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/9780198926740.001.0001 [in English]. [Valentim V. The normalization of the radical right: A norms theory of political supply and demand. Oxford University Press. 2024].

Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61(5–6), 886–905. https://doi.org/10.1177/0011392113479314 [in English]. [Van Stekelenburg J., Klandermans B. The social psychology of protest. *Current Sociology*. 2013. Vol. 61, Is. 5–6. P. 886–905].

Van Zomeren, M., Leach, C. W., & Spears, R. (2012). Protesters as «Passionate Economists». *Personality and Social Psychology Review*, 16(2), 180–199. https://doi.org/10.1177/1088868311430835 [in English]. [Van Zomeren M., Leach C. W., Spears R. Protesters as «Passionate Economists». *Personality and Social Psychology Review*. 2012. Vol. 16, Is. 2. P. 180–199].

Van Zomeren, M., Pauls, I. L., & Cohen-Chen, S. (2019). Is hope good for motivating collective action in the context of climate change? Differentiating hope's emotion- and problem-focused coping functions. *Global Environmental Change*, 58, 101915. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.04.0 [in English]. [Van Zomeren M., Pauls I. L., Cohen-Chen S. Is hope good for motivating collective action in the context of climate change? *Global Environmental Change*. 2019. Vol. 58].

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Symysenko I. V.
Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska St., 64, Kyiv, 02000, Ukraine

POLITICAL DEMAND FORMATION: PROCESS SPECIFICS AND INTEGRAL COMPONENTS

Summary
The article examines the process of shaping political demand, which emerges through the complex interplay of social, psychological, and political factors. Three key components influencing political demand are identified: identity, emotions, and efficacy. These components are highlighted as crucial elements that shape citizens' political behavior in contemporary society. The importance of identity in shaping political demand is emphasized, as it sets the boundaries for making political decisions and creates the conditions for political action. The concept of multiple identities is also explored, with a focus on their impact on political activity and potential societal polarization. The article reflects on the role of politicized identity in mobilizing citizens, but also points out the potential risks associated with polarization, which can lead to the radicalization of political participation. The emotional component of political demand is presented as a factor influencing citizens' motivation to engage in political processes. Three main emotions—anger, fear, and indignation—are categorized and described, showing how they determine citizens' political behavior. It is demonstrated that anger stimulates political activity, while fear may suppress it, and indignation often acts as a fundamental emotion that predicts political action. Moreover, it is shown that the component of efficacy determines citizens' ability to achieve their political goals using available resources and social networks. The relationship between efficacy and citizens' emotional state is reinterpreted, indicating that low efficacy can trigger fear and avoidance of political participation, while high efficacy enhances anger and stimulates action. Thus, the article systematizes the structural components of political demand and reveals their functional roles. As a result of this scholarly inquiry, an integrated explanatory model of political demand formation is presented.
Key words: political demand, political participation, political action, theory of democracy.

УДК 316.77:004.77](091)

Швець А. П.
здобувач І курсу третього освітнього ступеня
«доктор філософії» спеціальності 052 «Політологія»,
кафедра політології та філософії
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32301, Україна
E-mail: shvetsap93@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0009-0006-7137-2954
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.18

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА: ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ

Розвиток цифрового суспільства безпосередньо пов'язаний із розвитком соціальних медіа, оскільки вони перетворилися на основне джерело отримання та поширення інформації. Від часу своєї появи вони перетворилися на потужний інструмент політичної комунікації, впливаючи на формування громадської думки, мобілізацію громадськості та політичні рухи, а також на процеси демократизації у сучасній державі. Мета статті полягає у розкритті та характеристиці основних етапів розвитку соціальних медіа. Визначена мета потребує висвітлення передумов виникнення соціальних медіа, визначення та характеристики етапів їх розвитку. Результати дослідження засвідчили, що з моменту виникнення соціальні медіа зазнали значної еволюції, перетворившись на невід'ємний складник життя сучасного суспільства. Початок історії соціальних медіа пов'язаний із появою перших комерційних онлайнових сервісів, таких як CompuServe, та систем електронних дошок оголошень (BBS). Перші ж власне соціальні мережі з'являються наприкінці 1990-х, зокрема Six Degrees, що дало змогу користувачам створювати профілі, додавати друзів та вести особисті блоги. Із розширенням використання можливостей Інтернету у 2000-х роках значно зростає кількість соціальних мереж і платформ, серед них – Friendster, MySpace, LinkedIn, Facebook, YouTube та Twitter. Водночас суттєво змінюється й спосіб спілкування та обміну інформацією. У 2010-х роках з'явилися нові платформи (Instagram, TikTok та ін.), які фокусуються на обміні візуальним контентом та інтерактивності. Соціальні медіа тепер є невід'ємною частиною повсякденного життя, впливають на особисте спілкування, інші медійні ресурси, бізнес, політику тощо. Сьогодні вони продовжують розвиватися, інтегруючи дедалі новіші технології, зокрема штучний інтелект та доповнену реальність, залишаючись динамічним і впливовим елементом сучасного суспільства.
Ключові слова: соціальні медіа, соціальні мережі, додатки, цифрові платформи.

Постановка проблеми. Соціальні медіа стали невід'ємною частиною сучасного суспільства, трансформуючи спосіб, у який люди спілкуються, отримують інформацію та взаємодіють один з одним. Із потужним розвитком Інтернету вони отримали нове розкриття у соціальних мережах, вебсторінках, чатах та платформах для обговорення, доступ до великої кількості інформації з різних сфер, які заполонили весь інфопростір. Водночас походження та розвиток соціальних медіа є складним і багатогранним процесом, що заслуговує на глибокий аналіз. Виникають питання щодо їх витоків, еволюції, впливу на політику та суспільство.

Аналіз наявних досліджень. Розкриттю поняття «соціальні медіа» присвятили свої дослідження Д. Бойд, С. Бондаренко, Д. Бургес, Б. Вахула, З. Григо-

© Швець А. П., 2024

рова, Й. Йанг, А. Каплан, В. Каплуненко, Дж. Кіцман, Л. Люндемарк, Х. Марджетс, Д. Марті, С. Міранда, Т. Поель, П. Спаньйолеті, М. Хаєнлеїн, І. Чирак, Л. Шлагвайн.

Проблематиці витоків соціальних медіа приділяли увагу українські та зарубіжні науковці, зокрема В. Гандзюк, М. Кириленко, Г. Коваль, В. Маленік, М. Маранчак, В. Мироненко та ін.

Інноваційні тенденції та розвиток комунікацій у соціальних медіа розкрито у працях Е. Зіліотті, В. Конончука, О. Крупського, А. Куліша, А. Питомця, Н. Ржевської, Е. Вуландарі, М. Саврук, К. Співака, Д. Хілько, Ю. Цвятко, О. Шершньової.

Сучасним викликам та впливу на інформаційний простір в Україні присвятили свої наукові розвідки О. Зінченко, О. Карпанець, Д. Кусіня та С. Яремчук.

Мета дослідження полягає у розкритті та характеристиці основних етапів розвитку соціальних медіа. Визначена мета потребує виконання таких **завдань**: розкрити передумови виникнення соціальних медіа; визначити та охарактеризувати етапи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. У загальному медіа поділяються на старі (традиційні) та нові. Традиційними є засоби масової інформації, які домінували в медіапросторі до початку інформаційної ери. Прикладами таких медіа є друковані газети та журнали, телевізійні програми, радіопередачі тощо. До нових зараховують сукупність технологій в Інтернеті, які дають змогу користувачам взаємодіяти один з одним.

Традиційні медіа мають доволі цікаву історію. Першим прототипом газети вважають публікації повідомлень на табличках, названих Acta Diurna (щоденні акти), запроваджених Юлієм Цезарем у Давньому Римі. Такі таблички містили інформацією щодо політичних та соціальних подій, зокрема діяльності сенату, судових процесів та життя імператорської родини, а також повідомлення-звіти намісників, звернення іноземних правителів тощо (Acta Diurna, 2014).

У Китаї також існували подібні бюлетені або газети, зокрема імператорські вісті (дібао), котрі містили накази та оголошення уряду, що розповсюджувалися серед вищих чиновників та службовців. Офіційні повідомлення чи копії імператорських декретів становили зміст китайських газет у часи правління Танської династії (618–907 р. н. е.). Ураховуючи, що більшість підданих були неосвіченими, спеціально вивішувалися ілюстровані новини (Antofiichuk & Hrynivskyi, 2008, p. 8).

В Імперії Чосон (Корея) в XV ст. офіційні урядові повідомлення та бюлетені розповсюджували серед чиновників та інтелігенції.

У Середньовічній Європі (XIII–XIV ст.) часто поширювалися рукописні новинні листки, що містили новини з різних регіонів, зокрема про війни, подорожі або торгові угоди. Найбільш уживаними словами в назвах перших газет були «відомості», «вісник», «меркурій», «куранти», «герольд» тощо. У них часто змінювалися назва й місце видання, а прізвище видавця зазвичай не вказувалося (Zhilenko, 2010, p. 172).

Ще один предок сучасних газет з'явився у Венеції у 1566 р. Це були вісті або бюлетені, що також писалися від руки та зосереджувалися на політиці й військових конфліктах. Відсутність друкарських технологій значно обмежувала їх тиражування (History of newspapers, 2022). Уряд Венеції вперше опубліку-

вав щомісячний журнал «Письмові повідомлення», екземпляр якого коштував одну тогочасну венеціанську монету, що називалась «газетта» (Antofiichuk & Hrynivskyi, 2008, p. 13). Перші ж газети з'явилися у Європі в XVII ст. А англійці були одними з перших, хто почав розміщувати у них рекламу.

Епоха популярності газет починає закінчуватися з розвитком радіо, що зумовило певний спад друкарства. Достеменно відомо, що 2 червня 1896 р. радіо було запатентоване італійським інженером Гульєльмо Марконі, хоча його відкриття також пов'язують із Ніколою Теслою.

У 1950-х роках найпопулярнішим засобом поширення та отримання інформації стає телебачення. Ще з XIX ст. вчені працювали над технічним розробленням телебачення. Ключовими розробниками стали Карл Браун та Пол Ніпкоу, розробивши механічне та електронне телебачення. Історія телебачення України розпочалася у 1925 році., коли фізикові-експериментатору Борисові Грабовському вдалося зробити першу в цілому світі телевізійну передачу.

Медіа є новим терміном, що походить від латинського medium – «посередник, середина». Сучасні медіа перетворилися на того самого посередника, що передає інформацію від однієї сторони до іншої. Поняття «медіа» містить у собі такі засоби комунікації для передачі інформаційного повідомлення, як текст, музика та зображення (Malysh, 2019).

Перша половина XX ст. ознаменувалася появою таких засобів зв'язку, як радіо та телебачення, які стали першими кроками до глобального інформаційного обміну. Проте завдячувати еволюції соціальних медіа варто розвиткові Інтернету.

У 1969 р. у Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі завдяки комп'ютеру Honeywell 516 відбулося перше з'єднання та передача даних, відтоді дослідження не припиняли. Із 1984 р. Всесвітня павутина набула популярності.

Проте соціальні медіа як мережа для комунікацій зародилися ще в середині 1960-х років. Сам термін «соціальна мережа» був уведений ще в 1951 р. Джеймсом Барнсом. Згідно з І. Чирак, соціальній мережі є соціальною структурою, створеною індивідами чи організаціями в мережі Інтернет, що відображає різноманітні зв'язки між ними через різні форми соціальних взаємин, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи родинними зв'язками чи партнерськими відносинами. Люди спілкуються в Інтернеті, розміщуючи інформацію та зображення, залишаючи коментарі чи надсилаючи повідомлення. Учасники можуть розширити свої особисті чи ділові контакти, зв'язавшись з іншими користувачами на вебсайтах соціальних мереж або в додатках (Chirak, 2023, с. 28).

Нові соціальні медіа пройшли довгий шлях розвитку, який можна поділити на кілька етапів:

1) **1960-ті – 1980-ті роки** – розроблення перших сервісів для спілкування. У 1978 р. поширеною системою були BBS (Bulletin Board Systems) – електронні дошки оголошень, які давали змогу користувачам підключатися до сервера та обмінюватися повідомленнями, файлами, а також брати участь у дискусіях.

Роком пізніше набула популярності служба CompuServe, яка забезпечила можливості електронної пошти та технічну підтримку користувачам персональних комп'ютерів. Вона стала першою онлайн-службою, яка запропонувала онлайн-чат у реальному часі за допомогою CB Simulator. До 1982 р. компанія сформувала відділ мережевих послуг задля забезпечення корпоративних клієнтів можливістю користування глобальною мережею (CompuServe). У 1986 р.

CompuServe вийшов на міжнародну арену, а з 1989 р. компанія вийшла на європейський ринок.

Із зародженням перших електронних пошт та можливістю спілкування на відстані вплив на комунікацію між користувачами став досить відчутним, що спричинило значний ріст попиту на платформи та активізацію розроблень у сфері медіа.

2) **1990-ті роки** – поява перших віртуальних спільнот. Перші соціальні медіаспільноти почали з'являтися у 1990-х роках. Більшість із них діє й сьогодні. Термін «віртуальна спільнота» вперше вжив у своїй публікації для Electronic Cafe Джин Янгблад, опублікованій у 1986 р. А вже в 1993 році Г. Рейнгольд під віртуальними спільнотами пропонує розуміти соціальні угруповання, що з'являються в Мережі для публічних дискусій та формування особистих стосунків у кіберпросторі (Rheingold, 2023).

Найвідомішою мережею 1990-х років стала перша соціальна мережа – Classmates.com, заснована у 1995 р. Вона дала змогу користувачам знаходити своїх колишніх однокласників та спілкуватися з ними в Інтернеті (Lensky, 2023). У 1996 р. ізраїльська компанія Mirabilis розробила програму миттєвого обміну повідомлень – ICQ. За схожим зразком діяла мережа Six Degrees, заснована у 1997 р. У тому ж році була запущена створена Марком Флетчером безкоштовна служба списку розсилки ONElist, що становила колекцію адрес електронної пошти для розсилки рекламних акцій і пропозицій, запрошень та інформаційних бюлетенів, а також різної бізнес-інформації (Proferes et al., 2021). Із часом вона об'єдналася з eGroups.

Наступницею ONElist стала мережа Evite – цифрова платформа для створення та надсилання онлайн-запрошень на заходи, що була заснована у 1998 р. Вона швидко здобула популярність завдяки зручності використання та можливості організовувати заходи онлайн, запрошуючи гостей через електронну пошту.

Зазначені платформи розкрили масштабний потенціал медіа і дали змогу користувачам не лише створювати та підтримувати соціальні зв'язки, а й стали місцем для пошуку та обміну інформацією, створення контенту та формування спільнот за інтересами.

3) **2000-ті роки** – популярність соціальних мереж. Однією з перших соціальних мереж, що набула широкої популярності, стала Friendster, заснована Адамом Абрамсом. Вона була запущена у 2002 р. та отримала значну популярність в азійських та тихоокеанських країнах. Friendster стала першою соціальною мережею, що дала змогу користувачам створювати профілі, додавати друзів та спілкуватися з ними (Lensky, 2023). У 2003 р. її конкурентом стала мережа MySpace, що набула значної популярності серед молоді завдяки можливостям персоналізувати свої профілі та ділитися музикою. У тому ж році з'явилася мережа LinkedIn для професійного спілкування та налагодження ділових контактів.

Однією з найвідоміших соціальних мереж став Facebook, запущений у 2004 р. Марком Цукербергом. У світі Facebook став доступним через два роки, швидко перетворившись на одну з найпопулярніших соціальних мереж. Вона дала змогу користувачам спілкуватися, обмінюватися фотографіями та відео, створювати групи та заходи.

У 2005 р. була заснована платформа Reddit, завдяки якій користувачі отримали можливість поширювати інформацію, ділитися досвідом, розповідати свої історії та обговорювати їх (Proferes et al., 2021).

У лютому 2005 р. з'являється заснований С. Ченом та Д. Карімом сервіс YouTube, який уже у жовтні 2006 р. був придбаний компанією Google. YouTube є платформою для обміну відео, що швидко набула популярності та стала однією з найважливіших соціальних медіа. Як стверджує В. Младенов, відвідувачі YouTube переглядають близько 6 млрд годин відео щомісяця, що перетворює його фактично на другу за величиною пошукову систему в світі після Google (Ranktracker, 2022).

2006 р. Д. Дорсі, Н. Глассом, Б. Стоуном та Е. Вільямсом був створений Twitter. Дж. Дорсі запропонував ідею створення платформи мікроблогінгу, де користувачі могли б надсилати короткі повідомлення, або «твіти». Користувачі Twitter можуть читати та писати короткі повідомлення до 280 символів, упорядковані за хештегами. Уже за п'ять років після створення у світі існувало понад 175 млн облікових записів Twitter, що перетворило її на одну з найпопулярніших платформ (Anger & Kittl, 2011)

2000-ті роки стали періодом стрімкого зростання популярності соціальних мереж у світі. Поява та розвиток соціальних платформ кардинально змінили спосіб комунікації та взаємодії між людьми, надавши нові можливості для спілкування, обговорення, бізнесу та громадської активності. Цей період заклав основу для подальшого розвитку соціальних мереж та їхнього впливу на сучасне суспільство.

2009 р. Я. Кум створив безкоштовний онлайн-месенджер WhatsApp, за допомогою якого користувачі могли надсилати текстові та голосові повідомлення на платформі, фото чи спілкуватися наживо за допомогою голосового чи відеочату (Zhuk, 2020).

4) **2010-ті – 2020-ті роки** – сучасні соціальні медіа. Цей період виявився справжньою епохою соціальних мереж. Twitter, Instagram, Telegram та багато інших є сьогодні провідними додатками з обміну інформацією.

У 2010 р. широку популярність отримав заснований Кевіном Систромом і Майком Крігером Instagram – платформа для обміну фотографіями та відео, що стала популярною завдяки своїм фільтрам та можливості слідкувати за зірками. У 2012 р. Instagram був придбаний компанією Facebook за 1 млрд доларів та сьогодні має понад мільярдну аудиторію користувачів.

У тому ж році була заснована платформа Pinterest, створена Беном Зільберманном, Полом Скіарром та Еваном Шарпом, яка передбачала поширення зображень та результатів власної творчості. Завдяки Pinterest користувачі змогли «закріплювати» фотографії, які вони знаходили в Інтернеті, і впорядковувати їх у тематичні колекції, такі, наприклад, як хобі, спорт, мода тощо (Gilbert, Bakhshi, Chang & Terveen, 2013, с. 2).

У 2013 р. Павлом та Миколою Дуровими була створена сьогодні найбільш популярна інформаційна мережа Telegram, що є безкоштовним месенджером для обміну текстовими повідомленнями, мультимедійними файлами, документами, фото, відео різного формату та іншими даними.

Справжнім відкриттям останніх років став TikTok – платформа для створення коротких відео, яка швидкими темпами набрала популярності серед молоді завдяки своїм можливостям у редагуванні та інтерактивним функціям. З'явившись у вересні 2016 р., вона спочатку існувала лише в межах китайського ринку під назвою Douyin, що належала компанії ByteDance. Водночас старта-

пери з Китаю створили подібний продукт Musical.ly та вивели його на глобальний ринок. ByteDance придбала Musical.ly у 2018 р., доповнивши її функціоналом із Douyin, та ребрендувала додаток у TikTok, розпочавши активне його просування на міжнародних ринках. Із часом до Тік-Току долучилися близько 30% населення планети, основна аудиторія якого віком від 12 до 24 років (Davydenko, 2022, с. 75).

Отже, проаналізовані додатки та платформи стали провідними в усьому світі, даючи змогу користувачам спілкуватися у будь-якій точці світу, впливаючи на громадську активність.

Висновки. Соціальні медіа від моменту свого виникнення зазнали значної еволюції та перетворилися на невід'ємну частину життя сучасного суспільства. Вони змінили способи отримання інформації, спілкування та взаємодії між людьми, суттєво вплинули на різні аспекти нашого життя, включаючи особисте спілкування, професійні зв'язки, політичну активність, маркетинг, розваги та культуру. Вони значною мірою посприяли глобалізації, демократизації інформації та розвитку нових форм соціальної взаємодії.

На нашу думку, у розвитку соціальних медіа можна визначити декілька головних етапів, зокрема: 1960–1980-ті роки – розроблення перших сервісів для спілкування: створення онлайн-спільнот, чатів, дошок оголошень та електронних пошт; 1990-ті роки – поява перших віртуальних спільнот: спілкування за допомогою Інтернету (текстові повідомлення), надсилання онлайн-запрошень, розсилки; 2000-ті роки – популярність соціальних мереж: створення власного облікового запису (аккаунту), пошук друзів, обміни повідомленнями різного формату, пошук новин, можливість надсилання фото та музики, інформаційні блоги та форуми, бізнес-комунікації; 2010–2020-ті роки – сучасні соціальні медіа: онлайн-чати, дзвінки, обмін файлами різного формату, додатки для творчості у фото- та відеоформатах.

Соціальні медіа продовжують розвиватися, інтегруючи все новіші технології, такі як штучний інтелект та доповнена реальність. Вони залишаються динамічним та впливовим елементом сучасного суспільства, що вимагає подальших досліджень щодо їхнього впливу та потенціалу.

References [Список використаних джерел]

About CompuServe. *CompuServe* [in English]. [About CompuServe. *CompuServe*. URL: https://www.compuserve.com/home/about.jsp (дата звернення: 26.07.24)].

Acta Diurna (2014). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi [in Ukrainian]. [Acta Diurna. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/node/1329 (дата звернення 10.08.24)].

Anger, I., & Kittl, C. (2011). Measuring influence on Twitter. i-KNOW '11: proceedings of the 11th International Conference on Knowledge Management and Knowledge Technologies [in English]. [Anger I., Kittl C. Measuring influence on Twitter. i-KNOW '11: proceedings of the 11th International Conference on Knowledge Management and Knowledge Technologies. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/220866465_Measuring_influence_on_Twitter (дата звернення: 24.07.24)].

Antofiichuk, V., & Hrynivskyi, T. (2008). History of foreign journalism. Synopsis of lectures. Part one. Chernivtsi : Ruta [in Ukrainian]. [Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики. Конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 94 с. URL: https://muzyka2014.files.wordpress.com/2014/05/konspekt_z_ist_zar_zh-ki.doc (дата звернення: 13.07.24)].

Chirak, I. (2023). Economics of social media: a study guide for students of higher educational institutions III-IV levels of accreditation. Ternopil: WUNU [in Ukrainian]. [Чирак І. Економіка соціальних медіа : навчальний посібник. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 300 с.].

Davydenko, A. (2022). TikTok: a platform for development or an «empire of degradation». Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: materials of the 3rd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation. Odesa : South Ukrainian National

Pedagogical University named after K. D. Ushinsky [in Ukrainian]. [Давиденко А. TikTok: платформа для розвитку чи «імперія деградації». *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2022. 75 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15220/1/Naukovi%20studii%202022.pdf#page=75 (дата звернення: 13.07.24)].

History of newspapers (2022). LibreTexts. Ukrayinska. [in Ukrainian]. [Історія газет. LibreTexts. Ukrayinska. URL: https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Комунікаційні_дослідження/Журналістика_та_масові_комунікації/Книга%3A_Масові_комунікації%2C_медіа_та_культура/04%3A_Газети/4.02%3A_Історія_газет (дата звернення: 15.07.24)].

Gilbert, E., Bakhshi, S., Chang, S., & Terveen, L. (2013). «I Need to Try This!»: A statistical overview of Pinterest. [in English]. [Gilbert E., Bakhshi S., Chang S., Terveen L. «I Need to Try This!»: A statistical overview of Pinterest. 2013. URL: https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=6f1bd52b1014a00f7342db7f6f51baf956bec134 (дата звернення: 10.08.24)].

Lensky, V. (2023). How the development of social networks began. *Treba* [in Ukrainian]. [Ленський В. Як почався розвиток соціальних мереж. *Treba.* URL: https://treba-solutions.com/yak-pochavsya-rozvytok-soczialnyh-merezh/(дата звернення: 15.07.24)].

Malysh, P. (2019). What is media. *Bazilik* [in Ukrainian]. [Малиш П. Що таке медіа. *Bazilik*. URL: https://bazilik.media/shcho-take-media/ (дата звернення: 21.07.24)].

Mladenov, V. (2022). Everything about YouTube – a complete guide (SEO, facts, statistics). *Ranktracker* [in Ukrainian]. [Младенов В. Все про YouTube - повний посібник (SEO, факти, статистика. Ranktracker, 2022. URL: https://www.ranktracker.com/uk/blog/all-about-youtube-the-ultimate-guide-seo-facts-stats/ (дата звернення: 25.07.24)].

Proferes, N., Jones, N., Gilbert, S., Fiesler, C., & Zimmer, M. (2021). Studying Reddit: a systematic overview of disciplines, approaches, methods, and ethics. *Social Media + Society,* 7(2) [in English]. [Proferes N., Jones, N., Gilbert, S., Fiesler, C., Zimmer M. Studying Reddit: a systematic overview of disciplines, approaches, methods, and ethics. *Social Media + Society*. 2021. Vol. 7, Is. 2. URL: https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/20563051211019004 (дата звернення: 10.08.24)].

Rheingold, H. (2021). Virtual community. *Britannica* [in English]. [Rheingold H. Virtual community. *Britannica*. 2021. URL: https://www.britannica.com/topic/virtual-community (дата звернення: 05.08.24).].

Rose-Collins, F. (2023). 5 ways to build a mailing list for email marketing. *Ranktracker* [in English]. [Rose-Collins F. 5 ways to build a mailing list for email marketing. *Ranktracker*. 2023. URL: https://www.ranktracker.com/uk/blog/5-ways-to-build-your-mailing-list-for-email-marketing/ (дата звернення: 11.08.24)].

Zhilenko, I. (2010). History of foreign journalism (from antiquity to the second half of the 18th century): textbook. Sumy : Publishing House of Sumy State University. 285 p. [in Ukrainian]. [Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до ІІ пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2010. 285 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/301/1/Zhilenko.doc (дата звернення: 12.07.24)].

Zhuk, K. (2020). Life without advertising: the history of the creation and development of WhatsApp. *Investory News*. February 10 [in Ukrainian]. [Жук К. Життя без реклами: історія створення та розвитку WhatsApp. Investory News. 10 лютого 2020. URL: https://investory.news/zhittya-bez-reklami-istoriya-stvorennya-ta-rozvitku-whatsapp/(дата звернення: 12.07.24)].

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024

Shvets A. P.
Department of Political Science and Philosophy
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Ogienka Str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi, 32301, Ukraine

SOCIAL MEDIA: ORIGINS AND EVOLUTION

Summary
The development of the digital society is directly related to the development of social media, as they have become the main source of information and its dissemination. Since inception, they have turned into a powerful tool of political communication, influencing the formation of public opinion, the mobilization of the public and political movements,

as well as the democratization process in the modern state. The purpose of the article is to reveal and characterize the main stages of social media development. The defined goal requires disclosing the prerequisites for the emergence of social media, as well as identifying and characterizing the stages of their development. The results of the study proved that since their appearance, social media have undergone a significant evolution, turning into an integral part of modern society. The history of social media dates back to the first commercial online services, such as CompuServe and electronic bulletin board systems (BBS). The first real social networks appeared in the late 1990s, such as Six Degrees and others, which allowed users to create profiles, add friends and keep personal blogs. As the use of the Internet expanded in the 2000s, the number of social networks and platforms grew significantly, including Friendster, MySpace, LinkedIn, Facebook, YouTube, and Twitter. At the same time, the way people communicate and share information is changing significantly. In the 2010s, new platforms emerged (Instagram and TikTok, among others) that focus on sharing visual content and interactivity. The 2010s saw the emergence of new platforms, including Instagram and TikTok, which focus on sharing visual content and interactivity. Social media are now an integral part of everyday life, influencing personal communication, media as a whole, business, politics and other areas. Today, they continue to evolve, integrating more and more technologies such as artificial intelligence and augmented reality, also remaining a dynamic and influential element of modern society.
Key words: social media, social networks, applications, digital platforms.

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

INTERNATIONAL MEASURING OF TRANSFORMATION PROCESSES

УДК 327(98)

Гольцов А. Г.
д-р політ. наук,
кафедра філософії та міжнародної комунікації
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
к. 125, вул. Героїв оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна
E-mail: andrgengolts1@nubip.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7696-3223
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.19

ГЕОПОЛІТИЧНА КОНФРОНТАЦІЯ В АРКТИЦІ

Статтю присвячено дослідженню сучасного геополітичного порядку в Арктиці, взаємовідносин між арктичними державами, процесів геополітичної конфронтації у регіоні. Нині посилюється роль природно-ресурсного потенціалу Арктичного регіону у світовій економіці. За умов потепління клімату зростає значення транспортних комунікацій у Північному Льодовитому океані. На початку XXI ст. циркумполярні держави стали висувати претензії щодо розширення меж підконтрольних їм континентальних шельфів. Між арктичними державами відбувається змагання за контроль над стратегічними природними ресурсами та перспективними транспортними шляхами. Регіональні інститути міжнародного співробітництва, зокрема Арктична рада, не мають достатньо ефективних засобів для захисту регіональної безпеки та забезпечення дієвого регіонального режиму, вирішення актуальних проблем. Геостратегія Росії в Арктиці націлена на розширення свого геополітичного простору, нарощування військового потенціалу, господарське освоєння арктичних територій, забезпечення одноосібної експлуатації Північного морського шляху. Китай заінтересований у реалізації проєкту «Полярний шовковий шлях», прагне до посилення своєї ролі в економічному освоєнні Арктики. Відносини між РФ та рештою арктичних держав різко загострилися внаслідок російської агресії проти України в 2022 р. Держави НАТО нарощують свої військові потенціали в Арктичному регіоні, спільно реалізовують геостратегію «стримування» РФ. Геостратегічні позиції НАТО в регіоні значно зміцнилися в результаті вступу до Альянсу Фінляндії та Швеції. Західні держави здатні до активізації регіонального співробітництва в політичній, економічній, правовій та інших сферах. Геополітичне протиборство та мілітаризація Арктики призвели до деструкції регіонального режиму. Сучасний геополітичний порядок в Арктиці найбільш адекватно відображається конфронтаційною моделлю.
Ключові слова: Арктика, геополітичний порядок, мілітаризація, геостратегія «стримування», конфронтаційна модель.

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігається тенденція до загострення суперництва між провідними державами, які прагнуть до максимального досягнення своїх геополітичних та геоекономічних інтересів на різних рівнях геопросторової організації людського суспільства. Посилюється конкуренція між могутніми акторами за перерозподіл сфер впливу в окремих регіонах світу, за контроль над стратегічними ресурсами та транспортними комунікаціями. Арктичний регіон нині набуває дедалі більшого значення у світовій політиці та економіці. Поточна геополітична ситуація в регіоні визначається протиборством між НАТО та Росією. Повномасштабне воєнне вторгнення РФ до України, яке

© Гольцова А. Г., 2024

розпочалося 24 лютого 2022 р. і триває нині, спричинило різке посилення геополітичної конфронтації в Арктиці й розширення НАТО в результаті вступу Фінляндії та Швеції. Спостерігається геополітична конкуренція арктичних країн за розширення меж своїх континентальних шельфів. Водночас низка позарегіональних держав світу виявляє свої прагнення долучитися до економічного освоєння Арктики.

Проблеми діагностування сучасного геополітичного порядку в Арктиці та прогнозування тенденцій його розвитку викликають дискусії серед політичних еліт та в науковому середовищі. Отже, дослідження геополітичного порядку в Арктиці є важливим завданням у науково-теоретичному і прикладному вимірах.

Мета дослідження – виявити особливості сучасного геополітичного порядку в Арктиці, проаналізувати геополітичні процеси в регіоні, запропонувати адекватну геополітичну модель.

Результати. Загалом геополітичний порядок доцільно визначити як співвідношення сил, розподіл сфер впливу та характер взаємодії геополітичних акторів у певному геопросторі (Goltsov, 2018, p. 77). Геополітичний порядок є, по суті, відображенням функціональної структури світової чи регіональної геопросторової політичної системи. Провідними геополітичними акторами, що визначають геополітичний порядок у певному регіоні світу, були і залишаються могутні держави. Водночас в окремих регіонах здатні відігравати значну роль інші суверенні держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації та інші недержавні актори. На становлення та розвиток геополітичного порядку впливає просторовий розподіл як політичних, так і економічних, соціальних, ідеологічних, культурних та інших чинників.

Під час дослідження геополітичного порядку в Арктиці доцільно застосовувати найбільш адекватну геополітичну модель. Моделювання реальних або потенціальних геопросторових об'єктів чи процесів призначене для сприйняття політичними елітами та суспільством, ухвалення органами влади стратегічних рішень і вироблення стратегічних та тактичних рекомендацій щодо політики певного актора (держави) у геопросторі (Goltsov, 2018, p. 42). Геополітичне моделювання об'єктів, явищ та процесів є корисним для розроблення конкретних політичних проєктів, які втілюються в практичній політичній діяльності акторів, передусім суверенних держав.

У зв'язку з особливостями Арктичного регіону доволі затребуваними щодо нього в період кінця XX – початку XXI ст. були моделі глобального управління. Концепція режимного комплексу передбачає розроблення доцільної системи управління певним регіоном. Режимний комплекс є набором декількох режимів (чи елементів) певного регіону, які пов'язані між собою в неієрархічний спосіб і здійснюють взаємний вплив (Young, 2012, p. 394).

В арктичних студіях часто використовується конструктивістський підхід, згідно з яким проводяться дослідження політичної ідентичності державних та недержавних акторів, політичних наративів, які застосовують різні актори для формування та презентації певної картини світу й обґрунтування своєї геополітики. Геополітичні моделі щодо того чи іншого регіону світу можуть суттєво диференціюватися, оскільки постають відображенням певних теоретичних концепцій та суб'єктивних уявлень різних політичних еліт, наукових шкіл та окремих дослідників.

За сучасних умов посилюється конкуренція циркумполярних держав за контроль над континентальним шельфом та акваторіями Північного Льодовитого океану. Водночас численні неарктичні країни вважають, що центральна частина Арктичного басейну є «спільною спадщиною людства», тому її освоєння має бути взаємовигідним для всіх заінтересованих країн світу і відбуватися на основі норм міжнародного права, передусім Конвенції ООН із морського права, яка була підписана в 1982 р.

Після закінчення холодної війни активізувалася тенденція до формування в Арктиці регіональної зони співробітництва. У зв'язку з унікальним значенням Арктики для всього світу постало питання про доцільність глобального управління регіоном. Гіпотетично режим управління Арктикою міг би стати унікальним, заснованим на взаємовигідній співпраці всіх заінтересованих акторів згідно з нормами міжнародного права.

У XXI ст. виразно проявилися прагнення арктичних держав поширити свою юрисдикцію на якомога більші території континентального шельфу Північного Льодовитого океану. Для цього вони подавали свої обґрунтовані заявки до Комісії з питань меж континентального шельфу. Вельми вагомими мотивами для означеної конкуренції постали прагнення циркумполярних держав отримати міжнародно-правові підстави для контролю над розвіданими та потенційними родовищами нафти та природного газу в Арктиці (Yashna, 2015, p. 64). Через потепління клімату покращилися умови для трансарктичної навігації й актуалізувалися питання щодо контролю над транспортними комунікаціями в басейні Північного Льодовитого океану. Неабияке економічне значення має також промисел біологічних ресурсів. Циркумполярні держави обґрунтовують свої територіальні претензії в Арктиці, посилаючись на окремі положення Конвенції ООН із морського права.

РФ прагне до розширення зовнішніх меж підконтрольного їй континентального шельфу в Арктиці. Претензії Росії поширюються на майже 1,2 млн км^2 континентального шельфу Північного Льодовитого океану. Російські прагнення здобути легітимний контроль над центральною частиною Арктичного басейну разом із Північним полюсом вступають у протиріччя з претензіями таких циркумполярних держав, як Канада і Данія (Zamikula, 2016). Висловлюються припущення, що саме зазіхання РФ на розширення підконтрольних територій в Арктиці спонукали решту циркумполярних держав до гострої конкуренції щодо ділянок континентального шельфу.

Циркумполярна держава США не ратифікувала Конвенцію ООН із морського права, але намагається використовувати окремі вигідні для себе її положення задля забезпечення власних геополітичних та геоекономічних інтересів, особливо в Арктичному басейні. Зокрема, США заінтересовані у вільному переміщенні морських та повітряних суден такими трансарктичними маршрутами, як ПМШ та Північно-Західний прохід. У грудні 2023 р. США заявили про розширення підконтрольного їй континентального шельфу в Північному Льодовитому океані, Беринговому морі та Мексиканській затоці на приблизно 1 млн км^2. В Арктиці американські претензії на континентальний шельф стосуються приблизно 520,4 тис км^2 і перетинаються із зонами претензій інших держав, зокрема сусідньої Канади.

Для Канади одним зі стратегічних пріоритетів є забезпечення свого суверенного контролю над Північно-Західним проходом. Канада долучилася до конку-

ренції з Росією та Данією за центральний район Арктики, подавши заявку щодо розширення зони континентального шельфу на 1,2 млн км^2, що має забезпечити їй контроль над Північним полюсом. Данія (офіційно спільно з Гренландією) висуває претензії щодо розширення континентального шельфу на приблизно 900 тис км^2 із установленням свого контролю над Північним полюсом. Норвегія також висувала претензії на значне розширення континентального шельфу, які були задоволені в 2009 р.

Починаючи з 2014 р. геополітична ситуація в Арктичному регіоні зазнала змін у бік зростання напруженості між Заходом та РФ у зв'язку з експансією останньої на територію України. Трансформації міжнародного порядку в Східній Європі спричинили геополітичні зміни і в сусідніх регіонах. Слід зазначити, що в рамках Арктичної ради (АР) окремі країни-учасниці намагалися не допустити розгортання в регіоні конфронтації між НАТО і РФ. У той період в Арктичному регіоні зберігалася геополітична стабільність як спільний інтерес арктичних держав і результат співробітництва між ними (Heininen, 2018, p. 181). Своєрідна стабільність в Арктиці існувала завдяки мирній взаємодії країн регіону попри наявність суперечностей між акторами. Окремі експерти пояснювали винятковість арктичного суспільства спільними інтересами акторів у регіоні, де переважає тенденція до співпраці (Exner-Pirot & Murray, 2017, p. 57). Згідно з такими уявленнями, арктичні держави фактично домовилися між собою про такий регіональний порядок, заснований на правилах і нормах, який має слугувати інтересам усіх сторін, у чому і проявлялася «арктична винятковість» (Exner-Pirot & Murray, 2017, p. 60–61). Вторгнення РФ до України в 2022 р. суттєво вплинуло на геополітичну ситуацію в Арктиці, призвело до різкого скорочення співробітництва в регіоні між Заходом та Росією, зростання міжнародної напруги й поклало край «арктичній винятковості» (Koivurova & Shibata, 2023). «Жорсткі» та принципові суперечності між РФ та Заходом в Арктичному басейні можуть проявитися у вигляді подальшого загострення.

Сучасна РФ претендує на геополітичний статус одного з «полюсів» світу і прагне максимально забезпечити свої інтереси у традиційному для неї (із часів Російської імперії та СРСР) геопросторі – Арктиці. Цей регіон відіграє вельми важливу роль у російських стратегічних планах, особливо в контексті унікального військово-стратегічного, геополітичного та макроекономічного значення для РФ. Арктичний басейн, розташований поряд з узбережжям Росії включно з акваторією ПМШ та континентальним шельфом за межами 200-мильної виключної економічної зони отримав статус «життєво важливого» для РФ району у Світовому океані.

Проявляються прагнення РФ розширити сферу геополітичного впливу в Арктичному басейні та забезпечити свої зростаючі геоекономічні інтереси, які пов'язані з використанням природних ресурсів. Відверта мілітаризація Росією Арктики спостерігалася приблизно з 2008–2009 рр., а особливо активно нарощування Росією своєї військової присутності відбувалося в період 2014–2021 рр. Починаючи з 2014 р. західні країни запроваджували санкції проти Росії через її експансію проти України. В Арктичному регіоні відбувалося скорочення обсягів співробітництва між Росією та західними країнами. Натомість мілітаризація регіону суттєво прискорилася (Zamikula, 2016).

Північний військово-морський флот є найбільш потужним із російських флотів. За останні роки були побудовані понад два десятки нових військових суден

різних класів. В Арктичній зоні РФ створила досить потужну систему протиповітряної оборони, озброєну сучасними ракетними комплексами та оснащену високотехнологічними засобами спостереження. Здійснюється вдосконалення системи комплексного контролю за повітряною, надводною та підводною обстановкою в Арктичній зоні РФ.

Геоекономічний напрям російської геостратегії в Арктиці зумовлений, передусім, природно-ресурсним потенціалом регіону. Протягом останнього десятиліття Росія продовжувала реалізовувати в Арктиці низку геоекономічних проєктів. Особливо важлива роль в арктичній геостратегії Росії відводиться забезпеченню повноцінної експлуатації ПМШ саме як національної транспортної комунікації й реалізації відповідних інфраструктурних проєктів. ПМШ покликаний стати «стрижнем» для розвитку єдиної Арктичної транспортної системи Росії, транспортним «коридором» світового рівня. За окремими оцінками, відкриття ПМШ (разом із відповідною інфраструктурою) для трансокеанського судноплавства може призвести до формування нової геостратегічної платформи у світовій системі (Keshri, 2018). Найбільший у світі криголамний флот надає Росії можливості реалізовувати в Арктичному регіоні свої стратегічні завдання, як військові, так і економічні, навіть у зимовий період.

Росія нині не володіє достатньо потужним фінансовим та науково-технологічним потенціалом для розширення видобутку нафти та газу в Арктиці, розбудови новітньої інфраструктури. Через санкції, запроваджені проти РФ, провідні західні транснаціональні корпорації ще до 2022 р. вийшли з великих російських арктичних проєктів, тому для Росії стало неможливим використання європейських та американських фінансів і новітніх технологій.

КНР нині є основним партнером Росії в Арктиці. Для подальшого розвитку китайської економіки важливе отримання сировинних ресурсів «Російської Арктики». Китайські компанії беруть участь у виробництві та транспортуванні скрапленого природного газу, забезпеченні російських підприємств відповідним устаткуванням, будівництві портових споруд та низці інших проєктів на Півночі. Особливо перспективним для КНР уважається «Полярний Шовковий шлях», який призначений для сполучення Китаю з Європою через Північний Льодовитий океан (Grieger, 2018). Влада РФ, звісно, сподівається залучити китайські інвестиції для розбудови інфраструктури ПМШ. Поки що Китай зосереджується на реалізації своїх програм наукових досліджень в Арктиці, освоєнні транспортних шляхів, розвитку економічного співробітництва тощо (China's Arctic Policy, 2018). Проте не підлягає сумніву наявність значно масштабніших стратегічних планів КНР щодо досягнення геоекономічних та геополітичних інтересів у даному регіоні.

Для реалізації своїх цілей Росія прагнула використовувати інститути міжнародної співпраці, особливо АР. Проте головування РФ у цій організації в 2021–2023 рр. виявилося непродуктивним через бойкот Росії іншими країнами-учасницями (після початку російської повномасштабної агресії щодо України). Під час війни суттєво зменшилися можливості Росії щодо подальшого нарощування своєї військової могутності, надходження прямих іноземних інвестицій до неї різко скоротилися, обсяги фінансування російськими суб'єктами економічних проєктів в Арктиці також зазнали зменшення. Водночас військово-стратегічні, геополітичні та геоекономічні позиції РФ в Арктичному регіоні залишаються ще досить міцними.

Роль міжнародних організацій у забезпеченні міжнародного порядку в Арктиці варто оцінити як недостатньо дієву. Найбільш авторитетною регіональною організацією вважається АР. Хоча її діяльність виявилася недостатньо ефективною, вона зберігає суттєве значення як легітимна інституція для розгляду та вирішення регіональних проблем. Слід позитивно оцінити низку досягнень АР у налагодженні арктичної системи співробітництва у різних сферах, особливо щодо охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, а також у справі захисту інтересів корінних народів Арктики. Саме АР донедавна вважалася такою міжнародної інституцією, яка здатна забезпечувати регіональний режим управління в Арктиці. Реформований режим управління мав бути стабільним та взаємовигідним. Але сучасне протистояння між Росією та Заходом (решта сім країн-учасниць) фактично паралізувало продуктивну діяльність цієї організації. У АР серед її країн-учасниць РФ опинилася сама проти опонентів – західних держав. Уважається можливою консолідація арктичної «сімки», у рамках якої має посилитися співробітництво у різноманітних сферах без російської участі, проте з вірогідним залученням до співпраці неарктичних акторів (Kavanagh, 2024). Наявні нечисленні спільні проєкти країн арктичної «сімки» з Росією в рамках АР приречені на подальше згортання.

Діяльність інших регіональних організацій є також важливою, оскільки залучає до вирішення численних проблем (передусім, екологічних) не лише держави, а й недержавних акторів. Так, існують нині досить малоефективні (передусім, через проблеми відносин із Росією) інституції Ради Баренцевого/Євроарктичного регіону та Баренцевої регіональної ради. Досить розгалужена організаційна система Північного форуму, призначена для координації транскордонного співробітництва, також показала свою недостатню ефективність. Участь неарктичних держав та недержавних акторів у роботі регіональних форумів та конференцій у принципі має бути корисною тим, що розвивається діалог, активізується обмін інформацією, формується спільне розуміння проблем та зменшуються перешкоди для співпраці (Steinveg, Rottem, & Andreeva, 2024). Проте в сучасних умовах регіональної конфронтації продуктивною може бути діяльність лише тих міжнародних структур, до яких не входять РФ та її суб'єкти. Особливо показово, що в Арктичному регіоні нині відсутній інституціональний механізм у сфері безпеки за участі Росії.

ЄС та низка її неарктичних країн-членів виявляють заінтересованість в освоєнні Арктики. ЄС прагне посилити свою присутність у регіоні, віддаючи пріоритет політичним, дипломатичним та економічним засобам. Три держави ЄС (Данія, Фінляндія, Швеція) входять до АР. Запропонована для ЄС стратегія в Арктиці повинна містити: оборонний складник для захисту безпеки; співпрацю з НАТО в питаннях регіональної безпеки; організацію рамкового діалогу «Арктична сімка + ЄС» (без Росії) щодо змін клімату; сприяння створенню інституційного механізму ООН для Арктики (Coilan, 2022). Отже, ЄС фактично заявив про своє прагнення стати потужним актором в Арктиці, розширювати співпрацю в регіоні та за його межами в інтересах усього світу.

Як головний геополітичний суперник Росії в Арктичному регіоні постала НАТО на чолі зі США. За сучасної ситуації значення Арктики для глобальних геополітичних інтересів США суттєво зросло. У геополітичному положенні як РФ, так і США Арктика відіграє унікальну роль, оскільки саме через неї проходять

найкоротші траєкторії польотів стратегічних бомбардувальників чи міжконтинентальних балістичних ракет між обома державами. З-поміж циркумполярних країн лише США має настільки потужні збройні сили, що можуть повноцінно протистояти потенційній воєнній експансії Росії. США виявляла готовність забезпечувати свою присутність у регіоні і водночас зменшувати ризики та запобігати «непотрібній ескалації». Американська Національна стратегія для Арктичного регіону від 2022 р. містить чотири провідні напрями: безпека; зміни клімату та захист довкілля; сталий економічний розвиток; міжнародна співпраця та управління (National Strategy for the Arctic Region, 2022).

Нині стрімко зросла концентрація американських військових сил, зокрема повітряних та морських, на території арктичного штату Аляска, заплановано будівництво нових криголамів для забезпечення навігації в Арктичному басейні. США мають максимально враховувати можливості своїх союзників, щоб разом із ними забезпечити геостратегічне «стримування» Росії. У період до повномасштабної російсько-української війни найбільш доцільним для НАТО вважалося діяти в Арктиці «із розважливістю та стриманістю». Альянс демонстрував Росії повноцінну готовність до захисту своїх інтересів і водночас відсутність наступальних планів щодо неї. Сучасна Стратегічна концепція НАТО стверджує, що «стратегічний виклик для Альянсу» виникає на Крайній Півночі у зв'язку з можливістю Росії перешкоджати там силам Альянсу та порушувати свободу судноплавства в Північній Атлантиці (NATO 2022 Strategic Concept). Наголошується на необхідності координувати з ЄС стратегію у сфері захисту колективної безпеки: «ЄС є унікальним і важливим партнером для НАТО» (NATO 2022 Strategic Concept).

Повномасштабна війна РФ проти України спричинила прагнення політичних еліт та переважної більшості населення нейтральних Швеції та Фінляндії захистити свою безпеку шляхом приєднання до НАТО. Фінляндія офіційно набула членство в Альянсі у квітні 2023 р., а Швеція – у березні 2024 р. У результаті геополітична конструкція НАТО в Арктиці стала завершеною. Ефективні «стримування та оборона» повинні забезпечувати стратегічну стабільність в Арктичному регіоні. Утілення на Півночі геополітичної моделі «НАТО versus РФ» створює для Росії численні проблеми.

Військові потенціали арктичних союзників США – Канади, Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції є досить значними (хоча й набагато меншими, ніж американський), вони мають вигідне геополітичне положення та володіють значними економічними ресурсами. Слід ураховувати також унікальне геополітичне та комунікаційне значення «невоєнного» союзника – Ісландії.

РФ продовжує зберігати свою присутність на архіпелазі Шпіцберген, котрий належить Норвегії. У 2022–2024 рр. Норвегія стала особливо наполегливо проводити зовнішньополітичний курс на посилення своїх суверенних прав на Свальбард, прилеглий континентальний шельф та біологічні ресурси у районі архіпелагу. Нарощування РФ свого військового потенціалу на Півночі (особливо в Баренцевому морі) оцінюється як актуальна небезпека для норвезького Свальбарду (Østhagen, Svendsen & Bergmann, 2023). Для Норвегії доцільним уважається проведення реалістичної та прагматичної геополітики, поєднувати «стримування» РФ з активізацією політичного діалогу та співпраці, щоб ефективно реалізувати економічні можливості та вирішувати екологічні проблеми в Арктиці (Folland, 2022).

Таким чином, актуалізація воєнної загрози з боку РФ призвела до зміцнення солідарності країн НАТО, спонукала арктичні держави до нарощування в регіоні систем озброєнь для захисту власної воєнно-політичної безпеки. Західні держави попри наявність певних геополітичних та геоекономічних суперечностей між ними консолідувалися в протистоянні з Росією. Загалом «колективний» Захід (представлений блоком НАТО) втілює досить ефективну спільну геостратегію «стримування» РФ в Арктиці.

Висновки. Геополітичний порядок трактується як співвідношення сил, розподіл сфер впливу та характер взаємодії геополітичних акторів у певному геопросторі. На сучасний геополітичний порядок в Арктиці великою мірою впливають: устремління циркумполярних держав до розділу Арктичного басейну; наявні територіальні суперечки між ними; проблеми регіональної безпеки у зв'язку з нарощуванням військових потенціалів держав НАТО та Росії; політичне та економічне протистояння між ними. Керівництво РФ реалізовує в Арктиці геостратегію, націлену на розширення сфер свого військового, політичного, економічного та комунікаційного впливу. Саме геополітика РФ зіграла роль головного «спускового механізму» для розгортання сучасного процесу мілітаризації Арктики. Реалізація Росією своїх геоекономічних проєктів у регіоні зазнає суттєвих труднощів. Міжнародні організації виявилися неспроможними запобігти геополітичній конфронтації в Арктиці, вжити дієві заходи щодо вирішення нагальних регіональних проблем. Китай прагне долучитися до експлуатації природних ресурсів Арктики та комунікаційних проєктів і тим самим потенційно, здатний поліпшити геоекономічні та геополітичні позиції Росії в регіоні. Відбувається консолідація арктичних держав у їхній спільній конфронтації з РФ. Блок НАТО суттєво посилився внаслідок вступу до нього Фінляндії та Швеції й нарощування державами-членами своїх військових потенціалів. Альянс нині має в регіоні міцну геополітичну структуру і здатний надійно захистити безпеку своїх держав-членів. На найближче майбутнє прогнозується збереження в Арктиці геополітичної моделі конфронтації «НАТО versus РФ». Водночас попри зростання в Арктичному регіоні геополітичної напруги вірогідність воєнного конфлікту між РФ і НАТО оцінюється як невисока.

References [Список використаної літератури]

China's Arctic Policy. White Paper. January 2018. *The State Council Information Office of the People's Republic of China* [in English]. [China's Arctic Policy. White Paper. *The State Council Information Office of the People's Republic of China*. January 2018. Retrieved from http://english.scio.gov.cn/node_8002680.html]

Coilan, I. (2022). The EU's geopolitical awakening in the Arctic. *European Policy Centre* [in English]. [Coilan I. The EU's geopolitical awakening in the Arctic. *European Policy Centre*. 2022. Retrieved from https://www.epc.eu/en/Publications/The-EUs-geopolitical-awakening-in-the-Arctic~47c318]

Exner-Pirot, H., & Murray, R. W. (2017). Regional order in the Arctic: Negotiated exceptionalism. *Politik,* 20(3), 47–64 [in English]. [Exner-Pirot H., Murray R. W. Regional order in the Arctic: Negotiated exceptionalism. *Politik*. 2017. Årg. 20, Nr. 3. P. 47–64]

Folland, M. (2022). Arctic Strategy: Deterrence and Détente. *Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press* [in English]. [Folland M. Arctic Strategy: Deterrence and Détente. *Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press*. 2022. Retrieved from https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/3173373/arctic-strategy-deterrence-and-dtente/]

Goltsov, A. (2018). *Geopolitical Dimension of the Strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space.* Kyiv: CEL. [in Ukrainian]. [Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.]

Grieger, G. (2018). China's Arctic policy. How China aligns rights and interests. *European Parliamentary Research Service* [in English]. [Grieger G. China's Arctic policy. How China aligns rights and interests. *European Parliamentary Research Service*. 2018. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/620231/EPRS_BRI(2018)620231_EN.pdf]

Heininen, L. (2018). Arctic Geopolitics from classical to critical approach – importance of immaterial factors. *Geography, Environment, Sustainability*, 11(1), 171–186 [in English]. [Heininen L. Arctic Geopolitics from classical to critical approach – importance of immaterial factors. *Geography, Environment, Sustainability*. 2018. Vol. 11, No. 1. P. 171–186]

Kavanagh, E. (2024). Arctic governance: An analysis of a treaty-based cooperation hypothesis. *Spanish Yearbook of International Law,* 27, 257–266 [in English]. [Kavanagh E. Arctic governance: An analysis of a treaty-based cooperation hypothesis. *Spanish Yearbook of International Law*. 2024. Issue 27. P. 257–266]

Keshri, N. (2018). The Arctic region: geopolitical and geostrategic study. *ZENITH International Journal of Multidisciplinary Research*, 8(6), 131–148 [in English]. [Keshri N. The Arctic region: geopolitical and geostrategic study. *ZENITH International Journal of Multidisciplinary Research*. 2018. Vol. 8, Issue 6. P. 131–148]

Koivurova, T., & Shibata, A. (2023). After Russia's invasion of Ukraine in 2022: Can we still cooperate with Russia in the Arctic? *Polar Record,* 59, 1–9 [in English]. [Koivurova T., Shibata A. After Russia's invasion of Ukraine in 2022: Can we still cooperate with Russia in the Arctic?. 2023. *Polar Record*. Vol. 59. P. 1–9]

National Strategy for the Arctic Region. 2022. *The White House.* Washington, D.C. October 12 [in English]. [National Strategy for the Arctic Region. *The White House.* Washington, D.C. 2022. October 12. Retrieved from https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf]

NATO 2022 Strategic Concept. *NATO.* [in English]. [NATO 2022 Strategic Concept. *NATO*. Retrieved from https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf]

Østhagen, A., Svendsen, O., & Bergmann, M. (2023). Arctic Geopolitics: The Svalbard Archipelago. *CSIS* [in English]. [Østhagen A., Svendsen O., Bergmann M. Arctic Geopolitics: The Svalbard Archipelago. *CSIS*. 2023. Retrieved from https://www.csis.org/analysis/arctic-geopolitics-svalbard-archipelago]

Steinveg, B., Rottem, S. V., & Andreeva, S. (2024). Soft institutions in Arctic governance – who does what? *Polar Record*, 60, 1–7 [in English]. [Steinveg B., Rottem S. V., Andreeva S. Soft institutions in Arctic governance – who does what?. *Polar Record*. 2024. Vol. 60. P. 1–7]

Yashna, N. (2015). International legal regime of the Arctic in conditions of geopolitical rivalry of countries in this region. *Bulletin of Dnipropetrovsk University*, 4, 61–65 [in Ukrainian]. [Яшна Н. Міжнародно-правовий режим Арктики в умовах геополітичного суперництва країн у даному регіоні. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 4. С. 61–65]

Young, O. (2012). Building an international regime complex for the Arctic: current status and next steps. *The Polar Journal*, 2(2), 391–407 [in English]. [Young, O. Building an international regime complex for the Arctic: current status and next steps. *The Polar Journal*. 2012. Vol. 2, No. 2. P. 391–407]

Zamikula, M. (2016). Militarization of the Arctic as a problem of international security. Analytical note. *NISS* [in Ukrainian]. [Замікула М. Мілітаризація Арктики як проблема міжнародної безпеки. Аналітична записка. *НІСД*. 2016. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/militar_Arktuku-4c34d.pdf]

Стаття надійшла до редакції 02.09.2024

Goltsov A. G.
Department of Philosophy and International Communication
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
r. 32, Heroiv Oborony Str., 15, Kyiv, 03041, Ukraine

GEOPOLITICAL CONFRONTATION IN THE ARCTIC

Summary
This article is dedicated to the study of the current geopolitical order in the Arctic, the relations between Arctic states, and the processes of geopolitical confrontation in the region. The natural resource potential of the Arctic region is increasingly significant in the global economy. With climate change, the importance of transportation routes in the Arctic Ocean is growing. At the beginning of the 21st century, circumpolar states

began to assert claims to expand the boundaries of their continental shelves. Competition among Arctic states for control over strategic natural resources and prospective transportation routes is intensifying. Regional institutions for international cooperation, particularly the Arctic Council, lack sufficiently effective means to protect regional security, ensure an effective regional regime, and address pressing issues. Russia's geostrategy in the Arctic is aimed at expanding its geopolitical space, increasing up its military capabilities, economic development of Arctic territories, and securing sole exploitation of the Northern Sea Route. China is interested in implementing the 'Polar Silk Road' project and seeks to enhance its role in the economic development of the Arctic. Relations between the RF and other Arctic states sharply deteriorated following Russia's aggression against Ukraine in 2022. NATO states are boosting their military capabilities in the Arctic region and are jointly implementing a geostrategy of 'deterrence' against Russia. NATO's geostrategic positions in the region have significantly strengthened as a result of Finland and Sweden joining the Alliance. Western states are capable of intensifying regional cooperation in political, economic, legal, and other spheres. The contemporary geopolitical order in the Arctic is most accurately reflected in a confrontational model. Geopolitical rivalry and the militarization of the Arctic have led to the disruption of the regional regime.

Key words: Arctic, geopolitical order, militarization, 'deterrence' geostrategy, confrontational model.

UDC 327

José Joel Peña Llanes
Dr. (Law and Public Administration), Assistant Professor,
Centre for International Relations
Faculty of Political and Social Sciences
National Autonomous University of Mexico (UNAM)
Circuito Mario de la Cueva S/N, Ciudad Universitaria,
Coyoacan, Mexico City, 04510, Mexico
E-mail: josejoel89@hotmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0478-9518
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.20

MEXICO AND THE RUSSIA-UKRAINE CONFLICT: THOUGHTS ON DIPLOMACY, NEUTRALITY AND INTERNATIONAL LAW

The article analyzes Mexico's position on the Russia-Ukraine conflict, emphasizing its legal, diplomatic, and humanitarian dimensions. The starting point is the breach of international law by Russia, citing violations of the UN Charter and international humanitarian law. The article outlines the global response, highlighting the condemnation and sanctions led by Western nations. In contrast, it notes the nuanced positions of the Global South, including Mexico's approach, characterized by strategic neutrality. Despite condemning Russia's actions, Mexico abstains from imposing sanctions, maintaining a policy of non-intervention and emphasizing humanitarian aid. Mexico's historical precedents, economic considerations, and domestic political relations influence this stance. The article also explores potential shifts in Mexico's stance on the Russian-Ukrainian conflict under the administration of Claudia Sheinbaum, who will take office on October 1, 2024. It concludes that while Mexico's response is complex and multi-dimensional, it continues to balance its international obligations with domestic priorities, highlighting the challenges of contemporary international relations.
Key words: Russia-Ukraine conflict, International Law, Mexican foreign policy, diplomatic neutrality; humanitarian aid.

Introduction. The Russian invasion of Ukraine in February 2022 has had profound implications for global politics, challenging key tenets of international law and exposing vulnerabilities in the global order. According to Article 2(4) of the United Nations Charter, the use of force against the territorial integrity or political independence of any state is strictly prohibited. Russia's actions, from the annexation of Crimea in 2014 to the full-scale invasion in 2022, represent clear violations of these principles, shaking the foundations of international stability and justice.

In this challenging international environment, Mexico's response has been particularly noteworthy. Historically committed to non-intervention and international law, Mexico has taken a position of strategic neutrality. While unequivocally condemning the Russian aggression, Mexico has also refrained from imposing economic sanctions, opting instead for a diplomatic and humanitarian approach. This nuanced stance is informed by Mexico's rich diplomatic history, economic considerations, and complex political dynamics at both domestic and international levels.

This article examines the intricacies of Mexico's position on the Russia-Ukraine conflict, exploring some factors that have shaped its response and the broader

© José Joel Peña Llanes, 2024

implications for its foreign policy. The aim is to offer a more human perspective on how Mexico, a country with a strong tradition of peaceful diplomacy, navigates the pressures and ethical challenges posed by a world in crisis. By examining Mexico's choices, I also seek to shed light on the varied reactions of the international community and the role of global institutions in seeking resolutions. This study highlights the difficult balance nations must strike between principles, interests, and the realities of global politics in times of crisis.

Conflict Under International Law: A Challenge to the Global Order. The Russian invasion of Ukraine in February 2022 represents a serious breach of international principles. According to established norms, the threat or use of force against a state's territorial integrity or political independence are strictly forbidden. Russia's actions, from Crimea's annexation in 2014 to the full-scale invasion of Ukraine in 2022, were open violations of this most fundamental principle.

Apart from an infringement on the territorial integrity of a country, Russia has also made too many breaches of international humanitarian law. The Geneva Conventions, designed to protect civilians and combatants during armed conflict, have been seriously and systematically violated. Reports on indiscriminate attacks against civilian populations, including attacks against hospitals, schools, and residential areas, are rampant. Targeting of civilian infrastructure, such as power plants and water supplies, has also been documented, further exacerbating the suffering of the Ukrainian people.

Russian forces have conducted widespread attacks using cluster munitions, which are banned by international law through the 2008 Convention on Cluster Munitions, killing hundreds of civilians, and causing a lasting ecological contamination in the environment. Evidence is also mounting on war crimes, such as torture, rape, and the forced deportation of civilians. All these are well-documented by human rights organizations and international investigative bodies (Amnesty International, 2024; Center for Civilians in Conflict, 2024; Human Rights Watch, 2024).

The fact that Russia is a permanent member of the UN Security Council has been the greatest detriment to the effectiveness of the international legal order. The crises were rendered beyond the Security Council by the veto power Russia holds, as was the case with the resolutions of February 25, 2022, and September 30 of the same year aimed at maintaining peace and security in Ukraine, which were vetoed by the aggressor country. As it has been criticized countless times, the veto power held by only the 5 permanent members makes the Security Council powerless to address this crisis.

On the other hand, the ICC has issued arrest warrants against Russian President Vladimir Putin and other high-ranking officials for war crime of unlawful deportation of population (children) and that of unlawful transfer of population (children) from occupied areas of Ukraine to the Russian Federation (International Criminal Court, 2023). While these warrants are far-reaching in terms of accountability, the challenges in their execution still stand in the face of Russia's non-cooperation with the ICC. It is then that the inability to bring criminals to book instills no confidence in the international rule of law.

The aggression by Russia also had legal ramifications to which the International Court of Justice worked. On 16 March 2022, in a ruling on provisional measures, the ICJ ordered that Russia "[…] shall immediately suspend the military

operations commenced on 24 February 2022 […]" (International Court of Justice, 2022) in the territory of Ukraine, as indicated in the application filed by Ukraine.

While the orders of the ICJ are binding, there is no enforcement mechanism, and Russia has refused to abide by the Court's order.

On the more positive side, while symbolic, the decision of the ICJ served to give the stamp of condemnation of Russia's actions to the international community and once again underlined the importance of international law in regulating state conduct. At the same time, the inability of the Court to enforce its judgments has been highlighted by Russia's continued aggression.

Similarly, ICJ has also been asked to determine whether Russia has violated the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Ukraine insisted that the actions of Russia are genocide against the Ukrainian people (Hathaway, 2024). Although this judgment from the Court could set an important precedent in law, it will not be a decisive fact in the conflict.

The Russian aggression against Ukraine is yet another wake-up call to the fragility of the existing legal international order and its urgent need of reform. Developing international institutions and mechanisms to prevent and deal with aggression is more pressing than ever, given the exiting impunity. Accountability measures, therefore, are crucial to make sure that such a breach of international law shall never happen again.

Clarifications Regarding the Conflict. The section debunks some common myths about the war between Russia and Ukraine.

One of the most widespread ideas is that the conflict began in February 2022; however, it can be traced back to 2014, when Russia annexed Crimea and launched military actions in eastern Ukraine. The immediate causes can be found in the post-Soviet period due to various kinds of Russian interference in Ukraine. For instance, in 1992, Russia advanced claims on Crimea, and a decade later, in 2003, an incident related to Tuzla Island in the Kerch Strait again sparked off a dispute (Shelest, 2023).

In 2004, Russia interfered in Ukraine's presidential election, openly favoring the pro-Russian candidate, Viktor Yanukovych. Barring such incidents, Russia has also used economic tools–that is, manipulation of energy supplies–to influence Ukrainian policy (Sushko, 2008, p. 7). The concept of Ukraine as "Little Russia" has been further promoted by the Russians in a denial of Ukrainian statehood and culture.

The objectives of the invasion of Ukraine by Russia have been misconceived. That is, it was never intended to "denazify" Ukraine or protect a supposedly maltreated pro-Russian population. In fact, everything indicates that the objective of this invasion was always of a strategic nature: occupying southern Ukraine and opening a land route to Crimea, annexed by Russia since 2014, and, as Thomas Graham recognizes, "[…] weakening or disrupting Ukraine's ties with the North Atlantic Treaty Organization (NATO), stymieing Ukrainian nationalism, and expanding territorial gains (2024). There was no genocide in Donetsk Oblast; hence, geopolitics had the last word in Russia's actions.

It is often said that Russia's claims of the security threat from NATO's eastward expansion were what prompted the aggression. At the same time, though, Ukrainian public support for NATO membership and formal renunciation of neutrality spread to a great extent as responses to Russian aggression, not the main cause. And in the same light, the European Union's enlargement has not been seen to be a direct threat

to Russia, as stated by President Putin himself (Reuters, 2022). These expansions pose more of a challenge to Russia's strategic ambitions rather than threaten its security directly.

On the legality of the sanctions that have been imposed on Russia, there has been a misplaced notion that such measures violate international law. The truth, however, is that the sanctions are meant to undermine Russia's capability of sustaining its war effort by targeting its financial and technological sectors (S&P Global Market Intelligence, 2024). For example, the European Union itself did not consider food supplies and fertilizers as part of the sanctions (Glauber & Laborde, 2022) to prevent humanitarian catastrophes. Therefore, it cannot be assumed that such sanctions are unlawful coercive measures which violate the fundamental human rights of the Russian people.

International Responses to the Invasion. Beginning with the February 2022 invasion of Ukraine by Russia, there was an increasing trend toward division within the world community. At that time, there had begun to emerge a complex interplay of geopolitical interests, economic dependencies, and ideological alignments.

First, the West, led by the United States and the European Union, has managed to unite in its condemnation of Russian aggression and support for Ukraine to an extent not seen before. This unified action took the form of a complex package against Russia: finance, energy, and technology. The United States has already imposed more than 1,000 sanctions against Russia, its allies, and key individuals since the beginning of the invasion.

Aside from the economic indicators, Western nations have poured huge military and financial aid into Ukraine. The United States topped these donors, having pledged billions of dollars in security assistance. NATO allies contributed substantially to Ukraine's defense capabilities with arms transfers, training, and intelligence sharing.

According to Ukraine Support Tracker Data of the Kiel Institute for the World Economy, "The majority of committed support by country has come from the United States, whose total aid commitment is valued at about $75 billion. The U.S. is followed by Germany and the United Kingdom for highest commitments overall. The European Union has committed approximately $93 billion in aid to Ukraine" (Wolf & Davis, 2024).

To be more precise, the following chart shows government-to-government transfers to Ukraine from January 24, 2022, to January 15, 2024 (Wolf & Davis, 2024).

The case of the European Union must be underlined, especially because it has imposed a full set of strong restrictive measures against Russia due to events in Ukraine (Council of the European Union, 2024). These are expected to inflict powerful pressure on the financial system so that further acts of aggression are prevented. Those sanctions hit such spheres as the financial sector, energy, trade, and technologies. They are bound to paralyze Russia's economic capabilities, as well as its ability to sustain the war, by freezing an estimated €60 billion of assets of Russian oligarchs and government officials, restricting access to the SWIFT financial messaging system for several major Russian banks, and imposing export controls on crucial technologies.

Parallel to the sanctions, massive financial support for Ukraine has also been pledged by the EU. According to the European Commission, since the beginning of

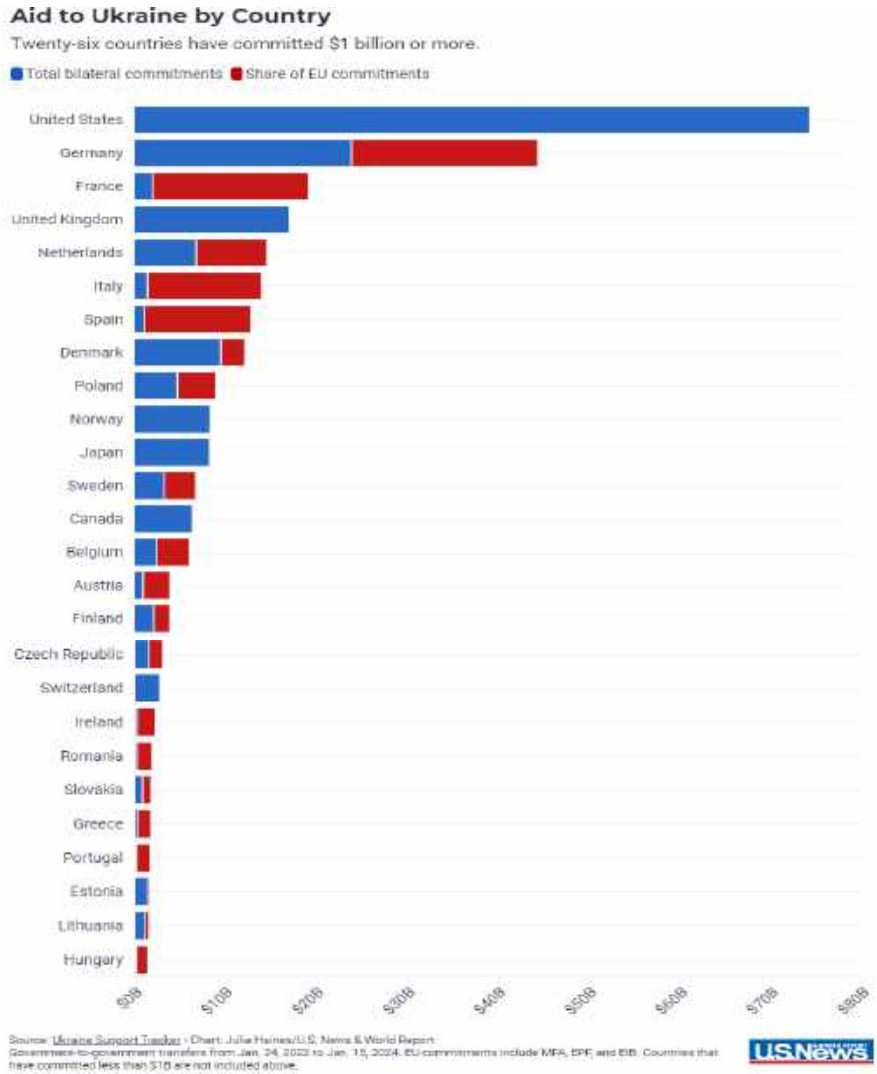

the war of aggression, the European Union has provided nearly €108 billion in support to Ukraine. This substantial package encompasses approximately €52 billion allocated by Team Europe to bolster Ukraine's economic, social, and financial stability. Additionally, the EU has committed nearly €39 billion in military assistance and up to €17 billion to aid Member States in addressing the needs of Ukrainians who have sought refuge within the bloc. (European Commission, 2024a). Also, the European Union has already began negotiations for the eventual accession of Ukraine to the regional bloc (European Commission, 2024b).

Much of the Global South has shifted to an increasingly nuanced stance regarding the conflict in hand. Many of these countries genuinely condemned the invasion but proved reluctant to impose sanctions on Russia for political and economic reasons. Take, for instance, India: a large importer of Russian energy who is trying to pre-

serve a nuanced neutrality by abstaining from UN resolutions condemning Russia while increasing its oil imports from the country.

On the other hand, countries like Brazil, South Africa, and Indonesia for mediation in the conflict and to seek diplomatic solutions (Isilow, 2023). Many of these countries, especially those within the BRICS group, have pointed out that a political solution to this crisis can only be gained through dialogue, which essentially asks for an immediate cessation of hostilities and the commencement of negotiations. However, these efforts were undermined by profound divisions at the international level and hardened positions taken up by all parties.

Specifically, the Latin American countries react differently to Russia's invasion of Ukraine, compared to more pronounced stances taken by major powers around the world. While many countries have condemned the aggression, such condemnation spans different depths and consistencies.

One of the key tendencies is the siding of several Latin American countries on the position of the Western bloc. Argentina, Chile, Colombia, and Peru have voted for all UN resolutions condemning Russia's actions (Burni, 2023). These countries expressed their sympathy toward Ukraine and adopted sanctions or restrictive measures against Russia. They always base their positions on democratic values, respect for territorial integrity, and coincidence of Western geopolitical interests.

In contrast, only a few countries – those having historical ties with the Soviet Union or other political conflicts brewing within them – have been able to accept ambiguous or pro-Russian attitudes.

These countries–the group includes Bolivia, Cuba, Nicaragua, and Venezuela–have either abstained from UN votes (Burni, 2023), criticized Western interference in the crisis, or directly come out to publicly endorse Russia's narrative. Such positions are often underpinned by ideological affinities, economic dependence on Russia, or a simple political will to challenge the hemispheric hegemony of the United States. It is worth noting that the replies of Latin American countries to this situation are complex and have multiple drivers: historical experiences, domestic politics, economic and regional relations. Although most countries condemnation of Russia's aggression is uniform, there are differences in commitment levels to that stance and willingness to take concrete actions.

As for international and regional organizations, the United Nations has been the lead forum for addressing the crisis, but it has been weakened by Russia's ability to block measures in the Security Council. Nevertheless, the General Assembly has voted on several resolutions that denounce the aggression of Russia and call for the withdrawal of troops. In both cases, the resolutions are nonbinding, but they also helped to isolate Russia on a political level and provided moral support to Ukraine.

And it is precisely this lack of effectiveness in the actions of the United Nations, especially of its Security Council that has led more and more States, individuals and organizations to demand a substantial reform of this body.

To a growing proportion of the world's governments and citizens, the council today is both feckless and unjust, dominated by irresponsible and unrepresentative powers inclined to abuse their position rather than safeguard the peace. Restoring the council's effectiveness and legitimacy, critics contend, requires updating its anachronistic composition and unfair decisionmaking rules to better reflect ongoing shifts in global power and emerging centers of moral authority. Unfortunately, UN members are

divided over the shape of any reform, not least whether it should focus on enhancing the council's capability or its representativeness. Thanks to this diplomatic deadlock, the Security Council is trapped in amber (Patrick, 2023).

Regional organizations have also attempted to deal with the conflict. These include some African Union's leaders (Trevelyan & Liffey, 2023), the Association of Southeast Asian Nations (De Silva, 2023), and the Latin American and Caribbean States (Arciniegas, 2023). While there was generally condemnation of the invasion, the reactions were varied because of different interests and priorities among countries in these organizations.

Mexico's Strategic Neutrality: A Complex Response to the Russia-Ukraine Conflict. The case of Mexico's foreign policy on the Russia-Ukraine war is a tightrope walk being undertaken by so many developing nations squeezed by the vicissitudes of contemporary international relations. Although it explicitly condemned Russian aggression and called for respect for sovereignty and territorial integrity in the light of the United Nations Charter, Mexico had assumed a studied neutrality (Garza, 2022). This is inspired by historical precedents, economic considerations, and political relations.

On the other hand, the decision not to enforce economic sanctions, which form part of the arsenal used by Western powers against Russia, is in line with a nation that has strong traditions of non-interventionism. Mexico's foreign policy has insisted throughout history on dialogue, diplomacy, and the peaceful resolution of controversies (2022). For Andrés Manuel López Obrador, the Mexican President, sanctioning Russia represents some kind of coercive action that may increase tension and harm diplomatic efforts. In addition, Mexico's relationship with Russia in the economic sphere, particularly related to energy, should also represent a reason behind this decision.

The humanitarian concerns, however, have driven the core of Mexico's response to the crisis. For example, the support has essentially involved providing medicine, food, and shelter to Ukrainian refugees and displaced persons (El Financiero, 2022), further entrenching the country as a humanitarian actor in the international community. These actions are in line with Mexico's long history of upholding human rights and international cooperation. It is worth mentioning that the scope of Mexico's humanitarian participation looks minor compared to the main Western powers, showing the limitation by its economic possibilities.

Internally, the conflict has generated a spectrum of opinions, from some demanding a more forceful attitude against Russia to others supporting the government's attitude of neutrality. The announcement of a Mexico-Russia Friendship Group in the Chamber of Deputies (United World International, 2022) has further blurred the already complicated domestic political scene, putting at stake before the world the commitment to uphold democratic principles and international law. Although such a grouping does not itself imply official government policy, it is one as to domestic view on foreign policy matters.

The strategic neutrality of Mexico in its approach toward a crisis that unfolded at an international scale is complicated and multi-dimensional. If on the one hand, a humanitarian concern has reached its peak, then staying away from direct confrontation with Russia has attracted criticism from various quarters on the other hand.

The conflict will not stop but will just keep on readjusting Mexico's strategy in the balancing act between international obligations and domestic priorities. Long-term

effects of the stance on Mexican foreign policy and its standing in the international community are yet to be determined.

The political outlook of Mexico is, however, in the process of change. On one hand, it is important to highlight that Foreign Minister Alicia Bárcena Ibarra led the Mexican delegation at the Peace Summit on Ukraine, held in Nidwalden, Switzerland, on June 15-16, 2024. The summit, hosted by Swiss President Viola Amherd and Federal Foreign Minister Ignazio Cassis, was the first high-level global conference aimed at finding a comprehensive, lasting, and peaceful resolution to the Russia-Ukraine conflict.

During the summit, Bárcena reiterated Mexico's commitment to peace, dialogue, and diplomacy, emphasizing that the solution to such conflicts lies in promoting peace rather than war. She affirmed Mexico's adherence to the fundamental principles of the UN Charter, international law, and respect for sovereignty and territorial integrity, condemning any form of invasion or violence, including attacks on diplomatic missions (*Secretaría de Relaciones Exteriores*, 2024).

In the closing plenary session, Bárcena highlighted the security threat posed by the conflict, not just to Europe but globally, particularly due to the escalation and increased military deployments, which have exacerbated civilian suffering, especially among women and children. She expressed Mexico's concern for nuclear security, referencing the Treaty of Tlatelolco, and stressed the need to safeguard Ukraine's nuclear facilities (*Secretaría de Relaciones Exteriores*, 2024).

Alicia Bárcena outlined four key points: the importance of involving both parties in negotiations, legitimizing efforts under the United Nations, pursuing gradual confidence-building measures, and monitoring the International Criminal Court's investigation into attacks on Ukrainian infrastructure. She also called for a review of international law and the UN Charter in addressing humanitarian crises, including the situation in Gaza (*Secretaría de Relaciones Exteriores*, 2024).

On the other hand, it is important to review what Héctor Vasconcelos, who replaced Juan Ramón de la Fuente as Mexico's Permanent Representative to the United Nations, said. During an interview with the newspaper La Jornada in February 2024, Héctor Vasconcelos stated that "[...] it is time for the UN to refocus on issues that have been overshadowed by crises such as the war in Ukraine, and he emphasizes that efforts to reduce inequality should be a priority" (Sánchez Jiménez, 2024).

And on much more specific issues, such as the security of nuclear power plants in Ukraine, Mexico has also expressed a clear position, as demonstrated by the following transcript from a July 2024 video in which Ambassador Héctor Vasconcelos, during the General Assembly, stated the following:

[...] Mexico's position will be consistent with the resolutions adopted during the emergency special sessions of the General Assembly. Since the beginning of this conflict, both in the Security Council and in the General Assembly, Mexico has expressed its condemnation of Russia's military invasion of Ukraine solely because it is contrary to the United Nations Charter and international law. [Mexico] makes an urgent call for the preservation of the integrity of nuclear facilities in Ukraine. Military activities at nuclear sites in Ukraine are unjustifiable; these are clearly identifiable facilities and attacking them is expressly prohibited by International Humanitarian Law. The physical security of nuclear facilities must be always safeguarded [...]. Mexico supports all efforts [...] to ensure that parties adhere to their security commitments

regarding these facilities [...]. Mexico has repeatedly called for the resolution of the Russia-Ukraine conflict through negotiation, mediation, dialogue, and diplomacy. Pronouncements by the General Assembly, as well as other United Nations system bodies, must maintain a just distinction between the political, humanitarian, and nuclear aspects. Only in this way can we contribute to the cause of a peaceful resolution of the conflict (Vasconcelos, 2024).

Additionally, the election of Claudia Sheinbaum as president and the appointment of Juan Ramón de la Fuente as Ministry of Foreign Affairs (Associated Press, 2024) are being seen as a probable change in Mexico's foreign policy.

On the day of her election as Mexico's future president, Claudia Sheinbaum Pardo stated her commitment to pursuing peace in Ukraine. In response to congratulations from Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy, Sheinbaum also expressed Mexico's intention to play a significant role in global peace efforts and in upholding the United Nations Charter (Navarro, 2024).

When Ukrainian President Zelenskyy congratulated Claudia Sheinbaum on her victory in Mexico's, he conveyed hope that her presidency will strengthen bilateral relations and emphasized his desire for fruitful cooperation and strengthening the relationship between both countries. He also expressed confidence that Mexico could play a significant role in global efforts to achieve a just and lasting peace in Ukraine and uphold the United Nations Charter (EFE, 2024).

But also, the same press statement said that, despite Ukraine's diplomatic efforts to build stronger ties with Latin America and the Global South, the response has been limited, with no prominent Latin American leaders visiting Ukraine during the war. Likewise, it is noted that outgoing Mexican President López Obrador, who supported Claudia Sheinbaum's candidacy, had criticized U.S. aid to Ukraine and called for negotiations with Russia–positions that Ukrainian President opposes if Russian forces remain in Ukraine (EFE, 2024).

Zelenskyy's comments highlight the existing tensions between his government and Mexico, so a change in administration could ease these relations, especially with the election of Juan Ramón de la Fuente as the next Secretary of Foreign Affairs. De la Fuente's good record in multilateralism and critical view regarding Russia's actions could encourage a much more critical and forceful stance against the war of aggression.

For example, on April 26, 2022, de la Fuente appeared before the Mexican Senate" Foreign Relations and International Organizations Committee to discuss Mexico's experience in the UN Security Council. He described Russia's invasion of Ukraine as "horrific", impacting nations globally, and reaffirmed Mexico's commitment to peaceful conflict resolution, rejecting claims of a weak government response. De la Fuente highlighted global challenges such as food shortages and rising prices due to the conflict and he also assured that Mexico's delegation has consistently conveyed legislative concerns to international bodies, aligning with instructions from the Mexican Presidency (Lidón, 2022).

More specifically, the following table presents some positions of the Mexican government that Juan Ramón de la Fuente presented in various Security Council meetings.

Date of the Security Council meeting	Position of Mexico presented by then Permanent Representative to the United Nations, Juan Ramón de la Fuente
February 17, 2022	Mexico's Ambassador to the UN, Juan Ramón de la Fuente, emphasized that a diplomatic solution is the only viable way to resolve the crisis in Ukraine. He urged the parties involved to return to diplomacy and dialogue to ease tensions. Mexico also supports Ukraine's sovereignty and territorial integrity within its internationally recognized borders. The Mexican government welcomed Russia's announcement of a troop withdrawal from the Ukrainian border.
February 25, 2022	Mexico's ambassador, Juan Ramón de la Fuente Ramírez, announced Mexico's support for the resolution against Russia, citing the country's pacifist foreign policy. He stated that the invasion violates the UN Charter and is considered aggression under UN Resolution 33-14. Reflecting on Mexico's own historical invasions, including those by the US and France, de la Fuente Ramírez emphasized Mexico's long-standing opposition to aggression and its commitment to diplomatic solutions to prevent further civilian suffering.
February 27, 2022	Mexico's Ambassador, Juan Ramón de la Fuente Ramírez, called for an urgent General Assembly session under Resolution 377 (V) due to the Security Council's inaction. He criticized the veto power of permanent members, asserting it should be a serious responsibility, not a privilege. De la Fuente supported holding an emergency General Assembly session to address the humanitarian crisis in Ukraine and ensure that aid reaches those in need, highlighting the Council's failure to act because of the veto on February 25.
March 17, 2022	Mexico's Representative to the UN, Juan Ramón de la Fuente, highlighted the devastating humanitarian impact of Russia's invasion of Ukraine. He emphasized the need for safe access for medical personnel and the protection of medical facilities. De la Fuente condemned attacks on healthcare workers and infrastructure, urging respect for international humanitarian law. He called for a ceasefire and a diplomatic solution to the conflict.
July 29, 2022	Mexico called on UN Secretary-General António Guterres to continue with the July 22 Istanbul agreements between Ukraine and Russia. Mexico's UN representative, Juan Ramón de la Fuente, emphasized that these agreements show that dialogue is possible even amid war. He criticized the Security Council's failure to support the agreements, which are crucial for the global food crisis. De la Fuente highlighted the worsening humanitarian situation, with over 5,000 civilian deaths and 16 million affected. He stressed the need for civilian protection, humanitarian aid, and a diplomatic solution, and supported Guterres' efforts to advance peace.

Juan Ramón de la Fuente has been a vocal advocate for resolving Ukraine crisis through diplomacy and dialogue. He has highlighted the devastating impact of the conflict on civilians, stressing the urgent need for protection and humanitarian aid. He has condemned the invasion as a serious breach of international law and called out the failures of the Security Council to act decisively due to the misuse of veto power. His calls for a ceasefire and a return to diplomatic solutions reflect a deep commitment to alleviating human suffering and finding a peaceful resolution to this ongoing crisis.

However, even though the future Minister of Foreign Affairs might favor a stronger statement against an act of aggression that violates international law and international humanitarian law in many ways, it would be overly optimistic to expect a radical shift in the current foreign policy. In fact, the most recent news is that the team of President-elect Claudia Sheinbaum has extended an invitation to President Vladimir Putin to attend the inauguration ceremony of Mexico's next president, scheduled for October 1 (Calderón, 2024). While it is virtually impossible for Putin to accept this invitation, given Mexico's status as a signatory to the Rome Statute and its obligation to comply with the International Criminal Court's arrest warrant against the Russian leader, this gesture sets a troubling precedent. It potentially undermines the prospects for a firm stance against the aggression of Russia in Ukraine.

Nevertheless, it is also important to remember what President Zelensky has stated, or, even more forcefully, what Ukrainian Foreign Minister Dmytro Kuleba has said in February 2023:

If a country does not condemn the Russian aggression against Ukraine, that country paves the way for other aggressors and for those who want to resolve problems through force and do not respect international law [...]. This is not just an attack on Ukraine; it was an attack on very basic rules upon which our world is built. If a country does not openly condemn this at the very least, then that country wants to live in a ruthless world where force resolves all problems (Mejía, 2023).

In this sense, the new administration must think carefully about the economic and political implications of any change in attitude towards Russia. Mexico maintains commercial relations with Russia and Ukraine, and a sudden break with Russia could mean dangerous consequences for the Mexican economy.

Also, several internal and external factors exert influence on the Mexican foreign policy. The impact of public opinion, bilateral relations with the United States, and regional relations are among the rest that exert a key role in foreign policy and will, as such, betray any radical change in the Mexican stance toward Russia.

In such a context, the new administration is likely to look for a balance between continuity and change. Part of the foreign policies set by the current government–above all, commitment to multilateralism and a drive toward human rights–can be maintained. All the same, an increase in stress on democratic principles and the projection of a more proactive vision of foreign policy is to be expected.

References [Список використаної літератури]

Amnesty International. (2024). *Ukraine*. Amnesty International. https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/eastern-europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/ [in English]. [Amnesty International. *Ukraine*. Amnesty International. 2024. URL: https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/eastern-europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/. (дата звернення: 08.08.2024)].

Arciniegas, Y. (2023, July 18). UE-CELAC: aprueban declaración contra la guerra rusa en Ucrania, sin apoyo de Nicaragua. *France24*. https://www.france24.com/es/europa/20230718-ue-celac-aprueban-declaraci%C3%B3n-contra-la-guerra-rusa-en-ucrania-sin-apoyo-de-nicaragua [in Spanish]. [Arciniegas Y. UE-CELAC: aprueban declaración contra la guerra rusa en Ucrania, sin apoyo de Nicaragua. *France24*. 2023, July 18. URL:https://www.france24.com/es/europa/20230718-ue-celac-aprueban-declaraci%C3%B3n-contra-la-guerra-rusa-en-ucrania-sin-apoyo-de-nicaragua. (дата звернення: 08.08.2024)].

Associated Press. (2024, June 21). Mexico's incoming president announces first Cabinet picks: academics and former public servants. *The Associated Press*. https://apnews.com/article/mexico-claudia-sheinbaum-president-cabinet-992eb4a88c1225381f69bab94db4c033 [in English]. [Associated Press. Mexico's

incoming president announces first Cabinet picks: academics and former public servants. *The Associated Press*. 2024, June 21. URL: https://apnews.com/article/mexico-claudia-sheinbaum-president-cabinet-992eb4a88c1225381f69bab94db4c033. (дата звернення: 08.08.2024)].

Burni, A. (2023, July 19). *Latin America's pragmatic ambiguity in response to Russia's invasion of Ukraine*. Foundation for European Progressive Studies. https://feps-europe.eu/latin-americas-pragmatic-ambiguity-in-response-to-russias-invasion-of-ukraine/ [in English]. [Burni A. *Latin America's pragmatic ambiguity in response to Russia's invasion of Ukraine*. Foundation for European Progressive Studies. 2023, July 19. URL: https://feps-europe.eu/latin-americas-pragmatic-ambiguity-in-response-to-russias-invasion-of-ukraine/ (дата звернення: 08.08.2024)].

Calderón, V. (2024, August 6). Invitan a Putin a la toma de posesión de Claudia Sheinbaum en México, según agencia estatal rusa. *CNN Español*. https://cnnespanol.cnn.com/2024/08/06/invitan-putin-toma-posesion-claudia-sheinbaum-mexico-agencia-estatal-rusa-orix/ [in Spanish]. [Calderón V. Invitan a Putin a la toma de posesión de Claudia Sheinbaum en México, según agencia estatal rusa. *CNN Español*. 2024, August 6. URL: https://cnnespanol.cnn.com/2024/08/06/invitan-putin-toma-posesion-claudia-sheinbaum-mexico-agencia-estatal-rusa-orix/. (дата звернення: 08.08.2024)].

Center for Civilians in Conflict. (2024). Two years on: 5 facts about the Ukraine-Russia war. https://civiliansinconflict.org/blog/two-years-on-5-facts-about-the-ukraine-russia-war/ [in English]. [Center for Civilians in Conflict. Two years on: 5 facts about the Ukraine-Russia war. 2024. URL: https://civiliansinconflict.org/blog/two-years-on-5-facts-about-the-ukraine-russia-war/.(дата звернення: 08.08.2024)].

Council of the European Union. (2024). *EU sanctions against Russia*. Council of the European Union. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/ [in English]. [Council of the European Union. *EU sanctions against Russia*. Council of the European Union. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/. (дата звернення: 08.08.2024)].

De Silva, S. (2023, June 7). *ASEAN unity and the Russia-Ukraine crisis*. Pacific Forum. https://pacforum.org/publications/pacnet-41-asean-unity-and-the-russia-ukraine-crisis/ [in English]. [De Silva S. *ASEAN unity and the Russia-Ukraine crisis*. Pacific Forum. 2023, June 7. URL: https://pacforum.org/publications/pacnet-41-asean-unity-and-the-russia-ukraine-crisis/. (дата звернення: 08.08.2024)].

EFE. (2024, June 03). Zelenski espera fortalecer las relaciones con México tras la victoria de Sheinbaum. *SWI swissinfo.ch*. https://www.swissinfo.ch/spa/zelenski-espera-fortalecer-las-relaciones-con-m%C3%A9xico-tras-la-victoria-de-sheinbaum/79562725 [in Spanish]. [EFE. Zelenski espera fortalecer las relaciones con México tras la victoria de Sheinbaum. *SWI swissinfo.ch*. 2024, June 03. URL: https://www.swissinfo.ch/spa/zelenski-espera-fortalecer-las-relaciones-con-m%C3%A9xico-tras-la-victoria-de-sheinbaum/79562725. (дата звернення: 08.08.2024)].

El, Financiero. (2022, March 1). Migración brindará refugio a ucranianos que lleguen a México por conflicto con Rusia. *El Financiero*. https://www.elfinanciero.com.mx/nacional/2022/03/01/cuantas-personas-de-ucrania-y-rusia-estan-en-mexico-y-como-se-les-apoyara-migracion-responde/?outputType=amp [in Spanish]. [El Financiero. Migración brindará refugio a ucranianos que lleguen a México por conflicto con Rusia. *El Financiero*. 2022, March 1. URL: https://www.elfinanciero.com.mx/nacional/2022/03/01/cuantas-personas-de-ucrania-y-rusia-estan-en-mexico-y-como-se-les-apoyara-migracion-responde/?outputType=amp. (дата звернення: 08.08.2024)].

European Commission. (2024a). *EU assistance to Ukraine*. European Commission. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en [in English]. [European Commission. *EU assistance to Ukraine*. European Commission. 2024a URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en. (дата звернення: 08.08.2024)].

European Commission. (2024b). *Ukraine's path towards EU accession*. European Commission. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_en [in English]. [European Commission. (2024b). *Ukraine's path towards EU accession*. European Commission. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_en. (дата звернення: 08.08.2024)].

Garza P. (2022, April 6). *México ante la invasión de Rusia a Ucrania: Posiciones e incoherencias*. Konrad-Adenauer-Stiftung. https://www.kas.de/es/web/mexiko/einzeltitel/-/content/mexico-ante-la-invasion-de-rusia-a-ucrania-posiciones-e-incoherencias [in Spanish]. [Garza P. *México ante la invasión de Rusia a Ucrania: Posiciones e incoherencias*. Konrad-Adenauer-Stiftung. 2022, April 6. URL: https://www.kas.de/es/web/mexiko/einzeltitel/-/content/mexico-ante-la-invasion-de-rusia-a-ucrania-posiciones-e-incoherencias. (дата звернення: 08.08.2024)].

Glauber, J., & Laborde, D. (2022, November 9). *How sanctions on Russia and Belarus are impacting exports of agricultural products and fertilizer*. International Food Policy Research. https://www.ifpri.org/blog/how-sanctions-russia-and-belarus-are-impacting-exports-agricultural-products-and-fertilizer/ [in English]. [Glauber J., Laborde, D. How sanctions on Russia and Belarus are impacting exports of agricultural

products and fertilizer. *International Food Policy Research*. 2022, November 9. URL: https://www.ifpri.org/blog/how-sanctions-russia-and-belarus-are-impacting-exports-agricultural-products-and-fertilizer/. (дата звернення: 08.08.2024)].

Graham, T. (2024, May 16). *What does Putin really want in Ukraine? Council on Foreign Relations*. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/expert-brief/what-does-putin-really-want-ukraine [in English]. [Graham T. *What does Putin really want in Ukraine? Council on Foreign Relations*. Council on Foreign Relations. 2024, May 16. URL: https://www.cfr.org/expert-brief/what-does-putin-really-want-ukraine (дата звернення: 08.08.2024)].

Hathaway, O.A. (2024, February 5). *Taking Stock of ICJ Decisions in the 'Ukraine v. Russia' Cases–And implications for South Africa's case against Israel*. Just Security. https://www.justsecurity.org/91781/taking-stock-of-icj-decisions-in-ukraine-v-russia-cases-and-implications-for-south-africas-case-against-israel/ [in English]. [Hathaway O. A. *Taking Stock of ICJ Decisions in the 'Ukraine v. Russia' Cases–And implications for South Africa's case against Israel*. Just Security. 2024, February 5. URL: https://www.justsecurity.org/91781/taking-stock-of-icj-decisions-in-ukraine-v-russia-cases-and-implications-for-south-africas-case-against-israel/ (дата звернення: 08.08.2024)].

Human Rights Watch. (2024). *News on Ukraine*. Human Rights Watch. https://www.hrw.org/news?keyword=&tags%5B%5D=9883&news-type%5B%5D=9438 [in English]. [Human Rights Watch. *News on Ukraine*. Human Rights Watch. 2024. URL: https://www.hrw.org/news?keyword=&tags%5B%5D=9883&news-type%5B%5D=9438. (дата звернення: 08.08.2024)].

International Court of Justice. (2022, March 16). *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures, Order of 16 March 2022*. International Court of Justice. https://www.icj-cij.org/node/106135 [in English]. [International Court of Justice. *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures, Order of 16 March 2022*. International Court of Justice. 2022, March 16. URL: https://www.icj-cij.org/node/106135. (дата звернення: 08.08.2024)].

International Criminal Court. (2023, March 17). *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*. International Criminal Court. https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and [in English]. [International Criminal Court. (2023, March 17). *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*. International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and. (дата звернення: 08.08.2024)].

Isilow, H. (2023, August 24). BRICS countries support mediation proposals to end Russia-Ukraine conflict. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/en/politics/brics-countries-support-mediation-proposals-to-end-russia-ukraine-conflict/2975348# [in English]. [Isilow H. BRICS countries support mediation proposals to end Russia-Ukraine conflict. *Anadolu Ajansı*. 2023, August 24. URL: https://www.aa.com.tr/en/politics/brics-countries-support-mediation-proposals-to-end-russia-ukraine-conflict/2975348#. (дата звернення: 08.08.2024)].

Lidón, L. (2022, April 30). Juan Ramón de la Fuente: The UN could have prevented the war in Ukraine, we owe the world an explanation. *Infobae*. https://www.infobae.com/america/mexico/2022/04/30/juan-ramon-de-la-fuente-la-onu-pudo-prevenir-la-guerra-en-ucrania-le-quedamos-a-deber-al-mundo/ [in Spanish]. [Lidón L. Juan Ramón de la Fuente: The UN could have prevented the war in Ukraine, we owe the world an explanation. *Infobae*. 2022, April 30. URL:https://www.infobae.com/america/mexico/2022/04/30/juan-ramon-de-la-fuente-la-onu-pudo-prevenir-la-guerra-en-ucrania-le-quedamos-a-deber-al-mundo/. (дата звернення: 08.08.2024)].

Mejía, E. (2023, February 15). Canciller de Ucrania asegura que países neutrales han optado por el lado equivocado. *La Prensa Gráfica*. https://www.laprensagrafica.com/internacional/Canciller-de-Ucrania-asegura-que-paises-neutrales-han-optado-por-el-lado-equivocado-20230215-0037.html [in Spanish]. [Mejía E. Canciller de Ucrania asegura que países neutrales han optado por el lado equivocado. *La Prensa Gráfica*. 2023, February 15. URL: https://www.laprensagrafica.com/internacional/Canciller-de-Ucrania-asegura-que-paises-neutrales-han-optado-por-el-lado-equivocado-20230215-0037.html. (дата звернення: 08.08.2024)].

Navarro, C. (2024, June 05). Claudia Sheinbaum plantea trabajar por la paz de Ucrania. *El Heraldo*. https://heraldodemexico.com.mx/elecciones/2024/6/5/claudia-sheinbaum-plantea-trabajar-por-la-paz-de-ucrania-609767.html [in Spanish]. [Navarro C. Claudia Sheinbaum plantea trabajar por la paz de Ucrania. *El Heraldo*. 2024, June 05. URL: https://heraldodemexico.com.mx/elecciones/2024/6/5/claudia-sheinbaum-plantea-trabajar-por-la-paz-de-ucrania-609767.html. (дата звернення: 08.08.2024)].

Patrick, S. (2023). Cutting the Gordian Knot: Global Perspectives on UN Security Council Reform. In S. Patrick (Ed.), *UN Security Council Reform: What the World Thinks* (pp. 1–9). Carnegie Endowment for International Peace [in English]. [Patrick S. Cutting the Gordian Knot: Global Perspectives on UN

Security Council Reform / *UN Security Council Reform: What the World Thinks. Eds. by* S. Patrick. Carnegie Endowment for International Peace. 2023. P. 1–9. URL: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Patrick_et_al_UNSC_Reform_v2_1.pdf. (дата звернення: 08.08.2024)].

Reuters. (2022, June 18). Putin says Russia has 'nothing against' Ukraine joining EU. *Reuters*. https://www.euronews.com/2022/06/18/uk-ukraine-crisis-eu-russia [in English]. [Reuters. Putin says Russia has 'nothing against' Ukraine joining EU. *Reuters*. 2022, June 18. URL:https://www.euronews.com/2022/06/18/uk-ukraine-crisis-eu-russia. (дата звернення: 08.08.2024)].

Sánchez Jiménez, A. (2024, February 01). Vasconcelos relanzará en la ONU plan de AMLO contra la pobreza global. *La Jornada*. https://www.jornada.com.mx/2024/02/01/politica/012n1pol [in Spanish]. [Sánchez Jiménez A. Vasconcelos relanzará en la ONU plan de AMLO contra la pobreza global. *La Jornada*. 2024, February 01. URL: https://www.jornada.com.mx/2024/02/01/politica/012n1pol (дата звернення: 08.08.2024)].

S&P Global Market Intelligence. (2024). *Sanctions against Russia – A timeline*. S&P Global Market Intelligence https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/sanctions-against-russia-8211-a-timeline-69602559 [in English]. [S&P Global Market Intelligence. *Sanctions against Russia – A timeline*. S&P Global Market Intelligence. 2024. URL: https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/sanctions-against-russia-8211-a-timeline-69602559. (дата звернення: 08.08.2024)].

Secretaría de Relaciones Exteriores. (2024, June 16). *Mexico participates in Swiss Summit on peace in Ukraine* [Press release]. https://www.gob.mx/sre/prensa/mexico-participates-in-swiss-summit-on-peace-in-ukraine?idiom=en [in Spanish]. [Secretaría de Relaciones Exteriores. *Mexico participates in Swiss Summit on peace in Ukraine*. Press release. 2024, June 16. URL: https://www.gob.mx/sre/prensa/mexico-participates-in-swiss-summit-on-peace-in-ukraine?idiom=en. (дата звернення: 08.08.2024)].

Shelest, H. (2023, October 10). *Lessons from Russia's first assault on Ukraine: 20 years since Tuzla*. Center for European Policy Analysis. https://cepa.org/article/lessons-from-russias-first-assault-on-ukraine-20-years-since-tuzla/ [in English]. [Shelest H. *Lessons from Russia's first assault on Ukraine: 20 years since Tuzla*. Center for European Policy Analysis. 2023, October 10. URL:https://cepa.org/article/lessons-from-russias-first-assault-on-ukraine-20-years-since-tuzla/. (дата звернення: 08.08.2024)].

Sushko, O. (2008). *The Impact of Russia on Governance Structures in Ukraine*. German Institute of Development and Sustainability (IDOS). https://www.idos-research.de/fileadmin/migratedNewsAssets/Files/DP_24.2008.pdf [in English]. [Sushko O. *The Impact of Russia on Governance Structures in Ukraine*. German Institute of Development and Sustainability (IDOS). 2008. URL:https://www.idos-research.de/fileadmin/migratedNewsAssets/Files/DP_24.2008.pdf (дата звернення: 08.08.2024)].

Trevelyan, M., & Liffey, K. (2023, July 29). African leaders tell Putin: 'We have a right to call for peace'. *Reuters*. https://www.reuters.com/world/putin-tells-african-leaders-moscow-is-studying-their-ukraine-proposal-2023-07-28/ [in English]. [Trevelyan M., Liffey K. African leaders tell Putin: 'We have a right to call for peace'. *Reuters*. 2023, July 29. URL: https://www.reuters.com/world/putin-tells-african-leaders-moscow-is-studying-their-ukraine-proposal-2023-07-28/ (дата звернення: 08.08.2024)].

United World International. (2022, March 27). *Mexican parliament establishes "Group of Friendship with Russia"*. United World International. https://unitedworldint.com/24209-mexican-parliament-establishes-group-of-friendship-with-russia/ [in English]. [United World International. *Mexican parliament establishes "Group of Friendship with Russia"*. United World International. 2022, March 27. URL: https://unitedworldint.com/24209-mexican-parliament-establishes-group-of-friendship-with-russia/ (дата звернення: 08.08.2024)].

Vasconcelos, H. [Héctor]. (2024, July 21). Como parte de la discusión en la Asamblea General sobre la protección de instalaciones nucleares en Ucrania, expliqué la abstención de México en torno a la resolución propuesta. [Facebook status update]. https://www.facebook.com/share/v/xQHAi1FAM6CMGtDe/?mibextid=WC7FNe [in Spanish]. [Vasconcelos H. [Héctor]. Como parte de la discusión en la Asamblea General sobre la protección de instalaciones nucleares en Ucrania, expliqué la abstención de México en torno a la resolución propuesta. Facebook status update. 2024, July 21. URL: https://www.facebook.com/share/v/xQHAi1FAM6CMGtDe/?mibextid=WC7FNe. (дата звернення: 08.08.2024)].

Wolf, C. & Davis E. (2024, February 23). Countries That Have Committed the Most Aid to Ukraine. *U.S. News*. [in English]. https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/these-countries-have-committed-the-most-aid-to-ukraine. [Wolf C., Davis E. Countries That Have Committed the Most Aid to Ukraine. *U.S. News*. 2024, February 23. URL: https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/these-countries-have-committed-the-most-aid-to-ukraine. (дата звернення: 08.08.2024)].

Стаття надійшла до редакції 08.08.2024

Хосе Хоель Пенья Льянес
доктор права та державного управління, доцент,
Центр міжнародних відносин,
Факультет політичних та соціальних наук,
Національний автономний університет Мексики (UNAM)
траса Маріо де ла Куева, Університетське містечко,
Койоакан, Мехіко, 04510, Мексика

МЕКСИКА ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ: ДУМКИ ПРО ДИПЛОМАТІЮ, НЕЙТРАЛІТЕТ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Резюме
У статті аналізується позиція Мексики щодо російсько-українського конфлікту, наголошується на його правовому, дипломатичному та гуманітарному вимірах. Вихідним пунктом є порушення Росією міжнародного права, посилаючись на порушення Статуту ООН і міжнародного гуманітарного права. Окреслюється глобальна реакція, підкреслюється засудження та санкції з боку західних країн. Разом із тим відзначаються нюанси позицій Глобального Півдня, включаючи підхід Мексики, що характеризується стратегічним нейтралітетом. Незважаючи на засудження дій Росії, Мексика утримується від запровадження санкцій, зберігаючи політику невтручання та наголошуючи на гуманітарній допомозі. На цю позицію впливають історичні прецеденти, економічні міркування та внутрішньополітичні відносини Мексики. У статті також досліджуються потенційні зміни в позиції Мексики щодо російсько-українського конфлікту під час адміністрації Клаудії Шейнбаум, яка вступить на посаду 1 жовтня 2024 р. У статті робиться висновок, що, хоча відповідь Мексики є складною та багатовимірною, держава продовжує балансувати свої міжнародні зобов'язання із внутрішніми пріоритетами, висвітлюючи виклики сучасних міжнародних відносин.
Ключові слова: російсько-український конфлікт, міжнародне право, зовнішня політика Мексики, дипломатичний нейтралітет, гуманітарна допомога.

УДК 327.51(1-622)НАТО+341.225.5:061.1ЄС

Брусиловська О. І.
д-р політ. наук, професор,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
керівник Одеського центру досліджень дезінформації
Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: brusylovska@onu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-0519-4206
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.21

СТРАТЕГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ НАТО 1999 РОКУ: ДИСКУСІЇ ЩОДО ЇЇ НАСЛІДКІВ ДЛЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті досліджується Стратегічна концепція НАТО 1999 р. в контексті актуальних для НАТО характеристик викликів, ризиків та загроз, спричинених змінами міжнародного безпекового середовища, та заходи щодо забезпечення безпеки Альянсу. Проаналізовано вплив середовища міжнародних відносин на стратегію Альянсу. Розглянуто способи реагування НАТО, сформовані у трьох основоположних завданнях НАТО. Зроблено висновки щодо проблематичних питань, пов'язаних із даною Стратегічною концепцією, її плюси та мінуси, очевидні сьогодні, але непередбачені у 1999 р. Дискусії навколо Стратегії НАТО 1999 р. почалися відразу після її набрання чинності і досягли піку в 2009–2010 рр., що відбилося на численних наукових та політичних дискусіях. Висловлювалися сумніви, чи Стратегічна концепція підтверджує основну місію та цілі НАТО, зокрема ідею колективного захисту. У підсумку Стратегічна концепція 1999 р. мала деякі позитивні риси. Так, вона привела колективну оборону у відповідність багатьом вимогам, пов'язаним з операціями поза традиційною зоною відповідальності. Також Стратегія урахувала досвід НАТО, отриманий у ході проведення бойових дій у Сербії, Косово та Афганістані. Критерії членства в НАТО залишалися такими ж, як і раніше. Політика щодо України та Грузії полягала у тому, що вони можуть стати членами НАТО, якщо будуть досягнуті критерії Альянсу. Водночас у документі було закладено підвалини для майбутніх провалів політики НАТО, та залишилися лакуни у царині європейської безпеки. Наголошувалося, що НАТО буде прагнути подолати розрив між США, які виступають за переваги міжнародної ролі НАТО, і європейськими країнами, які хочуть, щоб організація зберегла свою традиційну оборонну спрямованість; цього не вдалося досягти навіть після початку повномасштабної агресії росії проти України. По-друге, Стратегія повинна була покращити відносини НАТО з росією, посилити їхню співпрацю в таких важливих для НАТО галузях, як протидія тероризму, кібератакам, поширенню ядерної зброї та посиленню ракетної небезпеки. Це було нереалістичним завданням через протидії з боку РФ, і деякі країни НАТО це розуміли від початку, але вони опинилися у меншості. Таким чином, у документі підкреслювалося, що головною загрозою для НАТО був Іран із його новим ракетним потенціалом. Але вже за кілька років стало ясно, що пріоритети НАТО були розставлені невірно, що російська загроза була сильно недооцінена, а розрив у позиціях державчленів не дав змоги швидко відреагувати на мінливу міжнародну обстановку. Це призвело до важких наслідків для всієї європейської безпеки, тому що РФ була переконана у своїй безкарності за будь-яких умов.

Ключові слова: НАТО, ЄС, США, зовнішня політика, європейська безпека, стратегічна концепція.

© Брусиловська О. І., 2024

Стан наукової розробки. Стратегічна концепція 1999 р. є останньою концепцією епохи, коли НАТО ще являла собою регіональний альянс, основним завданням якого був захист договірної території шляхом відповідного реагування на напад. У сучасних умовах, коли Північноатлантичний союз активно протидіє новим викликам безпеки XXI ст., таким як міжнародний тероризм, кібератаки та поширення зброї масового ураження, уявляється необхідним повернутися до досвіду кінця 1990-х років, переоцінити тодішні умови прийняття доктрини та проблеми, які вона не змогла вирішити, що мало наслідком довгий період турбулентності в НАТО та прийняття інших стратегій у 2010 та 2022 рр. відповідно.

Тема стратегії Альянсу та її забезпеченості відповідними концепціями є однією з популярних у сучасній політології. Процес оновлення та реформування Альянсу привертає все більше уваги політологів, які вивчають цю проблему, що зумовлено тією важливістю, котра закладена в низці проблем, спрямованих на залучення із цим процесом. Обсяг наукової та публіцистичної літератури, виданої за кордоном і в Україні, нараховує десятки найменувань, відображає різноманітні точки зору, що дає змогу довести актуальність вищевказаної проблеми.

Одним із найбільш популярних аспектів для досліджень є досвід НАТО в Афганістані. У вчених-міжнародників немає єдиної точки зору щодо оцінки антитерористичної операції країн НАТО в Афганістані як війни з міжнародним тероризмом. Дослідники знову й знову звертаються до основного питання: у чому ж полягала мета даної операції? Якщо йдеться про боротьбу з тероризмом, то чому, на їхню думку, США і НАТО немає у Ємені, Сомалі, Пакистані, які все частіше стають притулком для терористів. Або ж, уважають вони, війна в Афганістані у дійсності спрямована на боротьбу з повстанцями, які протистояли уряду Хаміда Карзая. Вибравши собі за мету Талібан, натовські сили під управлінням США перетворили його на повстанську «армію», ідею опору, яку розпочало підтримувати населення Афганістану (Fichtner, 2010; Friedman, 2010). Афганська стратегія президента США Барака Обами, яку підтримали країни НАТО, із плином часу все більше піддається гострій критиці. Одні дослідники вважають, що вона від самого початку не мала шансів на успіх і її не треба було застосовувати, інші – що вона вже повністю себе вичерпала та потребує заміни на іншу. Серед деяких політологів навіть існує думка, що значення Афганістану для США у боротьби зі світовим тероризмом переоцінюється й Афганістан не грає вирішальної ролі для майбутнього США, їхньої національної безпеки та не являє собою нічого особливого для самих терористів (Quiles, 2010). Окремі західні науковці вважають, що для досягнення успіху в Афганістані і збереження репутації НАТО необхідно ліквідувати розбіжності між цілями Альянсу і методами, які ним застосовуються (нерозуміння суті основної стратегічної загрози; прийняття рішень на основі консенсусу всіма двадцяти восьма членами НАТО; спроба проводити реформи без урахування політичних реалій сучасності). Отже, саме з афганським питанням була пов'язана дискусія щодо необхідності замінити Стратегію НАТО 1999 р. новою, що врахувала би політичну реальність в Афганістані (Abshire, 2009).

Але лише початок повномасштабної агресії РФ проти України загострив необхідність перегляду еволюції стратегічних концепцій НАТО у XXI ст., щоб виявити джерела загроз міжнародній безпеці, які не були виявлені вчасно чи які свідомо ігнорувалися міжнародною спільнотою.

Виклад основного матеріалу. Після 1999 р. Альянс пережив масштабне розширення, у результаті якого блок розрісся до 28 держав. Ще більше розширення Альянсу припускає, що будь-який прийом нових членів буде здійснюватися заради досягнення більшої безпеки, і не лише для цього нового члена, а й для регіональної та загальносвітової безпеки. Це пояснює обережність щодо кандидатів, прийом яких може викликати протидію, у тому числі всередині деяких країн-членів.

За позицією щодо проблем безпеки члени Альянсу протягом десятиліть поділялися на три (умовні) категорії. Перша – атлантисти на чолі зі США, а також Канада, Великобританія, Нідерланди і Данія. Атлантисти хотіли, щоб Альянс орієнтувався на неєвропейські театри і на нетрадиційні загрози (комп'ютерна безпека, боротьба з тероризмом). Друга – «стара» Європа: Німеччина та Франція, а також південно-середземноморські країни. Їм були потрібні розширені повноваження і розмежування параметрів операцій поза Європою, щоб можна було обмежити участь у цих операціях. Ці країни наполягали на підвищенні мобільності та ефективності Альянсу, а також вони до 2022 р. наполягали на розширенні співробітництва з Росією. Окрім того, вони були зацікавлені у додаткових консультаціях з ООН із метою обмежити США діяти самостійно, без багатосторонньої підтримки. До третьої групи відносилися посткомуністичні країни Європи. Їх традиційно лякала Росія, і саме через це союз із Західною Європою виглядав для них принадно. Ці країни хотіли, щоб НАТО шляхом проведення військових навчань або навіть розгортання військових угруповань підтвердила готовність дотримуватися 5-ї статті Статуту, і вони роками наполягали на тому, щоб у стратегічній концепції НАТО росія була названа як сила, мотивам якої не можна довіряти. Країни Балтії і Польща також підтримали боротьбу з кібернетичними атаками, але наполягали приділити більше уваги енергетичній безпеці (Paріс, 2010).

Отже, нові члени НАТО, посткомуністичні держави, по суті, визначали росію як головну загрозу своїй безпеці. Литва, Латвія та Естонія були занепокоєні новими рисами російської агресії, такими як кібернетичні атаки, інформаційна війна, енергетична блокада та ін. (NATO 2020). Нова стратегія Москви при Путіні викликала побоювання у центральноєвропейських дослідників та можновладців, оскільки, на їхню думку, не відповідала сучасним поглядам на бачення світу. Їх насторожував той факт, що в директивах із національної стратегічної безпеки на період до 2020 р. росія передбачала створення протидії НАТО в союзі з іншими державами. «Військова доктрина Росії» 2010 р., на їхню думку, була ще більш відвертою, оскільки НАТО в ній розглядалося як основна «загроза». У військовій доктрині РФ говорилося, що, незважаючи на зниження ймовірності розв'язування нової масштабної війни із застосуванням звичайних засобів ураження та ядерної зброї, військові небезпеки для РФ посилюються. За військовою доктриною росія повинна застрахуватися в першу чергу у разі посилення НАТО за рахунок приєднання нових членів і розвертання системи протиракетної оборони. Ще один чинник, який непокоїв російських військових, – це розвертання або нарощування іноземних військових контингентів на пограничних із росією «територіях» (натяк, що росія не визнає незалежності нових держав) і в прилеглих акваторіях. Окрім того, нова доктрина передбачала право росії використовувати свої збройні сили поза територією країни «з метою захисту інтересів РФ і її громадян, а також для підтримки міжнародного миру і безпеки» (Voennaja doktrina Rossijskoj Federacii, 2010).

Але до новачків не прислухалися. Новий генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен називав своїм головним пріоритетом урегулювання конфлікту в Афганістані. Він підкреслив, що Афганістан не повинен стати центром міжнародного тероризму. Другим пріоритетом Расмуссен назвав розширення співпраці у сфері безпеки з росією! «У нас залишаються розбіжності у поглядах на фундаментальні питання, але ми не дозволимо цим питанням заважати нашим відносинам у цілому… Я вважаю дуже важливим викликом переконати народ і керівництво росії в тому, що НАТО не є ворогом для них». Третім пріоритетом він уважав поліпшення відносин із країнами Середземномор'я і мусульманським світом (NATO renewal, 2010).

Відповідь, чому точки зору країн-новачків та керівництва НАТО так радикально розійшлися, можливо, полягають у тому, що А. Ф. Расмуссен та його прибічники критично відносилися до боєздатності сил Альянсу. «Якщо ми хочемо зберегти обороноздатність у майбутньому, необхідно реформувати військові сили, підвищити їх оперативність і бойову готовність» (Weitz, 2010). Особливій критиці Расмуссен піддавав сили швидкого реагування НАТО. Тобто він продемонстрував невпевненість у силах Альянсу і зайняв завідомо програшну позицію щодо росії.

У 2009 р. на зустрічах у верхах, що проходили у Страсбурзі та Кілі, приурочених до 60-ї річниці заснування Альянсу, держави-члени постановили доручити Генеральному секретарю А. Ф. Расмуссену завдання переглянути стратегічну концепцію НАТО.

Сформулювати цілі Альянсу в XXI ст. виявилося важко. У кожної з 28 країн-членів були власні погляди щодо цього. Одні вважали, що НАТО підходить до ролі мирового жандарма, інші – що Альянсу слід зосередитися на захисті держав, що входять до нього. У роботі «Нова модель НАТО» командуючі штабами Хенк Ван ден Бремен, Пітер Індж, Жак Ланксад, Клаус Науманн, Джон М. Шалікашвілі писали, що жоден із сьогоднішніх конфліктів не може бути вирішений лише військовими засобами; будь-яка ефективна майбутня стратегія НАТО повинна включати в себе розроблення і застосування інших засобів вирішення конфліктів. Замість регіонального застосування поточної стратегічної концепції НАТО або стратегічного європейського плану вони пропонували стратегію глобального масштабу, яка ставить на меті запобігання конфліктам через усунення самих причин конфліктів. Дана стратегія передбачає модульний підхід до альянсів шляхом інтеграції можливостей різних організацій, а також країн, що не входять до НАТО чи будь-яких інших альянсів (Weitz, 2010).

Расмуссен призначив робочу групу з 12 експертів (так звана «Група мудреців»), метою якої було досягнення консенсусу у визначенні місії НАТО в XXI ст. Групу очолила колишній держсекретар США Мадлен Олбрайт. Характерно, що серед представників цієї групи не було жодного експерта з військовим бекграундом (Obama: New NATO, 2009), що дає змогу зробити висновок про те, що у той момент на НАТО все більше дивилися не як на військово-політичний альянс, а як на політико-воєнну організацію. Це був черговий крок у невірному напрямі.

У фінальній доповіді експертної групи «НАТО 2020: гарантована безпека і динамічне співробітництво» стверджувалося, що нова Стратегічна концепція «може допомогти уніфікувати погляди союзників на Росію, прояснити наміри НАТО щодо Москви і закласти основи для більш серйозного співробітництва». Підкреслювалося, що Альянс не представляє військової загрози для росії і не

вважає росію військовою загрозою для себе. Тим не менше «з обох сторін залишаються сумніви з приводу намірів і політики іншої сторони» (NATO 2020).

Із метою вивчення відгуків широкої громадськості на питання, як вона уявляє майбутню політику безпеки НАТО, уряди та дослідницькі групи взяли участь у мережевому інформаційному обговоренні під назвою «Онлайновий джем безпеки 2010». Результатом стала серія рекомендацій, які закликали шукати шляхи для більш ефективної спільної роботи НАТО і Євросоюзу. Рекомендації, які організатори змогли виділити в ході обговорень, включали побажання НАТО докласти більш серйозних зусиль для виходу за межі своєї військової відповідальності та розширити вплив у світі. Другою рекомендацією стало посилення координаційних зусиль із метою забезпечення «безпеки людини» – від покращення способів управління до боротьби з корупцією та захисту громадянського населення та біженців у ході військових дій. Відповідно до інших рекомендацій, НАТО і Євросоюзу пропонували розробити угоду про взаємодопомогу з державами, які не є членами цих блоків, на випадок екологічної катастрофи або масштабних терористичних актів. Прозвучала також пропозиція створити європейські спецслужби для кращої координації роботи окремих національних спецслужб за загальними або суміжними питаннями, такими як екологічна загроза, енергобезпека та кібербезпека (NATO and Europeans, 2010).

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що дискусії навколо Стратегії НАТО 1999 р. почалися відразу після набрання нею чинності і досягли піку в 2009–2010 рр., що відбилося на численних наукових та політичних дискусіях. Висловлювалися сумніви, чи Стратегічна концепція підтверджує основну місію та цілі НАТО, зокрема ідею колективного захисту.

У підсумку Стратегічна концепція 1999 р. мала деякі позитивні риси. Так, вона привела колективну оборону у відповідність багатьом вимогам, пов'язаним з операціями поза традиційною зоною відповідальності. Також Стратегія урахувала досвід НАТО, отриманий у ході проведення бойових дій у Сербії, Косово та Афганістані. Критерії членства в НАТО залишалися такими ж, як і раніше. Політика щодо України та Грузії полягала у тому, що вони можуть стати членами НАТО, якщо будуть досягнуті критерії Альянсу.

Водночас у документі було закладено підвалини для майбутніх провалів політики НАТО, та залишилися лакуни у царині європейської безпеки. Наголошувалося, що НАТО буде прагнути подолати розрив між США, які виступають за переваги міжнародної ролі НАТО, і європейськими країнами, котрі хочуть, щоб організація зберегла свою традиційну оборонну спрямованість; цього не вдалося досягти навіть після початку повномасштабної агресії росії проти України. По-друге, Стратегія повинна була покращити відносини НАТО з росією, посилити їхню співпрацю в таких важливих для НАТО галузях, як протидія тероризму, кібератакам, поширенню ядерної зброї та посиленню ракетної небезпеки. Це було нереалістичним завданням через протидію з боку РФ, і деякі країни НАТО це розуміли від початку, але вони опинилися у меншості. Таким чином, у документі підкреслювалося, що головною загрозою для НАТО був Іран із його новим ракетним потенціалом.

Але вже за кілька років стало ясно, що пріоритети НАТО були розставлені невірно, що російська загроза була сильно недооцінена, а розрив у позиціях дер-

жав-членів не дав змоги швидко відреагувати на мінливу міжнародну обстановку. Це призвело до важких наслідків для всієї європейської безпеки, тому що РФ була переконана у своїй безкарності за будь-яких умов.

References [Список використаної літератури]

Abshire, D. (2009). In Afghanistan, NATO is fighting for its life. *The Christian Science Monitor* [in English]. [Abshire D. In Afghanistan, NATO is fighting for its life. *The Christian Science Monitor*. 2009. URL: http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/1217/In-Afghanistan-NATO-is-fighting-for-its-life (дата звернення: 20.08.2024)].

Fichtner, U. (2010). The Risk of Failure in Afghanistan and Iraq. *Spiegel.De* [in English]. [Fichtner U. The Risk of Failure in Afghanistan and Iraq. *Spiegel.De* 2010. URL: http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,707279-2,00.html (дата звернення: 20.08.2024)].

Friedman, G. (2010). The 30-Year War in Afghanistan. *Stratfor.Com*. [in English]. [Friedman, G. (2010). The 30-Year War in Afghanistan. URL: http://www.stratfor.com/weekly/20100628_30_year_war_afghanistan?utm_source=GWeekly&utm_medium=email&utm_campaign=100629&utm_content=readmore&elq=850eed2dab8740ca9acccea2b01a7313 (дата звернення: 20.08.2024)].

Quiles, P. (2010). Afghanistan: France must withdraw its contingent. *Lemonde.Fr*. [in English]. [Quiles P. Afghanistan: France must withdraw its contingent. *Lemonde.Fr*. 2010. URL: http://www.lemonde.fr/idees/article/2010/07/27/afghanistan-la-france-doit-retirer-son-contingent_1392442_3232.html (дата звернення: 20.08.2024)].

Kulyk, T., & Proshyn, D. (2022). Strateghichna koncepcija NATO 2022: Priorytety, spromozhnistj ta realjnistj v umovakh strateghichnoji konkurenciji [Strategic concept of NATO 2022: Priorities, capabilities and reality in the conditions of strategic competition]. *Naukovyj visnyk DDUVS. Specialjnyj vypusk* 2, 43–52 [in Ukrainian]. [Кулик Т., Прошин Д. Стратегічна концепція НАТО 2022: пріоритети, спроможність та реальність в умовах стратегічної конкуренції. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 43–52].

NATO 2020: assured security; dynamic engagement (2010). Analysis and ecommendations of the group of experts on a new strategic concept for NATO. Brussels [in English]. [NATO 2020: assured security; dynamic engagement. Analysis and ecommendations of the group of experts on a new strategic concept for NATO. Brussels: 2010. 53 p.].

NATO and Europeans Plot Path Ahead. *The New York Times*. [in English]. [NATO and Europeans Plot Path Ahead. *The New York Times*. URL: http://www.nytimes.com/2010/05/06/world/europe/06nato.html (дата звернення: 20.08.2024)].

NATO renewal requires European courage on Afghanistan. (2010). [in English]. [NATO renewal requires European courage on Afghanistan. URL: http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2010/0310/NATO-renewal-requires-European-courage-on-Afghanistan (дата звернення: 20.08.2024)].

Obama: New NATO coming, shape and strategy TBD (2009). Retrieved from: http://latimesblogs.latimes.com/washington/2009/09/obama-nato.html [in English]. [Obama: New NATO coming, shape and strategy TBD. URL: http://latimesblogs.latimes.com/washington/2009/09/obama-nato.html (дата звернення: 20.08.2024)].

Papic, M. (2010). NATO's lack of a strategic concept. *Stratfor.Com*. [in English]. [Papic M. NATO's lack of a strategic concept. *Stratfor.Com*. 2010. URL: http://www.stratfor.com/weekly/20101011_natos_lack_strategic_concept?utm_source=GWeekly&utm_medium=email&utm_campaign=101012&utm_content=readmore&elq=4a538b65e4d04dcda7cdca1202c26598 (дата звернення: 20.08.2024)].

The Alliance's Strategic Concept (1999). *NATO website*. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm [in English]. [The Alliance's Strategic Concept (1999). *NATO website*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (дата звернення: 20.08.2024)].

Voennaja doktrina Rossijskoj Federacii [Military doctrine of the Russian Federation] (2010). Retrieved from: http://news.kremlin.ru/ref_notes/461]. [Військова доктрина Російської Федерації (2010). URL: http://news.kremlin.ru/ref_notes/461 (дата звернення: 20.08.2024)].

Weitz, R. (2010). The NATO Summit's Unanswered Questions. *World politics review*. Retrieved from: http://www.worldpoliticsreview.com/articles/7130/global-insights-the-nato-summits-unanswered-questions [in English]. [Weitz R. The NATO Summit's Unanswered Questions. *World politics review*. 2010. URL: http://www.worldpoliticsreview.com/articles/7130/global-insights-the-nato-summits-unanswered-questions (дата звернення: 20.08.2024)].

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Brusylovska O. I.
Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
French Blv., 24/26, Odesa, Ukraine

NATO'S STRATEGIC CONCEPT OF 1999: DISCUSSIONS REGARDING ITS IMPLICATIONS FOR THE SECURITY AND FOREIGN POLICY OF EUROPEAN COUNTRIES

Summary
The article examines NATO's Strategic Concept 1999 in the context of NATO's current characteristics of challenges, risks and threats caused by changes in the international security environment, and measures to ensure the Alliance's security. The impact of the environment of international relations on the strategy of the Alliance is analyzed. NATO's ways of responding, shaped by NATO's three fundamental tasks, are considered. Conclusions are made regarding the problematic issues related to this Strategic Concept, its pros and cons, which are obvious today, but unforeseen in 1999. Discussions surrounding the 1999 NATO Strategy began immediately after its entry into force and reached a peak in 2009-2010, which was reflected in numerous scientific and political discussions. Doubts were expressed as to whether the Strategic Concept confirms the basic mission and goals of NATO, in particular, the idea of collective defense. In conclusion, the Strategic Concept of 1999 had some positive features. Thus, it brought collective defense to meet many of the requirements associated with operations outside the traditional area of responsibility. The Strategy also took into account NATO's experience gained during military operations in Serbia, Kosovo and Afghanistan. The criteria for membership in NATO remained the same as before. The policy regarding Ukraine and Georgia was that they could become NATO members if the Alliance's criteria were met. At the same time, the document laid the foundations for future failures of NATO policy and left gaps in the field of European security. It was emphasized that NATO will seek to bridge the gap between the United States, which advocates the advantages of NATO's international role, and European countries, which want the organization to retain its traditional defense focus; this could not be achieved even after the start of full-scale Russian aggression against Ukraine. Secondly, the Strategy was supposed to improve NATO's relations with Russia, strengthen their cooperation in such important areas for NATO as countering terrorism, cyber-attacks, the proliferation of nuclear weapons and increasing the missile threat. This was an unrealistic task due to opposition from the Russian Federation, and some NATO countries understood this from the beginning, but they were in the minority. Thus, the document emphasized that the main threat to NATO was Iran with its new missile potential. But within a few years, it became clear that NATO's priorities were set incorrectly, that the Russian threat was greatly underestimated, and the gap in the positions of the member states did not allow it to quickly react to the changing international situation. This led to serious consequences for the entire European security, because the Russian Federation was convinced of its impunity under any conditions.
Key words: NATO, EU, USA, foreign policy, European security, strategic concept.

УДК 316.485.26:659.3:327.88]:355.48

Поправка М. О.
здобувач третього рівня освіти,
кафедра політології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: Anna.maria.1861y@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-6151-8540
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.22

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ

Гібридні конфлікти, які стали невід'ємною частиною сучасної геополітичної реальності, суттєво змінюють правила ведення війни, роблячи інформаційний складник одним із найважливіших аспектів боротьби за перевагу. У сучасному світі інформаційні війни стали потужним інструментом геополітичного впливу та маніпулювання суспільною свідомістю і громадською думкою. Інформаційна війна відрізняється від традиційних форм війни тим, що вона не обмежується фізичним знищенням противника, а спрямована на підрив морального духу, зміну політичного курсу, дестабілізацію соціальної ситуації або зміну світогляду. Це робить її особливо ефективною в умовах гібридних конфліктів, де фізичне протистояння може бути мінімальним або взагалі відсутнім.

У статті розглядається роль інформаційної війни в умовах гібридних конфліктів, коли традиційні військові дії доповнюються комплексом нелінійних методів впливу, таких як економічні санкції, політичний тиск, кібератаки, дезінформаційні кампанії та пропаганда. Проаналізовано ключові стратегії та методи ведення інформаційних війн, їхній вплив на громадську думку, державні інститути та міжнародні відносини. Особливу увагу приділено вивченню прикладів із сучасної міжнародної практики, зокрема ролі інформаційних кампаній у конфліктах на пострадянському просторі. Розглянуто підходи до протидії інформаційним атакам у контексті захисту національної безпеки. Окрім того, проаналізовано методи виявлення та нейтралізації дезінформації, а також заходи з підвищення медіаграмотності населення як одного з важливих чинників протидії маніпулюванню громадською думкою. Розглянуто роль державних інституцій, медіа та громадянського суспільства у боротьбі з інформаційними атаками.

Досліджено як технічні, так і соціальні підходи, що використовуються для захисту суспільства від маніпуляцій та дезінформації. Аналізуються передові технології, зокрема штучний інтелект, блокчейн, а також методи кібербезпеки, для виявлення та запобігання інформаційним атакам. Обговорюються стратегічні підходи, що сприятимуть ефективному реагуванню на нові виклики інформаційних війн.

Ключові слова: інформаційна війна, гібридний конфлікт, дезінформація, пропаганда, кібероперація.

Гібридні конфлікти, що стали характерними для сучасного міжнародного середовища, являють собою складну та багаторівневу комбінацію різних форм впливу та протидії, включаючи військові, політичні, економічні, інформаційні та кібернетичні операції.

Одним з основних складників гібридного конфлікту є інформаційна війна, ключова мета якої – зміна поведінки цільової аудиторії шляхом маніпуляції інформацією, поширення дезінформації та пропаганди.

© Поправка М. О., 2024

Актуальність дослідження зумовлена зростанням впливу засобів масової інформації на процеси всередині громадянського суспільства. Дослідження наукового підґрунтя та передумов виникнення інформаційної війни дає змогу визначити низку методів та засобів протидії більш глобальним викликам сучасного світу – гібридним конфліктам.

Актуальним питанням дослідження ролі засобів масової інформації та інших форм комунікації у розв'язанні та веденні інформаційних війн присвячено роботи таких українських та зарубіжних авторів, як: Е. Бернейс (Bernays, 1928), П. Прибутько (Prybutko & Luk'yanets, 2007), К. Водолазька (Vodolazka, 1999), Т.Ю. Ковалевська, Н.В. Кондратенко, Н.В. Кутуза, О.О. Порпуліт, А.В. Ковалевська (Kovalevska, Kondratenko, Kutuza, Porpulit & Kovalevska, 2009), І. Луб'янець, А. Мегель, М. Яремчук (Megel & Yaremchuk, 2023), В. Петрик, С. Гнатюк, О. Черненко та В. Гуреєв (Petryk, Hnatyuk, Chernenko & Gureev, 2021), М. Присяжнюк, Л. Компанцева, Є. Скулиш, О. Бойко, В. Остроухов (Petryk, Prysiazhnyuk, Kompantseva, Skulysh, Boyko & Ostroukhov, 2023), Л. Веселова (Veselova, 2021), Ю. Когут (Kohut, 2023) та ін.

В умовах глобалізації та розвитку цифрових технологій інформаційна війна набула нових форм та інструментів, що дає змогу агресорам впливати на суспільну думку, державні інститути та міжнародні відносини без застосування традиційних військових засобів. Інформаційна війна є процесом цілеспрямованого використання інформації як засобу впливу на свідомість та поведінку окремих груп населення, суспільств і навіть цілих держав. Її основними інструментами є пропаганда, дезінформація, медіаманіпуляції, психологічні операції, а також використання соціальних мереж для поширення впливу.

Ю. Когут зауважує, що інформаційна війна виникла як форма інформаційного протиборства, але надалі стала самостійним видом здійснення зовнішньої політики країн і необхідним доповненням до класичної війни (Kohut, 2023, p. 277). Термін «інформаційна війна» уперше опинився у фокусі уваги міжнародної спільноти у зв'язку з війною в Перській затоці в 1991 р. Раніше, у 1976 р., було введено в обіг подібний термін – information war, що його запропонував учений-фізик Т. Рейнер стосовно війн, основними об'єктами ураження в яких виступають інформаційні системи (Kohut, 2023, p. 278).

У гібридних конфліктах інформаційна війна відіграє роль не менш важливу, ніж фізичні бойові дії. Вона може використовуватися для підготовки населення до конфлікту, створення підґрунтя для військової агресії або, навпаки, для дискредитації дій супротивника. Наприклад, у випадку конфлікту в Україні російська федерація активно використовувала інформаційну війну для формування негативного іміджу українського уряду, поширення дезінформації про події у зоні бойових дій та створення ворожого образу Заходу.

Інформаційні кампанії також відіграють ключову роль у впливі на міжнародну думку, зокрема через дезінформаційні атаки на міжнародні організації, маніпуляції громадською думкою в інших державах, а також використання кібероперацій для підриву довіри до демократичних інститутів.

Однією з основних стратегій інформаційної війни є використання так званих «м'яких» інструментів впливу, що включають контроль за інформаційними потоками, створення та підтримку пропагандистських медіаструктур, використання соціальних мереж для поширення фейкових новин та формування певного дис-

курсу в інформаційному просторі. Ці стратегії часто підкріплюються кіберопераціями, які дають змогу отримати доступ до конфіденційної інформації, зламати інформаційні системи або провести інформаційно-психологічні операції.

Іншим важливим інструментом є пропаганда, яка спрямована на формування певного сприйняття подій і явищ у суспільстві. Пропагандистські кампанії можуть бути спрямовані як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, з метою зміцнення патріотизму або ж дискредитації супротивника. У своїй праці «Пропаганда» Е. Бернейс визначає пропаганду як «послідовну, досить тривалу діяльність, спрямовану на створення або інформаційне оформлення різних подій із метою впливу на ставлення мас до підприємства, ідеї або групи» (Bernays, 1928, p. 17). На думку автора, сучасна пропаганда враховує не окрему особистість, а структуру суспільства, що складається з пересічних груп і зв'язків «лідер – послідовник». Людина розглядається не просто як клітина соціального організму, а як складник соціальної одиниці (Bernays, 1928, p. 19).

Інформаційна війна має серйозний вплив на міжнародні відносини, особливо в контексті гібридних конфліктів. Вона може використовуватися для зміни політичного курсу інших держав, створення коаліцій або ізоляції певних країн на міжнародній арені.

Після розпаду Радянського Союзу пострадянський простір став ареною численних конфліктів, що характеризуються як традиційними збройними зіткненнями, так і новими формами гібридних загроз, серед яких ключове місце посіли інформаційні кампанії. Одним із найяскравіших прикладів використання інформаційних кампаній є конфлікт в Україні, що розпочався у 2014 р. Росія використовувала широкий спектр інформаційних технологій для дезінформації, підбурювання конфліктів та створення вигідної для себе картини подій на міжнародній арені. Цілями інформаційної війни з боку країни-агресора стали, зокрема, вплив на емоції, думки, судження і в кінцевому підсумку – світогляд тих, ким маніпулюють; отримання переваги або деморалізація супротивника; легітимізація агресії та обґрунтування перемоги у збройному конфлікті; дискредитація противника тощо (Megel & Yaremchuk, 2023, p. 6). А. Мегель, зокрема, зазначає, що агресор досягає своїх цілей, використовуючи інформаційно-психологічні операції (ІПСО) різного масштабу впливу.

Інформаційно-психологічна операція – це спланований та поетапно реалізований вплив на думки, переконання, настрій та світоглядні позиції людей із метою досягнення власних цілей організатора. В основі всіх ІПСО лежить маніпуляція свідомістю. Вищезазначена тема вже вийшла за межі наукових досліджень і розширила рамки публічної дискусії, що, своєю чергою, вимагає чіткої визначеності суті феномену маніпуляції, технологій її організації та результатів впливу. Під маніпулюванням зазвичай розуміють специфічну форму духовного впливу, що виражається як приховане, анонімне панування, здійснюване «ненасильницьким» способом. Проте дослідник В. Петрик зазначає, що запропоноване визначення вочевидь недосконале та вказує лише на одну характерну рису маніпулювання – непомітний вплив – і не дає відповіді на питання: хто здійснює маніпулювання, на кого спрямована ця форма духовного впливу і яка його мета (Petryk, Prysiazhnyuk, Kompantseva, Skulysh, Boyko & Ostroukhov, 2023, p. 10).

До російської ІПСО відноситься операція, яку низка авторів та дослідників умовно позначає, як «Потворне обличчя українського націоналізму» (Megel

& Yaremchuk, 2023, p. 7). Так, спецоперація охопила багатомільйонну аудиторію і була реалізована в різних сферах: політичній, культурній, науковій тощо. Одним із прикладів формування культурного контексту є російський військово-фантастичний фільм 2010 р. «Ми з майбутнього – 2». Фільм було оцінено низкою критиків як пропагандистський та антиукраїнський, проте це не завадило йому зібрати близько 8 млн доларів у прокаті (Megel & Yaremchuk, 2023, p. 7).

Також варто зазначити конфлікт у Грузії у 2008 р., де інформаційні кампанії відіграли ключову роль у формуванні громадської думки щодо легітимності дій сторін конфлікту. Даний конфлікт має глибоке коріння в історичних та політичних суперечностях, які продовжилися та набули нових форм після розпаду Радянського Союзу. Головною передумовою війни 2008 р. стала боротьба за контроль над Південною Осетією та Абхазією – двома регіонами, які прагнули незалежності від Грузії за підтримки росії. Невирішеність цих конфліктів і напруга між Грузією та росією призвели до військового протистояння у серпні 2008 р. Під час конфлікту Грузія використовувала інформаційні кампанії для мобілізації підтримки з боку міжнародних організацій та західних країн (зокрема, США та ЄС), формування національної ідентичності та мобілізації внутрішнього населення. Серед головних цілей інформаційної стратегії Грузії була міжнародна дипломатія, адже за допомогою інформаційних кампаній країна прагнула привернути увагу світових лідерів та міжнародних організацій до конфлікту.

Російська сторона також проводила масштабні інформаційні кампанії, спрямовані на виправдання своїх дій та дискредитацію Грузії. Основні аспекти російської стратегії включали пропаганду через традиційні медіа, дезінформацію та контроль інформаційного простору. Російські державні медіа активно поширювали наративи, що виправдовували військові дії росії як «захист» мирного населення Південної Осетії від т. зв. «грузинської агресії». Росія також намагалася контролювати доступ до інформації у регіоні, блокуючи або обмежуючи грузинські медіа.

Інформаційні кампанії мали значний вплив на міжнародну реакцію на конфлікт. Грузинські зусилля у поширенні своєї версії подій сприяли отриманню підтримки з боку західних країн, що проявилося у дипломатичних заявах, санкціях та гуманітарній допомозі. Водночас російська інформаційна кампанія хоча й була менш успішною на Заході, змогла консолідувати підтримку серед внутрішньої аудиторії та деяких союзників росії.

Одним із найяскравіших прикладів сучасної інформаційної війни є дії росії у контексті конфліктів в Україні, Сирії, а також утручання у вибори в різних країнах. Російські інформаційні атаки включають поширення дезінформації через контрольовані медіа та соціальні мережі, пропаганду через російськомовні ЗМІ, такі як RT та Sputnik, які транслюють на міжнародну аудиторію, кібератаки на урядові та приватні установи для підриву довіри до інститутів влади.

Іншим важливим прикладом є втручання в демократичні процеси через інформаційні атаки, зокрема під час виборів у США та країнах Європи. Це, зокрема, масове поширення фейкових новин у соціальних медіа для дискредитації кандидатів, кібератаки на виборчу інфраструктуру з метою підриву довіри до виборчих результатів, підтримка радикальних груп через онлайн-платформи, що сприяє поляризації суспільства.

Ключову роль у протидії інформаційним загрозам відіграє використання передових технологій, таких як штучний інтелект (ШІ), блокчейн та сучасні методи

кібербезпеки, що стало критично важливим для виявлення та запобігання цим атакам.

Штучний інтелект, зокрема машинне навчання та обробка природної мови (NLP), широко використовується для виявлення дезінформації та фейкових новин.

Основні аспекти включають:

– аналіз тексту та контенту: ШІ здатний аналізувати великі обсяги текстової інформації для виявлення відхилень від нормального паттерну, які можуть указувати на фейкові новини або маніпуляції;

– класифікація джерел: використання алгоритмів для визначення надійності джерел інформації, зокрема шляхом аналізу історії публікацій та поведінки користувачів;

– виявлення ботів: ШІ може ідентифікувати автоматизовані акаунти, які поширюють дезінформацію, шляхом аналізу їхньої поведінки та взаємодії з іншими користувачами.

Штучний інтелект також відіграє важливу роль у прогнозуванні та виявленні кіберзагроз. Зокрема, алгоритми ШІ використовуються для моніторингу мережевого трафіку та виявлення аномальної поведінки, що може свідчити про наявність кібератаки. Окрім цього, системи, керовані ШІ, можуть автоматично реагувати на загрози в режимі реального часу, запобігаючи розповсюдженню атак та мінімізуючи їхні наслідки.

Унікальні можливості для забезпечення прозорості та незмінності даних, що є важливим у контексті боротьби з дезінформацією, пропонує технологія блокчейну. Так, блокчейн дає змогу зберігати дані на децентралізованих платформах, що робить їх менш уразливими до маніпуляцій та цензури. Важливо, що одноразово записана в блокчейні інформація не може бути змінена без згоди більшості учасників мережі, що гарантує її достовірність і збереження.

Блокчейн-технології можуть використовуватися для верифікації автентичності контенту. Йдеться, зокрема, про верифікацію джерел (блокчейн дає змогу підтверджувати справжність джерел інформації, забезпечуючи їх прозорість та надійність) та захист інтелектуальної власності: за допомогою смарт-контрактів блокчейн може забезпечувати авторські права та запобігати несанкціонованому використанню контенту.

Одним із ключових підходів до кібернетичної безпеки є використання мультирівневого захисту. Серед них важливу роль відіграють автентифікація та авторизація – упровадження двофакторної автентифікації, біометричних даних та інших сучасних методів захисту доступу до інформаційних систем. Інший підхід – шифрування даних. Так, використання сучасних методів шифрування для захисту даних під час їх передачі та зберігання суттєво ускладнює їх перехоплення та розшифрування.

Поєднання штучного інтелекту, блокчейну та сучасних методів кібербезпеки може значно підвищити ефективність виявлення та запобігання інформаційним атакам. Інтеграція цих технологій дає змогу створити комплексні системи захисту, що забезпечують надійну верифікацію даних, виявлення загроз та їх нейтралізацію. Своєю чергою, використання штучного інтелекту для аналізу даних, що зберігаються у блокчейні, може забезпечити швидку адаптацію до нових загроз та розроблення нових методів захисту.

Ще один не менш важливий метод протидії – підвищення рівня медіаграмотності серед населення, зокрема інтеграція курсів із медіаграмотності в шкільну

та університетську програми, державні та громадські ініціативи, що навчають населення критично сприймати інформацію та розпізнавати фейки.

Нарешті, ефективна протидія інформаційним атакам потребує тісної міжнародної співпраці: створення міжнародних платформ для обміну даними про кібератаки та дезінформаційні кампанії, координацію міждержавних зусиль для протидії дезінформації та пропаганді на глобальному рівні.

У сучасному світі інформаційна війна стала невід'ємним складником гібридних конфліктів, що вимагає комплексного підходу до протидії її впливам. Гібридні конфлікти, які включають поєднання військових, економічних, дипломатичних та інформаційних методів, є однією з найбільш загрозливих форм сучасних збройних конфліктів. Інформаційна війна як елемент гібридного протистояння спрямована на маніпуляцію свідомістю людей, формування негативних стереотипів, деморалізацію населення та послаблення здатності держави до опору.

Передові технології, такі як штучний інтелект, блокчейн та сучасні методи кібернетичної безпеки, відіграють критично важливу роль у виявленні та запобіганні інформаційним атакам. Хоча кожна із цих технологій має свої сильні боки, найбільш ефективним є їх комплексне використання, що забезпечує багаторівневий захист від загроз. Подальші дослідження та розробки у цій сфері повинні бути спрямовані на інтеграцію цих технологій та їх адаптацію до змінних умов сучасного інформаційного простору.

Одним із ключових підходів до протидії інформаційним атакам є розроблення та впровадження законодавчих і регуляторних заходів. Це, зокрема, закони про кібербезпеку та захист персональних даних, мета яких – забезпечення безпеки інформаційних систем та захист особистої інформації громадян від несанкціонованого доступу.

На думку Ю. Когута, ефективний кіберзахист держави значною мірою забезпечує створення спеціалізованих кібервійськ, здатних відбивати атаки злочинців. Високий ступінь автоматизації управління та глобалізації інформаційних систем через інформаційно-телекомунікаційну мережу загального користування сприяє створенню глобального інформаційного суспільства (Kohut, 2023, p. 255).

Важливу роль відіграє регулювання діяльності ЗМІ та соціальних мереж, що передбачає встановлення правил для онлайн-платформ щодо верифікації інформації, запобігання поширенню фейків та маніпулятивного контенту.

Не менш важливі технічні рішення, серед яких чільне місце посідає кібербезпека – упровадження сучасних засобів захисту від кібератак, включаючи антивірусні програми, системи виявлення вторгнень та шифрування даних, та аналіз даних і штучний інтелект, зокрема використання алгоритмів для виявлення дезінформації, фейкових новин та інших форм маніпуляції у реальному часі.

Особлива роль належить освіті та підвищенню обізнаності населення щодо орієнтування в інформаційному просторі. Цей напрям передбачає розроблення навчальних програм із медіаграмотності в освітні програми для школярів та студентів, а також проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності громадян щодо ризиків дезінформації та методів її виявлення.

Також варто пам'ятати, що інформаційні атаки часто мають транснаціональний характер, що робить міжнародну співпрацю необхідною для ефективної протидії. Основні аспекти цієї співпраці включають обмін інформацією, зокрема створення міжнародних платформ для обміну інформацією про кіберзагрози та інформаційні атаки, а також спільні операції, що передбачають координацію зусиль правоохоронних органів різних країн для запобігання та розслідування інформаційних атак.

Протидія інформаційним війнам є ключовим елементом стратегії безпеки в умовах гібридних конфліктів. Важливо усвідомлювати, що інформаційна безпека має стати пріоритетом для держави, а розвиток медіаграмотності та кібернетичної безпеки – невід'ємними складниками цього процесу. Лише комплексний підхід, що поєднує зусилля державних структур, медіа, громадянського суспільства та міжнародної спільноти, дасть змогу ефективно протидіяти загрозам інформаційної війни та забезпечити стабільність і безпеку в умовах гібридних конфліктів.

References [Список використаної літератури]

Bernays E. L. (1928). Propaganda. California, N.-Y.: University of California. [in English]. [Бернейс Е. Пропаганда. Каліфорнія, Університет Каліфорнії, 1928. 166 p. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b21229&seq=8 (дата звернення: 28.08.2024)

Veselova, L. (2021) *Cyber security in conditions of hybrid war: administrative and legal foundations:* monograph. Odesa: Helvetica. [in Ukrainian]. [Веселова Л. Ю. Кібербезпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 488 с.]

Vodolazka, K. (1999) *Model of the structure of the information space of the individual as an object of verbal influence: scientific and technical collection*. Kyiv: NNDC of Ukraine. [in Ukrainian]. [Водолазька К. В. Модель структури інформаційного простору особистості як об'єкта вербального впливу : науково-технічний збірник. Київ : ННДЦ України, 1999. 180 с.]

Kovalevska, T., Kondratenko, N., Kutuza, N., Porpulit, O., Kovalevska, A. (2009) *Advertising and PR in mass information space*: monograph. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian]. [Реклама та PR у масово-інформаційному просторі : монографія / Т. Ю. Ковалевська та ін. Одеса : Астропринт, 2009. 248 с.]

Kohut, Y. (2023) *Hybrid war of a new type as a threat to the national security of states*. Kyiv: Consulting Company «SIDCON». [in Ukrainian]. [Когут Ю. І. Гібридна війна нового типу як загроза національній безпеці держав. Київ : Консалтингова компанія «СІДКОН», 2023. 348 с.]

Megel, A., Yaremchuk, M. (2023) *Enemies of IPSO. How to identify and resist: a guide*. Kyiv: SKIF. [in Ukrainian]. [Мегель А., Яремчук М. Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти : посібник. Київ : СКІФ, 2023. 96 с.]

Petryk, V., Hnatyuk, S., Chernenko, O., Gureev, V. (2021) *Modern technologies of neurolinguistic programming*: a study guide. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian]. [Петрик В. М., Гнатюк С. О., Черненко О. Є., Гуреєв В. О. Сучасні технології нейролінгвістичного програмування : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 200 с.]

Petryk, V., Prysiazhnyuk, L., Kompantseva, L., Skulysh, E., Boyko, O., Ostroukhov, V. (2023). *Suggestive technologies of manipulative influence*: a study guide. Kyiv: SKIF. [in Ukrainian]. [Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навчальний посібник / В. М. Петрик та ін. Київ : СКІФ, 2023. 248 с.]

Prybutko, P., Luk'yanets, I. (2007) *Informational influences: role in society and modern military conflicts*. Kyiv: PALIVODA A. S [in Ukrainian]. [Прибутько П. С., Лук'янець І.Б. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах. Київ : Паливода А. С., 2007. 252 с.]

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024.

Popravka M. O.
Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
French blv. 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

INFORMATION WARFARE IN THE CONTEXT OF HYBRID CONFLICT

Summary
Hybrid conflicts, which have become an integral part of modern geopolitical reality, significantly change the rules of warfare, making the informational component one of the most important aspects of the struggle for superiority. In the modern world, information wars have become a powerful tool of geopolitical influence and manipulation of

public consciousness and public opinion. Information war differs from traditional forms of war in that it is not limited to the physical destruction of the enemy, but is aimed at undermining morale, changing the political course, destabilizing the social situation or changing worldview. This makes it particularly effective in the context of hybrid conflicts, where physical confrontation may be minimal or absent.

The article examines the role of information warfare in the context of hybrid conflicts, where traditional military actions are supplemented by a complex of non-linear methods of influence, such as economic sanctions, political pressure, cyber attacks, disinformation campaigns and propaganda. Key strategies and methods of conducting information wars, their influence on public opinion, state institutions and international relations are analyzed. Special attention is paid to the study of examples from modern international practice, in particular, the role of information campaigns in conflicts in the post-Soviet space. Approaches to countering information attacks in the context of national security protection are also considered. In addition, the methods of identifying and neutralizing disinformation are analyzed, as well as measures to increase media literacy of the population as one of the important factors in countering the manipulation of public opinion. The role of state institutions, media and civil society in the fight against information attacks is considered.

The article examines both technical and social approaches used to protect society from manipulation and misinformation. Advanced technologies are analyzed, including artificial intelligence, blockchain, as well as cyber security methods for detecting and preventing information attacks. Strategic approaches contributing to effective response to new challenges of information wars are discussed.

Key words: information war, hybrid conflict, disinformation, propaganda, cyber operation.

UDC 327.8.001[470]

Sinovets P. A.
PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, Frantsuzkyi blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: polina.sinovets@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5521-7982
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.23

Maksymenko I. V.
PhD in Political Sciences, Associate Professor,
Department of International Relations,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 32, Frantsuzkyi blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: maksymenko.iryna@onu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-1331-5485
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.23

RUSSIAN DR. STRANGELOVE OR HOW MOSCOW NEVER STOPPED LOVING THE BOMB: RUSSIA'S APPROACH TO DETERRENCE

The international security system has been in crisis for the past decade, with the most significant escalation occurring when Russia launched an armed aggression against Ukraine, a country that was guaranteed protection under the Budapest Memorandum of 1994. This event led to a major shift in the role of nuclear weapons in global relations, triggering discussions about revising nuclear strategies and the use of nuclear deterrence as a policy tool. Russia has openly stated that traditional nuclear deterrence is no longer effective and has considered lowering the nuclear threshold to restore the credibility of its deterrence. This article aims to determine whether this potential shift in Russia's nuclear strategy represents a move towards nuclear escalation or is merely an attempt to enhance its deterrence capabilities. The research is based on the theory of nuclear deterrence, focusing on the reliability, decisiveness, persuasiveness, and dynamics of deterrence. It examines Russia's nuclear posture through the lens of its perception of deterrence, analyzing its military doctrines and strategies alongside the statements of Russian senior strategic representatives to gain insights into Moscow's nuclear strategies and the stability of its deterrence. The study also explores the character of the Russian leader and their willingness to bear the risk of nuclear conflict, which directly influences the persuasiveness of Russia's nuclear deterrence. Additionally, it delves into Russia's "red lines" and the extent to which they reflect the true determination of the Russian leadership. In conclusion, the study suggests a decrease in the effectiveness of Russia's nuclear deterrence, with attempts to restore it through the threat of using nuclear weapons if certain "red lines" are crossed.
Key words: nuclear weapons, deterrence, Russia, coercion, "red lines", strategy.

Introduction. he large-scale armed aggression of the largest nuclear power against a state, which voluntarily gave up its nuclear arsenal in exchange for security guarantees, has changed the perception of traditional security guarantee mechanisms and norms. One of the manifestations of the crisis of the international

© Sinovets P. A., Maksymenko I. V., 2024

security system, based on nuclear non-proliferation and arms control regimes, is the enormous growth of the role of nuclear weapons in communication between world actors. Russian nuclear blackmail, primarily targeting the USA and NATO allies, achieved its goals: Ukraine did not receive direct military support, and the supplies of promised weapons were delayed. This strategy restored the popularity of nuclear deterrence, reminiscent of the Cold War era, and increased the role of nuclear compellence as a policy tool and a form of deterrence projection. Consequently, this development has sparked discussions about the role of nuclear weapons in modern foreign policy and strategy. In particular, Russian high-ranking officials are such an example, following Putin's statement on June 7, 2024, regarding the possibility "to rule out making any changes" to Russia's nuclear doctrine – "the living tool" (Rosenberg, 2024). Deputy foreign minister Ryabkov stated that "the war in Ukraine meant that "nuclear deterrence in its traditional sense does not work fully" and as such there needs to be some "conceptual additions and amendments" providing Russia's "more concrete approaches" with regard to "further escalation on the part of our adversaries" (Cole, 2024). Challenges, stemming from actions by US and NATO raise the question of compliance of Russia's doctrinal documents on nuclear deterrence with modern nuclear needs, continued Ryabkov, repeating Kremlin rhetoric about West's escalation of "the conflict in Ukraine". And on June 24, 2024 Kremlin spokesman Dmitry Peskov declared that Russia "has started updating its nuclear doctrine" (Reuters, 2024). One of the possible amendments may be related to "lower its threshold for nuclear use" (Putin says, 2024).

Purpose and objectives. The research aims to determine the extent to which the debated lowering of the nuclear threshold in Moscow is a step towards nuclear escalation or merely a move to restore the effectiveness of Russia's weakening deterrence. Therefore, the objectives of the article are to explore, firstly, the general perception of deterrence in Russia, secondly, the nature of Russian president Putin as a political leader and key decision-maker and his approach to nuclear deterrence, and finally, to identify the Russian "red lines" which the Kremlin is currently trying to update.

Methodology. The paper is mostly based on the deterrence theory framework. For the purpose of the research the authors refer to Freedman's definition of deterrence as "an act of persuasion" that the costs of the potential attack will overwhelm any benefits from it (Freedman, 2018, p. 4). At the same time it is important to concern the broader interpretation of the deterrence known also as the theory of influence (George, 2003) where deterrence is regarded as "persuasion of one's opponent that the costs and/or risks of a given course of action he might take [*adequately*] outweigh its benefits" (George & Smoke, 1974, p. 11). The latter definition involves influencing not only the opponent's perception of a potential attack but also the range of decisions the opponent may be ready to take in the general course of any action. That is to say, this deals with foreseeing and averting the potential threat of attack even before it is formed. Here, compellence "threatening action that is intended not to forestall some adversarial action but to bring about some desired action through "fear of consequences" (Schelling 1966).

Additionally, the theoretical framework involves the meaning of escalation as a tool of influence. In particular, escalation here means "an increase in the intensity or scope of conflict that crosses a threshold considered significant by one or more of the participants" (Morgan et al., 2008, p. 8). In the article, the deliberate escalation when

an actor increases (or pretends to be ready to increase) the scope of a conflict, thereby coercing the opponent away from the undesired actions or compelling him to perform ones in compliance with the actor's interests. Such an approach is most common for the asymmetric distribution of power, when the weaker opponent uses "coercive diplomacy" to blackmail the stronger rival. This situation, named escalation dominance, takes place when the blackmailing state discovers some type of asymmetric vulnerability in the opponent and is able to impose the unbearable costs on the opponent (Morgan et al., 2008, p. 17). In case of Russia, one can see that this "relative stakes" in the conflict is one of the main features of current Kremlin's strategy.

Recent publications. The relevance of the problem of deterrence and its changing nature can be considered through numerous publications that appeared since the beginning of Russia's invasion of Ukraine and Putin's first statements related to the threat to use nuclear weapons against any who "may be tempted to intervene in the ongoing events". In this regard, the changes in perception of deterrence and its credibility is in the focus of the research of D. Adamsky (2024), K. Ven Bruusgaard (2016), K. Giles (2023), A. A. Michta (2023), P. Sinovets and I. Maksymenko (2023). Key elements of deterrence and nuclear posture in the Putin's policy – "red lines" and "escalation for de-escalation" strategy – are elaborated by O. Oliker and A. Baklitskiy (2018), P. Sinovets (2018; 2022; 2023a; 2023b), M. B. Schneider (2018), B. Tertrais (2016), K. Ven Bruusgaard (2021). At the same time, the article aims to provide an exploration of Kremlin nuclear posture through the lens of the Russian perception of deterrence, as well as a content analysis military doctrines and strategies versus speeches by Russian higher-strategic representatives that allows better understanding the role of nuclear weapons in Moscow's strategic standpoint and perspectives of deterrence stability.

The key pillar deterrence element is its credibility which consists of the capability to inflict damage, the resolve to do this and the understanding of this situation by the potential opponent. The second element is essential for deterrence to remain dynamic as a tool of pressuring the opponent for coercive purposes. The resolve of the state to inflict damage is usually defined by the character of the leader whose determination is very much dependant on his eagerness and the ability to bear risk of going to the brink of nuclear war. To reach this purpose any leader can use bluff to boost his image of the risky player, however rationality is the factor which being proved usually affects the credibility of the leader's bold declarations. Usually expressing the resolve goes in combination with drawing "red lines" which shows the enemy the limits of the permitted actions, the threshold crossing which will result in retaliation.

To unpack the aspect of Russian resolve in its war on Ukraine the research intents to focus on such issues as: as Russian general perception of deterrence, the character of the Russian leader defining the bluff vs. the true resolve and the Russian "red lines" and their shift during the war, which to certain extents reflects the true vs. the declared resolve of the Russian leadership.

The General Perception of Deterrence in Russia

There is a common wisdom that *deterrence a la Russe* is somehow different from what deterrence in the West means. According to both V. Bruusgaard, S. Charap and D. Adamski, one of the key answers is embedded in the Russian word "сдерживание" ("sderjivaniye") (deriving from the verb "to hold" which already means action, mostly physical than the verbal one) which by definition supposes threat of action plus action

(literally translated as "containment"), while the English word "deterrence" relies mostly on the verbal threatening (Ven Bruusgaard 2016; Chaper 2020; Adamsky 2024). There is some doubt about this linear connection. In particular, Soviet scholars avoided the direct translation of the word "deterrence" as "устрашение" ("ustrasheniye"), as the latter meant more an act of terrorizing Soviet Union with fear of nuclear bombardment. For instance, there is a belief that at the earliest years after the invention of the atomic bomb "ustrasheniye" was the act of using atomic bombs against Hiroshima and Nagasaki with the further hope to affect the USSR decisions. "Only after the emergence of the Soviet nuclear arsenal … the term "deterrence" has started to be used by the American strategists as "containment" ("сдерживание") or "mutual containment" as one of the Soviet experts stressed in the mid of 1970s. So, according to the Soviet use of these strategic wording one can see that the term "deterrence" as a strategy was translated to Russian as the word "сдерживание" (literally meaning "containment") because "ustrasheniye" has negative and purposeless meaning in Russian.

In this context, D. Adamsky (2024) justly defines "deterrence a la Russe" as based on the "use of threats, sometimes accompanied by the limited use of force, to preserve the status quo (to deter) or to change it (to compel). Therefore the only basic difference between Russian and Western deterrence is instead of the Western coercion (which combines deterrence and compellence) Russians use the word "deterrence" for the same purpose.

However, it would be mistaken to imagine that the Russian understanding of deterrence is anyhow different from the Western one. The Russian perception of deterrence originates from classic US deterrence literature of the 1960s. A classic example is a document titled "Management and Termination of War with the Soviet Union", prepared by the Shelling' group for the US intelligence, and based on the idea of terminating the war on terms acceptable for the United States (CIA. 1963). One can find that basic similarity in all Russian military doctrines since 2000, as well as the "Basic Principles of State Policy of the Russian federation on nuclear deterrence" from 2020 where the main purpose of Russia is proclaimed as the termination of the military actions "on terms acceptable for the Russian Federation". This similarity mostly related regional wars (the war of Russia with its neighbour where the third larger side interferes), and stands on the idea that the limited use of nuclear weapons can help Russia to end up the war using nuclear weapons "to de-escalate" the situation. Again, it rests on the concept of predetermined damage, which was defined as the "damage subjectively unacceptable to the enemy as being higher than the advantages the aggressor is waiting to gain from the application of the military force." Applying this concept to regional war, which has become one of Russia's biggest fears since the Kosovo precedent, "the aggressor" would likely back down as a result of the cost-benefit analysis if having received or anticipated certain damage from nuclear weapons. The interesting fact is that the Military Doctrine of 2014 raised the nuclear threshold to the level where nuclear use is assigned only to the situations where state existence is in jeopardy, and according to the Russian president it's still relevant for the current posture.

However, the obvious shifting of the Russian red lines drawn for the West in the war on Ukraine created the official debate in the Russian society, where last year Sergey Karaganov, and recently Dmitry Trenin suggested to shift Russian

nuclear doctrine from defending the existence of the state to securing state's vital interests. The aim of this trend is to resurrect nuclear deterrence by lowering nuclear threshold. Again, referring to the authors' point on the character of Russian nuclear deterrence: French military theorist of 1960ths general Andre de Beaufre claimed: state' deterrence does not work if the other side doesn't believe it may strike first.

Actually, this idea often appeared also in the US political discourse where the introduction of the Trump 'administration' Nuclear Posture Review in 2018 was often promoted together with the idea that lowering nuclear threshold is aimed at enhancing deterrence credibility.

Analysis of the Russian leader's Resolve

Deterrence in Russia as the authoritarian state is strongly dependent on the character of its leader. Therefore, it's crucial to examine the role of Vladimir Putin as a decision maker in the strategic field and his rationality.

There are a lot of speculations on the nature of the Russian president. "He is inadequate", said President of Ukraine Zelensky. "Only inadequate person could attack the other state". Unfortunately, ages of history proved that very adequate persons invaded other nations and were involved in the genocidal actions.

However, President Putin is a highly rational, risk-averse leader who has a good understanding of deterrence theory and is strongly convinced that, in terms of resolve, Russia always outmatches the West. The Putin's biography and him traditionally dealing with conflicts are full of examples.

Among them the first instance illustrates Putin's experience with other adversaries before February 24, 2022. One may notice that while Moscow was involved in the number of military conflicts the Russian president always been careful enough to avoid risking his own or the state's national security. Meaning that it has never been a case of him attacking the enemy he ever considered strong. Chechnya, Syria, Georgia, Ukraine with Crimean case… even if Russia met strong resistance the balance of forces was very far from being even comparable to the Russian capabilities. Moreover, no serious Western sanctions were imposed on Russia for all its previous actions, while Nord Stream was gained its further development exactly at 2008 and 2014 no matter of the attacking Georgia or annexing Crimea from Ukraine. The same expectations were about Ukraine's possible resistance or Western sanctions. Ukraine was presented by the Federal Security Bureau reports as a vulnerable target without any capabilities or resolve to fight longer than 3 weeks, while the seriousness of the Western sanctions was planned to compensate by the intensification of Russian cooperation with the East.

Second, Putin demonstrated his knowledge of deterrence theory more than once. The 2021 article of President Putin, gives a very motivated explanation of why he started the bloody war: "…When I was asked about Russian-Ukrainian relations, I said that Russians and Ukrainians were one people – a single whole. These words were not driven by some short-term considerations or prompted by the current political context. It is what I have said on numerous occasions and what I firmly believe" (Putin, 2021). This article manifests Russia's intentions regarding Ukraine, signalled to the world eight months before the invasion. A. Aslund branded it "one step short of a declaration of war", while Russian media declares the essay as Putin's "final ultimatum to Ukraine" (Dickinson, 2021). According to the basics of deterrence theory, the deterrent side can only control the situation if the adversary's motivation

is low enough (Morgan, 2003, p. 239). To some extent, this imbalance of resolve/interest was reinforced by President Biden's statement on the eve of the war, in which he stressed that the US would not support Ukraine with military forces to avoid a possible nuclear war with Russia.

"This bizarre game of nuclear look-at-me is linked to the Kremlin's equally bizarre complaint that its act of invading Ukraine has created an existential threat to Russia", comments Rose Goetemueller (2024, May 15), raising the primary concern of the West today. In his September 21, 2022 speech on the official annexation of the conquered Ukrainian regions, President Putin sent one of his most intimidating messages. By officially declaring these territories as Russian, he employed his "art of commitment," putting himself "in a position where we cannot fail to react as we said we would" (Tertrais, 2016). The legal inclusion of the annexed territories in Russia automatically eliminated any other options for Moscow and demonstrated its resolve to stand by its new acquisitions. The speech was supported by the claim that if Russia feels its territorial integrity is threatened, Kremlin will use all defense methods at our disposal, and "this is not a bluff" Putin emphasizes. It all shows the Russian president well familiar with "the game of a chicken" strategic manoeuvre when one of the drivers-competitors demonstrates his inability to stop (which can be camouflaged under the notions of "irrationality", "fanaticism" or blind resolve), compelling his rational opponent to swerve first.

Third, contrary to his strong deterrent messages Putin demonstrated great cautiousness dealing with NATO during the Russia invasion in Ukraine. In particular, Russia never attacked NATO states' arms supplies lines to Ukraine even at the Ukrainian territory. Moreover, Ukraine managed to perform its obligations according to the grain deal, having established a shipping corridor in the western regions of the Black Sea. Rose Goetemueller (2024, March 22) calls it "another form of intra-war deterrence" when "Kyiv has taken advantage of proximity to NATO territory, ensuring that shipping passes close to the coasts of … NATO allies willing to support the transit of commercial ships through the Black Sea". It would not happen if Putin was a reckless risk-taking leader, never fearlessly changing his way because of the opponent reactions. On the opposite, it mostly reminds a cautious rational leader who is afraid of escalation similarly to his American colleague.

Fourth, the risk-averse character of Putin can be proved by the situation of the autumn 2022 when he gave his speech on the annexed territories causing anxiety of the West that may use tactical nuclear weapons against Ukraine. In October 2022, in response to President Putin's speech, the Biden administration sent strong signals to the Russian leadership that any use of nuclear weapons against Ukraine would be retaliated with a conventional strike (Helmore, 2022). Those signals were artfully backed up by President Biden's speech in October 7, 2022, in which he made the first direct threat of using nuclear weapons since the Cuban Missile Crisis. President Biden added that he does not think "there's any such thing as the ability to easily (use) a tactical nuclear weapon and not end up with Armageddon" (Bose, 2022). This could be interpreted as a direct warning to Russia that any use of nuclear weapons would lead to uncontrolled nuclear escalation.

Russian authorities suggested they understood the US signals by moderating their nuclear rhetoric in late October and November 2022. In particular, in his Valdai speech on October 27, 2022, the Russian president mentioned that the West

was intentionally trying to find additional arguments to confront his country, while Russia didn't need any nuclear use on Ukraine "as it lacks any military or political utility". Furthermore, the Russian Ministry of Foreign Affairs (MFA) declared in early November that Russia was committed to the top priority of avoiding "any military clash of nuclear powers" since "nuclear war can never be won and must never be fought." The MFA also reiterated that Russia would only use nuclear weapons if the existence of the state was threatened. This principle was fully confirmed in President Putin's 2023 Valdai speech when he added that "there is no such situation today when something could jeopardize Russian statehood or the existence of Russia" (Faulconbridge, 2022).

The US deterrent signals towards Russia in the fall of 2022 demonstrated that the US informal communication on the potential use of nuclear weapons convinced Moscow to reduce its nuclear rhetoric for at least a certain period of time. Of course, one may say that the US private channel messaging deterred Russian nuclear escalation threats, not the actual use, but this is the main risk of deterrence. The performance of the threat can perfectly track its failure, but its stability may be just suggested because the status quo has been preserved. However, if to regard the threat as an act of deterrence, it can be said that the US deterrence neutralized the Russian compellent/deterrent threats. In this regard, President Putin is a cautious and rational leader who prefers safe outcomes over dangerous ones.

All of the said above probably reduces some concerns, however does not exclude chances of Putin using nuclear weapons. One of the primary anxieties here is Russia responding to the significant shift of its "red lines", which could be recently observed from the West.

Russia's Red Lines and Reaction to Shifts in Deterrence Strategy

This section describes how the West has substantially shifted Russia's "red lines" since the beginning of the war and how Kremlin reacted at crossing them by the West. B. Tertrais (2016) defines "red lines" as "the manipulation of an adversary's intent through (mostly public) statements for deterrence purposes, referring to the deliberate crossing of a certain threshold by an adversary and relevant counteraction if this threshold is crossed". From this standpoint "red lines" are used as a communication mechanism aimed at deterrence, indicating the circumstances and/or the threshold as well as consequences of certain steps made by adversary (Sinovets, 2023b).

President Putin has delivered some speeches that explicitly outlined Moscow's "red lines". Some of those statements carried very strong hints on the potential nuclear escalation in case the Russian "red lines" would be crossed. First was the speech for the launch of the war on Ukraine, the second was the May speech about the non-delivery of long-range arms to Ukraine, and the third was the September annexation speech. The West has gradually disregarded some of Russia's red lines using "salami tactics" by sending more and more arms to Ukraine, in particular those, which Russia "prohibited" sending (long-range missiles such as "Storm Shadow', "Scalp," or ATACMS). The latter and also, the known speech of French President Macron about not excluding sending troops to Ukraine, together with the statements of the UK Defence Secretary Cameron that Ukraine may use the UK missiles to target Russian territory, sparked the new round of the Russian escalatory statements and moves. In particular, President Putin made a formal order about the tactical nuclear weapons drills, accompanied by the very open statements of his press secretary Peskov: "We

see this kind of verbal escalation from officials. We see it both at the level of heads of state when it comes to France and at a rather expert level when it comes to the UK... This is a direct escalation of tensions around the Ukrainian conflict, which could potentially pose a threat to European security, for the entire European security architecture" (Gehrke, 2024).

Latter it was also followed up by the already mentioned interview of Russian influential researcher Dmitry Trenin to Interfax that Russia should change it nuclear doctrine substituting threat to the "existence of the state", which is currently the official reason for the nuclear weapons use, to jeopardizing state vital interests. On June 7, 2024, Putin commented on the same issue, not excluding that Russia may change its nuclear doctrine lowering the nuclear threshold, or making nuclear tests (Nakhoul et al., 2024). Moreover, Kremlin accompanied its threats of "nuclear apocalypse" with deployment of Russian tactical nuclear weapons in Belarus and subsequent military exercises there. Such steps presented a direct message to the West aimed to compel the Europeans and Americans to reduce its support to Ukraine.

The understanding of the Russian red lines seems to be further complicated by the dynamic situation with Ukraine's invasion of the Kursk oblast, which is an essential Russian territory, covered by Russian nuclear doctrine as possible casus belli for the start of nuclear use. However currently one can observe not only the diminished rhetoric on the Russian nuclear use bit also certain lack of the Russian authority's attention to the Kursk situation. The Russian president called the situation a "large-scale provocation" and has taken a few trips, while the Russian media represent the presence of Ukrainian troops inside Russia's borders as the "new normal" (Dickinson, 2024). On one hand it is possible to explain by the fact that the level of Ukrainian invasion is not critical to the Russian state' existence yet, so no need to use the weapons of last resort of even the threat of such weapons. But on the other the lack of an appropriate reaction for the invasion of its own territory underlines the narrative of the relativity of the Russian red lines and strengthens the narrative that those lines can be shifted much further than declared. As P. Podvig comments "this whole kind of a business of red lines is actually quite misleading and not helpful" (Keating, 2024).

There can be two problems here though. First, it looks like the West has started to understand the vitality of Ukraine for Europe, and that is why one can hardly believe that it will give up its support of Kyiv. Second, the lowering of the Russian nuclear threshold with time will likely to cause similar tendencies at the West. In such situation Moscow may face the same mistake it has made starting its war on Ukraine: the underestimation of the enemy, which may end up with the direct conflict with NATO.

Conclusions. The traditional Russian perception of deterrence relies on using threats and limited force to maintain or change the status quo in their favor. This approach is evident in all of Russia's strategic documents since 2000. However, the war against Ukraine and the increased confrontation with the West, including the concept of "escalation for de-escalation", have raised doubts about the effectiveness of Russia's nuclear doctrine. Russian analysts have called for a review of the nuclear posture to lower the threshold for using nuclear weapons to protect vital interests, and this call was supported by president V. Putin.

The role of the Kremlin's leader is pivotal in understanding Russia's nuclear strategy and the potential use of nuclear threats in a conflict with Ukraine. Despite

concerns (of being irrational) expressed by European and Ukrainian politicians about Putin's behavior, his actions in conflicts and crises do not confirm these concerns. In most cases, he chose weaker opponents or escalated conflicts when the potential supporters of his rivals were not highly motivated to intervene. Putin also strategically employs deterrence and carefully weighs the consequences of his actions. Therefore, while the possibility of a tactical nuclear strike in a conflict with Ukraine cannot be dismissed, there should be some compelling reasons for such a decision, such as a clear violation of "red lines", ending up with direct threat to the Russian state, its physical or its political integrity.

During the war against Ukraine, Putin has outlined "red lines" and threatened nuclear escalation in several speeches. However, the absence of a nuclear response from Russia to the supply of more powerful weapons to Ukraine or to Ukrainian forces crossing into Russia suggests that these threats may not have been genuine. Or, as Nikolai Sokov suggests, Russia may react at the crossing of the "red lines" post factum when facing the grave results (Sokov, 2024). This option can't be excluded, but most often it's used by some NATO members as the justification for limitations of the arms supplies or the permission to use them.

The diminished credibility of Russia's compellent threats became first evident on the eve of the Ukrainian counteroffensive operation, which successfully reclaimed territories in the South without triggering a significant escalation from Russia. The next step was the start of the UK and France coordination, sending their long-range missiles to Ukraine in the mid 2023, while the US joined this tendency with ATACMS in the spring of 2024. The speeches and the related interviews of Macron, having emphasized once again the intention of France to keep strategic ambiguity in sending troops to Ukraine, not sticking to any restrictions, has framed the new potential line regarding Russia and how its deterrence is perceived and reacted at by the only EU nuclear state. It has persuaded Russia that its nuclear compellence works less and less while deterrence, which is regarded by Moscow as the single whole, was not in perfect shape. Therefore, the increase in Moscow's escalatory signalling has resulted from its awareness that its deterrence has lost efficiency and needs to be boosted by nuclear threats. One of the main questions here is will Russia be able to escalate, fulfilling its nuclear threats to boost its credibility?

Having evaluated the nature of Russian deterrence and the leadership, one may conclude, that though nothing can be absolutely excluded, it is obvious that Putin understands the catastrophic consequences of nuclear weapons use. Therefore, the main Russian signalling about possible lowering of its nuclear threshold is first of all the psychological operation, aimed at influencing the resolve of the West in the war on Ukraine. Nuclear use is still a matter of last resort for Russia, and may happen at the moment when other options will look much less safe for Putin then this one. And there should be the survival of the political regime and Vladimir Putin personally at stake.

References [Список використаної літератури]

Adamsky, D. (2024). *The Russian Way of Deterrence. Strategic Culture, Coercion and War*. Stanford, CA: Stanford University Press. 226 p. [in English]. [Adamsky D. *The Russian Way of Deterrence. Strategic Culture, Coercion and War*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2024. 226 p.].

Baklitskiy, A. (2023, July 20). What We Learned From Recent Calls for a Russian Nuclear Attack. *Carnegie Endowment*. [in English]. [Baklitskiy A. What We Learned From Recent Calls for a Russian Nuclear Attack. *Carnegie Endowment*. 2023. 20 July. URL: https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/

politika/2023/07/what-we-learned-from-recent-calls-for-a-russian-nuclear-attack?lang=en (дата звернення: 03.09.2024)].

Bose, N. (2024, 7 October). Biden Cites Cuban Missile Crisis in Describing Putin's Nuclear Threat. *Reuters*. [in English]. [Bose N. Biden Cites Cuban Missile Crisis in Describing Putin's Nuclear Threat. *Reuters*. 2024. 7 October. URL: https://www.reuters.com/world/biden-cites-cuban-missile-crisis-describing-putins-nuclear-threat-2022-10-07/(дата звернення: 03.09.2024)].

Charap, S., & Priebe, M. (2023). Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict. Santa Monica, CA: RAND Corporation. [in English]. [Charap S., Priebe M. Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. URL: https://doi.org/10.7249/PEA2510-1. (дата звернення: 03.09.2024)].

Charap, S. (2020). Strategic Sderjivaniyee: Understanding Contemporary Russian Approaches to 'Deterrence'. *Security Insights*. No 62. September. [in English]. [Charap S. Strategic Sderjivaniyee: Understanding Contemporary Russian Approaches to 'Deterrence'. *Security Insights*. No 62. 2020. September].

CIA. (1963). Management and Termination of War with the Soviet Union: Memorandum to the Director of Central Intelligence. [in English]. [Management and Termination of War with the Soviet Union: Memorandum to the Director of Central Intelligence. *CIA*. 1963. URL: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R002900110001-0.pdf (дата звернення: 03.09.2024)].

Cimbala, S. J., & Korb, L. J. (2023, August 21). Karaganov's Case for Russian Nuclear Preemption: Responsible Strategizing or Dangerous Delusion? *The Bulletin of Atomic Scientists*. [in English]. [Cimbala S. J., Korb L. J. Karaganov's Case for Russian Nuclear Preemption: Responsible Strategizing or Dangerous Delusion? *The Bulletin of Atomic Scientists*. 2023. 21 August. URL: https://thebulletin.org/2023/08/karaganovs-case-for-russian-nuclear-preemption-responsible-strategizing-or-dangerous-delusion/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Cimbala, S.J. (1998). Coercive Military Strategy. Texas A&M University Press. [in English]. [Cimbala S.J. Coercive Military Strategy. Texas A&M University Press, 1998. 240 p.].

Cole, B. (2024). Russia Threatens Nuclear Doctrine 'Amendments' amid Ukraine War. *Newsweek*. July 08 [in English]. [Cole B. Russia Threatens Nuclear Doctrine 'Amendments' amid Ukraine War. *Newsweek*. July 08. 2024. URL: https://www.newsweek.com/russia-ryabkov-putin-nuclear-doctrine-1921849 (дата звернення: 03.09.2024)].

Dickinson, P. (2021, July 15). Putin's New Ukraine Essay Reveals Imperial Ambitions. *Atlantic Council*. [in English]. [Dickinson P. Putin's New Ukraine Essay Reveals Imperial Ambitions. *Atlantic Council*. 2021. 15 July. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-new-ukraine-essay-reflects-imperial-ambitions/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Dickinson, P. (2024, August 21). Invasion? What invasion? Putin is downplaying Ukraine's Kursk offensive. *Atlantic Council*. [in English]. [Dickinson P. Invasion? What invasion? Putin is downplaying Ukraine's Kursk offensive. *Atlantic Council*. 2024. 21 August. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/invasion-what-invasion-putin-is-downplaying-ukraines-kursk-offensive/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Faulconbridge, G. (2022, October 27). Putin Blasts West, Says World Faces Most Dangerous Decade Since WW2. *Reuters*. [in English]. [Faulconbridge G. Putin Blasts West, Says World Faces Most Dangerous Decade Since WW2. *Reuters*. 2022. 27 October. URL: https://www.reuters.com/world/putin-says-west-is-playing-dangerous-bloody-dirty-game-2022-10-27/(дата звернення: 03.09.2024)].

Freedman, L. (2018). Nuclear Deterrence. Ladybird Books Ltd. [in English]. [Freedman L. Nuclear Deterrence. Ladybird Books Ltd., 2018. 56 p.].

Gehrke, J. (2024, May 5). Russia Decries 'Verbal Escalation' of Western Leaders Backing Ukraine. *Colorado Springs Gazette*. [in English]. [Gehrke J. Russia Decries 'Verbal Escalation' of Western Leaders Backing Ukraine. *Colorado Springs Gazette*. 2024, 5 May. URL: https://gazette.com/news/wex/russia-decries-verbal-escalation-of-western-leaders-backing-ukraine/article_c61184f4-ddc1-55a0-9657-d1005e61c53d.html (дата звернення: 03.09.2024)].

George, A. L. (2003). The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioral Models of Adversaries. *Comparative Strategy*. Vol. 22. P. 463–487 [in English]. [George A. L. The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioral Models of Adversaries. *Comparative Strategy*. 2003. Vol. 22. P. 463–487. URL: https://doi.org/10.1080/01495930390256527 (дата звернення: 03.09.2024)].

George, A. L., & Smoke, R. (1974). Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York: Columbia University Press. [in English]. [George A. L., Smoke R. Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York: Columbia University Press. 1974. 666 p.].

Giles, K. (2023, 29 March). Russian Nuclear Intimidation: How Russia Uses Nuclear Threats to Shape Western Responses to Aggression. *Chatham House Research Paper*. Royal Institute of International Affairs. [in English]. [Giles K. Russian Nuclear Intimidation: How Russia Uses Nuclear Threats to Shape

Western Responses to Aggression. *Chatham House Research Paper*. Royal Institute of International Affairs. 2023. 29 March. URL: https://doi.org/10.55317/9781784135645. (дата звернення: 03.09.2024)].

Goetemueller, R. (2024, March 22). Ukraine and the Mind Games of Nuclear Deterrence. *Financial Times*. [in English]. [Goetemueller R. Ukraine and the Mind Games of Nuclear Deterrence. *Financial Times*. 2024. 22 March. URL: https://www.ft.com/content/b589f3d4-4ab1-4430-b2bb-d7c607473579 (дата звернення: 03.09.2024)].

Goetemueller, R. (2024, May 15). The Changing Nuclear Mind Game. *Foreign Policy*. [in English]. [Goetemueller R. The Changing Nuclear Mind Game. *Foreign Policy*. 2024b. 15 May. URL: https://foreignpolicy.com/2024/05/15/nuclear-weapons-mind-game-deterrence-escalation-putin-russia-threats-ukraine-war-biden/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Helmore, E. (2022, 25 September). Jake Sullivan: US Will Act 'Decisively' If Russia Uses Nuclear Weapons in Ukraine. *The Guardian*. [in English]. [Helmore E. Jake Sullivan: US Will Act 'Decisively' If Russia Uses Nuclear Weapons in Ukraine. *The Guardian*. 2022. 25 September. URL: https://www.theguardian.com/us-news/2022/sep/25/us-russia-ukraine-war-nuclear-weapons-jake-sullivan (дата звернення: 03.09.2024)].

Keating, J. (2024, August 28). Did Ukraine Just Call Putin's Nuclear Bluff? *Vox*. [in English]. [Keating J. Did Ukraine Just Call Putin's Nuclear Bluff? *Vox*. 2024. 28 August. URL: https://www.vox.com/politics/369035/kursk-nuclear-escalation-zelenskyy-putin (дата звернення: 03.09.2024)].

Michta, A. A. (2023). Why Is the West Self-Deterring in Ukraine? *Atlantic Council*. 2023. [in English]. [Michta A. A. Why Is the West Self-Deterring in Ukraine? *Atlantic Council*. 2023. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/why-is-the-west-self-deterring-in-ukraine/.(дата звернення: 03.09.2024)].

Morgan, F. E., et al. (2008). Dangerous Thresholds. Managing Escalation in the 21st Century. RAND Corporation [in English]. [Morgan F. E., Mueller K. P., Medeiros E. S., Pollpeter K. L., Cliff R. Dangerous Thresholds. Managing Escalation in the 21st Century. RAND Corporation. 2008. URL: https://www.rand.org/pubs/monographs/MG614.html (дата звернення: 03.09.2024)].

Morgan, P. M. (2003). *Deterrence Now*, *Cambridge Studies in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press., 358 p. [in English]. [Morgan P. M. *Deterrence Now*, *Cambridge Studies in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 358 p.].

Nakhoul, S., Faulconbridge, G., & Soldatkin, V. (2024, June 7). Putin Says Russia Does Not Need to Use Nuclear Weapons for Victory in Ukraine. *Reuters*. [in English]. [Nakhoul S., Faulconbridge G., Soldatkin V. Putin Says Russia Does Not Need to Use Nuclear Weapons for Victory in Ukraine. *Reuters*. 2024. 7 June. URL: https://www.reuters.com/markets/europe/putin-calls-major-expansion-russian-financial-markets-cutting-use-western-2024-06-07/#:~:text=Putin%20said%20he%20did%20not%20rule%20out%20changes%20to%20Russia's,so%20at%20the%20present%20time (дата звернення: 03.09.2024)].

Oliker, O., & Baklitskiy, A. (2018, February 20). The Nuclear Posture Review and Russian 'De-Escalation': a Dangerous Solution to a Nonexistent Problem. *War on the Rocks*. [in English]. [Oliker, O., & Baklitskiy, A. The Nuclear Posture Review and Russian 'De-Escalation': a Dangerous Solution to a Nonexistent Problem. *War on the Rocks*. 2018. 20 February. URL: https://warontherocks.com/2018/02/nuclear-posture-review-russian-de-escalation-dangerous-solution-nonexistent-problem/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Putin, V. (2021, 12 July). On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. [in English]. [Putin V. On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. 2021. 12 July. URL: https://www.legal-tools.org/doc/tt382m/pdf (дата звернення: 03.09.2024)].

Reuters. (2024, June 24). Russia is revising its nuclear doctrine, Kremlin says. [in English]. [Russia is revising its nuclear doctrine, Kremlin says. *Reuters*. 2024. 24 June. URL: https://www.reuters.com/world/europe/russia-is-revising-its-nuclear-doctrine-kremlin-says-2024-06-24/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Rosenberg, S. (2024, 7 June). Confident Putin warns Europe is 'defenceless'. *BBC* [in English]. [Rosenberg S. Confident Putin warns Europe is 'defenceless'. *BBC*. 2024. 7 June. URL: https://www.bbc.com/news/articles/cn00e422yr2o].

Schelling, T. C. (1966). *Arms and Influence*. Yale University Press. 320 p. [in English]. [Schelling T. C. *Arms and Influence*. Yale University Press, 1966. 320 p.].

Schneider, M.B. (2018). Russian Nuclear «De-escalation» of Future War. *Comparative Strategy*. 37:5. 361–372. [in English]. [Schneider M. B. Russian Nuclear «De-escalation» of Future War. *Comparative Strategy*. 2018. Vol. 37. Is. 5. P. 361–372].

Sinovets, P. (2023a). All Blushes of Autumn: Russia's Evolving "Red Lines" in the War on Ukraine. *PONARS Eurasia Policy Memo*. No. 860 October. [in English]. [Sinovets P. All Blushes of Autumn: Russia's Evolving «Red Lines» in the War on Ukraine. *PONARS Eurasia Policy Memo*. No. 860 2023. October. URL:https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/2023/10/Pepm_860_Sinovets_October2023.pdf (дата звернення: 03.09.2024)].

Sinovets, P. (2023b). Fifty Shades of Red: Where Does Russia Draw the Line? *Outlook. War Series*. No. 3. November. NATO Defence College [in English]. [Sinovets P. Fifty Shades of Red: Where Does Russia

Draw the Line? *Outlook. War Series*. 2023. No. 3. November. NATO Defence College. URL: https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1897 (дата звернення: 03.09.2024)].

Sinovets, P., & Hesse, V. (2022). Russia's Foreign and Security Policy: The Evolution of the Escalation Strategy. *Arms Control and Europe.* / Ed. by P. Sinovets and W. Alberque. Contributions to International Relations: Springer International Publishing. 21–28 [in English]. [Sinovets P., Hesse V. Russia's Foreign and Security Policy: The Evolution of the Escalation Strategy. *Arms Control and Europe.* / Ed. by P. Sinovets & W. Alberque. Contributions to International Relations: Springer International Publishing, 2022. P. 21–28. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-03891-4_3 (дата звернення: 03.09.2024)].

Sinovets, P. (2018). Escalation for De-Escalation? Hazy Nuclear-Weapon «Red Lines» Generate Russian Advantages. *PONARS Eurasia Policy Memo* No. 605. August. [in English]. [Sinovets P. Escalation for De-Escalation? Hazy Nuclear-Weapon «Red Lines» Generate Russian Advantages. *PONARS Eurasia Policy Memo*. No. 605. 2018. August. URL: https://www.ponarseurasia.org/escalation-for-de-escalation-hazy-nuclear-weapon-red-lines-generate-russian-advantages/ (дата звернення: 03.09.2024)].

Sokov, N. (2024, August 24). The Battle of Kursk Probably Won't Result in Nuclear Weapons Use Against Ukraine. But Russian Escalation Vis-À-Vis NATO Can't Be Ruled Out. *The Bulletin of Atomic Scientists*. [in English]. [Sokov N. The Battle of Kursk Probably Won't Result in Nuclear Weapons Use Against Ukraine. But Russian Escalation Vis-À-Vis NATO Can't Be Ruled Out. *The Bulletin of Atomic Scientists*. 2024. 24 August. URL: https://thebulletin-org.cdn.ampproject.org/c/s/thebulletin.org/2024/08/the-battle-of-kursk-probably-wont-result-in-nuclear-weapons-use-against-ukraine-but-russian-escalation-vis-a-vis-nato-cant-be-ruled-out/amp/. (дата звернення: 03.09.2024)].

Tertrais, B. (2016, 21 February). The Diplomacy of 'Red Lines'. *Recherches & Documents N°02/2016*. Paris: The Foundation for Strategic Research. [in English]. [Tertrais B. "The Diplomacy of «Red Lines». *Recherches & Documents N°02/2016*. Paris: The Foundation for Strategic Research. 2016. 21 February. URL: https://www.frstrategie.org/en/publications/recherches-et-documents/diplomacy-red-lines-2016. (дата звернення: 03.09.2024)].

The Economic Times. (2024, June 20). Putin says Russia is considering changing its nuclear doctrine. [in English]. [Putin says Russia is considering changing its nuclear doctrine. *The Economic Times*. 2024. 20 June. URL: https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/putin-says-russia-is-considering-changing-its-nuclear-doctrine/articleshow/111147065.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (дата звернення: 03.09.2024)].

Ven Bruusgaard, K. (2016). Russian Strategic Deterrence. *Survival*. 58:4. 7–26 [in English]. [Ven Bruusgaard K. Russian Strategic Deterrence. *Survival*. 2016. Vol. 58. No. 4. P. 7–26. URL: doi:10.1080/00396338.2016.1207945 (дата звернення: 03.09.2024)].

Ven Bruusgaard, K. (2021). Russian Nuclear Strategy and Conventional Inferiority. *Journal of Strategic Studies*. 44:1. 3–35 [in English]. [Ven Bruusgaard K. Russian Nuclear Strategy and Conventional Inferiority. *Journal of Strategic Studies*. 2021. Vol. 44. Is. 1. P. 3–35. URL: https://doi.org/10.1080/01402390.2020.1818070 (дата звернення: 03.09.2024)].

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024

Сіновець П. А.
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65082

Максименко І. В.
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65082

РОСІЙСЬКИЙ ДР. СТРАНДЖЕЛАВ, АБО ЯК МОСКВА НЕ ПЕРЕСТАВАЛА ЛЮБИТИ БОМБУ: ПІДХІД РОСІЇ ДО СТРИМУВАННЯ

Резюме
Протягом останнього десятиліття міжнародна система безпеки переживала кризу, найбільше загострення якої відбулося, коли Росія почала збройну агресію проти

України, країни, якій гарантувався захист згідно з Будапештським меморандумом 1994 р. Ця подія призвела до серйозних змін у ролі ядерної зброї у глобальних відносинах, викликаючи дискусії про перегляд ядерних стратегій і використання ядерного стримування як інструменту політики. Росія відкрито заявила, що традиційне ядерне стримування більше не є ефективним, і розглянула можливість зниження ядерного порогу, щоб відновити довіру до свого стримування. Ця стаття має на меті визначити, чи є ця потенційна зміна ядерної стратегії Росії рухом до ядерної ескалації чи просто спробою посилити її можливості стримування. Дослідження базується на теорії ядерного стримування, зосереджуючись на надійності, рішучості, переконливості та динаміці стримування. У статті розглядається ядерна позиція Росії через призму її сприйняття стримування, аналізуючи її військові доктрини та стратегії разом із заявами російських високопоставлених стратегічних представників, щоб отримати уявлення про ядерні стратегії Москви та стабільність її стримування. Дослідження також вивчає характер російського лідера та його готовність нести ризик ядерного конфлікту, що безпосередньо впливає на переконливість ядерного стримування Росії. Окрім того, аналізуються російські «червоні лінії» та те, наскільки вони відображають справжню рішучість російського керівництва. У висновках констатується певне зниження ефективності ядерного стримування Росії зі спробами відновити її через загрозу застосування ядерної зброї у разі перетину певних «червоних ліній».

Ключові слова: ядерна зброя, стримування, Росія, примус, «червоні лінії», стратегія.

УДК 336.5:355/359](1-622НАТО)(045)

Соколов-Рудаков Д. Ю.
аспірант,
кафедра журналістики та міжнародних відносин
Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури»,
вул. Чигоріна, 20, м. Київ, 01042, Україна
E-mail: daniil.sokolovrudakov@gmail.com
ORCID ID: http://orcid.org/0009-0003-9578-7773
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.24

КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА ЗА НЕКОЛЕКТИВНІ ГРОШІ. САМОВБИВЧЕ НЕБАЖАННЯ ЄВРОПИ ПЛАТИТИ ЗА СВОЮ БЕЗПЕКУ

У статті досліджено та порівняно внески держав – членів НАТО у колективну безпеку організації, зокрема у відношенні військових витрат за різні періоди часу. Досліджено співвідношення військових витрат США та інших країн – членів НАТО шляхом аналізу офіційної документації НАТО щодо військових видатків держав – членів НАТО за різні періоди існування Альянсу та порівняння отриманих результатів. Проаналізовано відкриті масиви даних стосовно ВВП країн НАТО, частки співвідношення показників ВВП країн Альянсу та співмірності внеску в безпеку шляхом військових витрат, порівняно співвідношення ВВП окремих держав – членів НАТО відносно загального ВВП усіх держав НАТО та доведено диспропорційність внеску США в колективну безпеку всього Альянсу. Проаналізовано публікації think tanks та ЗМІ, таких як Council of Foreign Relations, Atlantic Council, CNN, Politico. Доведено критичну безпекову залежність європейських членів НАТО від військової присутності та економічної потужності США. За допомогою аналітичних засобів побудовано графіки що наочно ілюструють співвідношення військових видатків держав НАТО в абсолютному значенні, відносно ВВП. Отримані результати дослідження дають можливість стверджувати про ігнорування державами Європи своїх обов'язків із забезпечення та підтримки колективної безпеки держав НАТО, зокрема у питанні фінансування власних військових спроможностей. Наведено приклади держав Європи, що не ігнорували свої зобов'язання щодо НАТО у питанні військових видатків, зокрема країни Балтії, Польща. Зроблено висновок щодо хибності подібної політики та необхідності нарощування рівня військових витрат європейськими членами Альянсу перед загрозою військової агресії щодо Євроатлантичного простору з боку рф.
Ключові слова: НАТО, ВВП, військові видатки, США, співвідношення.

Постановка проблеми. Активізація діяльності НАТО щодо посилення безпекових заходів, збільшення військових бюджетів країн Альянсу з метою посилення безпеки підіймає питання співмірності внеску в безпеку Євроатлантичного регіону з боку США та європейських країн – членів НАТО. Проблема ігнорування європейськими країнами необхідності фінансувати власну безпеку існувала протягом усього часу існування Альянсу, проте постає з новою силою у зв'язку з погіршенням безпекової ситуації у Євроатлантичному просторі, що зумовлене повномасштабною військовою агресією рф проти України. Безпека Євроатлантичного простору прямо залежить від політичної готовності країн – членів Альянсу фінансувати забезпечення власної безпеки та наявності економічних спроможностей, проте далеко не всі країни Альянсу дотримувалися поді-

© Соколов-Рудаков Д. Ю., 2024

бних принципів до останнього часу, наражаючи себе та своїх союзників на ризик військового конфлікту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведене дослідження передусім базувалося на роботі з офіційною документацією НАТО, статистикою витрат, статистичними даними щодо ВВП держав НАТО та дослідженнях та публікаціях think tanks та ЗМІ. Під час дослідження проведено аналіз документації НАТО стосовно військових видатків членів Альянсу у періоди 1949–1962 рр. (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1963), 1963, с. 2), 1970–1979 рр. (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980), 1980, с. 3) та 2014–2024 рр. (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024), 2024). Інформацію стосовно військових видатків співставлено відносно інформації щодо ВВП країн – членів Альянсу (GDP (current US$), б. д.), досліджено відсоткову відповідність рівня ВВП країн до внеску в безпеку Альянсу. Побудовано наочні графічні матеріали для ілюстрації співвідношення витрат до ВВП. Проаналізовано публікації таких видавництв, як Atlantic Council (Zeneli & Dickinson, 2024), CNN (Sullivan, 2024), Council on Foreign Relations (Fix & Kapp, 2024), (Masters & Merrow, 2023), Politico (McCaskill, 2016). Досліджено статистику кількості ядерної зброї за часові періоди (Norris & Kristensen, 2010).

Теоретико-методологічна основа дослідження. Під час роботи використано такі теоретичні методи дослідження, як індукція, дедукція, аналіз та синтез. За допомогою системного підходу досліджено військові витрати НАТО та вплив на оборонну спроможність Альянсу з боку США у відношенні до союзників. Аналіз дав можливість за допомогою роботи з даними отримати висновок щодо ігнорування європейськими державами Альянсу власних безпекових зобов'язань. Зроблено прогностичний висновок щодо небезпеки подібного підходу через загрозу військової агресії рф на Євроатлантичному просторі та необхідності збільшення колективного внеску в безпеку НАТО з боку європейських держав.

Метою дослідження є доведення твердження щодо ігнорування країнами Європи безпекових зобов'язань у рамках НАТО шляхом співставлення статистичних даних протягом часу, огляд можливих причин що зумовили подібне ставлення до власної безпеки, та висновки стосовно небезпеки такої політики для всього Євроатлантичного регіону.

Виклад основного матеріалу. Протягом усього часу існування НАТО найпотужнішою країною в економічному та військовому сенсі були саме США. Згідно з першою стратегічною концепцією НАТО, саме на США було покладено обов'язки із забезпечення ключової компоненти стримування радянської загрози, а саме забезпечення ядерної потужності Альянсу. Проте нерівномірність внеску європейських країн та Канади до загальної справи забезпечення безпеки Євроатлантичного простору виникла тоді ж, коли і виник Альянс. Ще в 1953 р. президент США Ейзенхауер казав своїм європейським союзникам, що «американська криниця може пересохнути» (Zeneli & Dickinson, 2024). Систематичне саботування, передусім, європейськими країнами своїх зобов'язань стосовно забезпечення євроатлантичної безпеки стало чинником розбрату між союзниками по обидва боки Атлантики та серйозною загрозою безпеці Європи та світу. Сьогодні у зв'язку з нападом рф на Україну більшість європейських членів Альянсу нарешті зрозуміла необхідність платити за свою безпеку. Головне, щоб це було не запізно.

Відповідно до офіційного визначення НАТО, **військові витрати** визначаються як **грошові внески, зроблені державними урядами** (за винятком регіональних, місцевих та муніципальних урядів) із **метою забезпечення збройних сил – власних, союзних держав по НАТО або безпосередньо збройних сил НАТО** (Defence expenditures and NATO's 2% guideline, 2024). Для доведення тези про превалювання США у військових витратах Альянсу проаналізовано офіційну статистику НАТО, а також відкриті дані щодо ВВП країн світу за 1960–2023 рр. (GDP (current US$), б. д.). На рис. 1 наведено діаграму, що ілюструє співвідношення військових витрат США у відношенні до інших країн Альянсу за період 1949–1962 рр. (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1963), 1963, с. 2). Якщо розділити суму військових витрат країн США на суму військових витрат інших союзників за кожен рік, медіанне значення коефіцієнта співвідношення становитиме **2,911565784**, тоді як медіанне значення відсотку витрат США відносно загальних витрат НАТО – **74,43%**. Так, у 1960 р. відсоток витрат США відносно всіх витрат Альянсу становив **74,13%**, тоді як частка ВВП США відносно ВВП усіх країн – членів НАТО – **60%** (рис. 2).

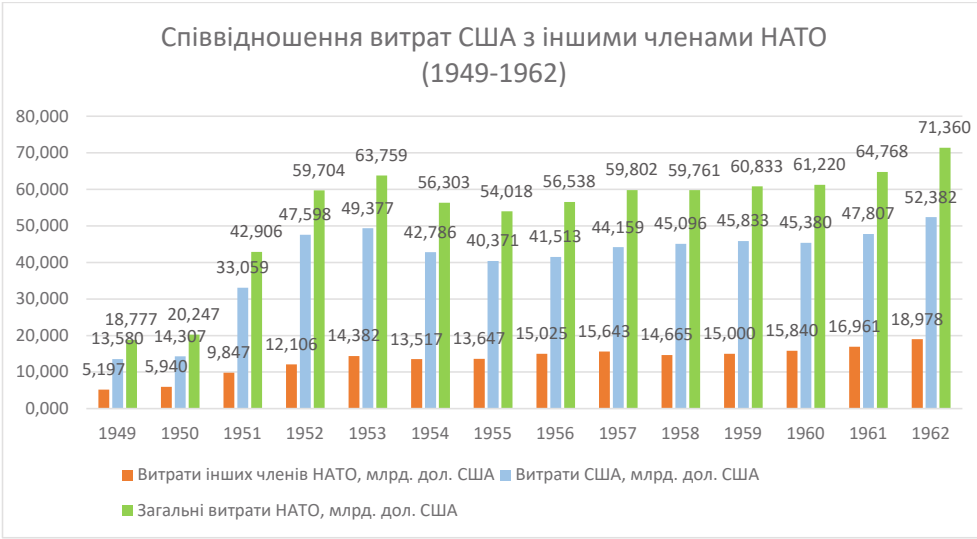

Рис. 1. Співвідношення військових витрат США та інших членів НАТО в період 1949–1962 рр., млрд дол. (згідно з даними Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1963), 1963, с. 2)

Рис. 2. Співвідношення ВВП країн – членів НАТО на 1960 р. (млрд дол. за сучасним курсом) згідно з даними (GDP (current US$), б. д.)

Далі розглянуто період 1970–1979 рр. існування Альянсу. На рис. 3 наведено співвідношення військових витрат США та інших союзників по НАТО. Медіанне значення коефіцієнта співвідношення витрат США до інших становить **1,656133614**. Порівняно з майже коефіцієнтом 3 у період 1949–1962 рр. значно збільшується внесок країн Європи, медіанний відсоток США від загальних витрат – **62,30%.** Варто зазначити, що зміна частки внеску країн, окрім США

починається з 1972 р.: на даному проміжку саме з 1972 р. відсоток внесків США падає нижче 70% та досягає 56% у 1979 р.

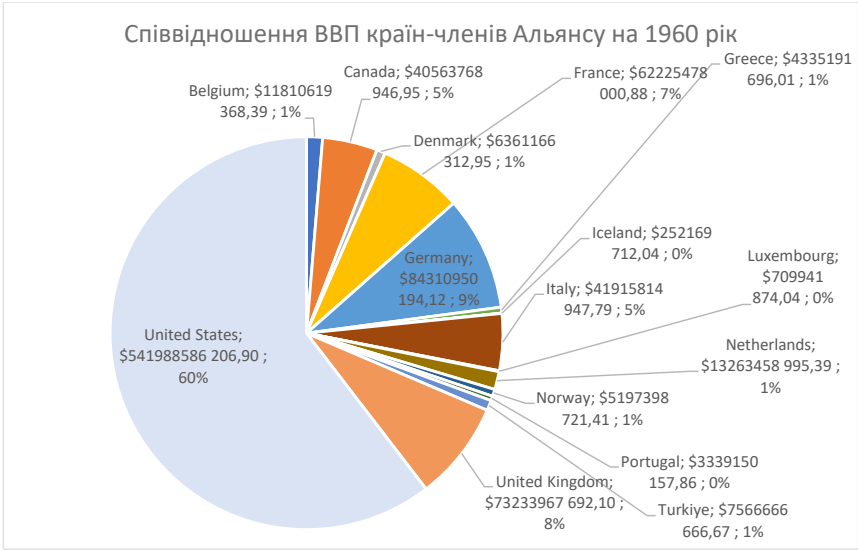

Рис. 3. Співвідношення військових витрат США та інших членів НАТО в період 1970–1979 рр. згідно з даними (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980), 1980)

На рис. 4 зображено динаміку зміни відсоткового внеску США до військових витрат НАТО та частку ВВП США у загальному ВВП країн – членів НАТО станом на 1970–1979 рр. (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980), 1980). Спад відсоткової частки військових витрат США відбувався разом зі зменшенням частки ВВП США відносно загального ВВП країн Альянсу. Внесок США залишався найбільшим, їхній військовий арсенал – найпотужнішим. У пікові моменти 1970-х років кількість ядерних озброєнь США, розміщених у Європі, сягала понад 7 тис одиниць (Masters & Merrow, 2023). Станом на 1970 р. ядерні арсенали США становили 26 008 боєголовок, СРСР – 11 643 боєголовки, тоді як запаси Великобританії – 394, Франції – 36. Сукупна кількість ядерних запасів Європи становить 430 ядерних зарядів (Norris & Kristensen, 2010). Тоді, коли Європа будувала соціальну державну модель, її безпека цілком і повністю базувалася на арсеналах США, оскільки ядерні запаси СРСР становили 11 643 ядерні боєголовки і країни Європи самі не могли створити умови ядерного стримування через тотальний дисбаланс на користь СРСР у кількості ядерної зброї.

Після 2014 р. країни Європи переконалися в можливості повернення війни на території Євроатлантичного простору. Анексія Криму та подальша військова агресія рф змусили країни НАТО почати нарощування військових витрат. За результатами Уельського саміту НАТО 2014 р. країни Альянсу погодилися нарощувати обсяг військових витрат до 2% ВВП країнами, які це не зробили (Defence expenditures and NATO's 2% guideline, 2024). Усупереч розповсюдженій думці декларація наміру країнами Альянсу нарощувати військові витрати не мала

обов'язкового характеру та була рекомендацією для виконання. Велика кількість країн ігнорувала цю рекомендацію. Так, на рис. 5 показано, що в 2014 р. лише три країни Альянсу витрачали більше 2% на військові витрати: Греція, Сполучене Королівство та США; наступного року до них доєдналися Естонія та Польща. Порахувавши медіани витрат за період 2014–2024 рр., медіанне значення витрат лише шести країн становило 2 або більше відсотків ВВП (рис. 6). Медіана витрат Литви наближається до 2% і становить 1,97%.

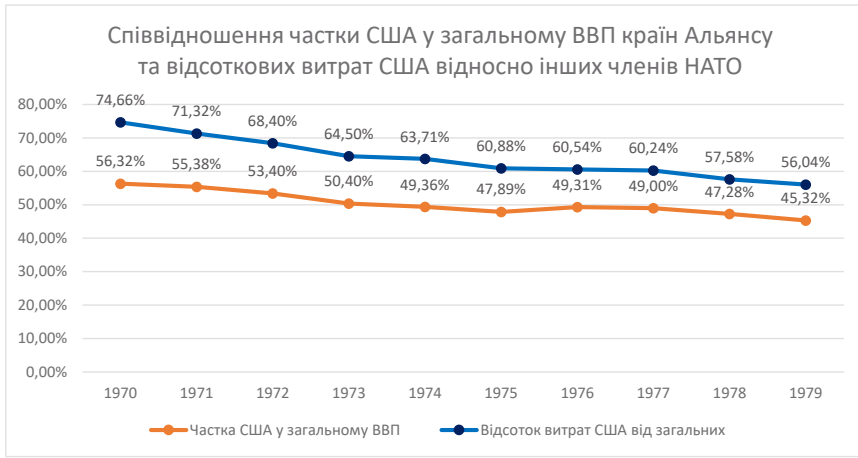

Рис. 4. Співвідношення частки США у загальному ВВП країн Альянсу та відсоткових витрат США відносно інших членів НАТО (згідно з даними (Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980), 1980) та (GDP (current US$), б. д.))

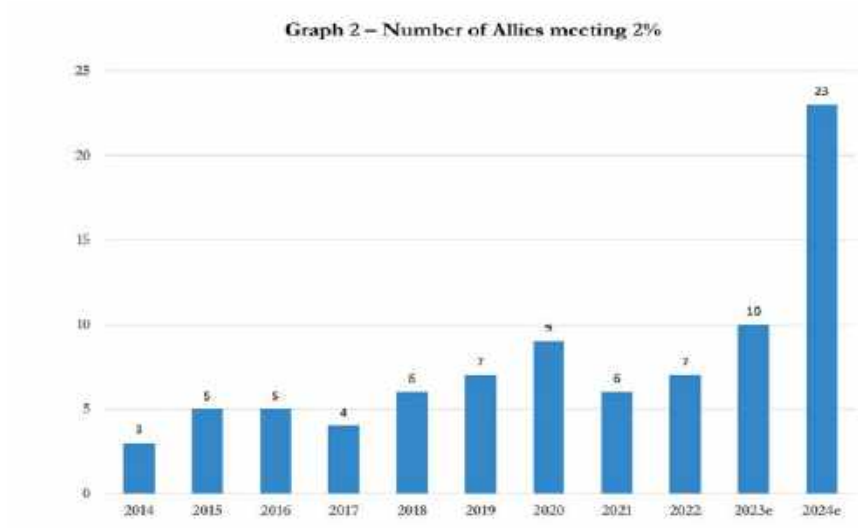

Рис. 5. Кількість країн – членів Альянсу, які витрачали 2% ВВП на військові витрати з 2014 по 2024 р. (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024), 2024, с. 2)

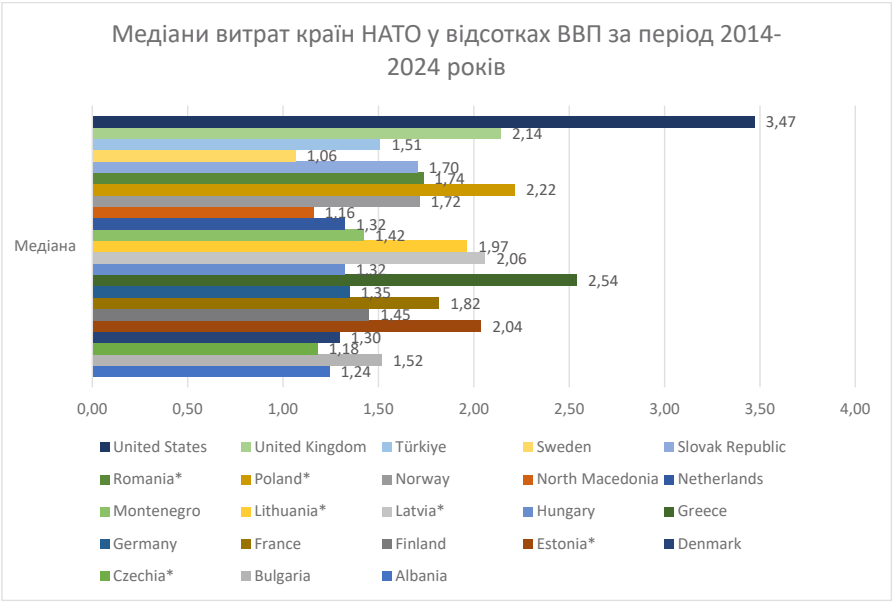

Рис. 6. Медіани витрат країн НАТО у відсотках ВВП за період 2014–2024 рр. (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024), 2024)

У 2016 рр. президент США Обама заявив про те, що якщо Греція в період економічної кризи та нестабільності змогла наростити витрати до 2%, то всі інші члени Альянсу також мають це зробити (McCaskill, 2016). Таким чином, президент США намагався спонукати країни Європи почати платити за свою безпеку, проте його зусилля не досягли великого результату.

Згідно з прогнозом НАТО, очікується, що 2024 р. 23 країни Альянсу збільшать витрати до 2% ВВП. Проте така тенденція зумовлена, передусім, вторгненням рф до України і наочним розумінням європейських членів Альянсу, що небезпека може загрожувати безпосередньо їм тут і зараз. Військові витрати Німеччини, яка є найбільшою економікою Європи, жодного разу не становили більше 2% протягом 2014–2024 рр. та мають медіанне значення 1,35. Військові витрати Франції медіанно дорівнюють 1,82% і навіть сягали 2% 2020 р., проте все ще в інші роки не сягали 2% ВВП. На рис. 7 наведено інформацію стосовно країн, які досягли порогу 2% витрат 2024 р.

Небажання Європи нарощувати військові витрати можна пояснити економічними чинниками. Так, більшість країн Європи – членів НАТО є соціальними державами з великими внутрішніми видатками, які політики не хочуть скеровувати на військові потреби. Також варто відзначити, що за останні 30 років країни Європи побудували міцні торговельні зв'язки з росією. Німецька промисловість отримувала великі конкурентні переваги через наявність дешевих енергоресурсів. Політика Шредера та Меркель (Martyniuk, 2023), спрямована на отримання енергетичних ресурсів від рф за вигідними цінами, надала росії важіль впливу не лише на Німеччину, а й на всю Європу, створивши залежність від дешевих енергоресурсів рф. Імовірно, через наявність тісних взаємовигідних економічних відносин очільники Європи вважали військову агресію з боку рф недоцільною та неймовір-

ною. Усупереч їм країни Східної Європи, зокрема країни Балтії та Польща, чудово розуміли загрозу з боку рф як ідейного спадкоємця СРСР та готувалися до військового спротиву (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024), 2024, с. 4).

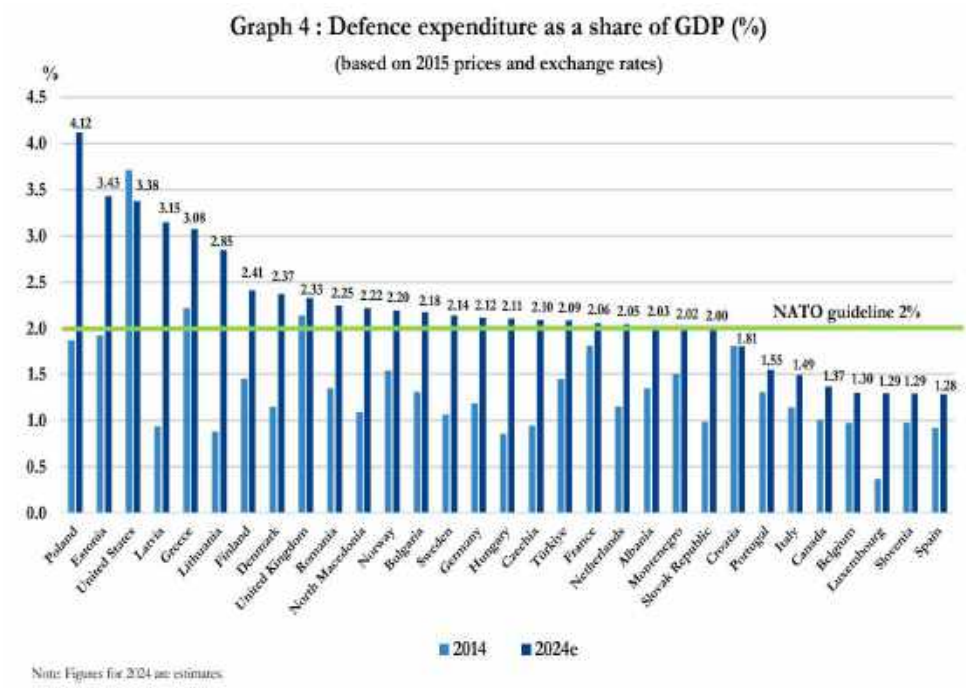

Рис. 7. Військові витрати членів Альянсу у відсотках ВВП станом на 2014 р. та очікуваний прогноз на 2024 р. (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024), 2024, с. 4)

Висновки. Протягом усього часу існування НАТО принцип колективної безпеки виконувався переважно за кошти лише одного члену Альянсу – США. Європа переклала відповідальність за свою оборону на плечі свого атлантичного союзника, покладаючись на ядерні арсенали США, військові і технологічні спроможності та грошові ресурси. Тенденція до саботажу зобов'язань із колективної безпеки зберігалася протягом років холодної війни та ще більше поглибилася в часі умовного миру після розвалу СРСР. Витрачаючи гроші, що мали б забезпечувати військову спроможність Альянсу, на соціальні програми та покращення економічного стану всередині держав Європи, західноєвропейські країни – члени НАТО втратили розуміння реальності повернення загроз, для відвернення яких було створено Північноатлантичну організацію. Потрапивши у залежність від дешевих енергоресурсів росії, європейські члени НАТО впритул наблизилися до того, щоб стати легкою здобиччю для рф як для головного чинника небезпеки європейських держав. Наблизившись до ситуації колективного самогубства, країни Європи мають кардинально, швидко та негайно підвищувати власні військові витрати для посилення Альянсу, оскільки збереження статус-кво станом на 2014–2022 рр. призведе лише до закінчення існування колись найуспішнішого та найпотужнішого військового Альянсу в історії, який зміг посприяти встановленню миру в Європі на майже 70 років.

References [Список використаної літератури]

Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024) [Press-release]. (2024, 17 June) [in English]. [Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). 2024. 17 p. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf (дата звернення 29.07.2024)].

Defence expenditures and NATO's 2% guideline. (2024, 18 June). *nato.int*. [in English]. [Defence expenditures and NATO's 2% guideline. *nato.int*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm (дата звернення 29.07.2024)].

Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1963) (Press Release M2(63) 2) [Press-release]. (1963, 17 December) [in English]. [Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1963). 1963. 2 p. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_65827.htm (дата звернення 29.07.2024)].

Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980). 1980. 7 p. [in English] [Defence Expenditures of NATO Countries (1949–1980) (Press Release M-DPC-2(80) 26) [Press-release]. (1980, 9 December). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_65894.htm (дата звернення 29.07.2024)].

Fix, L., & Kapp, C. (2024). As NATO Countries Reach Spending Milestone, Is 2 Percent Enough? *Council on Foreign Relations* [in English]. [Fix, L., & Kapp, C. (2024, 28 June). As NATO Countries Reach Spending Milestone, Is 2 Percent Enough? *Council on Foreign Relations*. URL: https://www.cfr.org/expert-brief/nato-countries-reach-spending-milestone-2-percent-enough (дата звернення 29.07.2024)].

Funding NATO. *nato.int*. [in English]. [Funding NATO. (2024, 26 July). *nato.int*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm (дата звернення 29.07.2024)].

GDP (current US$). World Bank Open Data. [in English]. [GDP (current US$). URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=1971&locations=US-GB-CA-BE-DK-FR-IS-IT-LU-NL-NO-PT&name_desc=true&start=1968&view=chart (дата звернення 29.07.2024)].

Martyniuk, Y. (2023). Not only Merkel and Schroeder: Germany's Russia problem runs deep despite war in Ukraine – Euromaidan Press. *Euromaidan Press* [in English]. [Martyniuk Y. (2023, 12 January). Not only Merkel and Schroeder: Germany's Russia problem runs deep despite war in Ukraine – Euromaidan Press. *Euromaidan Press*. URL: https://euromaidanpress.com/2023/12/01/not-only-merkel-and-schroeder-germanys-russia-problem-runs-deep-despite-war-in-ukraine/ (дата звернення 29.07.2024)].

Masters, J., & Merrow, W. (2023). Nuclear Weapons in Europe: Mapping U.S. and Russian Deployments. *Council on Foreign Relations* [in English]. [Masters J., Merrow W. (2023, 30 March). Nuclear Weapons in Europe: Mapping U.S. and Russian Deployments. Council on Foreign Relations. URL: https://www.cfr.org/in-brief/nuclear-weapons-europe-mapping-us-and-russian-deployments (дата звернення 29.07.2024)].

McCaskill, N. D. (2016). Obama urges NATO members to pull their weight. *Politico.com* [in English]. [McCaskill N. D. (2016, 15 November). Obama urges NATO members to pull their weight. *Politico.com*. https://www.politico.com/story/2016/11/obama-nato-pay-fair-share-231405 (дата звернення 29.07.2024)].

Norris, R. S., & Kristensen, H. M. (2010). Global nuclear weapons inventories, 1945–2010. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 66(4), 77–83 [in English]. [Norris R. S., Kristensen H. M. (2010). Global nuclear weapons inventories, 1945–2010. *Bulletin of the Atomic Scientists,* 2010. 66(4), 77–83. https://doi.org/10.2968/066004008].

Sullivan, K. (2024). Trump says he would encourage Russia to 'do whatever the hell they want' to any NATO country that doesn't pay enough. *CNN* [in English] [Sullivan K. (2024, 11 February). Trump says he would encourage Russia to 'do whatever the hell they want' to any NATO country that doesn't pay enough | CNN Politics. *CNN*. URL: https://edition.cnn.com/2024/02/10/politics/trump-russia-nato/index.html (дата звернення 29.07.2024)].

Zeneli, V., & Dickinson, P. (2024). Rethinking the NATO burden-sharing debate. *Atlantic Council* [in English]. [Zeneli, V., & Dickinson, P. (2024, 20 June). Rethinking the NATO burden-sharing debate. *Atlantic Council*. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/rethinking-the-nato-burden-sharing-debate/ (дата звернення 29.07.2024)].

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024

Sokolov-Rudakov D. Yu.
Department of Journalistic and International Affairs
Private Higher Educational Institution «Kyiv University of Culture»
Chyhorina Str., 20, Kyiv, 01042, Ukraine

COLLECTIVE SECURITY WITH NON-COLLECTIVE FUNDS: EUROPE'S SUICIDAL RELUCTANCE TO PAY FOR ITS OWN SECURITY

Summary
The article investigates and compares the contributions of NATO member states to the collective security of the organization, particularly concerning military expenditures over different periods of time. The study examines the ratio of military spending between the United States and other NATO member countries by analyzing NATO's official documentation on the military expenditures of member states across various periods of the Alliance's existence and comparing the obtained results. Open datasets related to the GDP of NATO countries, the ratio of GDP indicators of Alliance countries, and the proportionality of contributions to security through military spending were analyzed. The study compares the GDP ratios of individual NATO member states relative to the total GDP of all NATO countries, demonstrating the disproportionate contribution of the United States to the collective security of the entire Alliance. Publications from think tanks and media outlets, such as the Council on Foreign Relations, Atlantic Council, CNN, and Politico, were analyzed. The study proves the critical security dependence of European NATO members on the military presence and economic power of the United States. Analytical tools were used to construct graphs that clearly illustrate the ratio of military expenditures of NATO states in absolute terms relative to GDP. The research results suggest that European countries are neglecting their obligations to ensure and maintain NATO's collective security, particularly in the matter of financing their own military capabilities. Examples of European countries that have not ignored their NATO obligations regarding military spending—specifically, the Baltic states and Poland—are provided. The article concludes with the fallacy of such policies and the necessity for European NATO members to increase their level of military spending in the face of the threat of military aggression against the Euro-Atlantic region from the russian federation.
Key words: NATO, GDP, defense expenditures, USA, ratio.

УДК 341.326:351.862.4:35540:356.251

Усов Д. С.
канд. юрид. н.,
здобувач Воєнної академії імені Євгенія Березняка,
к. 33, вул. Князів Острозьких, 45/1, м. Київ, 01015, Україна
E-mail: 0677443745s@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-6089-777X
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.25

ЗАКОНОДАВЧЕ УНОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Належний рівень економічного розвитку держави залежить від значної кількості чинників, зокрема політичних, військових, соціальних. Чільне місце серед них посідає інформаційний чинник, адже в сучасних умовах наявність достовірних даних щодо фактичних економічних явищ, процесів, показників, планів і можливостей інших держав (країн-партнерів, країн-конкурентів, нейтральних країн, транснаціональних корпорацій, а також держав-агресорів) дає змогу на національному рівні розробляти стратегію і тактику забезпечення національних економічних інтересів. Отримання інформації в економічній сфері є особливо актуальним для України, яка, з огляду на низку обставин, опинилась у скрутному економічному становищі. У статті визначено перелік і зміст принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері, що мають бути унормовані на законодавчому рівні. За підсумками дослідження визначено, що принципи розвідувальної діяльності в економічній сфері – це основоположні правила, яких мають дотримуватися її суб'єкти під час виконання покладених на них завдань з одержання інформації економічного характеру. Закріпленню на законодавчому рівні підлягають такі принципи розвідувальної діяльності: законності (правило чіткого та неухильного дотримання суб'єктами розвідувального співтовариства Конституції та законів України); незалежності від інших, окрім державних, інтересів; підзвітності й підконтрольності визначеним законом державним органам; безперервності (здійснення розвідувальної діяльності безупинно, незалежно від обставин і часу, а також неможливість припинення повноважень розвідувального органу без їх передачі іншій державній структурі). Зазначені принципи мають поширюватися на всі види розвідувальної діяльності, зокрема в економічній сфері.
Ключові слова: принципи, законодавство, розвідувальна діяльність, економічна сфера, законність, незалежність, політологія, правове регулювання.

Постановка проблеми. Суверенітет і територіальна цілісність держави мають бути забезпечені й захищенні, передусім, економічно. Політологічний аналіз історичного та сучасного досвіду зарубіжних країн дає змогу стверджувати, що розвинена і стійка економіка дає можливість забезпечувати: ефективне функціонування всіх галузей господарства та належний рівень й зростання добробуту населення, вагомі досягнення в науці й освіті, самостійність і незалежність у міжнародних відносинах, боєздатність збройних сил. Отже, чим вищий рівень розвитку економіки, тим більшим суверенітетом володіє держава, тим вищим є її потенціал у забезпеченні достатку, прав і свобод власних громадян.

Належний рівень економічного розвитку держави залежить від значної кількості чинників, зокрема політичних, військових, соціальних. Чільне місце серед них

© Усов Д. С., 2024

посідає інформаційний чинник, адже в сучасних умовах (процеси безкомпромісного політичного й військово-політичного протистояння, жорстка економічна конкуренція, інформатизація та цифровізація) наявність достовірних даних щодо фактичних економічних явищ, процесів, показників, планів і можливостей інших держав (країн-партнерів, країн-конкурентів, нейтральних країн, транснаціональних корпорацій, а також держав-агресорів) дає змогу на національному рівні розробляти стратегію і тактику забезпечення національних економічних інтересів.

Отримання інформації в економічній сфері є особливо актуальним для України, яка, з огляду на низку обставин, опинилась у скрутному економічному становищі.

Аналіз останніх досліджень. Окремі проблеми сучасної розвідувальної діяльності у своїх працях намагалися розв'язати такі вітчизняні вчені, як С.В. Албул, В.В. Баліцький, А.Л. Баланда, В.В. Бурба, М.Л. Грібов, Д.А. Міночкін, Д.А. Міщенко, С.П. Мокляк, С.П. Мосов, А.М. Нсер, С.М. Пик, В.О. Паливода, М.А. Погорецький, В.В. Прощаєв, П.Я. Пригунов, Д.Г. Радов, Д.О. Філіп, В.Д. Фірсов, А.М. Черняк, С.М. Шаптала та ін. Проте в їхніх працях бракує уваги до питань розвідувальної діяльності саме в економічній сфері, зокрема не визначено усталений перелік принципів цієї діяльності, що підлягають законодавчому унормуванню.

Метою статті є визначення переліку та змісту принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері, що мають бути унормовані на законодавчому рівні.

Методологічну основу дослідження становить загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також їхніх зв'язків із практичною діяльністю розвідувальних органів України. Спеціальними (політологічними) методами, використаними під час дослідження, є: критико-діалектичний, системно-структурний, порівняльний, соціологічний, інституціональний, дійовий, функціональний та ін. У процесі дослідження проведено політологічний аналіз норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, законів України (чинних та скасованих – у різних редакціях) «Про розвідку», «Про розвідувальні органи України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Бюро економічної безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність» та інших нормативно-правових актів, їхніх проєктів.

Виклад основного матеріалу. Розвідувальна діяльність належить до найбільш важливих (невід'ємних) видів діяльності держави та її органів. Принципи таких видів діяльності зазвичай визначаються у законодавчих актах. Так, ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» установлює, що ОРД ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини.

У ст. 4 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» для її суб'єктів установлено такі принципи: законність; повага й дотримання прав і свобод людини та громадянина; позапартійність; безперервність; конспірація, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; підконтрольність і підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених зако-

ном. Майже аналогічний перелік принципів установлено у ст. 3 Закону України «Про Державну прикордонну службу України».

Ст. 3 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», окрім загальних принципів, притаманних різним видам державно-правової діяльності (верховенства права, законності, політичної нейтральності та позапартійності, взаємодії з іншими державними органами), визначено також специфічні, які не зустрічаються в такому вигляді в інших законах: пріоритетності додержання прав, свобод та **інтересів фізичних та юридичних осіб**; оперативності; відкритості та прозорості діяльності Бюро економічної безпеки України для суспільства та громадського контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам; незалежності від інших, окрім державних, інтересів; персональної відповідальності кожного працівника; справедливості; неупередженості; єдиноначальності в реалізації повноважень Бюро економічної безпеки України.

У КПК України принципам кримінального процесу присвячено другу главу – «Загальні засади кримінального провадження». До них зараховано: законність; рівність перед законом і судом; повагу до людської гідності; забезпечення права на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємницю спілкування; невтручання в приватне життя; недоторканність права власності; презумпцію невинуватості й забезпечення доведеності вини; свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; заборону двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мову, якою здійснюється кримінальне провадження.

Водночас у чинному Законі України «Про розвідку» ні принципів, ні власне «основних засад» розвідки не визначено. Вивчення документів, якими супроводжувалися розроблення, подання та прийняття зазначеного нормативного акта Верховною Радою України (порівняльні таблиці, пояснювальні записки, висновки головного комітету та головного юридичного управління, подання), не дає змоги встановити причини та підстави такого підходу законодавця.

Окрім того, у зауваженнях Головного юридичного управління апарату Верховної Ради України до проєкту цього закону (реєстраційний № 2412-д) неодноразово зазначається, що він не відповідає принципам верховенства права та юридичної визначеності. Тобто досліджуваний нормативно-правовий акт сам по собі порушує основоположну засаду, закладену законодавцем у багатьох інших видах діяльності.

Невизначеність у питаннях принципів розвідки (розвідувальної діяльності) загалом призводить до невизначеності принципів розвідувальної діяльності і в економічній сфері. Будь-яких кількісних показників негативного впливу такої невизначеності на кінцеві результати цієї діяльності вивести неможливо. Проте очевидним є власне факт негативного впливу, оскільки діяльність, позбавлена принципів (до яких належать й організаційні), буде безуспішною.

Слід зауважити, що Закон України «Про розвідку» було прийнято на заміну іншого законодавчого акта – Закону України «Про розвідувальні органи України». У ст. 3 останнього було визначено принципи діяльності розвідувальних органів України: законності; поваги й дотримання прав і свобод людини та громадянина; безперервності; поєднання в межах, визначених законом, гласних і негласних методів і засобів; розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії та координації їх діяльності; незалежності й оперативності в поданні розвідувальної інформації; позапартійності; підконтрольності та підзвітності відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом. Останнім реченням указаної статті визначалося, що діяльність розвідувальних органів не може використовуватися для виконання не передбачених цим Законом завдань.

Уважаємо невиправданим те, що законодавець не визначив принципів розвідувальної діяльності в новому законі. Натомість перелік принципів, установлених Законом України «Про розвідувальні органи України», не є досконалим. Передусім це стосується загальних принципів, тобто тих, які притаманні й іншим видам державно-правової діяльності.

У цій роботі ми будемо ґрунтуватися на твердженні про те, що принципи законності, поваги до гідності та дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління й населенням, гуманізму, рівності перед законом, соціальної справедливості, позапартійності поширюються на будь-який державно-правовий інститут, а отже, їх варто вважати загальними принципами розвідувальної діяльності в економічній сфері. Окрім того, до цієї категорії слід віднести й організаційно-управлінські принципи, оскільки вони є тими правилами, за якими здійснюється державне управління в будь-якій сфері суспільних відносин. Зокрема, йдеться про принципи науковості, плановості та координації (Hribov & Kozachenko, 2022).

Окрім того, проблемним питанням, яке стосується наведених вище загальних принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері як різновиду державно-правової діяльності, є їх застосування в контексті екстериторіальності розвідки.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про розвідку», розвідувальні органи для виконання завдань і здійснення функцій, передбачених цим Законом, проводять розвідувальні заходи за межами України та мають право проводити розвідувальні заходи з території України, якщо вони безпосередньо пов'язані зі здійсненням розвідувальної діяльності за межами України або спрямовані на здобування розвідувальної інформації, що має джерело походження за межами України.

Безперечно, принципи законності, поваги до гідності й дотримання прав і свобод людини та громадянина гуманізму, інших, власне, складників верховенства права стосуються всіх заходів, що проводяться розвідувальними органами всередині України. Це, серед іншого, втілено в ч. 2 ст. 15 зазначеного Закону, де відзначено, що розвідувальний орган може розпочати проведення розвідувальних заходів, передбачених ч. 1 цієї статті, стосовно особи, яка перебуває на території України на законних підставах і яку ідентифіковано під час проведення розвідувального заходу за пошуковими критеріями, виключно на підставі рішення суду. У такому разі за рішенням керівника розвідувального органу проведення розвідувального заходу за пошуковими критеріями може бути продовжено на строк до отримання рішення суду, але не більше ніж на 72 години з моменту ідентифікації особи.

Про надання судового дозволу на проведення будь-яких розвідувальних заходів поза межами України в Законі не йдеться, що є цілком закономірним. Українські суди не наділені компетенцією надавати дозвіл на проведення будь-яких негласних заходів на територіях інших держав. Із позицій законодавства переважної більшості країн світу негласні заходи, що проводяться на їхній території розвідувальними органами України, будуть незаконними та кримінально караними.

Тобто щонайменше принципи законності й дотримання прав і свобод людини та громадянина в частині проведення розвідувальних заходів у сфері економіки на території інших країн не працює. Окрім того, цими заходами порушується як законність, так і зазначені права.

Безперечно, у цьому контексті йдеться виключно про розвідувальні заходи негласного характеру. Адже розвідувальна діяльність в економічній сфері, що здійснюється відкрито (шляхом отримання інформації дипломатичними каналами, із застосуванням аерокосмічних засобів візуального обстеження та спостереження, аналізу інформації, одержаної з відкритих джерел) не порушує ні законів, ні прав і свобод окремих осіб.

Коли ж із метою одержання розвідувальної інформації економічного характеру негласно проводиться зняття інформації з електронних інформаційних систем, розташованих за межами України, або ж прослуховування телефонних розмов іноземних абонентів, що використовують мережі стільникового зв'язку своїх країн, то, безумовно, порушуються їхні фундаментальні права, а отже, й принцип законності. Те саме стосується і вивідування такої інформації через агентурну мережу шляхом упровадження розвідників у відповідне середовище.

Окрім того, як слушно зазначено в аналітичному посібнику «Розуміння підзвітності розвідки», у демократичних державах мають існувати законодавчо визначені обмеження щодо інформації, що може бути добута розвідувальними органами. Зокрема, заборонено збирати інформацію про осіб, якщо вони не становлять загрозу національній безпеці, інформацію про законну політичну та громадську діяльність осіб, а також збирати інформацію з метою задоволення особистих або специфічних, не пов'язаних із захистом національної безпеки, потреб працівників розвідувальних органів або інших осіб. Також у демократичних суспільствах розвідувальним органам заборонено збирати відомості про представників певних професій: адвокатів, журналістів, парламентарів, церковнослужителів і лікарів, якщо такі органи не доведуть безспірність підстав уважати представників таких професій причетними до завдавання шкоди національній безпеці (Villz, 2010).

Таким чином, принципи законності й дотримання прав і свобод людини та громадянина в частині проведення розвідувальних заходів у сфері економіки мають належати до принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері. Проте їх дія повинна стосуватися лише тих випадків, коли розвідувальна інформація економічного характеру збирається з території України та щодо об'єктів, які розташовані всередині країни.

Цей підхід є цілком виправданим, оскільки він відповідає міжнародній практиці та набув особливої актуальності у зв'язку зі здійсненням російською федерацією повномасштабної збройної агресії проти України. Убачається очевидним те, що сьогодні Україна, здійснюючи розвідку в економічній сфері, не має орієнтуватися на дотримання прав і свобод громадян країни-агресора, її союзників та держав, які прямо або опосередковано сприяють економічній стабільності росії.

Водночас економічну розвідку слід проводити також на території країн – партнерів України, зокрема тих, від фінансової допомоги яких залежить військово-політична та соціально-економічна ситуація в державі. Адже для політичного керівництва країни надзвичайно важливою є достовірна інформація про реальні наміри урядів цих держав і керівництва транснаціональних корпорацій щодо фінансової підтримки України, її обсягів та термінів, а головне – дійсних мети й завдань. Слід ураховувати, що в країн-партнерів, окрім підтримки України, є власні економічні цілі, які можуть приховуватися.

У цьому разі постає проблема: проведення розвідувальної діяльності в економічній сфері відносно країн партнерів із використанням негласних засобів є не лише ознакою, а прямим показником відсутності до них довіри. У разі викриття такої діяльності допомогу може бути згорнуто або суттєво зменшено.

На наше переконання, це не є перепоною для проведення розвідувальної діяльності в економічній сфері відносно країн-партнерів. Ризик викриття розвідки повинен бути нівельований такими методами та засобами, організацією й тактикою, які дадуть змогу звести його до мінімуму.

З огляду на викладене вище, у площині розвідувальної діяльності в економічній сфері загальні принципи такої діяльності, як і принципи розвідки загалом, мають бути офіційно сформульовані (закріплені в законі) з урахуванням специфіки екстериторіальності.

Причому якщо розуміти законність як чітке й неухильне додержання Конституції та законів саме України, то зміни можна не вносити. Інша справа щодо поваги до гідності й дотримання прав і свобод людини та громадянина. Адже якщо носіями необхідної економічної інформації є особи, які перебувають на території інших країн та не мають громадянства України, то під час здійснення економічної розвідки дотримання їхніх прав і свобод є необов'язковим.

Таким чином, наш попередній висновок (про недоцільність розмежовування принципу законності з принципом та дотримання прав і свобод людини і громадянина у площині) не може бути застосований у розвідувальній діяльності в економічній сфері. Він є справедливим лише відносно тих видів державно-правової діяльності, що здійснюються всередині країни, а також тих видів екстериторіальної діяльності, які не пов'язані із застосуванням негласних методів отримання інформації.

Водночас неможливо з етичних і дипломатичних міркувань на законодавчому рівні закріпити те, що права однієї категорії людей є більшою цінністю, ніж права інших (зокрема, громадян і посадових осіб країн-партнерів та фінансових донорів України).

Таким чином, із двох загальних принципів, які були задекларовані у скасованому Законі України «Про розвідувальні органи України» (законності та поваги й дотримання прав та свобод людини і громадянина), для розвідувальної діяльності в економічній сфері слід застосовувати лише один (принцип законності у його розумінні як правила, за яким ця діяльність проводиться, з чітким та неухильним дотриманням Конституції та законів України). Цей принцип, з одного боку, охоплює усі дії суб'єктів розвідувального співтовариства та захищає права і свободи людей у межах території України, а з іншого – не поширюється на території інших країн та осіб, які там перебувають.

Отже, принцип законності – це єдиний принцип суто юридичного характеру, що повинен бути дотриманий, фактично та формально визначений щодо здійснення розвідувальної діяльності в економічній сфері.

Є також інший загальний принцип, що відповідає такому підходу. Проте він має здебільшого політичний, а не юридичний характер. Цей принцип випливає зі ст. 3 Закону України «Про Бюро економічної безпеки», де його окреслено як «незалежність від інших, окрім державних, інтересів».

Зазначений принцип має украй велике значення для розвідувальної діяльності в економічній сфері, адже розвідувальні органи держави повинні працювати винятково на інтереси всього громадянського суспільства. Відповідно до наших попередніх досліджень, розвідувальна діяльність в економічній сфері має здійснюватися винятково з метою одержання інформації економічного характеру, необхідної політичному керівництву держави для прийняття тактичних і стратегічних рішень щодо забезпечення та зміцнення державного суверенітету, національної безпеки (зокрема, економічної та інформаційної), а також сталого соціально-економічного розвитку держави, добробуту її громадян. Так зване державно-приватне партнерство (Palyvoda, 2022; Balanda & Cherniak, 2022) під час розвідувальної діяльності в економічній сфері має виключати ризики зрощування влади та бізнесу з утворенням олігархічного симбіозу, що не має своєю метою забезпечення економічної безпеки держави та зростання рівня соціально-економічного забезпечення населення.

Із принципом незалежності від інших, окрім державних, інтересів тісно пов'язаний інший загальний принцип, зазначений у ст. 3 Закону України «Про Бюро економічної безпеки». Ідеться про принцип підзвітності й підконтрольності визначеним законом державним органам. Його можна віднести як до юридичних (адже у його формулюванні є відсилання до закону), так і до політичних (адже суб'єкти розвідувального співтовариства підпорядковані політичному керівництву держави) та до організаційно-управлінських (адже зумовлює адміністративне підпорядкування апаратів розвідки).

До загальних організаційно-управлінських принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері варто віднести також принципи, які теоретики ОРД окреслюють як плановість і науковість.

У військовій науці принцип безперервності відповідає правилу, за яким розвідка повинна вестися безупинно в будь-який час року й доби, у будь-яку погоду, у будь-яких умовах обстановки та в усіх видах бойової діяльності військ, аж до повного розгрому противника (Zaitsev, Nakonechnyi, Pakhariev & Lutsenko, 2022).

У законодавстві України безперервність розвідувальної діяльності не має свого формального визначення як принцип, а отже, і його зміст не розкрито. Це призводить до неоднозначного тлумачення його значення. Таке твердження ґрунтується на різних визначеннях принципу безперервності в юридичних документах, які регламентують суміжні з розвідкою суспільні відносини.

Не вдаючись до деталей проведеного нами наукового аналізу, зазначимо, що погоджуємося з думкою тих дослідників, які вважають, що сутність цього принципу полягає у безперервності на двох рівнях: 1) на рівні здійснення повноважень (тактичний рівень): розвідувальний орган має здійснювати розвідувальну діяльність безперервно незалежно від обставин і часу проведення такої діяльності; 2) на рівні виконання функцій держави (стратегічний рівень): розвідувальний орган не може припинити власні повноваження щодо проведення розвідувальної діяльності без їх передачі іншому органу (Avdieieva, 2019).

Слушною також є позиція дослідників, які зазначають, що принцип безперервності ведення розвідувальної діяльності передбачає виконання поставлених

перед розвідкою завдань на постійній основі незалежно від чинників, що ускладнюють ведення розвідувальної діяльності. Перервану на роки активність розвідувальних служб складно відновити. Якщо спецслужби виводяться з практичного поля діяльності на тривалий період часу, виникає ризик, що вони вже не повернуться на ті позиції, навіть якщо уряд вирішить витратити на це досить багато коштів. Особливе значення принцип безперервності розвідувальної діяльності має для молодих демократій, у яких національні розвідувальні служби проходять етап становлення.

Висновки. Принципи розвідувальної діяльності в економічній сфері – це основоположні правила, яких мають дотримуватися її суб'єкти під час виконання покладених на них завдань з одержання інформації економічного характеру.

Закріпленню на законодавчому рівні підлягають такі принципи розвідувальної діяльності: законності (правило чіткого й неухильного дотримання суб'єктами розвідувального співтовариства Конституції та законів України); незалежності від інших, окрім державних, інтересів; підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам; безперервності (здійснення розвідувальної діяльності безупинно, незалежно від обставин та часу, а також неможливість припинення повноважень розвідувального органу без їх передачі іншій державній структурі). Зазначені принципи мають поширюватися на всі види розвідувальної діяльності, у тому числі на розвідувальну діяльність в економічній сфері.

References [Список використаної літератури]

Avdieieva, T. (2019). Basic principles of intelligence operation. Course «Legal and political aspects of foreign intelligence of Ukraine». *Kyiv-Mohyla Academy National University* [in Ukrainian]. [Авдєєва Т. Основні принципи функціонування розвідки. Курс «Правові та політичні аспекти діяльності зовнішньої розвідки України» / Національний університет Києво-Могилянська академія. 2019. URL: https://bintel.org.ua/nukma/principi-rozvidki (дата звернення: 15.07.2024)].

Balanda, A. L., & Cherniak, A. M. (2022). Economic intelligence and counter-intelligence in ensuring national economic interests: theoretical and applied aspect. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 12(3), 17–29 [in English]. [Balanda A. L., Cherniak A. M. Economic intelligence and counter-intelligence in ensuring national economic interests: theoretical and applied aspect. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 2022. No. 12 (3). P. 17–29. https://doi.org/10.56215/04221203.17].

Firsov, V. D. (2018). Concepts, signs and principles of intelligence activities in Ukraine. *Bulletin of I. I. Mechnikov ONU*, 23, 2(33), 106□116. (Series «Jurisprudence» [in Ukrainian]. [Фірсов В. Д. Поняття, ознаки та принципи здійснення розвідувальної діяльності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія «Правознавство».* 2018. Т. 23. Вип. 2 (33). С. 106□116. https://doi.org/10.18524/2304-1587.2018.2(33).147029].

Hribov, M. L., & Kozachenko, O. I. (2022). Implicit cooperation in the mechanism of ensuring human rights: monograph. Vinnytsia: Works [in Ukrainian]. [Грібов М. Л., Козаченко О. І. Негласне співробітництво у механізмі забезпечення прав людини : монографія. Вінниця : Твори, 2022. 354 с.].

Palyvoda, V. O. (2022). Private intelligence companies: foreign experience of involving the private sector in the performance of intelligence tasks: analyst. add. Kyiv: NISD [in Ukrainian]. [Паливода В. О. Приватні розвідувальні компанії: іноземний досвід залучення приватного сектору до виконання завдань розвідки : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2022. 20 с.].

Villz, A. (2010). Understanding Intelligence Accountability. Geneva: Procon [in Ukrainian]. [Віллз А. Розуміння підзвітності розвідки. Женева : Procon, 2010. 53 с.].

Zaitsev, D. V., Nakonechnyi, A. P., Pakhariev, S. O., & Lutsenko, I. O. (2022). Military intelligence: training. Manual. Dobrovolskyi, V.B. (Eds.). Kyiv: KNT [in Ukrainian]. [Військова розвідка : навчальний посібник / упоряд.: Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарєв, І. О. Луценко ; за ред. В. Б. Добровольського. Київ : КНТ, 2022. 332 с.].

Стаття надійшла до редакції 03.08.2024

Usov D. S.
Research of Yevgeny Bereznyak Military Academy
k. 33, str. 45/1 Kniaziv Ostrozkih Street, Kyiv, 01015, Ukraine

LEGISLATIVE REGULATION OF THE INTELLIGENCE ACTIVITY PRINCIPLES IN THE ECONOMIC SPHERE

Summary
The appropriate level of economic development of the state depends on a significant number of factors, including political, military and social factors. An important place among them is the informational factor. After all, in modern conditions, the availability of reliable data on actual economic phenomena, processes, indicators, plans and capabilities of other states (partner countries, competitor countries, neutral countries, transnational corporations, as well as aggressor states) makes it possible to develop a strategy and tactics for ensuring national economic interests at the state level. Obtaining information in the economic sphere is especially relevant for Ukraine, which, due to a number of circumstances, found itself in a difficult economic situation. The article defines the list and content of the principles of intelligence activity in the economic sphere, which should be regulated at the legislative level. According to the results of the study, it was determined that the principles of intelligence activity in the economic sphere are the basic rules that its subjects must follow when performing the tasks assigned to them in order to obtain information of an economic nature. The following principles of intelligence activity are subject to be enshrined at the legislative level: legality (the rule of clear and consistent compliance by subjects of the intelligence community with the Constitution and laws of Ukraine); independence from other than state interests; accountability and control to state bodies defined by law; continuity (way to perform intelligence activities continuously, regardless of circumstances and time, as well as the impossibility of terminating the powers of an intelligence agency without transferring them to another state structure). The specified principles should apply to all types of intelligence activities, in particular in the economic sphere.
Key words: principles, legislation, intelligence activity, economic sphere, legality, independence, political science, legal regulation.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

SCIENTIFIC LIFE

UDC 327: 342.97
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.26

RUSSIAN DISINFORMATION AND ISSUES OF SOLIDARITY AMONG DEMOCRATIC COUNTRIES IN THE FIGHT AGAINST IT [PROCEEDINGS OF THE SYMPOSIUM]

This symposium is the result of work conducted since 2022 by the Odesa Centre for Disinformation Research (OCDS).
OCDS aims to promote in particular the study of Russian disinformation globally with a geographical focus on disinformation strategies in the Black Sea region. While there are many scholars working on Russian disinformation globally this Centre provides greater collaboration and coordination internationally as well as contributes to knowledge concerning disinformation practices in a specific region. The OCDS involves associate institutional and individual associate members (academics and practitioners) based internationally. OCDS builds partnerships, enhances research capacity, provides support for research infrastructure, organises seminars and conferences, supports a network of scholars and practitioners, and seeds future research collaborations.
The creation of OCDS was a joint initiative between IR Department of the Odesa I. I. Mechnikov National University (Ukraine) and the Centre for Research in Communication and Culture (CRCC) at Loughborough University (UK). Odesa I. I. Mechnikov National University and Loughborough University have collaborated on teaching and research activities since signing our twinning agreement in July 2022. In December 2022 ONU and Loughborough jointly organised a research roundtable discussing the impact of Russia's war on Ukraine on political communication, journalism, and public opinion in a global context. The research roundtable was supported by the Fund of the President of Ukraine. The results of the discussion are being prepared for publication in the Symposia section in the journal "European Political Science".
Thus, we are now facing the second symposium organized by the OCDS.
Director of OCDS Professor Dr Olga Brusylovska
Key words: Russian disinformation, security, Ukraine, international relations.

Sieniawski Piotr
Dr. (Political Science and Administration),
Institute of Political Science and Administration,
Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw,
Kazimierza Wóycickiego 1/3, 01-938 Warsaw, Poland
E-mail: p.sieniawski@uksw.edu.pl
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4654-7170

THE IMPACT OF RUSSIAN DISINFORMATION ON THE PERCEPTION OF THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE IN THE SLOVAK REPUBLIC

The problem of disinformation and its impact has been observed in the Slovak Republic for the past several years. After the 2014 annexation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation, there were voices, especially in the far-right part of the Slovak political spectrum, claiming that the annexation of Crimea was carried out in a legal way. The argument that "Crimea has always been Russian" was reinstated before the 2019 presidential elections. For instance, one of the candidates, Štefan Harabin – former president of the Slovak Supreme Court – publicly claimed that the 2014 "referendum" in Crimea was legal and that Russia had taken over Crimea in a lawful manner (Brossmann, 2019).

The phenomenon of disinformation continued in 2015 with regard to the migration crisis, which was presented as the alleged cause of terrorism, even though Slovakia was neither directly affected by this crisis nor was it the final destination for migrants (Sieniawski, 2018, p. 152). According to Globsec, as many as 52% of the Slovak population believed in November 2017 that the world was governed by a secret conspiracy (Klingová, 2018).

The problem of disinformation intensified in 2020 with the COVID-19 pandemic and later with the outbreak of the 2022 full-scale Russian invasion of Ukraine. It is important to note that the full-scale invasion of Ukraine is often referred to in the Slovak media as the "war in Ukraine" or "conflict in Ukraine".

Another object of disinformation was the Defense Cooperation Agreement between Slovakia and the United States, which was labelled by some opposition parties as a "restriction of Slovakia's sovereignty" (Pravda, 2022). In March 2022, an incident occurred in the Slovak Parliament during the parliamentary discussion on the Defense Cooperation Agreement between Slovakia and the United States, when two MPs from the far-right party unfurled the Slovak flag and other MPs from the liberal party SaS (Freedom and Solidarity, in Slovak: Sloboda a Solidarita) unfolded Ukrainian flag to express their solidarity with Ukraine. During this incident, MPs from the far-right LSNS party (People's Party Our Slovakia, in Slovak: Ľudová strana Naše Slovensko) poured water on the Ukrainian flag, which caused consternation in Slovak society.

This article aims to examine the impact of Russian disinformation on the perception of the Russian full-scale invasion of Ukraine among the political spectrum in Slovakia. The article will discuss the public discourse in Slovakia after the outbreak of the full-scale invasion in 2022, as well as disinformation during the 2023 parliamentary elections and the 2024 presidential elections. It also attempts to answer the question of how the full-scale invasion was portrayed in political discourse and how this issue was capitalized on in the parliamentary and presidential elections campaigns.

Perceptions of the full-scale Russian invasion of Ukraine. According to an opinion poll conducted in July 2022, in which respondents were asked how they would like the war in Ukraine to end, more than half of respondents claimed that they wanted Russia to win, whilst around one third supported Ukraine and 18% were undecided (Kerekes, 2022). In May 2023, another opinion poll was conducted in which respondents were asked who was responsible for the outbreak of the war in Ukraine. According to the results, 34% stated that the West was responsible for the war because it had provoked Russia to attack, 17% claimed that Ukraine was responsible because it had oppressed the Russian-speaking citizens of Ukraine, and 40% stated that Russia was responsible for the aggression against Ukraine (Šnídl, 2023). The survey was conducted in Bulgaria, Czechia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania and Slovakia. Interestingly, Slovakia had the highest number of respondents who attributed responsibility for the full-scale invasion to the West.

The survey found out that the majority of those who claimed that Russia should win the war were mostly residents of rural areas, while those in favor of the Ukrainian victory were concentrated in the two major cities. In contrast, voters of the SMER-Slovak Social Democracy party (hereinafter SMER-SD, in Slovak: SMER-Sociálna Demokracia) as well as supporters of nationalist and far-right parties hoped for the victory of the Russian Federation (Šnídl, 2023).

The factors that influenced the perception of the Russian invasion of Ukraine were mostly the following: First, the Russian Federation was largely perceived in Slovakia as a supplier of crude oil and mineral resources. The outbreak of the invasion in February 2022 led to an increase in the price of oil and gas. The price of the former increased by 18% between February and May 2022, while the price of the latter increased by 12% in the same period (Statdat, 2022). In addition, political elites in Slovakia have questioned the sanctions against Russia since their imposition after the annexation of Crimea, often calling them ineffective. Some politicians have even called for sanctions against Russia to be lifted. This perception was often reinforced by politicians who have not condemned Russia for the invasion. Secondly, the Russian Federation was seen as a supplier of grain. Shortly after the outbreak of the invasion, grain prices skyrocketed due to the seizure of Ukraine's main ports. For instance, the price of flour in Slovakia increased by 48% between January and October 2022 (Statdat, 2022). Thirdly, the disinformation services presented Russia's victory as a means to end the war, price instability and people's insecurity. In addition, the disinformation services attempted to portray Ukrainian immigrants as beneficiaries of the social system, which triggered negative emotions among the population. For instance, a disinformation portal "Infovojna" claimed on 30 March 2022 that the Slovak government had spent more than EUR 800,000 to buy fuel instead of helping its own citizens (Infovojna, 2022). In a similar tone, the disinformation portals reported that the Slovak government was prioritizing the problems of Ukrainian immigrants over the citizens of Slovakia.

2023 parliamentary elections. In September 2023 snap parliamentary elections were held in Slovakia. One of the central issues in the election campaign was the Russian invasion of Ukraine. Together with the pandemic, these became the two central issues with which the political parties were able to mobilize their electorate.

In the last parliamentary election in 2020, the SMER-SD received 18.29% of the vote (compared to 28.28% in 2016). After several MPs left the party together with Peter Pellegrini in June 2020 and founded a new party "HLAS-SD", the popularity of the SMER-SD continued to decline, reaching only 10.7% in July 2020 (SME, 2020). However, the SMER-SD managed to turn the topics of the pandemic and the war in Ukraine into a successful mobilization campaign for its electorate.

The SMER-SD's election program provided for the continuation of humanitarian aid to Ukraine, but rejected any military support. Although the party stated that Russia's annexation of Crimea in 2014 and the 2022 invasion of Ukraine constituted violations of international law, it also emphasized that the 2003 intervention in Iraq as well as the 2008 Kosovo's unilateral declaration of independence were similarly in breach of international law. The 2022 Russia's full-scale invasion of Ukraine was perceived by the party as a consequence of geopolitical tensions between Russia and the West. Furthermore, the SMER-SD claimed that it was ready to resume dialogue with Russia and normalize relations between Slovakia and Russia. (Smer, 2023) Similarly, the Slovak National Party advocated for lifting sanctions against the Russian Federation. The above-mentioned views were translated after the elections into the "foreign policy on all four cardinal points", which became one of the main pillars of the new government consisting of SMER-SD, HLAS-SD and the Slovak National Party. As a result, the coalition announced that military support for Ukraine would cease, while the provision of humanitarian aid would remain unchanged.

2024 presidential elections. Disinformation campaigns continued throughout the 2024 presidential elections in Slovakia. The presidential candidates often referred to the full-scale invasion of Ukraine (mostly calling it "war in Ukraine") as one of the main security risks for Slovakia. Very soon, the topic of war became one of the central issues in the presidential elections campaign. The stance on war was seen as a dividing line between the candidates, with the coalition-backed candidate Pellegrini describing himself as the "candidate of peace", while accusing the oppositional candidate Korčok of being the "candidate of war" who would "drag Slovakia into war". For example, Slovak MP Luboš Blaha wrote on Telegram that Slovakia would go to war if the opposition-backed candidate Korčok won. "Korčok is doing everything he can to escalate the conflict with Russia, and he has never even spoken out against sending troops, quite the opposite". (Telegram, 2024)

One of the presidential candidates, Štefan Harabin faced court trial for allegedly committing the offence of defamation of race, nation and belief. On 25 February 2022 he published a status on social media in which he commented on the Russia's invasion, claiming that he "would have done the same as Putin". (Prušová, 2023) He also stated that "it is the duty of Russians to pacify the Nazis who have genocidally murdered 15 thousand civilians since 2014". (Prušová 2023) Harabin, who eventually came third in the presidential elections, was threatened with a sentence of three years' imprisonment.

The ruling coalition accused the opposition parties of providing military support to Ukraine until 2023, thereby severing and prolonging the conflict. The successful presidential candidate Pellegrini stated: "I must confess that I am unpleasantly surprised by the ease with which part of our opposition political spectrum talks about the war in our neighboring country. They criticize anyone who mentions the word peace and call them agents of Moscow. They talk about armaments, but forget that this concept of unrestricted arms exports has left us with uncovered airspace on our eastern border. They even criticize us for not correcting their mistake in four months, as if importing new missile systems was a supermarket purchase". (Pellegrini, 2024)

A few days before the second round of the presidential elections, a manipulated photograph of a soldier embracing an elderly woman appeared on the internet, which read: "Go vote so that Slovak sons and grandsons do not die in the war". The photograph was shared on social media by several members of the government from the party HLAS-SD during the campaign silence. As it turned out later, the original photograph showed a Ukrainian soldier, but the Ukrainian flag was removed from the manipulated version.

Conclusions. The article pointed out that a substantial part of the Slovak population was prone to Russian disinformation. Disinformation in Slovakia has contributed to societal polarization, with significant part of the population believing in conspiracy theories and holding pro-Russian views, particularly among far-right and nationalist groups. Opinion polls showed that a notable proportion of the Slovak population blamed the West for provoking Russia's actions, while others believed that Russia's full-scale invasion of Ukraine was justified. Public opinion was also shaped by economic factors such as the rise in prices for essential goods caused by the conflict as well as increasing inflation.

During the 2023 parliamentary and 2024 presidential elections, disinformation narratives played a prominent role, with some political parties and candidates lev-

eraging these narratives to appeal to voters by portraying themselves as advocates of peace and criticizing pro-Ukrainian positions. The article has shown that Russian disinformation remains a critical issue in the political discourse in Slovakia and needs to be addressed thoroughly.

References [Список використаної літератури]

Brossmann, D. (2019, February 12). Harabin pri Kosove buď zavádza, alebo nevie, o čom hovorí. *Dennik N*. [in Slovak]. [Brossmann D. Harabin pri Kosove buď zavádza, alebo nevie, o čom hovorí. *Dennik N*. 2019, February 12. URL: https://dennikn.sk/1379005/harabin-pri-kosove-bud-zavadza-alebo-nevie-o-com-hovori/ (дата звернення: 05.09.2024)].

Infovojna (2022, March 30). Hegerova vláda namiesto pomoci vlastným občanom kupuje od Slovnaftu palivá za 811 tisíc eur, aby pomáhala Ukrajine. [in Slovak]. [Infovojna. Hegerova vláda namiesto pomoci vlastným občanom kupuje od Slovnaftu palivá za 811 tisíc eur, aby pomáhala Ukrajine. *Infovojna*. 2022, March 30. URL: https://www.infovojna.bz/article/hegerova-vlada-namiesto-pomoci-vlastnym-obcanom-kupuje-od-slovnaftu-paliva-za-811-tisic-aby-pomahala-ukrajine (дата звернення: 05.09.2024)].

Kerekes, D. (2022, September 14). *Na Slovensku prevažuje želanie, aby vojnu vyhralo Rusko*. *Dennik N*. [in Slovak]. [Kerekes D. *Na Slovensku prevažuje želanie, aby vojnu vyhralo Rusko*. *Dennik N*. 2022, September 14. URL: https://dennikn.sk/3008629/na-slovensku-prevazuje-zelanie-aby-vojnu-vyhralo-rusko/(дата звернення: 05.09.2024)].

Klingová, K. (2018, February 26). Majority of Slovaks Believe in Conspiracy Theories. *Globsec* [in Slovak]. [Klingová K. Majority of Slovaks Believe in Conspiracy Theories. *Globsec*. 2018, February 26. URL: https://www.globsec.org/what-we-do/commentaries/majority-slovaks-believe-conspiracy-theories (дата звернення: 05.09.2024)].

Pellegrini, P. (2024, March 14). *Status by Peter Pellegrini on Facebook*. [in Slovak]. [Pellegrini P. *Status by Peter Pellegrini on Facebook*. 2024, March 14. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=934849214663140&id=100044142110660&set=a.250840279730707 (дата звернення: 05.09.2024)].

Pravda (2022, January 5). Fico: Dohoda medzi SR a USA je nevýhodná a porušuje suverenitu Slovenska. *Pravda*. [in Slovak]. [Pravda. Fico: Dohoda medzi SR a USA je nevýhodná a porušuje suverenitu Slovenska. *Pravda* 2022, January 5. URL: https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/612449-fico-dohoda-medzi-sr-a-usa-je-nevyhodna-a-porusuje-suverenitu-slovenska/ (дата звернення: 05.09.2024)].

Prušová, V. (2023, June 5). Harabina obžalovali za status o schvaľovaní ruskej invázie, hrozia mu najviac tri roky. *Dennik N*. [in Slovak]. [Prušová V. Harabina obžalovali za status o schvaľovaní ruskej invázie, hrozia mu najviac tri roky. *Dennik N*. 2023, June 5. URL: https://dennikn.sk/3409277/harabina-obzalovali-za-status-o-schvalovani-ruskej-invazie-hrozia-mu-najviac-tri-roky/ (дата звернення: 05.09.2024)].

Sieniawski, P. (2018). Migrant crisis and the migration policy of the Slovak Republic in the light of sustainable development. *Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój. Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne*, 2, 149–157 [in Slovak]. [Sieniawski P. Migrant crisis and the migration policy of the Slovak Republic in the light of sustainable development. *Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój. Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne*. 2018. Vol. 2. P. 149–157].

Slovak Spectator (2022, February 9). MPs poured water on Ukrainian flag, Ukraine demands apology. [in Slovak]. [Slovak Spectator. MPs poured water on Ukrainian flag, Ukraine demands apology. *Slovak Spectator*. 2022, February 9. URL: https://spectator.sme.sk/c/22837647/mps-poured-water-on-ukrainian-flag-ukraine-demands-apology.html (дата звернення: 05.09.2024)].

SME (2020, July 20). Volebný prieskum agentúry AKO. *Volby.Sme*. [in Slovak]. [SME. Volebný prieskum agentúry AKO. *Volby.Sme*. 2020, July 20. URL: https://volby.sme.sk/pref/1/politicke-strany/p/ako/2020-07-20 (дата звернення: 05.09.2024)].

Smer (2023, April 3). Volebný program strany SMER - Slovenská sociálna demokracia. *StranaSmer*. [in Slovak]. [Smer. Volebný program strany SMER - Slovenská sociálna demokracia. *StranaSmer*. 2023, April 3. URL: https://www.strana-smer.sk/aktuality/blogy/post/volby-2023 (дата звернення: 05.09.2024)].

Statdat (2022). Statistical Office of the Slovak Republic. *Statdat*. [in Slovak]. [Statdat. Statistical Office of the Slovak Republic. *Statdat*. 2022. URL: https://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b_action=xts.run&m=portal/cc.xts&gohome= (дата звернення: 05.09.2024)].

Šnídl, V. (2023, May 26). Propaganda už presvedčila polovicu Slovákov, že za ruskú agresiu môže Západ alebo Ukrajina. *Dennik N*. [in Slovak]. [Šnídl V. *Propaganda už presvedčila polovicu Slovákov, že za ruskú agresiu môže Západ alebo Ukrajina*. *Dennik N*. 2023, May 26. URL: https://dennikn.sk/3395375/propaganda-presvedcila-uz-polovicu-slovakov-ze-za-rusku-agresiu-moze-zapad-alebo-ukrajina/ (дата звернення: 05.09.2024)].

Telegram (2024, April 5). Status by Luboš Blaha. *Telegram*. [in Slovak]. [Telegram (2024, April 5). Status by Luboš Blaha. *Telegram*. 2024, April 5. [in Slovak]. URL: https://t.me/s/LubosBlahaSmer (дата звернення: 05.09.2024)].

Сіновець П. А.
канд. політ. н., доцент,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
керівник Одеського центру з питань нерозповсюдження,
Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: polina.sinovets@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5521-7982

Марчук С. П.
аспірантка,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: sonyamarchuk1@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-0868-3366

ЯДЕРНИЙ ШАНТАЖ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ РИТОРИЦІ

На початку червня 2024 р. один із високопоставлених російських дипломатів, заступник міністра закордонних справ Російської Федерації С. Рябков виступив із закликом до Сполучених Штатів звернути увагу на поточні дискусії щодо можливої зміни ядерної доктрини Москви відповідно до змінених умов міжнародних відносин. Зокрема, він заявив, що виклики, які випливають із дій США та НАТО, безпосередньо ставлять питання про необхідність перегляду російської доктрини ядерного стримування для захисту непорушних національних інтересів (Reuters, 2024). Цій заяві передував виступ очільника РФ, президента Путіна, у якому він зауважив, що не виключає зміни Росією своєї ядерної доктрини (Court, 2024).

Головне питання полягає у тому, наскільки можливе зниження ядерного порогу, яке нині широко обговорюється в Москві, є кроком до ядерної ескалації. Або це лише крок до відновлення згасаючої ефективності російської політики стримування на тлі триваючої війни в Україні. Метою статті є дослідити це питання з двох боків: загального сприйняття ядерного стримування РФ та так званих російських «червоних ліній», які керівництво Росії зараз намагається поновити в очах своїх опонентів.

Загальне сприйняття політики ядерного стримування Російської Федерації. Існує поширена думка, що російська політика стримування дещо відрізняється від того, що це означає для західних науковців. На думку К.В. Брусгаард, С. Чарапа та Д. Адамського, ключове розуміння цього закладене в російському слові «сдерживание» (походить від дієслова «тримати», що вже означає дію, переважно фізичну, ніж вербальну), яке за визначенням передбачає загрозу дії плюс дію (буквально перекладається як стримування, утримання від чогось), тоді як в англійській мові це слово здебільшого спирається на словесну загрозу (Bruusgaard, 2016).

У цьому контексті Адамський підкреслює що так зване *deterrence a la Russe*, тобто типова російська політика стримування, ґрунтується на погрозах, що іноді можуть супроводжуватися обмеженим застосуванням сили з метою збереження статус-кво (для стримування) або для його зміни (для примусу) (Adamsky, 2023).

Тому єдина основна відмінність між російським і західним сприйняттям стримування полягає у тому, що замість звичного для західної стратегічної культури слова coercion *(«примус»)*, що поєднує у собі використання як стримування опонента, так і примушення його, представники російської стратегічної культури використовують deterrence, однак із тим самим значенням.

Однак було б хибним уважати, що російська політика стримування значно відрізняється від західної. Російська концепція ядерного стримування походить від класичної американської літератури про стримування 1960-х років. Класичним прикладом є «Управління та припинення війни з Радянським Союзом» (CIA, 1963), підготовлена групою Шеллінга для розвідки США, в основі якої лежить ідея припинення війни на прийнятних для США умовах. Цей принцип можна знайти в усіх військових доктринах Росії починаючи від 2000 р., а також в «Основних принципах державної політики Російської Федерації у галузі ядерного стримування» від 2020 р., де «головною метою російського ядерного стримування … є недопущення ескалації військових дій та їх припинення на умовах, прийнятних для Російської Федерації та (або) її союзників» (The Center for Naval Analyses, 2020, p. 5). Здебільшого цей принцип пов'язаний із регіональними війнами (війною Росії з її сусідом, у яку втручається третя більш вагома сторона) і ґрунтується на ідеї, що обмежене використання ядерної зброї для «деескалації» може допомогти Росії завершити війну.

Слід зазначити, що така тактика спирається на концепцію неприйнятної шкоди, яку можливо визначити як таку, що є неприйнятною для ворога, оскільки вона перевищує переваги, які агресор очікує отримати від застосування військової сили (Bruusgaard, 2016). Застосовуючи цю концепцію до регіональної війни, яка стала одним із найбільших страхів Росії після війни в Косово, умовний агресор, скоріше за все, має відступити, якщо він отримає або передбачить певну шкоду від застосування ядерної зброї. Цікавим є той факт, що опублікована у рік анексії Кримського півострова «Військова доктрина Російської Федерації» встановила поріг застосування ядерної зброї до рівня тільки, коли існування держави знаходиться під загрозою, і, за словами російського президента, це положення залишається актуальним і сьогодні.

Однак очевидне зсування російських «червоних ліній», проведене США та країнами НАТО на тлі війни в Україні, стало поштовхом для дискусії зі зміни принципів ядерного стримування у російському суспільстві. Зокрема, такі одіозні експерти з міжнародних відносин, як С. Караганов та Д. Тренін, закликали змінити доктрину та адаптувати її для забезпечення екзистенційних інтересів РФ замість звичного захисту існування самої держави (Associated Press, 2024). Метою ініціювання зазначеної дискусії є відродження ядерного стримування РФ шляхом зниження ядерного порогу. Як зазначав французький військовий теоретик генерал Андре де Бофр, згідно з його «непрямою стратегією», у разі коли військові засоби не можуть вирішити конфлікт, противника намагаються втомити і змусити його піти на поступки. Для цього розрізняють «внутрішній маневр», де відбувається конфлікт, і «зовнішній маневр». Справжня мета – це «зовнішній маневр»: одна сторона намагається вплинути на громадську думку на міжнародному рівні та в країні противника, заохочувати або перешкоджати іноземному втручанню, використовувати дипломатію та будь-які економічні інструменти, які є в його розпорядженні. Також цей актор просуває політичну лінію, викорис-

товує пропаганду, брехню, відкрито чи приховано втручається у справи опонента (Shurkin, 2020). Усе це є характерним і для зовнішньої політики РФ сьогодні, яка, втрачаючи перевагу на полі бою, удається до посилення своїх ядерних загроз.

«Червоні лінії» Кремля: чи існують вони? Досліджуючи «червоні лінії» кремлівського режиму, ми маємо звернутися до випадків їх окреслення Москвою. Адже російський очільник виголосив лише декілька промов, згідно з якими ми можемо встановити, де пролягає ядерний поріг РФ. Деякі з цих заяв містили дуже впевнені натяки на потенційну ядерну ескалацію, якщо російські «червоні лінії» будуть перекреслені. Перший виступ – промова про розв'язування війни з Україною, друга – травнева про неприпустимість постачання Україні далекобійної зброї її партнерами, третя – вереснева промова про анексію окупованих українських областей. Захід поступово нехтує застереженнями Росії, використовуючи «тактику салямі», надсилаючи в Україну все більші обсяги зброї, зокрема тієї, яку РФ «заборонила» надсилати (ракети великої дальності, такі як Storm Shadow, Scalp, ATACMS).

На додаток, новий виток ескалації російських погроз поклали промови президента Франції Макрона про невиключення можливості введення військ в Україну (Ostiller, 2024) разом із заявами колишнього міністра закордонних справ Великої Британії лорда Кемерона про те, що Україна може використати британські ракети для націлювання на російську територію (Kirby, 2024). Зокрема, у відповідь президент Путін віддав офіційне розпорядження щодо проведення тактичних ядерних навчань, яке супроводжувалося відвертими заявами його прессекретаря Пєскова про те, що РФ сприймає заяви з боку офіційних осіб Франції та Британії як вербальну ескалацію та посилення напруги, що може становити загрозу для всієї європейської архітектури безпеки (Gehrke, 2024).

Пізніше також з'явилося вже згадане інтерв'ю впливового російського дослідника Дмитра Треніна про те, що Росія повинна змінити свою ядерну доктрину, встановивши поріг застосування ядерної зброї не просто для захисту існування держави, а для ураження загроз її життєво важливим інтересам.

7 червня 2024 р. Путін прокоментував це ж питання, не виключивши, що Росія може змінити свою ядерну доктрину, знизивши ядерний поріг або здійснивши ядерні випробування (Nakhoul, Faulconbridge&Soldatkin, 2024). Звичайно, ці виклики слугуватимуть прямим сигналом Заходу в надії, що страх перед ядерною війною змусить партнерів України скоротити свою підтримку.

Своєю чергою, така політика Кремля стикається з двома значними перешкодами. По-перше, тенденція останніх років підтверджує, що в очах країн Заходу Україна посідає важливе місце у Європі та в усьому демократичному світі. Сьогодні навіть на тлі електоральних подій та можливих змін шанс відмови найбільш впливових акторів від підтримки Київ виглядає малоймовірним. По-друге, зниження російського ядерного порогу з часом, скоріше за все, спричинить подібні тенденції на Заході. У такій ситуації Москва може зіткнутися з тією ж помилкою, яку вона зробила, починаючи війну проти України: недооцінка ворога, яка загрожує обернутися поразкою та закінчитися прямим конфліктом із НАТО.

Висновки. Підводячи підсумки, слід підкреслити, що зниження довіри до значних загроз із боку РФ стало вперше очевидним напередодні української контрнаступальної операції, яка успішно повернула території на Півдні, не викликавши очікуваної ескалації з боку Росії. Наступним кроком став початок координованої політики Великої Британії та Франції, які направили свої ракети

великої дальності в Україну в середині 2023 р., а США приєдналися до цієї тенденції з ATACMS навесні 2024 р. Виступи та відповідні інтерв'ю президента Макрона, маючи на меті ще раз наголосити на намірі Франції зберегти стратегічну неоднозначність у можливості відправки військ в Україну, не дотримуючись жодних обмежень, сформулювали нову лінію щодо Росії та сприйняття її політики ядерного стримування іншими впливовими акторами.

Це дало сигнал РФ, що її політика примушення працює усе менш ефективно, тоді як стримування (яке розглядається Москвою як єдине ціле) не було надійним в очах опонентів. Таким чином, посилення ескалаційних сигналів Москви стало результатом її усвідомлення того, що її стримування втратило ефективність і потребує посилення ядерними загрозами. Одне з головних питань майбутнього полягає у тому, чи зможе Росія піти на ескалацію, виконавши свої ядерні загрози, щоб підвищити свій авторитет.

Оцінивши природу російського стримування, можна зробити висновок, що у сьогоденному контексті основним сигналом Росії про можливе зниження її ядерного порогу є, насамперед, психологічна операція, спрямована вплинути на рішучість держав Заходу у війні проти України. Застосування ядерної зброї усе ще залишається для Росії крайнім заходом і може статися в той момент, коли інші варіанти будуть виглядати менш безпечними для Путіна, ніж цей. Тоді на кону має стояти виживання політичного режиму й особисто Володимира Путіна.

References [Список використаної літератури]

Adamsky, D. (2023). The Russian Way of Deterrence: Strategic Culture, Coercion and War. Stanford University Press. [in English]. [Adamsky D. The Russian Way of Deterrence: Strategic Culture, Coercion and War. Stanford University Press. Stanford University Press. October 31, 2023. 226 p.].

Associated Press. (2024). What is Russia's nuclear doctrine? Voice of America. [in English]. [Associated Press. What is Russia's nuclear doctrine? Voice of America. *Associated Press*. 2024. URL: https://www.voanews.com/a/what-is-russia-s-nuclear-doctrine-/7725562.html (дата звернення: 05.09.2024)].

Bruusgaard, K. (2016). Russian Strategic Deterrence Survival. *Survival*, 58(4), 7–26. DOI 10.1080/00396338.2016.1207945 [in English]. [Bruusgaard, K. (2016). Russian Strategic Deterrence Survival. *Survival*. August–September 2016. Vol. 58, no. 4. P. 7–26. DOI 10.1080/00396338.2016.1207945 URL: https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2017/09/Russian-Strategic-Deterrence.pdf (дата звернення: 02.09.2024)].

CIA. (1963). The Management and Termination of War with The Soviet Union. [in English]. [CIA. The Management and Termination of War with The Soviet Union. *CIA*. 1963. URL: https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R002900110001-0.pdf (дата звернення: 02.09.2024)].

Court, E. (2024). Russia considering changes to nuclear doctrine, Putin claims. *The Kyiv Independent*. [in English]. [Court E. Russia considering changes to nuclear doctrine, Putin claims. *The Kyiv Independent*. June 20, 2024 URL: https://kyivindependent.com/russia-considering-changes-to-nuclear-doctrine-putin-claims/ (дата звернення: 02.09.2024)].

Gehrke, J. (2024). Russia decries 'verbal escalation' of Western leaders backing Ukraine. *Washington Examiner*. May 5, 2024. [in English]. [Gehrke, J. Russia decries 'verbal escalation' of Western leaders backing Ukraine. *Washington Examiner*. May 5, 2024. URL: https://www.washingtonexaminer.com/about/ (дата звернення: 02.09.2024)].

Kirby, P. (2024). Kyiv can use British weapons inside Russia – Cameron. *BBC*. [in English]. [Kirby P. Kyiv can use British weapons inside Russia – Cameron. *BBC*. 2024. URL:https://www.bbc.com/news/articles/c163kp93l6po (дата звернення: 02.09.2024)].

Nakhoul, S., Faulconbridge, G., & Soldatkin V. (2024). Putin says Russia does not need to use nuclear weapons for victory in Ukraine. *Reuters*. [in English]. [Nakhoul S., Faulconbridge G., Soldatkin V. Putin says Russia does not need to use nuclear weapons for victory in Ukraine. *Reuters*. 2024. URL: https://www.reuters.com/markets/europe/putin-calls-major-expansion-russian-financial-markets-cutting-use-western-2024-06-07/#:~:text=Putin%20said%20he%20did%20not%20rule%20out%20changes%20to%20Russia's,so%20at%20the%20present%20time (дата звернення: 02.09.2024)].

Ostiller, N. (2024). Macron says he would consider sending troops to Ukraine in case of Russian breakthrough, Ukrainian request. *The Kyiv Independent*. [in English]. [Ostiller N. Macron says he would consider sending troops to Ukraine in case of Russian breakthrough, Ukrainian request. *The Kyiv Independent*. May 2, 2024. URL: https://kyivindependent.com/macron-says-he-would-send-troops-to-ukraine-in-case-of-russian-breakthrough-ukrainian-request/ (дата звернення: 02.09.2024)].

Reuters. (2024). Senior Russian diplomat says US must take heed of discussions on nuclear doctrine. *Reuters*. [in English]. [Reuters. Senior Russian diplomat says US must take heed of discussions on nuclear doctrine. *Reuters*. 27 June, 2024. URL: https://www.reuters.com/world/europe/senior-russian-diplomat-says-us-must-take-heed-discussions-nuclear-doctrine-2024-06-27/ (дата звернення: 02.09.2024)].

Shurkin, M. (2020). Grand Strategy Is Total: French Gen. André Beaufre on War in the Nuclear Age. *War in the Rocks*. [in English]. [Shurkin M. Grand Strategy Is Total: French Gen. André Beaufre on War in the Nuclear Age. *War in the Rocks*. 2020. URL: https://warontherocks.com/2020/10/grand-strategy-is-total-french-gen-andre-beaufre-on-war-in-the-nuclear-age/ (дата звернення: 02.09.2024)].

The Center for Naval Analyses. (2020). Foundations of State Policy of the Russian Federation in the Area of Nuclear Deterrence. *Center for Naval Analyses*. [in English]. [The Center for Naval Analyses. Foundations of State Policy of the Russian Federation in the Area of Nuclear Deterrence. *Center for Naval Analyses*. 2020. URL: https://www.cna.org/reports/2020/06/Foundations%20of%20State%20Policy%20of%20the%20Russian%20Federation%20in%20the%20Area%20of%20Nuclear%20Deterrence.pdf (дата звернення: 02.09.2024)].

Гладиш М. Л.
канд. політ. н., доцент,
кафедра міжнародної безпеки та стратегічних студій
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, 79007, Україна
E-mail: marianna.hladysh@lnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4236-7110

Краєвська О. А.
канд. політ. н., доцент,
кафедра європейських та регіональних студій
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, 79007, Україна
E-mail: oksana.krayevska@lnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6997-3490

«ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК» ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ: СПІЛЬНІ ЗУСИЛЛЯ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Дослідження взаємодії країн «Люблінського трикутника» у протидії російській пропаганді невпинно зростає на тлі гібридної війни, яку Росія веде проти України та інших країн Східної Європи. Попри актуальність ця тема не є достатньо дослідженою у вітчизняній та зарубіжній науці. Зокрема, увага приділяється більше питанням тристоронньої співпраці в політичній та економічній сферах. Наприклад, О. Близняк (2023) у статті «Люблінський трикутник» – новий тренд у регіональних інтеграційних процесах» доводить, що «Люблінський трикутник» є прикладом нового тренду у сучасній регіональній співпраці, коли інтеграційну волю демонструють зацікавлені країни-сусіди задля спільної координації дій у пріоритетних сферах внутрішньої та зовнішньої політики, а В. Студінський (2022) у статті «Люблінський трикутник у системі економічної безпеки Європи

в контексті російсько-української війни 2014–2022 рр.» доводить, що «Люблінський трикутник» має серйозні перспективи розвитку і може виступати як потужне формування у системі економічної безпеки Європи, особливо в умовах російської воєнної експансії. Деякі дослідження також фокусуються на виявленні ключових наративів, методів та інструментів, які використовує Росія для поширення дезінформації та маніпуляції громадською думкою в країнах «Люблінського трикутника». У статті «Протидія російській дезінформації та пропаганді: досвід країн Люблінського трикутника» Т. Павленко (Pavlenko, 2023) акцентує увагу на просуванні освітніх проєктів медіаграмотності для протидії російській пропаганді та дезінформації. Незважаючи на важливість теми, досліджень про взаємодію країн «Люблінського трикутника» у протидії російській пропаганді все ще недостатньо, тому ця стаття є важливим внеском у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. 28 липня 2020 р. Польща, Литва та Україна створили платформу під назвою «Люблінський трикутник». У Спільній декларації (2020), яку сторони прийняли під час першого засідання, зазначається, що Україна, Польща та Литва відіграють дедалі важливішу роль у процесах формування сучасних політичних, культурних та соціальних реалій у Центральноєвропейському регіоні та усвідомлюють переваги подальшого посилення політичних, економічних, інфраструктурних, безпекових, оборонних та культурних зв'язків між своїми країнами у сучасному світі. Як видно, три держави прагнули посилити діалог між собою, створивши таку платформу приблизно за півтора року до початку російсько-української війни. Потрібно відзначити, що хоча ця ініціатива має регіональний характер, але членство Литви та Польщі в НАТО та ЄС є важливим для прискорення процесу набуття членства України у цих організаціях.

Із географічного погляду країни мають багато спільного: як Україна, так і Литва мають спільний кордон із Польщею, що, відповідно, підвищує значення партнерства між трьома державами. Ба більше, Польща, Україна та Литва межують із Білоруссю – найбільшим союзником Росії у Східній Європі, а отже, перебувають під загрозою гібридних або військових атак.

Перша зустріч «Люблінського трикутника» відбулася у форматі відеоконференції через пандемію COVID-19. Захід був проведений національними координаторами «Люблінського трикутника» 17 вересня 2020 р. Національні координатори визначили основні напрями діяльності «Люблінського трикутника» та домовилися забезпечити сталу взаємодію формату на різних робочих рівнях. Під час зустрічі були узгоджені основні принципи діяльності ініціативи, зокрема сторони погодилися, що одним із головних завдань «Люблінського трикутника» має бути координація дій трьох держав для ефективної протидії сучасним викликам та загрозам спільній безпеці, зокрема протидії гібридним загрозам із боку Росії, перш за все у боротьбі з дезінформацією (Gerasimchuk, 2022, p. 3).

У 2021 р. країни підписали «Дорожню карту», яка визначила ключові напрями розширення тристороннього співробітництва, включаючи спільні стратегічні заходи для протидії гібридним загрозам та дезінформації. Спільні зусилля з протидії дезінформації та зміцнення стійкості є одними з ключових цілей співпраці, які керуються узгодженим «Спільним планом дій країн Люблінського трикутника щодо протидії дезінформації на 2022–2023». Затверджений План дій боротьби проти дезінформації та пропаганди передбачає підготовку регулярних доповідей і розроблення механізму спільного реагування на російські дестабілі-

заційні кампанії, обмін досвідом та посилення інституційних спроможностей із протидії гібридним загрозам (Gerasimchuk, 2022, p. 4)

6 грудня 2022 р. три неурядові організації з Литви, Польщі та України, а саме: Ініціатива громадянської стійкості, Інститут Костюшки та «Медіа Детектор», презентували в Брюсселі під час Форуму «ЄС – Україна» з протидії дезінформації спільний звіт Resilience to Disinformation, що підкреслює виклики, які виникають через російську дезінформацію та пропагандистську діяльність у країнах «Люблінського трикутника». Цей звіт є втіленням прямої та тісної співпраці між партнерами ініціативи. Щоб окреслити найкращі практики боротьби з дезінформацією, спочатку вони вивчили схожість та відмінності основних наративів та повідомлень, спрямованих на країни «Люблінського трикутника». По-друге, дослідили основні джерела дезінформації та її закономірності. По-третє, вони оцінили заходи, ужиті для боротьби з дезінформацією. У межах аналізу було визначено кілька цілей російської пропаганди та дезінформації в «Люблінському трикутнику»: поширення негативних повідомлень; підрив довіри всередині різних соціальних груп та між групами; дискредитація міжнародного співробітництва та солідарності.

Звіт представив низку рекомендацій, адресованих усім зацікавленим сторонам, міжнародним організаціям та донорам, громадянському суспільству та ЗМІ. Ці рекомендації включають:

– підвищення обізнаності, що є основою стійкості до російських інформаційних кампаній;

– визначення критичного координаційного органу, відповідального за стратегічні комунікації як у кожній країні, так і за кордоном;

– розвиток або посилення комплексної системи моніторингу в реальному часі;

– залучення до обміну практикою та ноу-хау з іншими країнами і партнерами, які мають високий рівень впливу російської дезінформації;

– заохочення міжнародного та багатостороннього політичного діалогу щодо об'єднання зусиль для боротьби з дезінформацією;

– упровадження прозорої та вимірної системи оцінки для відстеження ефективності зусиль щодо підвищення стійкості до дезінформації (Resilience to Disinformation, 2022, p. 7–10).

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. відкрило новий розділ для російської пропаганди та дезінформації, спрямованої на країни «Люблінського трикутника». Україна є в епіцентрі російської дезінформації та пропаганди, які безпосередньо підтримують події на полі бою. Литва та Польща, підтримуючи Україну політично та військово, також зазнають постійних інформаційних атак із боку Кремля. Незважаючи на це, усі три країни демонструють стійкість до російської пропаганди.

Росія активно використовує дезінформацію та пропаганду для підриву єдності та стабільності в країнах «Люблінського трикутника». Ці наративи зазвичай спрямовані на підривання довіри до західних інституцій та цінностей, зокрема Росія намагається представити Європейський Союз та НАТО як агресивні блоки, які прагнуть домінувати над регіоном. Російська пропаганда стверджує, що Україна, Польща та Литва втратили свою незалежність і є інструментом у руках США. Це використовується для підриву довіри до владних структур цих країн. Російська пропаганда часто використовує націоналістичні та ксенофобські наративи, щоб розділити суспільство та підірвати соціальну злагоду, зокрема одним

із найпоширеніших було твердження про те, що в Україні при владі неонацисти, які переслідують російськомовне населення. Цей наратив використовується для виправдання військової агресії проти України. Росія переписує історію, щоб виправдати свої агресивні дії та дискредитувати сусідів. Російська пропаганда стверджує, що українці та росіяни – це один народ, а Україна є історичною частиною Росії. Росія й надалі фінансує і підтримує політичні партії та рухи, які просувають проросійську політику.

Країни – члени «Люблінського трикутника» для протистояння російській пропаганді регулярно обмінюються інформацією про діяльність російських пропагандистських структур, виявляють нові методи маніпуляцій та розробляють спільні стратегії протидії, проводяться спільні інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення критичного мислення населення, вчать розпізнавати фейки та маніпулятивні повідомлення. Так, наприклад, упродовж 2022 р. Британська Рада в Литві та Форум економіки знань спільно реалізували проєкт People to People Escape disinfo, під час якого учні навчилися спостерігати, аналізувати та діяти відповідно до умисно та неумисно представленої неправдивої інформації та навчилися її розрізняти (Pavlenko, 2023, p. 176).

«Люблінський трикутник» активно співпрацює з Європейським Союзом, НАТО та іншими міжнародними організаціями для координації зусиль у боротьбі з дезінформацією. Зокрема, під час Варшавського безпекового форуму, де відбулася також зустріч міністрів закордонних справ країн «Люблінського трикутника» в жовтні 2021 р., обговорювалися способи зміцнення безпеки регіону, зокрема протидія дезінформації. Дмитро Кулеба наголосив, що внаслідок агресивних дій Росії таким організаціям, як ОБСЄ, Рада Європи, НАТО, ЄС та ООН, усе складніше підтримувати міжнародний мир і безпеку. Тому великого значення набувають регіональні формати, такі як «Люблінський трикутник» (Kuleba, 2021).

Можна стверджувати, що «Люблінський трикутник» є досить ефективним у боротьбі з дезінформацією: об'єднання зусиль трьох країн дозволяє ефективніше протистояти масштабним інформаційним атакам із боку Росії. Кожна з країн-членів має власний досвід протистояння російській пропаганді, що дає їм змогу розробляти ефективні стратегії. У Польщі у вересні 2022 р. створено посаду Уповноваженого Уряду з безпеки інформаційного простору Республіки Польща. Його завданнями є виявлення та аналіз інформації діяльності проти безпеки, інтересів та іміджу Польщі, виявлення юридичних осіб, особливо іноземних, які здійснюють та проводять інформаційну діяльність проти інтересів Польщі, виявлення проявів проведення інформаційних операцій в інформаційному просторі та проведення заходів, спрямованих на нейтралізацію виявлених загроз безпеці (Pavlenko, 2023, p. 175). Уповноваженим є Станіслав Жарин, який зазначає, що «інфопростір Республіки Польща останнім часом є зоною продовження операції впливу під гаслом «Це не наша війна», у якій польське суспільство намагаються знеохотити надавати підтримку Україні» (Zharin, 2023).

Країни «Люблінського трикутника» активно працюють над розробленням спільних проєктів, спрямованих на протидію російській дезінформації, що допомогли би швидко виявляти та спростовувати фейкові новини та маніпулятивні повідомлення. Важливим було б створення спільних онлайн-платформ, де експерти з різних країн могли б обмінюватися інформацією, проводити аналіз та публікувати результати перевірки фактів.

Висновки. Спільний проєкт «Люблінський трикутник» став важливим кроком на шляху до створення єдиного інформаційного фронту проти російської агресії. Унікальність проєкту полягає у тому, що він дав змогу виявити спільні патерни російської дезінформації в різних країнах регіону. Замість аналізу кожної країни окремо експерти зосередилися на пошуку загальних наративів та методів, які використовує Росія для маніпуляції громадською думкою. Паралельно із цим в Україні активно розвивається мережа просвітницьких ініціатив, спрямованих на підвищення медіаграмотності населення. Об'єднання зусиль країн «Люблінського трикутника» та активна громадянська позиція українців створюють потужний синергетичний ефект у боротьбі з російською дезінформацією. Проте, незважаючи на досягнуті результати, залишається багато невирішених питань. Подальша співпраця країн «Люблінського трикутника» та розвиток міжнародних партнерств є ключовими для розроблення ефективних стратегій протидії дезінформації та захисту демократичних цінностей.

References [Список використаної літератури]

Blyzniak, O. (2023). Lublin Triangle – a new trend in regional integration processes. *Political problems of international system and global development* 1, 53–61 [in Ukrainian]. [Близняк О. «Люблінський трикутник» – новий тренд у регіональних інтеграційних процесах. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. 2023. № 1. С. 53–61].

In Lviv Presidents of Ukraine, Lihuania and Poland signed Joint declaration as a result of Second Summit of Lublin Triangle. *president.gov.ua*. Retrieved from: https://www.president.gov.ua/news/u-lvovi-prezidenti-ukrayini-litvi-ta-polshi-pidpisali-spilnu-80313 [in Ukrainian]. [У Львові президенти України, Литви та Польщі підписали Спільну декларацію за результатами другого саміту Люблінського трикутника. *president.gov.ua*. URL: https://www.president.gov.ua/news/u-lvovi-prezidenti-ukrayini-litvi-ta-polshi-pidpisali-spilnu-80313 (дата звернення: 19.08.2024)].

Gerasymchuk, S. (2022). The Political Dynamics of the Lublin Triangle - How to Avoid 'Bermudization'. *An Analytical Study*. Retrieved from: https://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf [in Ukrainian]. [Герасимчук С. Політична динаміка «Люблінського трикутника»: як уникнути «бермудизації». *Аналітичне дослідження*. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf (дата звернення: 20.08.2024)].

Joint Declaration of Foreign Ministers of the Republic of Poland, the Republic of Lithuania and Ukraine on Establishing «Lublin Triangle». Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/en/news/joint-declaration-foreign-ministers-republic-poland-republic-lithuania-and-ukraine-establishing-lublin-triangle [in English]. [Joint Declaration of Foreign Ministers of the Republic of Poland, the Republic of Lithuania and Ukraine on Establishing «Lublin Triangle». Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: https://mfa.gov.ua/en/news/joint-declaration-foreign-ministers-republic-poland-republic-lithuania-and-ukraine-establishing-lublin-triangle (date of access: 21.08.2024)].

Zharyn: Russian propaganda in Poland aims to undermine trust between Ukrainians and Poles. *Our choice*. Retrieved from: https://naszwybir.pl/zharyn-rosijska-propaganda/ [in Ukrainian]. [Жарин: «Російська пропаганда в Польщі має на меті підірвати довіру між українцями та поляками». *Наш вибір*. URL: https://naszwybir.pl/zharyn-rosijska-propaganda/ (дата звернення: 18.08.2024)].

Kuleba D.: The Lublin Triangle is a vivid example of a new trend in international politics. Website of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-lyublinskij-trikutnik-ce-yaskravij-priklad-novogo-trendu-mizhnarodnoyi-politiki [in Ukrainian]. [Кулеба Дмитро: «Люблінський трикутник» – це яскравий приклад нового тренду міжнародної політики. *Сайт МЗС України*. URL: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-lyublinskij-trikutnik-ce-yaskravij-priklad-novogo-trendu-mizhnarodnoyi-politiki (дата звернення: 23.08.2024)].

Nevynna, G. (2024). Information Security of Ukraine: The Experience of the Lublin Triangle. *Regional studies* 36, 48–52 [in Ukrainian]. [Невинна Г. Інформаційна безпека України: досвід «Люблінського трикутника». *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 48–52].

Pavlenko, T. (2023). Counteracting Russian disinformation and propaganda: the experience of the Lublin Triangle countries). *Integration of Ukrainian legal higher education into the European educational area – challenges to internal security during wartime: materials from the International Scientific and Practical Conference*, 173–176. Łomża: MANS w Łomży, 2023. [in Ukrainian]. [Павленко Т. Протидія росій-

ській дезінформації та пропаганді: досвід країн «Люблінського трикутника». *Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego : materiały z Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej*, Łomża, Kharków, 15.02.2023 r. Łomża: MANS w Łomży, 2023. P. 173–176].

Roadmap for cooperation between Ukraine, the Republic of Lithuania, and the Republic of Poland within the framework of the Lublin Triangle. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/news/dorozhnya-karta-spivrobitnictva-mizhukrayinoyu-litovskoyu-respublikoyu-ta-respublikoyu-polshcha-v-ramkah-lyublinskogo-trikutnika [in Ukrainian]. [Дорожня карта співробітництва між Україною, Литовською Республікою та Республікою Польща в рамках «Люблінського трикутника». URL: https://mfa.gov.ua/news/dorozhnya-karta-spivrobitnictva-mizhukrayinoyu-litovskoyu-respublikoyu-ta-respublikoyu-polshcha-v-ramkah-lyublinskogo-trikutnika (дата звернення: 22.08.2024)].

Studinskiy, V. (2022). The Lublin Triangle in the European Economic Security System in the Context of the Russo-Ukrainian War of 2014–2022. *University Economic Bulletin*, 53, 132–138. Retrieved from: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-132-138 [in Ukrainian]. [Студінський В. «Люблінський трикутник» у системі економічної безпеки Європи в контексті російсько-української війни 2014–2022 рр. *Економічний вісник університету*. 2022. № 53. С. 132–138. https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-132-138 (дата звернення: 18.08.2024)].

Resilience to Disinformation. Report. Retrieved from: https://ik.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Resilience-to-Disinformation0612_4.pdf [in English]. [Resilience to Disinformation. Report. URL: https://ik.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Resilience-to-Disinformation0612_4.pdf (date of access: 26.08.2024)].

РОСІЙСЬКА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТА ПИТАННЯ СОЛІДАРНОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇН У БОРОТЬБІ З НЕЮ [МАТЕРІАЛИ СИМПОЗІУМУ]

Анотація

Цей симпозіум є результатом роботи, яку з 2022 р. проводить Одеський центр дослідження дезінформації (OCDS).

OCDS має на меті, зокрема, сприяти вивченню російської дезінформації в усьому світі з географічним фокусом на стратегіях дезінформації в Чорноморському регіоні. Хоча багато науковців працюють над дослідженням російської дезінформації в усьому світі, цей Центр забезпечує більш тісну співпрацю та координацію на міжнародному рівні, а також сприяє поглибленню знань щодо дезінформаційних практик у конкретному регіоні. OCDS об'єднує асоційованих інституційних та індивідуальних асоційованих членів (науковців і практиків), що працюють на міжнародному рівні. OCDS розбудовує партнерства, посилює дослідницький потенціал, надає підтримку дослідницькій інфраструктурі, організовує семінари та конференції, підтримує мережу науковців і практиків, а також започатковує майбутні дослідницькі колаборації. Створення OCDS було спільною ініціативою кафедри міжнародних комунікацій Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Україна) та Центру досліджень комунікації та культури (CRCC) у Лоуборо (Велика Британія). Одеський національний університет імені І. І. Мечникова та Університет Лафборо співпрацюють у викладацькій та дослідницькій діяльності з моменту підписання угоди про побратимство у липні 2022 р. У грудні 2022 р. ОНУ ім. І.І. Мечникова та Лафборо спільно організували науковий круглий стіл, присвячений обговоренню впливу війни Росії проти України на політичну комунікацію, журналістику та громадську думку в глобальному контексті. Круглий стіл відбувся за підтримки Фонду Президента України. Результати дискусії готуються до публікації в розділі «Симпозіуми» журналу «Європейська політична наука».

Таким чином, це вже другий симпозіум, організований OCDS.

Директор OCDS – професор, доктор Ольга Брусиловська

Ключові слова: російська дезінформація, безпека, Україна, міжнародні відносини.

III КОНФЕРЕНЦІЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ ТА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ «MEDITERREG GRADUATE CONFERENCE»

3st MEDITERREG GRADUATE CONFERENCE FOR MASTER'S STUDENTS AND EARLY STAGE RESEARCHERS

УДК 327: 316. 32
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.27

3ST MEDITERREG GRADUATE CONFERENCE FOR MASTER'S STUDENTS AND EARLY STAGE RESEARCHERS

The scientific conference for master's students and young researchers studying in the specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies was held within the framework of the project 101047919 - MEDITERreg "THE RING OF MEDITERRANEAN: REGIONAL STUDIES". The Jean Monnet Module (Grant type ERASMUS-JMO-2021-MODULE) is implemented by the Department of International Relations and headed by the chief of the Department Olga Brusylovska. Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.
The conference was held online on May 15, 2024. Among the issues discussed at the conference, the analysis of the practice of regionalism in the Mediterranean, with focus on modern conflicts and the role of external actors, occupied a prominent place.
Key words: regional studies, Mediterranean, conflicts, external actors.

Amirova Elvira
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE STRATEGIC IMPLICATIONS OF NUCLEAR WEAPONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE OF RUSSIAN FOREIGN POLICY

The Russian Federation's engagement in the Mediterranean and the Middle East is deeply rooted in historical ambitions and strategic imperatives. Historically, Russia's southward expansion aimed at securing access to maritime routes in the Mediterranean, crucial for economic and military purposes. The post-Soviet era marked a reassessment of Russia's regional policies, with Vladimir Putin's presidency from 2000 onwards heralding a renewed assertiveness. Russia's contemporary strategy involves a multifaceted approach encompassing military intervention, diplomatic initiatives, and economic partnerships.

Since 2015, Russia's military involvement in Syria and support for private military forces in Libya have significantly altered regional perceptions, with some American allies viewing Russia as a counterbalance to Iran. Russia's diplomatic engagements have expanded, fostering relationships with various governments, including traditional adversaries and Western allies. This has been facilitated by Putin's pragmatic approach and willingness to engage with all regional actors, enhancing Russia's influence.

Russia's strategic interests in the region are driven by multiple factors. Militarily, Russia seeks to secure its naval bases and maintain a presence that can project power and influence. Economically, the region's energy resources are vital for Russia's economy, and partnerships with countries like Turkey through projects such as TurkStream highlight this focus. Additionally, Russia's arms sales to countries like Egypt and the UAE, free from the human rights conditions imposed by Western suppliers, bolster its economic ties and influence.

However, despite this resurgence, several factors limit Russia's dominance. The persistent presence of the United States, coupled with regional reliance on American security, constraints Moscow's influence. Countries like Saudi Arabia and Israel maintain security cooperation with the US while engaging with Russia to balance regional dynamics. Moreover, China's growing economic involvement presents a significant challenge, as its investments and strategic initiatives often surpass Russia's.

Russia's actions, such as its support for the Assad regime in Syria and its relationship with Iran, complicate its regional standing. While some countries engage with Russia to counterbalance Iran, they remain wary of Moscow's intentions and its close ties with Tehran. Additionally, Russia's alleged involvement in regional conflicts and support for certain factions have sometimes strained relations with other regional actors.

The future of Russia's role in the Mediterranean and Middle East is uncertain, especially in light of the on-going war in Ukraine and resulting international sanctions. These factors have strained Russia's relations with Western powers and limited its ability to manoeuvre diplomatically. Moreover, the conflict in Ukraine may divert Russian attention and resources away from its engagements in the Mediterranean and Middle East.

While Russia has reasserted itself as a significant power under Putin, its ability to maintain and expand its influence is contingent on regional cooperation and evolving geopolitical dynamics. Governments in the Mediterranean and Middle East may continue to engage with Russia for various reasons, but they also seek partnerships with the economically stronger China. Additionally, despite disagreements with Washington, regional actors are unlikely to rely exclusively on Russia, preferring to balance their engagements between major powers.

Ultimately, Russia aims to prevent NATO's dominance in the Mediterranean rather than achieving outright regional hegemony, reflecting its constrained resources and strategic priorities. Russia's historical involvement in the Mediterranean, motivated by longstanding ambitions and strategic interests, indicates a lasting commitment to the region. However, the reality of its limited capabilities suggests that while it seeks to reassert itself, it faces significant challenges in achieving its broader goals.

Antonova Yevheniia
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

JAPAN AND CHINA IN THE MEDITERRANEAN REGION: HISTORICAL CONTEXT AND MODERN DYNAMICS

The Mediterranean region has emerged as a focal point of geopolitical competition and economic cooperation, with China and Japan playing increasingly prominent roles in shaping its dynamics. China's assertive economic engagement, propelled by initiatives like the Belt and Road Initiative (BRI), reflects its ambition to expand influence and promote economic connectivity across Eurasia and beyond. Through platforms like the Forum for Maritime Cooperation with Southern Europe and the 17+1 format with Central and Eastern European countries, China seeks to deepen cooperation and investment in the region, particularly in infrastructure and energy projects.

Moreover, China's strategic emphasis on economic cooperation in the Middle East and North Africa, evident through initiatives like the China-Arab States Cooperation Forum and the Digital Silk Road, underscores its broader geopolitical objectives. Despite concerns over debt trap diplomacy and security risks, China's investments in energy projects and infrastructure construction in the Mediterranean are expected to bolster its influence in the coming years, reshaping regional dynamics.

In contrast, Japan pursues a diplomatic-centric approach to regional engagement, prioritizing defence-oriented policies and cooperation with like-minded partners. In the Middle East, Japan's reliance on energy imports underscores the importance of promoting peace and stability through diplomatic channels such as the Japan-Arab Political Dialogue. Similarly, Japan's active involvement in Africa, exemplified by its participation in the Tokyo International Conference on African Development (TICAD), reflects its commitment to supporting sustainable development and addressing regional challenges.

Furthermore, Japan's diplomatic relations with key Mediterranean countries like Israel, Turkey, and Egypt highlight its efforts to foster regional stability and cooperation. Despite challenges such as the protracted Syrian crisis and political volatility in countries like Libya and Tunisia, Japan remains actively engaged in advocating for political solutions and providing humanitarian assistance, demonstrating its commitment to regional peace and security.

While Japan's interest in the Mediterranean is driven by energy security concerns, its broader aim of expanding global influence is reflected in its efforts to address security challenges and participate in military projects. However, Japan's influence in the region may face constraints from China's growing economic presence and assertive diplomacy.

Overall, the evolving dynamics of China's economic engagement and Japan's diplomatic initiatives in the Mediterranean underscore the complex interplay between global powers in shaping regional geopolitics and economic development. As these dynamics continue to unfold, the Mediterranean region is poised to witness significant transformations with far-reaching implications for global security and stability.

Bogonos Svetlana
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

POSITIONS OF MEDITERRANEAN COUNTRIES REGARDING RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The topic is the positions of the Mediterranean countries in the context of the Ukrainian-Russian war. Starting with the countries that are most active in favour of Ukraine, and ending with those that adopt a neutral or hostile position, an analysis of the official statements and actions of the Mediterranean countries was performed.

Spain, as the most active among the pro-Ukrainian countries, openly condemned Russia's military aggression and supported a series of international resolutions, which included the demand for the immediate withdrawal of Russian troops from the territory of Ukraine and the suspension of Russia's membership in the UN Human Rights Council. The humanitarian, economic and military aid that Spain provided to

Ukraine, as well as active cooperation with the Ukrainian government and support in the international arena, deserve attention.

As for Italy, the country opposed Russian aggression and actively supported Ukraine, pointing out the importance of supporting democracy and fighting against authoritarianism. Italy has provided significant financial, humanitarian and military assistance, which demonstrates its determination to support Ukrainian sovereignty and territorial integrity.

In the period from 2022 to 2023, Italy provided assistance to Ukraine in the amount of more than 3.8 billion euros, including financial, humanitarian and military assistance. France, despite its traditionally close ties with Russia, also spoke out against Russian aggression and provided major military aid to Ukraine.

The study also highlights the support of the countries of the Balkan region, which immediately expressed their full support for Ukraine and condemned Russian aggression. Greece and Albania help Ukraine with military exercises of the armed forces, Slovenia provided weapons and financial aid, Montenegro and Bosnia and Herzegovina condemned the war and joined the sanctions against the Russian Federation.

In the initial phase of the war between the Russian Federation and Ukraine, Israel condemned Russia's aggression, but refrained from providing lethal aid and sanctions. Israel continues to provide humanitarian aid and medical equipment, but weapons are still unlikely.

Turkey, Serbia and Egypt are neutral countries. Turkey provides support to Ukraine, but does not join the sanctions against Russia due to economic and energy interests from the Russian Federation. Egypt remains formally neutral, but has close economic ties with Russia and even openly shows how bilateral relations are improving. Serbia officially maintains a neutral position, but there are speculations that it may secretly support Ukraine. Lebanon, Algeria and Morocco also take a neutral position and avoid active intervention and support a diplomatic path to peace. Libya and Tunisia concentrate on internal affairs and avoid active intervention in the conflict.

Syria is an anti-Ukrainian country that openly supports Russia in the war against Ukraine, even opposing the UN resolution condemning the invasion of the Russian Federation. On July 20, 2022, the Ministry of Foreign Affairs of Syria announced the severance of diplomatic relations "in accordance with the principle of reciprocity."

In general, most of the Mediterranean countries support Ukraine at this important time, which shows solidarity and determination in the struggle for peace and stability in the region. Such cooperation can help Ukraine regain its territories and preserve sovereignty, and positively influence and develop relations with other countries in the future.

Dermenzhi Albina
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

GEOPOLITICAL INTERESTS OF TURKEY IN THE MEDITERRANEAN AFTER 2022

The rise to power of the Justice and Development Party (AKP) in 2002 marked a transformation of Turkey's foreign policy strategy. Initially, the emphasis was on

"soft power" and expanding cooperation. However, after 2011, Turkey shifted towards a greater emphasis on military power, tactical alliances, and assertive actions. This has led to the securitization of regional development issues.

Abandonment of the "Strategic Depth" Concept: Ahmet Davutoğlu's "Strategic Depth" doctrine envisioned a rethinking of Turkey's regional positioning. However, it failed to deliver on the promise of "zero problems with neighbours." After Davutoğlu's resignation, Turkey moved away from this concept in favour of a more independent and assertive policy.

"Blue Homeland" (Mavi Vatan) Doctrine: This doctrine calls for expanding Turkey's maritime territory to 462,000 sq. km. It is based on the Misak-ı Milli (National Oath) concept and is used to assert territorial claims. Turkey's growing ambitions under this doctrine are at odds with the interests of many countries.

"Active Neighbourhood" Policy: Turkey has improved its relations with some countries in the region, but this has led to tensions with others. Turkey's increased military spending and active involvement in regional conflicts are raising concerns among many countries.

Geopolitical interests of Turkey: 1) *Protection of the rights of ethnic Turks in neighbouring countries:* Turkey is committed to protecting the rights and interests of ethnic Turks in many Mediterranean countries. This could lead to tensions with some countries such as Greece, Cyprus and Syria. 2) *Opposition to Kurdish separatism:* Turkey has a long-standing conflict with the Kurdish population on its territory. It seeks to prevent the creation of an independent Kurdish state and support Kurdish separatist movements in neighbouring countries. 3) *Maintaining influence in the Balkans:* Turkey has close historical, cultural and economic ties with many countries of the Balkan region. Maintaining influence in the Balkans will allow Turkey to expand its sphere of influence and counter EU and NATO expansion. 4) *Complicated relations with the EU and NATO:* Turkey is a member of NATO, but its relationship with the European Union remains complicated. Turkey is concerned that the eastward expansion of the EU and NATO could weaken its influence in the region. 5) *Energy ambitions and disputes:* Since the discovery of offshore natural gas reserves in the eastern Mediterranean in the early 2000s, Turkey has challenged its neighbours regarding the delimitation of maritime boundaries and zones. Its actions led to tension and destabilization in the region. 6) *Neo-Ottoman geopolitical agenda:* Turkey's behaviour in the Mediterranean reflects its ambitious plan to regain its influence in the region. This plan involves expanding Turkey's influence from northern Iraq and Syria to Libya.

Turkey's tense actions in the Mediterranean have led to the country's isolation on the international stage. The EU has suspended Turkey's accession talks and frozen funding. Turkey needs to carefully weigh its actions in the Mediterranean so as not to worsen its position and destabilize the region even more.

So, the main geopolitical interests of Turkey in the Mediterranean: protection of the rights and interests of ethnic Turks living in many countries of the region; preventing the creation of an independent Kurdish state and supporting Kurdish separatist movements in neighbouring countries; maintaining its influence in the Balkans; opposition to the eastward expansion of the European Union and NATO.

Kalina Anastasia
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

NATO POLICY IN THE MEDITERRANEAN

The Mediterranean is important to NATO because of the various security challenges that arise in the region. The on-going conflicts in Afghanistan and Iraq, the war in Syria, the collapse of Libya and the possible further disintegration of states in the Middle East and North Africa create an environment of chaos. This makes it difficult to contain terrorism and manage migration flows. In addition, the presence of external players such as Russia and China increases geopolitical tensions in the region.

At the same time, the Mediterranean is a place where NATO's current and future role is ambiguous and contested by both its members and regional players. The Mediterranean area presents a huge number of challenges for NATO. Therefore, the main goal of NATO in this region is to overcome these challenges. Achieving this goal will require a distinct strategy and action from NATO that goes beyond traditional crisis management and capacity-building operations. NATO's actions must be consistent with the principle of effective allocation of resources.

Therefore, the existential question for NATO today is how to allocate its resources and attention between the relatively simple but demanding problem of defending against possible Russian aggression in the East against a diffuse, but perhaps more likely, set of threats in the South.

Today, NATO faces a number of challenges on its southern flank, including the lack of a comprehensive strategy, negative public perception of NATO's actions in the Mediterranean, and a lack of resources and attention from alliance members. In this context, the organization must increasingly rely on its partners to ensure security. Although NATO maintains a strategic advantage in the region, it can only be maintained through the development of partnerships. Therefore, it is advisable for the alliance to invest more resources in cooperation with the countries of the Mediterranean Dialogue, the EU and other regional organizations.

To counter these challenges, NATO should focus on three main areas.

First, it is necessary to develop a comprehensive strategy for the southern flank, which would take into account the specific threats and needs of the region.

Second, we should actively work on improving NATO's image among the public through transparency and the involvement of local communities in the decision-making process.

And finally, the alliance needs to increase funding and resources for its operations in the Mediterranean, in particular through increased cooperation with regional partners. Only under such conditions will NATO be able to effectively face challenges and maintain its strategic advantage.

Kasim Evelina
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

JAPAN AND THE MEDITERRANEAN: UNDERSTANDING JAPAN'S STRATEGIC PRIORITIES IN THE REGION

In recent years, Japan has intensified its involvement in the Mediterranean region, forging strategic partnerships with countries like Spain, Italy, and Greece, and engaging in initiatives aimed at enhancing regional stability, addressing global challenges, and promoting economic cooperation. The text provides a comprehensive overview of Japan's evolving role in the Mediterranean, highlighting key developments, priorities, and challenges shaping its engagement.

The analysis begins by examining Japan's deepening bilateral relations with Mediterranean nations, notably through the elevation of partnerships with Spain and Italy to "Strategic Association" and "strategic partnership" status, respectively. These enhanced ties encompass diverse areas such as air services, tax evasion, defence collaboration, and joint military exercises, underscoring Japan's multifaceted approach to regional engagement.

Moreover, the text delves into Japan's strategic initiatives in the Balkans, where it collaborates with the US and EU to promote stability, socio-economic reforms, and EU accession. Japan's commitment to the region's integration into Europe is exemplified through initiatives like the Western Balkans Cooperation Initiative, reflecting its broader objective of fostering regional cooperation and addressing geopolitical challenges.

Furthermore, Japan's response to evolving geopolitical dynamics, including China's Belt and Road Initiative, which has prompted Japan to formulate its own strategic vision for Mediterranean and Middle East relations, is analysed. The "Kono Principles" guide Japan's policy in the region, emphasizing the importance of intellectual and human contributions, persistent efforts, and political engagement to promote stability and economic growth.

Japan's energy strategy in the Mediterranean is also explored, highlighting its continued focus on energy security despite commitments to carbon neutrality. The role of Japanese energy companies in oil exploration in the Middle East and North Africa underscores Japan's reliance on fossil fuel imports and the challenges it faces in transitioning to a greener energy mix.

Additionally, the text discusses Japan's economic initiatives in the region, including business investments, development aid, and humanitarian assistance, aimed at fostering bilateral ties and addressing humanitarian challenges. Japan's preference for multilateral frameworks in addressing peace and security issues in the Mediterranean is emphasized, reflecting its commitment to upholding a rules-based international order and promoting regional stability.

In conclusion, Japan's expanding role in the Mediterranean region reflects a strategic recalibration driven by a complex interplay of geopolitical, economic, and security considerations. Despite facing challenges and competition from regional actors, Japan's commitment to fostering partnerships, promoting stability, and addressing global challenges underscores its enduring relevance and potential to contribute positively to the Mediterranean's socio-economic and security landscape.

Kosheliuk Daria
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE EURO-MEDITERRANEAN POLICY: EVOLUTION, PROBLEMS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

The Euro-Mediterranean partnership, as an interstate strategy and policy of cooperation, was initiated in the 20th century.

The first stage (Global Mediterranean Policy) was launched in 1995 in Barcelona, focusing on economic, trade, financial, innovation, and migration relations. The Barcelona Declaration outlined key directions of the Euro-Mediterranean Partnership: political dialogue, security, energy, economic cooperation, and the creation of a zone of peace and stability.

The second stage (1995–2005) was marked by extensive cooperation, the establishment of multilateral and bilateral partnerships, and the development of trade relations, socio-cultural cooperation, and the improvement of the quality of life of the population.

The third stage (since 2004) introduced the European Neighbourhood Policy (ENP), covering two vectors: Eastern European and Mediterranean, with an emphasis on differentiation and the uniqueness of each country.

The fourth stage (since 2008) is characterized by the transformation of the partnership, the strengthening of cooperation, and the implementation of large-scale economic and energy projects in response to security, energy, and economic challenges.

The Arab Spring brought about significant changes in Arab countries, prompting democratic transformations through mass protests and political instability.

In 2015, the European Commission proposed measures to improve migration policy, including strengthening the EU's presence in the Mediterranean and combating migrant smuggling, which entailed incentivizing law enforcement and judicial activities, improving the process of collecting and exchanging information on migrants, and enhancing cooperation with non-EU countries to combat illegal migration.

The Schengen Border Code of 2006 was also revised. According to the European Commission's provisions of March 15, 2017, mandatory regular checks were introduced for all persons crossing the borders of the European Union. Due to the increasing terrorism threat in the EU, complementary legislative acts were adopted—the European Travel Information and Authorization System (ETIAS) and the Entry-Exit System (EES).

In 2017, EU migration policy became stricter, with a focus on consolidating border control approaches at the summit in Brussels.

The initiative of the President of France to create the Union for the Mediterranean played a defining role in the development of the Euro-Mediterranean partnership, ushering in a new era of cooperation between EU countries, the Arab world, the Balkans, and Turkey, with a focus on socio-economic and energy projects and political dialogue. The political goals of cooperation include ensuring peace, and stability, combating terrorism, and illegal migration, and strengthening economic and energy stability in the Mediterranean region.

The Euro-Mediterranean Parliamentary Assembly has become an institutional form of cooperation between the parliaments of Mediterranean countries and the EU.

The reform of the European Neighbourhood Policy and the Euro-Mediterranean Partnership in 2015 aimed to enhance security, energy and economic development, democratization, and effective migration policy.

The implementation of the Mediterranean Energy Ring and the creation of a free trade zone are important achievements in strengthening economic and energy ties between the EU and Mediterranean countries.

To summarize, the Euro-Mediterranean partnership, despite problems, contradictions and challenges, has significant results and prospects for development. It is characterized by the intensification of cooperation between the countries of Europe and the Mediterranean and is marked by the dynamics and activity of interactions.

The issue of migration has become an important test for the stability of the EU, in particular after the energy crisis and the events of the Arab Spring. The EU faced the need to effectively solve the issue of migration and refugees who caused the need for humanitarian aid and cooperation with countries that were going through revolutionary processes.

Laktionov Mykyta
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

CULTURAL RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND THE MEDITERRANEAN COUNTRIES

Cultural relations between Ukraine and the Mediterranean countries are essential to understanding historical processes and the contemporary interaction between these regions. The study of these relations in the context of regional comparative studies allows us to identify key elements that promote sustainable international dialogue and mutual interaction.

Despite the geographical distance, Ukraine and the countries of the Mediterranean have a common historical basis, which was formed through centuries of trade, religious and cultural contacts. In particular, the adoption of Christianity from Byzantium in the 10th century was an important stage that laid the foundation for cultural ties. This event became a catalyst for the integration of Byzantine traditions in the architecture, art, and religion of Kievan Rus, which subsequently influenced the formation of a new identity.

The cultural features of these connections are also reflected in the influence of the Mediterranean on Ukrainian culinary. According to Mykola Vavylov's research, such ingredients as beets, cumin, dill, celery, parsley, cabbage, carrots, horseradish, and laurel were brought to Ukraine. This aspect of cultural exchange demonstrates how regional culinary traditions influence the formation of national cuisines and lifestyles.

In addition, Ukraine and the Mediterranean countries share many common cultural heritage sites, such as ancient Roman amphitheatres, Greek temples, and other archaeological sites.

Cooperation in education and science is another important aspect of cultural ties. The exchange of students, teachers and researchers between universities and scientific institutions of Ukraine and the Mediterranean countries promotes the exchange

of knowledge and ideas. In this process, new discourses are formed that reflect modern challenges and trends in international relations and cultural integration.

Now, in the context of the Russo-Ukrainian war, there is a positive trend in the acceptance of Ukrainian refugees in the countries which belong to the northern Mediterranean.

In addition, cultural exchange between Ukraine and the Mediterranean countries continues through tourism, educational programs, scientific research, and other forms of interaction. This exchange contributes to the rapprochement of cultures, the deepening of mutual understanding and the development of cultural diversity of both regions. The role of mediators in this process is often played by cultural institutions and public organizations working on the consolidation of various cultural influences.

Thus, the relations between these regions testify to the versatility and diversity of the cultural heritage, which is shared by Ukraine and the Mediterranean countries, and have a perspective for further research.

Li Guangling
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE POLICY OF CHINA TOWARDS TURKEY

The launch of China's Belt and Road Initiative (BRI) in 2013 marked a watershed moment in Sino-Turkish relations, bringing a strategic dimension to the bilateral partnership. Envisaged as a modern incarnation of the ancient Silk Road, the BRI aims to enhance connectivity and cooperation across Eurasia, with Turkey positioned as a key node linking Asia and Europe. The initiative provided a framework for expanding economic, infrastructural, and cultural exchanges, aligning with Turkey's ambitions to become a central hub in Eurasia. Projects such as the Middle Corridor, which aims to connect Turkey with Georgia, Azerbaijan, and Central Asia, extending to China, exemplify the synergy between Turkey's regional aspirations and China's BRI goals.

Belt and Road initiative pushes the Sino-Turkish economic partnership to higher levels. Even more, through mutual security collaborations, shared concerns over the stability of this region disappear. Yet, to confront the issues, such as political distrust gaps, regional conflicts, and different allies are among the main factors.

The main question is how trade relations can be "the yardstick" of the performance of economic diplomacy in the effort to foster inclusive global governance.

In the realm of cultural and people-to-people exchanges, the post-Cold War era saw significant efforts to strengthen mutual understanding and friendship between the Chinese and Turkish peoples. Initiatives like the establishment of Confucius Institutes in Turkey and Turkish cultural centers in China facilitated cultural dialogue and educational exchanges. Tourism and student exchanges have also flourished, contributing to the deepening of societal ties.

In conclusion, the evolution of Sino-Turkish ties in the post-Cold War era reflects the dynamics of a relationship that is both complex and multifaceted. From cautious engagement in the early 1990s to the strategic partnership underpinned by the Belt and Road Initiative, the trajectory of bilateral relations underscores the impor-

tance of economic cooperation, strategic alignment, and cultural exchanges. As both nations continue to navigate the challenges and opportunities presented by a shifting global order, the resilience and adaptability of Sino-Turkish relations will be pivotal in shaping their future trajectory. While obstacles remain, the foundation built over the past decades provides a basis for continued cooperation, potentially contributing to regional stability and prosperity.

The lasting of solid Sino-Turkish dig together depends on an open communication, a broad mutual understanding, and common objectives in terms of profit from converting each other's strengths, in spite of the possible adversaries.

Melnichenko Alina
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE FRAGILITY OF SAHEL STATES AS A CAUSE OF THE MIGRATION CRISIS IN THE EUROPEAN UNION

In recent years, the Sahel region has garnered significant international attention due to its high level of terrorist activity and its pivotal role in African migration processes. The Sahel's geographical location has turned it into a crucial transit hub for migrants from across the African continent. Additionally, the internal instability within its states has led to an intensification of uncontrolled migration processes that have a direct impact on the security and stability of European Union states. Establishing control over these processes is complicated by the traditional phenomenon of trans-Saharan migration, which is deeply embedded in local cultures and legitimized by the Protocol of the Economic Community of West African States on the Free Movement of Persons, Residence, and Establishment (1979).

The instability of the region is linked to the inherent fragility of Sahel states, which face numerous socio-economic, environmental, and political challenges. The inability of governments to provide basic amenities and the widening gap between society and the state contribute to the rise of Islamist extremism, a significant destabilizing factor in the region.

The stabilization of the Sahel has become one of the main priorities for the EU in addressing the migration crisis. The EU's approach to migration in the Sahel is based on the assumption that the fragility of the states of the Sahel is the primary source of the displacement crisis in the region. Since 2011, the EU Strategy for Security and Development in the Sahel has served as the basis for the EU's presence in the region. Initiatives such as EUCAP Sahel Niger (2012), EUTM Mali (2013), and EUCAP Sahel Mali (2015) aimed to enhance the operational capabilities of local security forces to address the root causes of migration, including organized crime and radical groups.

A significant milestone in the EU's migration policy in the region was the 2015 Valletta Summit, which led to the establishment of the EU Emergency Trust Fund for Africa. The Fund finances programs aimed at enhancing the capacity of states in migration management and border control. The new approach, termed the "externalization of European borders," involved transferring border control and asylum provision responsibilities from the EU to states of origin and transit of migrants.

The EU-initiated PARSEC and GAR-SI programs were designed to improve security and border management in the Sahel. PARSEC (2017) aimed to strengthen Malian security forces in the Mopti and Gao regions, while GAR-SI (2016) focused on training specialized counter-terrorism units within the gendarmeries of G5 Sahel states and Senegal to enhance border control and combat terrorism and organized crime.

Despite significant investments and efforts, the EU's migration policy in the Sahel has proven ineffective for several reasons. Firstly, the emphasis on border control undermines established community ties and fails to address the fundamental causes of instability in the region. Secondly, political instability in the Sahel countries hampers the implementation of EU initiatives. Military coups in Mali, Burkina Faso, and Niger have led to these countries' withdrawal from the G5 Sahel and the cancellation of the EUCAP Sahel Niger, casting doubt on the future of European migration and security initiatives in the region. Thirdly, the EU's intervention currently comprises a collection of disparate projects and ambitious funding schemes that often overlap in their objectives and lack coherence, rendering the overall approach ineffective.

In conclusion, addressing the migration crisis in the Sahel requires a more comprehensive approach that focuses on addressing the region's fundamental problems through systemic reforms supported by the international community.

Moroz Anastasiia
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

EU MEDITERRANEAN POLICY: PERSPECTIVES AND PRIORITIES

The period of formation of the Euro-Mediterranean policy can be divided into 4 conventional stages:

1. The formation of the European Community and the emergence of its interest in the Mediterranean process (before the Maastricht Treaty).

2. Institutionalization and formalization of the European Union as an organization and the establishment of an orderly approach to the Mediterranean region (after the Maastricht Treaty and before the Arab Spring).

3. Increasing conflict potential in the territory of the Mediterranean countries, changing the EU's approach to the region as a place of instability (after the Arab Spring).

4. The period of settlement of economic and security policy in the region, the Russian-Ukrainian war (modern times).

The EU's approach to the Mediterranean underwent a significant shift after the September 11, 2001 attacks, with a focus on counterterrorism and managing Middle East conflicts dominating its foreign policy. The Arab Spring in 2011 marked a pivotal moment, challenging stability in countries like Tunisia, Egypt, Libya, and Syria, further complicating the region's dynamics. Migration emerged as a pressing issue, particularly from sub-Saharan Africa, driven by factors like poverty, war, and persecution. This influx strained EU countries, leading to humanitarian crises and debates over refugee responsibilities.

The self-immolation of Mohammed Ben Bouazizi, a university-educated street vendor, in the Tunisian town of Sidi Bouzid on December 17, 2010, is widely regarded

as the symbolic catalyst for the Arab uprisings. This event sparked a series of civil protests and revolutionary movements against uncompromising and authoritarian regimes across the Middle East and North Africa in the first half of 2011. The resulting revolt in the region was a significant test for Europe, which has been attempting to forge a common foreign policy since the 1950s. The European Union, in its efforts to enhance regional stability through initiatives like the "Union for the Mediterranean" and "Neighbourhood Policy," found itself unprepared for the scale and intensity of the uprisings.

Security concerns intensified post-Cold War, with conflicts, civil wars, organized crime, and terrorism threatening the region. Terrorism, in particular, posed significant challenges, affecting human security and prompting debates over definitions and responses. The EU's response reflected a proactive stance, aiming to shape Mediterranean development through strategic policies and partnerships.

Despite challenges, the EU prioritized stability and peace, emphasizing human security and wellbeing over military approaches. Efforts included fostering political dialogue, preventing conflicts, and addressing root causes, guided by initiatives like the European Security Strategy and the Union for the Mediterranean.

Economic development in the Mediterranean faced hurdles, including governance issues and the impact of globalization. The EU sought to improve economic performance and stability in the region, aiming for higher living standards and improved quality of life.

However, achieving these goals remained ambitious amid global instability. Cooperation, underpinned by deeper understanding and mutual interest, was deemed essential for shared prosperity and security. Sustaining long-term commitment despite crises and challenges was highlighted as crucial for success in turning interdependence into mutual benefit.

The challenges faced by EU southern neighbours are deeply rooted in their demographic dynamics. While the population of the region is half that of the EU, it is growing significantly faster. Between 1990 and 2019, the population of the five Maghreb countries increased by 57%, contrasting with a mere 6% growth in the EU. A quarter of the population in Southern Mediterranean countries is under 25 years old, compared to 15% in Europe. Despite their increasing education levels, their economies struggle to create enough jobs for these young people, leading to growing frustration and emigration.

Motrechko Sofiia
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

CHINESE POLICY TOWARDS ISRAELI-PALESTINIAN CONFLIC UNDER THE RULE OF XI JINPING

China has begun to participate in the process of resolving international conflicts, especially those in the Middle East. China's peacekeeping activities have not extended beyond official statements, proposals for peaceful conflict resolution through negotiations, and condemnation of aggression and violence in any form by all parties involved. China's interests in the world are primarily economic. China

refrains from direct intervention in any conflicts as well as from "officially taking sides." The success of such an "economy-centric" policy of China can be clearly seen in the example of China's relations with countries in the Middle East and with parties involved in the Israeli-Palestinian conflict currently.

For China, certain aspects are crucial in relations with countries in the Middle East region: firstly, the energy aspect, secondly, security, and thirdly, geographical considerations. It is important for China to maintain and develop relations with oil-exporting countries, as ensuring the country's energy resources is necessary for stable modernization and industrialization. Importing oil from oil-exporting countries in the Middle East has become a good supplement to energy imports to China from Central Asian countries.

China recognizes the establishment of security and stability in the Middle East region as necessary for ensuring stable development of its own economy and its trade and economic initiatives. China considers the Israeli-Palestinian conflict as one of the key issues in the Middle East. Such instability jeopardizes China's trade and economic routes within the Belt and Road Initiative, which pass through countries in the Middle East. A notable aspect of China's approach to addressing the Israeli-Palestinian conflict is that China proposes resolving the conflict through "peace through development."

China's relations with Israel are actively developing. Currently, China's relations with Israel can be characterized as quite warm and cooperative in various spheres, especially in infrastructure, high technology, and counterterrorism. With the beginning of the implementation of the Belt and Road Initiative (BRI), China's cooperation with Israel has greatly expanded. For China, the importance of partnership with Israel is driven by several factors: firstly, China is interested in Israeli high technology; secondly, Israel's territory is an important link in the Belt and Road Initiative project; thirdly, China is interested in Israeli experience in counterterrorism.

In contrast to the rather close cooperation between China and Israel in the field of high technology, military equipment China's cooperation with Palestine mostly takes place in the sphere of humanitarian and technical assistance. China believes that Palestinians have suffered from historical injustice due to the absence of a Palestinian state. On May 6, 2013, Xi Jinping outlined China's proposal on the Israeli-Palestinian issue, consisting of four points for resolving the Palestinian issue.

Firstly, China will adhere to the position of creating an independent Palestinian state based on the 1967 borders and with East Jerusalem as its when Israel's right to exist and legitimate security interests should be fully respected. Secondly, negotiations should be the only way to achieve peace between Palestine and Israel. Thirdly, adhere to the principle of "land for peace." Fourthly, the international community must provide important guarantees for advancing the peace process. China is now pursuing an even more active policy regarding the resolution of the Israeli-Palestinian conflict, providing humanitarian support to Palestinians, and condemning the use of violence that harms civilians.

China does not take sides, maintains neutrality, and develops relations with both sides of the conflict. Peace-building through economic relations vividly underscores the foundation of China's policy in the Middle East and the world – with the economy taking precedence. For China, it is important to establish peace in the territories of Israel and Palestine, as well as to ensure the stability of transportation routes through these territories as part of the Belt and Road Initiative.

Ostryakova Viktoria
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE NEW DYNAMICS OF POWER IN THE EASTERN MEDITERRANEAN AND TURKEY'S ROLE

The Eastern Mediterranean, due to constant competition at various levels, has become a region of potential conflicts. Türkiye has a long coastline and faces challenges from the US, which could lead to conflict. The military forces of many countries are present in the Mediterranean, causing alarm. Russia and the West are also competing for influence in the region, increasing tensions. Instability in MENA allows external forces to intervene, particularly in the fight against terrorism. The discovery of hydrocarbon reserves has led to disputes between Cyprus and Israel.

Gas in the Eastern Mediterranean, discovered in the 2000s, had the potential to be a key factor in resolving political tensions in the region, but overlapping territories required negotiations. The agreement between the Greek Cypriots and other countries caused a conflict with Türkiye over gas rights. Türkiye insists on a comprehensive solution to the issue of Cyprus and its rights to the continental shelf. The conflict is deepening over support for the EastMed gas pipeline project, which may never get off the ground.

The EastMed project faces major challenges due to its huge costs and technical complexity. It is predicted that the cost may exceed 7-10 billion dollars, and the gas price will be twice the market price. Although the EU is considering EastMed as an alternative route for gas, the project has many obstacles, including technical difficulties and the need for compromises with Türkiye. Türkiye like Greece, has not yet defined an EEZ for the Mediterranean Sea, but is exercising its continental shelf rights by obtaining licenses for oil/gas exploration. In response to the actions of the Greek Cypriots, Türkiye sends Navtex and warships to defend its rights. Türkiye is also accelerating the modernization of its navy, responding to changes in the balance of power in the Mediterranean basin, including support from the US and Iran. This situation could trigger a new Cold War, with China also increasing its presence. Given the changing alliances in the Mediterranean basin, Türkiye must be ready for an aggressive policy that any external power may introduce. This applies to russia, the USA and possibly even China. Considering the instability of the situation, Türkiye is modernizing its military capabilities. However, the expansion of Türkiye's naval capabilities could also be used for humanitarian operations in the Mediterranean.

The "Arab Spring" was followed by the "Arab Winter" in the Middle East, which led to greater instability in the region. The decline of the powers of some countries and the emergence of radical groups caused the intervention of external forces. The geopolitics of the Eastern Mediterranean has undergone changes, in particular under the influence of the USA and russia. Militarization of the region has increased due to the fight against terrorism and other reasons. The fleets of more than 44 states are present in the Eastern Mediterranean, and Greek Cypriot gas licenses have complicated the situation. Türkiye responded to the actions of the Greek Cypriots with military exercises and the protection of seismic surveys

Proposed pipelines like EastMed, aimed at side-lining Türkiye, may escalate tensions, likely opposed by russia to maintain dominance in European gas exports. Given the risky gunboat diplomacy among littoral states and external powers, strategies like the Trump administration's Mediterranean plan seem destined to fail. In international politics, energy trade rarely resolves conflicts peacefully.

Ruda Valentyna
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

EMERGING TRENDS IN RELATIONS BETWEEN CENTRAL ASIA AND MEDITERRANEAN COUNTIRES

Central Asia is a region of five countries - the Kyrgyz Republic, Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan - with a complex historical background and a high level of isolation. The region has rich natural resources, such as oil, gas and uranium, which have led to an increase in investment.

Since the start of the Russian war against Ukraine, the Kremlin's influence has decreased. And it opened up new opportunities for other countries, such as the Mediterranean, to intensify their cooperation with Central Asia. Two countries worth mentioning in this particular case are France and Turkey.

France has focused on the energy sector, and is seeking to expand its interests, in particular by importing uranium from Kazakhstan. Another key area of cooperation is the development of nuclear power, which contributes to the expansion of energy infrastructure and reduction of dependence on fossil fuel imports.

It is also important to support cultural and humanitarian ties, which facilitates people-to-people exchange and promotes education and culture. This includes the organization of festivals, language and literature studies, as well as the promotion of the restoration and preservation of cultural heritage.

The security aspect is also important to France, especially as the region borders Afghanistan. France is actively involved in strengthening the legal system, fighting organized crime and terrorism, which contributes to stability and security in the region.

Turkey has taken a position in the competition for the role of a center of power in Central Asia, and for this purpose, Turkey uses its cultural and historical ties with the region. Turkey's strategy in Central Asia is based on several principles.

First, it is to promote stability and security in the region. Ankara views Central Asia as a key region for ensuring regional stability and security. It is for this reason that Turkey is actively developing military cooperation, supporting them in modernizing their military forces and supplying military equipment.

Secondly, Turkey seeks to develop economic and trade ties. It is actively investing in energy, transport and tourism projects. Another example is the Middle Corridor initiative, which has the potential to become a key factor in maintaining stability and development in the region.

Therefore, the analysis of cooperation between the countries of the Mediterranean and Central Asia shows a growing interest and potential for further development of relations. Changes in the geopolitical arena create new opportunities for expanding cooperation in various areas, which requires active monitoring and adaptation by all stakeholders.

Runieieva Viktoria
1st Year of Mater degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

FRANCE'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN THE EU AND THE EASTERN MEDITERRANIAN STATES

The Eastern Mediterranean is a strategically important region for the EU and France in particular. At one time, it was the centre of civil wars, complex international conflicts, and an on-going struggle for leadership. And since the Arab Spring, it has been the route through which migration and terrorism have reached Europe. However, on the other hand, it is a region with large infrastructure and energy projects, established cooperation and great opportunities.

France considers the Mediterranean to be in its sphere of interest, viewing the Mediterranean Sea as a bridge to Africa and former French colonies. As one of the engines of the EU, Paris pays much attention to the implementation of the EU's policy of cooperation with non-member states. Proclaiming Europe as an absolute priority of its foreign policy, France has always emphasized the importance of the Mediterranean region in maintaining stability and peace in Europe. Since the launch of the Barcelona Process in 1995, France has seen deepening ties with its eastern and southern partners as a key condition for maintaining peace and stability in the region and for realizing common European interests. France's energy within the organization and at the individual level was also directed at resolving conflicts in the Middle East region by promoting political dialogue within international organizations (UN, LAS, African Union, etc.) and by assuming the role of the EU as a guarantor of international law and humanitarian assistance.

The idea of creating a Union for the Mediterranean was a success of French diplomacy in this area, although it had a number of drawbacks and mixed reviews among other EU member states. With this initiative, France tried to make the Union for the Mediterranean a bridge between Europe and Africa, uniting the Mediterranean countries under its leadership. This project launched a new phase in relations between Europe and the Mediterranean, characterized by regular summits, the creation of institutional entities, and greater emphasis on the intergovernmental dimension of cooperation. However, the aggravation of the Arab-Israeli conflict in 2008 froze a number of opportunities for further progress towards the Union, and the Arab Spring buried most of the ambitious French hopes for this project.

In addition to deepening cooperation with the Eastern Mediterranean countries within the EU and at the bilateral level, the confrontation with Turkey is a characteristic feature of French policy in the region. France is doing everything possible to maintain its position in the Eastern Mediterranean and the Middle East, where Turkey challenges French foreign policy, raising its political and economic concerns about gas reserves, etc. Therefore, France's anti-Turkish rhetoric is aimed at attracting EU member states to its side and supporting Greece and Cyprus in their conflict with Turkey over the division of maritime resources in the Aegean Sea. Also, over the past few years, Paris has been actively strengthening its defence cooperation with these countries, conducting joint military trainings in the region, which is constantly criticized by Turkey.

Thus, the current French Mediterranean policy is characterized by multilevelledness and interest in deepening relations with all countries of the region by expanding multilateral dialogue, promoting policies that focus on civil society and supporting European ambitions. Paris is an active participant in a large number of projects for cooperation with the countries of the Mediterranean region. France has also consistently emphasized that the EU could and should play a much greater role in the region than just being an observer or investor. However, today, the EU's position on the Eastern Mediterranean is characterized by contradictions and weakness due to the lack of an agreed action plan for the region itself and a number of pressing issues (Libya, Turkey, migration, etc.). Although the EU remains the region's main economic and trade partner, its diplomatic influence is much weaker. After Russia's invasion of Ukraine and the escalation of the Arab-Israeli conflict, the importance of the region has grown significantly. In this context, the partnership with Turkey, which is now France's main rival in the Mediterranean region, has become strategically important for Europe. So the current state of affairs forces Paris to accept the fact that its European vision and, in particular, its Mediterranean policy need to be rethought. However, it remains to be seen whether France is able to change its position on Turkey in order to realize the EU's strategic interests and stabilize the situation in the region.

Riapolov Serhii
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

GEOPOLITICAL COMPLEXITIES IN THE WESTERN BALKANS IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

The evolution of foreign policy and national defence strategies in post-Yugoslav countries is a complex issue influenced by geopolitical shifts and regional dynamics. This analysis examines the foundational texts of Western Balkan countries, exploring their strategic thinking, national security priorities, and foreign policy objectives. The region is currently characterized by political instability, economic and social transitions, and challenges in the energy sector. Despite its diminished priority in Western countries' foreign policies, the region remains crucial for global and regional powers' geopolitical strategies. The complex environment created by internal problems and unresolved issues allows for potential conflict formation and tension.

The post-Yugoslav governments in the Western Balkans have gone through four main phases, each characterized by major changes in geopolitical dynamics and regional dynamics. In 2022, the Western Balkans' doctrinal texts reveal a focus on EU integration and NATO as security providers. All countries in the region enshrine their aspiration to join the EU and define Euro-Atlantic integration as a strategic priority. They are ready to carry out democratic reforms and participate in regional initiatives. Serbia, however, declares military neutrality while Albania and Montenegro are already part of NATO. The Federation of Bosnia and Herzegovina and *Republika Srpska* have differing foreign policy views due to their complex political structures and internal contradictions.

Russia's aggression against Ukraine has increased security risks in the region, with Serbia facing significant challenges due to historical, political, security, and

energy-related issues. Albania and North Macedonia have aligned with EU sanctions against Russia and condemned the invasion of Ukraine alongside with Croatia, which consistently stood behind Ukraine and endorsed European Union sanctions on Russia and Belarus despite having some political tensions inside. Kosovo's is fully pro-Western while threats from Serbia have led to its citizens' demands for NATO membership and a permanent NATO station. The tension between Pristina and Belgrade continues to be the primary source of tension in the region. Montenegro's policy stance is middle-ground, between the extremes of and it struggles to find a balance between EU commitments and its more close ties with Russia.

The Western Balkans are at a crossroads as they deal with the massive fallout from the situation in Ukraine, with North Macedonia, Montenegro, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and Montenegro all vulnerable to foreign geopolitical changes. The region is experiencing internal disputes and diverse geopolitical orientations, with the conflict response, public attitudes, and political contradictions within separate administrations making maintaining peace difficult. The economic fallout has led to more problems and possibilities, especially in energy dependence, real estate markets, and the flood of migrants from Ukraine. The region's capacity to conquer these obstacles will have far-reaching effects on European development going forward.

Salnikova Stanislava
1st Year of Master degree, International Relations Department,
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE POLICY OF TURKEY AND IRAN REGARDIND THE EAST MEDITERRANEAN SUB-REGION

The Arab Spring events in 2011 brought many changes to the Middle East, significantly shifting the balance of power. Considering the regional tumult and political instability, naturally, it was a period of great risks for the regional countries, but, just like any other crisis, the Arab Spring uprisings also gave prospects of more dominating role for those states, who would be able to endure the regional turbulence. A prime example of states that have decided to take this chance is Turkey and Iran.

Both non-Arab, but, nevertheless, regional states had their own ambitions and interests to pursue. But apart from other powerful actors, that were quite dissatisfied with such rapid expansion attempts, both states were also competing with each other. Such rivalry can be easily explained with Sunni-Shia contradictions, especially considering Iranian policy of exporting the Islamic Revolution. Such competition can be seen in the context of the Syrian War, where Ankara was actively supporting Syrian opposition with Tehran backing Bashar Assad's government, who is an Alawite. For Iran, the prospect of Sunni leader replacing Assad meant direct threat for close ties between both states, meanwhile for Ankara it was a chance to spread its influence. But later on, for Turkey, the Syrian war became a problem for its domestic security, since the protracted civil war led to the establishment of Kurdish militant groups and ISIS on territories that were bordering Turkey. The Syrian Gordian Knot was a complex case, where Iran was pursuing its interest through its proxy, Hezbollah, which is a Lebanese-based militia that was created to fight Israel. This information gives as a glimpse of Iranian relations with other regional countries.

For instance, in case of Lebanon, it's becoming quite obvious, that Iran sees it through the prism of Hezbollah, being more involved into deepening ties and providing active support to its proxy, rather than to Beirut itself. Nevertheless, Tehran is also taking measures to spread its influence over Lebanon because of the considerable amount of Shia Muslims living there. Such behavioural patterns can be seen in Turkish policy towards Lebanon as well. By actively using its soft power in the context of "zero problems with the neighbours" policy and deepening ties with the Lebanese government, Ankara was trying to spread its influence as well. Such rapprochement is driven by desire to control the coast of the Mediterranean Sea, even indirectly, which can help Turkey to gain access to cheap energy resources.

As for the relations with Israel, it's necessary to mention that Israel was another non-Muslim regional state, who has hostile relations with almost all regional actors from the very beginning, but always had an exceptional support from USA. As for the relations with Iran, Tehran is considered to be Israel's biggest enemy. And even if during the Shah's regime, both states were actively cooperating with each other, after the Islamic revolution the situation has changed drastically. Considering the hostile relations between Washington and Tehran, it is becoming obvious that Iran sees Israel as a regional satellite of the US, therefore using all the possible methods to fight it and enhance its credibility in the Muslim world.

Israel-Turkey relations, in turn, went through different phases of their relations. While being equally dissatisfied with the Iranian regional activity, both countries are also two powerful competitors, whose relations are worsening from time to time due to the escalation of the Arab-Israeli conflict.

As of today, it can be stated, that Eastern Mediterranean remains to be a region with a complex situation, The Gordian knot which encompasses relations of regional states with other regional and non-regional actors, makes it not only impossible to establish peace, but may also trigger a full-scale war, which makes the researched topic even more relevant.

Shulikin Danylo
1st Year of Master Degree, International Relations Department
Odesa I.I. Mechnikov National University

INFLUENCE OF GLOBAL GOVERNANCE ON SYRIA

The Syrian Civil war is perhaps the bloodiest conflict in the Middle East up to this day. The conflict itself is a product of the Arab Spring, which aimed to change the dictatorial rule in the Arab states. While some of the states, like Tunisia and Egypt did go through a transition, other states, like Libya, Yemen and Syria descended into Civil wars. Currently, only the Yemeni and Syrian Civil wars are still on-going. However, the Syrian conflict is more complex.

The Syrian Civil war encompasses a lot of actors, who strive to achieve their own goals in the conflict. The Russian Federation, Iran and Hezbollah are supporting the Assad government, while the United States of America supports the rebel forces. However the conflict also features some separatist movements from Kurdish population and terrorist activity, mainly from the Islamic State of Iraq and Syria. There are also Turkey and Israel who operate in a rogue status, not aligning themselves with any side of the conflict.

The Russian Federation strives to protect their strategic interests and assets in Syria. The main asset is the port of Tartus which acts as a supply hub for the Russian Navy. Iran helps Assad government on the basis of religion while Hezbollah aims to isolate the revolution, not allowing it to spread beyond, to the territory of Lebanon itself. Also, Syria plays a very important role, as the road that connects Hezbollah to Iran.

Turkey aims to create a sanitation zone in northern Syria to not allow the Kurdish independence movement to spread to the Anatolian peninsula and ignite a Kurdish insurgency there. United States, wants to preserve the Pax Americana in the Middle Eastern region, while Israel's aim in the war is to deter a possible attack from Assad government on Israeli territory. They try to reach this goal by conducting precision air strikes on important military objects in Syria.

The Syrian civil war gave rise to the influence of the private military companies, mainly the Wagner group that pursues its own personal goals of enrichment through the share of liberated Syrian oil fields in the state.

The ISIS appeared as a result of this Civil war, calling itself the Caliph, the organization strives to unite all of the Muslim states under its banner. Right now, the terrorist group is greatly diminished though.

The global governance, which in this case is the United Nations, is also involved in this conflict; however their only goal here is to help the internally displaced people of Syria (IDP) with basic needs and infrastructure. To reach that goal, United Nations cooperates with over 200 regional and non-governmental organizations. Some of the examples include, but not limited to: The Red Cross, Red Crescent, Doctors without borders, World Health Organization, etc.

The United Nations also established funding programs in order to help the civilians of Syria to get access to the medical help by providing payments to the medical staff, incorporated in the United Nations missions there.

The United Nations has overseen the creation of underground hospitals, whose goal is to safely provide medical treatment to the IDP, as well as provide shelter to those in needs.

In conclusion, despite the fact that the Syrian war is raging on and various actors in the conflict want to achieve their own goals, the United Nations, as a representative of the global governance is trying to help the people Syria, who were deprived of their basic needs. As a result, The United Nations is greatly influencing the lives of the Syrian population, by providing the war-torn people with needed food supplies, civilian infrastructure repair, medical staff and more.

Sun Qian
1st Year of Master Degree, International Relations Department
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE POLICY OF CHINA TOWARDS GREECE: PROSPECTS AND CHALLENGES

There are broad prospects for economic cooperation between China and Greece. With the deepening of the Belt and Road Initiative and the gradual recovery of the Greek economy, cooperation between the two countries in many fields is expected to further expand and deepen. However, the two sides also need to face some challenges, including changes in geopolitical factors, competitive pressures in the inter-

national market and adjustments in the two countries' internal economic policies, among others. Therefore, strengthening policy communication, optimizing cooperation mechanisms and improving the quality of cooperation will be the key to the future development of China-Greece economic cooperation.

Cultural exchanges play an important role in promoting bilateral relations between China and Greece. Through cultural exchanges and cooperation, the two peoples' mutual understanding and respect have been enhanced, laying a solid social foundation for the in-depth development of bilateral relations. In addition, cultural exchanges also help build soft power between the two countries, enhance the national image and create favourable conditions for cooperation at the economic and political levels. However, cultural differences and cognitive biases remain challenges that both sides need to work together to overcome.

In the area of regional security, China and Greece have jointly maintained regional stability and peace by participating in regional security dialogues and cooperation mechanisms, such as the Mediterranean Dialogue Mechanism. The two countries have also conducted exchanges and cooperation on security issues such as counter-terrorism and combating transnational crimes through bilateral and multilateral channels, which has enhanced the depth and breadth of regional security cooperation.

Under multilateral frameworks, China and Greece have actively participated in the activities of the G20, the World Trade Organization (WTO), the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) and other international organizations and forums. On these platforms, the two countries cooperate on global economic governance, trade liberalization and other issues, and jointly promote the building of an open world economy. In addition, China and Greece have made positive progress in multilateral cooperation in science, technology, education, culture and other fields.

Despite some achievements in international political cooperation between China and Greece, the two countries still face some common challenges, including intensifying international geopolitical competition and rising protectionism. In order to cope with these challenges, China and Greece need to further strengthen strategic communication and coordinate their positions and actions in international affairs. At the same time, the two countries should continue to deepen practical cooperation, jointly promote the building of a community with a shared future for mankind, and contribute wisdom and strength to resolving global issues.

Looking into the future, the relations between China and Greece are expected to continue to deepen and develop on the existing basis. With the increasing trend of globalization and regional integration, the two countries have broad room for cooperation in jointly addressing global challenges such as climate change and unbalanced economic development. In addition, with the rise of emerging areas such as digital economy and green economy, China and Greece can explore new cooperation models and opportunities in these areas. However, the development of bilateral relations will also face uncertainties and challenges brought about by changes in the international political and economic situation. Therefore, the two sides need to continue to strengthen communication and coordination to jointly cope with possible risks and challenges. On the whole, the future of China-Greece relations is full of hope, and the friendly and cooperative relations between the two countries will continue to bring benefits to the two peoples and make positive contributions to world peace and development.

Wang Huanhuan
1st Year of Master Degree, International Relations Department
Odesa I.I. Mechnikov National University

THE POLICY OF CHINA TOWARDS PALESTINE

China's fundamental principles in its Palestinian policy entail impartiality, objectivity, neutrality, and peaceful resolution, aiming to facilitate reconciliation and cooperation between Palestinians and Israelis. While China's policy garners widespread recognition and support internationally, it faces challenges due to existing disparities in international attention and support for the Palestinian issue. Hence, China needs to bolster its influence and engage in more proactive diplomatic efforts to advance dialogue and cooperation between Palestinians and Israelis, thereby making greater contributions to the just resolution of the Palestinian issue.

China's policy towards the Palestinian issue has been a subject of considerable attention due to its centrality in the Middle East. China, as a significant power, maintains a stance of fairness, objectivity, and balance, aiming to facilitate a just resolution of the Palestinian issue.

China's core position involves supporting the legitimate rights of the Palestinian people, including the establishment of an independent and sovereign Palestinian state. China advocates dialogue and negotiation while vehemently opposing violence and war. It supports the legitimate rights of Palestinians on the international stage and actively participates in Palestinian nation-building, offering economic aid and technical support. China consistently urges the international community to address the Palestinian issue and promote its fair resolution. It has engaged in various peace processes and proposed initiatives like the 'Four-Point Proposal' and the 'Two-State Solution' to foster direct dialogue between Palestinians and Israelis. Additionally, China actively contributes to discussions and resolutions in international organizations like the UN Security Council and General Assembly to uphold the legitimate rights of the Palestinian people.

Cultural exchanges and educational cooperation will become an important part of China's policy towards Palestine. China will strengthen exchanges and cooperation with Palestine in the areas of culture, education and tourism to promote mutual understanding and friendship between the two peoples. By holding cultural activities, exchanging international students and carrying out academic research, China will promote the inheritance and innovation of Palestinian culture and enhance mutual respect and trust between the two peoples.

At the same time, China will continue to firmly support the just cause of the Palestinian people and the national liberation movement. On the Palestinian issue, China will always stand on the side of justice and fairness and oppose any form of aggression and oppression. China will strengthen communication and cooperation with the international community to promote the formation of international consensus and synergy on resolving the Palestinian issue.

In addition, China will take an active part in the reform and development of the global governance system and provide stronger international support and guarantee for the settlement of the Palestinian issue. China will encourage the international community to strengthen its attention to and support for the Palestinian issue, and

encourage the United Nations and other international organizations to play a greater role in resolving the Palestinian issue.

Finally, China will always adhere to the path of peaceful development and promote the peace process between Palestine and Israel. China will encourage and support Palestine and Israel in resolving disputes through peaceful dialogue and negotiation and realizing peaceful coexistence and common development between the two countries. China will uphold a fair, objective and pragmatic position and contribute its wisdom and solutions to the peaceful settlement of the Palestinian issue.

Курандо Марія
аспірантка кафедри міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЯДЕРНА БЕЗПЕКА В ЗОНАХ КОНФЛІКТІВ: НЕБЕЗПЕЧНІ ПРЕЦЕДЕНТИ ТА МІЖНАРОДНЕ РЕАГУВАННЯ

Найбільша у Європі атомна електростанція в Запоріжжі вже більше двох років знаходиться у небезпеці через бойові дії, спровоковані російською війною проти України. Серед експертів та представників міжнародного співтовариства це викликало дискусію про те, як відновити безпечну та надійну роботу об'єкту. Експерти зосередилися переважно на критиці існуючої міжнародно-правової бази захисту ядерних об'єктів та сумнівах у її ефективності. Вражаюча своєю небезпекою ситуація навколо ЗАЕС та нездатність міжнародного співтовариства зупинити військові дії навколо об'єкта тільки підтверджує скептицизм експертів.

Не зважаючи на це, попри всю безпрецедентність, український випадок не є першим. Напади на ядерні об'єкти раніше здійснювали Іран, Ірак, Ізраїль та США. Наприклад, у 1980 році, коли дослідницький реактор Осірак в Іраку ще перебував на стадії будівництва, його атакував Іран, а згодом знищив Ізраїль. Сполучені Штати також атакували два дослідницькі реактори в іракському центрі Тувайта під час Першої війни в Перській затоці. Ірак сам атакував два іранські енергетичні реактори в Бушері. На цьому приклади не закінчуються: інші критичні випадки сталися в Словенії в 1991 році і у Сирії в 2007 році.

Таким чином, для того, щоб знайти превентивний механізм для усунення подібних випадків, необхідно розширити дискусію, включивши до неї вищезгадані випадки нападів на ядерні об'єкти. Особливо цікаво відзначити реактиву і проактивну відповідь міжнародної спільноти на ці дії. Реакція на атаки, розпочаті всупереч вже існуючим на той період положенням міжнародного гуманітарного права (МГП), демонструє, як ці атаки були виправдані державами, що їх здійснювали, і в якій мірі ці виправдання були прийняті. Вони також проливають світло на причини недостатньої розробки міжнародно-правової бази для заборони атак на ядерні об'єкти.

У випадках, коли міжнародне засудження атак було сильнішим, держави віддавали перевагу більш раціональній і переконливій позиції щодо здійсненої ними атаки. Однак не кожна атака була активно засуджена. Показовим прикладом є дослідницький реактор Осірак в Іраку, який двічі ставав мішенню для атак і врешті-решт був зруйнований Ізраїлем у 1981 році. В той час як перша атака на реактор Осірак не викликала особливої реакції та уваги, друга атака викли-

кала широкий резонанс і призвела до масового засудження та дій проти Ізраїлю. Частково це сталося завдяки дипломатичній активності Іраку, якому вдалося не лише засудити ізраїльське обґрунтування нападу і створити цілий наратив про нехтування Ізраїлем Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), але й змістити фокус уваги з нападів, які здійснював сам Ірак. Дійсно, в період з 1984 по 1988 рік Ірак здійснив щонайменше сім повітряних атак на іранські реактори в Бушері. Проте, міжнародна увага все ще була зосереджена в основному на ізраїльських атаках, і не було такої ж сильної реакції на дії Іраку.

Сполучені Штати знищили два дослідницькі реактори в іракському центрі Тувайта під час Першої війни в Перській затоці, стверджуючи, що вони використовувалися для виробництва ядерної зброї. Однак цей випадок також не привернув особливої уваги через мовчання як з боку Іраку, так і з боку США, і їхнє очевидне бажання уникнути будь-якої дискусії. Крім того, у 2007 році ізраїльські військово-повітряні сили знищили реактор в Аль-Кібарі в Сирії. Реакція міжнародної спільноти була вкрай недостатньою, особливо якщо порівнювати її з атакою 1981 року. Сирія не поспішала розголошувати деталі удару і висловила мінімальний протест у дипломатичних колах, тоді як Ізраїль також зберігав відносну мовчанку. Таким чином, беручи до уваги всі ці випадки, можна стверджувати, що міжнародне засудження і рівень реагування залежать від прозорості події.

Проактивна реакція на атаки включала пропозиції щодо ухвалення нових положень про забезпечення безпеки ядерних установок у воєнний час та заборону нападів на такі об'єкти. Фактично, перші пропозиції були зареєстровані майже одразу після прийняття Додаткових протоколів до Женевських Конвенцій у 1977 році. Зокрема, це сталося під егідою запропонованої Сполученими Штатами та Радянським Союзом Конвенції про радіологічну зброю (КРЗ) у 1980-х роках. Іншим прикладом пропозицій щодо прямої заборони нападів на ядерні об'єкти були переговори щодо Поправки до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу (КФЗЯЗ) та Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму, а також під час оглядових конференцій ДНЯЗ у 2010 та 2022 роках. Академічна спільнота також закликала до активних дій та заборони будь-яких атак на ядерні об’єкти.

Незважаючи на це, вищезгадані зусилля могли б бути більш успішними. Після раундів переговорів щодо включення положень про заборону нападу до тексту КРЗ це питання поступово втрачало важливість, і зрештою було виключено з повістки. Поправка до КФЗЯЗ та Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму також не отримали більш глибоких положень проти нападів на ядерні установки, незважаючи на вирішення проблем, що існували під час переговорів щодо КРЗ, таких як визначення поняття «ядерна установка» та розмежування цілей таких установок. Це можна пояснити важливістю прийняття інструменту для боротьби з ядерним тероризмом, яка на той час переважила необхідність посилення правової бази щодо заборони нападів на ядерні об'єкти.

Це питання також обговорювалося під час оглядових конференцій ДНЯЗ у 2010 та 2022 роках, хоча жодна з конференцій не ухвалила підсумкових документів. На конференції 2022 року тема захисту ядерних об'єктів у воєнний час була надзвичайно гострою через російську окупацію Запорізької АЕС та постійні обстріли в її околицях. Однак після місяця переговорів держави-учасниці не змогли дійти згоди, насамперед через заперечення Росії щодо тексту і формулювань,

які використовувалися щодо її дій в Україні. Російська делегація намагалася виправдати свою присутність на ЗАЕС і пропонувала вилучити всі згадки про українське питання з тексту підсумкового документа. Щоб досягти консенсусу з Росією та ухвалити підсумковий документ, державам-учасницям ДНЯЗ довелося б відмовитися від ключових принципів і норм міжнародного права, що призвело б до слабкого підсумкового документу. Таким чином, нездатність ухвалити такий документ не означає, що конференція провалилася.

Багато науковців також пропонують посилити міжнародно-правову базу для захисту ядерних об'єктів. Однак поки що наукова дискусія не призвела до якихось серйозних кроків у цьому напрямку. Хоча існує загальне розуміння небезпечних наслідків, які може спричинити напад на ядерну установку, немає згоди щодо того, як захищати такі об'єкти. На міжнародному рівні також існує та сама проблема, а саме: нездатність знайти спільну мову для забезпечення безпеки ядерних об'єктів у воєнний час. Переговори щодо КРЗ продемонстрували, як легко можна забути про цю проблему заради досягнення консенсусу з інших питань. Така ситуація тільки підкреслює необхідність пошуку альтернативних шляхів для відновлення безпечної та надійної роботи ЗАЄС, а також повернення її під український контроль.

3-Я КОНФЕРЕНЦІЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ ТА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ «MEDITERREG GRADUATE CONFERENCE»

Наукова конференція для студентів магістратури та молодих дослідників, які навчаються за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, була проведена в рамках проекту 101047919 – MEDITERreg «КІЛЬЦЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я: РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ». Модуль Жан Монне (Тип гранту ERASMUS-JMO-2021-MODULE) реалізується кафедрою міжнародних відносин та очолюється завідувачкою кафедри Ольгою Брусиловською. Фінансується Європейським Союзом. Однак висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не можуть нести відповідальність за них.

Конференція відбулася 15 травня 2024 р. онлайн. Серед питань, що розглядалися на конференції чільне місце зайняв аналіз практики регіоналізму в Середземномор'ї з акцентом на сучасних конфліктах та ролі зовнішніх акторів.

Ключові слова: регіональні студії, Середземномор'я, конфлікти, зовнішні актори.

РЕЦЕНЗІЇ

REVIEWS

UDC 327.7

Brusylovska O. I.
Dr, Prof, Chief of the Department of International Relations,
FIRPS, Odesa I. I. Mechnikov National University,
32, Franzuskyi blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine,
e-mail: brusylovska@onu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-0519-4206
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.28

REVIEW OF «RUSSIAN POLITICAL WARFARE. ESSAYS ON KREMLIN PROPAGANDA IN EUROPE AND THE NEIGHBOURHOOD, 2020–2023» BY ANTON SHEKHOVTSOV / Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2023. 202 p.

РЕЦЕНЗІЯ «РОСІЙСЬКА ПОЛІТИЧНА ВІЙНА. НАРИСИ КРЕМЛІВСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В ЄВРОПІ ТА СУСІДСТВІ, 2020–2023» АНТОНА ШЕХОВЦОВА / Радянська та пострадянська політика та суспільство. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2023. 202 с.

The research of the Kremlin propaganda in Europe has not been considered holistically in domestic political science, therefore this publication is relevant both for the science of international relations in general and for the activities of the Ukrainian state in the context of strengthening informational resistance to the enemy.

In its structure, the issue includes a preface, seven essays, conclusions, and a list of used sources, which provides a gradual and logically organized clarification, characterization, analysis, and solution of a specific problem.

At the beginning of the edition, the author conceptualizes what is the essence of «malign influence» comparing with «hard power» and «sharp power». He defines malign influence of Russia as a specific type of influence that directly or indirectly subverts and undermines European values and democratic institutions (p. 12). The main effect of malign influence is erosion and decline of European values, as well as deepening distrust of democratic institutions (p. 13). According to Shekhovtsov, disinformation plays a big role both in political war and high-order war, but «only when crimes appears to be part of political warfare…can we talk about malign influence deriving from crime» (p. 26). Then Shekhovtsov describes us the tools of Russian malign influence, among them election interference, agents of influence, cyber warfare, think-tanks, disinformation, corruption, paramilitary groups, and historical revisionism (p. 32).

Russian interference in Africa is an example of importance of elections that was described in the second essay. In 2018 AFRIC, the network of agents of influence, start to work with its website and different activities. Behind the scene there were Prigizhin's employee Yulia Afanasyeva and international trader Catherine Terekhova. There were several main operations of AFRIC from 2018 Malagasy presidential election to 2019 Mozambican general election. Among other activities there were conference «Africa 2040: Vision of the Future» and the Russia-Africa Summit in 2019. The main narrative was: «unlike Western countries, Russia has

© Brusylovska O. I., 2024

never been a colonial power and respect the sovereignty of African countries» (p. 68). Apart from the falsity of the thesis that Russia was not the metropolis for numerous internal colonies such as Ukraine, there is also the question of respect for African countries, especially on the part of the USSR, whose long-term official policy was to recruit developing countries to strengthen their position in the Cold War.

The next two essays describe the Russian aid delivered to Italy and Serbia during pandemic Covid-19. Shekhovtsov concludes that the main goal of it was demonstration to the peoples that Russia rather than the EU or NATO was a true friend in hard times (p. 88). But this tactics was only partly successful. «By attacking the EU the Kremlin was mostly engaged in pro-Chinese propaganda, which could naturally be considered as indirectly pro-Kremlin, but was nevertheless primarily pro-Chinese» (p. 106).

Interesting, in our opinion, is the essay 5 of the issue in which the author's attention is focused on Putin's «Foot Soldier» in the political war against France (the case of Kadyrov and terrorist attack of Abdoullakh Anzorov). Anzorov was called a hero by Kadyrov and buried in Chechnya. This operation was quite successful because Chechen youth in Europe is susceptible to illiberal propaganda. On the one hand, by empowering Islamists in France, Kadyrov contributes to religious polarization and undermines social cohesion in France. On the other, Kadyrov helps Moscow covertly fight another political war, with Istanbul, consolidating its positions in the region and competing with Moscow in different areas (p. 127).

The last two essays describe two agents of Russian malign influence in Poland (Janusz Niedzwiecki) and Germany (Manuel Ochsenreiter) first of all with the goal to undermine the post-Maidan authorities in Ukraine. Their deep ties with the Russian Peace Foundation and its head Leonid Slutsky were revealed. Among the information that causes the greatest emotional disgust are the pages about: 1) the participation of the Party of Regions in the Kremlin games, especially in the Odesa tragedy of 2 May 2014; 2) the arson of the Hungarian Cultural Centre in Uzhhorod (2018), where the main objective was to present the arson as a result of the attack of Ukrainian neo-Nazis. And one of the saddest conclusions of the essay: despite the proven connections of these criminals with the far-right party Alternative for Germany, this party continues to remain popular in FRG and useful for Russia in its efforts to undermine the EU from within.

In the publication you can find a number of polemical provisions which are caused by the novelty of such a complex problem as Russian malign influence. At the same time, familiarization with this issue makes it possible to conclude that it is one of the first comprehensive theoretical studies of the nature and specific features of Kremlin propaganda in Europe and the so-called 'near abroad'.

The provisions set forth in the edition are scientifically based and balanced, which creates a comprehensive picture of the problem of Kremlin propaganda in the reader. In general, the issue is written at a high level, is distinguished by the depth of research and can make a relevant contribution to the science of international information.

УДК 323

Глебов В. В.
канд. іст. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: glebov@onu.edu.ua
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-5321-9829
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.29

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ГЛОБАЛЬНІ, РЕГІОНАЛЬНІ ТА ЛОКАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН» / за заг. ред. І. М. Коваля, О. І. Брусиловської. Одеса : Астропринт, 2023. 368 с.

REVIEW OF THE MONOGRAPHY 'GLOBAL, REGIONAL AND LOCAL FACTORS IN THE FORMATION OF THE MODERN SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS' / Edited by I. Koval, O. Brusylovska, Odesa: Astroprint, 2023. 368 p.

Подана монографія присвячена дослідженню актуальної проблеми, адже дотепер майже відсутні праці, які були би присвячені комплексному дослідженню внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку сучасних міжнародних відносин.

Школа політологів-міжнародників ОНУ імені І. І. Мечникова (школа Аппатова) протягом багатьох років досліджувала особливості нових трендів у розвитку методології досліджень; вона також глибоко вивчила існуючий пласт вітчизняної літератури, критично його переосмислила, сформулювала цілком нову наукову проблему, свідоцтвом чого є ця монографія.

Для викладення матеріалу було вибрано проблемно-географічний підхід, що дало змогу виокремити найбільш суттєві тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та охарактеризувати об'єкт дослідження. Вибір матеріалу визначався відповідно до актуальних проблем сьогодення.

Ця колективна праця пропонує новий погляд на розвиток міжнародних відносин та сучасної світової політиці під впливом актуальних чинників трансформації системи міжнародних відносин. Об'єктом монографії є процеси формування сучасної системи міжнародних відносин та світової політики на глобальному, регіональному та локальному рівнях загальносвітової системи міжнародних відносин.

Метою є проведення комплексного аналізу сучасних чинників, що визначають процеси формування сучасної системи міжнародних відносин та світової політики на глобальному, регіональному та локальному рівнях у контексті подальшого розвитку стратегічних напрямів зовнішньої політики держав з урахуванням потреби вдосконалення зовнішньополітичної функції ключових міжнародних акторів в умовах уже існуючих і майбутніх вимірів трансформації системи міжнародних відносин.

Серед завдань роботи слід виокремити аналіз та класифікацію нових чинників локального характеру, які визначають напрями міжнародної діяльності

© Глебов В. В., 2024

та співробітництва державних та недержавних акторів; дослідження поточних викликів та загроз безпеці; установлення специфіки впливу локальних чинників на подальший розвиток сучасної системи міжнародних відносин.

У своїй структурі монографія передбачає наявність передмови, семи розділів, висновків і списку використаних джерел, що зумовлює поступове й логічно організоване з'ясування, характеристику, аналіз та вирішення конкретної проблеми.

Методологічно цікавим уважаємо перший розділ монографії, який має цінність для всіх науковців, що працюють у сфері міжнародних досліджень. Серед сучасних концепцій, найбільш корисних для дослідження основних векторів та перспектив розвитку сучасної системи міжнародних відносин, авторами було виділено постреалізм, характерний для Одеської школи політологів-міжнародників, та конструктивізм. Уважаємо, що авторам удалось їх органічно поєднати для максимально коректного розкриття важливої та складної проблематики.

Важливі наукові внески належать К. Вакарчук та М. Покасю. Автори довели, що європоцентричний підхід до дослідження сучасних міжнародних відносин викривляє реальну картину сучасності, що слід приділяти більше уваги тим регіонам, які раніше проходили під загальною назвою «периферія». Особливо це стосується країн Латинської Америки, вага яких неуклінно підвищується. Але те ж саме можна сказати і про арабські країни, яким приділено достатньо уваги в монографії. Автори дослідили вплив головних чинників на окремі країни, зміни їх зовнішньополітичних та безпекових пріоритетів, а також роль міжнародного співробітництва, європейських та євроінтеграційних процесів як чинника, що впливав на здатність держав, передусім України, посилити стійкість до поточних та потенційних загроз і викликів, що є наслідками збройної агресії Росії проти України та її впливу на світову політику і міжнародну економіку.

Можна погодитися із загальним прикінцевим висновком, що ключовим чинником локального характеру, який має глобальні наслідки, є початок війни Росії проти України. Це стало апофеозом послідовної політики Кремля не лише проти України, а й проти інших країн, що входять до так званого простору пріоритетних інтересів російської держави, у тому числі Чорноморського регіону. Збройна агресія Росії надзвичайно загострила наявні протиріччя та проблеми міжнародних відносин і міжнародної безпеки, посили дилему безпеки для окремих країн на регіональному рівні. Намагання Кремля обійти міжнародні санкції та використати такі країни, як Китай та Туреччина, а також Іран та Північна Корея, для продовження війни проти України продовжує дестабілізаційні процеси в системі міжнародних відносин, появу нових викликів та загострення політичних, економічних, енергетичних та інших конфліктів. Події 2022–2024 рр. наочно продемонстрували, що сила та дезінформація є основними інструментами зовнішньополітичної стратегії. Безпрецедентний ядерний шантаж, який перетворився на один із ключових аргументів Кремля для стримування інших держав та міжнародних об'єднань від допомоги Україні, є свідченням кардинальної зміни системи міжнародних відносин, що формувалася протягом XXI ст. Отже, подальший розвиток збройного протистояння між Україною та світом, з одного боку, проти Росії – з іншого, є одним із найпотужніших чинників, що визначатимуть стан і параметри системи міжнародних відносин та європейську безпеку.

У монографії можна знайти низку полемічних положень, які викликані новизною такої складної проблеми, як взаємовплив внутрішніх та зовнішніх чинників

розвитку сучасних міжнародних відносин. Разом із тим ознайомлення з даною монографією дає змогу зробити висновок, що це одне з перших комплексних теоретичних досліджень природи сучасних міжнародних відносин. Викладені в ній положення є науково обґрунтованими та виваженими, що створює у читача цілісне уявлення про розглянуту проблему. У цілому монографія написана на високому рівні, виділяється глибиною дослідження і може зробити відповідний внесок у науку про міжнародні відносини.

Матеріали монографії мають теоретично-методичну та практичну цінність. Основні положення та висновки є авторськими і можуть бути корисними для науково-дослідницьких інститутів та інформаційно-аналітичних структур органів державної влади України, зокрема для МЗС України. Матеріали та узагальнення можуть бути використані у вітчизняній політології для підвищення рівня аргументованості аналітичних розробок із проблем міжнародних відносин і зовнішньої політики та можуть доповнити зміст навчальних курсів політологічного характеру.

АВТОРИ

CONTRIBUTORS

АВТОРИ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Інструменти реалізації цифрової дипломатії Великого Герцогства Люксембург (укр. мовою) – **Ольга Анісімович-Шевчук, Світлана Матвієнків**

Анісімович-Шевчук Ольга – кандидат політичних наук (з 2010 р.), доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка». Наукові інтереси: політична комунікація, публічна дипломатія, інформаційно-комунікаційна безпека, інформаційно-знаннєве суспільство. Автор навчальних курсів «Регіоналізм та регіональні проблеми міжнародних відносин», «Інформаційно-комунікаційна безпека».

Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=XqSE9u8AAAAJ&hl=uk

Персональна сторінка: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Анісімович-Шевчук _Ольга_ Зенонівна

E-mail: olha.z.anisimovych-shevchuk@lpnu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-0428-6459

Researcher-ID D-9000-2018

SCOPUS-ID https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59004393400

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук (із 2001 р.), доцент, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Наукові інтереси: мас-медіа, політична комунікація, інформаційний простір, політичне прогнозування. Автор навчальних курсів «Етнополітологія», «ЗМІ в політичному житті суспільства», «Методика та організація наукових досліджень», «Політичне прогнозування».

Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=gVmM7eUAAAAJ&hl=ru

Персональна сторінка: https://kpip.pnu.edu.ua/matviienkiv-svitlana-mykolaivna-svitlana-mykolaivna-matviie/

E-mail: smatvienkiv@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-7719-7791

Researcher-ID JFG-3099-2023

SCOPUS ID https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59005013500

Визначення пріоритетів стійкості в межах Східного Партнерства (англ. мовою) **– Наталія Вінникова**

Вінникова Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. У фокусі дослідницьких інтересів – глобальне управління; Європейський Союз і європейська інтеграція; ухвалення політичних рішень; цифрові технології і штучний інтелект у міжнародних справах. Автор понад 110 наукових публікацій, зокрема статей, розділів монографій і одноосібної монографії «Парадокси політичних рішень в епоху постдемократії» (2019).

Персональна сторінка: https://international-relations-tourism.karazin.ua/vinnykova

Email: vinnykova@karazin.ua

ORCID ID: 0000-0001-5941-7562

Кінематограф як інструмент реалізації державної політики пам'яті: перспективи польсько-українського протистояння 1942–1947 рр. (укр. мовою) – **Олег Зарічняк**

Зарічняк Олег – аспірант кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Викладач громадянської освіти та історії в школі І–ІІІ ступенів № 37 міста Києва та «Школі Супергероїв» при лікарні «Охматдит». Наукові інтереси: українська державна політика в галузі кінематографу, роль кіно в політиці пам'яті, історична пам'ять, конструктивізм, дослідження ролі кіно у процесі формування та вирішення конфліктів.

E-mail: zarichnyak@stud.onu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4749-0190

Економічне трансформування посткомуністичних країн Західних Балкан після 2008 року (укр. мовою) – **Ігор Ільченко**

Ільченко Ігор – аспірант факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2023 р.), кафедра міжнародних відносин. Наукові інтереси зосереджуються на дослідженні певних спільних рис посткомуністичних трансформацій у країнах регіону Західні Балкани, а також їх відмінностей від процесів, що відбувалися в інших пострадянських державах, аналізі внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на процес реформ у посткомуністичних країнах, та вивченні їхніх позитивних або негативних наслідків, компаративному аналізі процесу трансформації колишніх комуністичних країн регіону Західні Балкани після початку світової економічної кризи 2008 р., вивченні особливостей економічного, політичного, ідеологічного трансформування та визначенні здобутків і проблем країн регіону Західні Балкани.

E-mail: i.ilchenko.a@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6571-7583

Реформи 2014–2024 як індикатори спроможності та легітимності українських урядів (укр. мовою) – **Наталія Кононенко**

Кононенко Наталія – кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник відділу інститутів та процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Коло наукових інтересів: модернізація, інституційний аналіз, криза легітимності, інституційна спроможність, токсична поляризація, популізм. Авторка близько 80 наукових праць (наукових статей та розділів у колективних монографіях).

Персональна сторінка: https://ipiend.gov.ua/employee/kononenko-nataliia-viktorivna/

E-mail: n.kononenko1509@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8397-2830

Проблема нелегальної міграції в ЄС: спроба вирішення через формування двосторонніх угод (укр. мовою) – ***Юлія Майстренко, Аліна Мельніченко***

Майстренко Юлія – доцент кафедри міжнародних відносин (з 2019 р.), канд. наук (політологія, 2016 р.). Працює в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова (ОНУ) з 2011 р., починаючи з посади провідного фахівця Центру

міжнародних відносин. Захистила кандидатську дисертацію на тему політичних трансформацій у регіоні Західних Балкан. Авторка наукових праць, опублікованих у наукових журналах України та міжнародних виданнях. Наукові інтереси включають політичні трансформації, міжнародні відносини, безпекові питання, а також вплив глобалізації на етнічні конфлікти. Учасниця міжнародних наукових конференцій, зокрема з тематики міжнародних відносин і безпеки.

Персональна сторінка: http://onu.edu.ua/uk/structure/facturing/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-maystrenko

E-mail: maystrenkoyuliya@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-1234-5678

Аліна Мельніченко – студентка ІІ курсу магістратури за спеціальністю «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Навчається з 2019 р., активно бере участь у наукових дослідженнях та студентських конференціях. Її академічні інтереси включають міжнародні відносини, регіональні студії, а також питання суспільних комунікацій.

E-mail: a.melnichenko2001@gmail.com

Політика конфліктності Греції: геополітичні виклики та регіональна стабільність (укр. мовою) – **Андрій Малахіті, Сергій Ряполов**

Малахіті Андрій – із 1998 до 2022 р. – ст. викладач кафедри міжнародних відносин. Із вересня 2022 р. – ст. викладач кафедри суспільних комунікацій та регіональних студій факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Наукові інтереси: новогрецька мова, грецька культурна спадщина, історія Греції, соціолінгвістика, регіональна географія та лінгвістична географія. Автор змістових модулів «Вступ до лінгвокраїнознавства», «Східна мова (новогрецька)», «Еллінізм України», «Вступ до регіонознавства (Новітня історія, внутрішня та зовнішня політика)», автор дисциплін «Новогрецька мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням (новогрецька мова)».

Персональна сторінка: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturnipidrozdily/social/staff/5730-malakhiti-andrij-vasilovich

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-9662

Ряполов Сергій – здобувач ІІ курсу магістратури, спеціальність 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Наукові інтереси: міжнародні відносини, геополітичні стратегії, вирішення конфліктів, балканістика, грекознавство.

E-mail: sryapolov26884@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-6569-480X

Роль міжсекторальної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу в процесах євроінтеграції (укр. мовою) – **Олександр Назарчук**

Назарчук Олександр – кандидат історичних наук (із 2004 р.), доцент (із 2015 р.), докторант кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (із 2023 р.).

Наукові інтереси зосереджуються на процесах становлення громадянського суспільства та міжсекторальної взаємодії. Автор 50 публікацій.

E-mail: anazarchuk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2616-6020

Від забуття до визнання: еволюція політик пам'яті в Європі (укр. мовою) – **Микита Петраков, Олег Долженков**

Петраков Микита – кандидат політичних наук (2010), докторант кафедри політології та права Південноукраїнського національного університету імені К.Д. Ушинського. У 2010 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Професійна етика і мораль як чинники сталого політичного розвитку» за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Наукові інтереси: політична культура, меморіологія, історична політика, морально-етичні комплекси в політичних процесах.

E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9373-5111

Долженков Олег – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри управління освітніми закладами та державною службою, професор кафедри політичних наук і права. Член спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02. Наукові інтереси автора зосереджені на проблемах багатопартійності в Україні та Білорусі, розвитку місцевого самоврядування в системі публічної влади, а також на питаннях політичної трансформації посттоталітарних держав. Долженков є автором більше ніж 80 наукових та науково-методичних праць. Серед них: «Специфіка розвитку багатопартійності в Україні та Білорусі» (Київ, 2005), «Місцеве самоврядування в системі організації публічної влади в Україні» (Одеса, 2007), та інші. Викладає на кафедрі політичних наук і права дисципліни «Україна у системі міжнародної безпеки» та «Україна в європейському просторі». Автор навчальних і методичних посібників, таких як «Конституційне право України» (Одеса, 2009), «Муніципальне право України» (Одеса, 2009), та інших.

E-mail: oleg.dolzhenkov@onu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7620-9535

Реформування виборчих процедур Європарламенту в умовах кризи легітимності (укр. мовою) – **Юрій Прокопенко**

Прокопенко Юрій – аспірант другого року навчання Університету Ушинського за спеціальністю 052 «Політологія». У 2016 р. закінчив Національний університет «Одеська морська академія» та отримав диплом спеціаліста зі спеціальності «Правознавство». Вступив до аспірантури у 2023 р., узяв участь у низці наукових конференцій, із них: Зимова докторська школа «Сталий інклюзивний та смарт розвиток в контексті децентралізації: досвід ЄС» та україно-китайський проєкт «Освіта в глобалізованому суспільстві: філософія, менеджмент, культура (сучасні тенденції, економічні опції та міжнародні практики)». Також узяв учать в академічній мобільності у Фонді Євразія (лютий – травень 2024 р.) тощо. Наукові інтереси: міжнародна комунікація, взаємовплив виборчих та партійних систем держав Європи.

Email: yuriiprok13@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5750-9462

Динаміка колабораційних практик НАТО крізь призму нормативного регулювання (укр. мовою) – **Анастасія Сичова**

Сичова Анастасія – кандидат політичних наук, докторантка кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Наукові інтереси зосереджуються на таких сферах: політична довіра; геополітика; трансформаційні процеси у геополітичному просторі; транснаціональні колаборації; глобальна архітектура безпеки. Авторка 40 публікацій, аналітикиня дослідницьких проєктів, присвячених дезінформації та боротьбі з російської пропагандою (Український інститут медіа та комунікацій, 2022, 2023).

E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0273-8469

Європейська меморіальна політика крізь призму популістських та консервативних рухів: критика і виклики (укр. мовою) – ***Юлія Узун, Світлана Коч***

Узун Юлія – доктор політичних наук (із 2021 р.), професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Наукові інтереси: теорії та практика регіональної геополітики; територіальна політика та соціально-політична взаємодія в складних політичних системах; процеси децентралізації в умовах територіально-політичної деволюції; динаміка територіального порядку та інституціонального дизайну у багатонаціональних державах; розвиток місцевого самоврядування та взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування. Авторка навчальних курсів: «Основи геополітики»; «Політична географія»; «Міграційна політика в державах ЄС»; «Теорії та практики конституціоналізму»; «Державне управління та місцеве самоврядування»; «Взаємодія з органами державної влади»; «Вибори та виборчі системи»; «Політика та права людини»; «Політика національної безпеки»; «Європейська безпека та Україна». Авторка понад 90 статей та розділів у монографіях (серед інших – «Регіональне будівництво в геополітиці західних сусідів України: постправда постімперій» у праці «Міжнародні відносини та зовнішня політика держав у епоху постправди». Одеса, 2018). Авторка монографії «Привласнення простору: організація взаємодії у складних політичних системах» (2021). Відповідальний редактор журналу «Міжнародні та політичні дослідження» (із 2018 р.).

Персональна сторінка: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3575-3139

Коч Світлана – доктор політичних наук (із 2019 р.), професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Заступник директора Інституту міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І.І.Мечникова з наукової роботи з 2018 р. Наукові інтереси зосереджуються на етнічних процесах, етнічній ідентичності в різних соціокультурних середовищах; культурному, соціальному, політичному просторі: зони перетину та взаємовпливу; етнічному лобізмі в контексті суспільно-політичної взаємодії; моделі центрально-периферійних відносин із позицій етнокультурних та суспільно-політичних реалій; побудові «образу терито-

рії», перетворенні «змісту» просторового середовища; стратегії поведінки етнічних груп у різних просторових та комунікаційних середовищах. Авторка 150 публікацій, із них дві авторські та шість колективних монографій (серед інших – «Транскордонна зона: простір суспільного порядку та політичних дій». Одеса, 2019).

Персональна сторінка: http://onu.edu.ua/ru/structure/facturing/isn/hist/sotrudniki/2738-koch-2

E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-2825-3563

Постколоніальні трансформації в Україні: естетичний дискурс міських просторів (укр. мовою) – **Олег Хорошилов**

Хорошилов Олег – кандидат політичних наук (із 2003 р.), доцент кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (із 2006 р.), кафедра політології. Заступник декана факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І.І. Мечникова з навчально-методичної та виховної роботи з 2012 р. Наукові інтереси зосереджуються на політичній естетиці, діяльності політичних та культурних еліт у процесах політичного управління та соціокультурної інтеграції.

Персональна сторінка: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/481-staff9

E-mail: khoroshylov77@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6697-281X

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

«М'яка сила» як стратегічний ресурс та інструмент впливу на міжнародні процеси: досвід США (укр. мовою) – **Ірина Жеребятнікова, Антон Горбачов, Олена Кравченко**

Жеребятнікова Ірина – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна. Авторка понад 30 наукових публікацій, із них одна авторська і три колективні монографії. Наукові інтереси: теорія міжнародного конфлікту, політична аксіологія, діяльність недержавних акторів міжнародних відносин, політичні технології, соціологія міжнародних відносин. Член Харківської обласної громадської організації «Асоціація політологів Слобожанщини» (з 2022 р.).

Персональна сторінка: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/жеребятнікова-ірина-володимирівна

E-mail: iri_vlad19@ukr.net, Iryna.Zherebiatnikova@hneu.net

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-7908-6780

Горбачов Антон – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна. Автор понад 10 наукових праць із політології та соціології, опублікованих у фахових журналах України. Наукові інтереси включають: політологію, політичну соціологію, міжнародні відносини, регіоналізм.

Персональна сторінка: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/gorbachov_anton/

E-mail: gorbachovav2302@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-8200-6515

Кравченко Олена – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії факультету міжнародних відносин і журналістики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Україна. Авторка понад 35 наукових праць, опублікованих в Україні, Польщі, Болгарії. Наукові інтереси включають історію міжнародних відносин, українсько-польські відносини, публічну дипломатію. Учасник проєктів академічної мобільності Єразмус+, польсько-українських проєктів у Харкові.

Персональна сторінка: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/кравченко-олена-валентинівна

E-mail: olena.v.kravchenko@hneu.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6524-1997

Філософія війни як актуальна світоглядна проблема (укр. мовою) – **Євген Огаренко**

Огаренко Євген – кандидат філософських наук (із 1986 р.), доцент кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (із 2010 р.). Відповідальний виконавець науково-дослідної теми кафедри «Динаміка локальних політичних процесів в умовах глобальної світ-системної трансформації» 2023–2027 рр. Коло наукових інтересів: філософські аспекти політичної динаміки в контексті сучасних

світ-системних трансформацій, парадоксальні аспекти політики і влади. Серед нещодавніх публікацій: Огаренко Є.С. Три парадокси теорії демократії. *Inter Polis. Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. Вип. 35. С. 169–178; Огаренко Є.С. Парадокс «легальності-нелегальності партизана» К. Шмітта та його значення для розуміння військових конфліктів у сучасній світ-системі. *Inter Polis. Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. Вип. 37. С. 87–96. Працює над персональною монографією «Політичні парадокси сучасної світ-системної динаміки».

Персональна сторінка:

https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/477-staff5 E-mail: ogarencko.eu@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0015-032X

Російсько-українська війна в контексті світ-системних змін XXI століття. Досвід методології І. Валлерстайна (англ. мовою) – **Василь Попков, Фуад Хамід**

Попков Василь – доктор філософських наук (соціальна філософія та філософія історії) з 2012 р., професор, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології, соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна), запрошений професор Шанхайського університету (Китай). Учасник міжнародних конференцій у Франції (Париж, Сорбонна), Бельгії (Брюссель), ФРН (Берлін, Регенсбург, Вальдкрайбург), Австрії (Відень), Греції (Родос), Туреччині (Стамбул, Трабзон), Болгарії (Габрово). Автор 146 публікацій, із них чотири авторські та три колективні монографії. Організатор Міжнародної наукової конференції «Китай – Україна: перспективи академічного та ділового співробітництва» (у рамках глобального проекту «Один пояс – один шлях»).

Персональна сторінка: http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4284-6747

Фуад Хамід – аспірант кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (з 2020 р.). Громадянин Палестини. Магістр у галузі правознавства Одеського національного університету ім. Мечникова (з 2004 р.). Сфера наукових інтересів – політичні процеси в глобальному, регіональному, національному контекстах, світ-системний аналіз.

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0728-3635

Формування політичного попиту: особливості процесу та інтегральні компоненти (укр. мовою) – **Ігор Симисенко**

Симисенко Ігор – аспірант кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (з 2021 р.). Магістр у галузі публічного управління та адміністрування (2021 р.), а також історії Центральної та Східної Європи (2021 р.). Сфера наукових інтересів: теорія політичної участі, політична конфліктологія та особливості розбудови демократії в країнах, що розвиваються.

E-mail: igor.v.symysenko@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0001-6218-4752

Соціальні медіа: витоки та еволюція (укр. мовою) – **Андрій Швець**

Швець Андрій – здобувач І курсу третього освітнього ступеня «доктор філософії» історичного факультету, кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Наукові інтереси зосереджуються на комплексному дослідженні соціальних медіа та їхньої ролі в політичних процесах України. Основні напрями досліджень включають аналіз механізмів політичного впливу через соціальні платформи, вивчення динаміки політичної комунікації в умовах цифрового середовища, а також дослідження впливу соціальних медіа на формування громадської думки та політичної активності громадян. Автор трьох публікацій.

E-mail: shvetsap93@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7137-2954

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Геополітична конфронтація в Арктиці (укр. мовою) – **Андрій Гольцов**

Гольцов Андрій – доктор політичних наук (Із 2019 р.), спеціальність 21.03.03 – геополітика. Доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Сфера наукових інтересів: геополітика, геостратегія, міжнародне регіонознавство, політична географія, геополітична ідеологія. Автор понад 140 наукових публікацій, зокрема монографії «Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі» (2018 р.), підручника «Геополітика та політична географія» (2012 р.).

E-mail: andrgengolts1@nubip.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7696-3223

Мексика і російсько-український конфлікт: думки про дипломатію, нейтралітет та міжнародне право (англ. мовою) **– Хосе Хоель Пенья Льянес**

Хосе Хоель Пенья Льянес **–** доктор державного управління Національного інституту державного управління (INAP) та доктор права Інституту правових досліджень Національного автономного університету Мексики (UNAM). Здобув ступінь магістра з міжнародних відносин та ступінь бакалавра з міжнародних відносин на факультеті політичних і соціальних наук УНАМ, де з 2016 р. працює доцентом у Центрі міжнародних відносин. Пенья Льянес є національним науковим співробітником Національної ради з гуманітарних наук і технологій (Conhacyt), асоційованим членом-засновником Інституту політики та управління (IPG) та членом Мексиканської ради з міжнародних відносин (COMEXI). Окрім того, він є членом Мексиканської асоціації міжнародних досліджень (AMEI), Асоціації міжнародних досліджень (ISA), Асоціації міжнародного права, відділення в Мексиці (ILA-Мексика) та запрошеним автором різних ЗМІ. Його дослідження зосереджені на інтеграційному процесі Європейського Союзу, латиноамериканському регіоналізмі та інтеграційних режимах, а також зовнішній політиці Мексики. Окрім того, він вивчав питання, пов'язані з державним управлінням, міжнародним публічним правом та правами людини.

E-mail: josejoel89@hotmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0478-9518

Стратегічна концепція НАТО 1999 року: дискусії щодо її наслідків для безпеки та зовнішньої політики європейських країн (укр. мовою) – **Ольга Брусиловська**

Брусиловська Ольга – професор (із 2012 р.), докторр (політологія, 2008 р.). Вона працює в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (ОНУ) з 1991 р. Голова кафедри міжнародних відносин із 2015 р., захистила докторську дисертацію в Інституті світової економіки та міжнародних відносин (м. Київ) на тему: «Політично-системна трансформація в регіоні Східної Європи (1989–2004)». Авторка понад 90 наукових праць, опублікованих у наукових журналах України, Польщі, Болгарії, Естонії, Німеччини, Литви, Македонії та Румунії. Наукові інтереси включають системну трансформацію та зовнішню політику посткомуністичних країн Європи та Азії. Член редакції міжнародних наукових

журналів: «Інтернаціональні та політичні дослідження», «Політичне життя», «Трансформації» та «Риторика та комунікація».

Персональна сторінка: http: //onu.edu.ua/uk/structure/facturing/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-brusilovska

E-mail: brusylovska@onu.edu.ua

ORCID ID: http: //orcid.org/0000-0003-0519-4206

Інформаційна війна в умовах гібридного конфлікту (укр. мовою) – **Марія Поправка**

Поправка Марія – аспірантка факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (із 2023 р.), кафедра політології. Директорка пресцентру «ОДЕСИТ». Наукові інтереси зосереджуються на дослідженні методів створення, поширення та впливу дезінформації на різні групи населення в контексті гібридних конфліктів; аналізі механізмів, які використовуються для маніпуляції громадською думкою; розробленні стратегій захисту від інформаційних атак, виявленні уразливих місць в інформаційних системах та розробленні способів протидії; дослідженні методів забезпечення безпеки інформаційного простору, захисту від кібератак, які є важливою частиною інформаційних війн; аналізі впливу гібридних конфліктів на міжнародні відносини, зокрема в контексті геополітичних стратегій.

E-mail: Anna.maria.1861y@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0003-6151-8540

Російський др. Стренджлав, або Як Москва не переставала любити бомбу: підхід Росії до стримування (англ. мовою) – **Поліна Сіновець, Ірина Максименко**

Сіновець Поліна – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова; керівник Одеського центру нерозповсюдження (OdCNP). П. Сіновець працювала з 2003 по 2012 р. старшим науковим співробітником Національного інституту стратегічних досліджень України. У 2017–2018 рр. була стипендіатом програми імені Фулбрайта та працювала у Центрі досліджень нерозповсюдження Джеймса Мартіна (США). Протягом 2022–2023 рр. була дослідником у Віденському центрі роззброєння та нерозповсюдження (Австрія) та у Фонді стратегічних досліджень (Франція). Вона опублікувала понад 90 дослідницьких публікацій у різних академічних журналах, у тому числі в the Bulletin of the Atomic Scientists, FRS Notes, and NATO Defense College Research Papers тощо. Окрім того, була редактором і співавтором таких публікацій: Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3221-sinovec2

E-mail: polina.sinovets@gmail.com

ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-5521-7982

Максименко Ірина – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одесь-

кого національного університету імені І.І. Мечникова. Із 2001 р. – науковий співробітник Центру міжнародних досліджень університету. У 2004–2015 рр. працювала старшим науковим співробітником Одеського регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень України, а потім – запрошеним співробітником Центру досліджень проблем нерозповсюдження імені Джеймса Мартіна Міддлберійського інституту міжнародних відносин (2019). Із 2015 р. є заступником керівника та старшим науковим співробітником із питань європейської безпеки Навчально-наукового центру стратегічних студій та ядерного нерозповсюдження (OdCNP) Одеського національного університету. Бере активну участь в організації та проведенні Одеських літніх та зимових шкіл, семінарів, круглих столів та проєктів. Її наукові та викладацькі інтереси – зовнішня політика України, її роль у системі міжнародної безпеки, європейська безпекова політика та безпека Чорного моря, а також конфліктологія. Вона має численні публікації в українських та зарубіжних наукових журналах та колективних монографіях, зокрема Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Персональна сторінка: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/456-maximenko

E-mail: maksymenko.iryna@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000–0003–1331–5485

Колективна безпека за неколективні гроші. Самовбивче небажання Європи платити за свою безпеку (укр. мовою) – **Даніїл Соколов-Рудаков**

Соколов-Рудаков Даніїл **–** аспірант кафедри журналістики та міжнародних відносин Приватного вищого навчального закладу «Київський університет культури», дослідник. Наукові інтереси зосереджено на американістиці, міжнародних відносинах США з іншими країнами, зокрема країнами НАТО, безпековій політиці США та її впливі на світ, внутрішніх відносинах між Республіканською та Демократичною партіями США та впливі політичних відносин усередині США на американську зовнішню політику.

E-mail: daniil.sokolovrudakov@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0003-9578-7773

Законодавче унормування принципів розвідувальної діяльності в економічній сфері (укр. мовою) – **Дмитро Усов**

Усов Дмитро **–** кандидат (право, 2014 р.). Здобувач Воєнної академії імені Євгенія Березняка (Київ); 2014 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у Харківському національному університеті внутрішніх справ на тему «Кримінально-правова характеристика розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України)». Сфера наукових інтересів охоплює тематику кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці, протидії корупції, зокрема приховуванню виявів корупції службовими особами, а також дослідження засад стратегічної і тактичної конкурентної розвідки в умовах ринкових відносин.

Персональна сторінка: https://irbis-nbuv.gov.ua/ASPB/0062937

E-mail: 0677443745s@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-6089-777X

НАУКОВЕ ЖИТТЯ
РОСІЙСЬКА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТА ПИТАННЯ СОЛІДАРНОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇН У БОРОТЬБІ З НЕЮ [МАТЕРІАЛИ СИМПОЗІУМУ]

Вплив російської дезінформації на сприйняття російського вторгнення в Україну в Словацькій Республіці (укр. мовою) **– Петро Сенявський**

Сенявський Петро – доктор політичних наук та адміністрування, Інститут політології та адміністрування, Університет кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, Казміежа Вуйчицького 1/3, 01-938, Варшава, Польща

E-mail: p.sieniawski@uksw.edu.pl

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4654-7170

Ядерний шантаж у сучасній російській риториці (укр. мовою) **– Поліна Сіновець, Софія Марчук**

Сіновець Поліна – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова; керівник Одеського центру нерозповсюдження (OdCNP). П. Сіновець працювала з 2003 по 2012 р. старшим науковим співробітником Національного інституту стратегічних досліджень України. У 2017–2018 рр. була стипендіатом програми імені Фулбрайта та працювала у Центрі досліджень нерозповсюдження Джеймса Мартіна (США). Протягом 2022–2023 рр. була дослідником у Віденському центрі роззброєння та нерозповсюдження (Австрія) та у Фонді стратегічних досліджень (Франція). Опублікувала понад 90 дослідницьких публікацій у різних академічних журналах, у тому числі в the Bulletin of the Atomic Scientists, FRS Notes, and NATO Defense College Research Papers тощо. Окрім того, вона була редактором і співавтором таких публікацій: Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3221-sinovec2

E-mail: polina.sinovets@gmail.com

ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-5521-7982

Марчук Софія – аспірантка кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна.

E-mail: sonyamarchuk1@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-0868-3366

«Люблінський трикутник» проти російської пропаганди: спільні зусилля для інформаційної безпеки (укр. мовою) **– Маріанна Гладиш, Оксана Краєвська**

Гладиш Маріанна – кандидат політичних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна.

Керівниця Центру країн Північної Європи (із 2010 р.). Фахівець із політичних та безпекових аспектів Північноєвропейської інтеграції, Балто-Чорноморська регіональна співпраця, стійкість, відносини ЄС – Україна. Авторка понад 30 наукових публікацій.

Персональна сторінка: https://intrel.lnu.edu.ua/en/employee/marianna-hladysh

E-mail: marianna.hladysh@lnu.edu.ua, mgladysh@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4236-7110

Краєвська Оксана – кандидат політичних наук, доцент кафедри країнознавства та міжнародного туризму факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, Україна. Старший науковий співробітник Центру досконалості Жана Моне ЛНУ ім. І. Франка «Західноукраїнський науковий центр європейських студій» (із 2018 р.). Старший науковий співробітник із секторальної політики, Проєкт ЄС «Підтримка імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (Association4U, 2017 – 2019). Член Української асоціації професорів та дослідників європейської інтеграції (АПРЕІ, із 2018 р.). Член Асоціації українських європейських студій (UESA, із 2010 р.). Фахівець із політичних та економічних аспектів європейської інтеграції, спільних політик ЄС, процесу розширення ЄС, політики Європейського Союзу у сфері туризму, відносин ЄС – Україна, освітньої політики ЄС, управління міжнародними проектами. Авторка понад 50 наукових публікацій.

Персональна сторінка: https://intrel.lnu.edu.ua/employee/krajevska-oksana-anatolijivna

E-mail: oksana.krayevska@lnu.edu.ua, oksana.krayevska@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6997-3490

III конференція для студентів магістратури та молодих дослідників «MEDITERreg Graduate Conference»

III конференція для студентів магістратури та молодих дослідників «MEDITERreg Graduate Conference» (англ. мовою) – *Ельвіра Амірова, Євгенія Антонова, Світлана Богонос, Альбіна Дерменжи, Анастасія Каліна, Евеліна Касім, Дар'я Кошелюк, Микита Лактіонов, Лі Гуанлін, Аліна Мельніченко, Анастасія Мороз, Софія Мотречко, Вікторія Острякова, Валентина Руда, Вікторія Рунєєва, Сергій Ряполов, Станіслава Сальнікова, Даніїл Шулікін, Цзян Сунь, Хуанхуан Ван, Марія Курандо* – магістри та молоді дослідники кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова.

РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія на монографію «Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин» / за заг. ред. І. М. Коваля, О. І. Брусиловської. Одеса : Астропринт, 2023. 368 с. (укр. мовою) – **Віктор Глебов**

Глебов Віктор – доцент кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, соціології та політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Має понад 40 років наукового і викладацького досвіду. Із 2018 р. займає посаду декана факультету міжнародних відносин, соціології та політології. Із 2011 по 2017 р. обіймав посаду директора Інституту соціальних наук Одеського національного університету, а з 1996 по 2010 р. був завідувачем відділення міжнародних відносин цього ж інституту. Викладацька кар'єра розпочалася у 1982 р. на кафедрі нової та новітньої історії Одеського державного університету. В. В. Глебов активно бере участь у міжнародних конференціях та семінарах. Він є автором численних наукових публікацій, присвячених питанням міжнародної політики, зокрема політичним процесам у Чорноморському регіоні, зовнішній політиці України, а також глобалізації безпеки. Наукові інтереси включають аналіз міжнародної політики країн Азії та Африки, проблеми безпеки та конфліктології. Володіє українською, російською та англійською мовами. Є членом низки міжнародних асоціацій, включаючи Американську раду з міжнародної освіти та Міжнародну асоціацію досліджень.

E-mail: glebov@onu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5321-9829

CONTRUBUTORS

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL, REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

Tools for implementing digital diplomacy of the Grand Duchy of luxembourg *(in Ukrainian)* – **Olha Anisimovych-Shevchuk, Svitlana Matviienkiv**

Anisimovych-Shevchuk Olha – PhD (Political Science, since 2010), Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations, Institute of the Humanities and Social Sciences Lviv Polytechnic National University. Scientific interests: political communication, public diplomacy, information and communication security, information and knowledge society. Author of training courses «Regionalism and regional problems of international relations», «Information and communication security».

Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=XqSE9u8AAAAJ&hl=uk

Personal page: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Анісімович-Шевчук _Ольга_Зенонівна

E-mail: olha.z.anisimovych-shevchuk@lpnu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-0428-6459

Researcher-ID D-9000-2018

Scopus-ID https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59004393400

Matviienkiv Svitlana – PhD (Political Science, since 2001), Docent, Associate Professor at the Department of Political Institutions and Processes, Faculty of History, Politology and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific interests: mass media, political communication, information space, political forecasting. Author of educational courses Ethnopolitics, mass media in the political life of society, Methodology and organization of scientific research, Political forecasting.

Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?user=gVmM7eUAAAAJ&hl=ru

Personal page: https://kpip.pnu.edu.ua/matviienkiv-svitlana-mykolaivna-svitlana-mykolaivna-matviie/

E-mail: smatvienkiv@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-7719-7791

Researcher-ID JFG-3099-2023

SCOPUS ID https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59005013500

Prioritizing resilience within the Eastern Partnership (in English) – **Nataliya Vinnykova**

Vinnykova Nataliya – Dr. (Political Sciences), Professor at the Department of International Relations in Educational and Research Institute «Karazin Institute of International Relations and Travel Business» V.N. Karazin Kharkiv National University. Research interests are focused on: global governance; the European Union and European integration; political decision-making; digital technologies and Artificial Intelligence in international affairs. Author over 110 scientific publications, including articles, book chapters and monograph «Paradoxes of Political Decisions in Epoch of Post-Democracy» (2019).

Personal page: https://international-relations-tourism.karazin.ua/vinnykova

Email: vinnykova@karazin.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5941-756

Cinematography as a Tool for Implementing State Memory Policy: Perspectives on the Polish-Ukrainian Conflict of 1942–1947 (in Ukrainian) – **Oleg Zarichnyak**

Zarichnyak Oleg – Postgraduate Student in the Political Science Department of Odesa I. I. Mechnikov National University. Teacher of civic education and history at School No. 37 in Kyiv, and the «School of Superheroes» at the Okhmatdyt Hospital. His research interests include Ukrainian state policy in the field of cinematography, the role of cinema in memory politics, historical memory, constructivism, and the study of the role of cinema in conflict formation and resolution.

E-mail: zarichnyak@stud.onu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4749-0190

Economic transformation of the post-communist countries of the Western Balkans after 2008 (in Ukrainian) – **Ihor Ilchenko**

Ilchenko Ihor – PhD student at the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University (since 2023), Department of International Relations. His scientific interests focus on the research of certain common features of post-communist transformations in the countries of the Western Balkans region, as well as their differences from the processes that took place in other post-Soviet states, analysis of internal and external factors that influence the reform process in post-communist countries and study of their positive or negative consequences, comparative analysis of the transformation process of the former communist countries of the Western Balkans region after the global economic crisis of 2008, investigation of the peculiarities of economic, political and ideological transformation and identification of the achievements and problems of the Western Balkans region.

E-mail: i.ilchenko.a@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6571-7583

Reforms 2014–2024 as indicators of the capacity and legitimacy of Ukrainian governments (in Ukrainian) – **Nataliia Kononenko**

Kononenko Nataliia – PhD in Political Science, Leading Research Scientist at the Department of Institutions and Processes of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Research interests: modernization, institutional analysis, legitimacy crisis, institutional capacity, toxic polarization, populism. Author of about 80 scientific works (scientific articles and chapters in collective monographs).

Personal page: https://ipiend.gov.ua/employee/kononenko-nataliia-viktorivna/

E-mail: n.kononenko1509@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8397-2830

The problem of illegal migration in the EU: an attempt to solve it through the formation of bilateral agreements (in Ukrainian) – **Iuliia Maistrenko, Alina Melnichenko**

Maistrenko Iuliia is an Associate Professor of the Department of International Relations (since 2019), PhD in Political Science (2016). She has been working at the I. I. Mechnikov Odesa National University (ONU) since 2011, starting as a leading

specialist at the Centre for International Relations. She defended her PhD thesis on political transformations in the Western Balkans region. She is the author of scientific papers published in Ukrainian and international journals. Her research interests include political transformations, international relations, security issues, and the impact of globalisation on ethnic conflicts. She has participated in international scientific conferences, in particular on international relations and security.

Personal page: http://onu.edu.ua/uk/structure/facturing/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-maystrenko

E-mail: maystrenkoyuliya@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-1234-5678

Melnichenko Alina is a 2nd year Master's student majoring in International Relations, Public Communications and Regional Studies at the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the I. I. Mechnikov Odesa National University. She has been studying since 2019 and actively participates in research and student conferences. Her academic interests include international relations, regional studies, and public communications.

E-mail: a.melnichenko2001@gmail.com

Greece's conflictual politics: geopolitical challenges and regional stability (in Ukrainian) – **Andrii Malakhiti, Serhiy Ryapolov**

Malakhiti Andrii – 1998–2022 – Assistant Professor, Department of International Relations. Since 2022 – Assistant Professor, Department of Social Communication and Regional Studies, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odesa I.I. Mechnikov National University. Scientific interests: Modern Greek, Greek cultural heritage, history of Greece, sociolinguistics, regional geography and linguistic geography.

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/social/staff/3213-malahiti2

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-9662

Ryapolov Serhiy – 2nd year master's student, Specialty 291, International Relations, Public Communications and Regional Studies of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odesa I.I. Mechnikov National University. Scientific interests: international relations, geopolitical strategies, conflict resolution, Balkan Studies, Greek Studies.

E-mail: sryapolov26884@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-6569-480X

The role of intersectoral interaction of the state, civil society and business in european integration processes (in Ukrainian) – **Oleksandr Nazarchuk**

Nazarchuk Oleksandr – PhD of historical sciences (since 2004), associate professor (since 2015), doctoral student of the Department of Political Science of Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko Kyiv National University (since 2023).

Scientific interests are focused on the processes of formation of civil society and intersectoral interaction. Author of 50 publications.

E-mail: anazarchuk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2616-6020

From Oblivion to Recognition: the Evolution of Memory Policies in Europe (in Ukrainian) – **Mykyta Petrakov, Oleh Dolzhenkov**

Petrakov Mykyta – PhD in Political Science (2010), Doctoral Candidate at the Department of Political Science and Law of the South Ukrainian National University named after K.D. Ushynsky. In 2010, he defended his dissertation on «Professional Ethics and Morality as Factors of Sustainable Political Development» in the speciality 23.00.02 - Political Institutions and Processes. Research interests: political culture, memorial studies, historical politics, moral and ethical complexes in political processes.

E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9373-5111

Dolzhenkov Oleh – Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Educational Institutions Management and Public Service, Professor at the Department of Political Sciences and Law. Member of the specialized academic council D 41.053.02.His scientific interests focus on the development of multi-party systems in Ukraine and Belarus, local self-governance within the framework of public power organization, and political transformation in post-totalitarian states. Dolzhenkov is the author of more than 80 scientific and methodological publications, including "The Specifics of Multi-Party Development in Ukraine and Belarus" (Kyiv, 2005), "Local Self-Governance in the System of Public Power Organization in Ukraine" (Odesa, 2007), among others.He teaches courses on "Ukraine in the International Security System" and "Ukraine in the European Space" at the Department of Political Sciences and Law. He is the author of educational and methodological manuals, such as "Constitutional Law of Ukraine" (Odesa, 2009) and "Municipal Law of Ukraine" (Odesa, 2009), among others.

E-mail: oleg.dolzhenkov@onu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7620-9535

Reforming the Electoral Procedures of the European Parliament in the Context if a Crisis of Legitimacy (in Ukrainian) – **Yuriy Prokopenko**

Prokopenko Yuriy – Yurii Prokopenko is a second-year postgraduate student at the Ushynsky University, specialising in 052 Political Science. In 2016, he graduated from the National University «Odesa Maritime Academy» and received a specialist diploma in Law. He entered postgraduate studies in 2023 and took part in a number of scientific conferences, including: Winter Doctoral School «Sustainable Inclusive and Smart Development in the Context of Decentralisation: EU Experience» and the Ukrainian-Chinese project «Education in a Globalised Society: Philosophy, Management, Culture (Current Trends, Economic Options and International Practices)». He also participated in academic mobility at the Eurasia Foundation (February - May 2024), etc. Research interests: international communication, mutual influence of electoral and party systems in Europe.

Email: yuriiprok13@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5750-9462

Dynamics of NATO collaborative practices through the prism of normative regulation (in Ukrainian) – **Anastasiia Sychova**

Sychova Anastasiia – Candidate of Political Sciences, Doctoral Student of the Political Science Department of Kharkiv V.N. Karazin National University.

Scientific interests are focused on the following areas: political trust; geopolitics; transformational processes in geopolitical space; transnational collaborations; and global security architecture. Author of 40 publications, analyst of research projects devoted to disinformation and the struggle against Russian propaganda (Ukrainian Institute of Media and Communications, 2022, 2023).

E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0273-8469

European memorial policy through the prism of populist and conservative movements: criticism and challenges (in Ukrainian) – **Yuliia Uzun, Svitlana Koch**

Uzun Yuliia – Dr. (Political Sciences, since 2021), Professor of the Department of Political Science, Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology of I.I. Mechnikov Odesa National University. Scientific interests: 1)Theories and Practice of Regional Geopolitics, 2)Territorial Policy and Socio-political Interaction in Complex Political Systems, 3) Processes of Decentralization in the Conditions of Territorial and Political Devolution, 4) Dynamics of Territorial Order and Institutional Design in the Multinational States, 5) Development of Local Self-Government and Interaction of State authorities and Local Self-Government. Author of training courses: Fundamentals of geopolitics; Political geography; Migration policy in EU countries; Theories and practices of constitutionalism; State administration and local self-government; Interaction with state authorities; Elections and electoral systems; Politics and human rights; National security policy; European security and Ukraine. Author of more than 90 articles and chapters in monographs (among others, "Regional construction in the geopolitics of Ukraine's western neighbors: post-truth post-empire" in work "International relations and foreign policy of states in the post-truth era". Odesa, 2018). Author of the monograph "Appropriation of space: organization of interaction in complex political systems" (2021). Editor-in-chief of the journal "International and Political Studies" (since 2018).

Personal page: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3575-3139

Koch Svitlana – Dr. (Political Sciences), Professor of the Department of Political Science, Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology of I.I. Mechnikov Odesa National University. Her scientific interests focus on: ethnic processes, ethnic identity in various sociocultural environments; cultural, social, political space: zones of intersection and mutual influence; ethnic lobbyism in the context of socio-political communication; models of center-peripheral relations from the standpoint of ethnocultural and socio-political realities; the construction of the «image of the territory», the transformation of the «content» of the spatial environment; strategies for the behavior of ethnic groups in different spatial and communication environments. The author of more than 100 articles and chapters in monographs (among others: Transboundary: a Space of Social Order and Political Action: Odessa, 2019; Regional Constructing in the Geopolitics of Western Neighbors of Ukraine: Post-truth of the Post-Empires in 'International Relations and Foreign Policy of States in the Post-Truth Era, Odesa, 2018).

Personal page: http://onu.edu.ua/ru/structure/faculty/isn/hist/sotrudniki/2738-koch-2

E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000–0003–2825–3563

Postcolonial transformations in Ukraine: aesthetic discourse of urban spaces (in Ukrainian) – **Oleg Khoroshylov**

Khoroshylov Oleg – PhD. in Political Science (since 2003), Associate Professor of the Department of Political Science, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, I.I. Mechnikov Odesa National University (since 2006), Department of Political Science. Deputy Dean of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the I.I. Mechnikov ONU for Educational and Methodological Work since 2012. His research interests focus on political aesthetics, the activities of political and cultural elites in the processes of political governance and socio-cultural integration.

Personal page: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/481-staff9

E-mail: khoroshylov77@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6697-281X

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

«Soft power» as a strategic resource and a tool for influencing international processes: the USA experience (in Ukrainian) – **Iryna Zherebiatnikova, Anton Gorbachov, Olena Kravchenko**

Zherebiatnikova Iryna – Candidate of Sociological Science (PhD), Associate Professor at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine. The author of more than 30 scientific publications, including 1 author's and 3 collective monographs. Scientific interests: theory of international conflict, political axiology, activities of non-state actors of international relations, political technologies, sociology of international relations. Member of the Kharkiv Regional Public Organization «Association of Political Scientists of Slobozhan Region» (since 2022).

Personal page: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/жеребятнікова-ірина-володимирівна

E-mail: iri_vlad19@ukr.net, Iryna.Zherebiatnikova@hneu.net

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-7908-6780

Gorbachov Anton – Candidate of Political Sciences (PhD), Senior Lecturer at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine. The author of more than 10 scientific works on political science and sociology, published in professional journals of Ukraine. Scientific interests include: political science, political sociology, international relations, regionalism.

Personal page: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/gorbachov_anton/

E-mail: gorbachovav2302@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-8200-6515

Kravchenko Olena – Doctor of Sciences in History, Professor of the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy, Faculty of International Relations and Journalism, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine. The author of more than 35 scientific works published in Ukraine, Poland, Bulgaria. Scientific interests include the history of international relations, Ukrainian-Polish relations, public diplomacy. Participant of Erasmus+ academic mobility projects, Polish-Ukrainian projects in Kharkiv.

Personal page: http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/employee/кравченко-олена-валентинівна

E-mail: olena.v.kravchenko@hneu.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6524-1997

The philosophy of war as an actual worldview problem (in Ukrainian) – **Yevhen Oharenko**

Oharenko Yevhen – Candidate of Philosophical Sciences (since 1986), Associate Professor of the Political Science Department of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of I. I. Mechnikov Odesa National University (since 2010). Responsible executor of the department's scientific and research topic «Dynamics

of local political processes in conditions of global world-system transformation» 2023–2027. Circle of scientific interests: philosophical aspects of political dynamics in the context of modern world – systemic transformations, paradoxical aspects of politics and power. Among recent publications: Ogarenko E.S. Three paradoxes of the theory of democracy. – Inter Polis. International and political studies. Issue 35. 2022. P. 169 – 178. Ogarenko E. S. The paradox of «legality-illegality of a partisan» by K. Schmitt and its significance for understanding military conflicts in the modern world-system – Inter Polis. International and political studies. Issue 37. 2024. P. 87–96. He is working on a personal monograph «Political paradoxes of modern world-system dynamics».

Personal page: https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/477-staff5

E-mail: ogarencko.eu@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0015-032X

The Russian-Ukrainian War in the Context of XXI-St Century World-System Changes. Experience of I. Wallerstein's Methodology (in English) – **Vasyl Popkov, Hamid Fuad**

Popkov Vasyl – Dr. of Philosophical Sciences (Social Philosophy and Philosophy of History) since 2012, Professor, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, Head of the Department of Political Science, Faculty of International Studies, Political Science, Sociology in Odessa National University named after I.I. Mechnikov (Odessa, Ukraine), inquiries professor of Shanghai University (China). Participant of international conferences in France (Paris, Sorbonne), Belgium (Brussels), FRN (Berlin, Regensburg, Waldkraiburg), Austria (Vienne), Greece (Rhodes), Turkey (Istanbul, Trabzon), Bulgaria (Gabrovo). Author of 146 publications, including 4 author's and 3 collective monographs. Organizer of the International Scientific Conference "China – Ukraine: Prospects for Academic and Business Development" (within the framework of the global project "One Belt – One Way").

Personal page: http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-4284-6747

Fuad Hamid – Postgraduate Student of the Department of Political Science, Faculty of International Studies, Political Science and Sociology, Odessa National University named after I.I. Mechnikov (since 2020). The citizen of Palestine. Master in law studies, ONU im. Mechnikov (since 2004). The sphere of scientific interests is political processes in the global, regional, national contexts, light-system analysis.

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-0728-3635

Political demand formation: process specifics and integral components (in Ukrainian) – **Igor Symysenko**

Symysenko Igor – PhD candidate at the Department of Political Science at Taras Shevchenko National University of Kyiv (since 2021). He holds a Master's degree in Public Administration (2021) and in Central and Eastern European History (2021). His research interests include the theory of political participation, political conflict studies, and the development of emerging democracies.

E-mail: igor.v.symysenko@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0001-6218-4752

Social media: origins and evolution (in Ukrainian) – **Andriy Shvets**

Andrii Shvets – is a first-year PhD student at the Faculty of History, Department of Political Science and Philosophy, Ivan Ohienko National University of Kamianets-Podilskyi. His research interests focus on a comprehensive study of social media and their role in the political processes of Ukraine. The main areas of research include the analysis of the mechanisms of political influence through social platforms, the study of the dynamics of political communication in the digital environment, as well as the study of the impact of social media on the formation of public opinion and political activity of citizens. He is the author of three publications

E-mail: shvetsap93@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7137-2954

INTERNATIONAL DIMENSION OF TRANSFORMATION PROCESSES

Geopolitical confrontation in the Arctic (in Ukrainian) – **Andrey Goltsov**

Goltsov Andrey – Doctor of Political Science (2019), specialty 'geopolitics'. Associate Professor at the Department of Philosophy and International Communication, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Field of scientific interests: geopolitics, geostrategy, international regional studies, political geography, geopolitical ideology. The author of more than 140 scientific publications, in particular, the monograph 'Geopolitical Dimension of the Strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space' (2018), the textbook 'Geopolitics and Political Geography' (2012).

E-mail: andrgengolts1@nubip.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7696-3223

Mexico and the Russia-Ukraine Conflict: Thoughts on Diplomacy, Neutrality and International Law (in English) – **José Joel Peña Llanes**

José Joel Peña Llanes – Doctor in Public Administration from the National Institute of Public Administration (INAP) and doctor in Law from the Institute of Legal Research of the National Autonomous University of Mexico (UNAM). He holds a Master's Degree in International Relations Studies and a Bachelor's Degree in International Relations from the Faculty of Political and Social Sciences of UNAM, where he is an assistant professor since 2016 assigned to the Center for International Relations. Peña Llanes is a National Researcher Candidate by the National Council of Humanities, Sciences and Technologies (Conhacyt), founding associate of the Institute of Politics and Governance, A.C. (IPG) and associate of the Mexican Council on Foreign Relations (COMEXI). Additionally, he is a member of the Mexican International Studies Association (AMEI), the International Studies Association (ISA), the International Law Association, chapter Mexico (ILA-Mexico) and a guest contributor to various media outlets. His research has focused on the European Union's integration process, Latin American regionalisms and integration regimes, and Mexican foreign policy. Additionally, he has examined issues related to public administration, public international law, and human rights.

E-mail: josejoel89@hotmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0478-9518

NATO's strategic concept of 1999: discussions regarding its implications for the security and foreign policy of European countries (in Ukrainian) – **Olga Brusylovska**

Brusylovska Olga – Professor (2012), Dr. (Political Sciences, 2008). She has been working at Odesa I. I. Mechnikov National University (ONU) since 1991; Chair of the International Relations Department since 2015. She defended her Doctoral Thesis at the Institute of World Economy and International relations (Kyiv), on the topic of «Political-Systemic Transformation in the Region of Eastern Europe (1989–2004)». She is the author of more than 90 research papers published in scientific journals of Ukraine, Poland, Bulgaria, Estonia, Germany, Lithuania, Macedonia, and Romania. Scientific interests include systemic transformation and foreign politics of post-communist countries of Europe and Asia. Member of the editorial staff of

international scientific journals: «International and Political Studies», «Political Life», «Transformations», and «Rhetoric and Communication».

Personal page: http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/444-brusilovska

E-mail: brusylovska@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0003-0519-4206

Information warfare in the context of hybrid conflict (in Ukrainian) – **Maria Popravka**

Popravka Maria – a graduate student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odesa I.I. Mechnikov National University (since 2023), Department of Political Science. Director of the ODESYT press center. Scientific interests focus on researching the methods of creation, dissemination and impact of disinformation on different population groups in the context of hybrid conflicts; analysis of the mechanisms used to manipulate public opinion; development of protection strategies against information attacks, detection of vulnerabilities in information systems and development of countermeasures; the study of methods of ensuring the security of the information space, protection against cyber attacks, which are an important part of information wars; analysis of the impact of hybrid conflicts on international relations, in particular in the context of geopolitical strategies.

E-mail: Anna.maria.1861y@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0003-6151-8540

Russian Dr. Strangelove or how Moscow never stopped loving the bomb: Russia's approach to deterrence (in English) – **Polina Sinovets, Iryna Maksymenko**

Sinovets Polina – is an Associate Professor, Ph.D in Political Science, Department of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I.I. Mechnikov National University; Head of Odessa Center for Nonproliferation (OdCNP). From 2003 to 2012, she worked as a senior research associate at Ukraine's National Institute for Strategic Studies. In 2017-2018, she was awarded a Fulbright Fellowship and worked at the James Martin Center for Nonproliferation Studies (USA). Recently, in 2022-2023, Dr. Sinovets held research fellowships at the Vienna Center for Disarmament and Nonproliferation (Austria) and the Fondation pour la Recherche Stratégique (France). She has published over 90 research publications in various academic journals, including the Bulletin of the Atomic Scientists, FRS notes, and NATO Defense College Research Papers, among others. Also, she was an editor and a contributor to the following edited volumes: Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3221-sinovec2

E-mail: polina.sinovets@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5521-7982

Maksymenko Iryna is an Associate Professor, Ph.D in Political Science, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I.I. Mechnikov National University (ONU).

Since 2001, she has been a Research Fellow at the Center for International Studies, ONU. In 2004-2015, she worked as a Senior Research Associate at Odesa Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies of Ukraine, then as a Vising Fellow at James Martin Center for Nonproliferation Studies, Middlebury Institute for International Relations (2019). Since 2015, she is a Deputy of Head and Senior Research Fellow on European Security Studies at Odessa Center for Nonproliferation (OdCNP), ONU. Dr. Maksymenko is actively involved in organizing and conducting of Odessa Summer and Winter Schools, workshops, round-tables and projects. Her research and teaching interests are Ukraine's Foreign Policy, its role in the system of International Security, in European security policy and Black Sea security as well as conflict studies. She has published numerous articles and chapters in the Ukrainian and foreign scientific journals and monographs, among them Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3219-maximenko2

E-mail: maksymenko.iryna@onu.edu.ua

ORCID ID: http://orcid.org/0000–0003–1331–5485

Collective security with non-collective funds: Europe's suicidal reluctance to pay for its own security (in Ukrainian) – **Daniil Sokolov-Rudakov**

Sokolov-Rudakov Daniil **–** Postgraduate of the Department of Journalistic and International Affairs**,** Private Higher Education Establishment «Kyiv University of Culture», researcher. Scientific interests are focused on American studies, U.S. international relations with other countries, particularly NATO countries, U.S. security policy and its impact on the world, internal relations between the Republican and Democratic parties of the U.S., and the influence of domestic political relations on U.S. foreign policy.

E-mail: daniil.sokolovrudakov@gmail.com

ORCID ID: http://orcid.org/0009-0003-9578-7773

Legislative regulation of the principles of intelligence activities in the economic sphere (in Ukrainian) – **Dmytro Usov**

Usov Dmytro **–** PhD (Law, 2014). Graduated from the Yevhen Berezniak Military Academy (Kyiv); in 2014 he defended his dissertation for the degree of Candidate of Law at Kharkiv National University of Internal Affairs on «Criminal and Legal Characteristics of Disclosure of State Secrets (Article 328 of the Criminal Code of Ukraine)». His research interests include criminal liability for disclosure of state secrets, combating corruption, in particular, concealment of corruption by officials, as well as studying the principles of strategic and tactical competitive intelligence in market conditions.

Personal page: https://irbis-nbuv.gov.ua/ASPB/0062937

E-mail: 0677443745s@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-6089-777X

SCIENTIFIC LIFE
RUSSIAN DISINFORMATION AND ISSUES OF SOLIDARITY AMONG DEMOCRATIC COUNTRIES IN THE FIGHT AGAINST IT [PROCEEDINGS OF THE SYMPOSIUM]

The impact of Russian disinformation on the perception of the Russian invasion of Ukraine in the Slovak Republic (in English) – **Piotr Sieniawski**

Sieniawski Piotr – Dr. (Political Science and Administration), Institute of Political Science and Administration, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Kazimierza Wóycickiego 1/3, 01-938 Warsaw, Poland

E-mail: p.sieniawski@uksw.edu.pl

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4654-7170

Nuclear blackmail of russian contemporary rhetoric (in Ukrainian) – **Polina Sinovets, Sofia Marchuk**

Sinovets Polina – is an Associate Professor, Ph.D in Political Science, Department of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I.I. Mechnikov National University; Head of Odessa Center for Nonproliferation (OdCNP). From 2003 to 2012, she worked as a senior research associate at Ukraine's National Institute for Strategic Studies. In 2017–2018, she was awarded a Fulbright Fellowship and worked at the James Martin Center for Nonproliferation Studies (USA). Recently, in 2022–2023, Dr. Sinovets held research fellowships at the Vienna Center for Disarmament and Nonproliferation (Austria) and the Fondation pour la Recherche Stratégique (France). She has published over 90 research publications in various academic journals, including the Bulletin of the Atomic Scientists, FRS notes, and NATO Defense College Research Papers, among others. Also, she was an editor and a contributor to the following edited volumes: Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective (Springer, 2022), Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability (Springer, 2022), Russia's War on Ukraine: The Implication for the Global Nuclear Order (Springer, 2023).

Personal page: https://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3221-sinovec2

E-mail: polina.sinovets@gmail.com

ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-5521-7982

Marchuk Sofia – Postraduate Student, Department of International Relations Odesa I.I. Mechnikov National University, French Blvd., 24/26, Odesa, Ukraine

E-mail: sonyamarchuk1@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-0868-3366

Russian aggression against Ukraine as a catalyst for information warfare and the role of the Lublin Triangle (in Ukrainian) – **Marianna Gladysh, Oksana Krayevska**

Gladysh Marianna – Candidate of Political Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the Department of International Relations and Diplomatic Service, Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine. Head of the Centre of Northern European countires (starting from 2010). Expert in political and security aspects of Nordic Integration, Baltic-Black Sea Region Cooperation, Resilience, EU-Ukraine relations. The author of more than 30 scientific publications.

Personal page: https://intrel.lnu.edu.ua/en/employee/marianna-hladysh
E-mail: marianna.hladysh@lnu.edu.ua, mgladysh@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4236-7110

Krayevska Oksana – Candidate of Political Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the Department of Regional Studies and International Tourism, Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine. Senior Research Fellow, IFNUL Jean Monnet Centre of Excellence "Western Ukrainian Research Centre for European Studies" (starting from 2018). Senior Sectoral Policy Fellow, the EU Project "Support for the implementation of the EU-Ukraine Association Agreement" (Association4U, 2017-2019). Member of the Ukrainian Association of Professors and Researchers of European Integration (APREI, since 2018). Member of the Ukrainian European Studies Association (UESA, since 2010). Expert in political and economic aspects of European Integration, Common Policies of the EU, the process of the EU enlargement, European Union Policy in the sphere of Tourism, EU-Ukraine relations, Educational Policy of the EU, International Project management. The author of more than 50 scientific publications.
Personal page: https://intrel.lnu.edu.ua/employee/krajevska-oksana-anatolijivna
E-mail: oksana.krayevska@lnu.edu.ua, oksana.krayevska@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6997-3490

IIIst MEDITERreg Graduate Conference for master's students and early stage researchers

IIIst MEDITERreg Graduate Conference for Master's Students and Early Stage Researchers (in English) – *Elvira Amirova, Yevheniia Antonova, Svetlana Bogonos, Albina Dermenzhi, Anastasia Kalina, Evelina Kasim, Daria Kosheliuk, Mykyta Laktionov, Li Guangling, Alina Melnichenko, Anastasiia Moroz, Sofiia Motrechko, Viktoria Ostryakova, Valentyna Ruda, Viktoria Runieieva, Serhii Riapolov, Stanislava Salnikova, Danylo Shulikin, Qian Sun, Huanhuan Wang, Mariia Kurando* – Master's Students and Early Stage Researchers at the Department of International Relations of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University.

REVIEW

Review of the monography 'Global, regional and local factors in the formation of the modern system of international relations' / Edited by I. Koval, O. Brusylovska, Odesa: Astroprint, 2023. 368 p. (in Ukrainian) – **Victor Hlebov**

Hlebov Viktor – Associate Professor at the Department of International Relations, Faculty of International Relations, Sociology and Political Science, I. I. Mechnikov Odesa National University. He has over 40 years of research and teaching experience. Since 2018, he has been the Dean of the Faculty of International Relations, Sociology and Political Science. From 2011 to 2017, he was the Director of the Institute of Social Sciences at Odesa National University, and from 1996 to 2010, he was the Head of the Department of International Relations at the same institute. His teaching career began in 1982 at the Department of Modern and Contemporary History of Odesa State University. Hlebov actively participates in international conferences and seminars. He is the author of numerous scientific publications on international politics, including political processes in the Black Sea region, Ukraine's foreign policy, and security globalisation. His research interests include the analysis of international politics in Asia and Africa, security and conflict studies. He is fluent in Ukrainian, Russian and English. He is a member of a number of international associations, including the American Council for International Education and the International Studies Association.

E-mail: glebov@onu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-5321-9829

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 429 від 22.02.2024 р. Ідентифікатор R30-02962).

Мови розповсюдження: українська, англійська та інші офіційні мови Європейського Союзу.

Наказом МОН України від 02 липня 2020 року № 886 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України» журнал «Міжнародні та політичні дослідження» включено до Переліку наукових фахових періодичних видань (політичні науки, спеціальності – 052, 291).

Випуск журналу затверджено до друку Рішенням Вченої Ради ОНУ імені І.І. Мечникова Протоколом № 4 від 29 жовтня 2024 року.

Гарнітура Times New Roman. Формат 70×100/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 32,01. Зам. № 1224/815. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.